

Předmluva.

Spis tento jest míněn jako učebnice pro posluchače právnické fakulty. Tím jest dán také celkový ráz spisu. Z toho důvodu pokládal jsem za záhodné přičiniti místy obširnější výklady a pro snazší porozumění věci výklad jednou podaný tu a tam na příslušných místech i doplniti.

Ve svých výkladech přihlédám podrobněji ku dnešním t. zv. historickým zemím, k Lužicím a k t. zv. Pruskému Slezsku jen povšechněji.

Spis jest rozdělen na dvě knihy: Dějiny právních pramenů a Dějiny státního vývoje a státního zřízení. Při dělení látky na období přidržel jsem se v knize prvé dělení až dosud obvyklého. Ve druhé knize však (Dějiny státního vývoje a státního zřízení) zavedl jsem dělení úplně nové, a to podle tří druhů samostatnosti: politické, státní a správní. Nové dělení toto jest odůvodněno jednak v tomto spisu, jednak i v mém článku: „K periodisaci a k povšechné charakteristice Dějin práva na území republiky československé“ uveřejněném ve Vědecké Ročence právnické fakulty Masarykovy university v Brně, ročník XII. (1955).

Korekturu laskavě provedl p. doc. dr. Rudolf Wiercr, začež jemu vyslovuji svůj srdečný dík.

V Brně v březnu 1955.

Spisovatel.

Úvod.

§ 1. Pojem práva vůbec a rozdělení práva.

Právo můžeme definovati jako souhrn právních pravidel, t. j. pravidel závazných pro jednání lidská. Pravidla ta jsou dána mocí k tomu všeobecně uznanou, a jich závaznost jest také vnější mocí zaručena. K platnosti resp. závaznosti právních pravidel jest tudíž třeba jednak, aby tu byla moc neboli autorita obecně uznávaná, která jest oprávněna tato pravidla vydávati (moc zákonodárná), jednak aby tu byly orgány, které by platnost resp. závaznost daných pravidel mohly proti těm, kdož se zpěčují je zachovávat, také vynutiti (moc výkonná). Avšak tato definice práva dopadá spíše jen na doby dnešní (ačkoli ani nyní není bezvýhradná), nikoli také vždy i pro doby starší.

Právo v pojetí zde uvedeném nazýváme také právem objektivním; jest to prostě právní řád určitého národa resp. státu. Od práva ve smyslu objektivním odlišujeme právo ve smyslu subjektivním, t. j. oprávnění (nárok) propůjčené objektivním právem jednotlivým osobám nebo jednotlivým společenským svazkům ve státu.

Právo jest jev společenský (sociální), t. j. jev pospolitého života národa resp. národů. Jest úzce spjato s životem národa a prodělává s ním také veškeren jeho vývoj. Na prvotním stupni vzdělanosti určitého národa jest právo jeho také primitivní, ale současně jest to také právo výlučně národní, t. j. jest to právo jen určitého národa. Ale pokračující vzdělaností určitého národa právo jeho se zdokonaluje, právní život se stává bohatějším, avšak zároveň také tím, že určitý národ vchází v kulturní a po případě i politické styky s národem jiným resp. s národy jinými, i jeho právo, prvotně čistě národní, začíná přijímati i právní instituce jiného národa, čili jinými slovy domácí právo se začíná zabarvovati vlivy cizími. Přejímají se (recipují se) určité právní instituce i národů jiných a záleží tu vždy na odolnosti domácího práva, do jaké míry toto právo domácí zachová svůj národní ráz či ustupuje právu cizímu.

V dobách primitivního stavu právního právo sotva má své samostatné bytí. Neodlišuje se od pouhého mravu, od předpisů a zvyklostí náboženských a pod. Postupem vzdělanosti nabývá

však právo samostatnějšího bytí, názory a předpisy právní se odlišují od názorů a předpisů mravních, náboženských atd., právo se rýsuje jako samostatný jev společenský proti mravu, náboženství atd. Při tom ovšem právo zůstává v těsné souvislosti se všemi ostatními složkami národního života, prodělává s nimi také všeliké změny, jest a zůstává vždy výplodem (produktem) své doby. Právní řád jest součástíou společenského řádu národa.

Avšak právo, i kdvž jest již samostatným jevem společenským (sociálním), prodělává určitý vnitřní vývoj. Nejprve zajisté jako právo platí to, co se jako právo skutečně zachovává. Vznik tohoto práva nelze vždy bezpečně zjistiti; stačí prostě, že se zachovává. Není také dáno v písemné formě, nýbrž žije v právním přesvědčení národa nebo kmene jako jeho duševní majetek a přechází s pokolení na pokolení, a v tomto právním přesvědčení národa nebo kmene tkví také jeho závaznost. To jest právo zvykové neboli obyčejové čili také nepsané. Pramenem neboli zdrojem práva jest tu takřka výhradně právní obyčej, a existenci takového právního obyčeje zjišťuje soud. Proto mluvíme tu také o období práva soudcovského.

Později však ti, kdož ve státu mají skutečnou moc v rukách, vydávají předpisy, jimiž se zařizují poměry ve státu nebo v národu nebo jen v určitém kmenu, a jimiž ti, kdož jsou jejich moci podrobeni, jsou povinni se řídití. Závaznost takovýchto pravidel tkví ve skutečnosti, že jsou vydána od těch, kdož mají moc v rukách a kdož mají tudíž právo poroučeti, jinými slovy kdož mají moc zákonodárnou. Tato pravidla jsou vydávána již v písemné formě. Takto nám vzniká nový druh práva, právo psané neboli zákonné, jehož pramenem neboli zdrojem jest rozkaz státní moci, t. j. zákon. Začíná nám období práva zákonného.

Pokud časového pořádu obou těchto druhů práv se týče, v každém státu a u každého národa jest nejprve právo obyčejové; k němu se později druží právo psané, drahnou dobu jde oboje toto právo souběžně, potom právo psané nabývá vrchu nad právem obyčejovým, až konečně v převážné většině států právo psané zatlačuje právo obyčejové úplně do pozadí, někde v určitých oborech práva platnost jeho i zcela vylučující.

Právo dělíme zásadně na právo veřejné a soukromé. Dělitelcem jest tu nazírání na člověka. Na člověka vůbec můžeme totiž pohlížeti s dvojího hlediska: buď jako na jedince, který proti ostatním jedincům stojí v poměru souřadném, t. j. jest jim roven, anebo pohlížíme na člověka jako na člena určitého svazku jemu nadřízeného (obce, okresu, státu atd.), vůči kterému stojí v poměru podřídném, t. j. jest jemu podroben. Tu pak souhrn právních pravidel, které upravují poměr člověka jako jedince

k druhým jedincům, tvoří právo soukromé, kdežto souhrn právních pravidel, která upravují poměr člověka k vyšším svazkům jemu nadřízeným, jichž on jest členem, tvoří právo veřejné.

Právo veřejné dělíme na právo mezinárodní, správněji mezinárodní, a na právo státní v širším smyslu. Prvé upravuje vzájemné vztahy států mezi sebou, druhé jest právo platné v oblasti určitého státu. Toto dělíme pak dále na právo trestní, které upravuje oprávnění státu trestati ty, kdož se jakýmkoli způsobem prohřeší proti platnému řádu právnímu, na právo procesní neboli soudní, jež upravuje způsob, jakým se jedná u soudů, na právo správní, které obsahuje předpisy, jimiž se řídí správa státu, a konečně na právo státní v užším smyslu neboli právo ústavní, kterým se upravují právní postavení hlavy státu, pravomoc a příslušnost orgánů státních, ústrojí neboli organizace státu a práva a povinnosti občanů státních vůči státu.

Právo soukromé zahrnuje v sobě právo občanské, které upravuje právní poměry státních občanů mezi sebou, právo obchodní, které jest souhrn předpisů upravujících zvláštní poměry občanů státních, pokud se týkají věcí obchodních, právo směnečné, kterým se upravují právní poměry vznikající ze směnek, a právo horní, jež upravuje právní poměry vzniklé z provozování podniků horních.

§ 2. Název a vymezení předmětu.

Předmětem tohoto oboru jsou dějiny práva na území republiky československé, t. j. práva platného v oblasti dnešní republiky, jak se vyvíjelo od nejstarších dob až do převratu r. 1918. Jde tu tedy o dějiny práva platného v českém státu. Právo toto jest v základním svém rázu národním právem českým, t. j. právem českého národa. Postupem doby národní právo toto bylo sice zařazováno vlivy cizími, zejména západními, nicméně základ jeho zůstal vždycky český.

Předmět tento nepodává však dějiny veškerého práva neboli všech oborů práva platnějšího na území republiky československé, nýbrž obmezuje se na dějiny práva státního v užším smyslu, tedy na dějiny ústavní, jinými slovy na dějiny státního vývoje a státního zřízení, a dále na dějiny právních pramenů.

České právo, právě tak jako právo kteréhokoli jiného státu středověkého, se v jednom směru zásadně lišilo od práva státu moderního, totiž svou nejednotností. Kdežto v moderním státu jest veškeré právo jednotné, t. j. platí, pokud zvláště není stanoveno něco jiného, pro všechny příslušníky státu bez rozdílu, právo české tuto vlastnost nemělo. V českém státu nebylo jednotného práva, naopak byl tu silný partikularism právní, t. j. neplatilo

jedno právo pro všechny příslušníky státní, nýbrž pro určité třídy obyvательства a pro určité obory veřejného života platila práva zvláštní neboli partikulární: jiné právo platilo pro šlechtu, jiné pro příslušníky církve, jiné pro obyvательства městské a opět jiné pro obyvательства venkovské. Lišime podle toho právo zemské, právo církevní, právo městské, právo vesnické, dále právo manuské neboli lenní, právo horní, viničné atd.

Podle toho, co výše bylo uvedeno, můžeme obor dějin práva na území republiky československé vymezení takto: jsou to dějiny státního vývoje a státního zřízení v oblasti republiky československé a dějiny právních pramenů republiky československé.

§ 3. Metoda líčení.

Metodou nazýváme všeobecně způsob, jakým postupujeme při zpracování určité látky. Každý obor vědní vyžaduje určité metody, kteráž ovšem podle různosti oborů vědních jest také různá. Má tudíž svou metodu i obor dějin práva. V tomto oboru vědním můžeme postupovati celkem podle trojí metody: historické, systematické a srovnávací.

Historická metoda záleží v tom, že se veškerá látka zpracovává podle určitých období časových. Tato období časová jsou ovšem stanovena nikoli libovolně, nýbrž podle hlavních rysů, jimiž se vyznačuje právní vývoj v dotčeném období časovém.

Metoda systematická záleží v tom, že se na základě dnešního rozdělení právních věd jednotlivé instituce právní probírají samostatně, t. j. bez zřetele na jejich souvislost s ostatními institucemi právními, od jich prvopočátku až do zakončení jejich vývoje na př. právo monarchické.

Metoda srovnávací záleží v tom, že se jednotlivé instituce právní v různých zemích, které již podle jména nebo z jinakého jiného důvodu dávají tušiti buď přímo společný původ nebo aspoň úzké příbuzenství, kladou vedle sebe, vyšetřují se jejich vzájemné vztahy a zjišťuje se, co v dalším jejich vývoji zůstává společného a co se mění vlivy domácími, na př. instituce marsálka (marescalcus).

Pro dějiny práva v území republiky československé volíme metodu historickou, která má tu výhodu, že nám zachycuje změny, jež instituce právní v určitém období časovém prodělávají a podává nám jasný obraz celkového právního vývoje dotčeného období.

Dělení právních dějin na určitá období časová nazýváme periodisací, užíváme jiného dělení (periodisace) pro dějiny právních pramenů a jiného opět pro dějiny státního vývoje a státního zřízení.

Kniha I.

Dějiny právních pramenů.

§ 4. Pojem a dělení právních pramenů; rozdělení látky na období.

Právním pramenem nazýváme zdroj, odkud čerpáme znalost práva resp. právního stavu příslušného období časového. Právní pramen dlužno dobře odlišovati od pramene práva, čímž rozumíme obecně zdroj, odkud určitý předpis právní čerpá svou výzici moc. Právní prameny dělíme celkem na

1. historické,
2. právnícké.

Ad 1. Historickými nazýváme ty prameny, jichž účel není obírat se institucemi právními, nýbrž které pojednávají o dějinách politických, kulturních, náboženských a pod., ale nepřímou se také zmiňují o určitých právních institucích své doby. Sem patří ve starší době různé kroniky, legendy svatých, v novější době Palackého dějiny českého národa a pod.

Ad 2. Právnícké prameny právní jsou ty, jichž hlavní, ba výhradný předmět jsou instituce právní. Dělíme je opět na

- a) prameny, které tvoří právo, t. j. jichž obsah jest právo v tu dobu platné, na př.: zemská zřízení, snesení sněmovní atd.,
- b) prameny, které nám podávají svědectví o právu v té době platném, t. j. z nichž se dovídáme, jaký byl v té době platný právní řád. Sem patří po větce právní knihy a paměti úředníků.

Dějiny právních pramenů dělíme na tři období:

1. na dobu starší sahající až do konce 12. století,
2. na dobu střední sahající až do vydání Obnoveného Zřízení Zemského r. 1627,
3. na dobu novou od vydání O. Z. Zemského až do převratu z r. 1918

Období I. Doba starší.

§ 5. P o v š e c h n ý r á z.

Základní ráz této doby jest: jest to období práva zvykového neboli nepsaného; převládají zde prameny historické a prameny právnícké nemají vždy cenu nepochybnou. Zprávy a právní památky té doby jsou velmi skrovné, takže v mnohém jsme tu odkázáni na pouhé dohady.

V zemích českých platilo původně právo kmenové. Jednotliví kmenové čeští zaujavší sídla v našich zemích podrželi svoje zvláštní právo. Byl to úplný partikularism právní, t. j. partikularism práv kmenových. Také lze míti za to, že i u nás, právě tak jako i u jiných národů, platila zásada osobnosti práva neboli princip personality práva, t. j. každý příslušník určitého kmene nosil svoje právo s sebou a bylo jemu také podle jeho práva souzeno. Tato práva kmenová byla právy zvykovými a k sepsání jejich vůbec nedošlo.

Posílení a rozšíření moci knížete pražského jeví svůj vliv také na vytváření práva a to ve dvojím směru. Jednak proti právu zvykovému tvoří se t. zv. právo knížecí neboli úřední, které jest již právem psaným a které vydává a tvoří kníže pražský jako zákonodárce více méně neobmezený. Jednak toto právo knížecí není právem kmenovým, nýbrž územním neboli teritoriálním, t. j. v obvodu oblastí moci knížete pražského platí stejné právo pro všechny obyvatele bez ohledu na příslušnost k určitému kmenu. Proti dosavadnímu kmenovému partikularismu právnímu spěje se k sjednocení práva, a zásada osobnosti práva (princip personality) začíná ustupovati zásadě územnosti práva (principu teritoriality).

Avšak při tomto sjednocování práva zajisté ještě velmi neúplně vznikají již v této době určité výjimky. Pro kupce a cizince — což jest v této době vlastně pojem totožný, — platí zvláštní právo a rovněž i židé se řídí svým zvláštním právem židovským. Odlišnost obou těchto druhů práv se zakládá na privilegii knížecím. Dále i církev se řídí zvláštním právem římským — ecclesia vivit lege romana — a později i církevním, které z římského práva vychází. Vzniká tedy nový partikularism právní.

Právníckých pramenů v této době jest poskrovnu. Tři t. zv. nejstarší zákony české:

1. edikt knížete Boleslava II. z r. 992, kterým se biskupům pražským udělují určitá práva;

2. dekreta Břetislava I. z r. 1039, která obsahují předpisy práva soukromého, trestního a správního;

3. starešinský zákon Břetislava I. z r. 1035, kterým se na trůně českém zavádí posloupnost podle řádu starešinského neboli seniorátního.

nejdou prameny zcela nepochybnými.

Nesporným právníckým pramenem jsou statuta ducis Ottonis, pocházející od Konráda Otty as r. 1189, z doby, když již byl knížetem pražským. Statuta tato vznikla v již. Moravě a platila také asi jen pro již. Moravu. Obsahují předpisy soudního zřízení, organizace úřední, práva trestního i soukromého, a podávají nám v podstatě jen svědectví o právu v této době v již. Moravě platném.

Další právnícké prameny jsou listiny císařské a papežské, jimiž se knížatům pražským a biskupům pražským a olomouckým udělovala různá privilegia, aueb jimiž se upravoval poměr Čech k Německu; dále privilegia českých panovníků. Z této doby máme však již také listiny domácí, knížecí resp. královské, biskupské a soukromé.

Značnou cenu v této době mají prameny historické, které jsou buď domácí — legendy o sv. Cyrilu i Metodě, Václavu, Ludmile, Vojtěchu, kronika Kosmova — buď cizí — německé, polské, byzantské i arabské.

Období II. Doba střední.

§ 6. P o v š e c h n ý r á z.

Vlivem práva knížecího tvoří se jednotné právo zemské a partikularism práv kmenových jest tu celkem již překonán. Avšak toto právo zemské jednotné pro všechny obyvatele státu se udržeti nemůže. Tvoří se řada práv zvláštních (partikulárních) jednak platících pro určité třídy obyvatelstva, jednak upravujících určité obory práva. Tato práva zvláštní vytlačují pak právo zemské z jeho původní působnosti, takže konečně právo zemské platí jen pro osoby resp. třídy obyvatelstva, jež z tohoto práva vyňaty nejsou, a vedle toho podpůrně neboli subsidiárně tam, kde práva zvláštní ničeho o dotčeném předmětu neobsahují.

Po ustavení práv zvláštních platí právo zemské vedle své obecní podpůrné platnosti jen pro držitele svobodných statků a stává se osobním právem vyšších stavů. V Čechách a na Moravě, čítajíc v to i Opavsko a Krnovsko, jest to právo české a zůstává i v dalším svém vývoji právem po výtce českým, v obojích Lužicích a ve Slezsku, kteréžto země náležejí do oblastí práva německého, jest to právo saské.

Podle své povahy jest právo zemské s počátku jen právem obyčejovým a po drahnou dobu tuto povahu poddrží. Právo to se doplňuje a vvvíjí v prvé řadě nálezy soudů zemských; důsledkem toho, že zemské soudy jsou obsazeny soudci-kmety, tudíž živlem laickým, nezanáší se do zemských soudů právo cizí (římské) a právo zemské zachovává celkem národní ráz. Později, když se vydávají zemská zřízení, silně se uplatňuje právo psané (soudcové zemští jsou povinni souditi podle zemského zřízení), takže právo psané začíná tu již převládati nad právem nepsaným, obyčejovým.

Právní prameny právnické, které tvoří právo, nemají v této době svůj zdroj již jen v moci královské, nýbrž ve značné míře spolupůsobí také stavové. Vliv stavovský se začíná tu již vyrovnávat vlivu královskému, ba někdy (v době jagailovské) jej i vyvažuje.

Na základě toho, co výše bylo řečeno, můžeme tedy toto období charakterisovat jako dobu rozvoje práv zvláštních a právních pramenů rázu stavovského.

Historické prameny ustupují zde proti pramenům právnickým již valně do pozadí.

§ 7. Prameny práva zemského.

A. Prameny, které tvoří právo.

1. Usnesení sněmovní.

Za usnesení sněmu zemského platilo, na čem se král a stavové souhlasně snesli. Takové usnesení sněmovní bylo zákonem všeobecně závazným. Usnesení sněmovní se zapisovala v Čechách, na Moravě a v Opavsku do zemských desk a to zprvu do knih památních, od 16. století do knih sněmovních. Ve Slezsku a v Lužicích, kde desk zemských nebylo, usnesení sněmovní se zapisovala do veřejných knih.

Teprve zápisem do zemských desk, resp. do knih veřejných, nabývala usnesení sněmovní platnosti a účinnosti. Z toho důvodu, aby zde byla záruka, že v zemské desky bude skutečně zapsáno jen to, na čem se král a stavové snesli, v závěru každého sněmování král jmenoval t. zv. relátory k deskám a rovněž i sněm volil stavovské, resp. sněmovní relátory k deskám. Královští relátoři spolu se stavovskými relátory odebrali se po skončení sněmu do desk a učinili zde t. zv. relaci k deskám, t. j. nařídili úředníkům zemských desk zapsati toto usnesení sněmovní do desk. Úředníkům zemských desk bylo pod nejpřísnějšími tresty (i smrti) zapověděno zapisovati usnesení sněmovní, která by jim nebyla uč-

něna relátory královskými spolu s relátory stavovskými resp. sněmovními.

Zápis do desk znamenal zároveň také vyhlášení dotčeného usnesení sněmovního. Později se usnesení sněmovní vydávala také tiskem. První takt zachovaný tisk jest z r. 1492.

Totéž, co o usneseních sněmů zemských, platí také o usneseních generálních sněmů zemí koruny české, t. j. sněmů, které se scházely ze všech zemí koruny české, isouce obesílány jednotlivými sněmy zemskými. O generálních sněmech bude podrobně jednáno ještě níže.

2. Nálezy soudů zemských.

Soudy zemské soudily podle zemského práva a nálezy jejich přispívaly s počátku takřka výlučně k vývoji zemského práva jako práva obyčejového. Nálezy soudů zemských neměly totiž povahu soudních rozsudků v našem smyslu, t. j. nezařazovaly určitý případ pod určitý předpis právní a podle toho případ rozhodovaly, nýbrž byly právním nálezem v plném slova smyslu, t. j. takovým nálezem se právo tvořilo. Členové zemského soudu rozhodovali drahnou dobu až do vydání Vladislavského Zřízení Zemského nikoli podle nějakého psaného předpisu právního, nýbrž podle práva obyčejového resp. podle svého právního přesvědčení a tak právo skutečně tvořili. Podle povahy věci tvořili ovšem právo vlastně jen mezi stranami spornými (jus inter partes); ale nálezy ty se zapisovaly do zemských desk a těmito nálezy se v obdobných případech řídili jejich nástupcové v zemském soudu, takže nálezy ty tvořily právo vůbec (odtud rčení „nalezi vuobec za právo“). Rozhodnutí zemských soudů bylo konečné a odvolati se z nálezu zemského soudu ke králi nebylo až do převratu bělohorského lze.

Zemské desky byly původně protokoly zemského soudu; do nich se zapisovala všeliká rozhodnutí soudu. Později však, když činnost zemských soudů značně vzrostla, bylo nutno k vůli snazšímu přehledu zemské desky dělití podle látky. Tak vznikly zvláštní druhy desk neboli kvaterny (jméno kvaterny přichází od toho, že se jednotlivé složky dávaly vázati do káže neboli desk vždy po čtyřech arších neboli dvojlistech). Jsou to v Čechách desky neboli kvaterny půhonné, trhové, zápisné, artikulů sněmovních atd., na Moravě půhonné, nálezové, památní, roků heitmaňských atd. Ve Slezsku, v obou Lužicích a v Kládku zemských desk nebylo; byly tam zvláštní knihy a různá registra.

5. Stavovská a zemská privilegia.

Sem čítati sluší privilegia, jež dostávají stavové od svých panovníků, králů, resp. markrabat a knížat, na př. Velké privi-

legium krále Jana z r. 1511. řada majestátů krále Karla I. z r. 1548, jimiž se upravuje a upevňuje svazek zemí koruny české. 2) Dále sem náležejí smlouvy, které uzavírají stavové mezi sebou samými, na př. v Čechách smlouva z r. 1508 a t. zv. smlouva sv. václavská z r. 1517, dále privilegia, kterými se upravuje poměr české koruny k říši římské, na př. zlatá bula sicilská z r. 1212 a Zlatá bula císaře Karla IV. z r. 1355 a 1356,⁴⁰ a konečně mezinárodní smlouvy.

4. Zemské míry neboli landfrídy.

Zemským mírem neboli landfrídem nazýváme smlouvu panovníka se stavy, nebo panovníků mezi sebou, po případě i jen stavů mezi sebou k tomu účelu, aby byly staveny rozbroje a ne pořádky a aby zavládl všeobecný mír. Myšlenka zemských mírů jest převzata od církve z t. zv. božího míru (treuga Dei), který církev k tomu cíli, aby stavila všeliké rozbroje, čas od času vyhlášovala a jehož porušení nejpřísnějšími tresty, i klatbou, trestala.

Při smlouvě o zemský mír zavazovali se účastníci neboli landfrídníci přísahou dodržovati podmínek landfrídu a jimi se řídit. Instituce zemského míru přišla k nám z Němec, kde vyvolala zvláštní organisace. V Čechách zemské míry měly celkem malou důležitost, mnohem větší význam měly však na Moravě, kde se jich zúčastňoval i panovník jako nejvyšší landfrídník. Rovněž ve Slezsku a v obou Lužicích měly zemské míry svůj význam.

5. Nařízení královská.

Původně panovník český měl zajisté neobmezenou moc zákonodárnou a nařízení jím vydaná měla povahu zákona. Avšak postupem doby, zejména od 14. století, začali stavové podstatně obmezovati zákonodárnou moc královskou. Stali se vedle krále spoluzákonodárci zemskými, takže se zákonem zemským mohli státi jen to, na čem se král a stavové souhlasně snesli. Za Jagailovců moc stavovská nabývá dokonce vrchu nad mocí královskou, takže snesení sněmovní nabývají mnohdy povahy zákona i bez královské sankce. Teprve za Habsburků se moc královská opětně povznáší a zejména za Ferdinanda I. nabývá po určitou dobu převahy nad mocí stavovskou. Avšak i v době, kdy stavové jsou již spoluzákonodárci zemskými, vydávají se nařízení královská bez spolupůsobení sněmu, t. j. stavů, zůstávají však obmezena na věci spadající v obor neobmezené moci královské — komora královská, židé, dočasně i města atd. —

Nařízení královská byla vydávána ve formě majestátů — slavnostní forma, k níž bylo třeba velké pečeti královské a pod-

pisu nejvyššího kancléře —, aneb jako privilegia, patenty, dekrety, instrukce, resoluce a pod. Vycházela z královské kanceláře a byla zapisována v registra tím způsobem, že důležitější listiny byly do register zanášeny v celém svém znění, kdežto z méně důležitých byly pořizovány jen výtahy neboli regesta.

6. Zřízení zemské.

Zřízení zemské můžeme definovati jako zákoník, jehož obsah jest státní zřízení určité země. Od ústavní listiny v našem moderním smyslu liší se zemské zřízení tím, že neupravuje jen právo státní resp. ústavní, nýbrž obsahuje i předpisy práva manského, trestního, soudního a soukromého.

K pořízení zemských zřízení došlo u nás poměrně pozdě, až v novém věku. Pokoušeli se sice již v dřívější době někteří králové čeští (Přemysl II., Václav II., Karel I., Jiří Poděbradský) vydati zemské zřízení a tím dosavadní právo obyčejové nahraditi právem psaným, ale všechny pokusy ty selhaly. Zejména Karel I. dal pořídití zemské zřízení t. zv. Majestas Carolina, ale pro odpor stavů byl nucen vzítí je zpět.

Již Přemysl II. se pokoušel o vydání zemského zřízení tím, že by domácí právo obyčejové bylo doplněno předpisy práv cizích, v prvé řadě římského a saského. Václav II. dal k tomu cíli povolati italského právníka Cozzia ab Orvieto, ale i tento pokus pro odpor stavů selhal a Václav II. použil služeb tohoto právníka k sepsání práva horního (jus regale montanorum).

Karel I. dokonce již dal pořídití zemské zřízení zvané Majestas Carolina, které obsahovalo kromě práva ústavního také právo soudní, soukromé a trestní. Předložil je zemskému sněmu ku schválení, ale zemský sněm odepřel je přijati a Karlu I. nezbylo než vzítí toto zemské zřízení zpět. Nicméně práce tato nevyšla nazmar, neboť v dobách následujících se k tomuto zřízení přihlíželo jakožto ke statutům království českého a valná část tohoto zřízení vešla skutečně v platnost.

Za Jiří Poděbradského na sněmu se již pracovalo na sepsání zemského zřízení, ale vnější a vnitřní rozbroje práce tyto zmařily.

Teprve za Vladislava II. dochází k prvé kodifikaci práva zemského. Jest to t. zv. Zřízení Vladislavské z r. 1500.

Podnět k sepsání zemského zřízení tu vychází tentokrát od stavů — až dosud vycházel podnět od králů —. Stavové, uznávše dobu pro sebe příhodnou, chtěli kodifikací platného práva zvykového si zajistiti svou převahu. O podstatnou část tohoto zřízení dohodli se v Prešpurku vyšší dva stavové, panský a vládycký s králem, (t. zv. zůstání prešpurské), ale zřízení samo jest vyhlášeno a vtištěno bez souhlasu krále. Zřízení teví zřejmou snahu zajistiti oběma vyšším stavům převahu jednak nad králem, jednak nad městy: zvláště města měla býti ze sněmu vyloučena a tím práv třetího zemského stavu zbavena. Přes tuto zřejmou

snahu král Vladislav II. zřízení toto po dvou letech při návštěvě své v Čechách 1502 za sebe i za královská města schválil.

Ale města se s touto újmou svých práv nespokojila, nazývajíce toto zřízení „právy Rendlovými“ (hlavní tvůrce tohoto zřízení královský prokurátor Albrecht Rendl z Oušavv „zrendloval“ práva městská). Došlo k otevřenému boji mezi šlechtou a městy, který byl urovnán v r. 1508 a definitivně v r. 1517 smlouvou t. zv. svatováclavskom, její hlavní obsah byl, že bylo královským městům přiznáno právo seděti a hlasovati na sněmu a tím právo (třetího) zemského stavu.

Zřízení Vladislavské upravuje všechny obory práva, ale nevyčerpává jich. Jím nastupuje místo dosavadního práva obyčejového právo psané. Důsledkem toho bylo také již v r. 1502 vydáno usnesení, kterým se zapovídá užívati těch nálezů soudních, které odporují tomuto zřízení zemskému.

Poněvadž tímto zřízením byla moc stavovská značně posílena na úkor moci královské, jest snadno pochopitelná snaha pozdějších králů zjednatí v tomto směru nápravu ve prospěch moci královské. Již Ludvík I. se snažil o to, ale marně. Ve zvýšené míře usiloval o to Ferdinand I. Za něho jsou vydána: zřízení zemské z r. 1530, ve kterém snaha jeho posílení moc královskou se uplatnila měrou jen skrovnou. Dále: Práva a zřízení zemská království českého z r. 1549, pořizena po nezdaru stavovského odboje z r. 1547 (krvavý sněm bartolomějský), která již značně posilují moc královskou a znamenají na tu dobu vrchol moci královské. Další zřízení jest Práva a zřízení zemská království českého z r. 1564, ve kterém královská moc činí již opět ústupky moci stavovské. K dalším revisím zemského zřízení již nedošlo, ačkoli za Rudolfa II. byly voleny sněmovní komise, aby vypracovaly nové zřízení zemské.

Jako doplněk zemského zřízení sluší zde uvéstí práci místosoudního Jakuba Menšíka z Menštějna „O mezích, hranicích, soudu a rozepří mezní i příslušenství jich v království českém“, tiskem v r. 1600.

Na Moravě máme zřízení zemské z r. 1555, které obsahuje předpisy řízení soudního, práva soukromého a trestního a z nepatrné části i ústavního. Dále zřízení zemské z r. 1545 a 1604. Poněvadž za Habsburků moc stavovská byla na Moravě větší než v Čechách, jeví zemská zřízení moravská také větší vliv stavovský.

Na Opavsku a Krnovsku se řídili zemským právem moravským, platila zde tudíž zemská zřízení moravská.

Ve Slezsku máme Slezské právo zemské — schlesisches Landrecht — vydané v r. 1556. Právo toto platilo původně jen pro

Vratislavsko, ale užívalo se ho v celém dolním Slezsku. Dále jsou tu zřízení zemské knížectví opolského a ratibořského z r. 1565, vydané jen česky a Práva a zřízení zemská knížectví těšínského z r. 1575, vydaná také jen česky. V dolním Slezsku máme více zemských zřízení; v nich vedle práva saského se silně uplatňuje také právo římské.

Obojí Lužice mají rovněž svá zemská zřízení (Landesordnung).

B. Prameny, které podávají svědectví o platném právu.

1. Paměti úředníků.

Paměti úředníků jsou záznamy úředníků různých úřadů o platném právu. Záznamy ty jsou soukromé práce, nemají moci autoritativní, ale jsou důležitým pramenem právním jednak proto, že úředníci je sepisovavší byli zajisté tehdejšího práva znalí, jednak i proto, že se nástupci jejich v úřadě těmito záznamy jako platným právem řídili. Sem patří také různé formule právní pro určitá právní jednání, jako formule pro žaloby, pro přísahu a pod.

2. Právní knihy.

Právní knihy jsou soukromá sepsání a zpracování platného práva. Pocházejí od osob soukromých, mnohdy dokonce od neznámého autora, ale jednak obsahem svým, jednak i osobou autora nabývají mnohdy tak značné váhy ve veřejnosti, že se stávají i autoritou zákonou.

Sem patří v Čechách:

a) Knihy rožmberská, nejstarší památka toho druhu, od neznámého autora. Pochází z konce 15. a ze začátku 14. století. Kniha tato se nám nedochovala celá. Vznikla z několika prací a pojednává z valné části o soudním řízení, z menší části také obsahuje předpisy práva soukromého a trestního.

b) Řád práva zemského — ordo iudicii terrae —: jest sepsána rovněž neznámým autorem a pochází z doby Karla I. Jest ve dvou sepsáních, v českém a latinském. Původní jest text český, latinský jest jeho překladem. Obsah této právní knihy tvoří takřka výhradně nálezy soudu zemského.

c) Ondřeje z Dubé Práva zemská česká. Autorem jest nejvyšší sudí zemský Ondřej z Dubé. Kniha jest sepsána kol r. 1400 a podává přehled celého právního rozvoje dotčené doby.

d) Registrum na: dávní zřízení zemská či Nálezové koruny české které isú se dále od prvních Čechův věrných, císařův, králův, knížat, pánův a vladků v zemi české. Autorem jest přisedící zemského soudu Albrecht Otř z Očedělic. Kniha pochází z konce 15. století a obsahuje poučení o jednání u soudu zemského.

e) Nejznamenitější právní knihou této doby a vůbec vrcholným dílem právní vědy souvěké jest dílo místopísáře zemských desk Viktorina Kornela ze Všehrd O právech země české knihy devaterý. Kniha tato jest nám známa ve dvou zpracováních. Prvé vyšlo před vydáním Vladislavského zřízení zemského, a směr jeho jest hájiti práva stavu městského proti upřílišněným nárokům stavu panského a vladyckého. Druhé zpracování jest pořízeno již po vydání Vladislavského zřízení zemského a jest psáno silně pod tlakem tehdejších poměrů.

Kniha tato zpracovává soustavně platné právo tehdejší a jest rozdělena na devět knih: prvé tři jednají o řízení před zemským soudem, IV. až VIII. o právním jednání u zemských desk, IX. o zmatcích a pozdějších změnách práva. Hlavním pramenem jsou zde nálezy soudu zemského, a Všehrd se přidržuje vesměs práva domácího proti právu německému a římskému.

Po knize Všehrdově nastává zase úpadek právní vědy české. Máme z té doby jen několik méně významných právních knih od neznámých autorů.

Na Moravě nám právní knihy vznikají mnohem později. Jsou to:

a) Ctibora Tovačovského z Cimburka Pamět obyčejův a zvyklostí starodávních markrabství moravského, neboli kratčeji kniha tovačovská od Ctibora Tovačovského z Cimburka. Pochází z konce 15. století a podává sručný přehled práva na Moravě tehdy platného.

b) Kniha drnovská od Ctibora z Drnovic. Pochází ze začátku 16. století a jest v podstatě jen přepracováním knihy tovačovské.

V oblasti saského práva zemského lze uvést knihu Mikuláše Wurma Blume des Sachsenspiegels, vzniklou ve Slezsku na konci 14. století a Právní knihu zhořeleckou — Goerlitzer Rechtsbuch — vzniklou ve Zhořelci v první polovici 14. století.

§ 8. Prameny práv zvláštních.

A. Právo manské.

Právo manské neboli lenní jest souhrn předpisů, kterými se upravuje poměr manský neboli lenní. Právo manské jest u nás cizího původu. Přišlo k nám z Německa, nikoli jako právo jednotné, nýbrž jako dvojí právo: saské a švábské. Na podkladě tohoto cizího práva manského se nám postupem doby vytvořilo české právo manské, avšak německé právo manské zachovalo zde vždy podpůrnou platnost. V Německu byl dále činěn rozdíl mezi právem manským a právem dvorským, a rozuměl se právem dvorským souhrn právních pravidel, kterými se řídily osoby,

náležící ke dvoru, t. zv. osoby dvorské. V Čechách tohoto rozdílu činně nebylo, a české právo dvorské se u nás vůbec nevytvořilo.

Prameny českého práva manského jsou jednak "domácí privilegia manská, jednak paměti úředníků soudu dvorského a zápisy soudů manských, jednak právní knihy.

Doložití sluší, že právo manské v zemích českých neproniklo do veřejnoprávních poměrů v takové míře a důsledkem toho se nedodělalo významu tak značného jako v zemích západních.

B. Právo církevní.

Jako ve všech křesťanských zemích, také i u nás se řídila církev právem římským, k čemuž přistoupilo později na podkladě práva římského vytvořené samostatné právo církevní.

Prameny práva církevního, platného v zemích českých, jsou jednak "všeobecné prameny církevního práva, jednak zvláštní prameny české, jako privilegia českých panovníků, konkordáty, statuty provinciální a diecesní, knihy kanceláře biskupů a konsistorií. [jednání svat. legy Romany]

C. Právo městské.

Rovněž právo městské jest u nás cizího původu a není jednotné. Podle toho, odkud do českých zemí přicházeli městští kolonisté, vytvořily se dvě hlavní skupiny městského práva: skupina práva severoněmeckého a skupina práva jihoněmeckého. T. zv. mateřské město neboli středisko práva u skupiny měst práva severoněmeckého bylo město Magdeburk, u skupiny měst práva jihoněmeckého Norimberk. Odtud mluvíme také o skupině práva magdeburského a práva norimberského. Ve skupině práva severoněmeckého neboli magdeburského vynikají zejména Litomyšl, Menší město pražské, Olomouc, Opava, Těšín, Zhořelec, Budýšín a j., ve skupině měst práva jihoněmeckého neboli norimberského jsou Staré město pražské, Kutná Hora, Píseň, Budejovice, Cheb, Brno, Znojmo, Hodonín a j.

Mateřské město neboli středisko práva má význam mimo jiné v tom, že města k určité skupině náležející brala od svého mateřského města právní poučení a nad to že mateřské město bylo nejvyšší stolicí odvolací pro všechna města své skupiny. Tak tomu bylo i v zemích českých a máme četné doklady toho, že odvolání od městských soudů kopy české šlo do Magdeburka, resp. Norimberka.

Jest pochopitelné, že se panovníci čeští stavěli proti tomu, aby odvolání od domácích soudů městských chodila do ciziny. Důvody toho byly jednak finanční: ucházely tím příjmy do ci-

ziny, jednak státoprávní: třpěla tím soudní výsost krále českého, který takto ve vlastní své komoře (města královská, jak ještě níže uslyšíme, spadala pod královskou komoru) nebyl nejvyšším soudcem a tudíž svrchovaným pánem. Počínajíc 14. stoletím, zakazují tudíž čeští králové takováto odvolání do ciziny a stanoví zároveň vlastní domácí soudy odvolací a to v Čechách Staré město pražské pro skupinu měst práva jihoněmeckého a Litoměřice pro skupinu měst práva severoněmeckého, na Moravě Brno pro skupinu práva jihoněmeckého a Olomouc pro skupinu práva severoněmeckého. Zakazů těch nebylo však vždy šetřeno, neboť pozorujeme, že se zákazy ty opakují. Teprve když byla v r. 1548 zřízena rada nad apelacemi (apelační soud) na hradě pražském a tím vytvořena jednotná odvolací stolice pro městské soudy všech zemí koruny české, zaniklo odvolání se do ciziny.

Zřízením tohoto apelačního soudu v Praze byl položen také pevný podklad k sjednocení neboli unifikaci českého práva městského. Neboť skutečnost, že nyní jeden soud rozhodoval v nejvyšší stolici o odvoláních od městských soudů všech zemí koruny české, způsobila, že se protivy mezi městským právem severoněmeckým a městským právem jihoněmeckým začaly stírati, a vytváří se nám jednotné české právo městské.

Prameny českého práva městského nejsou jednotné. Každá skupina městského práva měla svoje zvláštní prameny a památky. Z památek městských sluší příkladmo uvéstí Právo pražských Němců (Jus Teutonicorum pragensium), jakožto nejstarší památku pražskou z doby Soběslava II., platné pro německou osadu na Poříčí v Praze. Dále sem patří: Pražská právní kniha z druhé polovice 14. století, práva Soběslavská a Staropražská z doby válečnických a mezivládí po smrti krále Albrechta; všechny tyto tři památky jsou však sporné.

Na Moravě nejznamenitější právní památka jest sbírka zvaná Brünner Schöppensprüche a písaře Jana Schöppenbuch z polovice 14. století (zv. brněnský municipál).

Odlíšnost právních pramenů a památek se zračila jednak v odlišných privilegiích, jimiž jednotlivá města v zemích českých bývala nadána, jednak i v nálezích soudních, v právních knihách městských, ve sbornících právních atd.

Tato nejednotnost právních pramenů a tím přirozeně i samotného práva městského byla živě pocífována, a jsou tudíž pochopitelné snahy o unifikaci městského práva. Snahy ty začínají v Čechách v 16. století. Ještě za krále Ludvíka byla k tomu cíli zvolena zvláštní sněmovní komise ze všech tří stavů zemských, jejímž členem byl i člen rady pražské, mistr Brikeč Kourímský z Licka. Tento dokončil za Ferdinanda I. a vytiskl

v r. 1536 Knihy práv městských Starého města pražského i jiných měst království českého k témuž právu náležitých, jichž základem jsou práva brněnská a jihlavská. Dílo toto jest práce soukromá a nemá tudíž autority zákonné. Také tu šlo v podstatě jen o unifikaci městského práva skupiny jihoněmecké. Za Ferdinanda I. byla zvolena nová komise sněmovní, která by se radila o českém právu městském. Avšak teprve za Rudolfa II. bylo v r. 1579 se svolením sněmu zemského vydáno dílo kancléře Starého města pražského Pavla Kristiána z Koldína Práva městská království českého a králem Rudolfem II. také schváleno. V tomto díle Koldín uvedl, v náležitou soustavu, co nalezl u soudu pražského, ale ve značné míře recipoval také právo římské. O dva roky později — 1581 — vydal toto svoje dílo ve formě zkrácené Práva městská království českého v krátkou summu uvedená.

Koldínova práva městská znamenají značný pokrok v unifikaci českého práva městského. Unifikace ta zůstala prozatím obmezena jen na Čechy a rozšířena koncem 16. století také na Těšínsko. V ostatních zemích koruny české Koldínova práva městská v této době ještě neplatila; zde však, zejména ve Slezsku a v Lužicích, dochází k vydávání práv městských.

Vedle těchto práv městských důležitým pramenem českého práva městského jsou městské knihy, kam byla zapisována jednání před soudy městskými, a rovněž i jiné věci z oboru správy městské. Později k tomu přistupují t. zv. listáře městské, t. j. sbírka listin neb regest listin jednotlivých měst, dále památky cechovní, v první řadě cechovní statuty.

D. Právo horní.

Právo horní jest u nás rovněž cizího původu. Jako nejstarší právo se uvádí právo, jehož se užívalo v Jihlavě. V r. 1500 vydává král Václav II. horní právo (jus regale montanorum). Základ tohoto práva tvoří právo platné tehdy v Jihlavě, ale velmi patrné jsou zde i vlivy práva římského. Toto horní právo bylo doplňováno nálezy soudů jihlavských a vytvořeno takto horní právo jihlavské. Jihlava byla Karlem I. prohlášena za vrchní horní soud pro Čechy a Moravu; za Jiří Poděbradského nastoupila na její místo Kutná Hora. Horní právo jihlavské bylo doplňováno nařízeními královskými, zejména za Karla I. a Václava IV. a vytvořeno takto horní právo jihlavskokutnohorské, zvané také českým právem horním.

Proti tomuto hornímu právu jihlavskokutnohorskému stojí horní právo jáchymovské. Právo toto jest horní právo saské, dostalo se do Čech počátkem 16. století a nazývá se také horním

právem německým. Tak se vytvořilo v zemích českých dvojí právo horní — české a německé — a tento dualism práva horního, přes veškerý snahy českých králů, překonán nebyl.

Jako důležitý pramen horního práva jest dále uvést smlouvu o kovy sjednanou v r. 1534 mezi Ferdinandem I. a stavy českými a dále narovnání o hory a kovy uzavřené r. 1573 mezi Maximiliánem II. a stavy českými.

Stejně cizího původu jako horní právo jest i právo viničné neboli horenské, kterým se řídili pěstitelé vinné révy. Prameny tohoto práva jsou z větší části nařízení královská a z menší části usnesení vinařů samotných;

E. Právo vesnické.

Právo vesnické jest již podle svého názvu právem, kterým se řídilo obyvatelstvo vesnické. Právo toto jest u nás dvojí: jednak domácí, zvané také právem českým neboli dědičným, jednak cizí, zvané také právem německým neboli zákupným čili emfyteutickým anebo také purkrechtem.

Právem českým se řídilo domácí selské obyvatelstvo. Právo toto bylo právem zvykovým, a rozhodovaly zde namnoze poměry mocenské. Právo zákupné neboli emfyteutické přinášeli s sebou cizí kolonisté přicházející v převazně míře z Němce. Právo toto se tvořilo v podstatě smlouvou uzavřenou mezi domácími vrchnostmi a cizími kolonisty, kterou poměr vrchnosti a poddaných, zejména vzájemná práva a povinnosti bývaly přesně formulovány.

Prima facie právní postavení selského obyvatelstva sedíčního na právu českém bylo lepší; byliť prvotně spoluvlastníky neboli spoludědici půdy, na které byli usazeni a byli osobně svobodní. Naproti tomu právní postavení selského obyvatelstva sedíčního na právu německém bylo horší potud, že vlastníkem půdy zůstávala vrchnost, a sedláci za určitý předem stanovený plat měli dědičné užívání; rovněž již od začátku byli v určitém závislostním poměru na vrchnosti. Avšak postupem doby stávalo se postavení selského obyvatelstva podle práva českého horším, protože poměr obyvatelstva tohoto k vrchnostem nebyl upraven úmluvami psanými, nýbrž jen právem zvykovým, takže vrchnosti mohly zde snadno práva svá na úkor jeho rozšiřovati; tím i původní jeho osobní svoboda trpěla. Protivou k tomu byly poměr selského obyvatelstva podle práva německého k vrchnostem, zejména vzájemná práva a povinnosti upraveny psanými úmluvami, takže vrchnosti nemohly zde libovolně práva svá na úkor obyvatelstva rozšiřovati. Z toho důvodu i selské obyvatelstvo domácí uzavíralo často nové smlouvy se svými vrchnostmi podle

práva zákupného neboli emfyteutického a zaměňovalo takto svoje české právo za právo německé. Takovéto smlouvy jsou nejstarší prameny psaného práva vesnického. Poněvadž pak tyto smlouvy nemají stejný obsah, vzniká tím značná různost práva vesnického.

Prameny práva vesnického jsou jednak jmenované již smlouvy uzavírané mezi vrchnostmi a obyvatelstvem selským, jednak sbírky vesnických naučení zvané též potazy, jednak zřízení a řády vesnické. Dále sem patří urbáře neboli knihy úročné, do kterých se zapisovalo zboží vrchnostenské s právy a povinnostmi lidu na něm usedlého, jakýsi prvopočátek venkovských knih pozemkových. Končně sluší uvést řády vrchnostenské, kterými vrchnosti jednostranně upravovaly poměr poddaného lidu.

Období III. Doba nová.

§ 9. Všeobecný rozhled.

Období toto lze charakterisovati těmito rysy:

A. Nařízení královská mají značnou převahu nad právními prameny rázu stavovského.

B. Cizí právo vniká nebývalou měrou do zemí českých; nastává t. zv. recence práv cizích.

C. V oblasti zemí koruny české dochází, ač nikoli výlučně, k unifikaci práva.

D. Tvoří se právo společné zemím koruny české a také jiným královstvím a zemím spojeným pod žezlem rodu habsburského resp. lotrinského.

E. Unifikace práva jde však ještě v jiném směru: práva zvláštní začínají mizeti a zavádí se jednotné právo platné pro všechny vrstvy obyvatelstva.

F. V důsledku nové úpravy státoprávních poměrů monarchie lotrinské po r. 1848 vzniká nám dvojí právo: říšské a zemské.

Ad A. Bitva na Bílé Hoře a důsledkem toho porážky odboje stavovského v Čechách a na Moravě mají v zápětí, že si moc královská zjednávala naprosté převahy nad mocí stavovskou. Převaha tato jest v prvé řadě patrna v oboru moci zákonodárné. Král vydává ze své moci Obnovené Zřízení Zemské a osobuje si právo výhradního zákonodárství. Skutečně také hlavním pramenem práva jsou v této době nařízení královská resp. zákony vydané jednostranně z moci královské. Zákonů, na kterých by se shodli král se stavy, jest tu již poměrně málo.

Ad B. V období předcházejícím vnikalo sice cizí právo také do zemí českých. T. zv. práva zvláštní, jak již výše bylo uvedeno, jsou takřka vesměs cizího původu. Avšak toto právo cizí podléhalo přece jen živlům domácím a v mnohém oboru práva, na př. práva městského, se přetvořilo na zvláštní právo české. Naproti tomu v tomto období dochází k soustavné recepci cizích práv na úkor práva domácího. Jest to zejména písemný proces římskokanoničský, kterým bylo vytlačeno a nahrazeno domácí řízení soudní, spočívající na ústním a veřejném jednání, dále právo římské a italské právo manské.

Ad C. Rozdíly práva v jednotlivých zemích koruny české se stírají a unifikace práva pro celou korunu zdárně pokračuje. Začínají se vydávati jednotné zákony platné pro všechny země koruny české.

Ad D. Panovníci snaží se připoutati k sobě blíže a pevnějšími pouty všechna království a země spojené pod žezlem panujícího rodu. Snahy tyto zejména od polovice 18. století za éry t. zv. osvíceného absolutismu nabývají jasnějších obrysů a uplatňují se také v oboru zákonodárství. Od sklonku 18. století začínají se vydávati zákony v různých odvětvích práva pro všechna tato království a země, a začíná se vytvářeti jednotné právo, které můžeme nazvati již právem rakouským.

Ad E. Partikularism právní se začíná odstraňovati také v tom směru, že přestávají zvláštní práva platná jen pro určité vrstvy obyvatelstva a vydávají se zákony platné pro všechny obyvatele monarchie bez rozdílu příslušenství k určitému stavu. Tím nám mizí zejména odlišné právo městské a vesnické. Provádí se právní nivelisace, jejímž důsledkem jest státoobčanská rovnost, t. j. rovnost všech občanů před zákonem. Ovšem tato nivelisace právní jde krokem velmi volným a dlouho to trvá, než všechny výsady stavovské padají. Právně se státoobčanská rovnost dostavuje teprve v druhé polovici 19. století, ve skutečnosti plně její účinky nenastaly v monarchii lotrinské nikdy.

Ad F. Ústavní a státoprávní změny provedené v monarchii lotrinské v druhé polovici 19. století mají m. j. v zápětí, že se nám vytváří dvojí zákonodárství a důsledkem toho také dvojí zákonodárné orgány: říšské a zemské. Zákonodárným orgánem říšským, t. j. celé říše, jest říšská rada a císař, zákonodárným orgánem každé země jsou zemské sněmy a císař jakožto hlava dotčené země. Oba dva tyto zákonodárné orgány jsou na sobě naprosto nezávislé a vzájemná pravomoc jejich jest přesně vymezena. V pravomoc zákonodárného orgánu říšského spadají t. zv. věci říšské, t. j. věci, které se vztahují na celou říši, v pravomoc

zákonodárných orgánů zemských spadají t. zv. věci zemské. Nemůže jeden orgán zákonodárný potáhnouti pod svou pravomoc věci spadající v pravomoc druhého orgánu zákonodárného, ani říšské zákonodárství nemá vrchu nad zákonodárstvím zemským.

Takto se vytvořilo dvojí právo: zemské a říšské. Zemské právo jest právo, které až do r. 1848 platilo jen pro určitou zemi a jež se po r. 1848 doplnilo resp. vytvořilo zákonodárstvím zemským. Říšské právo jest právo, které do r. 1848 platilo pro celou oblast monarchie nebo aspoň bylo společné většímu počtu zemí této monarchie a jež se po r. 1848 vytvořilo zákonodárstvím říšským.

Právo zemské a právo říšské jsou navzájem na sobě naprosto nezávislá a vůči sobě úplně samostatná.

§ 10. Právo zemské.

Ferdinand II. vydal z jednostranné své moci neboli oktrojoval pro Čechy O. Z. Z. z r. 1627 a pro Moravu O. Z. Z. z r. 1628

Obsah O. Z. Z. českého tvoří právo ústavní, nikoli však výlučně, dále řízení soudní a deskové, právo trestní a soukromé a právo manské. Zřízení toto jest vydáno jen německy a také jen text německý jest prohlášen za autentický; český překlad pořízen jest do kap. F. 1. a to jen soukromě. Domácí řízení soudní jest nahrazeno procesem římskokanoničským a v určitých částech jest převzato právo římské, někde i saské. Koldínova Práva městská obdržela podpůrnou platnost. V tomto O. Z. Z. král vyhrazuje sobě a svým nástupcům jus legis ferendae, t. j. právo vydávati zákony, jinými slovy výhradnou moc zákonodárnou, a právo rozhodovati všechny sporné otázky, jež v budoucnosti snad vzniknou. O. Z. Z. bylo prohlášeno i v Chebsku a koncem téhož století i v Kladsku.

Na Moravě bylo O. Z. Z. vydáno rovněž jen německy. Obsahem svým se značně přibližuje O. Z. Z. českému. Zde však stavové, poněvadž podle O. Z. Z. bylo pochybné, zda stavovská privilegia trvají čili nie, vyžádali sobě na Ferdinandovi II. vysvětlivky různých pochybných článků neboli dubií; skutečně také na vysvětlenou některé deklaratorie byly vydány, ale odpovědi celkem uspokojivé se jim nedostalo.

V r. 1640 vydal Ferdinand III. pro Čechy „Ferdinanda na O. Z. Z. publicirované královské deklaratorie a novely“, česky a německy, kde byly ve věcech nepatrnějších stavům přiznány jakési ústupky. Platnost těchto deklaratorií byla r. 1650 rozšířena i na Moravu.

Jak české, tak i moravské O. Z. Z. bylo v pozdější době několikrát vydáno, vždy však jen německy.

Na Opavsku a Krnovsku podrželo moravské Z. Z. z r. 1604 svou platnost. Za Leopolda I. bylo sice stavům nařízeno řídit i moravským O. Z. Z., ale, poněvadž se stavové tomu vzepřeli, zavedena jen některá ustanovení tohoto O. Z. Z., jinak však, jak sluší míti za to, zůstalo to při starém.

Ve Slezsku t. zv. slezský akord z r. 1621 bránil Ferdinandovi II. provéstí státní převrat ve prospěch moci královské. Vývojem doby však i zde byla moc královská utužena, avšak stará zřízení zemská zůstala větším dílem v platnosti.

Od 18. století objevují se nám již snahy o unifikaci práva. První krok byl učiněn za Josefa I., kdy v r. 1707 bylo vydáno „Císaře a krále Josefa I. nové právo útrpné a hrdeční pro král. české, markrabství moravské a vévodství slezské“. O málo později (r. 1710) byly zřízeny v Praze a v Brně zvláštní komise k tomu cíli, aby bylo vytvořeno jednotné právo soukromé pro země koruny české a aby byly vyrovnány rozdíly mezi právem zemským a městským. Komise tyto skutečně vypracovaly osnovy, pražská *Elaboratum bohemicum* a brněnská *Elaboratum moravicum*, ale elaboráty ty nedošly schválení panovníkova; jinakého pozitivního výsledku komise ty neměly.

Postupem doby se snahy panovníků o unifikaci práva neomezují již jen na země koruny české, nýbrž rozšiřují se na všechna království a země pod jich žezlem spojené. Za Marie Terezie jest vydána *Constitutio Criminalis Theresiana*, která obsahuje právo trestní hmotné a řízení trestní, a platí jako zákoník společný pro země české a rakouské. Za Josefa II. k tomu přistupuje Všeobecný zákoník o zločinech a trestech z r. 1787 a obecný soudní řád z r. 1781. Počátkem 19. století jest vydán nový zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích a v r. 1811 všeobecný občanský zákoník. Ve všech těchto zákonech nejde však již o právo české, nýbrž jimi se tvoří právo nové, všem královstvím a zemím společné, zvané později právem rakouským.

Po r. 1848 unifikace práva jest již soustavná. Zákony říšské i zemské platí, pokud v nich zvláště něco jiného stanoveno není, pro všechny obyvatele bez rozdílu stavu.

§ 11. Z á k o n y z e m s k é .

O. Z. Zemským a zejména výhradou práva zákonodárného v tomto zřízení zemském obsaženou potáhl král veškeru moc zákonodárnou na sebe a vydává nyní zákony jako neomezený

zákonodárce. Účastenství stavů zemí koruny české v činnosti zákonodárné se obmezuje na míru nejmenší. Pravidelně jsou nyní stavové slyšáni jen o různých modalitách zákona, nikoli také o podstatě zákona samostatného, takže jejich součinnost zákonodárná točí se spíše o otázku *quando?*, nikoli *an?*

Revoluční rok 1848 přinesl s sebou podstatné změny. V Čechách snahy o novou ústavu zemskou ztroskotaly nadobro, na Moravě t. zv. seiský sněm, který nastoupil na místo dosavadního stavovského sněmu, vypracoval sice novou ústavu markrabství moravského, ale ústavě této se nedostalo sankce panovníkovy. T. zv. ústava březnová z r. 1849 prohlásila všechny dosavadní stavovské ústavy za zrušený a slíbila nová zemská zřízení. Skutečně také dne 30. listopadu 1849 vydány byly nové zemské ústavy: česká, moravská a slezská, ale ústavy ty, právě tak, jako ani březnová ústava sama, v život nevstoupily. Teprve v r. 1861 současně s t. zv. ústavou únorovou byla vydána nová zemská zřízení: české, moravské a slezské (jakož i zemská zřízení ostatních t. zv. zemí neuherských), jako základní zákony státní pro země koruny české. Na podkladě těchto zemských zřízení vzniká zemské zákonodárství, ale jím se netvoří právo zemské v bývalém svém významu jako právo platné pro stavy panský a rytířský, nýbrž jím vznikají zemské zákony jakožto zákony platné v dotčené zemi, pokud něco jiného zvláště není stanoveno, pro všechny obyvatele země bez rozdílu stavu. Těmito zemskými zákony se tvoří ovšem právo zemské, ale toto nové právo zemské má význam zcela jiný než mělo do začátku 19. století resp. do r. 1848.

Nová doba přinesla s sebou také nový způsob vyhlášení zákonů. Starší způsob relace do desk mizí, zákony se nyní vyhláší po krajích, městech a vesnicích a vydávají se také tiskem. Vyhlášení zákonů prostředkem tisku má v zápětí nutnost, aby zákony byly vydávány občasně také v souhrnu za určitá období časová. Tak nám vznikají sbírky zákonů.

Pro 17. a 18. století nejdůležitější sbírka zákonů jest *Weingartenův Codex Ferdinando-Leopoldinus*, zvaný všeobecně *Kodex Weingartenovým*. Kodex tento obsahuje zákony a nařízení pro všechny země koruny české a vyšel ve dvou vydáních. První vydání obsahuje zákony a nařízení od r. 1600—1701, druhé vydání od r. 1600 do r. 1709 s dodatky až do r. 1755. Vedle toho máme různé sbírky zákonů: české, moravské a slezské. V r. 1784 začíná se vydávati úřední sbírka *Vierteljähriger chronologischer Auszug der von dem kg. Landesgubernium in Böhmen bekannt gemachten und in das Allgemeine einschlagenden Verordnungen*, který již podle svého názvu obsahuje čtvrtletní pře-

hled všech pro království české vydaných zákonů a nařízení. Podobná sbírka byla vydávána pro Moravu a pro Slezsko. Od r. 1819 vydávala se pak pro oblast každého gubernia zvláštní Provinzialgesetzsammlung, ve které byly vyhlášovány všechny zákony a nařízení vydané pro dotčenou zemi.

Pokud jde o zákony a nařízení, které se vydávaly nejen pro země koruny české, nýbrž zároveň také pro jiné země monarchie lotrinské, jsou tu dvě velké úřední sbírky zákonů a to: sbírka zákonů a nařízení ve věcech soudních od roku 1780 do roku 1848, Gesetze und Verordnungen im Justizfache — cituje se den a rok vydání dotčeného zákona nebo nařízení s udáním čísla, pod kterým jest tento předpis ve sbírce uveden s dodatkem J. G. S. (Justizgesetzsammlung), a sbírka zákonů a nařízení ve věcech politických od r. 1790 do r. 1848, Politische Gesetze und Verordnungen für die deutschen, böhmischen und galizischen Erbländer — cituje se den a rok vydání dotčeného zákona nebo nařízení s udáním čísla, pod kterým jest tento předpis právní ve sbírce zařazen s dodatkem P. G. S. (Politische Gesetzsammlung).

Od r. 1849 se vydává pro všechny země monarchie lotrinské říšský zákoník, ve kterém jsou obsaženy všechny zákony a nařízení. Cituje se den a rok vydání dotčeného zákona a nařízení s udáním čísla, pod kterým jest tento předpis právní ve sbírce zařazen s dodatkem ř. z. (říšského zákona). Tento říšský zákoník se vydává podle cis. patentu z 4. března 1849, čís. 155 ř. z. a nařízení ministerstva vnitra a spravedlnosti z 2. dubna 1849 ve všech zemských jazycích, tudíž v 10 vydáních a to v řečích: německé, italské, maďarské, české, polské, rusínské, slovinské, srbskoilýrské v srbském písmě, srbskoilýrské v písmě latinském, a rumunské. Texty ve všech těchto zemských jazycích jsou stejně autentické. Od 1. ledna 1855 vycházel tento říšský zákoník jen v jednom vydání, v řeči německé, a jen německý text jest autentický; překlady do zemských jazyků byly uveřejňovány v zemských vládních listech.

Pro každou zemi koruny české zvláště byl od r. 1849 vydáván zákoník zemský a věstník vládní jakožto vládní list zemský, ve kterém byly uveřejňovány zákony říšské, pokud v dotčené zemi měly nabýti platnosti, a nařízení zemská. V Čechách a na Moravě jest tento vládní list zemský vydáván v obou jazycích zemských, a oba texty, český i německý, jsou stejně autentické, ve Slezsku jen v německé řeči a jen německý text jest autentický. Po r. 1867 se tento vládní list zemský mění v Zemský zákoník, a vyhlášují se v něm zemské zákony a nařízení úřadů

zemských. Cituje se den a rok vydání dotčeného zákona a nařízení s udáním čísla, pod kterým jest tento předpis právní ve sbírce zařazen s dodatkem z. z. (zemského zákona).

§ 12. Jiné prameny práva zemského.

Poněvadž král resp. moc královská se stává v této době takřka výhradním zdrojem práva, ostatní prameny práva zemského trátí značně na své váze a ustupují naprosto do pozadí. I privilegia stavovská neboli zemská jsou nyní závislá na vůli královské. Zůstávají sice stará privilegia, pokud ovšem se nepřičí O. Z. Zemskému; nových privilegií v této době nepřibývá, a starých, i pokud neodporují O. Z. Zemskému, se mnohdy ani nešetří.

Nálezy soudů zemských přestávají býti právním pramenem, poněvadž zemské soudy jsou povinny řídit se O. Z. Zemským a zákony později vydanými. Nálezy ty jsou nyní rozsudky v našem smyslu a z rozsudků těch jde již odvolání ke králi. Zemské desky klesly na pozemkové knihy, kam se zapisují svobodné statky.

I význam sněmů zemských valně poklesl. Koncem 18. a v první polovici 19. století jsou sněmy zemské sotva více než t. zv. sněmy postulátní, t. j. přednášející se a vyřizují na nich vlastně jen královské požadavky neboli postuláty. Teprve těsně před r. 1848 význam sněmů zase stoupá, ale r. 1848 stavovské sněmy zemské rázem odstraní.

Státních smluv jest v tomto období dosti; upravují se jimi jednak poměr koruny české k říši římské, jednak územní poměry koruny české. Bude o nich jednáno v dějinách státního zřízení.

§ 15. Práva zvláštní.

Důsledkem unifikace právní význam práv zvláštních upadá a práva tato se trátí v jednotném právu platicím pro všechny vrstvy obyvatelstva.

Právo manské jest zvláště ještě upraveno O. Z. Zemským a pozdějšími královskými reskripty a instrukcemi. Podpůrně tu platí manské právo italské. Od polovice 18. století vynořuje se snaha vytvořiti právo manské společné všem královstvím a zemím rodu lotrinského, ale snaha ta zůstala bezvýslednou. V letech šedesátých 19. století se v našich zemích manský poměr zrušuje; tím právo manské odpadá.

Církev se dostává po vítězství katolicismu v první polovici 17. století postupem dob v područí státu. Důsledkem názorů

o poměru státu k církvi v této době pronikajících doplňuje se právo církevní předpisy státními, a právní poměry církve se v našich zemích jednotí.

V právu městském zjednána Koldínovým Právním městským platnost postupně na Moravě, v Kladsku a v Horním Slezsku. Koncem 18. století rozšířena platnost soukromého práva městského také na stav poddanský na Moravě a ve Slezsku. Právo městské se doplňuje královskými nařízeními, zejména instrukcemi rázu hospodářského. Vydáním všeobecného občanského zákoníka z r. 1811 zvláštní právo městské odpadá.

V horním právu bylo O. Z. Zemskými, českým i moravským přejato narovnání o kovy z r. 1575. Snahy pánovníků o vytvoření jednotného práva horního pro země koruny české se nezdařily. Teprve jednotný rakouský zákon horní z r. 1854 sjednocuje právo horní; tím odpadá také zvláštní horní právo české.

Právo viničné neboli horenské bylo rozmnoženo novými předpisy, ale unifikace právní dolehla i na ně.

Vesnické právo bylo v této době doplňováno a upravováno takřka výlučně instrukcemi vrchnostenskými, aniž by královská moc s počátku do tohoto oboru nějak zasahovala. Teprve nesnesitelné poměry stavu selského a důsledkem toho množící se bouře selské donutily moc královskou věnovati tomuto stavu pozornost. Moc královská začíná od druhé polovice 17. století jednostranně upravovati poměry stavu selského; děje se to t. zv. robotními patenty. Hledisko těchto robotních patentů není jednotné. Až do Marie Terezie staví se tyto patenty spíše na stranu vrchností než poddaných; jsou to robotní patenty: pro Čechy z r. 1680, který byl r. 1715 rozšířen i na Moravu, dále z r. 1717 pro Čechy a Moravu a konečně jednotný patent z r. 1738 pro země koruny české. Od dob Marie Terezie se však toto hledisko mění. Stát se začíná ujmáti stavu selského, poměry jeho se zvláštními královskými komisemi vštěřují, začínají se mocí státní upravovati urbáře, dějí se pokusy o zrušení roboty jednak tím, že se vrchnostenské pozemky rozdělují mezi sedláky (t. zv. raabisace), jednak výkupy z poddanského poměru, a novými robotními patenty se postavení stavu selského zlepšuje. Jsou to patent z roku 1775 pro Čechy a Moravu a patent z 1. listopadu 1781 platný pro všechny země monarchie, kterým se zrušuje nevolnictví lidu selského. Od dob Leopolda II. lze v tomto směru znamenati jakousi stagnaci a teprve r. 1848 činí definitivní konec poddanství stavu selského. Tím padají i poslední zbytky zvláštního práva vesnického.

Knih II.

Dějiny státního vývoje a státního zřízení.

§ 14. Rozvrh látky a všeobecný rozhled.

Dějiny státního vývoje a státního zřízení zavírají v sobě dějiny územního vývoje a dějiny práva státního v užším smyslu, t. j. dějiny ústavy a správy. Dějiny ty dělíme na tři doby:

- I. Na dobu starší sahající až do r. 1526,
- II. na dobu střední sahající až do r. 1749,
- III. Na dobu novou jdoucí až do převratu r. 1918.

Ad I. Doba prvá jest období státní, politické a přirozené i správní samostatnosti zemí koruny české. Státní samostatnost znamená, že země koruny české jsou nejen ve vnitřním poměru státním, nýbrž i v poměru zahraničním státem naprosto samostatným a s jinými státy nemišným. Politická samostatnost znamená, že politika českého státu nejen vnitřní, nýbrž i zahraniční, jest určována výlučně českými zájmy. Z obou těchto druhů samostatnosti vyplývá i správní samostatnost, t. j. skutečnost, že stát český má vlastní nejvyšší úřady a soudy, jichž působnost se vztahuje jen na oblast českého státu. Pozorujeme sice, že i v této době jest přechodně panovník český zároveň i panovníkem cizího státu, ale skutečnost ta nemá celkem vlivu na státní a politickou samostatnost českého státu.

Dobu tuto lze opět rozlišovati na dvě podobdobí: prvé sahá od nejstarších dob až do počátku 14. století, druhé jde až do r. 1526.

Podobdobí prvé jest doba panování rodu přemyslovského, doba národního státu českomoravského. Moc panovnická převládá a stát má aspoň s počátku ráz více méně patrimoniální. Právní řady jsou tu z největší části domácího původu a celkem jednoduché, a teprve na sklonku tohoto podobdobí se začínají bohatěji rozvíjeti. Právo obyčejové má značnou převahu nad právem psaným.

V podobdobí druhém se národní stát českomoravský přeměňuje v dynastickou říši koruny české. Moc panovnická se začíná podstatně obmezovati mocí stavovskou, vzniká zde středo-

věký stát stavovský, ve kterém na sklonku tohoto období moc stavovská si získává dokonce i převahy nad mocí královskou, (za Jagellovců). Právní řády domácí se zabarvují západními živly cizími, rozvíjejí se bohatě, po boku práva obyčejového zjednává si místo i právo psané a vedle územního práva zemského tvoří se práva zvláštní, z převážně většiny cizího původu.

Ad II. Doba druhá neboli střední znamená ztrátu politické samostatnosti českého státu. Volbou Ferdinanda, arciknížete rakouského, za krále českého a rovněž i za krále uherského vstupují země koruny české ve společenství se státem uherským a se zeměmi rakouskými neboli alpskými, kteréžto společenství se osvědčilo býti již trvalým. Tím jest dán zeměpisný základ potomní monarchie rakouské. Vzniká t. zv. personální unie česko-uherskorakouská, spojení států rázu skutkového neboli faktického, nikoli také právního, záležející v tom, že tři státní celky, stát český, stát uherský a země rakouské mají nahodile osobu panovníka společnou. Pragmatickou sankcí se toto spojení rázu skutkového mění ve spojení rázu právního. Místo unie personální se vytváří unie dynastická záležející v tom, že na základě srovnalých zákonů o trůnní posloupnosti přijatých ve státu českém, ve státu uherském a v zemích rakouských nastupuje nutně též panovník ve všech těchto skupinách státních. Nejen panovník, nýbrž i celý panující rod (dynastie) se stává nutně společným; odtud název unie dynastická.

Na státní samostatnosti zemí koruny české se v této době nemění ničeho. Avšak personální unie jeví určité politické účinky. Společenství téhož panovníka má totiž v zápětí, že se začínají tvořiti instituce společné všem zemím týmž panovníkem ovládaným. Instituce tyto, t. zv. ústřední úřady, nemají sice v jednotlivých skupinách státních ústavní základ, poněvadž ani jich neznají ústavy, ani nejsou přijaty stavy těchto skupin státních, a jsou to v pravé své podstatě jen pomocné orgány společného panovníka, avšak tím, že se opírají o samotného panovníka, zjednáávají si v jednotlivých skupinách státních náležitě místo. Od 17. století, kdy se moc panovnická nebyvalou měrou posiluje, vykonávají značný vliv na celkové ústavní poměry.

Dobu tuto lze opět dělit na dvě podobdobí: do Bílé Hory a po převratu bělohorském.

Podobdobí první jest obdobím státu stavovského po výtece. S počátku se sice moc královská posiluje na úkor stavů, ale posílení toto jest jen přechodné. Poměry v panujícím rodu, zejména spor Rudolfa II. s Matějem o trůn, mají v zápětí opět vzrůst moci stavovské. Na sklonku tohoto podobdobí vstupují v život

stavovské konfederace a stávají se důležitým činitelem politickým. Spory ústavní se kombinují se spory náboženskými.

Právní život jest bohatě rozvinut. Vedle práva zemského dospívají vrcholu práva zvláštní, z nichž velmi mnohá se úplně zabarvují vlivy domácími. Právo obyčejové ustupuje právu psanému; množí se kodifikace práv.

Podobdobí druhé se vyznačuje náhlým přesunutím moci ve státu na prospěch moci královské. Převratem bělohorským porušuje se náhle a násilně dosavadní rovnováha moci královské a moci stavovské; moc stavů jest zlomena. Král vydává z výhradné své moci O. Z. Z., kterým sobě a svým nástupcům vyhrazuje moc takřka neobmezenou. Spory náboženské jsou rozřešeny násilnou rekatolisací země. Jen ve Slezsku si moc královská nezjednává na ráz převahy nad mocí stavovskou a rovněž i svoboda náboženská zůstává. Výhradné panství jazyka českého jakožto řeči státní padá a nastupuje rovnoprávnost jazyka českého s jazykem německým jakožto řeči zemských; ve skutečnosti však vlivem panujícího rodu jazyk německý nabývá postupně převahy nad jazykem českým.

Právní život zaznamenává recepci práva římského a církevního. Význam práv zvláštních upadá, začínají pokusy o unifikaci práva. Moc královská se stává takřka výhradním zdrojem práva.

Územně ztrácí koruna česká obě Lužice, Slezsko a Kladsko.

Ad III. Doba třetí neboli nová znamená nejprve ztrátu správní samostatnosti zemí koruny české. Česká dvorská kancelář, nejvyšší soudní a správní úřad pro země koruny české, se v r. 1749 zrušuje, a země české jsou správou neboli administrativně spojeny se zeměmi rakouskými. Vznikají nové nejvyšší úřady a soudy, jichž pravomoc se vztahuje nyní zároveň i na země koruny české i na země rakouské. Nastává správní centralisace českorakouská, která se postupem doby rozšiřuje i na nově získané země polské, ba mnohdy postihuje i země koruny uherské.

Na státní samostatnosti zemí koruny české se zrušením české dvorské kanceláře ovšem nemění ničeho. Tato státní samostatnost se formálně ještě uznává, ba místy, zejména ve styku mezinárodním, se i výslovně uplatňuje; avšak po r. 1848 se trátí v nové, moderní monarchii rakouské, resp. po r. 1868 rakousko-uherské, byť i určité její prvky se udržely až do r. 1918. Moc stavovská mizí na pouhý stín, zřízení stavovská živoří a v r. 1848

mizejí úplně. Absolutní moc zeměpanská vystupuje nyní i formálně na jevo, a jest po r. 1848, místy ovšem jen zdánlivě, obmezoována moderním konstitucionalismem.

Dobu tuto rozlišujeme opět na dvě podobdobí: první do r. 1848 a druhé do rozpadnutí se monarchie rakouskouherské v r. 1918.

Prvé podobdobí jest obdobím absolutismu po výtece. T. zv. osvícený absolutism přináší nové pojetí moci zeměpanské. Absolutní moc panovníkova se nyní veřejně hlásá a různými teoriemi ospravedlňuje. Panovník jest základem a zdrojem veškeré moci ve státu, jest z výkonu své vlády odpověděn jen svému svědomí a Bohu a nesmí býti ve výkonu své moci nikým obmezoován. Úkolem jeho jest přinést státu a poddaným, pokud možno, nejvyšší blaho. Úkol ten byl veden s počátku v myšlenkách pokroku, později však, od Leopolda II. v myšlence reakce, až konečně osvícený absolutism utonul úplně v policejním absolutismu Františka I. a Ferdinanda V.

Osvícený absolutism jest ovšem v příkrém rozporu s mocí stavovskou, která panovníka v jeho moci obmezuje. Odtud vidíme, jak pod tlakem moci panovnické moc stavovská soustavně upadá. Zřízení stavovská tratí vůči hledě na svém významu. Teprve za Leopolda II. dochází k jakés takés restauraci a tím i k stabilisaci stavovských ústav. byť i se tak stalo spíše v zájmu reakce proti přílišnému duchu novotářskému než k vůli stavovským ústavám samotným. Nebývalý vzrůst moci panovnické má v zápětí také úpornou centralisaci. Centralisace tato jest posílena r. 1804 přijetím titulu dědičného císaře rakouského, kterým se dostává společnému panovníku jednotného, byť i jen českého titulu, a zrušením říše římské v r. 1806, kterým se ruší svazky, jež až dosud část monarchie lotrinské, totiž země rakouské, poutaly k říši římské. Tím se monarchie lotrinská staví na vlastní základy, a titul dědičného císaře rakouského propůjčuje jí nyní i státoprávní podklad. Přes to však země koruny české zůstávají i nadále samostatným státem, což se někdy úředně i výslovně zjišťuje. S centralisací jde ruku v ruce germanisace. Národnost česká upadá, a jazyk český mizí z úřadů, ba i ze škol a vůbec z života veřejného, zůstáváje jen obřadným jazykem sněmu českého.

Stát snaží se podrobiti své moci všechny obyvatele státu bezprostředně a usiluje o jakousi nivelisaci obyvatelstva zrušením nevolnictví.

V právním životě jest výhradním zdrojem práva jen moc zeměpanská. Nivelisace práva zdárně pokračuje a s ní zároveň

i unifikace práva. Zvláštní právo české postupně mizí a nahrazuje se právem novým, rakouským, které platí pro všechny země monarchie.

Podobdobí druhé jest bojem českého národa o právo. Rok 1848 uplatňuje nové myšlenky konstituční, a jim podléhá i monarchie lotrinská. Absolutism přechodně padá, a nastává éra konstituční. Národ český se domáhá svých práv, jemu se dostává t. zv. české charty, kabinetního listu z 8. dubna 1848. Avšak pokus o českou konstituci se maří; Češi vstupují na půdu ústavodárného sněmu říšského a zúčastňují se jednání o ústavu rakouskou. Po krátkém opojení ústavním se však dostavuje nový absolutism (t. zv. Bachova éra), který pak definitivně končí r. 1860. T. zv. říjnový diplom zahajuje novou éru ústavní a nová úprava státoprávních poměrů monarchie se děje s hlediska čistě rakouského. Státní samostatnost země koruny české se ztrácí v monarchii rakouské, byť i v této době zasměňujeme akty státní, ve kterých jest tato státní samostatnost dokumentována.

T. zv. rakouskouherské vyrovnání z r. 1867 zavádí dualism: na půdě dosavadní jednotné monarchie vznikají dva nové státy: království a země na říšské radě zastoupené a země koruny uherské, a monarchie dostává r. 1868 nový úřední název: monarchie neboli říše rakouskouherská. V r. 1871 dochází k pokusu o české vyrovnání (reskript z 12. září 1871 a t. zv. fundamentálky). Avšak pokus ten jest zmařen, a státoprávní boj český končí formálně vstoupením Čechů na říšskou radu v r. 1879, což v podstatě znamená uznání ústavy z r. 1867.

S novou ústavní érou dostavuje se i demokratisace, spíše ovšem jen zdánlivá než skutečná, postupným rozšiřováním volebního práva až do zavedení všeobecného a přímého práva hlasovacího do říšské rady r. 1907.

Bezprávi soustavně páchaná jak od panovníka, tak i od vlády vídeňských, nejen na národu českém, nýbrž i na ostatních národech neněmeckých a nemaďarských — s výjimkou Poláků — má v zápětí neustálé otupování právního vědomí a ubíjení smyslu a citu pro právo. Válka vzniklá v r. 1914 stupňuje toto bezprávi na míru nejvyšší, ale způsobuje také, že právní vědomí příslušnosti k monarchii rakouskouherské u národů neněmeckých a nemaďarských uhasíná nadobro. V říjnu 1918 nedostatkem tohoto právního vědomí rozpadává se monarchie rakouskouherská, aniž by měla času válku dokončiti, a na jejích troskách vznikají nové národní státy, mezi nimi i obnovený český stát, zvětšený nyní o Slovensko a Podkarpatskou Rus, stát československý.

V právním životě zaznamenáváme úplnou nivelisaci a unifikaci práva. Jakákoli práva zvláštní mizejí a nastupují jednotné právo rakouské neboli říšské a jednotná práva zemská. Zdrojem práva jest tu jednak panovník sám, jednak — (po r. 1860) — panovník spolu se sbory zákonodárnými, říšskou radou a zemskými sněmy, byť i moc panovníkova i tu zachovala naprostou převahu.

Díl I.

Doba prvá (do r. 1526).

§ 15. Všeobecný rozhled.

Doba tato, jak již v § 14 bylo řečeno, jest období politické, státní a správní samostatnosti zemí koruny české. Politika českého státu, jak vnitřní, tak i zahraniční, se určuje jen zájmy českého národa (samostatnost politická), na oblasti zemí koruny české se vládne jen ze státní moci české (samostatnost státní) a obyvatelstvo zemí koruny české jest spravováno úřady a soudy, jichž pravomoc se vztahuje výlučně jen na oblast zemí koruny české (samostatnost správní).

Ve svém rázu jest stát český v prvním podobdobí (do vyměření Přemyslovců) státem národním: zahrnuje Čechy a Moravu a jest obydlen (s mizivými výjimkami jen) národem českým. Ve druhém podobdobí mění se národní stát český ve stát dynastický: jednak jest to dynastie (lucemburská), která vytváří stát český s novými územky, jednak země nově přibývší ku státu českému nejsou již obydleny jen národem českým, nýbrž také německým a z části i polským.

Po stránce ústavní stát český jest s počátku státem patrimoniálním: území státní se pokládá jako majetek rodu panujícího. Avšak patrimoniální ráz nevystupuje zde v takové příkrostiti, jako na př. v Německu nebo v zemích rakouských (alpských), ve kterých, rozmnoží-li se panující rod, dochází dokonce i k reálnému dělení zemí mezi členy rodu, takže vznikají (státně) samostatné větve rodu. Ve státu českém se to obmezuje jen na zřizování t. zv. údělných knížectví. Jen jednou, a to v době poměrně již pozdní, uplatňuje se pojetí patrimoniální: při smrti krále Karla I. stát český se dočasně rozděluje (přes výslovné ustanovení Zlaté buly téhož panovníka jako císaře římského Karla IV. z r. 1355—56) mezi jeho syny.

Stát patrimoniální se však ještě na sklonku doby přemyslovské mění ve středověký stát stavovský. Vedle krále (rex) vznikají stavové, kteří ve svém souhrnu tvoří politický národ (regnum) a dochází tu k dualismu státní moci, který jest typickým znakem

státu stavovského; jest tu moc královská a moc stavovská, jichž vzájemný poměr není v této době upraven nijakým pevným řádem právním, nýbrž řídí se poměry skutkovými, t. j. poměry mocenskými. Tento dualism proniká do veškerého zřízení státního a protiva mezi rex a regnum se zračí i v institucích veřejnoprávních: vedle soudů královských jsou tu soudy stavovské (zemské), vedle úřadů královských úřady stavovské (zemské) atd. . . .

Skutečný poměr mezi mocí královskou a stavovskou není v této době stejný. V prvopočátku státu stavovského zajisté moc panovnická převyšuje moc stavovskou; ale již na počátku podobdobí druhého stavové dokonce sesazují krále a na sklonku tohoto podobdobí, za Jagellovců, převaha moci stavovské nad mocí královskou jest již zcela znatelná.

Pojetí státu stavovského jest patrné i v tom, že se v období státu dynastického vytváří pojem nový, přenesený sem z Francie, pojem koruny české anebo koruny království českého (corona regni Bohemiae), který po stránce státoprávní ze svazků zemí českých tvoří právnickou osobu jakožto vnitřní jednotu krále a stavů (viz § 19). Z této jednoty krále a stavů vyplývá, že všeliké dispoice korunou českou přísluší králi spolu se stavy, což zvláště jest na sklonku této doby stanoveno majestátem krále Vladislava II. na neodecizování od koruny z r. 1499.

Obyvatelstvo vedle politického rozvrstvení na třídy stavovské a třídy nestavovské se rozděluje podle zaměstnání. Rozdělení toto se na sklonku této doby ustaluje a trvá až do polovice 19. století. Vedle toho však zjednodušuje se rozdělení obyvatelstva podle jeho povšechného právního postavení a na sklonku této doby rozlišujeme veškeré obyvatelstvo na svobodné a nesvobodné resp. nevolné; toto rozdělení trvá až do sklonku 18. století resp. až do r. 1848.

Národnostní a jazyková stránka českého státu jest dána jeho národním rázem. S počátku stát český jest obydlen jen národem českým. Avšak zakládáním měst a vesnickou kolonizací dostává se do českého státu, jak ve středu země, tak i při pohraničí, živel německý, který se silně rozmáhá na úkor živilu českého. Reakce se dostavuje za Lucemburků a války husitské přináší nápravu a zjednáávají národninu rázu českého státu nespornou platnost.

Úředním jazykem v českém státu jest s počátku latina, později němčina; avšak již od konce 14. století němčina ustupuje češtině a během 15. století jazyk český se stává již jazykem státním.

Poměry náboženské byly s počátku velmi jednoduché. Pohanství ustoupilo křesťanství a zjednána byla jednotu náboženskou. Počátkem 15. století dochází k silnému hnutí náboženskému (husitskému), které rozdělilo český národ na dva tábory, pod jednou

a pod obojí neboli kališňáky; vedle nich se silně rozmáhají i čeští bratři, kteří se ustavili jako samostatná církev a měli dobrou organizaci církevní. Husitství ovládlo zejména Čechy, na Moravě proniklo v míře již menší, v ostatních zemích koruny ujal se, celkem však slabě, jen v horním Slezsku. Čeští bratři měli pevná sídla v Čechách, později i na Moravě a z části i v horním Slezsku.

Náboženské spory byly v Čechách urovnány na sněmu v Kutné Hoře r. 1485 narovnáním mezi stranou pod jednou a pod obojí o kostely; čeští bratři zůstali z tohoto narovnání vyloučeni. Na Moravě byla celkem velká snášlivost náboženská.

Na samém sklonku tohoto období začíná do zemí českých pronikat luteranism, který nalézá úrodnou půdu v Lužicích a ve Slezsku.

Kapitola I.

§ 16. Území státní.

Kmenovou zemí českého státu jsou Čechy. Tyto netvoří však s počátku jednotné území, nýbrž jest to souhrn území kmenů českých a hranice zemské sahaly tak daleko, kam sahala sídla kmenová.

Tehdejší hranice zemské byly jednak širší, jednak užší dnešních hranic zemských. K zemi české s počátku patřilo Kladsko, Vitorazsko a zajisté i Chebsko; nepatřilo sem však Slukuovsko a Frydlandsko.

Nejdříve ztraceno bylo Chebsko, a to již během 10. století a nadobro se poněmčilo. Od století 10. bylo čítáno již k Německu a patřilo k diecési řezenské. Za posledních Přemyslovců připadlo sice Chebsko přechodně k Čechám jako věnná zástava českých králů, ale trvale jeho nabytí teprve Jan Lucemburský jako zástavy říše německé. Odtud zůstalo již Chebsko při české koruně tvořící zvláštní kraj podřízený přímo králi.

Vitorazsko bylo ztraceno v druhé polovici 13. století pádem Přemysla II., když již před tím německou kolonizací z Rakous bylo neustále umenšováno.

Kladsko se rovněž silně germanisovalo, zejména od posledních Přemyslovců; později bylo zastavováno. Jiří Poděbradský povýšil je na zvláštní hrabství a postoupil svým synům; vnukové tohoto krále prodali je se svolením sněmu českého r. 1501 pánům z Hardeka. Ovšem součástíou koruny české zůstalo Kladsko i potom.

V druhé polovici 12. století rozšiřuje se země česká o Žitavsko a Budyšínsko; Budyšínsko se však později přiklonilo k Horní Lu-

žici. Ve 15. století dostávají se k Čechám i Šluknovsko a Frydlandsko. Během 15. století se Žitavsko spojuje v politickém a soudním ohledu s Horní Lužicí a tím od země české fakticky odděluje.

Morava byla původně samostatnou zemí. V 9. století vzniká velkomoravská říše, která zaujímá i Nitransko a Pannonii a uvádí v područí i Čechy. Tato říše velkomoravská padá počátkem 10. století a Morava připadá Maďarům. V polovici 10. století zmocnil se Boleslav I. Moravy, a to v prvotním jejím rozsahu, avšak koncem téhož století byla Morava opět ztracena a to nejprve na Poláky, později na Maďary. Teprve Břetislav I. dobyl zase Moravy, nikoli však Moravy v prvotním jejím rozsahu, nýbrž jen části staré Moravy, a mírem Ostřihomským uzavřeným v r. 1051 s uherským králem Štěpánem I. byly proti Uhrám stanoveny dnešní hranice Moravy.

K Moravě se čítalo tehdy také Holasovicko a Hradecko (potomní Opavsko, Krnovsko a Hlubčicko).

Čechy a Morava tvoří národní stát český, jaký tu byl až do vymření Přemyslovců. Rozšiřuje se sice i v této době stát český za Boleslava II. a Břetislava I. (část Polska resp. Slezska), ale rozšíření to jest jen přechodné a netrvá přes vládu dotčených panovníků. Na sklonku vlády Přemyslovců rozšiřuje se český stát poznovu: za Přemysla II. vzniká stát českorakouský, který se však rozpadá ještě před smrtí tohoto krále, a za Václava II. stát česko-polský — vedle něhož Václav III. nabývá i koruny uherské —, ale i to pomíjí za Václava III., takže při smrti Václava III. jest tu opět jen původní národní stát český, Čechy a Morava.

Za Lucemburků rozšiřuje se stát český trvale v rozsáhlou říši na poněkud jiném podkladě. Z národního státu vzniká tu stát dynastický, jehož pojitka nezáleží ani tak ve svazcích národních, jako spíše ve svazcích státoprávních a dynastických.

Za krále Jana nabyta Horní Lužice a to r. 1519 Budyšínsko, r. 1529 Zhořelecko. Dolní Lužice nabyt král Karel I. dědičnou smlouvou s markrabaty braniborskými, ovšem musil ji nejprve na základě této smlouvy vyplatiti ze zástavy od markrabat míšenských (1564).

Slezsko se dostalo postupně k české koruně. V r. 1527 uznala všechna knížata hornoslezská vrchní lenní pauství krále českého, a postupem doby dostala se v moc králů českých i knížectví dolnoslezská. Smlouvou uzavřenou v Uherském Vyšehradě r. 1555 vzdal se král polský Kazimír Veliký nároků na země slezské. Svídnicka nabyt Karel I. sňatkem s Annou Svídnickou. V 15. století byla zase některá knížectví slezská — Sěversko, Osvětimsko, Zátorsko — ztracena na Polsko.

V r. 1575 byly ke koruně české připojeny také Branibory, kterých nabyt Karel I. trhem. Avšak markrabství toto bylo ztraceno již za syna Karla I. Zikmunda, který je nejprve zastavil (1412), později (1415) dědičně prodal purkrabímu norimberskému Fridrichovi z Hohenzollernu.

§ 17. Poměr českého státu k říši římskoněmecké.

A. Do Zlaté buly z r. 1355—56.

Sousedství mohutné říše německé resp. římskoněmecké způsobilo, že stát český záhy vešel k ní v určité vztahy závislostní, které za různých dob měly také různou tvářnost.

Lze míti za to, že již koncem 8. a začátkem 9. století upadl český stát v poplatnost k tehdejší říši franské (120 volů a 500 hřiven stříbra). O trvání tohoto poplatku nemáme bezpečné zprávy, tolik však jest jisté, že opět v 10. století král německý Jindřich Ptáčník přimul knížete českého Václava Svatého k odvádění tohoto poplatku. Závazek poplatnosti byl utužen, jak se zdá, i závazkem jisté povinnosti vojenské za Boleslava I. a nejspíše za Vratislava II. byl v r. 1081 proměněn v závazek stavěti k t. zv. římské jízdě t. j. k jízdě králů německých ke korunovaci za císaře římského do Říma 300 oděnců.

Závazek tento přirozeně přinášel s sebou určitý závislostní vztah knížete českého na králi německém resp. na císaři římském, neboť závazek ten se utvrzoval slibem podobným slibu věnosti při poměru manském.

Nad to od počátku 12. století jest panovník český držitelem říšského úřadu arcibiskupského a knížetem volencem (kurfirstem) říše. V této vlastnosti jest panovník český osobním manem krále německého resp. císaře římského a má důsledkem toho také určité povinnosti dvorské.

Tento závislostní poměr usilovali králové němečtí resp. císařové římstí utužiti a osobní poměr manský proměnit v manský poměr věcný. Spory o trůn mezi Přemyslovcí v 11. a 12. století dávaly jim k tomu vítanou příležitost. Císařové římstí si osobovali právo rozhodovati o českém trůnu a propůjčovali dokonce někdy zemi českou ve formě investitury praporem, tedy ve formě obvyklé pro poměr manský (v r. 1099 zaznamenáváme po prvé investituru praporem, v r. 1175 pěti praporeci). Tím poměr Čech k říši bral na sebe ráz věcného poměru manského. Přes to však země české nebyly nikdy obecným lénem říše římské.

Že země české mohly býti prohlašovány ze obecné léno říše římské, pro to lze shledávati celkem tyto důvody:

1. Universálnost císaře římského. Tehdejší svět křesťanský znal celkem dvě hlavy veškerého křesťanstva: papeže a císaře scil. římského. Papež jest hlavou duchovní, císař hlavou světskou. Jako jest papeži poddáno veškero křesťanstvo ve věcech duchovních, tak císaři římskému podléhají všichni panovníci křesťanští. Středověká legenda o dvou mečích, duchovním a světském, jest toho nejlepší dokladem. Odtud císař římský jest prvním světským panovníkem, jemu jsou poddáni všichni ostatní panovníci křesťanští. To dotvrzuje m. j. také papež Bonifác VIII. ve svém sporu s králem francouzským Filipem IV. Sličným slovy: „Nechť jen mlčí pýcha galská a přestane hlásati, že nezná nic vyššího; jest to lež, neboť po právu jest a musí býti Francie pod nadvládou římského krále a císaře.“

2. Nevyvinutost právních forem doby tehdejší, zejména v oboru veřejnoprávním. Tehdejší doba stála ve znamení zřízení manského. Zřízení toto bylo směrodatné pro veškery poměry veřejnoprávní a vtiskuje celému středověku zvláštní svůj ráz. Státní správa, úřady, atd., vše bylo zfeudalisováno. Odtud každý veřejný poměr závislostní byl posuzován se zorného úhlu tohoto zřízení, aniž by se náležitě vyšetřovalo, zda jsou tu skutečně všechny náležitosti poměru manského. Tím lze si vysvětliti, že slib věrnosti, skládaný knížaty českými — nikoli však pravidelně — byl činěn ve formě slibu manské věrnosti a že vůbec na poměr zemí českých k říši bylo pohlíženo jako na poměr manský.

Země české nebyly obecným lénem říše římské, neboť scházely zde náležitosti skutečného poměru manského. Byly tu snad v některých případech osobní náležitosti tohoto poměru — slib věrnosti, forma investitury a pod. — ale nebylo tu nikdy náležitostí věcných; scházela věcná podstata léna.

Skutečnosti, které svědčí proti tomu, že by země české byly obecným lénem říše římské, jsou celkem tyto:

1. Stát český byl státem národním a vládní moc panovníkova měla svůj pramen výhradně ve státní moci české a nebyla odvozena ze státní moci krále německého resp. císaře římského. Panovník vládl v zemích českých jako kníže český, nikoli jako úředník nebo vasal císaře římského.

2. Moc panovníka českého byla v oblasti zemí českých mocí nejvyšší a byla také naprosto zkonsolidována; nebylo zde exempcí ve prospěch snad jiné, cizí státní moci. Císařům římským ani nezapadlo udíletí exempce ze státní moci českého panovníka v oblasti českého státu, a pokus Fridricha Barbarosa vyňati Moravu, biskupství pražské a biskupství olomoucké z moci panovníka českého, skončil naprostým nezdarem. Panovník český jest panovníkem svrchovaným.

3. Všichni obyvatelé českého státu byli podřízeni výhradně a jen panovníku českému, císaři římskému zde nijaká moc nepřislušela; neměl tu ani statků, ani lén, ani regálů.

4. Knížata česká byla v 11. a 12. století dvakrát povýšena na krále, po prvé za Vratislava II. v r. 1086 (titul osobní a dočasný), po druhé za Vladislava II. v r. 1158 (titul věčný a trvalý). Od r. 1198 jest knížectví české již trvale královstvím. Podle shodných názorů doby tehdejší a zajisté i pozdější nebylo lze na země manským svazkem stížené ani dávat, ani přijímat titul královský. Jest přece obecně známo, že opětovné pokusy povýšiti vévody rakouské na krále ztroskotávaly a také definitivně padly o právní skutečnost, že země rakouské byly obecným lénem říše římské.

5. Ostatně ani slib věrnosti, který panovník český občas skládal císaři římskému, neobsahoval obvyklé závazky poměru manského, nýbrž jen závazky a povinnosti zvláště smluvené. Ovšem ani v tomto směru nebylo vždy náležitě jasno; odtud časté vznikaly spory o obsah tohoto závazku, čehož u slibu manské věrnosti nebývalo. Rovněž ani investitura praporci nemohla znamenati propůjčení léna nebo úřadu v obvyklém smyslu, nýbrž jen uznání resp. potvrzení panovníka českého, což se zřetelem na universálnost císaře římského nemohlo býti na újmu svrchovanosti panovníka českého.

Právní poměr zemí českých k říši byl postaven na jakés takés pevné základy teprve t. zv. zlatou bulou císaře Fridricha II. z 26. září 1212. Jí se předem potvrzuje Přemyslu I. na věčné časy hodnost královská, udělená již předešlými králi Filipem Švábským a Ottou IV. a uznaná také papežem Inocentem III., což znamenalo uznání mezinárodní. Dále přísluší království české dědičně Přemyslovcům s eventuální volbou českých stavů. Král český má povinnost přijati po svém zvolení v obvyklé formě regalia od krále římského, což znamená potvrzení v hodnosti. Král český jest arcidědičkem a kurfirstem říše římské. K jízdě římské dává 300 oděnců anebo tolikéž hřiven stříbra. Z t. zv. dvorských povinností má jen závazek docházeti ke dvoru královskému nebo ke sněmům říšským, pokud jsou držány v Bamberku, Norimberku nebo Meziboru. Výslovně se stanoví právo krále českého udílet investituru českým biskupům, čímž se vyslovuje na jedné straně svrchovanost krále českého, na druhé straně celistost a nedílnost českého státu.

Zlatá bula sicilská neodstranila však všechny nejasnosti poměru zemí českých k říši. Jíž při volbě Rudolfa Habsburského byla českému králi upřena hodnost kurfirstská a v míru vídeňském r. 1276 donutil Rudolf Přemysla II. přijati léno na Čechy

a na Morávu, ba osoboval si i právo zasahovati do vnitřních poměrů českého státu, bera v ochranu vzbouřivší se české pány proti Přemyslu II. Později (v r. 1289, 1290) potvrdil sice Václavu II. úřad arcibiskupský i hodnost kurfirstskou, ale již jeho syn Albrecht I. opět upíral svrchovanost Václavu II., žádaje od něho dokonce i desátek z dolů kutnohorských. Mírem z r. 1305 uznal Albrecht I. Václavu III. opět svrchovanost a zavázal se nedomáhati se jménem říše nijakých práv nebo nároků v království českém — a rovněž i polském —, tak aby králové, „což jest manského, právem manským, a což jejich jest vlastního a dědičného, právem vlastnickým a dědičným drželi.“ Přes to však týž Albrecht I. roku následujícího, po smrti Václava III., nakládal s královstvím českým jakožto s lénem odumřelým.

Neujasněnost poměru zemí českých k říši nebyla odstraněna ani za nástupců Albrechta I. a teprve císař Karel IV. zjednal v tomto směru úplné jasno majestáty z r. 1348 a zejména Zlatou bulou z r. 1355-56.

B. Od Zlaté buly.

Předchůdcem Zlaté buly jest řada majestátů ze 7. dubna 1348. Tyto potvrzují předem zlatou bulu sicilskou, jakož i další výsady, které byly od králů resp. císařů římských českým králům uděleny. Potvrzují se úřad arcibiskupský a hodnost kurfirstská. Koruna česká jest státem svrchovaným a trůn český, když panující rod vymře, se obsazuje volbou stavů. Tím vliv císařů římských na obsazování českého trůnu padá. Koruna česká se prohlašuje za vzácnější úd říše římské (Sacri Imperii Romani membrum nobilius) a země t. zv. vedlejší jsou přímými lény koruny české. Toto právní postavení koruny české jest nad to ještě potvrzeno zvláštními svolujícími listy říšských kurfirstů, které Karel IV. od nich opatřil.

Zlatá bula, vydaná v Metách r. 1356, obsah těchto majestátů opakuje a potvrzuje a dodává vedle toho ještě některá nová ustanovení, která samostatnost koruny české ještě více utvrzují.

Král český jest po císaři římském prvý mezi panovníky světskými, má prvé místo mezi kurfirsty světskými a jest v oblasti zemí koruny české panovníkem svrchovaným. Králi českému přísluší dvě velmi důležitá privilegia: privilegium de non appellando: poddaný českého krále se nemůže od soudu českého odvolati k císaři nebo k říši, a privilegium de non evocando: ani císař, ani říše nemohou některého poddaného českého krále předvolávat před svůj soud. Privilegia tato přísluší českému králi i v tom případě, kdyby odepřel konati spravedlnost (případ

t. zv. justitiae denegatae). Kdokoli by se z české koruny odvolal k císaři nebo k říši, ztrácí při. (Ostatním kurfirstům přísluší sice také privilegium de non appellando a privilegium de non evocando, ale jen pod tou podmínkou, že budou konati spravedlnost; je-li tu případ justitiae denegatae, privilegia tato pozbývají účinnosti.) Král český má právo nabývat v celé říši hradů a panství. Říšský vikariát nemá v zemích českých platnosti. Při tom se země české nepokládají za léno říše římské, nýbrž za léno se pokládá jen to, co koruna česká drží od říše právem manským.

Přes to, že koruna česká byla membrum nobilius říše římské, svazky mezi říší a korunou českou se hned za nástupců Karlových valně uvolňovaly. Způsobily to poměry nastavší za Václava IV., za válek husitských pak byly styky mezi korunou českou a říší naprosto přerušeny. Teprve za Jiří Poděbradského navazují se opět styky. V červenci r. 1459 složil král Jiří císaři Fridrichu III. v Brně přísahu věrnosti, přijal od něho regalie zároveň s potvrzením všech privilegií a uznán byl od tohoto za arcibiskupa a kurfirsta. Majestátem z 21. prosince 1462 byla pak povinnost českého krále vůči říši upravena tím způsobem, že král český jest povinen poskytovat na jízdy římské 150 oděnců nebo tolikéž hřiven stříbra, dále že povinnost českého krále navštěvovati dvůr a sněmy říšské jest omezena na Norimberk a Bamberk, dále že král český jest povinen přijímati investituru nebo regalie jen ve svých zemích nebo nejvýše 10—15 mil od českých hranic a konečně že říšští hejtmané nemají nijaké pravomoci v zemích českých. Důsledkem tohoto majestátu kleslo právo krále resp. císaře římského uděleti investituru nebo regalie králi českému na pouhou formalitu.

Bezobsažnost a v podstatě i bezvýznamnost císařské investitury, uznání a potvrzení privilegií králům českým od císařů římských atd. vysvitly nejlépe za nástupce Jiří Poděbradského. V červnu 1477 přijal Fridrich III. od krále Vladislava II. přísahu věrnosti, potvrdil jemu úřad arcibiskupský i hodnost kurfirstskou a propůjčil jemu regalie a léna a vše to, co přísluší ke koruně české, „pokud jemu podle práva, zvyklosti, a slušnosti na tom co udělovati náleží.“ Druhým listem z 24. června 1477 potvrdil jemu všechna privilegia od svých předchůdců králům českým a koruně české udělená stanoviv proti tomu, kdokoli by tyto výsady jakýmkoli způsobem porušil, pokutu 1000 hřiven. Ale v témž roce, listem z 2. prosince 1477, propůjčil týž císař tatáž práva na korunu českou, propůjčená Vladislavu II., uherskému králi Matěji Korvínovi. Jak vidno, propůjčení císařské nestačilo, aby jednomu nebo druhému králi zjednálo nesporné panství v koruně české.

Právo českého krále na hodnost kurfirstskou bylo r. 1489 utvrzeno ustanovením, že kurfirsté, nepovolají-li českého krále k volbě krále římského, propadají pokutě 500 hřiven ryziho zlata. Za nezletilého krále Ludvíka vykonali r. 1519 volbu císaře římského stavové čeští. Ludvík sám ani za investituru nežádal, ani ji neobdržel. Při dělení Německa na kraje (r. 1500, 1512) země koruny české, ačkoli země ostatních kurfirstů byly v toto rozdělení výslovně pojaty, zůstaly naprosto opomenuty, a ani císař, ani říšský regiment nijaké vládní moci v oblasti zemí koruny české neměli. Svazek koruny české s říší se uvolňoval čím dál tím více.

Kapitola II.

§ 18. Svazek českého státu.

A. Do vyměření Přemyslovců.

V národním státu českomoravském není s počátku zvláštních právních pojití mezi Čechami a Moravou. Prvotně jsou Čechy a Morava země na sobě nezávislé. V době říše velkomoravské Čechy upadly na čas v područí Moravy. Po pádu říše velkomoravské Morava byla získána knížetem českým Boleslavem I. výbojem na Maďarech, ale později zase byla ztracena; definitivně byla získána knížetem českým Břetislavem I. výbojem na Maďarech, ovšem nikoli v původním rozsahu (viz výše § 16).

Když se od dob Břetislava I. rod přemyslovský rozmohl, byli jednotliví členové tohoto rodu podělováni úděly na Moravě (a také v Čechách). Tato t. zv. údělná knížata stála pod vrchním panstvím knížete pražského. Avšak za sporů v rodě přemyslovském o trůn český jeví se u těchto údělných knížat snaha omezení vrchního panství knížete pražského na míru nejmenší, ba dokonce i setrásti. Spory údělných knížat s knížetem pražským, za kterých se údělná knížata dovolávala pomoci i ochrany císařů římských, vyvrcholily v druhé polovici 12. století.

Za sporu mezi knížetem českým (pražským) Bedřichem a údělným knížetem znojenským Konrádem Otou rozhodl císař Fridrich Barbarossa r. 1182 v ten smysl, že se Morava povyšuje na markrabství a podřizuje jako bezprostřední knížectví přímo říši. Tím měl svazek Moravy s Čechami přestat, ježto markrabě moravský jako bezprostřední říšské kníže jest rovnocenný s knížetem českým a přímo říši a císaři poddán. V r. 1187 prohlásil též císař i biskupa pražského za bezprostředního knížete říšského, a jak se zdá, i biskupa olomouckého.

Toto roztržení českého státu se však neudrželo. Samostatnosti markrabství moravského učinila ve skutečnosti konec již bitva u Loděnic (r. 1185) a nastoupení Konráda Oty na český trůn, a samostatnosti biskupa pražského učinilo konec dosednutí biskupa pražského Jindřicha Břetislava na český trůn. Nástupce Jindřicha Břetislava na stoli biskupském byl již r. 1197 jmenován knížetem pražským, a rovněž i biskupové olomoučtí přijímali v té době investituru od panovníků českých. Formálně byla samostatnost Moravy zrušena smlouvou z r. 1197, kterou Vladislav Jindřich jako markrabě moravský uznal vrchní panství knížete českého Přemysla. Pokud pak obou biskupství se týče, byla privilegiemi z r. 1198 a 1212 nadřízenost králů českých výslovně stanovena. Od smlouvy z r. 1197 nebyla podřízenost Moravy pod českého krále již brána v pochybnost, byť i Morava měla až do polovice 15. století svého zvláštního markraběte.

V druhé polovici 15. století bylo Přemyslem II. z Opavska zřízeno zvláštní údělné knížectví pro Mikuláše I., levobočka krále Přemysla II., čímž byl dán základ pozdějšímu oddělení tohoto území od Moravy.

B. Do r. 1526.

Dynastický stát, vytvořený za Lucemburků, obsahuje tyto země: Čechy, Moravu, Slezsko, obě Lužice a přechodně i Branibory. Základ tvoří Čechy, ostatní země jsou t. zv. země vedlejší neboli přivtělené.

a) Morava.

Majestátem ze 7. dubna 1548 stanovil král Karel I., že markrabě moravský, biskup olomoucký a vévoda opavský jsou bezprostředními many krále českého a že území těchto tří knížat jsou v manském svazku ke koruně české; zároveň jest stanoven zpětný nápad těchto lén na korunu českou v případě, že by se tato léna vyměním rodu nebo z jiného důvodu uprázdnila. Stavové království českého i markrabství moravského mají podle tohoto majestátu povinnost pečovati o jednotu a nedělný svazek těchto knížectví s korunou.

Listem z 26. prosince 1549 udělil pak Karel I. svému bratru Janu Jindřichu Moravu jako dědičné mužské léno. Tím se zřizuje na Moravě sekundogenitura rodu lucemburského. Avšak tím jednotu koruny neměla nikterak trpěti, neboť v tomto listu bylo výslovně stanoveno, že stavové moravští jsou povinni skládati přísahu věrnosti nejen markrabí moravskému, nýbrž současně i králi českému. Kdyby pak král nebo markrabě vydal nějaký rozkaz,

kteřý by se jakýmkoli způsobem přičil tomuto listu, nejsou stavové ani čeští, ani moravští povinni býti tohoto rozkazu poslušni.

Když mužské potomstvo Jana Jindřicha r. 1411 markrabím Joštěm vymřelo, vrátila se Morava pod přímé panství krále českého. Za válek husitských a nastavšihu v té době bezkráloví v Čechách udělil Zikmund listem z 4. října 1425 Moravu svému zeti Albrechtovi rakouskému v léno. Když však tento Albrecht byl zvolen za krále českého, zavázal se majestátem z 8. června 1458, že stavům českým vrátí zápisy, které má na Moravu a Moravu opět ke koruně navrátí. Odtud Morava již zvláštního markrabí neměla. Za krále Jiří Poděbradského bylo pak majestátem z 15. ledna 1464 stanoveno, že Morava tvoří s Čechami na věčné časy nedílnou a nedělitelnou jednotu, jest králi českému bezprostředně poddána a zvláštního markrabí ani míti nemůže.

Avšak přes tento majestát došlo již za nástupce Jiří Poděbradského k odtržení Moravy od Čech. Stalo se tak smlouvou budínskou z 50. září 1478. Podle této smlouvy se stát český dělí na dvě části, a to: na království české, které podržel Vladislav II. a na ostatní země (Moravu, Slezsko a Lužice), které spolu s titulem krále českého dostal Matěj Korvín, ovšem jen na čas svého života. Po smrti krále Matěje měl král český právo vyplatiti tyto země vedlejší za peníz 400.000 uherských dukátů k rukám krále uherského. Jen v tom případě, že by král Vladislav zemřel před králem Matějem, a že by stavové čeští zvolili za krále Matěje, měly vedlejší země připadnouti koruně české bez jakékoli náhrady. Ve skutečnosti zemřel Matěj Korvín před Vladislavem, a stavové uherští zvolili za krále Vladislava II., který ještě téhož roku po zvláštních poslech oznámil stavům moravským, slezským a lužickým, že jako jejich výhradný pán chce je opět koruně české vrátiti a je vyzval, aby ke koruně uherské nadále nijakého zření neměli. Stavové těchto zemí se také ihned Vladislavu jako králi českému poddali. Tím jednotu českého státu opět byla obnovena (výplata 400.000 uherských dukátů nebyla učiněna) a od králů českých utvrzena zvláštními majestáty o neodecizování od koruny, a to od krále Vladislava II. z 12. listopadu 1498 a z 11. ledna 1510 a od krále Ludvíka z 29. března 1522. Uhři však v době této i později vznášeli nároky na tyto země vedlejší resp. na výplatu, ale bez jakéhokoli praktického výsledku.

List z 26. prosince 1549, výše uvedený, netýkal se biskupství olomouckého a vévodství opavského. Skutečnost tato neměla však vlivu na jednotu markrabství moravského, neboť biskup olomoucký zůstal i nadále předním stavem moravským. Na druhé straně však Opavsko začalo se znenáhla odcizovati od Moravy, takže

koncem 15. století se někdy čítalo již ke Slezsku. Svazek jeho s korunou trval a byl pak zvláště utvrzen majestáty králů Vladislava II. ze 17. února 1511 a Ludvíka z 27. července 1522, kterým se oba ti králové zavázali toto knížectví nijakým způsobem od koruny české neodtrhovati, nýbrž „do komory královské v svém vlastním držení, užívání a panování míti, držeti a hájiti“.

b) Slezsko.

Již král Jan vydal stavům knížectví vratislavského majestát z 4. dubna 1527, že knížectví nemá býti již od koruny české odtrhováno a že, jakmile spadne na korunu, nemá býti dále dáváno v léno, nýbrž že má zůstatí dále pod korunou. Inkorporačními majestáty Karla I. ze 7. dubna 1548 a z 9. října 1555 byla vyslovena neodecizitelnost všech knížectví slezských a také markrabství lužických od české koruny a stanoveno, že tato knížectví mají při odumírání knížat spadati na korunu a při ní již zůstatí.

Smlouvou budínskou z r. 1478 připadlo Slezsko králi uherskému Matěji Korvínovi. O jeho zpětném nápadu na korunu platí to, co výše ad a) bylo uvedeno. Závezek, že knížectví slezská mají při odumrtí spadnouti přímo na korunu a že je není dále dávati v léno, znovu vysloven v majestátu krále Vladislava II. z 11. ledna 1510.

c) Lužice.

Inkorporační majestáty Karla I. z r. 1548 a 1555 prohlásily také neodecizitelnost Horní Lužice. Inkorporace Dolní Lužice byla prohlášena r. 1570. Smlouva budínská se týkala také obou Lužic; platí tedy o nich totéž, co výše ad a) o Moravě a Slezsku bylo pověděno.

§ 19. Právní ráz českého státu a poměr zemí přivtělených.

A. Do vyměření Přemyslovců.

Původní národní stát českomoravský má ráz státu patrimoniálního. Stát se tu pokládá totiž více méně za majetek rodu představeného vždy panujícím knížetem. Morava sdílí v tomto směru úplně povahu Čech, tvoříc v podstatě jen část knížectví českého. Avšak pojetí, že stát jest patrimoniem rodu, neuplatňuje se v českém státu v plné své ryzosti. Je-li tu totiž více členů panujícího rodu, nedělí se území státní podle jich počtu, nýbrž členové rodu dostávají úděly na Moravě a v Čechách.

Údělná knížata nejsou svrchovanými vládci, mají sice titul dux (právě tak jako kníže pražský), ale jsou závislí na knížeti pražském ve dvojím směru: jednak jsou jejich údělná knížectví nerozdílnou částí českého státu, jednak sami zůstávají v rodovém svazku jako členové neoddělení. Rozsah moci údělného knížete nelze přesně určit. Tolik lze považovati za jisté, že moc, kterou ve svých údělech vykonávali, neměli jménem vlastním, nýbrž jménem panujícího knížete pražského. Při tom, jak lze za to míti, moc údělných knížat na Moravě byla poněkud rozsáhlejší než moc údělných knížat v Čechách. Údělná knížata měla sice také své dvory a rady, což platí v první řadě o knížetech moravských, ale nějakých samostatných, odlišných institucí pro Čechy a pro Moravu v této době ještě nebylo.

Změna nastala koncem 12. století. V r. 1182 byla Morava císařem Fridrichem povýšena na markrabství a markrabě moravský měl držeti Moravu jako říšský kníže podřízený přímo císaři římskému. Tím byla Morava vyňata ze svazku českého státu. Avšak poměr ten neobstál. Morava záhy se vrátila opět v příslušenství českého státu, přes to však bývalý poměr nebyl už obnoven. Morava zůstala markrabstvím a také jest obdařena vnitřní zemskou samostatností. Tu pak poměr Moravy k Čechám lze charakterisovati asi takto: Morava není lencem českého státu, nýbrž tvoří jeho součástku podle způsobu dřívějších údělných knížectví. Má však nyní markraběte, který jest ovšem podřízen vrchní moci českého krále, má svoje zvláštní zřízení, dále i zemské sněmy a úřady a dvůr. Pokud ovšem tu není markraběte, a král český jest současně i markrabím (což bylo od r. 1253), není samostatného moravského dvora. Přes to však zůstává Morava již zvláštní zemí.

B. Od vytvoření dynastického státu.

Od doby Lucemburků nastává změna v právním rázu českého státu. Idea státu patrimoniálního ustupuje zvolna, ale jistě ideji t. zv. státu fideikomisorického. Stát není tu již majetkem rodu panujícího, nýbrž vlastním majitelem jest tu v podstatě národ sám (obec království českého) a panovník jakožto představitel panujícího rodu jest jen dočasným jeho držitelem. Současně s tím se vyvíjelo pojetí státního území jakožto věčného podkladu a základu veškerých práv monarchických. Pojetí toto dochází v ustanovení Zlaté buly z r. 1355, že hodnost kurfirstská a úřad arcibiskupský jsou připoutány k území českému, jasného výrazu. Důsledkem tohoto pojetí pak čím dále tím úporněji si razila cestu zásada, že území státní jest nedělitelné a že v celé oblasti státu může nastupovati jen jeden panovník. Pojetí toto nezvítězilo však

rázem. Pozůstatky starého pojetí státu patrimoniálního se udržují ještě. Vždyť i Karel I. sám podlehl tomuto pojetí, rozděliv (přes výslovný zákaz Zlaté buly, kterou přece sám vydal) při své smrti území českého státu mezi své syny.

Vytvoření dynastického státu českého postavilo stát tento na nové základy. Dělo se to t. zv. inkorporačními majestáty Karla I. Inkorporační majestát jest majestát, kterým se určitá země vtěluje (inkorporuje) ve svazek českého státu a stává se takto nedílnou jeho součástí jako t. zv. země vedlejší neboli přivtělená. Těmito inkorporačními majestáty změnil se však také stát český po své stránce zevnější a z části i vnitřní. Vytvořuje se nám (právě za Lucemburků) pro český stát nové označení: koruna království českého (corona regni Bohemiae), nebo prostě také koruna česká. Označení toto má svůj význam po dvojí stránce:

- a) s hlediska zeměpisného a politického,
- b) s hlediska státoprávního.

A a). S hlediska tohoto značí nám koruna česká nedílný a nedělitelný svazek všech zemí českých, zaručený inkorporačními majestáty Karla I. (a rovněž Zlatou bulou z r. 1356, čl. XXV.). Vnější symbolem tohoto jednotného svazku jest koruna svatováclavská, kterou Karel I., poněvadž prvotní koruna česká se za krále Jana ztratila, dal zhotoviti a zasvětil památce patrona země české, sv. Václava. Odtud mluvíme také o koruně svatováclavské. Podle středověké symboliky, která se dochovala až do nejnovějších dob, teprve vsazení této koruny na hlavu dočasného panovníka, činí tohoto pravým a zákonitým králem a nesporným nositelem státní moci české.

Ad b). S hlediska státoprávního znamená koruna česká vnitřní jednotu krále a stavů a z ní vyplývající jednotnou státní moc českou. Jest tudíž koruna česká pojem nadřazený i králi, i stavům; ani král o sobě, ani stavové o sobě nejsou nositeli této jednoty, nýbrž král spolu se stavy. Odtud také dispoice s touto korunou nepřísluší ani samotnému králi, ani samotným stavům, nýbrž oběma společně. Prakticky jeví se to zejména v otázce odcizování od koruny. Ani král sám nemůže některé území, čítající v to i zahraniční léna, oddělit od koruny, ani stavové sami nemohou tak učiniti, nýbrž k platnému odcizení od koruny, t. j. k odstoupení některého území jejího, jest třeba souhlasného projevu krále i stavů. Takto jak král, tak i stavové jsou strážci celistosti a nedílnosti koruny české.

Znamená tudíž koruna česká stát český jako právníkou osobu a současně i území českého státu jakožto jednotný a nedílný svazek zemí českých.

Inkorporační majestáty samy vyslovily však v podstatě jen příslušenství těchto zemí, přivtělených ke koruně, ale neupravovaly také vlastní poměr jejich ke koruně, t. j. ke státu. Poměr ten byl z části rázu manského, z části také státoprávního a nebyl u všech zemí stejný.

a) Morava.

Podle majestátu ze 7. dubna 1548 byl poměr Moravy k Čechám změněn v poměr vlastně čistě manský. Avšak již list z 26. prosince 1549 stavěl tento poměr zároveň i na základ státoprávní. Neodlučitelnost Moravy od koruny nezakládala se tu jen na manském poměru markrabí moravského ke králi českému, nýbrž i na vzájemné přísaze českého krále se stavy českými a markrabí moravského se stavy moravskými, tedy na vzájemné záruce stavů samotných.

Od dob krále Albrechta nebylo již zvláštního markrabí. Majestátem krále Jiří z 15. ledna 1464 byl manský poměr Moravy k Čechám proměněn ve svazek čistě státoprávní: Morava tvoří s Čechami jedno státní území, ve kterém státní moc vykonává král-markrabě, a zvláštního markrabí býti nemůže. Samospráva zemská však zůstala a v této době se ještě dále rozvinula. Jsou tu: zvláštní zemské zřízení, zvláštní zemské sněmy, úřady a soudy.

b) Slezsko.

Jednotlivá knížectví slezská stála buď přímo pod králem (knížectví bezprostřední), anebo byla připoutána ke koruně svazkem manským, t. j. manským svazkem svého knížete ke králi a ke koruně (knížectví prostřední); avšak i tento poměr manský vykazoval určité prvky státoprávní. Podle inkorporačních majestátů z r. 1548 a 1555, jakož i podle majestátu krále Vladislava II. z r. 1510 měla odumřelá léna spadat přímo na korunu a nebylo je dále dávat v léno. Bezprostřední knížectví byla spravována zemským hejtmanem ve Vratislavi, později dvěma zemskými hejtmany, ve Vratislavi a ve Svídnicí.

Takto tedy vlastní poměr knížectví slezských ke koruně nebyl jednotného rázu; v bezprostředních knížectvích vykonával král český moc státní přímo, v ostatních knížectvích jako vrchní lenní pán. V tak těsném svazku, jako Morava, knížectví slezská ke koruně nestála. Odstředivé snahy Slezanů vystupují již v této době.

I Slezsko mělo značnou vnitřní samosprávu zemskou, jeví se ve zvláštním zřízení zemském, ve zvláštním sněmu zemském, resp. ve zvláštních knížecích sněmicích, ve zvláštních soudech, úřadech atd.

c) Lužice.

Lužice Horní i Dolní stály na základě inkorporačních majestátů ve státoprávním poměru ke koruně. Král český zde vykonával moc státní přímo prostřednictvím fojtů.

Podle toho, co zde bylo pověděno, vidíme, že celkový právní poměr zemí koruny české nebyl jednotný. Na venek tvoří koruna česká jednotný stát, v jehož čele stojí král český. V celé koruně české se vládne výhradně a výlučně ze státní moci krále českého. Ve vnitřní své skladbě stát český není však státem jednotným, nýbrž složeným z jednotlivých zemí, z nichž každá má značnou samosprávu a autonomii. V celkovém právním poměru zemí koruny české uplatňují se tudíž dvojí prvky, navzájem od sebe odlišné: prvky jednotící neboli centralisující a prvky odstředivé neboli decentralisující, které bychom moderním výrazem mohli také nazvat prvky autonomistickými.

I. Prvky jednotící.

1. Král.

Král jest nejpřednějším prvkem jednotícím. Již z názvu koruna česká nebo koruna království českého vyplývá, že král a instituce království jest nejvýznamnějším pojítkem celého českého státu. Bez monarchické formy sotva bylo by lze udržeti svazek zemí koruny české a jednotu českého státu. Doklad toho podává nám doba husitská, kdy se v Čechách dostavuje bezkráloví. Král jest představitelem jednoty celého státu, v jeho osobě dochází státní moc českého státu svého výrazu. Moc královská zasahuje do všech zemí koruny české, neboť v zemích vedlejších vládne panovník nikoli jen jako markrabí resp. vévoda, nýbrž zároveň také jako král český (doklad instituce t. zv. měst královských). Podstata ústav stavovských, které vyhradovaly panovníkovi vždy určité obory, kde vykonával moc neobmezenou, tuto přímou moc krále českého sama podporovala.

Není však společná jen osoba králova, nýbrž společné jest i právo monarchické. Král nastupuje v celé oblasti koruny české podle jednotného práva nástupnického, rod královský jest pro všechny země koruny společný, a vyměnil panující rod, přísluší veškeré obci království českého volba nového všem zemím společného krále.

2. Královské orgány.

Nejen král, nýbrž i určité orgány královské jsou společné všem zemím koruny tím, že moc jejich dosahuje na celou oblast českého státu. Byly to: královská rada, česká kancelář a její

hlava český kancléř, dále soudy královské: soud dvorský a soud komorní, a konečně komora královská a nejvyšší mincmistr království českého.

O těchto orgánech bude jednáno níže.

5. Právo obyvatelské.

Pro celou korunu bylo jedno právo obyvatelské neboli inkolát, společný všem zemím. Inkolát udílel král společně se stavy a udělení inkolátu se vztahovalo vždy na celý stát. Český inkola v Čechách byl státním občanem i na Moravě, ve Slezsku i v Lužicích, a rovněž naopak. To se zračilo zejména i v tom, že mohl v oblasti zemí koruny české kdekoli nabývatí statků deskových a po nabytí jich vykonávatí i práva stavovská.

Postup při tom byl tento: Ten, kdo byl obdařen inkolátem, byl povinen nejprve složití t. zv. revers k zemi (jakýsi druh přísahy poddanské); revers tento se ukládal v zem. deskách. Na základě reversu k zemi mohl se inkola kdekoli v oblastech koruny české zakoupiti, t. j. nabytí statku v deskách zemských zapsaného, neboli kratčeji řečeného, deskového. Na základě inkolátu, reversu k zemi, a výkazu, že se zakoupil v zemi, mohl inkola žádati o uvedení na sněm. Teprve uvedením na sněm stává se inkola členem stavů a nabývá práv stavovských, t. j. má právo seděti a hlasovati na sněmu a má způsobilost k úřadům zemským. Práva stavovská může inkola vykonávatí jen v té zemi, ve které jest zakoupen. Je-li zakoupen ve dvou nebo i více zemích, může vykonávatí práva stavovská všude tam, kde jest zakoupen.

4. Smlouvy mezinárodní.

Smlouvy mezinárodní uzavíral král buď sám, aneb někdy také společně se stavy. Smlouvy tyto se uzavíraly pro celou korunu.

5. Generální sněmy zemí koruny české.

Sněmy tyto jsou výborem sněmů všech zemí koruny české. Jsou důležitým pojátkem celého státu, neboť v nich docházelo náležitěho výrazu pojetí, že nejen král a orgány královské, nýbrž i určité instituce stavovské resp. zemské, jsou všem zemím koruny české společné. O organisaci a jejich pravomoci bude jednáno níže.

6. Společná obrana proti nepříteli.

Stavové jednotlivých zemí měli povinnost hájiti nejen své vlastní země, nýbrž také ostatních zemí koruny proti společnému nepříteli, a byli povinni vytáhnouti na výzvu královskou do pole, šlo-li o obranu celé koruny. Jen Slezáci v tomto směru činili ja-

kési potíže, odvolávajíce se na privilegium z r. 1498, z kterého vyvozovali povinnost vytáhnouti do pole jen na obranu vlastní země; avšak s tímto hlediskem neprorazili.

7. Český sněm strážcem celitosti zemí koruny české.

Podle majestátu krále Vladislava II. z 15. listopadu 1499 není oprávněn král ani co odcizovati od koruny, ani léna ležící za hranicemi koruny (feuda extra curtem) svoboditi bez svolení sněmu království českého. Takto český sněm v celkové skladbě českého státu nabývá významného postavení, neboť jest strážcem celitosti a nedílnosti českého státu. Jakékoli odcizení od koruny nebo prohlášení zahraničního léna za svobodné bez svolení českého sněmu jest právně neplatné.

B. Prvky odstředivé neboli decentralisující.

Kdežto prvky jednotící jsou v první řadě král a orgány královské a teprve v druhé řadě také některé orgány a instituce stavovské, jsou prvky odstředivými takřka výhradně orgány a instituce stavovské. Každá země jest pro sebe jednotkou autonomní a samosprávnou; má právo se usnášeti, arci za souhlasu krále (čehož však nebylo vždy náležitě šetřeno), na svých zákonech, a spravovati se svými vlastními, od jiných zemí odlišnými orgány. Důsledkem toho jsou instituce a orgány stavovské, t. j. zemské, výrazem této autonomie a samosprávy. Mezi těmito prvky jsou zejména:

1. Ústava.

Každá země má svou vlastní a zvláštní ústavu. Není jednotné ústavy resp. jednotného zemského zřízení pro všechny země koruny české, nýbrž každá země se spravuje svými zákony a řády, které jsou výplodem vlastního právního vývoje, odlišného od právního vývoje zemí druhých. K pořízení resp. k sepsání zemských zřízení ve vlastním smyslu v této době ve všech zemích arci ještě nedošlo.

2. Sněmy.

Každá země má svůj vlastní sněm, jehož organisace nemá ve všech zemích stejný základ. Jednotného sněmu pro všechny země koruny české nebylo, neboť generální sněmy jsou výbory sněmů zemských a byly obesílány jen zástupci zemských sněmů.

3. Úřady.

Každá země má dále svoje vlastní úřady, jichž organisace jest rovněž odlišná od organisace úřadů v zemích druhých. Úřady tyto jsou v první řadě zemské neboli stavovské, avšak jsou tu i odlišné úřady královské.

4. Finance.

Vedle jmění a hospodářství královského jest tu jmění a hospodářství stavovské neboli zemské. Každá země o sobě jest majetkoprávním subjektem, jmění, které by bylo společné všem zemím koruny, není. Z toho důvodu nelze mluvit o společných financích; jsou tu jen samostatné finance zemské. Šlo-li pak o vydání, které bylo krýti ode všech zemí koruny, nedálo se to nějakými společnými berněmi, nýbrž každá země přejímala určitou kvotu společného vydání. Případy tyto objevují se arci vlastně teprve až v době habsburské (v prvé řadě při válkách s Turky).

Porovnáme-li takto mezi sebou prvky jednotící a prvky odstředivé, dospíváme k tomuto závěru o právní povaze českého státu:

Český stát nemá jednotnou povahu právní, nýbrž smíšenou; jest z části státem jednotným, z části státem složeným. Jednotným státem jest v poměru na venek a v oboru moci královské. Král a jeho orgány jsou tu významnými představiteli jednotného státu. Kam až dosahuje moc královská, jeví se nám český stát jako stát jednotný, s jednotným zastoupením na venek, s jednotnou politikou zahraniční, uvnitř pak s jednotnou správou zeměpanskou. Zevnějším symbolem tohoto jednotného státu jest, jak již výše bylo řečeno, koruna česká resp. svatováclavská. V oboru moci stavovské jest však stát český státním útvarům složitým. Každá země koruny jest státoprávní celek s vlastní správou zemskou (samostatnou) a s rozsáhlou autonomií. Země tyto nejsou však samostatnými státy, nýbrž jen samosprávnými a autonomními korporacemi, spojenými různými pojítky v jeden český stát. Odtud pravíme, že stát český má právní povahu smíšenou, jest z části státem jednotným a z části státem složeným.

Kapitola III.

Ústava českého státu.

§ 20. Panovník.

Panovník český byl zajisté s počátku vládcem neobmezeným. Vyplývalo to z myšlenky patrimoniálního státu, ale přinášelo to s sebou i skutečnost, že kníže pražský rozšiřuje svou moc na území kmenových knížat a osvojoval si také moc jim příslušející.

Plnost knížecí moci měla v zápětí, že kníže měl nejvyšší moc vládní, vojenskou a soudní a v době pohanské i kněžskou. Byl nej-

vyšším vládcem, vojevůdcem a soudcem, a v době pohanské i nejvyšším knězem. Moc knížecí a státní jest v této době pojem totožný. Kníže vládl v celé zemi jako svrchovaný panovník, vydával sám zákony, sám soudil a nařizoval brannou hotovost k obraně země; neměl však práva nařizovati výpravu za hranice. Mohl dále nakládati volně majetkem státním, neboť podle tehdejšího pojetí majetek státní splývá v jedno s majetkem knížecím. Kníže však také náklady celé správy státní hradil ze svého. Majetek knížecí byl založen jednak na ohromném nemovitém majetku, jednak na důchodech, které plynuly knížeti z různých důvodů (regalie, cla, mýta, městské tržnice neboli ungelty, příjmy z hor, ze soudních pokut, z odúmrtí atd.). Těmito příjmy samostatně nakládal. Veškerá správa státní byla v té době správou knížecí, úředníci veřejní, soudcové atd., byli jen zřízenci knížete.

Vývojem doby se však rozsah moci panovnické umenšoval. Dvě to byly hlavně příčiny, které přispívaly ku ztencení moci panovnické: jednak spory Přemyslovců o trůn, jednak finanční tíseň panovníků.

Spory Přemyslovců o trůn měly v zápětí, že velmoži země, (šlechta), hájili právo spolurozhodovati při obsazování trůnu. Skutečně také šlechta získala si vliv, který zajisté nemohl zůstatí obmezen jen na obsazování trůnu, nýbrž šel i na věci zemské vůbec. Odtud ve správě státní panovník přestává býti poněkud neobmezeným činitelem a vedle něho vyvstává činitel nový, duchovenstvo a šlechta.

K obmezení moci panovnické přispěla však dále i finanční tíseň knížat resp. králů. Prvotně měl panovník zajisté tak značné důchody, že mohl náklady správy státní hraditi ze svého. Avšak postupem doby důchody panovníkovy na to nestačily. Jednak správa státní se rozvětvovala, takže bylo třeba na ni čím dále tím většího nákladu. Jednak důchody knížecí resp. královské samy o sobě se tenčily, ježto zdroje rozdáváním knížecích statků na církve, šlechtu atd. vysychaly. Za takového stavu věcí nezbylo panovníkovi nic jiného, než obraceti se na stavy o povolení berní. Stavové takového berně pravidelně také povolovali, ale při tom si vymínili určitý vliv na správu státní. Takto se moc panovnická zvolna, ale jistě obmezuje na prospěch moci stavovské. Valnou měrou k tomu přispěly také události po vymření Přemyslovců. Skutečnost, že stavové zde nejen krále volí, nýbrž dokonce i sesazují (Jindřich Korutanský), nemohla zůstatí bez vlivu.

Jest přirozené, že moc stavovská takto vchází v zápas s mocí královskou; hranici tvoří zde doba husitská. Před válkami husitskými zajisté moc královská měla stále vrch nad mocí stavovskou.

ačkoli již za Václava IV. prestyž moci královské valně upadá. Po válkách husitských moc stavovská si zjednává do určité míry již i převahu nad mocí královskou. Podařilo se sice panovníkovi tak silné individuality, jako byl Jiří Poděbradský, moc královskou zase pozvednouti, avšak již za Jagellovců moc královská opět valem klesá, a moc stavů, vlastně šlechty, stoupá tou měrou, že dochází bezmála již k jakési šlechtické oligarchii.

Právní stav věci jest celkem tento:

Králi přísluší nejvyšší moc zákonodárná, výkonná i soudcovská. V oboru moci zákonodárné nebylo sporu o to, že král má právo dávatí zákony. Avšak výkon práva toho byl již od posledních Přemyslovců vázán souhlasem stavů. Zejména od Lucemburků se uplatnila zásada, že zákonem zemským se může státi jen to, na čem se král a stavové souhlasně snesli. Král přestává tu býti tedy výhradním zákonodárcem, a jeho právo zákonodárné nevázané souhlasem stavů se obmezuje v podstatě již jen na vydávání majestátů a na nalézání práva prostředkem soudů královských.

V oboru moci výkonné jest král hlavou vlády a správy státní. Řídí politiku zahraniční a uzavírá mezinárodní smlouvy, jmenuje na úřady a soudy, svolává rady a sněmy, povyšuje do stavu, udílí výsady; jest vrchním ochráncem církve atd. Avšak i zde moc jeho nebyla neobmezena. Vliv stavů uplatňoval se znenáhla i ve vnitřní správě. Podle velkého privilegia krále Jana z r. 1510 (1511) nemá král při obsazování veřejných úřadů volnou ruku, nýbrž jest vázán dosazovati na úřady dvorské, zemské i městské jen obyvatele domácí. Rovněž vliv králův na úřady veřejné se zmenšuje potud, že se celá řada těchto úřadů pozemšťuje, t. j. z úřadů dvorských resp. královských se stávají úřady stavovské resp. zemské. V oboru financí zůstává však králi značná moc. Podle ústavy byl totiž určitý obor financí vyhrazen neobmezené dispozici králově; sem patří zejména příjmy ze statků královských, ungelty, cla, důchody z hor atd. U statků královských se však již záhy začíná rozlišovati mezi statky korunními a statky komorními. Statky korunní jsou ty, jichž vlastnictví přísluší koruně a král má jen správu a užívání; král bere jen důchody z nich a těmito důchody libovolně nakládá; zejití tyto statky může jen se svolením českého sněmu. Statky komorní jsou ty, jichž vlastnictví náleží králi; jimi král také libovolně nakládá a může je i kdykoli zejití. Vypisovati berně král oprávněn nebyl, nýbrž k tomu bylo třeba svolení stavů. Povolování berní stávy stává se postupem doby zjevem stále častějším. K tomu nutno připomenouti, že se na sklonku tohoto období dostávají ve finanční správě krá-

lovské nepořádky, které ani přes oprávněné snahy králů Karla I. a Jiří Poděbradského odstraněny nebyly. Jakýsi obrat k lepšímu nastává v tomto směru teprve v době habsburské.

V oboru moci soudcovské jest král nejvyšším soudcem. Soudní výsost krále českého v poměru na venek byla zajištěna ustanovením Zlaté buly Karla IV., ustanovením, že nikdo z obyvatelů českého státu ani se nemůže odvolati ven ze země, ani nemůže býti předvoláván před soud cizí (říše římsko-německé). Avšak v poměru vnitřním soudní výsost krále českého doznává značné újm. Nevykonává jen král soudcovskou moc, nýbrž také stavové, a vedle soudů královských jsou tu soudy stavovské resp. zemské, kam moc krále nedosahovala. O tom všem bude pojednáno podrobněji ještě níže.

§ 21. Posloupnost trůnní.

A. Do vyměření Přemyslovců.

Prvotně nebylo zajisté nějakého pevného pravidla trůnní posloupnosti. Myšlenka patrimoniálního státu přinášela s sebou, že trůn český náležel dědičně rodu přemyslovskému. Avšak o tom, kdo má nastoupiti na trůn, rozhodoval někdy kníže sám, tím, že před svou smrtí jmenoval svého nástupce, někdy s radou členů rodu, neb dokonce i jiných velmožů země, někdy rozhodoval též národ sám. Při tom národ nastoloval nastupujícího knížete. Ostatní členové rodu byli, jak bylo již výše pověděno, podělováni úděly na Moravě a v Čechách.

Jako první řád nástupnický se připomíná zákon Břetislava I. z r. 1055, jehož pravost není však nesporně prokázána. Zákonem tímto se stanoví řád starešinský neboli seniorátní, t. j. na trůn nastupuje vždy ten, kdo z celého rodu jest nejstarší věkem. Podle tohoto zákona se nastupovalo na trůn český během 11. století. Avšak již počátkem 12. století se přestalo jeho šetřiti. Odtud vznikaly časté spory o trůn, při kterých domácí šlechta uplatňovala právo spolurozhodovati o tom, kdo má nastoupiti na trůn, a rovněž i králům německým byla poskytována vítaná příležitost míchat se do vnitřních věcí českého státu tím, že si osobovali právo dosazovati české panovníky. Neudržitelnost těchto poměrů nahlíželi rozmyslní panovníci čeští a snažili se je odvrátiti tím, že usilovali o zavedení pevného řádu nástupnického podle zásady prvorozenství (Soběslav I. a Vladislav II.), ale snahy ty setkaly se s nezdarem. Pořádek tu nastává teprve od doby definitivního důstojenství královského počátkem 13. století.

Podle privilegií z r. 1198 a 1212 přísluší Přemyslu I. a jeho potomstvu dědičné důstojenství královské. Tím se potvrzuje zá-

sada, již dříve platná a uznávaná, že trůn český jest dědičný v rodu přemyslovském. Ovšem, privilegia tato mluví jen o Přemyslu I. a jeho rodu. Obrát pak v těchto privilegiích, že králi římskému přísluší jen potvrditi za krále toho, koho si národ český zvolí, nesluší vykládati v ten smysl, že by tu byla svobodná volba krále, nýbrž výraz „volba“ dlužno zde bráti tolik co „přijímání“ krále, tedy volbu jen relativní, kteráž ovšem, vymře-li rod Přemyslovců, se stává absolutní. Avšak ani v této době nebyl stanoven pevný řád trůnní posloupnosti. Ve skutečnosti se za posledních Přemyslovců nastupovalo podle řádu prvorozenství neboli primogenitury, vlivem ovšem skutkových poměrů, totiž toho, že tu byl jen jediný představitel rodu, panující král, takže prvorozený syn jeho byl zároveň nejstarším z celého rodu a vlastně také jediným dědicem trůnu. Dosavadní nastolení na trůn bylo od dob královských nahrazeno korunovací.

B. Dc r. 1526.

Vyměnění hlavní větve rodu přemyslovského po meči upráznil se český trůn a stavové čeští vykonávali nyní právo volby. Zvolili za krále nejprve Rudolfa Habsburského a po jeho smrti Jindřicha Korutanského, manžela dcery krále Václava II., Anny. Po třech letech však Jindřicha sesadili a zvolili za krále Jana Lucemburského, jehož zasnoubili s neprovdanou dcerou krále Václava II., Eliškou. Jím nastupuje v koruně české rod lucemburský. Že stavové čeští při těchto volbách (vyjmeme-li ovšem Rudolfa Habsburského) přihlíželi k dědičnému právu ženského potomstva rodu přemyslovského, jest na biledni. Ovšem právo svobodné volby stavů zde stálo rozhodně v popředí.

Slechta česká byla se sice v r. 1506 přísežně a pod svými pečeti zavázala římskému králi Albrechtu I., že, zemře-li král Rudolf bez mužských potomků, přijme za krále nejstaršího z jeho bratří a po něm i ostatní bratry podle stáří i s jejich mužskými potomky. Avšak Albrecht I., již po zvolení Rudolfa za krále českého, vydal dne 18. ledna 1507 ve Znojmě listinu, ve které prohlašoval, že království české jako odumřelé léno spadlo na říši a že je udělil Rudolfovi a ostatním svým synům. Jednání toto popudilo české stavy do té míry, že po smrti krále Rudolfa přes tento závazek zvolili za krále Jindřicha Korutanského. Po této volbě vzdal se Fridrich rakouský r. 1508 ve Znojmě všech nároků na Čechy a Moravu za peněžitou náhradu 45.000 hřiven stříbra (která však nikdy nebyla vyplacena) a v r. 1523 Habsburkové vůbec listiny, které měli na trůn český, králi Janovi vrátili.

Pevný řád nástupnický byl přijat teprve na generálním sněmu zemí koruny české, konaném r. 1541. Na tomto sněmu bylo uznáno dědičné právo prvorozeného syna krále Jana, Karla a jeho mužských potomků (zda také ženských potomků, jest spor-

né) podle zásady prvorozenství. Dědičné právo bylo tu přiznáno jen Karlovi, nikoli také druhorozenému synu téhož krále Jana, Janu Jindřichovi, který podle úmyslu krále Jana měl v Tyrolích založiti s Markétou příjímím Húbatou sekundogenituru rodu lucemburského.

Majestátem ze 7. dubna 1548, vydaným se svolením stavů, opravil král Karel I. znovu trůnní posloupnost. Podle tohoto majestátu jest trůn český dědičný v královském rodu českém po meči i po přeslici. Vymře-li rod tento, přísluší volba nového krále „prelátům, vévodám, knížatům, pánům, vladykám a vši obci království českého a jeho příslušenství“. Tím rozumněti sluší generální sněm zemí koruny české. Králi takto zvolenému udělí římský císař odznaky důstojenství královského. Pořad trůnní posloupnosti nebyl v tomto majestátu blíže určen, ale dlužno míti za to, že se tu mlčky přijímá zásada prvorozenství, vyslovená na generálním sněmu z r. 1541.

Podle tohoto majestátu přísluší po rozumu generálního sněmu z r. 1541 právo nástupnické jen Karlovi a jeho potomstvu. Listem vydaným v Praze dne 26. prosince 1549 „s předchozí radou knížat duchovních a světských, též panstva a rytířstva království českého“ a opětně listem vydaným při generálním sněmu zemí koruny české, konaném v září 1555, rozšířil Karel I. právo nástupnické i na svého bratra Jana Jindřicha s jeho potomstvem po meči i po přeslici. Nepříslušelo však právo nástupnické třetímu synu krále Jana, Václavu Lucemburskému, který vzešel z druhého manželství krále Jana s Beatricí; také tento Václav v trůnní posloupnosti české nikdy v úvahu nepřichází.

Podle majestátu z r. 1548 stal se trůn český dědičným v královském rodu lucemburském, a stavům příslušelo právo voliti nového krále teprve tehdy, nebylo-li tu ani mužského, ani ženského potomka, aneb když by se království jinakým způsobem upráznilo. Tím však se nestal ještě trůn český dědičným v pravém slova smyslu. Stavům příslušelo vždy důležité právo „přijímání“ krále, což někdy znamenalo i volbu samotnou. Vidíme, že stavové sesazují i korunovaného krále (Zikmunda), jehož později zase „přijímají“. V 15. století pak volební právo stavů vystupuje zcela zřejmě v popředí. Tu nejde již o přijímání krále, nýbrž o skutečnou volbu. Tak tomu bylo při volbě Albrechta, Ladislava Pohrobka a zejména Jiří Poděbradského, který byl zvolen za krále, ačkoli tu bylo královské potomstvo po přeslici, a konečně při volbě Vladislava II.

Skutečnost, že stavům příslušelo právo volby, měla v zápětí, že dědičné smlouvy uzavírané s panujícími rody okolních zemí

o vzájemné podědění, měly právní účinnost pro stavy resp. zemi jen tehdy, byly-li stavy výslovně schváleny. Neboť tím by bylo právo stavů na volbu v případě, že by panující rod vymřel, zkráceno, a stavové přivolivše k takovýmto dědičným smlouvám vykonali svoje volební právo v podstatě již předem.

Dědičné smlouvy rodu lucemburského a habsburského z r. 1364 a 1366 toho obsahu, že vymře-li mužské i ženské potomstvo Karla I. i Jana Jindřicha, nastupuje v zemích českých rod habsburský, a navzájem, vymře-li rod habsburský po meči, nastupuje v zemích rakouských rod lucemburský, byly stavy českými schváleny. Tyto dědičné smlouvy byly však za Jiří Poděbradského zdviženy, neboť císař Fridrich III. vrátil r. 1462 Jiří Poděbradskému všechny dědičné smlouvy, které měli Habsburkové na český trůn a vzdal se takto za sebe i za celý rod všech nároků na českou korunu.

Vladislav II., zvolen r. 1471 za krále, výslovně uznal, že byl zvolen „ze svobodné, dobré vůle stavů“. V r. 1507 vymohl na sněmu českém uznání svých dětí, Anny a Ludvíka, za dědice koruny české, a dal v r. 1509 syna svého Ludvíka, tehdy tříletého, zvoliti a korunovati na krále českého, což se stalo opět ze svobodné vůle českých stavů. Dne 11. ledna 1510 vydal pak majestát neboli t. zv. nařízení o kněžně Anně. V tomto majestátu se prohlašuje za dědice trůnu Ludvík, a kdyby zemřel bez dědiců, stává se dědičkou starší jeho sestra Anna. Při tom se Vladislav II. zavazuje, že ji „zamluviti a vdáti nemá bez rady a vědomí království českého“. Co se ovšem mělo státi v tom případě, že by Anna byla provdána bez rady a vědomí stavů, v majestátu se nepraví.

Majestát tento má význam v dvojím směru. Po stránce právní dochází zde potvrzení zásada, již dříve v českém právu uznávaná, že dcera provdaná za života svých sourozenců se pokládá za odbytu, a neměla-li tedy ztratiti nárok na trůn, musila býti provdána s vědomím a se svolením stavů; po stránce politické pak potud, že v této době vláda ženy jest neoblíbená a také zjevem neobvyklým. Nastoupila-li by tedy takováto žena na trůn, nebyla to v podstatě ona, nýbrž její manžel, který by ve skutečnosti vládu vykonával. Tu by vlastně stavové ztratili své právo volby, a na trůn český by byla zasedla bez souhlasu stavů nová dynastie.

Závazku svému, že Anna nemá býti provdána bez vědomí českých stavů, Vladislav II. skutečně také dostal. Když v r. 1515 byl v Prešpurce a ve Vídni projednávány svatební smlouvy mezi Vladislavem II. a Maximiliánem I., stavové čeští o těchto smlouvách nejen věděli, nýbrž poslové jejich byli při jich dokonání také přítomni.

Podle těchto svatebních smluv zaslíbena byla vnučka císaře Maximiliána Marie Ludvíkovi a Anna jednomu z obou vnuků Maximiliánových. Při těchto smlouvách byli zástupcové českých stavů přítomni; není však známo, zda s plnou mocí. Jisté jest jen tolik, že poslové krále Vladislava II. podávali sněmu českému

zprávu o těchto smlouvách a že český suem zvolil nové poselstvo, aby se vypravilo do Vídně, kde svatební smlouvy měly býti dokonány. Poselstvo toto bylo přítomno, když dne 22. července 1515 byly v kostele sv. Štěpána ve Vídni vykonány dvě svatby: Ludvíka s Marií a císaře Maximiliána (kterému tehdy bylo 56 let) s Annou (které tehdy bylo 12 let). Tato druhá svatba byla však uzavřena pod podmínkou, že se do roka a tří měsíců nepřihlásí za manžela jeden z obou vnuků Maximiliánových, Ferdinand nebo Karel. Skutečně do roka se přihlásil za manžela Ferdinand a svatba Ferdinanda s Annou byla provedena dne 24. července 1516 per procuram (Ferdinand do té doby Annu nespátřil a nevěděl ji ani při této svatbě, poněvadž nebyl přítomen) ve dvorní kapli vídeňské. Při této svatbě byli přítomni český kancléř a jiní zástupcové stavů (ovšem zda s plnou mocí, nelze zjistiti).

Přes tuto svatbu nebylo ještě zcela určité, zda se Ferdinand skutečně stane také manželem kněžny Anny. Byli to zejména Uhři, kteří naléhali na to, aby si Annu za manželku vzal starší Karel, což podle svatebních smluv bylo přípustné. Karel skutečně, když se ucházel o korunu císaře římského, Uhrům také přislíbil, že pojme Annu za manželku; takové bylo přání i v dědičných zemích rakouských. Na tento slib byl Karel upomenut již po volbě za krále římského před svou korunovací v Cáchách. Avšak Karel měl v té době závazek s Renatou, dcerou francouzského krále, se kterou byl již zasnouben. Když tedy sám Annu za manželku přijati nemohl, dovolil svému bratru Ferdinandu, aby se s Annou oženil. Při tom slíbil, že Ferdinandovi odevzdá pět rakouských vévodství (obojí Rakousy, Štýrsko, Korutany a Krajinu) a dále vše to, co jemu bylo odkázáno jeho dědem Ferdinandem Katolickým; rovněž přislíbil, že budou-li si to přátí Ludvík a Ferdinand, povýší tato rakouská vévodství na království.

Svatbě Ferdinanda s Annou nyní již nic nepřekáželo a dne 11. prosince 1520 v Inšpruku byla vykonána svatba arciknížete Ferdinanda s Annou, zase per procuram (přítomna byla jen Anna, Ferdinand byl zastoupen svými plnomocníky). O tomto obrádu byl sepsán obšírný notářský spis, ve kterém jsou všichni přítomní jmenovitě uvedeni. Uvedeni jsou zde také zástupcové krále Ludvíka z Uher, ale z Čechů jako přítomný není uveden nikdo. Z toho sluší vyvozovati, že čeští stavové při této svatbě nebyli zastoupeni. Tím lze si snad tedy vysvětliti, že čeští stavové v r. 1526, když dědičný nárok kněžny Anny se stal aktuální, mohli tvrditi, že kněžna Anna byla provdána bez souhlasu českých stavů.

Na základě toho, co bylo pověděno, můžeme právní stav, týkající se dědičnosti nebo volitelnosti trůnu v době do r. 1526 charakterisovati takto:

Český trůn není ani přísně dědičný, ani přísně volební. Panující rod má tu sice dědičné právo na trůn, avšak stavové v „přijímání“ nebo dokonce ve „volení“ krále uplatňují své právo rozhodovati o osobě nástupce, byť i ve skutečnosti, až na výjimky velmi řídké, přihlíželi vždy k členům rodu. Trůn český lze podle toho označiti za smíšeně volební a smíšeně dědičný. Pevné hranice mezi oběma těmito zásadami nebylo.

Stát český ve vnitřní své skladbě a v povaze moci veřejné sdílí ve svém pozdějším vývoji úplně ráz středověkého státu stavovského. Veřejná moc ve státu jest zde dělena ve dva činitele, navzájem na sobě nezávislé, ve krále a v národ. Každý z obou těchto činitelů jest nadán určitým okruhem oprávnění, která jemu prýští z práva vlastního a jež jeden od druhého neodvozuje. Jest tu úplný t. zv. dualism státní moci.

Avšak činitel, který zde nazýváme národem, t. j. politickým národem, není národ v našem pojetí, t. j. souhrn všech příslušníků státních. Nejsou totiž všichni příslušníci státu povoláni k tomu, aby spolurozhodovali o věcech státních, nýbrž jen ti, kdož jsou členy jednoho ze zemských stavů. Tedy nikoli národ jako celek, nýbrž jen stavové. Takto veškeré obyvatelstvo státní se dělí na dvě vrstvy: na vrstvy politicky plnoprávné a vrstvy politicky bezprávné. Vrstvy politicky plnoprávné jsou jen zemští stavové, ostatní obyvatelstvo, převážná většina národa, nemá vůbec politických práv.

Stavové jsou třídy obyvatelstva právně a společensky (sociálně) od ostatního obyvatelstva odlišné, t. j. nejen právní řád připíná k určitým osobám na základě zvláštních ustanovení určitá oprávnění právní i politická, nýbrž také ve společenském rozvrstvení obyvatelstva ve státu živel stavovský dochází náležitého výrazu. Dále jsou to třídy právně i společensky (sociálně) uzavřené, t. j. přístup k nim jest ostatnímu obyvatelstvu nestavovskému stížen nejen řádem právním, nýbrž také všeobecnými poměry společenskými. Konečně jsou to třídy právně i politicky privilegované, neboť jen stavové mají plná práva politická, jen oni tvoří ve svém souhrnu národ v politickém smyslu.

V zemích koruny české, právě tak jako i v jiných státech stavovských, stavové jako třída privilegovaná, právně i společensky uzavřená, nevyvinuli se rázem, nýbrž k tomu bylo třeba povolného a více méně i dlouhého vývoje. Vývoj tento se nám zakončuje teprve v době pohusitské, neb dokonce teprve počátkem 16. století, kdy stav městský jako třetí stav zemský dochází nesporného uznání.

Prvotně zajisté všichni svobodní obyvatelé země vykonávali práva politická, tvořili politický národ. Víme, že mnohdy o osobě nástupce dosavadního knížete rozhodoval národ sám. Avšak vývojem doby shledáváme, že výkon politických práv se začíná čím dále tím více omezovati na vyšší duchovenstvo a na šlechtu. Jest

to patrně ve složení knížecí rady a sněmu zemského. Ještě za Přemyslovců se dostávají na sněmy nejen vyšší šlechta úřední, po případech i rodová, zemanstvo, nýbrž i starostové rodů. Ale účast starostů rodů na sněmích se stává čím dále tím řidší, až konečně za posledních Přemyslovců přestává nadobro. Odtud tedy koncem 12. a počátkem 13. století počíná vybraňování obyvatelstva na stavy.

Na sklonku vlády Přemyslovců lze ke stavům zemským čítati zajisté jen vyšší duchovenstvo a šlechtu. Stavů městského jako zemského stavu tehdy ještě nebylo. Avšak již koncem 13. století pozorujeme určité snahy ve prospěch stavu městského, který tvoří svobodní obyvatelé resp. měšťané královských měst. Stav městský, jako stav politický, byl zajisté prvotně jen komorou královskou a právní postavení jeho bylo založeno na královských privilegiích. Královská města byla vyňata z pravomoci úřadů a soudů, i zemských i krajských, a stála přímo pod vládou královskou. Avšak právě toto výjimečné postavení jejich, vynětí z úřadů a soudů, se stalo bezpečným základem hospodářské i politické moci stavu městského. Města dovedla vývojem doby podřízenost pod královské úřady do jisté míry paralyzovati tím, že si zjednávají vliv na obsazování městských rychtářů, nebo dokonce získávají právo tohoto rychtáře i jmenovati, a posilují i jiným způsobem vlastní samosprávu, takže se postupem doby jak správa, tak i soudnictví dostávají do rukou měšťanstva samého. Vývoj tento lze do válek husitských pokládati celkem za dokonaný. Avšak v této době nejsou ještě města zemským stavem, nemají tudíž práva seděti a hlasovati na sněmu, leč v ojedinelých, výjimečných případech. Také berně byly s nimi projednávány samostatně.

A. Čechy.

V Čechách jest změněno složení stavů válkami husitskými. Předem stav duchovní mizí z řad stavů zemských. Husitské učení, že kněží nemají míti statků pozemských (3. artikul pražský), jest provedeno i v praxi. Stav duchovní pozbývá z převážné míry statků nemovitých. A poněvadž tehdy práva politická resp. stavovská byla nerozlučně spojena s držetím statků deskových, má pozbytí těchto statků v zápětí ztrátu základu politických i stavovských práv. K tomu dlužno přičísti i skutečnost, že po smrti arcibiskupa pražského Konráda z Vechty zůstal stolec arcibiskupský drahou dobu neobsazen. Stav duchovní jako stav zemský mizí.

Současně se dokonává rozlišování ve šlechtě. Již sice od 13. století začíná se rozlišovati ve stavu šlechtickém na stav panský, kte-

ry tvoří vyšší šlechta, páni, a na stav vladycký později rytířským zvaný, který tvoří nižší šlechta, vladykové neboli rytíři. Ale ještě ve 14. století resp. aspoň v první polovici tohoto století, nerozlišuje se mezi oběma těmito třídami tou měrou, že by tu byla nějaká vzájemná uzavřenost. Vladyka se mohl státi beze všech formalit pánem, a opětně pán mohl klesnouti na pouhého vladyku. Růz-
hodovalo zde jednak držení úřadu, jednak i rozsáhlost majetku. Snahy stavu panského, uzavřít se jako zvláštní stav proti ostatní šlechtě nižší, se v této době ještě nedaří. Teprve na sklonku 14. a počátkem 15. století nastává úplné rozlišení stavu panského a vladyckého. Dokonává se toto rozlišení bojem stavu panského proti Václavu IV. a jeho režimu, který znamenal uplatňování se stavu vladyckého ve správě zemské na úkor stavu panského. Z boje toho vychází stav panský jako vítěz. Instituce stavovské, jež se vytvářejí za posledních Lucemburků, stávají se v podstatě panstvím stavu panského. Stav vladycký staví se tu do pozadí. Avšak stav vladycký nemíní se s tímto stavem spokojiti. Začíná zápas mezi stavy panským a vladyckým o nejvyšší úřady zemské a o „sedání“ na lavicích soudu zemského, který jest rozřešen prozatímne za Zikmunda a definitivně za Vladislava II. způsobem, jak na jiném místě níže bude uvedeno.

Koncem 15. století jest dokončen rozlišovací pochod mezi stavy panským a vladyckým, a tím také oba tyto stavy jsou vůči sobě uzavřeny. Na příště přechod ze stavu vladyckého do stavu panského jest podmíněn určitými formalitami. Rovněž však i stav vladycký jest uzavřen vůči ostatním vrstvám obyvatelstva.

Takto tedy se tu vyhranili dva zemští stavové: panský a vladycký. K nim v době pohusitské se přidružuje stav nový, městský. Válkami husitskými politický vliv královských měst stoupl v míře znamenité. Královská města se stala důležitým činitelem v zemi, nabyta zastoupení na sněmu zemském a přestávala již býti pouhou komorou královskou. S tímto stavem věci šlechta nechtěla se spokojiti a nehodlala uznati stavovská práva měst. Nejen že nechtěla uznati právo královských měst seděti a hlasovati na sněmu, nýbrž snažila se je připravit i o t. zv. způsobilost k zemským deskám, t. j. právo držeti statky deskové, kteréžto právo měla města již z doby předhusitské. Spor tento nabyval ostrosti za Vladislava II., zejména vydáním Zemského Zřízení z r. 1500 a ukončen smlouvou z r. 1508 resp. smlouvou svatováclavskou r. 1517, jak již výše v kap. o zemských zřízeních bylo uvedeno.

Počátkem 16. století byl tudíž vývoj zemských stavů dokončen. Jsou tu tři stavové zemští a to: panský jako první, vladycký jako druhý, a městský jako třetí stav zemský.

B. Morava.

Zde byl vývoj stavů podobný jako v Čechách. Rozdíl jest tu jen, že z řad stavů zemských nevymizel stav duchovní. Jsou tudíž na sklonku tohoto období na Moravě čtyři stavy zemské: panský jako první (biskup olomoucký zasedá však před stavem panským a jest vůbec prvním stavem v zemi), duchovní jako druhý, vladycký jako třetí a městský jako čtvrtý stav zemský. Stav městský neměl tu však takové váhy politické jako v Čechách. Také počet královských měst byl na Moravě valně menší; v druhé polovici 15. století bylo jich jen šest.

C. Slezsko.

Zde tvoří šlechta pravidlem jeden stav, vladycký. Rozlišování mezi šlechtou vyšší a nižší, až na některá knížectví, nebylo. Stav duchovní jako stav zemský tvoří zde prelát, pokud drží rytířské statky: stav tento jest zastoupen na sněmích, tvoří však s rytíři jedinou kurii šlechtickou. Stav městský neměl jednotného postavení a také význam a vliv jeho byl v různých knížectvích různý. První místo mezi všemi městy měla Vratislav, kde měšťané měli dokonce převahu nad šlechtou. V ostatních knížectvích jest celkem rovnováha mezi stavem městským a šlechtou. Města, která měla místo a hlas na sněmích, nazývala se městy královskými.

Na Opavsku a Krnovsku jest s počátku jednotná šlechta, zemané. Teprve v druhé polovici 15. století rozlišuje se šlechta na stavy: panský a rytířský. Stav duchovní, prelát, pokud drží svobodné statky, jest prvním stavem zemským, před stavem panským, na sněmu tvoří však se šlechtou jednu kurii. Stav městský má vleklé spory se šlechtou o práva stavovská, které byly rozhodnuty teprve v době habsburské.

D. Horní Lužice.

Šlechta tvoří jeden stav zemský. Byly tu ovšem rodové rozdíly mezi pány a rytíři, avšak rozdíl ty nemají vlivu na práva stavovská. Stav duchovní nebyl zvláštním stavem; pokud prelát držel svobodné statky, byli čítáni ke šlechtě v jednu kurii. Stav městský svým významem a vlivem se rovnal celkem šlechtě a byl stavem zemským s právem seděti a hlasovati na sněmu. Byly tu tudíž v podstatě jen dva stavy: šlechta a města.

E. Dolní Lužice.

Zde byli čtyři stavové zemští: duchovní jako první, panský jako druhý, rytířský jako třetí a městský jako čtvrtý stav zemský. Stav městský však neměl valného vlivu politického.

Jako v každém středověkém státu stavovském, i ve státu českém jde vývoj stavů souběžně s vývojem sněmů zemských, takže živel stavovský dosahuje vrcholu svého vlivu a významu teprve tehdy, když jsou dány bezpečné základy organizace sněmů, jakož i jejich pravomoci.

Sněmy zemské se v koruně české vyvíjely celkem obdobně jako v jiných zemích. Prvopočátky jejich sluší hledati v knížecí radě. Bývalo zvykem, že se kníže o důležitých otázkách zemských radil s určitým sborem předních mužů kmene i národa, s knížecí radou. Bezpečných zpráv o složení této knížecí rady nemáme, dlužno však míti za to, že prvotně jak okruh osob, jež ke knížecí radě náležely, tak i obor věcí, jež se v ní projednávaly, byly závislé na libovůli knížete samotného. Zprvu zajisté knížecí radu tvoří vlastní družina knížecí spolu s předními šlechtici, náčelníky to šlechty jak rodové neboli kmenové, tak i šlechty nové, úřední. Rada tato byla orgánem jen poradným, takže kníže ve svém rozhodování nebyl jejím hlasem vázán. Později, zejména když se organizace státní rozvětvila a ustálila, bývali do této rady zváni i úředníci dvorští a hradští, vyšší duchovenstvo a šlechta. Takováto knížecí rada, rozšířená, byla svolávána zejména. šlo-li o věci důležitější. Vedle toho se připomínají ještě zvláštní shromáždění, kterých se zúčastňují svobodní lidé zbraně schopní, a to ve značném množství, avšak takováto shromáždění brzy vyšla z obyčeje. Základem potomních sněmů se nestala tato shromáždění svobodného lidu, nýbrž rozšířená rada knížecí.

V rozšířené radě knížecí se začínají postupem doby rozlišovati dva živlové: duchovenstvo a šlechta. Pravomoc rady jest sice ještě závislá na vůli knížete, avšak vývojem doby začínají tyto rady, které už zatím nabývají povahy jakýchsi sněmů, hájiti právo dávatí svolení k válečným výpravám za hranice a k vybírání berní. Také pravomoc těchto „sněmů“ se začíná jaksi ustalovati. Nejen se tu rozhodovalo o důležitých věcech vládních a správních — volba knížete, volba biskupa pražského, (tato ovšem jen do r. 1198. kdy právo toto bylo papežem Inocentem III. přiznáno pražské kapitole), usnášení se na zákonech a pod., — nýbrž také se tu vykonávala soudní pravomoc ve věcech sporných i nesporných, šlo-li o práva knížecí, aneb o věci, které se týkaly hrdla, cti a statků obyvatelů svobodných.

Tato rozšířená rada prodělávala postupem doby dalekosáhlé změny. Předem se oddělily věci soudní od věcí správních. Již za krále Václava I. přešly totiž věci soudní, jež byly až dosud projednávány v rozšířené radě, na nově utvořený soud, soud zemský,

jehož nová organizace byla provedena za Přemysla II. Za Václava II. dochází pak k odlišení rady od sněmu a vznikly takto dvě instituce: rada královská neboli zemská, později také panskou zvaná, jakýsi druh ministerské rady, orgán prvotně královský, který se však později silně pozemštil, sbor to nejvyšších úředníků a soudců zemských, a zemský sněm, který byl takto postaven na vlastní základy. Rozlišení obou těchto institucí, královské rady a sněmu zemského, bylo pak dovršeno za krále Jana.

V době, kdy zemský sněm byl ustaven jako samostatná instituce, nebylo ještě pevných pravidel o organizaci a pravomoci jeho, o způsobu svolávání i rokování a usnášení se sněmu atd. Sněmy jsou svolávány králem neb i zemským hejtmanem, aniž by tu bylo nějakého pravidla o době jeho svolávání a trvání. To vše záviselo na vůli králově. Rovněž předměty jednání a okruh osob, které se měly zúčastniti sněmu, byly položeny v ruce královny. Kdo králem byl na sněm pozván, měl nejen právo, ale i povinnost se dostaviti; nedostavení se bylo stíháno tresty.

V pojetí práva o povinnosti dostavovati se na sněm, nastala však změna tehdy, kdy předměty jednání sněmovního nejsou již závislé na vůli králově, nýbrž když sněm nabývá určitých přesně vyhraněných práv, jimiž se nyní moc královská obmezuje. Tu povinnost navštěvovati sněmy se mění v právo seděti a hlasovati na sněmu. S tím se však současně dostavuje i nutnost vymeziti okruh těch, kteří mají právo navštěvovati sněm. Prvotně zajisté účastníky sněmu jsou zemané, t. j. svobodní držitelé svobodných statků. Prostí svobodníci, ač měli rovněž svobodné statky ve svobodné držbě, nebyli považováni za způsobilé na sněm. Takto tedy se vytvářila zásada, že způsobilost sněmování má jen šlechta, pokud drží svobodné statky; k ní pak se družilo vyšší duchovenstvo, preláti. Koncem 13. století se mezi účastníky sněmu jmenují i zástupcové hrazených měst královských. Od dob krále Jana vešlo však v obyčej, že vyšší duchovenstvo a královská města zvláště vyjednávala s úředníky královskými o výši berní, takže za vlastní sněmovníky se pokládá jen šlechta.

Podle privilegia krále Jana z r. 1310 má sněm výhradné právo svolovati k vybírání berní a k válečným výpravám za hranice. Tím byl položen pevný základ práv sněmu. Vedle toho vidíme, že po vyměření Přemyslovců sněmy volí králc, dále že za krále Jana sněm generální r. 1341 svoluje k úpravě trůnní posloupnosti; za krále Karla I. sněm maří uzákonění zemského zřízení (majestas Carolina). Sněmy tudíž nejen povolují berně (což bylo nejdůležitějším základem všech práv politických), nýbrž i povolují válečné výpravy za hranice, spolupůsobí při úpravě trůnní posloup-

nosti, vykonávají spolu s králem právo zákonodárné a vůbec spolurozhodují o všech důležitých věcech zemských.

Jaký byl prvotně řád jednání a usnášení se, není známo; rovněž nemáme zpráv o tom, zda a jakým způsobem se usnesení sněmu králem potvrzovala.

Po válkách husitských se složení sněmů stává konečným a rovněž i způsob jednání a usnášení se sněmu se ustaluje. Na sněm se dostávají i zástupcové měst královských, takže sněm, ježto stav duchovní, jak již výše bylo uvedeno, v Čechách z řady stavů zemských mizí, se skládá nyní v Čechách ze tří kurií: ze stavu panského, vladyckého a městského. Sněm svolává král nebo správce zemský, někdy dokonce i nejvyšší purkrabí pražský. Zahajován jest sněm králem, nebo královskými komisaři, a předsedou jest v Čechách nejvyšší purkrabí pražský, který v této době jest již obecně uznáván za hlavu stavů. Uzavírán byl sněm králem nebo z jeho rozkazu královskými komisaři.

Předmětem jednání byly předem královské proposice, které měly přednost přede všemi ostatními předměty jednání. Dále také jednotlivé stavy měly právo podávat návrhy — t. zv. artikulové obecní —, a konečně i každému sněmovníku příslušelo právo podávat návrhy — t. zv. artikulové zvláštní —. O tom, jak dlouho trvá sněm, rozhodoval výhradně král. Ovšem stavové si často vynucovali určité trvání sněmu tím, že jednání o královských proposicích oddalovali do té doby, až byly sněmem projednány jejich články. Rokovalo se jednak v plném sněmu, jednak v každém stavu zvláště. Hlasovalo se podle kurií: každý stav měl jeden hlas a za usnesení sněmu platilo, na čem se všechny tři kurie souhlasně snesly; nějaké přehlasování jedné kurie druhými bylo vyloučeno. Uvnitř stavu se však hlasovalo podle hlav a měl každý člen stavu hlas jeden; za usnesení stavu platilo, na čem se usnesla většina. K platnému usnesení sněmu bylo třeba královské sankce. Avšak v době husitské a za Jegellovců se sankce královské k platnosti usnesení sněmovního ani hrubě nevyžadovalo. Platnosti zákona nabylo usnesení sněmovní zápisem do zemských desk, což v podstatě znamenalo i vyhlášení zákona.

Pravomoc sněmu roste v této době vůči hledě. Sněm se stává vlastně nositelem a představitelem práv stavovských resp. veškerých práv zemských, jest spoluzákonodárcem, má vliv i na politiku zahraniční a jest od r. 1499 strážcem celitosti a nedílnosti koruny české. Za Jegellovců stává se dokonce hlavním orgánem státním, a ježto všichni nejvyšší úředníci zemští jsou odpovědni nejen králi, nýbrž i stavům, t. j. sněmu, spatřujeme tu již silný náběh k vládě parlamentní.

Obdobným způsobem jako v Čechách, bral se vývoj sněmu i na Moravě, avšak vývoj ten byl poněkud povlovnější. Také rozlišení mezi sněmem a soudem zemským nenastalo zde tak záhy jako v Čechách. K sněmovníkům se prvotně čítají šlechta a vyšší duchovenstvo, a ještě ve 14. století nemá sněm toho významu jako v Čechách. Teprve když vymřela moravská větev Lucemburků, a Morava byla spojena s Čechami, vliv stavů značně stoupá. Od 15. století se zúčastňují jednání sněmovního také královská města, takže tu máme nyní čtyři stavy: panský, duchovní, vladycký a městský. Na sněmu samotném byly však jen tři kurie, poněvadž stav duchovní sloučen byl se stavem městským v jednu kurii. Sněmu předsedal markrabí nebo zemský hejtman, od 15. století, kdy samostatný markrabí odpadá, zemský hejtman. Svoláván byl sněm buď králem-markrabím, nebo zemským hejtmánem. Jakým způsobem se hlasovalo, není zcela určité. Pravomoc sněmu kryla se celkem s pravomocí sněmu českého. K platnému usnesení se vyžadovalo královské sankce, ačkoli na sklonku 15. století se od této náležitosti mnohdy pouštělo.

Na Opavsku a Krnovsku v této době pravých sněmů nebylo, nýbrž jen soudy zemské a dvorské sjezdy.

Ve Slezsku jest dvojí druh sněmů: knížecí neboli ústřední sněm a sněmíky jednotlivých knížectví slezských. Knížecí sněm se vyvinul mnohem později než v ostatních zemích koruny. Základy jeho sluší hledati jednak ve sjezdech dvorských, jednak v zemských mírcích. S pravými sněmy slezskými shledáváme se však teprve na sklonku 15. století. Svolavatelem jest buď král nebo královští komisaři a předsedou sněmu jest biskup vratislavský. Na sněmu jsou tři kurie: knížata, zástupcové rytířstva, a bezprostřední města knížecí (města královská). Konečné dotvoření těchto sněmů spadá do doby habsburské.

Sněmíků slezských v době předhabsburské celkem nebylo; rovněž rozdělení na stavy zemské resp. na kurie sněmovní se dokonává teprve v době habsburské.

V Horní Lužici k vytvoření sněmu došlo teprve na sklonku středověku. Do té doby stavové zemští konají své schůze a sjezdy odděleně, šlechta zvláště (Landtage), a města zvláště (Stadttag). Jen výjimečně dochází někdy k sjezdům společným. Společný sněm (Stadt- und Landtag) skládal se ze dvou kurií: šlechty a měst. Svolával je fojt, šlo-li o sněmy pravidelné, jednalo-li se však o sněmy mimořádné král resp. fojt se souhlasem krále. Pravomoc sněmu byla obdobná jako v ostatních zemích koruny. Usnesení sněmu byla prostě fojtem vyhlašována, sankce královské se vyžadovalo jen, šlo-li o věci důležitější.

V Dolní Lužici ke skutečným sněmům (Land- und Stadttage) dochází teprve počátkem 15. století. Svolával je fojt. Sněm se skládá ze čtyř kurií, které tvoří stavy: duchovní, panský, rytířský a městský. Stav panský má tu však převahu tak značnou, že sněmy tyto se nazývají někdy i sněmy panskými (Herrentage). Pravomoc sněmu dolnolužického byla ještě větší než v ostatních zemích koruny, neboť sněm tento v dobách mimořádných dokonce sám uzavírá smlouvy mezinárodní. Usnesení sněmu vyhlášoval fojt; sankce královské bylo třeba jen tehdy, šlo-li o věci důležitější.

Vedle jednotlivých sněmů zemských jsou tu ještě sněmy t. zv. generální, t. j. společné sněmy všech zemí koruny české. Zárodky těchto generálních sněmů spatřujeme již ve 14. století za krále Jana, ale ústavní resp. státoprávní institucí stávají se tyto sněmy teprve od dob krále Karla I., kdy majestátem z r. 1548 přísluší jim volba krále v případě, že by panující rod vymřel nebo že by se jakýmkoli způsobem trůn český uprázdnil. Pravého svého významu nabyly tyto sněmy od 15. století.

V pravé své povaze generální sněmy nebyly vlastně společnými sněmy zemí koruny české, nýbrž delegacemi sněmů celé koruny. Byly totiž obesílány jednotlivými sněmy zemskými na náklad dotčené země; sněmy měly však právo nad to zúčastniti se jich také v plném počtu. Hlasovalo se nikoli podle hlav přítomných členů, nýbrž podle země a každá země měla hlas jen jeden. Za usnesení sněmu platilo, na čem se zástupcové všech zemí souhlasně snesli. O nějakém přehlasování jedné země druhými nemohlo býti důsledkem toho ani řeči. S tím také souviselo, že delegáti jednotlivých zemí byli opatřováni instrukcemi a plnou mocí, jimiž byli vázáni a v jichž rámci mohli hlasovati.

Předmětem jednání generálních sněmů byly věci různé. Někaké pravidlo v tomto směru stanoviti nelze. Celkem však možno říci, že se jednalo na nich o věcech všem zemím koruny společných. Pravidelným předmětem jednání byly proposice královské, ač předměty jednání mohly vycházeti též od stavů samotných. Předměty, o kterých se zde jednalo, bývaly: volba krále, úprava práva monarchického, smlouvy zahraniční, věci náboženské a vůbec věci, které se týkaly všech zemí koruny české.

Generální sněmy byly svolávány pravidelně králem, ač se také scházely i z iniciativy jednotlivých zemí. Snesení těch sněmů bývala sankcionována králem a vkládala se do zemských desk. Snesení tato byla pro jednotlivé sněmy zemské závazná.

Doložití sluší, že členové sněmů měli zvýšenou ochranu osobní po dobu cesty na sněm a zpět a po dobu zasedání sněmu (imunitu). Obyvatelé byli povinni nejen členy sněmu v jejich cestě na sněm

nikterak nerušiti, nýbrž jim všemožně v jejich cestě pomáhati. Kdokoli by — tak aspoň máme bezpečné zprávy ze sněmů českých — na člena sněmu sáhl, nebo jemu v cestě na sněm překážel, propadá ctí, hrdlem i statkem a jest k němu hleděno jako k zemskému škůdci. Později vešlo v obyčej, že byly členům sněmu pražským purkrabím vydávány zvláštní bezpečné listy (glejty), které je chránily proti útokům i proti zatčení.

§ 24. Soudy.

V období tomto nemáme ještě soudů ústředních, t. j. takových, jichž pravomoc by se vztahovala na všechny země koruny české, nýbrž jen soudy s pravomocí pro každou zemi zvláště. Výjimka z toho, avšak jen na čas, jest u soudu komorního, jak níže bude uvedeno.

Soudy ty dělíme vůbec na královské resp. zeměpanské a na stavovské resp. zemské.

A. Čechy.

1. Soudy královské.

Prvotním vlastním soudem zeměpanským jest soud dvorský, kterému předsedal buď sám panovník, nebo některý z jeho úředníků, pravidlem sudí dvorský nebo komorník. Vedle toho tu byl ještě zvláštní soud, jehož předsedou byl rovněž král a přísedícími členové dvorské resp. později královské rady. Jest to jakýsi soud sněmovní. Příslušný byl zejména pro věci politické a pro věci těžké, a příslušnost jeho se později rozšířila zvláště imunitami, exempcemi a delegacemi. Z tohoto sněmu vznikl soud zemský (viz níže).

Původně soud dvorský nebyl od soudu zemského oddělen, a sudí dvorský zasedal také na soudu zemském. Za prvních Lucemburků stal se však soud dvorský samostatným. Předsedal mu sudí dvorský a soud byl příslušný zejména pro lidi dvorské, dále ve věcech výtržných, a šlo-li o práva královská. Později však tento soud dvorský zůstával čím dále tím více omezován na věci mauské. Pro ostatní věci, jinak k soudu dvorskému náležité, zřízen byl za krále Václava IV. nový soud královský, který od toho, že zasedal v místnostech královské komory, byl nazván soudem komorním. Podle organizace z polovice 16. století předsedal jemu král nebo jeho zástupce, obzvláště za nepřítomnosti královny v zemi zejména zemský hejtman (odtud zval se tento soud také soudem hejtmanským), a přísedícími byli nejvyšší úředníci a někteří královští radové. Pravomoc jeho se vztahovala na všechny země koruny české ve věcech, ve kterých král vykonával nejvyšší moc

soudní. Za Jagellovců vliv stavovský dosáhl však i na soud komorní, takže se dostal do područí soudu zemského, a Vladislavské Zřízení Zemské vymezilo jeho příslušnost na rozhodování menších pří a případů rušení zemského míru, kdežto všechny věci těžší byly přikázány soudu zemskému. Soudu komornímu předsedal podle Vladislavského Zemského Zřízení nejvyšší hofmistr.

Dalším soudem královským jest hejtmanství německých lén zřízené as koncem druhé polovice 13. století, které rozhodovalo o věcech německých lén.

Dále jest soud královského podkomoří neboli soud podkomořský, který původně rozsuzoval všechny větší věci v městech. Později některá města byla vyňata z pravomoci soudu podkomořského vůbec (obě města pražská a Kutná Hora), jiná města nabyla práva i vyššího soudnictví, takže jen některé zvláště těžké věci zůstaly vyhrazeny tomuto soudu.

Sem patří i soudy horní, které byly vyšší a nižší. Nižší soudy však zanikly ve 14. století. Vyšším soudům předsedal urburef nebo podkomoří, v Kutné Hoře mincmistr. Odvolacím soudem byla Jihlava, později Kutná Hora.

Konečně jest uvést i soud pražského perkmistra, který rozhodoval ve sporech viničných.

2. Soudy stavovské.

a) Soud zemský.

Prvopočátky zemského soudu, jak již výše bylo uvedeno, sluší hledati ve staré knížecí radě. Jako samostatný útvar vznikl soud zemský ze soudu sněmovního, když se věci soudní oddělily od zemského sněmu. Předsedou jeho byl král nebo nejvyšší purkrabí pražský, a přísedícími byli jednak někteří nejvyšší úředníci zemští, jednak kmeti neboli soudcové zemští. Přísedící-úředníci byli: nejvyšší komorník zemský, který jest na soudu zemském jakýmsi strážcem právního řádu a vykonává nálezy soudu, nejvyšší sudí zemský, který řídí celé jednání na soudu, a nejvyšší písař zemský, který zanáší nálezy soudu do zemských desk a tyto desky opatruje. Kmeti neboli soudcové zemští byli, jak sluší míti za to, dosazování králem s radou královskou a byli bráni s počátku ze zemanů vůbec, z pánů i vladyk. Počet jejich nebyl přesně stanoven: obyčejně jich bylo 12, ale stačilo i 7. Později vzešel spor mezi stavy panským a vladyckým o obsazování soudu zemského. Spor ten byl prozatímne rozřešen nálezem krále Zikmunda, podle něhož mělo zasedati na zemském soudu 12 pánů a 8 vladyk. Nález ten byl Vladislavem II. potvrzen a na tom to již zůstalo.

Soud zemský zasedal čtyřikráte do roka pravidlem po 14 dnů. Pravomoc jeho nebyla přesně vyčtena a také se časem měnila. Lze celkem říci, že se jeho pravomoc ustálila v tom směru, že po stránce osobní byl příslušný pro stav panský a stav vladycký a pro jiné držitele svobodných statků. Po stránce věcné měl výlučnou příslušnost, šlo-li o statky svobodné, jinak však platilo za pravidlo, že se stranám ponechává na vůli, ve věcech jak civilních, tak i trestních, chtějí-li žalovati u soudu zemského nebo královského.

Soud zemský nalézá buď jako stolice první, buď jako stolice odvolací. V prvním případě jest jeho nález konečný a odvolání z něho není. Jako soud odvolací rozhoduje o odvoláních z nálezů soudů dvorského a komorního; v tom případě lze se z jeho nálezu dovolati ke králi.

Vedle soudu zemského zvaného také soudem větším jest tu menší soud zemský neboli menší právo zemské, jakožto jeho součástka. Členy tohoto menšího soudu byli náměstkové čtyř nejvyšších úředníků zemských: místopurkrabí, místokomorník, místosudí, místopísař, dále písař menších desk, úředník králové a úředník podkomořího a přísedící ze stavu vladyckého. Jmenování úředníci, zvaní menší, tvořili úřad zemských desk. Menší soud zemský zasedal vždy několik dní před zasedáním soudu většího. Pravomoc jeho se vztahovala na věci menší; dále příslušelo jemu řízení přípravné a donucovací pro větší soud a veškeré řízení nesporné; konečně jest menší soud pomocným a výkonným orgánem soudu většího.

b) Soud purkrabský.

Jako zvláštní soud stavovský sluší uvést i soud purkrabský, který si vytvořil nejvyšší purkrabí pražský a jemuž předsedal v zastoupení nejvyššího purkrabí pražského místopurkrabí, zvaný obecně menším nebo také mladším purkrabím; přísedícími bylo šest vladyků. Příslušný byl tento soud pro spory o listiny vůbec, později o listy rukojemské a o zápisy židovské.

V podstatě stejné složení a stejnou příslušnost ovšem místně obmezenou jen na kraj hradecký, měl soud purkrabí hradeckého.

3. Soudy církevní.

Jako v jiných státech, i v českém státu bylo zvláštní soudnictví církevní. Církevní soudy mají svůj počátek v ujednání za krále Přemysla I., a pravomoc jejich měla svůj základ ve zvláštních výsadách stavu duchovního v té době, a se vzrůstem těchto výsad také rostla. Patřily před tyto soudy: po stránce osobní spory kleriků čítajíc v to spory o pozůstalost po klerikovi a spory vdov, sirotků a chudých, po stránce věcné spory o církevní majetek a

právo, věci lichevní, spory manželské a s nimi související spory majetkové, spory o testament a spory patronátní.

Pravidelným soudem jest tu soud biskupský neboli konsistorní, jemuž předsedá biskup nebo generální vikář. Válkami husitskými církevní soudy utrpěly jak na svém významu, tak i na své pravomoci.

K soudům církevním sluší řaditi i soud universitní, jemuž předsedá rektor; pravomoc jeho se vztahuje na všechny členy a zřízence university.

4. O ostatních soudech bude jednáno níže při výkladech o zřízení místním.

B. Morava.

1. Soudy zeměpanské.

Jest to předem dvorský soud markrabího, jemuž předsedal hofrychtěř. Příslušný byl tento soud výhradně jen na věci manské.

Dále sluší uvéstí soud podkomořský, v jehož čele stál podkomoří. Soud ten nalézal ve sporech měst. Odvolání tohoto soudu šlo k soudu hejtmanskému.

Soudem původně zeměpanským jest soud neboli rok hejtmanský. Předsedal jemu zemský hejtman; počet přísedících nebyl přesně stanoven. Soud ten nalézal ve sporech o čest a o stížnostech poddaných proti vrchnostem. V jeho pravomoc spadalo i soudnictví komorní, které původně příslušelo komorníkovi. Konečně nalézal, ovšem v pozdějším vývoji, o odvoláních od soudu podkomořského. Později, když zemský hejtman podléhá silně vlivu stavovskému, i soud tento se dostává do područí stavů.

Soudy zeměpanské ustupovaly však na Moravě před soudem zemským silně do pozadí.

2. Soudy stavovské.

a) Soud zemský.

I na Moravě má zemský soud svůj počátek v radě knížecí resp. markrabské a vznikl podobným způsobem jako zemský soud v Čechách. Prvotně neměl pevné sídlo. Teprve za Karla I. dostává se jemu náležité organisace a pevného sídla. Zasedal od té doby střídavě v Brně a v Olomouci, vždy po 14 dnů. Předsedá jemu markrabí, později zemský hejtman. Členy jeho jsou jednak nejvyšší úředníci zemští (komorník, sudí, podkomoří, maršálek, později i písař zemský) a biskup olomoucký, jednak přísedící a to původně jen ze stavu panského (odtud se mu říkalo také soud panský). Původně byli dva zemští komorníci a dva zemští sudí, vždy jeden v Brně a druhý v Olomouci, a ve starší době i dva

zemští písaři. Úřad dvou zemských písařů záhy splynul v jeden; úřad dvou zemských komorníků a dvou zemských sudí splynul v jeden teprve za Vladislava II. na sklonku 15. století.

Na rozdíl od zemského soudu v Čechách nebyl počet přísedících zde obmezen. Později, teprve na sklonku 15. století, připuštěn i stav vladycký a počet přísedících byl stanoven na 20, z toho 14 pánů a 6 vladyk. Přísedící byli jmenováni králem na návrh toho stavu, ku kterému náleželi.

Pravomoc zemského soudu moravského byla rozsáhlejší než zemského soudu v Čechách. Po stránce osobní sem náležely osoby stavu šlechtického ve věcech jak civilních, tak i trestních s výjimkou sporů o čest, po stránce věcné spory o svobodné statky bez ohledu na to, v čí rukách jsou, spory o meze a o listy. V těchto věcech rozhodoval zemský soud v první instanci s konečnou platností; odvolati se z jeho nálezu nebylo lze. Vedle toho rozhodoval také jako druhá stolice o odvoláních z nálezů menšího soudu zemského.

Vedle většího soudu zemského jest tu rovněž menší soud zemský, jehož členy byli menší úředníci a přísedící ze stavu vladyckého. Pravomoc jeho se vztahovala původně na menší věci, pokud ovšem nešlo o statky svobodné, později jen na menší věci vladyk.

V Opavsku zřízen byl počátkem 14. století po vzoru moravském soud zemský a to větší a menší pod předsednictvím knížete, koncem 14. století i v Krnovsku, jemuž vedle knížete předsedal také hejtman. Odvolání od obou těchto soudů šlo původně k zemskému soudu moravskému, později však přestalo; nicméně oba soudy tyto braly i na dále poučení od zemského soudu moravského.

b) Manský soud biskupa olomouckého.

Soud tento jest zvláštním soudem, jehož předsedou byl biskup olomoucký, nebo biskupský hejtman, nebo biskupský dvorský sudí. Přísedícími byli jen manové rytířští a počet jejich byl stanoven na dvanáct. Pravomoc tohoto soudu se již podle jména vztahovala jen na věci manské.

3. Soudy církevní.

Právě tak jako v Čechách byl i zde soud biskupský s pravomocí celkem stejnou jako v Čechách.

C. Slezsko.

Dlužno rozlišovati mezi ústředním soudem pro celé Slezsko a mezi soudy jednotlivých knížectví. Naproti tomu nelze vytýčiti jasné meze mezi soudy zeměpanskými a stavovskými.

Ústředního soudu pro celé Slezsko původně nebylo. Snaha rozšířiti pravomoc dvorského soudu ve Vratislavi na celé Slezsko

a vytvořiti takto ústřední soud slezský se nezdařila. Teprve na sklonku tohoto období začíná se vyvíjeti vrchní neboli knížecí právo slezské jakožto nejvyšší soud pro celé Slezske. Členy jeho byli všechna knížata slezská a přísedící stanovení knížaty slezskými. Předsedal nejvyšší hejtman. Soud ten zasedal celkem třikráte do roka a to dvakráte ve Vratislavi a jednou v některém městě Horního Slezska a byl příslušný pro spory krále s knížaty nebo knížat mezi sebou a pro případy, že by bylo odepřeno konati spravedlnost. Z jeho nálezů nebylo odvolání. Rozvoj tohoto soudu spadá však již do doby habsburské.

V jednotlivých knížectvích byly dvorské soudy, kterým předsedal kníže nebo dvorský sudí. Soud dvorský byl příslušný zejména pro německé osadníky všech stavů. Pro šlechtu polskou se vytvořily cudy. Později se vytvořily jako nejvyšší soudy v knížectvích soudy manské; předsedal jim kníže nebo zemský hejtman a přísedícími byli původně jen manové šlechtíci, později i měšťané mající léna. Byly příslušné pro civilní i trestní věci šlechty a pro statky manské. V některých knížectvích hornoslezských byly zřízeny zemské soudy podle vzoru českého a moravského; rozvoj těchto soudů spadá spíše už do doby habsburské.

D. Lužice.

V Horní Lužici byl soud fojtský pod předsednictvím fojta nebo podfojta. Zasedal třikráte do roka v Budyšině a ve Zhořelci. Byl příslušný pro věci jak šlechty, tak i měšťanů a sedláků, a přísedícími byli buď šlechtíci, šlo-li o věci šlechty, buď měšťané a sedláci, šlo-li o měšťany nebo o sedláky. Tento soud se později rozdělil ve dva soudy; zemský jakožto vyšší soud pro stav selský, a dvorský, který byl příslušný pro šlechtu a statky manské. Nejvyšším soudem stavovským se stalo *judicium ordinarium*; předsedal fojt nebo hejtman budyšínský, kteří také jmenovali přísedící. Soud tento byl příslušný pro spory jednotlivých stavů a vyřizoval dále stížnosti proti soudům v zemi; rozhodoval s konečnou platností.

V Dolní Lužici byl nejvyšším soudem soud fojtův, kterému se později říkalo také soud zemský neboli dvorský. Předsedal jemu původně soudce zemský nebo dvorský, později fojt; přísedícími byli zástupcové všech čtyř stavů. Byl příslušný v první stolici po stránce osobní pro pány a preláty, po stránce věcné pro spory vrchností s poddanými, pro spory měst a pro spory o manské statky. V druhé stolici rozhodoval o odvoláních z nálezů nižších soudů.

§ 25. Úřady.

V prvotní době není podstatného rozdílu mezi úřady a úředníky dvorskými a státními. Patrimonijní ráz českého státu přinášel s sebou, že všechny úřady a všichni úředníci byli vlastními orgány panovníkovými, obstarávali tudíž nejen věci dvora, nýbrž také věci zemské resp. státní. Avšak později vznik stavů a jejich vývoj a vzrůstající moc stavovská přivedla zde zásadní změny. Stát český se měnil, zvolna, ale jistě, jak již výše bylo uvedeno, ze státu patrimonijního na stát stavovský a dualism veškeré moci a správy veřejné z toho vyplývající dopadá i na ústrojí úřadu a rozlišuje úřady a úředníky (právě tak jako i soudy) na dvorské nebo také zeměpanské resp. královské a na stavovské neboli zemské. Avšak čím více se u nás vyhraňuje stát stavovský, tím nesehněji jest tuto hranici udržovati. Vliv stavů neustále stoupající se uplatňuje mimo jiné i ve správě veřejné a v její organizaci; stavové si získávají podstatný vliv i na úřady. Důsledek toho jest, že úřady prvotně ryze dvorské upadají do okruhu moci stavů a stávají se zvolna úřady stavovskými resp. zemskými, čili jinými slovy řečeno: královské úřady se pozemšťují. Vývoj věci jest ten, že na sklonku tohoto období jest úřadů, které by byly skutečně jen královské, t. j. na které by vliv stavů nedosahoval, mizivě málo a že všechny nejvyšší a vůbec důležité úřady státní mají ráz v převážné míře stavovský, t. j. jsou úřady ve vlastním smyslu zemskými. Král sice jmenuje dosud na všechny t. zv. nejvyšší a vůbec důležité úřady, ale jmenovací jeho právo jest již do té míry obmezeno, že ve výboru osob nemá volné ruce.

Obmezení práva královského jmenovati na všechny důležité úřady v zemi a důsledkem toho značné obmezení moci královské vůbec jest obsaženo zejména v těchto bodech:

1. Král může na úřady v zemi jmenovati jen lidi domácí, t. j. v zemi usedlé. Vysloveno jest to po prvé v t. zv. velkém privilegii krále Jana z r. 1310 (1311), (obava stavů, aby nový král přicházející z ciziny nepřivedl s sebou cizí rádece, kteří po případě dosazení na úřady by sloužili spíše svému pánu než zemi, uplatňuje se nejen v našem státu, nýbrž i ve státech jiných, nastoupil-li na trůn cizí rod), a zásada ta se postupem doby také naskrze uplatnila. Takto tedy úřady mohli spravovati jen lidé mající právo obyvatelské v zemi (inkolové), kteří v zemi „žili a trpěli“, zájmů země nikdy nezapomínali a v rozporu mezi zájmy čistě královskými a zájmy zemskými byli spíše pamětliví zájmů vlastní země.

2. Právě ti nejvyšší a nejdůležitější úředníci jsou jmenováni na doživotí. Tím vliv královský na úřadování těchto úředníků

byl podstatně oslaben, poněvadž úředníci ti byli nesedaditelní a mohli úřad svůj vykonávat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a nikoli vždy podle rozkazů královských.

3. Král jmenuje na úřady s radou královskou neboli zemskou. Spor o to s nebyvalou prudkostí vznikl mezi králem Václavem IV. a jednotou panskou byl vyřízen v neprospěch onoho, a od dob Zikmundových se to stalo ustáleným pravidlem. Král tudíž jest vázán před jmenováním vyžádati si mínění královské rady o věci, a na mocenských poměrech, kterými jest určován vzájemný vztah krále a stavů, závisí, do jaké míry jest král míněním rady vázán.

Zemský ráz nejvyšších úředníků byl konečně posílen i vývojem odpovědnosti těchto úředníků. Tito byli odpovědni nejen králi, nýbrž i stavům, a záruka této odpovědnosti byla m. j. dána i tím, že nejvyšší úředníci přísahali králi i stavům.

Nejvyšší resp. nejdůležitější úřady ve státu českém rozlišujeme na ústřední, t. j. takové, jichž pravomoc se vztahuje na celou korunu českou, a na zemské, t. j. ty, jichž pravomoc se vztahuje jen na jednotlivé země.

§ 26. Úřady ústřední.

1. Rada královská neboli zemská.

Rada tato se vyvinula z původní rady knížecí, jak již výše v § 9 bylo vyloženo. Složení její podléhalo změnám a rovněž i pravomoc její nebyla vyhraněna. Obojí bylo dlouho ještě položeno v ruce královny, ale během 15. století stává se rada tato stálým orgánem s určitou působností. Již Zikmund se zavazuje, že bude vládnouti s radou, a závazek ten přejímají při svém vstupu na trůn jeho nástupci Albrecht, Ladislav Pohrobek, i Vladislav II.

Královská rada se skládá z pánů a vladyků, jest tudíž jakýmsi výborem sněmu zemského. Jest jednak užší, jednak širší. Členy užší rady jsou nejvyšší úředníci zemští (nejv. purkrabí, nejv. hofmistr, nejv. kancléř, nejv. sudí zemský, nejv. písař zemský, zemský podkomoří) a všichni zemští soudcové. Jest to sbor nejvyšších úředníků a soudců zemských. Širší radu tvořili členové rady užší a další členové jmenovaní králem z radů komorních, dvorských atd.

Královská rada má dvojí povahu. Jest to jednak skutečná rada vládní neboli korunní, se kterou se král radí o všech věcech vládních a jejíž hlas jest rozhodný nebo méně rozhodný podle toho, jaký jest mocenský poměr mezi králem a stavy. Jednak jest to jakýsi výbor zemského zastupitelstva, tedy orgán čistě stavovský neboli zemský, který oproti králi hájí zájmy zemské. Plného svého významu nabyla královská rada od 16. století, zejména za prvních

Habsburků, kdy jí přibývá i funkce soudcovská, takže se stává nejvyšší politickou a soudní instancí celé koruny české.

Královská rada byla, jak hned zpředu jest uvedeno, úřadem ústředním, byla však složena vlastně jen z nejvyšších úředníků a zemských soudců českých; jeden z důvodů, kterým lze si vysvětliti vliv, jaký vykonávali čeští stavové na celou korunu českou.

2. Česká kancelář.

Kancelář tato původně jest jen orgán expediční; vyhotovuje a vysílá listiny podle rozkazů jí daných. Přednostou jejím jest kancléř, církevní hodnostář, od 15. století vždy probošt vyšehradský. Ovšem hodnost tato byla spíše jen čestná, skutečným přednostou byl protonotář, zvaný později také místokancléřem, rovněž hodnostář duchovní. V době lucemburské za Karla I. a Václava IV. (až do r. 1400) byla kancelář česká spojena s kanceláří říšskou a české oddělení bylo spravováno místokancléřem, který se nazýval také dvorským kancléřem. Za králů Zikmunda a Albrechta byla česká kancelář opět spojena s říšskou, ale za Ladislava se stala zase samostatnou. Přednostou zůstává stále ještě probošt vyšehradský, ale počínajíc vládou Vladislava II. stává se přednostou trvale již pán a na sklonku 15. století se nazývá již nejvyšším kancléřem.

Právní postavení kancléře i kanceláře se postupem doby silně změnilo. Prvotně kancléř, jako přednost orgánu jen expedičního, měl zajisté toliko odpovědnost t. zv. formální neboli kancelářskou, t. j. jest odpovědný jen za to, že obsah listiny, kterou podepisuje a vydává, se shoduje s projevem vůle královské nebo s rozkazem jemu daným. Souvisí to ostatně s jeho postavením úředníka čistě královského. Ale po válkách husitských se jeho postavení mění. Vliv stavů doléhá i na něho, a kancléř se z úředníka královského stává také úředníkem zemským. Odtud také odpovědnost jeho se mění vedle formální i na hmotnou, t. j. kancléř svým podpisem ručí za to, že se obsah listiny jím podepsané nepřítí zákonům zemským. Záruka této nové odpovědnosti jest dána tím, že přísahá netoliko králi, nýbrž i stavům. S postavením jeho se mění také postavení kanceláře: z orgánu expedičního se stává orgán správní.

Nejvyšší kancléř jest strážcem obou pečeti královských, velké i malé, a jeho podpisem jsou opatřeny všechny důležitější akty státní. Spory vzniklé počátkem 16. století mezi králem a kancléřem o užívání pečeti a vydávání listů královských byly vyřízeny volebním sněmem v r. 1526 tak, že bylo vloženo v desky usnesení, že králové čeští nesmějí vydávati majestáty a potvrzení do zemí koruny české jinak než z české kanceláře.

5. Královská komora.

Královská komora jest úřad, který má péči a správu královských důchodů ze všech zemí koruny české. Jest to tudíž podle své povahy úřad čistě královský. Správcem komory (a původně i dvora královského) jest komorník, který má k ruce podřízené úředníky, v prvé řadě podkomořího. Postupem doby došlo však zde k přesunu působnosti potud, že se vlastním správcem komory stal podkomoří a komorník přeložil svoji působnost na zemský soud, kde hájil zájmy královské. Počátkem 14. století dostala se správa komory královské do velkých nepořádků. Nápravu zjednal teprve Karel I. a provedl také úplnou reorganizaci správy komorní. V čelo komory královské postaveni dva mistři komory královské (magistri camerae). Působnost královského podkomořího obmezena na politickou, soudní a finanční správu královských měst a církevních korporací; podkomořímu dáni k ruce zvláštní sudí neboli hofrychtér a komorní písař. Správa hor a důchodů z nich soustředěna v rukách nejvyššího mincmistra, který též vykonával královská práva nad královskými městy horními.

Na základě této reorganizace byla správa důchodů královských ze všech zemí koruny oddělena od správy důchodů zemských; ona byla vedena jen komorou královskou a nepodléhala doзору sněmu zemského, tato byla vedena zvláštními berníky volenými sněmem. Za válek husitských nastaly zase nepořádky ve správě komorní; náprava byla zjednána teprve přijetím Zikmunda za krále. V té době nastává také změna potud, že se královský podkomoří dostává do vlivu stavů a stává se úředníkem zemským.

Na sklonku 15. století nastaly však zase nepořádky ve financích královských. Nápravu tentokrát zjednali sami stavové, kteří jmenovali dva ředitele komory (jednoho pána a jednoho vladýku), kterým podřídili ostatní úředníky komory i nejvyššího mincmistra. V r. 1515 byla správa změněna tak, že byli jmenováni čtyři ředitelé a nad to ještě osmičlený výbor kc správě královské komory. Tím se královská komora dostala do rukou stavů. Práva krále nad komorou královskou obnovil teprve Ludvík (v r. 1523), aniž by však při tom zjednal v ní také náležitý pořádek. Nová a to důkladná reorganizace královské komory byla provedena teprve v době habsburské.

§ 27. Úřady zemské.

Výrazem úřady zemské nerozumíme zde úřady zemské ve smyslu úřadů stavovských, nýbrž, jak již výše bylo uvedeno, úřady, jichž působnost se vztahovala jen na určitou zemi, tudíž jak úřady dvorské neboli zeměpanské, tak i úřady stavovské neboli zemské (v užším slova smyslu).

A. Čechy.

1. Nejvyšší purkrabí pražský.

Působnost tohoto úředníka není s počátku valná; podle svého jména jest původně správcem hradu pražského a nazývá se s počátku také kastelánem. Ale postupem doby moc jeho vzrůstá, takže se stává prvním úředníkem zemským. Nejvyšší purkrabí stojí v čele správy celé země, jest hlavou stavů, zastupuje krále na sněmu, na soudu zemském i v radě královské, jest velitelem braněné moci zemské, nejvyšším popravcem v zemi a ochráncem míru zemského. V době nepřítomnosti královny v zemi, není-li jmenován zemský hejtman, jest správou země pověřen nejvyšší purkrabí spolu s nejvyššími úředníky zemskými. Zástupcem nejvyššího purkrabí jest místopurkrabí a pomocnými orgány jeho jsou purkrabí hradu pražského a purkrabský písař.

Nejvyšší purkrabí pražský vykonává také určitou moc soudní prostředkem purkrabského soudu (viz výše § 25).

Nejvyšší purkrabí pražský jest úředníkem stavovským (zemským) po výtce a jest brán vždy ze stavu panského; v pořadí nejvyšších úředníků zemských má místo prvé.

2. Nejvyšší hofmistr.

Nejvyšší hofmistr (magister curiae) stojí v čele královského dvora, ve kteréžto funkci vystřídal nejvyššího komorníka. Původně byl správcem dvora nádvorný župan (comes palatinus), který dokonce mnohdy zastupoval i knížete. Moc jeho však časem vzrostla do té míry, že se stala i panovníkům nebezpečnou. Z toho snad důvodu byl úřad ten počátkem 12. století zrušen, a působnost jeho přešla z části na komorníka, z části na purkrabí hradu pražského. Moc a význam nejvyššího hofmistra vystupuje od dob Lucemburků. Jest v čele veškeré správy dvorské a vykonává i značný vliv na politiku zahraniční. Zastupuje krále ve zvláštním královském soudu (který později dostává jméno soud komorní), a jest podle zřízení Vladislavského předsedou komorního soudu.

Nejvyšší hofmistr jest úředníkem královským a v pořadí nejvyšších úředníků zemských má místo druhé; jest brán ze stavu panského.

3. Nejvyšší maršálek.

Nejvyšší maršálek (marescalcus) jest původně jako podkoní správce stáji královských. Jest to úředník dvorský, který se od 14. století stává úředníkem zemským (a nazývá se od té doby také nejvyšším maršálkem) a jest náčelníkem dvorské čeledi. Přísluší jemu i určitá jurisdikce: v soudu maršálském rozsuzuje

spory členů dvora a spory o čest vyšších stavů. Jest brán ze stavu panského a v pořadí nejvyšších úředníků zemských mu přísluší místo třetí.

4. Nejvyšší komorník.

Nejvyšší komorník (camerarius) jest správcem královské komory (viz i výše: královská komora); v této své funkci hájí také královské zájmy na zemském soudu. Po určitou dobu jest i správcem královského dvora a jest později vystřídán nejvyšším hofmistrem. Jest brán ze stavu panského a v pořadí nejvyšších úředníků zemských přísluší jemu místo čtvrté.

5. Nejvyšší sudí zemský.

Činnost tohoto úředníka spadá výhradně v zemský soud: řídí jeduání na zemském soudu. Jest brán ze stavu panského a v pořadí nejvyšších úředníků zemských má místo páté.

6. Nejvyšší kancléř.

O působnosti tohoto úředníka mluveno výše v § 26. Jest brán od dob Vladislava II. ze stavu panského a v pořadí nejvyšších úředníků zemských přísluší jemu místo šesté.

7. Nejvyšší písař zemský.

Činnost tohoto úředníka spadá takřka výhradně v zemský soud (viz i výše § 24); jest dále správcem zemských desk a provádí do nich zápisy. Jest brán ze stavu vladyckého a v pořadí nejvyšších úředníků zemských má místo sedmé.

8. Královský podkomoří.

Činnost tohoto úředníka spadá v královskou komoru. Jemu jsou podřízena královská města s vyloučením t. zv. měst privilegovaných, obou měst pražských a Kutné Hory, která přísluší přímo pod krále. Vykonává soudnictví nad královskými městy prostředkem soudu podkomořského (viz i výše). V pořadí nejvyšších úředníků zemských má místo osmé.

K zemským úředníkům dlužno ještě čítati purkrabí kraje hradeckého, který stojí v čele správy hradeckého kraje a vykonává také určitou jurisdikci, a dva purkrabí hradu karlístejnského, kteří vedli správu tohoto hradu a opatrovali státní archiv zde chovaný.

Úřady zde jmenované byly obsazovány králem osobami z obou vyšších stavů. Spory vzniklé za Václava IV. o to, které úřady patří stavu panskému a které stavu vladyckému, byly definitivně vyřízeny v r. 1497 v ten způsob, že byly stavu panskému přiznány úřady: nejv. purkrabí pražského, nejv. hofmistra, nejv. maršálka, nejv. komorníka, nejv. sudí zemského, nejv. kancléře

a stavu vladyckému úřady: nejv. písaře zemského, královského podkomořího a purkrabí kraje hradeckého. Úřad královského podkomoří mohl král uděliti i měšťanu pražskému, byl-li stavu vladyckého. Purkrabství hradu karlístejnského bylo obsazeno vždy dvěma osobami, jednou ze stavu panského a jednou ze stavu vladyckého; úřad však ve skutečnosti vykonával jen jeden, což se řídilo dnem jmenování. Úřad nejvyššího mincmistra mohl král uděliti komukoli ze tří stavů zemských.

Vedle těchto úřadů zemských sluší ještě uvésti úřady čistě dvorské, jako nejvyššího stolníka, číšníka, lovčího, lesníka, kraječe atd., které obsazoval král libovolně a z nichž některé byly určitým rodům šlechtickým dědičně propůjčeny.

Konečně jest se zmíniti o tom, že i králová měla svůj dvůr a svoje úředníky, obdobné dvorským úředníkům královým.

Zvláštním, nikoli stálým a z toho důvodu i mimořádným, úřadem byl úřad zemského hejtmana. Zemský hejtman jest zemským správcem neb také vladařem nebo místodržícím po dobu, kdy král byl mimo zemi. Zemští hejtmané byli zřizováni králem jako zvláštní jeho důvěrníci a jmenování jich bylo položeno úplně v ruce králový. Odtud vidíme, že zemskými hejtmany byli příbuzní královi nebo zahraniční knížata, výjimečně i domácí osoby stavovské. V době husitské byli zemští hejtmané neboli správcové voleni sněmem. Zikmund při svém přijetí za krále se zavázal, že zemskými hejtmany bude jmenovati jen osoby domácí; týž závazek převzali Albrecht a Ladislav Pohrobek. Pokud zemský hejtman nebyl králem jmenován, vedl, jak již výše bylo řečeno, správu zemskou nejvyšší purkrabí pražský spolu s nejvyššími úředníky zemskými, takže zemské hejtmanství neboli místodržitelství bylo organisováno sborově.

Pravomoc zemských hejtmanů nebyla přesně vymezena a byla tu širší, tu opět užší. Celkem lze říci, že zemští hejtmané vykonávali veškerá práva vladařská s vyloučením některých zvláště důležitých práv panovnických, ačkoli ani zde nějakého pravidla stanoviti nelze. Teprve Vladislav II. počátkem 16. století vydal zvláštní řád pro zemské hejtmany, kterýžto řád byl také zemským sněmem schválen. Podle něho měli zemští hejtmané vykonávati obecně pravomoc, která nepřísluší řádným úřadům a soudům, měli dokonce i právo přijímati cizí poselstva, neměli však jurisdikce.

B. Morava.

Na Moravě jsou právě tak jako v Čechách odlišné úřady dvorské a zemské. Dvorské úřady vznikají ovšem teprve v době, kdy jest zde zvláštní markrabí. Jsou to: dvorský komorník, který

spravoval komoru markrabskou, stolník, číšník, maršálek a hofmistr, vedle jiných menších úředníků. Kancelérem moravským byl olomoucký probost, skutečně však markrabskou kancelář vedl protonotář, někdy také prostě notářem zvaný. Z povahy věci vyplývá, že zvláštní úřady dvorské jsou tu jen tehdy, nebyl-li markrabě moravský zároveň králem českým.

Postupem doby se některé úřady dvorské staly zemskými a některé vymizely. Zemskými úřady se staly maršálek a podkomoří. Úřad dvorského komorníka splýnul s úřadem zemského hejtmana a správu komory moravské vedl odtud podkomoří. S vývojem zemského soudu vzniká však nový úřad komorníka, nikoli dvorského, nýbrž zemského. Úřad tento neměl nic společného s královskými resp. markrabskými financemi, nýbrž funkce jeho jest těsně spojena s ústrojím zemského soudu resp. zemských desk. Původně byli dva nejvyšší zemští komorníci, jeden v Brně, druhý v Olomouci, od konce 15. století jest však již jen jeden komorník (viz výše § 24). Úřad maršálka splýnul počátkem 14. století s úřadem českého maršálka, takže úřad ten jest pro Čechy a Moravu společný.

Po způsobu českém jest zde také rada markrabská, pokud ovšem jest zvláštní markrabě; rada ta není však náležitě organizována. Po spojení s Čechami se tato rada mění v zemskou a její členové jsou jmenováni králem ze stavu panského a vladyckého a také jen králi přísahají. Význam této rady zemské není však valný. Nového významu a nové organizace nabývá tato rada teprve v době habsburské.

Na sklonku této doby jest ústrojí a pořadí nejvyšších úředníků zemských toto: zemský hejtman, český maršálek, nejvyšší zemský komorník, nejvyšší zemský sudí, nejvyšší dvorský sudí neboli hofrychtěř, zemský podkomoří, nejvyšší zemský písař.

1. Zemský hejtman (capitaneus terrae, summus capitaneus).

Úřad ten vzniká ve druhé polovici 15. století. Zemský hejtman jest jmenován králem nebo markrabím a má býti podle žádosti stavů na Moravě usedlým. Jest s počátku úředníkem spíše zeměpanským a zastupuje panovníka. Předsedá sněmu a zemskému soudu, vede správu zemskou i správu finanční (když úřad dvorského komorníka splýnul s jeho úřadem), jmenuje i nižší úřednictvo a rozhoduje o stížnostech poddaných proti vrchnostem. Má také jurisdikci ve sporech o čest a vykonává tuto jurisdikci prostředkem soudu neboli roků hejtmanských. Postupem doby se zemský hejtman dostává do vlivu stavů a jest jmenován králem z osob na Moravě usedlých po úřadě se stavem panským. Přisahá králi i stavům.

2. Maršálek český neboli královský.

Maršálek má pravomoc obdobnou jako v Čechách. Na zemském sněmu má místo hned za zemským hejtmanem.

3. Nejvyšší komorník zemský.

Komorník byl po zemském hejtmanu nejvyšším úředníkem v zemi. Byl správcem zemských desk, konal t. zv. posudky, měl hlavní dozor nad menšími úředníky zemskými a vykonával disciplinární moc nad púhončími a soudními posly. Jemu byl podřízen komorník práva menšího.

4. Nejvyšší sudí zemský.

Sudí zemský řídil jednání na zemském soudu. Původně byli dva sudí zemští, od konce 15. století jen jeden sudí (viz výše § 24). Jemu byl podřízen sudí práva menšího, který zasedal na menším soudu zemském.

5. Nejvyšší sudí dvorský neboli moravský hofrychtěř.

Úředník tento byl předsedou dvorského soudu a předsedal na sněmu zemském v kurií vladycké. Úbytkem zeměpanských lén na Moravě působnost jeho se zúžovala.

6. Zemský podkomoří.

Úředník tento spravoval královskou komoru a na zemském soudu hájil její zájmy. Předsedal podkomořskému soudu, který vyřizoval odvolání od soudů zemských; od tohoto soudu šlo dovolání na zemského hejtmana. Byl na zemském soudu předsedou kurie prelátů a měst.

7. Nejvyšší písař zemský.

Úředník tento obstarává z rozkazu nejvyššího zemského komorníka zápisy do zemských desk a opatruje zemskou pečet. Jemu k ruce jsou dva menší písaři neboli písaři menšího práva, jeden pro Brno, druhý pro Olomouc.

Všichni tito nejvyšší úředníci zemští jsou v této době bráni ze stavu panského; jediný zemský podkomoří mohl býti vzat ze stavu buď panského nebo vladyckého.

Vedle těchto nejvyšších úředníků zemských jsou ještě menší úředníci zemští. Byli to: menší komorník, menší sudí, dva menší písařové a dva zemští purkrabí, jeden pro Brno, druhý pro Olomouc, kteří spolupůsobili při výkonu spravedlnosti.

V Opavsku nebylo rady. Úřad hejtmana byl zřízen s počátku jen v Krnově podle vzoru moravského. Podle privilegia z r. 1411 má jím býti šlechtic, nikoli kníže. Za krále Jiří bylo zřízeno hejtmanství i v Opavě, a král Ludvík se zavázal, že hejtmanem bude jmenovati jen osobu domácí ze stavu panského nebo vladyckého.

C. Slezsko.

1. Úřady ústřední.

Již král Jan po připojení Slezska ke koruně usiloval o zřízení ústředního úřadu pro celé Slezsko, kterým měli býti hejtman a rada města Vratislavi. Snaha ta měla jakýsi úspěch, ale teprve v 15. století lze mluvit o skutečném ústředním úřadu pro celé Slezsko. Jest to instituce (vrchního) slezského hejtmána, který se nám připomíná již za krále Zikmunda, ale teprve za krále Matěje Korvína dochází plného svého významu. Vrchní hejtman jest orgán královský; zastupuje krále ve vládě i na sněmu, má nejvyšší dozor nad financemi, jest ochráncem zemského míru, a dohlíží na hejtmány těch knížectví, která stála přímo pod králem. Podle privilegia z r. 1510 měl býti slezský hejtman jmenován ze stavů českých, ale privilegium toto neobstálo proti stavům slezským. Instituce vrchního slezského hejtmána přechází do doby habsburské, kdy také jeho právní postavení jest přesněji určeno.

Jiných ústředních úřadů slezských není.

2. Úřady v jednotlivých knížectvích.

V knížectvích slezských nejvyšší správa nebyla stejná. Všeobecně lze říci, že obvyklý jest zde úřad hejtmána, který se někde nazývá také starostou. Hejtman jest obecně zástupcem knížete resp. v knížectvích stojících přímo pod králem, krále, dohlíží na veškeru správu a vykonává rozhodnutí soudů. V některých knížectvích byl hejtman brán ze stavů, někde i s radou stavů, někde mohl kníže jmenovati hejtmánem i člověka cizího. Pravidlem přisahal hejtman zeměpánu i stavům. V knížectvích stojících přímo pod králem neboli bezprostředních jsou hejtmáné podřízeni (vrchnímu) slezskému hejtmánu.

Jinými úředníky dvorskými, později zemskými, jsou dvorský resp. zemský soudce, dvorský nebo zemský písař, později zvaný kancelář.

D. Lužice.

Po některých změnách jest nejvyšší správa v rukách fojtů, zvláště pro Horní Lužici a zvláště pro Lužici Dolní. Fojt jest zástupcem královým a má celkem tutéž pravomoc, jakou má hejtman v knížectvích slezských. Jest jmenován králem a jest jím pravidlem domácí šlechtic, nebo český pán mající statky v zemi lužické. Fojtský úřad byl však také králem někdy zastavován. Fojt si pravidlem jmenoval svého zástupce, podfojta, který zaň vedl úřad. V Dolní Lužici se vedle fojta připomíná také zemský písař. Zvláštních úřadů zemských zde nebylo.

Kapitola IV.

Správa místní.

§ 28. Zřízení krajské.

A. Čechy.

Původně jest tu zřízení hradské. Země jest rozdělena na územky, zvané župou, vlastní nebo také zemí, které se kryly s obvody kmenovými. Středem takové kmenové oblasti jest hrad, sídlo kmenového náčelníka. Hrad, jakož i v oblasti kmenové vystavěné hrádky, byly útočištěm obyvatelstva oblasti v dobách válečných. Po rozvratu zřízení kmenového, když se knížatům pražským podařilo zemi sjednotiti, sluší míti za to, že původní rozhraničení země nebylo radikálně změněno, nýbrž že se nové rozdělení přizpůsobovalo starému. Odtud zůstává ještě zřízení hradské, ovšem již přizpůsobené změněným poměrům. V čele oblasti stojí a na hradě sídlí starosta hradu, zvaný také kastelánem nebo hradským nadžupanem (comes), jakožto úředník zeměpána a jeho zástupce. Hradský župan má tolik moci, kolik mu jí zeměpán v ruce dal. Vykonává správu oblasti, jest tudíž popravcem, ale zároveň také koná spravedlnost, jest tudíž i cůdařem. Pravděpodobně se tato soustředěná moc hradského župana stala panovníkům nebezpečnou; dochází proto pravidlem, as během 12. století, k oddělení moci soudní, která jest svěřena cůdaři. Hradskému županu zůstává správa župy. Pod hradským županem jsou ještě další úředníci hradští: komorník, jehož postavení v župě jest obdobné postavení zemského komorníka v zemi, knížecí vladař, lovčí, hajný a podl.

Během 15. století dochází k rozvratu tohoto zřízení. Jest to obzvláště důsledek četných exempcí a imunit, jež králem byly udělovány z moci hradských úřadů na prospěch církevních těles, nově zakládaných měst na půdě královské a jiných svazků. Buduje se nové, krajské zřízení. Úřady jsou nově organizovány. Jsou to: náčelník krajský, zvaný kastelán, kterému přísluší správa kraje, čítajíc v to pravomoc vojenskou i finanční, cůdař, který vykonává pravomoc soudní, a komorník, který hájí zájmy královské a spolupůsobí při řízení soudním; někdy jest tu i krajský písař. Ale úřady ty jsou postupem doby měněny, po případě jejich pravomoc jest obmezována, nebo i na jiné orgány přenášena.

Pokud úřadu kastelána se týče, vidíme, že již na sklonku doby Přemyslovců se zřizují po krajích dva popravci, kteří vykonávají v kraji „popravu“, t. j. moc policejní a hrdební; první po-

pravce jest nad to ještě vojenským náčelníkem v kraji. Za Karla I. jsou zřizováni dokonce tři popravci a jim k ruce dávání ještě kmeti ze stavu vladyckého v kraji usedlého. Ale pravomoc těchto popravců byla značně obmezována tím, že právo popravky bylo králem dáváno i vrchnostem a městům. Rovněž soudní pravomoc cůdařů byla obmezována potud, že měli právo rozhodovati jen o menších věcech, a to ještě jen tehdy, pokud obyvatelstvo kraje nepřislušelo před soudy jiné. Cůdy pak byly přeneseny do měst a vedením protokolů neboli krajských desk byli pověřeni písařové zemští.

Války husitské zasáhly silně i do zřízení krajského. Dlouho trvající bezkráloví způsobilo, že kraje byly odkázány samy na sebe a že byly nuceny buď samy nebo ve spolku s jinými kraji starati se o bezpečnost a pořádek. Odtud vidíme, že se pořádají krajské sjezdy, které uzavíraly krajské míry a volily si nové představitelé, krajské hejtmany, zároveň s jinými menšími orgány, kteří by krajským hejtmanům ve výkonu jich pravomoci byli nápomocni. Krajští hejtmané stávají se takto správci celého kraje, a na ně přechází působnost dosavadních popravců krajských. Poněvadž pak na sjezdech krajských se vyřizovaly i jiné věci kraje, vidíme, jak se bezpečně začíná ujímati krajská samospráva, a to tím více, že ústřední správa zemská není se své úkoly. Za krále Ladislava a Jiří instituce hejtmanů mizí, ale již na sklonku tohoto krále ožívuje opět, s počátku jen k účelům vojenským. Po smrti krále Jiří byli krajští hejtmané pověřeni i dohledem na správu krajskou a na samem sklonku 15. století stávají se stálou institucí: v kraji jsou králem ustanovováni vždy dva hejtmané, jeden ze stavu panského a druhý ze stavu vladyckého, a počátkem 16. století jest také jejich pravomoc náležitě vymezena tím, že byl pro ně vypracován i hejtmanský řád. Hejtmané krajští nejsou již jmenováni králem, nýbrž voleni všemi třemi stavy na sjezdech krajských; jim byla dávána k ruce také zvláštní rada, složená ze všech tří stavů. Krajští hejtmané stávají se takto orgány stavovskými.

Samospráva krajská slibně se vyvíjející za válek husitských vyvrcholuje za doby jagelonské. Kraje mají svoje orgány, krajské sjezdy, které nejen vyřizují běžné věci kraje, nýbrž i připravují věci pro zemský sněm a vykonávají jeho usnesení a zasahují mocně i do politického života. Ježto pak v té době z důvodu, že se sněmovalo na vlastní náklad, vladykové, nemohouce nésti náklady sněmování, se nedostavují v dostatečném počtu na sněm, volí sjezdy krajské zástupce vladyckého stavu na sněm, kteří zde sněmují na náklad kraje. Takto se v krajích začíná ujímati myš-

lenka zastupitelská, ovšem nikoli v plné ryzosti, poněvadž vedle volených zástupců vladyckého stavu za kraj nad to ještě každý vladyka z kraje mohl (na svůj náklad) jíti na sněm; nicméně zárodky myšlenky zastupitelské tu již byly. Kraje z pouhých správních obvodů staly se obvody samosprávnými, a lze vším právem tvrditi, že samospráva krajská, tak slibně započavší, mohla nésti krásné ovoce, kdyby v období následujícím Habsburkové nebyli ji bývali násilně v jejím vývoji zarazili.

B. Morava.

Na Moravě krajské organisace, tak jako v Čechách, nebylo. Po zániku úředních knížectví zůstaly sice po nějakou dobu účely jako správní obvody, ale i tato organisace zanikla; aspoň landfrídy uzavřené v době lucemburské o krajích ničeho nevědí. Na sklonku tohoto období, počátkem 16. století, stal se v zemském míru pokus vytvořiti k účelům policejním šest krajů s organisací obdobnou jako v Čechách, ale zůstalo to na pokusu.

C. Slezsko.

Ani zde není organisace krajské, obdobné organisaci české. Jsou tu pro obyvatelstvo německé jen okresní fojtové, v jichž rukách byly soustředěny správa, vojenství, finance i soudnictví příslušného okresu. Fojtové byli zástupci knížete a usídlili se postupem doby v městech. Ježto pak fojtství tato byla zakupována městy, snažila se šlechta vymániti se i se svými poddanými z pravomoci okresních fojtů; snahy tyto se nemíjejí účinkem, a tím význam okresů také upadá.

D. Lužice.

Zde byla dvojí organisace místní pro správu a soudnictví: panství a okresy. V oněch vykonával správu a soudnictví příslušný pán ve svém sídle, v těchto fojt, sídlící v městě. Po válkách husitských v Horní Lužici dochází ke zřízení dvou krajů budyšínského a zhořeleckého, z nichž každý pojímá v sobě několik okresů městských. V čele těchto krajů byli hejtmané podřízeni zemskému fojtu. V Dolní Lužici zůstává to v tomto období při starém.

§ 29. Zřízení městské.

A. Čechy.

Jako zřízení krajské, prodělává i zřízení městské značné změny. O zřízení městském v plném, jeho významu lze přirozeně mluvití teprve tehdy, když jsou tu města náležitě organisovaná. K tomu však dochází poměrně pozdě.

Města vznikají u nás celkem dvojím způsobem. Jednak tím, že osady již existující byly vyjímány z pravomoci knížecích úřadů a nadávány různými výsadami po stránce obchodní a živnostenské, tudíž obecně hospodářské; nad to pak byla jim přiznávána i určitá práva politická, zejména samospráva a vůbec práva korporační. Takto tedy osady tyto svou povahou nejen hospodářskou, nýbrž i politickou a také i tím, že bývaly hrazeny, se začaly značně odlišovati od osad ostatních. Jednak vznikala města tím, že byla vůbec nově zakládána. Stávalo se tak na základě zvláštní úmluvy mezi páncem půdy a t. zv. lokatorem. Pán půdy nebo jeho úředníci vyměřili tomuto lokatorovi neboli zakladateli často půdu k založení města, a v listině t. zv. zakládací bylo vyměřeno právní postavení lokatorovo a vůbec obyvatelstva, které se na této půdě usídli, vůči majiteli půdy, zejména práva výhradného provozování obchodu a živností, samosprávy atd. Podle toho, na jaké půdě, zda královské, či jiných vrchností, byla tato města zakládána, rozlišujeme města královská a poddaná; naproti tomu stávající osady, z nichž se vyvinula města, staly se pravidlem městy královskými.

Města nově vzniklá podle toho, odkud šla kolonisace, nadávána byla buď právem severoněmeckým neboli magdeburským, nebo jihoněmeckým neboli norimberským. Ale i osady, které byly povýšeny na města, byly přivtělovány k jednomu z obou práv. Takto nám vznikly v Čechách dvě skupiny práv městských: magdeburského a norimberského. Mezi nimi samotnými pak se vytvořila t. zv. vyšší práva, t. j. odvolání od soudu některého města šlo k soudu tohoto „vyššího práva“. Po dráhnou dobu nejvyššími právy byly pro skupinu měst práva severoněmeckého Magdeburk a pro skupinu měst práva jihoněmeckého Norimberk. Teprve za Václava IV. bylo odvolávání se do ciziny zakázáno (znamenal to zajisté újmu soudní svrchovanosti krále českého) a stanoveny „vyššími právy“ Staré Město Pražské pro skupinu práva jihoněmeckého a Litoměřice pro skupinu práva severoněmeckého. Odvolávání se do ciziny přestalo však definitivně teprve v době následující zřízením rady nad apelacemi na hradě pražském r. 1548. (Viz i výše knihu I., § 8, C.)

Města královská neměla všechna stejnou organizaci, nicméně lze zde pozorovati jakýsi stejný ráz.

Ve Starém Městě Pražském jest v čele města zeměpanský resp. královský rychtář, který vykonává moc soudní i správní. Ve výkonu této moci jsou jemu k ruce přísední konšelé, volení měšťanstvem (celou obcí); dále jest tu jeden nebo více písařů obecních, jakožto orgán pomocný a expediční. Správa městská

jest aristokratická; obec městskou tvoří vlastně jen měšťané, členové kupecké gildy, kdežto ostatní obyvatelstvo jest, aspoň s počátku, z výsad městských vyloučeno. Část tohoto obyvatelstva žije ještě na t. zv. právech postranních, t. j. žije v područí svých vrchností, kterým patří určité územky v obvodu města zahrnuté; ovšem postupem doby jsou i tomuto obyvatelstvu práva městská k duhu. Celá obec jest vyňata z pravomoci úřadů krajských a zemských a spadá přímo pod krále.

Ostatní města královská mají správu podobnou. V čele jest městský rychtář, zvaný na severu také fojtem, úředník ustanovený králem buď dočasně, nebo doživotně, který stojí v čele správy i soudnictví. Jemu k ruce jsou konšelé a kmeti, kteří tvoří dohromady městskou radu. Rady se obsazují každý rok. Avšak za krále Jana bylo všem královským městům povoleno, že z rady každoročně vystupuje jen polovina konšelů, a že na jejich místa podkomoří dosadí nové členy, přihlížeje k návrhům měšťanstva. Postupem doby samospráva měst vzrůstá. Městům se podařilo obmeziti královského rychtáře v jeho moci vládní. Správa měst se dostává do rukou městské rady a konšelé se střídají po sobě v předsednictví jejím neboli v úřadě purkmistrovském; správu jmění obecního vede první konšel neboli primas. Někde se podařilo městům dostati do své správy i rychtu.

Po válkách husitských samospráva a zároveň moc královských měst i jejich blahobyt značně stouply. Jest to zvláště Praha, která se vysoko vyzvedla, takže se v pořadí stavů místy stává před stav vladycký. Za Zikmunda se jí dostává povolení, že podkomořím má býti měšťan pražský, čímž si Praha zjednáva značný vliv na ostatní města královská. Za Vladislava II. bylo sice podkomořství přiznáno stavu vladyckému, ale možnost, že by je mohl míti i měšťan pražský, ovšem vladyckého urození, zůstala. Ostatní města královská v této době také velmi získala. Skoro všude se jak městské rychty, tak i vyšší pravomoc soudní dostává do jejich rukou, ba města si od komory královské zakoupila i různá cenná práva finanční, takže důchody komory z měst královských se v povážlivé míře ztenčily. Současně postupuje i demokratisace v městském zřízení: řemeslnictvo, organizované v cechovních pořádcích, nabývá značného vlivu na správu městskou.

V době jagelonské vystupuje proti městům nový nepřítel: šlechta. Městům se upírají mnohá práva, jak stavovská, tak i v oboru moci soudní a rovněž jeví se tu i snaha zkracovati městskou samosprávu. Ale spory o to vzešlé byly urovnány smlouvou z r. 1508 a zejména smlouvou svatováclavskou z r. 1517, o čemž bylo ostatně mluveno již výše. Doložiti sluší, že královská města

stála pod královským podkomořím a proto byla zvána někdy také městy podkomořskými. Jen Staré i Nové Město Pražské a Kutná Hora byly, jak již také výše bylo řečeno, vyňaty z pravomoci podkomořního a postaveny přímo pod krále; odtud se nazývaly také městy privilegovanými.

Od počátku 14. století vešlo v obyčej, že některá města královská byla zapisována českým královým za věno a byla po čas vdovství dotčené králové spravována podkomořím králové. Takováto města slula královskými městy věnnými, ztrácela práva zemského stavu a teprve po smrti králové-vdovy stávala se opět městy královskými a nabývala práv zemského stavu.

Královským městům se blížila města horní a jiná města komorní, která však neměla stavovských výsad stavu městského a byla spravována, nikoli podkomořím, nýbrž královskou komorou. Někdy byla královská města zastavována vrchnostem; pokud nebyla ze zástavy vyplacena, zvala se městy ochrannými a neměla výsad královských měst. Z toho důvodu některá města královská si vymohla na králi výsadu, že nesmí býti ani zastavována, ani od královské komory odcizována.

Od královských měst se odlišovala města založená na půdě nikoli královské. Podle toho, na čí půdě byla vystavěna, nazývala se městy biskupskými, duchovenskými, panskými a pod. Byla to města a contr. měst královských poddaná a k stavu městskému jakožto stavu zemskému se nepočítala. Zřízení a vůbec právní jejich postavení bylo upravováno zakládacími listinami a nebylo jednotného rázu.

B. Morava.

Vývoj měst zde byl obdobný jako v Čechách. Rovněž i rozlišování jich na města královská a poddaná jest totéž, právě tak, jako i zřízení městské se neliší podstatně od městského zřízení českého.

I na Moravě byly dvě skupiny měst: práva magdeburského a norimberského.

Měst královských bylo na Moravě s počátku hojně; ve 14. století se jich čítá na 30, ale počátkem 15. století se jich připomíná jen 15. Avšak i počet tento klesá a na sklonku této doby jest jen šest královských měst; jsou to: Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště, Uničov.

Správa městská a její vývoj jsou obdobné jako v Čechách. V čele královských měst stál královský soudce, nazývaný někde rychtářem, někde i fojtem. Jest původně jmenován králem a přísluší jemu správa i soudnictví. Královský soudce jest předsedou městské rady, složené z konšelů neboli kmetů, kterou volí mě-

šťanstvo (celá obec); městská rada nejen vede správu města, nýbrž i vykonává soudnictví. Postupem doby některá města královská si vymohla na králi právo voliti si sama soudce. Odtud soudce se dostává do područí města a významu nabývá úřad purkmistrovský, ve kterém se pravidlem konšelé střídali. Purkmistr se stává takto hlavou města.

Správa měst se postupem doby vymaňuje od celé obce a dostává se do rukou předních resp. starousedlých rodů měšťanských, které sami volí městskou radu a takto obec spravují. Snahy řemeslnických cechů, dostatí se do rady a tím si získati vliv na vedení města, setkávaly se s nezdarem. Skutečnost ta měla značný význam i pro poměry národnostní, neboť starousedlé rody měšťanské byly v převážné míře německé. Jakás takás náprava v tomto směru byla zjednána teprve po válkách husitských.

Organisace měst poddaných závisela na jejich vrchnostech.

Na Opavsku jsou čtyři města královská: Opava, Krnov, Bruntál a Hlubčice, ale počátkem 14. století stávají se majetkem komory knížecí. Zřízení městské bylo zde upraveno podle vzoru moravského.

C. Slezsko.

Zde jsou města zakládána buď na půdě knížecí nebo na půdě duchovní. Vzorem městského zřízení jest zřízení města Vratislavě. V čele města stojí jako zástupce knížete městský fojt, který vede správu a vykonává nižší soudnictví. V prvé polovici 14. století koupilo město fojtství, takže se městský fojt stává úředníkem městským. Rada městská se skládá z konšelů. Konšelé byli původně voleni občanstvem, na čas se stali doživotními, později však jsou voleni radou tak, že rada ze svého úřadu odstupující sama volí konšely, t. j. radu novou; na tom to také přes dočasné změny, zavedené králem Matějem Korvínem, zůstalo. V soudnictví jsou městskému fojtovi k ruce šéfové, s počátku jmenovaní knížetem, později volení. Konšelé a šéfové tvoří dohromady plnou radu neboli magistrát. Podle tohoto vzoru jsou upravena zřízení v ostatních městech slezských. V pozdější době knížecí města v knížectvích bezprostředních dostala název královská, v knížectvích prostředních zůstala však knížecími.

Doložití sluší, že se zde řemeslníci dostali do městské rady a tím si získali vliv na správu města.

D. Lužice.

Zde jsou rovněž města zeměpanská, která se v době příslušnosti země k české koruně nazývají královskými, a města poddaná. V čele měst stojí šoltýs, později fojt neboli purkrabí, někde

také hejtmanem zvaný, pro správu a soudnictví. Radu městskou tvoří šefové a konšelé dohromady. I zde města usilují o to, dostatí fojství neboli purkrabství do svých rukou, což se jim také během 14. a 15. století podařilo. Spory mezi starousedlíky a řemeslníky o radu městskou jsou zde rovněž; výsledky jich nejsou však všude stejné.

§ 50. Zřízení vesnické.

A. Čechy a Morava.

Prvotní zřízení rodové na základě pokrevních svazků záhy ustupuje zřízení místnímu a bývalý starosta, někdy také hospodář nebo kmet zvaný, který stojí v čele rodu, zaměňuje se za kmeťa, který stojí v čele osady. Přeměna ta se dokonává během 10. století. Osady dlužno rozlišovati ve staré a nové, které zvláště k tomu povolanými osadníky byly osídleny.

Osady staré se řídily právem českým neboli dědinným. Byly buď svobodné nebo poddané; ony byly osídleny obyvatelstvem svobodným a podřízeny přímo panovníkovi; tyto byly osídleny obyvatelstvem polosvobodným nebo nevolným a náležely buď králi nebo vrchnosti. Osady svobodné měly určitou samosprávu. Poměr obyvatelstva osad k vrchnostem nebyl přesně určen; řídil se právem zvykovým, ba spíše ještě poměry mocenskými a, poněvadž práva a povinnosti obyvatelstva nebyly jasně stanoveny, mohly vrchnosti poměr tento ve svůj prospěch snadno měniti. K tomu přistupují i četné útisky od královských úřadů hradských, takže vrchnosti, s počátku jen duchovní, později i světské, domohly se na králi vyjmutí z pravomoci královských úřadů i práva vykonávati soudní pravomoc nad osadami jim poddanými samy. Tyto exempce měly v zápětí, že král a jeho úředové vykonávali soudní pravomoc jen vyšší a vrchnostem bylo takto dáno právo upravití poměry lidu poddaného podle své libosti.

Nové osady, vzniklé zejména pomocí osadníků z ciziny na půdě jak královské, tak i vrchnostenské, zakládány byly na právu t. zv. zákupném neboli emfyteutickém neb také německém čili purkrechtním. Osadníci sedící na tomto právu měli zaručené právo zákupné, ba i určitou samosprávu. Jejich práva i povinnosti k vrchnostem byly přesně stanoveny, takže vrchnost poměr tento o své vůli měniti nemohla. Nad to obyvatelstvo mělo výhodu, že bylo vyňato z pravomoci úřadů krajských a osvobozeno od břemen krajských, i že držení půdy, jako osobní (individuální) nikoli hromadné (kolektivní), jim bylo zaručeno. Výhody ty měly v zápětí, že mnozí osadníci sedící na právu českém neboli dědinném

zaměňovali s povolením vrchností právo svoje za právo německé neboli emfyteutické, v čemž jim bylo ochotně vrchnostmi vyhověno. Takto se celé řady vesnic práva českého zaměnily za vesnice práva německého.

Změnou povahy vesnic jest dána přirozeně i změna zřízení vesnického. Na místo vesnických kmetů nastupují vrchnostenští rychtáři neboli šoltysové neb také fojtové, kteří vystupují zde v trojí hodnosti: jsou jednak úředníky zeměpanskými, jednak úředníky vrchnostenskými, jednak náčelníky vesnice, orgány určité samosprávy. Tito vrchnostenští rychtáři vykonávají spolu se zástupcem vrchnosti a kmety neboli konšely vesnickými na obecních soudech nižší pravomoc soudní; zde se ovšem také vyřizovaly věci obecní. Vyšší pravomoc soudní vykonával král svými soudy. Když se pak vrchnostem podařilo vymaniti prostředkem zvláštních výsad svoje poddané z pravomoci soudů královských, vykonávaly tuto vyšší pravomoc soudní samy buď svými úředníky nebo soudy některého z poddaných svých měst.

Od druhé polovice 14. století, zejména pak po válkách husitských, pravomoc vrchností se do té míry zvětšuje, že na ně přechází takřka veškeré „právo královo“. Vrchnostmi vykonávají nyní pravomoc ve vlastním jménu. Tím se stávají vrchnosti soudními pány a to, ježto se poddanému lidu stěžuje přístup k soudu královskému nebo zemskému, ba dokonce jemu zapovídá poháněti svého pána na zemský soud, výhradními. Obce se organizují v panství, a správu a soudnictví v těchto panstvích vykonávají vrchnosti svými úředníky, kteří se na panstvích biskupských nazývají biskupští podkomoři, na panstvích ostatních vrchnosti vrchnostenští purkrabí, zámečtí hejtmané, regenti a pod. V čele obce stojí rychtář, jmenovaný vrchností buď doživotně nebo dědičně neb dokonce jen na určitou dobu, pravidelně na jeden rok. Vedle rychtáře jsou zde konšelé, na Moravě někde nazývaní i staršími, jakýsi výbor obecní, který bývá od vrchností ročně do sazován. Obec sama se pak scházela ve hromadách obecních buď řádných nebo mimořádných, na kterých se vyřizovaly věci obecní. Bývalá kdysi autonomie obecní vzala v této době již takřka za své.

B. Slezsko a Lužice.

I zde dlužno rozlišovati obce starého slovanského původu a obce vzniklé německou kolonizací. V oněch byl náčelníkem kmet neboli starosta; v Lužici to byl župan. V těchto jest náčelníkem šoltys, v Lužicích později také rychtářem zvaný, jehož postavení jest obdobné jako rychtáře v Čechách a na Moravě. Jak v oněch, tak i v těchto, nižší správa a soudnictví byly v rukách

vrchností, které je vykonávaly vladařem nebo později purkrabím; vyšší správa a soudnictví byly v rukách panovníka.

Od druhé polovice 14. století nastávají zde poměry tytéž jako v Čechách a na Moravě; vrchnosti potáhly na sebe takřka veškerá práva panovníkova. Sluší jen doložit, že úřad šoltýse resp. v Lužicích rychtáře, byl dědičný a tvořil pravidlem příslušenství určitého statku; šefové jsou zde usazováni na doživotí.

Kapitola V.

§ 51. O b y v a t e l s t v o.

Obyvatelstvo rozlišujeme obecně na stavy neboli třídy. Ovšem výraz stav má zde dvojí význam. Jednak tím rozumíme třídy obyvatelstva, kterým přísluší výhradné právo rozhodovati spolu s králem o věcech státních. Třídy tyto jsou proti jiným třídám obyvatelstva právně i společensky (sociálně) uzavřené, a získání členství v nich jest vázáno na určité předepsané náležitosti. V tomto smyslu mluvíme o stavech zemských; o nich bylo jednáno již výše v § 22. Jednak tím rozumíme třídy obyvatelstva rozvrstvené podle urození, úřadu, zaměstnání a pod.; tyto třídy nejsou tak v sebe uzavřeny, doplňují se stále novými příslušníky a získání členství v nich pravidlem není vázáno nějakými zvláštními podmínkami. V tomto směru mluvíme o stavech ve smyslu hospodářském a společenském (sociálním), a jen o stavech resp. třídách v tomto druhém smyslu jedná tento odstavec.

A. Čechy a Morava.

Původně lze dělit veškeré obyvatelstvo celkem na tři třídy: šlechtu, svobodníky a nevolníky neboli otroky.

Šlechta jest tu jen rodová; jsou to členové náčelnických rodů jednotlivých kmenů, liší se od ostatního obyvatelstva sídlem, způsobem života atd., jsou bráni do družiny knížecí a mají účastenství v knížecí radě. Stav svobodníků tvoří svobodní obyvatelé osad i vesnic, mají právo nositi zbraň a zúčastňovati se hromad národních; jest to jádro kmene. Nevolníci nemají právní osobnosti jsouce věci svého pána; jsou to lidé zajatí ve válce, nebo pro zločiny neb pro dluhy odsouzení do otroctví. Nevolnictví jest třídou společenskou; proto děti zrozené z rodičů nevolných jsou rovněž nevolníci.

Zavedením křesťanství, sjednocením země, vznikáním nových úřadů, rozvojem obchodu a živností, jakož i změnou hospodářských a společenských poměrů, nastává nové rozvrstvení obyva-

telstva a vznikají nám také nové třídy. Z těch jedny nabývají povahy stavovské, druhé nikoli. Jako třídy sluší uvést:

1. Duchovenstvo. Jest to stav, který se odlišuje od ostatních tříd obyvatelstva zvláštním svým posláním spočívajícím v učení a v organisaci církve. Členství v tomto stavu se nedědí, nýbrž získává církevním aktem, svěcením. Svěcení tohoto se může dostati komukoli z ostatních tříd obyvatelstva, splní-li přirozeně podmínky církvi předepsané. Odtud stav tento svými kořeny tkví ve všech vrstvách obyvatelstva a to jest také jeden z důvodů, kterými lze si vysvětliti ohromný vliv, jaký má církev a duchovenstvo na veřejném životě doby tehdejší. Na základě svého vzdělání, svého způsobu života odlišného od způsobu života ostatního obyvatelstva a m. j. ovšem i své tuhé organisace jest stav duchovní zvláštním stavem nadán dalekosáhlými výsadami. Výsady tyto jsou založeny jednak na konkordátu z r. 1221, jednak na výsadách později od králů českých církvi přiznaných a jsou zejména: privilegium fori, t. j. příslušníci stavu duchovního příslušejí na soudy církevní, nikoli světské, a privilegium canonis, t. j. mají zvýšenou ochranu osobní potud, že násilné vztažení ruky na klerika se trestá církevní klatbou. Rovněž duchovní vrchnosti mají určité výsady; tak zejména jejich poddaní jsou osvobozeni od veřejných dávek, povinností a břemen a podléhají soudům svých vrchností. Někteří příslušníci tohoto stavu jsou také stavem zemským; jsou to: biskupové, vysocí hodnostáři, jakož i představení duchovních korporací, klášterů a pod., pokud ovšem drží svobodné statky.

Po válkách husitských význam duchovního stavu značně poklesl. V Čechách ztratil zastoupení na sněmu zemském a přestal tudíž býti zemským stavem. Na Moravě se jako stav zemský udržel (biskup olomoucký jest prvním stavem na Moravě). Výsady stavu tohoto byly valně ztenčeny; tak zejména odpadlo privilegium fori. Rovněž i majetek církevní byl zmenšen.

2. Šlechta. Vedle šlechty rodové začíná se vytvářeti šlechta nová, služební neboli úřední, kterou tvoří držitelé vyšších úřadů a členové družiny knížecí. Postupem doby sblíží se oba tyto druhy šlechty a konečně v sebe splývají tvoříce šlechtu zemskou a contr. původní šlechty kmennové. V této šlechtě původně není podstatných rozdílů; členové se zahrnují jednotným výrazem „zemané“, jakožto držitelé větší nebo menší části země. Později však se tu začínají rozlišovati dva druhy: vyšší šlechta, barones a nižší šlechta, minus nobiles. Z tohoto rozlišování vzešel postupem doby stav panský a stav vladýcký neboli rytířský; o tom však bylo podrobně jednáno již výše.

Stav šlechtický je stavem dědičným: získává se zrozením. Král však má právo také povyšovati do stavu neboli udělovati erby. Avšak oba stavové, panský i vladycký, brání se tomu, aby král takovýmto způsobem mohl rozšiřovati jejich řady, hájíce zásadu, že oni sami přijímají do svého středu. Věc byla vyřízena teprve na sklonku tohoto období tak, že král může udělovati erby komukoliv. Takto obdařený jest jen „slovutným panošem“ a nestává se členem zemských stavů. Teprve vnuk obdařeného se stává „urozeným vladykou“ a, má-li statek deskový, členem vladyckého stavu a tím také zemským stavem. Ku přijetí do stavu panského jest třeba příkaz vladyckého stavu do čtvrtého kolena. Ovšem takto přijatý byl pánem „novotným“ a contr. pánů starožitných.

5. Svobodníci. Třída tato tvoří střed mezi šlechtou a mezi lidem poddaným. Jsou to lidé svobodní osobou i majetkem svým, sami však nemají poddaných a podléhají přímo panovníkovi. K stavu zemskému se nepovznegli a vůbec politický význam jejich není valný. Žili podle práva zemského, osobními jejich soudy byly soudy zemský a královský a byli způsobilí k zemským deskám, t. j. mohli nabývatí statků deskových, a rovněž jejich statky byly zapsány v zemských deskách. Nesli veřejná břemena a platili desátky biskupům; břemen poddanských však byli zproštěni.

Řady těchto svobodníků tvořících původně jádro svobodného obyvatelstva postupem doby valně seřídily. Svobodníci, kteří se živili obchodem a řemeslem, povznegli se při zakládání měst k svobodnému stavu městskému. Na venkově však stěží odolávali tlaku vrchností a upadali v poddanství. Zbytky těchto svobodníků začínají tvořiti jednotnou třídu teprve po válkách husitských.

4. Obyvatelstvo poddané. Do třídy této sluší řaditi obyvatelstvo nejen venkova, nýbrž i měst poddaných. Jak poddanství vůbec vzniklo, nelze určitě říci. Tolik však lze za to míti, že již svazek rodový o sobě měl určité zárodky svazku poddanského i že neurčitost poměru dědinníků k vrchnosti vznik poddanství přímo podporovala. Poddanský poměr nebyl všude stejný, naopak mezi poddanými byly různé stupně. Poddanství se mohlo týkati jen majetku nebo majetku a zároveň i osoby dotčeného poddaného. Pověšný jaksi znak poddanství jest, že poddaný jest zastupován svou vrchností a jest jí zavázán určitými platy, dárkami a robotami. Ovšem poddaný člověk zůstává osobně svobodný, čehož důsledek jest, že může půdu, na které jest usazen, opustiti.

Od poddaných dlužno dobře odlišovati lidi nevolné neboli otroky, kteří jsou osobně nesvobodni byli věcí svého pána. Po-

stavení nevolníků se důsledkem všeobecných poměrů hospodářských a společenských, zejména však i vlivem církve, začíná postupem doby lepší. Zejména tam, kde nevolníkovi jest jeho pánem přikázána část půdy k vzdělání, stává se nevolník již i držitelem a uživatelem, ovšem však i příslušenstvím pozemku, na kterém jest usazen. Avšak na druhé straně postavení těchto nevolníků svádělo mnohé vrchnosti k tomu, že usilovaly o to uvéstí svoje poddané do poddanství tužšího, které mělo již určité znaky nevolnictví. Odtud, když se poddanství stalo pravidlem, rozlišovalo se podle toho, byl-li poddaný připoután k hroudě (glebae adscriptus), t. j. sdílel-li osud pozemku, na kterém byl usazen, nemoha se vyhostiti; takový poddaný byl již nevolníkem „člověkem“ své vrchnosti, upadl v „člověčenství“. Mohl-li se však poddaný s pozemku svobodně vyhostiti, byl osobně svobodný.

Postupem doby se však poddanství a člověčenství sblíží, a postavení poddaného se stále zhoršuje. Poddaným se upírá právo poháněti svého pána na zemský soud, a během 15. století se začíná obmezovati i jejich osobní svoboda. Za Jagellovců snem zemský zapovídá veškerému lidu poddanému bez povolení vrchnosti se stěhovati z vrchnosti na vrchnost, a „lidé zběhlí z dědin“ jsou svým vrchnostem navracováni a nad to přísně trestáni. Ba hrozí se trestem smrti každému, kdo „se svému pánu zprotiví“ neb kdo by se lidu zastal. Zároveň se značně obmezuje i právo poddaného nakládati svým majetkem, takže člověk poddaný nemůže bez povolení své vrchnosti nic ani darovati ani odkázati. „Člověčenství“ lidu poddaného se stává pravidlem, a lid poddaný postrádá i práv osobních; jest zcela v rukách svých vrchností, postrádá i práv osobních, a moc královská naň dosahuje měrou naprosto nedostačnou.

B. Slezsko a Lužice.

Zde jest rozvrstvení obyvatelstva celkem totožné jako v Čechách a na Moravě. Jen v jednotlivostech sluší uvéstí, že stav dnehovní byl zemským stavem jen v Dolní Lužici. Svobodníky zde tvořili svobodní a manšší sedláci; ti drží selská léna. Poddanství bylo ve Slezsku tužší než v ostatních zemích.

§ 52. Poměry národnostní a jazykové.

Stát český jest ve svém základu národním státem českým: jest založen a osídlen kmeny jedné národnosti a jednoho jazyka. Avšak politické, hospodářské i osvětové styky českého státu se západem, v prvé řadě ovšem s říší německou, způsobily, že záhy přicházeli do českých zemí z různých titulů Němci a začali se zde

pevně usazovati. Byli to především v době křesťanské (když vpádem Maďarů a jejich usazením se v nížině uherské byly nadobře přervány náboženské a osvětové svazky s křesťanským východem) němečtí kněží, kteří se dostávají ke dvoru a drží přední hodnosti církevní. Dále jsou to němečtí obchodníci, kteří zde našli dobrou půdu pro své živobytí. Ti se usazují nejdříve v předních městech, v Praze, v Brně, v Olomouci atd. V Praze mají záhy svoji osadu u sv. Petra a dostávají již za Vratislava II. značné výsady. V Brně mají osadu u sv. Jakuba. Němci zde žijí podle svého práva německého, vykonávají sami nižší pravomoc soudní, jsou osvobozeni od zemských dávek a robot atd. Konečně jsou to dobrodružní němečtí rytíři, kteří se dostávají do knížecích služeb a stojí pod ochranou německých princezen, které si knížata česká se zvláštní oblibou brali za ženy, jsou opatrováni statky a trvale se zde usazují.

S počátku ovšem vliv těchto německých přistěhovalců není patrný, ale za pozdějších Přemyslovců povážlivou měrou vzrůstá. Působí tu nejen dvůr sám, nýbrž i hojná německá kolonizace.

Dvůr knížecí resp. později královský se zařizuje podle vzoru západního resp. německého. Zahnují se zde německé mravy a německá řeč. Ženy českých panovníků, v převážné míře z Němec brané, k tomu silně napomáhají. I šlechta s velkou oblibou dává si německé přídomky. Jazykem u dvora oblíbeným a pravidlem užívaným se stává němčina; dvůr dostává náter silně německý.

Kolonizací se německý živel silně rozmohl. Města v této době zakládána byla ve své převaze německá. Ovšem tam, kde okolí a zejména i podhradí byla ryze česká, nemohl německý živel městský zůstatí nedotčen. Avšak na druhé straně patricijský ráz měst i uzavřenost měšťanských resp. starousedlých rodů přinášely s sebou, že vliv českého okolí působil vlastně jen k tomu, že němečtí měšťané naučili se jen česky, aniž by se byli zároveň počesťili. Zevní ráz měst, v první řadě měst větších, jako Starého Města Pražského, Brna, Olomouce atd., zůstal čistě německý. Naproti tomu v městech zakládaných blíže pomezí, kde kolonizace měst šla souběžně s kolonizací venkova, živel německý převládl úplně.

Vedle kolonizace měst jest tu i kolonizace venkova prováděná v převážné míře v pohraničních hvozdech. Zde se usazuje obyvatelstvo německé, žijící na německém právu a držící se houževnatě svých mravů a svého jazyka. Odtud se na hranicích rozmáhá silně živel německý.

Za Lucemburků se připojují k českému státu nová území, a původní národní stát český se mění ve stát dynastický. (Mluvíme tak jednak proto, že stát tento jest v podstatě vytvořen dynastií, jednak i proto, že stát není již obydlen obyvatelstvem jedné jen

národnosti a jednoho jazyka, nýbrž národnostmi českou, německou a z části, ovšem mnohem menší, i polskou, mezi kterými se dynastií podařilo vytvořiti pouta intenzity poměrně značné.) Z připojených zemí jest Slezsko v převážné míře již zgermanisováno. Dolní Slezsko jest takřka úplně německé. V Horním Slezsku se živel slovanský ještě drží, ačkoli i zde jsou města šmahem německá, a jen venkov, až na některé výjimky, jest český, z části i polský. V Lužicích jest šlechta německá, vyšší duchovenstvo rovněž, města z valné části. Jen na venkově jsou Srbové ve většině, někde i v menších městech.

V Čechách a na Moravě lze v této době pozorovati silné hnutí protiněmecké, a láska k rodnému jazyku českému si razí silně půdu. Oporou jest tu zajisté, byť i snad nechtě, dvůr královský sám. Karel I. se naučil česky, a ve Zlaté bule nařídil kurfirstům, aby svoje syny dávali učiti jazyku slovanskému. Od něho pochází rozkaz, že na radnici Starého Města Pražského jest úřadovati také česky, a Majestas Carolina nařizuje, že každý, kdo chce v Čechách držeti úřad, jest povinen uměti česky. Ještě více v tom pokračuje Václav IV. zejména od doby, kdy byl sesazen s trůnu německého. Dokladem jest m. j. dekret Kutnohorský z r. 1409, kterým byla universita pražská vrácena českému národu. Tlak však jde v míře mnohem větší ze zdola; lze to pozorovati i v soudobé literatuře. Nesmírně mnoho však v tomto směru vykonalo hnutí husitské. Hnutí toto jest zajisté ve vlastním svém základu hnutím náboženským, nicméně jest zároveň i hnutím národním. K hnutí tomuto se Němci, snad i z toho důvodu, že představiteli jeho, M. Janu Husovi, se omylem připisovalo vydání dekretu Kutnohorského, chovali naprosto odmítavě. Odtud přívrženci tohoto hnutí byli nuceni, zejména i proto, že v nastalých na to válkách Němci drželi se Zikmundem, bojovati také proti Němcům.

Válkami husitskými nabyl živel český v Čechách a na Moravě naproste převahy. Města dosud německá byla šmahem počesťena, takže se udržel jen nepatrný počet německých měst: v Čechách Most, Česká Lípa, Loket a Tachov, na Moravě Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo, ač i zde bylo hojně Čechů. Rovněž na venkově v území pohraničním živel český silně pronikl do krajin zněmčelých. Nemalou měrou k tomu přispívali i silný rozmach českého uvědomění a v době bezprostředně následující i královský dvůr. Jiří Poděbradský sám německy neuměl a dcera krále Vladislava II., Anna, musila do Vídně učiti se německy.

Úředním jazykem jest v českém státu s počátku latina; v ní se vyhotovovaly úřední listiny a dále úřední zápisy. Později, as od 15. století, kdy dvůr byl veden po německu, nahrazena byla latina

němčinou. V městech se úřadovalo v převážné míře německy. Teprve na sklonku vlády Karla I. se začínají objevovati listiny i zápisy české, a za Václava IV. se tak děje již častěji. Během 15. století nastal však v tomto směru naprostý převrat.

V Čechách byl r. 1495 na soudu zemském vydán nález, že lze zde jednati jen jazykem českým; listiny sepsané buď latinsky nebo německy dlužno přeložiti do češtiny. Nález ten byl pojat do zřízení zemského a tím byla čeština zavedena jako jazyk úřední. Český bylo jednati v úřadech a na soudech, a na sněmu zemském se smělo jednati jen česky. Rovněž tak tomu bylo i na sněmech generálních; zápisy i usnesení byly vydávány jen česky do všech zemí koruny, a v Lužicích a ve Slezsku si je Němci dávali překládati. Města v zevnějším styku úřadovala česky, jen německá města ve vnitřním úřadování užívala němčiny.

Na Moravě se u soudu zemského jednalo jen česky, a rovněž tak i na zemském sněmu. S městy se jednalo také jen česky. Německá města na venek užívala češtiny, ve vnitřním úřadování však němčiny i češtiny.

Na Opavsku od r. 1450 bylo v zemských deskách užíváno jen češtiny, a stavové sami jednali jen česky. V Opavě, která zůstala na venek německou, se užívalo ve vnitřním úřadování jak němčiny, tak i češtiny. Na Krnovsku jest řečí úřední čeština, a v deskách zemských užíváno od dvacátých let 15. století jen češtiny.

V Horním Slezsku byla během 15. století zavedena jako úřední řeč čeština. Z koruny se psávalo sem jen česky, a města úřadovala takřka šmahem česky. V Dolním Slezsku zůstala úředním jazykem němčina, a také z koruny se psávalo sem pravidlem německy. Na sněmu slezském a u vrchního soudu slezského se jednalo německy.

V Lužicích úředním jazykem zůstala němčina a čeština sem nepronikla. Z koruny se psávalo sem česky.

Od druhé polovice 15. století se užívá češtiny i jako diplomatické řeči pro styky s Uhrami, s Polskem, s Litvou a s některými zeměmi německými, a čeština proniká daleko za hranice, kam ji zanášejí čeští válečníci, tehdy v tomto řemesle přímo proslulí. Nastoupením Habsburků to ovšem přestalo.

Díl II.

Doba druhá (1526 – 1749).

§ 55. Všeobecný rozhled.

Jak již výše v § 14 bylo řečeno, znamená doba tato ztrátu politické samostatnosti českého státu. Ztráta tato se podává ze společenství státu českého se státními útvary jinými.

Jest sice pravda, že již v době prvé (před r. 1526) král český častěji nebyl jen panovníkem v českém státu, nýbrž zároveň také panovníkem ve státech resp. v územích jiných. Jest to, nepřihlížíme-li k době Přemyslovců, kde ovšem zjevy tyto jsou rázu tak pomíjivějšího, že takřka vůbec nepadají na váhu, doba Lucemburků (Karel I., po určité dobu Václav IV. a dále Zikmund), doba Habsburků (Albrecht a Ladislav Pohrobek) a doba Jagellovců. Avšak společenství státu českého s jinými státy resp. zeměmi taktó způsobená snad proto, že dynastie se již v druhém pokolení střídaly, netrvala dlouho a přešla bez jakéhokoli trvalého vlivu na český stát. Nadto pak to bylo v době, kdy stavovská moc byla do té míry značná, že nejen začala vyvažovati moc královskou, nýbrž ji dokonce i převažovala (doba Jagellovců), takže skutečnost, že král český jest současně panovníkem také v jiných státech resp. zemích, na politickou samostatnost českého státu valného vlivu neměla.

Zcela jinak jest tomu však v této době druhé. Společenství států českého a uherského a zemí rakouských, ke kterému dochází volbou Ferdinanda, arciknížete rakouského z mladší neboli rakouské větve rodu habsburského, za krále českého a rovněž i za krále uherského, jest od r. 1526 resp. 1527 již trvalé. Také dynastie zůstává již táž. K této unii česko-uhersko-rakouské přistupují v této době postupně (zejména po skončení t. zv. války o dědictví španělské) ještě jiná území, nicméně jádrem jejím zůstávají státy český a uherský a země rakouské, a tíha jejího bytí leží po určité dobu (za válek tureckých) v prvé řadě na zemích českých.

Společenství toto, jak v následujícím paragrafu bude vyloženo, jest s počátku jen skutkové a teprve na sklonku této doby se stává společenstvím právním. Avšak již skutečnost, že společenství toto jest nyní trvalé, nemůže zůstati bez značného vlivu na český stát.

Jsou to celkem tři zjevy navzájem se podmiňující, které působí zde nepříznivě na celkové postavení českého státu.

Předem jest to celková skladba tehdejšího stavovského státu. Bylo obyčejem, že politika zahraniční spadala v obor moci královské. Král sám rozhodoval o celkové politice zahraniční, určoval její směrnice atd., a stavové mu v tomto odvětví ponechávali pravidlem úplně volnou ruku. Když tedy nyní král český jest zároveň také králem uherským, arciknížetem rakouským a nedlouho potom také králem německým resp. i císařem římským, nelze dobře rozuměti tomu, že by panovník takovému počtu státních útvarů společný mohl směrnice zahraniční své politiky určovati přihlížeje k zájmům a prospěchům výlučně jen jednoho z těchto států. Naopak jest na snadě, že se zahraniční politika společného panovníka bude spíše určovati výslednicí prospěchů a zájmů všech státních útvarů, nad kterými společný panovník nyní vládne.

S tím těsně souvisí zjev druhý, který se podává z povahy rodu panujícího. Ferdinandem I. nastoupil ve státech českém a uherském rod, jehož rázovitým rysem bylo pěstování politiky ryze dynastické. Zájmy dynastie stály vždy v popředí činnosti tohoto rodu a prospěch rodu byl směrnicí, kterým šla celková jeho politika. Odtud, když rod habsburský vládne nyní trvale v zemích českých, uherských a rakouských, a ústavní skladba všech těchto zemí dovoluje panovníkům z tohoto rodu vésti zahraniční politiku, tato zahraniční — ba lze říci dokonce celková — politika společných panovníků není specificky ani česká, ani uherská, ani rakouská, nýbrž takřka výlučně rodová (domácí) politika rodu habsburského.

Jest sice pravda, že v tehdejších dobách panovníci pěstovali v převážné míře, ne-li bezvýjimečně, politiku dynastickou. A neměně jest pravda, že tato dynastická politika šla dokonce i k duhu státu, nad kterým dotčený panovník vládl, tehdy, když panovník vládl jen nad jedním státem. Tak zajisté i v českém státu před r. 1526 se v celkové politice panovníků českých silně uplatňuje zájem a prospěch dynastie. Nepřihlížíme-li k rodu přemyslovskému, vidíme to jasně zejména na Karlu I. Lucemburském a na Jiří Poděbradském. Oba tyto králové zřejmě pěstovali politiku dynastickou. Ale nesluší zapomínati, že Karel I. byl sice zároveň také králem německým a císařem římským (jako Karel IV.), avšak moc jeho rodu se opírala výlučně jen o zemi české (Lucembursko proti zemím českým nepadá vůbec na váhu); Jiří Poděbradský pak byl jen králem českým. Důsledkem toho dynastická politika obou těchto králů silně prospívala i českému státu, ba dlužno tvrditi, že to bylo rozhodně na újmu českého státu, když Jiří Poděbradský nebyl důsledný v této své dynastické politice a nepostaral se o to, aby se na místo rodu jagellovského jeho vlastní rod udržel na českém trůně.

S tím jest v další těsné souvislosti i zjev třetí. Dynastická politika, a vůbec moc rakouské větve rodu habsburského, se opírá

nyní o státy český a uherský a o zemi rakouské. Snahou panovníků těmto státním útvarům společných jest nyní, aby jednak společenství těchto tří státních útvarů zůstalo trvalé, jednak, aby moc o tyto státní útvary se opírající měla základ bezpečný, jinými slovy řečeno, aby měla také náležitou intenzitu. S prv uvedeného hlediska pozorujeme, že již Ferdinand I. usiluje o to, aby vytvořeny byly instituce společné všem těmto státním útvarům a rovněž aby i tyto státní útvary samy nabyly vědomosti jakýchsi zájmů společných. K tomu cíli jednak zřizuje již v prvních letech svého panování t. zv. společné neboli ústřední úřady, jichž obor působnosti se vztahuje na všechny státní útvary, jichž jest panovníkem, jednak snaží se uvésti v život společné sněmy všech těchto státních útvarů. S hlediska posléze uvedeného vysvětlujeme si snahy panovníků posílení moc zeměpanskou na úkor moci stavovské, aby takto vytvoření bezpečného základu rodové moci nic nestálo v cestě. Snahy ty začínají již u Ferdinanda I. a jsou také korunovány určitým úspěchem, ale teprve během 17. století daří se panovníkům do té míry oslabiti ne-li dokonce již rozbíti moc stavovskou, že ještě na sklonku této doby zjevně nastupuje zeměpanský absolutismus ve formě t. zv. osvícenského absolutismu.

Všechny tyto tři zjevy provázené přirozeně ještě jinými skutečnostmi podružnými mají značný vliv na postavení českého státu na venek. Český stát právě proto, že jest nyní v monarchickém společenství se státem uherským a se zeměmi rakouskými, nemůže již na venek uplatňovati politiku, která by byla určována zájmy a prospěchy výlučně českými, a osobitě postavení českého krále do značné míry již splývá s vlastnostmi společného panovníka česko-uhersko-rakouského, po případě i německého resp. římského. A poněvadž, jak jsme již výše pověděli, ve stavovském státu vedení zahraniční politiky bylo takřka výhradně dáno v ruce královny, a na venek stát jest v podstatě zastupován králem (zejména když se králi podařilo posílení na úkor moci stavovské moc královskou), v monarchickém společenství česko-uhersko-rakouském osobitost českého státu v jeho postavení na venek se pomalu trati.

Odtud pravíme: země české ztrácejí svou politickou samostatnost.

Naproti tomu podržují země české v této době plně svou samostatnost státní a rovněž i správní.

Státní samostatnost není dotčena bitvou na Bílé hoře. Bitva ta byla, jak níže ještě bude vyloženo, zakončením občanské války a krvavým vyrovnáním sporu mezi dvěma českými králi, legitimním a revolučním. Období Bílé hory jest období dvojnásobného

státního převratu, převratu nejprve ze zdola a později se shora. Ale převraty těmito se nemění ničeho na státní povaze resp. samostatnosti českých zemí. I po Bílé hoře se v českém státu vládne výlučně ze státní moci české, která ovšem jest nyní v převážné míře představována jen mocí královskou.

Rovněž správní samostatnost českého státu zůstává zachována. T. zv. ústřední neboli společné úřady nemají ústavního základu ve státu českém, nejsou ani opatřeny nějakou mocí rozhodující (diskreční), nýbrž jsou to v podstatě jen pomocné a poradné orgány společného panovníka. V českém státu a ve věcech českých se podle práva rozhoduje jen českými úřady; jich bytí jest dáno ústavou. Ústrojí těchto úřadů zůstává s počátku takové, jaké bylo na sklonku doby předchozí. Z ústředních úřadů plného svého významu nabývá královská rada, jakožto nejvyšší politická a soudní instance celé koruny české. Novým ústředním orgánem jest královská rada nad apelacemi zřízená v r. 1548 na hradě pražském jakožto nejvyšší odvolací stolice městských soudů všech zemí koruny české. Po převratu bělohorském česká kancelář přenesená do Vídně a nyní královskou českou dvorskou kancelář zvaná stává se nejvyšším správním a soudním úřadem pro všechny země koruny české. Tato královská česká dvorská kancelář jest vlastním představitelem správní samostatnosti zemí českých, a její přednost, královský český dvorský kancléř, jest státním ministrem koruny české.

Ve vnitřním ústrojí českého státu se v této době až do Bílé hory nemění celkem ničeho. Ve své vnitřní skladbě stát český zůstává ústavním státem stavovským. Podařilo se sice Ferdinandovi I. po nezdařeném odboji stavovském moc královskou na úkor moci stavovské znatelně posílit, ale jednak posílení to není tak značné, že by se tím něco měnilo na dosavadním rázu českého státu, jednak tato posílená královská moc byla za nástupců Ferdinanda I. zase značně oslabena. Rovněž stavovské instituce zůstávají beze změny. Zůstávají i generální sněmy zemí koruny české a bezprostředně před Bílou horou vznikají stavovské konfederace, nejprve jen zemí koruny české, v zápětí na to i zemí rakouských a uherské, které ovšem mají ráz již silně revoluční.

Bitvou na Bílé hoře nastává pronikavá změna ve vnitřní skladbě českého státu. Vítězný král Ferdinand II. provádí státní převrat; moc stavovská jest zlomena, a na jejích troskách se náhle a nebývalou měrou povyšuje moc královská. Král se stává takřka výhradním zákonodárcem; nejvyšší úřady zemské se stávají čistě královskými, a královská moc se stává postupně výhradnou představitelkou moci státní. Zavádí se přísná dědičnost trůnní; dosa-

vaní právo stavů přijímati krále odpadá, a Čechy a Morava se stávají zeměmi dědičnými. Země české z dosavadního ústavního státu stavovského se mění ve stavovský stát absolutistický; instituce stavovské, pokud ještě zůstávají, trátí silně na své váze. Avšak přes tento státní převrat není moc stavovská do té míry zničena, že by se král stal nyní výhradním představitelem (absorptivním representantem) státu. Velmi důležité právo stavů povolovati berně, ale zejména spolurozhodovati při nákladání s korunou (majestát krále Vladislava II. z r. 1499 na neodcizování od koruny zůstává v platnosti) se zachovává. Země české přes to, že jsou nyní zeměmi dědičnými, nestávají se rodovým majetkem neboli patrimoniem rodu habsburského, nýbrž zůstávají t. zv. státem fideikomisorním; dispoice nad nimi přísluší i nadále králi spolu se stavy.

V otázce národnostní a jazykové až do Bílé hory není podstatných změn přes to, že za prvních Habsburků nastává opět jakýsi příliv Němců zejména do Čech, a že se jazyk německý začíná ujímat i v úřadování. Podstatné změny nastaly převratem bělohorským. Obnoveným Zřízením Zemským v Čechách i na Moravě zavedena němčina jako druhý jazyk zemský rovnoprávný s češtinou, ve skutečnosti jazyk německý vlivem dvora nabývá převahy nad jazykem českým a začíná jej na sklonku této doby již vytlačovati z veřejných úřadů.

Náboženské poměry prodělávají podstatné změny. Po náboženském míru Kutnohorském z r. 1485 přílivem protestantismu třenic náboženské začínají poznovu, a reformace v zemích českých nalézá úrodnou půdu a silně se rozmáhá. V Čechách v r. 1575 král ústně schvaluje „Českou konfesi“ a v r. 1609 vydává památný majestát na svobodu náboženskou. Avšak bitva na Bílé hoře znamená i zde zásadní obrat. Obnoveným Zřízením Zemským v Čechách i na Moravě bylo náboženství katolické prohlášeno za výhradné náboženství státní a provedena násilná rekatolisace země; jen ve Slezsku důsledkem t. zv. saského akordu to zůstalo při starém.

Územně ztrácí koruna česká oboje Lužice, Kladsko a převážnou část Slezska, takže stát český, nepřihlížíme-li k Chebsku, v podstatě klesá na hranice, jaké tu byly v době vymření Přemyslovců.

Kapitola I.

§ 54. Území státní.

V době této koruna česká prodělává územně dalekosáhlé změny. Územní rozsah její se podstatně zmenšuje, a jest to právě

koruna česká, která v těžkých chvílích rodu habsburského dvakráte (za války třicetileté a za války o t. zv. dědictví rakouské) svými územky zachraňuje tomuto rodu jeho panství.

V Čechách není celkem podstatných změn. Po bitvě na Bílé hoře vzniká sice vévodství frýdlantské jakožto léno krále českého v rukách Albrechta z Valdštýna, ale útvar tento smrtí Albrechta z Valdštýna opět zaniká. Vévodství krumlovské as v téže době vzniklé jest sice nadáno jakýmsi zvláštními právy, avšak zůstává nerozdílnou částí země.

Chebsko jest připoutáváno k Čechám čím dále tím těsněji. Již za Ferdinanda I. některé úřady české rozšířily svou pravomoc i na Chebsko. Platnost Obnoveného Zřízení Zemského byla vztažena i na Chebsko. Počátkem 18. století bylo Chebsko podřízeno místodržitelství pražskému a přiřazeno ke kraji žateckému. V r. 1721 přijalo Chebsko pragmatickou sankci českou a v r. 1725 se po prvé zúčastnilo holdování českých měst při korunovačních slavnostech v Praze.

Kladsko bylo na počátku této doby nabyto králem, krátce na to bylo však zastaveno a prodáno, získáno však opět za Maximiliána. Rudolf II. zvláštním majestátem stvrdil, že na příště Kladsko nemá býti odcizováno od koruny. Skutečně také zůstalo Kladsko, s malou výjimkou po bitvě na Bílé hoře, bezprostředním hrabstvím a tvořilo zvláštní příslušenství Čech. Platnost Obnoveného Zřízení Zemského byla koncem 17. století vztažena i na Kladsko. Ztraceno bylo Kladsko za Marie Terezie zároveň se Slezskem (viz níže).

Na Moravě územních změn není. Biskup olomoucký měl sice mezi stavy moravskými zvláštní výsadní postavení, o jehož obsah vznikaly mezi ním a stavy časté spory; zůstal však stavem moravským, byť i privilegovaným, a jeho statky čítány byly vesměs k Moravě.

Opavsko jest v této době nejprve bezprostředním knížetstvím. Počátkem 17. století bylo dáno knížeti Karlu Lichtenštejnovi jako mužské léno koruny české s místem a hlasem mezi knížaty slezskými a v jeho rukách, s nepatrnou přestávkou za povstání v r. 1620, také zůstalo. O otázku, přísluší-li Opavsko do Moravy či do Slezska, byl veden dlouhý spor, až konečně v polovici 17. století stavové opavští sami přiznali svou příslušnost ke Slezsku.

Krnovsko jest v rukách markrabí hohenzollernských a po bitvě na Bílé hoře jest dáno jako mužské léno koruny české knížeti Karlu Lichtenštejnovi. O příslušnost Krnovska se rovněž vede spor, ale v době pobělohorské jest Krnovsko čítáno již nesporně ke Slezsku.

Ve Slezsku v této době nastaly s jednotlivými knížetstvími různé změny, nicméně po celou tuto dobu nebylo na rozsahu Slezska v podstatě změněno ničeho. Teprve na sklonku této doby jest Slezsko ztraceno úplně. Mírem Berlínským z r. 1742 Marie Terezie postoupila králi pruskému Bedřichu II. od koruny české s veškerou svrchovaností a nezávislostí Slezsko horní a dolní až na větší část knížetství opavského a krnovského a část knížetství nisského (dnešní Opavsko) a na Těšínsko, a rovněž i hrabství kladské. Zároveň pak se zavázala, že na postoupené země opatří odříkací listinu stavů království českého; sněm český tuto odříkací listinu v r. 1745 také vydal, čímž se odstoupení stalo pravoplatným. Králům českým zůstalo vyhrazeno právo užívání znaku i titulu slezského.

Lužice Horní i Dolní byly ztraceny za války třicetileté. Za pomoc poskytnutou proti stavům českým zapsal Ferdinand II. již r. 1620 obojí Lužice kurfirstu saskému Janu Jiřímu a v r. 1625 dal mu je v zástavu za útraty válečné pomoci. Mírem a recesem pražským z r. 1635 postoupil pak Ferdinand II. obě Lužice témuž kurfirstu jako dědičné mužské léno s právy zeměpanskými, vyhradiv si jako vrchní lenní pán titul i znak markrabský, patronát nad katolickými kostely v Lužicích a zpětný nápad na korunu českou. Sněm království českého toto odstoupení schválil v r. 1636.

Pořad posloupností, podle kterého nastupují vévodové saští v obou Lužicích, byl recesem pražským stanoven takto:

1. mužské potomstvo kurfirsta Jana Jiřího,
2. vévodové sasko-altenburští,
5. tehdy žijící dcery Jana Jiřího se svými manželskými potomky.

Po vymření těchto tří větví spadají Lužice zpět na korunu českou. Ale král český není povinen nechat nastoupiti třetí řadu (manželské potomky dcer Jana Jiřího tehdy žijících), nýbrž může je odbytí výplatou 72 tun zlata.

Pokud zahraničních lén českých (feuda extra curtem) se týče, pozorujeme v této době snahu králů českých zavésti zde jakýsi pořádek. Podle toho, kde tato léna ležela, rozeznáváme trojí hlavní skupinu jejich: bavorskou, braniborskou a saskou.

V této době jest ztracena skupina braniborská. Článkem XI. míru berlínského z r. 1742 odřekla se Marie Terezie za sebe a za své dědice a nástupce navždy vrchního lenního panství nad všemi lény koruny české ležícími v Braniborsku a zprostita je takto lenního svazku s korunou českou.

§ 55. Unie českouherskorakouská; právní povaha její.

Volbou Ferdinanda, arciknížete rakouského, v r. 1526 za krále českého a v r. 1527 za krále uherského, dostává se stát český do

společenství se státem uherským a se zeměmi rakouskými. Toto společenství jest již trvalé. Zprostředkováno jest společenství to osobou (společného) panovníka a záleží v tom, že král český jest zároveň také králem uherským a arciknížetem rakouským. Toto monarchické společenství není nutné, nýbrž jen nahodilé; není dáno nějakým společným nástupnickým řádem, nýbrž jen tím, že nástupnické řády v jednotlivých těchto státních útvarech platné se v osobě panovníkově shodují, resp. že stavové v jednom státním útvaru přijímají po případě volí za panovníka téhož jedince, kterého přijímají po případě volí za panovníka stavové ve státním útvaru druhém. Společenství toto jest tudíž jen skutkové, nikoli právní. Jest to t. zv. personální unie.

Na podstatě a povaze této personální unie česko-uhersko-rakouské není bezmála po celá dvě staletí měněno ničeho, a teprve na samém sklonku této doby dochází k rozhodné změně pragmatickou sankcí. Pragmatická sankce tak, jak byla přijata na sněmích zemí koruny české a rovněž na sněmích ostatních království a zemí spojených tehdy pod žezlem rodu habsburského, zavádí pro celou tuto unii společný nástupnický řád. Pro všechny země tuto unii tvořící jest trůnní posloupnost stejná. Odtud ve všech těchto zemích nastupuje nyní společný panovník nikoli z důvodu nahodilého, nýbrž nutně důsledkem společného právního řádu, který upravuje posloupnost na trůně. Společenství dosud jen skutkové se mění ve společenství právní. Toto společenství právní jeví se v bytí panovníka právně neboli nutně společného a ve společném právním řádu upravujícím trůnní posloupnost; důsledkem společného řádu nástupnického jest tu také právní společenství panujícího rodu neboli dynastie.

Na základě pragmatické sankce mění se nám dosavadní personální unie v unii reální, kterou, poněvadž společenství právní jeví se nám po výtce ve společenství dynastie, nazýváme také unii dynastickou.

Personální unie, kteráž tu jest až do přijetí pragmatické sankce, nemá, jakožto společenství jen skutkové, právních účinků na státní samostatnost státu českého (a rovněž ani na státní samostatnost státních útvarů v tuto unii společených). Jen nepřímým bylo by lze mluvit také o účincích právních. Skutečnost, že panovník jest nyní určitým útvarům státním společný, může totiž míti vliv na zákonodárství společených státních útvarů potud, že panovník jest v každém státním útvaru spoluzákonodárcem. Když by se tedy jednalo v jednom státním útvaru o zákonnou osnovu, která by mohla míti v zápětí nějakou újmu pro jiné státní útvary osobou panovníkovou společené, nemusil by (společný) panovník

takovouto osnovu schváliti a tím by její přijetí zamezil; a právě tak by mohl vlivem svým vymoci zákon, který by prospíval také ostatním útvarům státním, resp. vymoci zákon srovnalý ve všech státních útvarech, ve kterých jest společným panovníkem. Tento zákonodárný vliv společného panovníka jest ovšem silně závislý na rozsahu zeměpanské moci v jednotlivých útvarech státních. Ale takovéto právní účinky jsou jen nepřímé a z povahy personální unie nevyplývají.

Personální unie má však určité a to dosti značné účinky politické. Jest společným znakem všech personálních unií, jak se nám v dějinách lidstva objevují, že jsou to takřka výhradně panovníci, kteří usilují o to nejen společenství toto udržeti, nýbrž je také posílit. Tento znak se nám objevuje, jak ostatně již výše bylo naznačeno, také v personální unii česko-uhersko-rakouské. Již od jejího začátku můžeme v ní znamenati dva proudy, od sebe odlišné, ba pravidlem navzájem se potírající. Jest to jednak proud centralistický, jednak proud decentralistický, který můžeme také nazvati proudem autonomistickým nebo také státoprávním.

Proud centralistický jest představován společným panovníkem, proud decentralistický neboli autonomistický jest představován stavy jednotlivých státních útvarů. Společný panovník usiluje o to, státní útvary blíže a těsněji k sobě připoutati. Úsilí toto, přesně vzato, neporušuje ještě státní samostatnost jednotlivých státních útvarů, dotýká se však silně stavovských práv v těchto státních útvarech. Naproti tomu stavové jednotlivých zemí resp. státních útvarů brání se jakémukoli zásahu zeměpanské moci do okruhu svých práv, a poněvadž úsilí společného panovníka připoutati jednotlivé státní útvary těsněji k sobě zasahá do práv stavovských, brání se přirozeně i tomuto (centralistickému) úsilí panovníkovu. Takto tedy v dualismu státní moci ve stavovských státech jsou to po výtce stavové, kteří hájíce práva stavovská, hájí tím také práva své země a v konečném důsledku vlastně již i státní samostatnost svého státu. Společný panovník však v úsilí o těsnější připoutání jednotlivých státních útvarů snaží se již o vybudování zeměpanské moci, která by měla svůj základ nikoli jen v jednotlivých státních útvarech o sobě, nýbrž ve společenství všech těchto státních útvarů, v unii česko-uhersko-rakouské.

Dokud v těchto státních útvarech stavovská moc drží jakous takous rovnováhu s mocí zeměpanskou, dotud tyto dva proudy se navzájem vyrovnávají. Ale po náhlém přesunu moci ve prospěch moci královské, jak jest tomu v zemích českých (a také rakouských) po r. 1620, moc stavovská, na nejnižší míru oslabená, nemůže již se zdarem čeliti moci zeměpanské. Odtud proud centralistický zřetelně nabývá vrchu. Tento proud centralistický jest

značně posílen nejen nebývalým vzrůstem zeměpanské moci v jednotlivých útvarech státních, nýbrž také a především tím, že se začíná tvořiti fikce jakési nové zeměpanské moci, která by nebyla již ani specificky česká, ani specificky uherská, ani specificky rakouská, nýbrž která by byla jaksi nadřazena státním resp. zeměpanským mocem z jednotlivých těchto státních útvarů plynoucím. Tato fikce byla silně podporována tím, že společní panovníci nebyli jen králi českými, králi uherskými a arciknížaty rakouskými, nýbrž zároveň také s nepatrnými výjimkami králi německými resp. císaři římskými. Ani to nesluší přehlížeti, že stavové zemí českých (a zajisté i ostatních státních útvarů) oslovovali svého panovníka nikoli vždy jen titulem státoprávně jemu příslušejícím, nýbrž ze zdvořilosti nejvyšším titulem, který jemu jako společnému panovníkovi příslušel. (Odtud již Ferdinanda I. stavové čeští, když byl císařem římským, oslovovali nezřídka „Jeho Milost Císařská“ a členům královské české rady dávali titul „Jeho Milosti Císařské radě“.)

Fikce jakési nové zeměpanské moci, nadřazené zeměpanským mocem plynoucím z jednotlivých státních útvarů uplatňovala se nejprve v těch odvětvích správy, ve kterých zeměpanský absolutismus pronikl proti moci stavovské nadobro; přirozeně v těch odvětvích centralisace nejsnáze pokračovala. Odtud zeměpanské instituce, které nemají svůj základ v ústavní skladbě jednotlivých státních útvarů, nýbrž jsou založeny přímo na zeměpanské moci společného panovníka, dostávají přívlastek odvozený z toho titulu společného panovníka, který z různých titulů (společnému) panovníku státoprávně příslušejících jest titulem co do hodnosti nejvyšším. A poněvadž společný panovník již od Ferdinanda I. jest takřka neustále také císařem římským, instituce ty dostávají přívlastek „císařský“.

Absolutismus a centralisace nejdříve pronikly ve vojenství; odtud přívlastek „císařský“ se nejdříve objevuje ve vojsku a vůbec v institucích vojenských. Již v 16. století vojsko, které v Uhrách bojuje proti Turkům, a na které přispívali stavové všech zemí unie česko-uhersko-rakouské (nejvíce však zemí českých) se nazývá „císařským“. Ještě více to vystupuje na jevo za války třicetileté po smrti Albrechta z Valdštyna, když Ferdinand II. vojenskou moc Valdštýnovi jakožto generalissimu příslušející potáhl na sebe. Když pak po skončení války třicetileté zůstalo již stále vojsko, nazývá se vojsko toto císařským. Vedle označení „císařský“ ujal se později, avšak ještě v této době, označení „císařský královský“ (c. k.) nebo také „císařský a královský“ (c. a kr.), po případě i „císařský a císařský královský“ (c. a c. kr.); jednotné označení se neustálilo.

Tohoto označení vedle vojska a institucí vojenských se užívalo dále pro instituce společné (zeměpanské), na př. pro dvorskou radu vojenskou nebo pro dvorskou komoru (viz o tom níže),

ba v této době již také pro úřady jednotlivých státních útvarů; čteme na příklad c. a kr. česká dvorská kancelář. Nadto pak se tohoto označení užívá i pro akty zeměpanské moci v jednotlivých státních útvarech, ačkoli označení těchto aktů jest právně dáno státoprávním titulem dotčeného útvaru státního. Tak se vydávají „císařské“ reskripty, resoluce a rozhodnutí na př. i do zemí koruny české, přes to, že zde může jíti jen o „královské“ reskripty, „královské“ resoluce atd.

Proud centralistický představovaný společným panovníkem se jeví zejména tím, že se zřizují instituce, které mají býti společné všem státním útvarům. Instituce ty jsou:

- A. společné neboli ústřední úřady,
- B. společné sněmy (t. zv. sněmy všerakouské).

§ 36. Společné neboli ústřední úřady.

f. Tajná rada. Úřad ten zřídil Ferdinand I. v r. 1527 podle vzoru francouzského a španělského. Jest to stálý sbor nejvyšších hodnostářů dvorských; počet členů byl velmi obmezen, s počátku 5—5 členů, později byl počet ten zvětšen. Schůzím tohoto sboru předsedal panovník sám, někdy zvláštní president tajné rady, jinak nejvyšší hofmistr. Obor působnosti tajné rady nebyl přesně vymezen; povšechně lze říci, že to byl po výtce vládní sbor, neboť v něm se projednávaly všechny nejdůležitější věci celkové politiky, nejen vnitřní, nýbrž zejména a především i zahraniční.

Ve své podstatě byla tajná rada orgánem jen poradným: podávala panovníkovi návrhy a dobrá zdání, rozhodnutí z ní nevycházelo žádné. Ale snad právě proto, že byla sborem jen poradným a na venek se kryla osobou společného panovníka, byla sborem v unii česko-uhersko-rakouské nadmíru důležitým.

V ústavní skladbě jednotlivých státních útvarů státoprávního místa a oprávnění tajná rada neměla. Odtud časté jsou stížnosti stavů zemí koruny české (a také koruny uherské), že panovník ve věcech zemských neuzívá domácích radů, nýbrž (cizích) tajných radů. Ale stížnosti ty celkem nic nepomohly.

Po smrti Ferdinanda I. význam tajné rady poněkud poklesl, ale vzrostl zase za Rudolfa II. a za Matěje. Největšího významu nabyla tajná rada za Ferdinanda II., zejména v době absolutistických převratů, kdy z orgánu jen poradného se stávala i úřadem rozhodujícím. Ale již v této době počet členů tajné rady silně vzrostl, poněvadž v ní byly zastoupeny všechny úřady ústřední i územní. Za Ferdinanda III. význam tajné rady zase poněkud poklesl. Nadto pak za tohoto panovníka začínalo se udělovati členství v tajné radě nikoli jen důsledkem úřadu, nýbrž také jako osobní vyznamenání.

Vzrůst členů tajné rady měl v zápětí, že se sbor tento stával již dosti těžkopádným. Odtud se začínal ujímati obyčej, že se věci neprojednávají již v plné schůzi, nýbrž ve zvláštních komisích. Leopold I. zřídil r. 1669 z tajné rady jako zvláštní její výbor tajnou konferenci. Tato tajná konference měla počet členů velmi omezený, s počátku jen čtyři členy; byl jí přikázán obor působnosti prvotní tajné rady za Ferdinanda I. Tajná rada sama odstraněna nebyla, ale zůstaly jí jen věci méně důležité.

Avšak i tato tajná konference se stala postupem doby pro vzrůst svých členů sborem těžkopádným. Císař Josef I. rozdělil tajnou konferenci na užší a širší. Užší konference měla 3—5 členů a byly jí přiděleny hlavně věci zahraniční a vojenské. Širší konference měla bezmála dvojnásobný počet členů a byla jí přikázána vnitřní správa. Takto tedy užší konference jest v podstatě opět to, co byla za Ferdinanda I. tajná rada. Význam širší konference později upadal.

2. Dvorská komora. Současně s tajnou radou zřídil Ferdinand I. r. 1527 dvorskou komoru jakožto úřad pro zeměpanské finance všech státních útvarů. Úřad ten byl organisován sborově; byl to orgán poradný a zároveň i kontrolní. Neměl moci rozhodující, nýbrž vedle činnosti poradní měl dozor nad věcmi, které spadaly do zeměpanské komory. Tomuto úřadu příslušel tudíž dozor nad komorními věcmi všech útvarů státních. Důsledkem toho byly dvorské komoře podřízeny česká komora (a také ostatní zemské komory: uherská, dolnorakouská a hornorakouská). Vlastní správu komorní však dvorská komora neměla, tudíž také nijakých rozkazů nevydávala. Jakákoliv rozhodnutí (společného) panovníka o věcech komorních vycházející z dvorské komory šla v koruně české prostředkem české komory (a v ostatních zemích prostředkem komor zemských).

Význam dvorské komory v 17. století značně stoupá. Jest to jednak náhlým vzrůstem moci zeměpanské, jednak i tím, že postupem doby různé dávky zejména nepřímé byly potahovány do zeměpanské komory (inkamcrovány), a cestou absolutistickou nové dávky byly zaváděny. Také zemské komory se v této době dostávaly do větší závislosti na dvorské komoře. Počátkem 18. století byly ve dvorské komoře odstraněny zemské referáty, a věci spadající v působnost dvorské komory byly rozděleny podle dělby neboli soustavy reální, t. j. podle rozličných odvětví bez zřetele na to, ze kterého státního útvaru dotčené věci přicházejí. Brzy však na to byla dělba neboli soustava územní (teritoriální) opět obnovena: zavedeny zase tři hlavní komise zemské, pro země české, uherské a rakouské. Hlavní komise zemské byly záhy na to zamě-

něny za komorní referenty: byl generální referent pro země koruny české (rovněž jeden pro země koruny uherské a tři pro země rakouské).

Ve finanční správě samé začalo se od počátku 17. století rozlišovati mezi bancale a camerale. Bancale byly nepřímé berně určené pro zúrokování a splácení státního dluhu; camerale byly ostatní důchody komorní. Pro správu důchodů bankálních byly také zřízeny zvláštní úřady, ale trvání jejich bylo jen přechodné.

3. Dvorská rada vojenská. Na sklonku své vlády (r. 1556) zřídil Ferdinand I. dvorskou radu vojenskou jako úřad, který měl vésti správu vojenskou a pečovati o povšechnu výzbroj vojska. Politická a hospodářská stránka vojenství v pravomoc dvorské rady vojenské nespádala. Pokud dvorské radě vojenské příslušela správa vojenská, rozumí se tím vojenství zeměpanské. Z toho důvodu dvorská rada vojenská celkem nezasahovala rušivě do ústavů skladby jednotlivých státních útvarů, a právo panovníka voliti si své rady vojenské nebylo od českých stavů ani popíráno. Význam a působnost dvorské rady vojenské stoupají s vývojem stálého vojska, se kterým jest přirozeně spojen úpadek vojenství stavovského. Zejména od třicetileté války rozšiřuje se pravomoc dvorské rady vojenské, zvláště když od 18. století se správa vojenská centralisuje.

Vedle pravomoci vojenské zprostředkovala dvorská rada vojenská po určité dobu také diplomatické styky s Ruskem a Tureckem.

4. Dvorská (říšská) kancelář. Do určité míry lze i tento úřad pokládati za společný resp. ústřední. Dvorská kancelář byla úřadem s počátku jen expedičním. Avšak přednosta její, kancléř resp. vicekancléř tím, že byl také členem tajné rady, měl vliv na expeditici i věci českých (a rovněž i uherských). Podle řádu z r. 1527 měla dvorská kancelář několik expedicí, mezi nimi také českou. V čele české expedice stál český sekretář, později český vicekancléř. Jak český sekretář, tak i vicekancléř byli podřízeni zároveň také českému kancléři v Praze. Po r. 1620 dvorská kancelář, nyní již rakouská, zůstala ještě nějaký čas úřadem jen expedičním, ale přednosta její, rakouský dvorský kancléř, tím, že stál v čele zvláštní expedice tajné rady, měl také vliv na věci české (a uherské).

Počátkem 17. století byli při rakouské dvorské kanceláři zřízeni dva kancléři, z nichž jeden obstarával věci politické, zejména zahraniční. Podle instrukce z r. 1720 měla tato kancelář dvě oddělení: jedno pro věci zahraniční a dvorské pod prvním dvorským kancléřem, druhé pod druhým dvorským kancléřem pro správu

a soudní věci zemí rakouských. Oddělení pod prvním dvorským kancléřem (v věci zahraniční a dvorské) již v této době se nazývalo také někdy státní kanceláří a bylo v podstatě již jakýmsi zahraničním úřadem společným pro všechny státní útvary. To jeví se m. j. i v tom, že jeho přednosta, rakouský prvý kancléř (ale také rakouský druhý kancléř), přísahal (společnému) panovníkovi ve všech jeho státoprávních vlastnostech, kdežto radové rakouské dvorské kanceláře přísahali panovníkovi jen jako arciknížeti rakouskému.

Za Marie Terezie bylo v r. 1742 toto oddělení od rakouské dvorské kanceláře odděleno a zřízena z něho samostatná dvorská a státní kancelář jakožto zahraniční úřad společný pro všechna království a země stojící pod žezlem panujícího rodu. Tato dvorská a státní kancelář obstarává také nyní výhradně diplomatické styky s cizími státy, čímž byla zároveň provedena také centralisace správy zahraniční.

§ 57. Společné sněmy (kongresy).

Úsilí Ferdinanda I. připoutati k sobě blíže jednotlivé státní útvary jeví se nejen v oboru zeměpanské správy, nýbrž také stavovských ústav samých: Ferdinand I. nejen zřizuje, jak v předchozím paragrafu bylo vyloženo, společné neboli ústřední úřady, nýbrž usiluje také o vybudování sněmů společných všem zemím spojeným pod jeho žezlem. Toto jeho úsilí zůstalo však celkem bez výsledku.

Dva jsou, lze říci obecně, důvody, pro které úsilí Ferdinanda I. vytvořiti společné sněmy česko-uhersko-rakouské nebo aspoň česko-rakouské se nezdařilo. Předem jest to vědomí ústavních svobod stavovských. Stavové jednotlivých zemí, nepřihlížíme-li ovšem v koruně české ke sněmům generálním, nebyli povinni sněmovati mimo vlastní zemi. Odtud, položil-li Ferdinand I. takovýto sněm v některé zemi, právem stavové ostatních zemí se zpěčovali na sněm se dostaviti. Druhý důvod jest, že bezprostřední příčinou ke svolávání těchto společných sněmů bylo Ferdinandovi I. dostati od stavů pomoci proti Turkům. Odtud stavové zemí, které nebezpečím tureckým nebyly bezprostředně dotčeny, nejevili valné chuti dostavovati se na sněmy, které měly povolovati podporu proti nebezpečí, které jim přímo nehrozilo.

Po určitých nezdarech podařilo se přece Ferdinandovi I. na zprávu o pádu Budína svolati v prosinci 1541 do Prahy společný sněm, na který se dostavili stavové zemí českých, rakouských (nikoli však všech) a uherských. Sněm tento zasedal celkem tři měsíce

a výsledek jeho byl, že byl v zemích českých a rakouských (stavové uherští na tomto usnesení podílu nebrali) proveden odhad majetku a podle toho byla povolena na pomoc proti Turkům společná berně; z berně této připadly na země české dvě třetiny, na země rakouské jedna třetina.

Tento sněm byl jediným společným sněmem, který měl nějaký kladný výsledek. Nový společný sněm zasedající v Praze r. 1545 až 1544 (prosinec a leden) k nijakému usnesení již nedospěl.

Na těchto dvou sněmech se přestalo, a Ferdinand I. další společné sněmy již nesvolal. Na místě toho začal však do Vídně povolávat z jednotlivých státních útvarů nejvyšší úředníky zemské a jinaké t. zv. přední osoby ke společným poradám (t. zv. sjezdy notáblů); ale valného výsledku sjezdy ty neměly.

Po smrti Ferdinanda I. myšlenka nějakých společných sjezdů nebo sněmů byla opuštěna nadobro, ale oživila počátkem 17. století, ovšem v podobě naprosto změněné. Podnět k nim nevychází tentokrátě již od (společného) panovníka, nýbrž od stavů, a účel jejich není nějaká snaha centralisační, nýbrž úsilí stavů vzájemným spolením hájiti práva stavů a země proti moci zeměpanské. Jsou to t. zv. stavovské konfederace.

Základ těchto stavovských konfederací byl dán mírem vídeňským uzavřeným v r. 1606 pod zárukou stavů zemí koruny české, Rakous a Štýrska.

Mír tento uzavřený se Štěpánem Bočkajem dával stavům uherským určité svobody politické a také náboženské (úplnou rovnoprávnost tří náboženství v zemi, katolického, luteránského a kalvínského). Poněvadž mír ten byl uzavřen, jak svrchu uvedeno, pod zárukou stavů zemí koruny české, Rakous a Štýrska, vydali stavové těchto zemí na mír ten záručné listiny, kterými se m. j. zavazovali, že budou mezi sebou zachovávat dobré sousedské styky. Ujednání tato byla zprostředkována arciknížetem Matějem. Když pak Rudolf II. se zdráhal ujednání ta potvrditi, sjednali r. 1608 stavové horních a dolních Rakous se stavy uherskými pod protektorátem arciknížete Matěje spolek na hájení míru vídeňského (a žitvatorockého). K tomuto spolku přistoupili také stavové moravští.

K hájení tohoto míru vídeňského (a žitvatorockého) uzavřeli stavové moravští, uherští, hornorakouští a dolnorakouští (v r. 1608) konfederaci, která byla v srpnu téhož roku obnovena v ležení štěrboholáckém u Prahy a rozšířena také na hájení svobod náboženských. Rovněž stavové čeští uzavřeli v r. 1609 se stavy slezskými konfederaci na hájení svobod náboženských. Konfederaci tu král Matěj v r. 1611 potvrdil; konfederaci se stavy také jiných zemí však potvrditi odmítl. V letech bezprostředně následujících došlo ke společnému sjezdu zemských stavů v Liuci (1614) a v Praze

(1615), ale snahy o vytvoření stálé konfederace stavovské se nezdařily.

V tehdejších snahách zemských stavů o stavovské konfederace lze znamenati dva směry. Stavové čeští a s nimi, lze říci, většina stavů zemí estatických, si přáli spolek (konfederaci) stavů na hájení svobod politických a náboženských; spolek ten však neměl zasahovati do vnitřních věcí zemských. Naproti tomu vůdce stavů moravských, Karel starší ze Žerotína, přál si míti trvalý spolek zemí (tedy spojení rázu již státoprávního), který by měl určité věci společné. Tyto společné věci by byly spravovány zvláštním ústředním výborem, kterému by byli ministři (společného) panovníka odpovědní.

K vytvoření pevné konfederace stavovské došlo v samých začátcích války třicetileté a to na podkladě názorů zastávaných stavy českými. V červenci 1619 (tedy již při povstání českém) vytvořena byla konfederace stavů zemí koruny české, ku které již v následujícím měsíci přistoupili stavové rakouští. Obsahem této konfederace jest: práva stavovská a svoboda náboženská se zaručují; země si volí defensory a slibují si navzájem pomoc podle určitého klíče; bez souhlasu konfederace nesmí země uzavřítí spolek s jinou zemí nekonfederovanou; moc zeměpanská se obmezuje na míru nejmenší: panovník bez souhlasu stavů nesmí ani vojsko najímati, ani cizímu vojsku povolovati vstup do země; stavové mají právo vypovědětí panovníkovi poslušnost, kdyby jednal proti obsahu konfederace. Na podkladě této konfederace byla v lednu 1620 uzavřena konfederace i se stavy uherskými, která upravovala také některé otázky hospodářské; společné sjezdy byly konány v Praze a v Báňské Bystřici.

Konfederace tyto oslabují do té míry moc zeměpanskou, že se země vlastně stávají již jakýmsi stavovskými republikami se zachováváním vnější formy monarchické. Namířeny jsou konfederace ty zřejmě proti rodu habsburskému a jejich ráz jest již čistě revoluční.

Povalením stavovského odboje vzaly konfederace stavovské za své. Avšak stavovské konfederace nadto ještě (společným) panovníkům vůbec znechtily myšlenku společných sněmů nebo sjezdů stavů zemských. Vyskytly se sice ještě v této době návrhy na konání společných sjezdů stavů zemských, ale (společní) panovníci návrhy takové vesměs odmítali obávající se, že by jimi živel stavovský mohl býti nějakým způsobem posílen.

Společné sjezdy stavů zemských v této době po r. 1620 již konány nebyly.

§ 58. Poměr koruny české k říši (římsko)německé.

Volný poměr, který tu byl mezi korunou českou a říší (římsko) německou v době předcházející, se v této době nejen neutilizoval, nýbrž čím dále tím více ještě rozvazoval.

Když Ferdinand I. se ucházel o korunu českou a žádal ještě před svým zvolením za krále českého na svém bratru císaři Karlu V. udělení království českého jakožto prý léna odumřelého, udělil mu Karel V. žádanou investituru, ale zároveň jemu připomenul, aby s udělenou investiturou si počínal opatrně, poněvadž, jak někteří tvrdí, „řečené království jest vyňato z říše“. Sám Ferdinand I., když si byl před tím vymohl písemné ujištění (indult), že nedostatek investitury nemá jemu býti na újmu, obdržel v r. 1541 od svého bratra Karla V. investituru, vykonav před tím slib věrnosti jako kurfirst a nejvyšší číšník. Investitura ta byla jemu udělena v podobné formě jako králi Vladislavu II. Za odboje stavovského v r. 1547 dovozoval Ferdinand I. povinnost poskytnouti pomoc svému bratru Karlu V. „netoliko z bratrské lásky“, nýbrž také jako „lennímu pánu koruny české“. Avšak hned následujícího roku (1548), když se říšský sněm v Augšpurku pokoušel uvaliti říšskou daň na země koruny české, odmítl Ferdinand tuto daň platiti a to z toho důvodu, že země koruny české „jsou od říše národa německého od starodávna odděleny ve zvláštní říši a národ“. Z nástupců Ferdinanda I. investituru obdrželi jen Ferdinand II. a Ferdinand III.

Poměr koruny české k říši byl již uvolněn ne-li dokonce rozvázn do té míry, že z něho zůstal již jen osobní poměr krále českého jakožto kurfirsta a číšníka k císaři římskému. A i v tomto poměru nastaly v této době značné změny. Právo krále českého voliti císaře nebylo sice v této době bráno nikterak v odpor. Ustanovení z r. 1489 osvědčovalo svůj vliv, a králové čeští se volby také zúčastňovali. Ale k poradám kurfirstů král český nebyl přibírán. Již kapitulace císaře Karla V. z r. 1519 mluví o poradách jen šesti kurfirstů, Ferdinand I. se ještě několikrát zúčastnil porad kurfirstů, ale napotom králové čeští z porad kurfirstských zůstávali již vyloučení. Úsilí krále Matěje, stavů českých i Ferdinanda II., přivésti zde změnu, zůstalo bez výsledku; naopak Leopold I. ve své volební kapitulaci ustanovením, že nebude kurfirstům v jejich poradách překážeti, tento stav uznal.

Počátkem druhé polovice 17. století se říšský sněm německý stal trvalým; důsledek toho byl, že říšští stavové přestali docházeti na sněm osobně a vysílali tam své zástupce. Když pak knížata říšská měla zde své zástupce, ale král český, ač kurfirst říše, nikakého zástupce neměl, byla skutečnost tato od Habsburků pro

své politické důsledky velmi těžce nesena. Z toho důvodu zahájil Josef I. jednání s říšským sněmem německým o připuštění zástupce krále českého jakožto kurfirsta do kolegia kurfirstského. Jednání to mělo úspěch; jeho výsledkem je t. zv. readmise českého hlasu kurfirstského r. 1708.

Obsah readmise jest: král český má svého stálého (královského českého kurfirstského) vyslance v kolegiu kurfirstském při stálém sněmu říšském v Řezně; říše slibuje poskytovat koruně a království českému i všem zemím přivtěleným pomoc proti vnitřnímu i vnějšímu násilí; král český se zavazuje přispívat na břemena říšská „aspoň kurfirstským podílem“ a platit 300 zl. ročně na vydržování (českého) asesora u říšského soudu ve Wetzlaru.

Readmise byla projednávána a provedena bez vědomí českých stavů. Teprve po provedené readmisi byli stavové českých zemí dožádáni o hrazení nákladu na vydržování královského českého kurfirstského vyslance na říšském sněmu v Řezně a asesora u říšského soudu ve Wetzlaru. Tomuto dožádání stavové zemí koruny české také vyhověli a zavázali se platit na obě 12.000 zl. ročně (Čechy 6.000 zl., Morava 2.000 zl., Slezsko 4.000 zl.).

Účinky readmise jsou takřka výhradně jen politické: připuštěním královského českého kurfirstského vyslance na stálý sněm v Řezně získán byl určitý politický vliv v Němcích; ovšem slibovaná ochrana říše se nedostavila, jak ukázaly politické poměry za Marie Terezie.

Právní účinky readmise naproti tomu jsou tak nepatrné, že celkem nepadají na váhu. Poněvadž v té době říše (římsko)německá jest spojením států rázu již spíše mezinárodního než státoprávního, má readmise po stránce mezinárodní potud přímý účinek, že zástupce krále českého zasedá trvale ve sboru kurfirstů resp. na říšském sněmu jakožto představiteli říše, útvaru to již spíše mezinárodního.

V celkovém poměru koruny české k říši (římsko)německé readmise neznamná nijakou újmu pro samostatnost koruny české. Zavázal se sice král Josef I. přispívat na břemena říšská, jak výše bylo uvedeno, „aspoň kurfirstským podílem“, ve skutečnosti však koruně české tím nijaká břemena nevznikla. Rovněž neznamná readmise nějaké snad nové nebo bližší připoutání koruny české k říši.

V tomto směru velmi důležitý jest reskript téhož císaře a krále Josefa I. ze dne 18. září 1708 (týž rok, kdy byla provedena readmise) ustanovující, že povýšení do šlechtického stavu, které jde z říšské kanceláře německé, nemá v zemích koruny české platnosti, pokud povýšení to nebylo oznámeno české dvorské kanceláři a touto potvrzeno. Věcí tou se znovu obírala smlouva

mezi arcibiskupem mohučským, jakožto arcikancelářem říšským, a českým dvorským kancléřem z r. 1746 obsažená v konferenčním protokolu smluvním ze dne 11. dubna 1746 mezi Františkem I., císařem římským, a jeho chotí, Marií Terezií, královnou českou. Smlouvou touto, ve které, jak státní konference výslovně připomíná, nebylo nic zadáno svrchovanosti koruny české, byla uznána koordinace a parita říšské kanceláře s českou dvorskou kanceláří. Dále bylo smlouvou tou stanoveno, že povýšení do šlechtického stavu vycházející z říšské kanceláře mají v zemích českých platnost teprve tehdy, až povýšení ta budou oznámena české dvorské kanceláři (tím se ovšem nenabyl ještě český inkolát, nýbrž oň zvláště ještě musilo být žádáno); naproti tomu povýšení do stavu šlechtického udělená českým obyvatelům jsou uznávána také v říši a budou říšskou kanceláří za mírný poplatek vyhlášena.

Lze tudíž celkem říci, že readmise znamená úpravu poměru mezi králem českým, jakožto kurfirstem říše římskoněmecké, a říší resp. říšským sněmem německým záležející jen v tom, že král český má nyní svého stálého kurfirstského vyslance na říšském sněmu německém v Řezně; náklad na vydržování tohoto vyslance platí koruna česká. Na vlastní poměr koruny české k říši readmise nijaký vliv nemá a v tomto poměru nijakou změnu nepřinesla.

Kapitola II.

§ 59. Svazek koruny české a právní ráz českého státu a zemí přivtělených.

Základ dynastického státu, položený za Lucemburků, zůstává po určité době nezměněn. Stát český tvoří: Čechy, Morava, Slezsko, obojí Lužice. Základní zemi i v této době jsou Čechy, ostatní země zůstávají, jako v době předešlé, t. zv. země vedlejší neboli přivtělené.

a) Čechy. Zvláštním příslušenstvím Čech bylo Kladsko, které bylo zevnějším krajem království českého. Od konce 17. století se Kladsko zúčastňuje českého sněmu. O něm, jakož i o Chebsku viz výše § 20.

b) Morava. Na krátký čas byla Morava správou odloučena od Čech. Smlouvou uzavřenou r. 1608 v Libni mezi králem Rudolfem II. a arciknížetem Matějem, „čekanem království českého“, byla se souhlasem stavů českých a moravských Morava postoupena arciknížeti Matějovi do správy. V téže smlouvě bylo však stanoveno, že oddělení to nemá být nikterak na újmu právnímu společenství Moravy s korunou českou i že, až oddělení toto přestane, Morava nemůže mít jiného panovníka než krále českého. Po čas tohoto oddělení ani Rudolf v Čechách, ani Matěj na Mo-

ravě nemohou vydávati privilegia, která by byla na újmu starému právnímu poměru mezi Čechami a Moravou i že tento poměr může býti změněn jen novou úmluvou stavů českých se stavy moravskými; rovněž nesmí býti toto oddělení nijak na újmu právům, jež ode dávna měli Češi na Moravě a Moravané v Čechách.

Oddělená správa vedla k tomu, že Morava byla oddělena také od české kanceláře a byla zřízena pro ni na tu dobu zvláštní dvorská expedice.

Oddělení Moravy od Čech trvalo jen tři léta. V r. 1611 po korunovaci arciknížete Matěje na krále českého vrátila se Morava pod společnou správu s královstvím českým. Rovněž pravomoc české kanceláře byla nyní vztažena opět na Moravu, jen nějakou dobu byla ještě při české kanceláři zvláštní expedice moravská, kterou vedl sekretář z Moravy. Sněm moravský v r. 1612 prohlásil, že Morava jest „oud k věčné nerozdílnosti spojený s královstvím českým a tak immediate poddána králi českému, poněvadž zvláštního markrabího žádného míti nemůže.“

O právním postavení biskupa olomouckého bylo mluveno již výše v § 22.

Knížetství opavské a krnovské byla po delších sporech konečně přičtena ke Slezsku.

c) Slezsko. Na svazku Slezska s korunou českou se v této době nemění ničeho. Na počátku 17. století byla králem Matějem zřízena ve Vratislavi samostatná (slezská) kancelář, v jejíž čele stál slezský vicekancléř. Tím bylo Slezsko z pravomoci české kanceláře vyňato. Ale tato samostatná slezská kancelář neměla dlouhého trvání. Již po pěti letech byl místokancléř slezský zase podřízen českému kancléři, a slezská kancelář byla spojena s českou kanceláří jako německá expedice slezskolužická.

Na sklonku této doby bylo Slezsko ztraceno na Prusko; o tom viz výše § 34.

4. Lužice. Rovněž na svazku obou Lužic s korunou českou nebylo po dobu, kdy Lužice patřily ke koruně, měněno ničeho. V první polovici 17. století byly obojí Lužice ztraceny na Sasko; o tom viz § 34.

Pokud právního rázu státu českého a zemí přivtělených se týče, pojetí koruny české neboli koruny království českého zůstává nezměněno jak s hlediska zeměpisného a politického, tak i s hlediska státoprávního. Středověké pojetí o obsahu a významu koruny zůstává beze změny, ba lze říci, že se v určitém směru i prohlubuje.

Jest to jednak pojetí, že teprve vsazením koruny na hlavu panovníka činí tohoto pravým a zákonitým králem, jak již výše v § 5 bylo pověděno, a dává jemu plnost státní moci: jen koru-

novaný panovník jest skutečným a pravým nositelem státní moci. Odtud vidíme, že ani převrat bělohorský na aktu korunovace ničeho nemění a Obnovené Zřízení Zemské (české) v kap. A. III. obsahuje ustanovení o korunovaci resp. o korunovační přísaze. Také ve skutečnosti v této době všichni panovníci čeští, s výjimkou Josefa I. (pro krátkost jeho panování), na krále českého jsou korunováni.

Jednak jest to pojetí, že jen ta koruna jest korunou pravou, t. j. korunou v plném svém politickém a státoprávním významu a obsahu, která jest založena na státu samostatném, svrchovaném. Na zemi, která jest poutána k jinému státu nějakým svazkem (lenním), pravá koruna nemůže býti založena. Odtud, zůstává-li koruna česká v plném svém významu a obsahu i v této době a zůstává-li korunovace na krále českého (a může-li koruna býti založena jen na státu svrchovaném), plyne, že stát český či spíše řečeno země koruny české jsou státem samostatným, svrchovaným.

V poměru k zemím přivtěleným zůstává právní ráz státu českého nezměněn. V celém státu českém jest jen jedna a jediná státní moc: moc krále českého. Z této moci se vládne stejnou měrou a výlučně nejen v zemi hlavní, nýbrž i v zemích přivtělených bez ohledu na to, jaký státoprávní titul určité zemi přísluší. Tento státoprávní titul určité země nepropůjčuje ani nezakládá nějakou odlišnou státní nebo vládní moc, nýbrž jest nutně obsažen ve státoprávním titulu krále českého. Státoprávní tituly markrabí moravského, vévody slezského, markrabí lužického jsou do té míry podřazeny státoprávnímu titulu krále českého, že se v něm úplně rozplývají. Uvnitř státu i na venek jest to toliko státní moc krále českého, ze které všechny státní a vládní akty vycházejí.

Právní povaha státu českého zůstává rovněž beze změny. Jako v době předchozí, od vybudování dynastického státu českého, tak i v této době jest stát český útvarem složitým: na venek jednotným, ve vnitřní své skladbě složeným z jednotlivých zemí, nadaných rozsáhlou samosprávou i autonomií. I v této době se uplatňují dva prvky: jednotící neboli centralisující a odstředivé neboli decentralisující.

I. Prvky jednotící.

Prvky jednotící zůstávají celkem tytéž jako v době předchozí. Jest to předem král a s ním přirozeně jednotné právo monarchické. Královské orgány zůstávají tytéž: k nim v této době přistupuje královská rada nad apelacemi, zřízená v r. 1548 na hradě Pražském jakožto (nejvyšší) odvolací stolice z rozsudků soudů městských pro celou korunu českou. Jednotné zůstává

rovněž právo obyvatelské (inkolát); proti stavu dosavadnímu nastává v této době změna ta, že po bitvě na Bílé hoře podle Obnoveného Zřízení Zemského (kap. A XX.) právo udílení inkolátu přísluší nyní výlučně králi; postup při udílení inkolátu, i jakým způsobem se inkola může dostat na sněm některé ze zemí koruny české, zůstává však nezměněn, jen král sobě vyhradil řešení všechny spory, které by z tohoto důvodu mohly vzniknouti. Smlouvy mezinárodní se i nadále uzavírají pro celou korunu. Generální sněmy zemí koruny české rovněž zůstávají; avšak v době pobělohorské vycházejí skutečné sněmy generální z obyčeje a udržují se jen společné sněmy korunovační. Společná obrana proti nepříteli společnému rovněž trvá; počátkem 17. století stavové slezští sami se vzdávají svého privilegia z r. 1498 (viz § 5) a uznávají povinnost vzájemné ochrany proti společnému nepříteli; Obnoveným Zřízením Zemským (kap. A XI.) byla povinnost obrany ještě utužena, a přijetím pragmatické sankce povinnost společné obrany uložená obyvatelům zemí koruny české se rozšiřuje na obranu všech království a zemí, spojených pod žezlem rodu habsburského resp. panujícího či, spíše řečeno, všech království a zemí, které pragmatickou sankcí přijaly. Také sněm království českého zůstává beze změny strážcem celistvosti koruny české; privilegium Vladislava II., na neodcizování od koruny, podporuje plně svou platnost a jest jeho v této době také náležitě šetřeno.

II. Prvky odstředivé.

Ani na prvcích odstředivých nijaká podstatná změna provedena nebyla. Země mají i nadále své zvláštní ústavy, své sněmy, své zemské, nyní ovšem již pokrálovštěné úřady, a rovněž i své zemské finance; jde-li o společná vydání, což se nyní častěji přihází (vátky proti Turkům), hradí každá země určitou kvotu tohoto vydání. Těchto zvláštních institucí zemských se ani pobělohorský absolutism celkem nedotýká.

První ráz státu českého jakožto útvaru složitého podle toho, co tuto bylo uvedeno, trvá. Přece však ve vnitřní jeho skladbě dochází k určitým změnám. Poněvadž ve složitém útvaru koruny české jest živél monarchický prvkem po výtce jednotčím a živél stavovský, nepřihlížíme-li ovšem ku právu obyvatelskému a ku generálním sněmům zemí koruny české, prvkem po výtce odstředivým, nemůže převrat bělohorský zůstatí bez vlivu na vnitřní skladbu českého státu. Nebývalý vzrůst moci královské zatlačuje silně do pozadí moc i živél stavovský. Odtud prvky jednotčí přirozeně nabývají ve značné míře vrchu nad prvky odstředivými. Skutečně také po převratu bělohorském dochází k silnější cen-

tralisaci státu českého; zejména lze tuto centralisaci pozorovati v pobělohorském vývoji české kanceláře, která, nyní sídlem ve Vídni a královskou českou dvorskou kanceláří zvaná, se stává nejvyšším správním a soudním úřadem pro všechny země koruny české. (Ze centralisace zemí koruny české, ovšem k nenahraditelné škodě celé koruny, byla velmi usnadněna také tím, že v této době koruna česká klesá s nepatrnou změnou na původní územní obvod národního státu českého při vyměření Přemyslovců, jest samozřejmé.)

Avšak zvýšená, nyní vlastně bezmála neobmezená moc královská uplatňuje svůj vliv také na poli práva. V Obnoveném Zřízení Zemském (kap. A VIII.) vyhradil Ferdinand II. sobě a budoucím králům českým takřka neobmezenou moc zákonodárnou. Král se stává takřka výhradním zdrojem práva, právo stavů spolupůsobiti při zdělávání zákonů klesá na míru nejmenší. Je-li však král nyní v koruně české bezmála výhradním zákonodárcem, nestojí jeho snahám jednotiti právo v zemích koruny české valné překážky v cestě. Také ve skutečnosti již v této době po převratu bělohorském dochází v zemích koruny české v některých oborech k sjednocení práva (viz o tom knihu I.).

Přes tyto mohutné prvky jednotčí stát český v této době se nestal státem jednotným. Pouta, která vízí nyní země koruny české k sobě, jsou mnohem mocnější než v době předcházející, nicméně stát český i po převratu bělohorském zůstává státním útvarem složitým, ve kterém jednotlivé země jakožto složky tohoto státního útvaru podporují svou samosprávu i svou autonomii.

§ 40. Ústavní ráz českého státu.

V době této prodělává stát český ve své ústavní skladbě značné změny, změny tak dalekosáhlé, že starší mínění chtělo ve změnách těch spatřovati dokonce ztrátu státní samostatnosti zemí koruny české. Změny ty jsou také z toho důvodu tak dalekosáhlé, že jsou náhlé a překotné a byly provedeny takřka naráz. Není zde povolného vývoje, který by dospěl k výsledku, způsobenému změnami těmito, ani nějakého přechodného období, které by tento výsledek připravovalo resp. připravilo. Dalekosáhlé změny ty, provedené náhle a naráz, lze stručně vysloviti vřetou: jest zaveden zeměpanský absolutism.

Jest sice pravda, že 17. století (a prvá polovice 18. století) jest ve státech západní a střední Evropy všeobecně obdobím, ve kterém se rodí a dokonává zeměpanský absolutism. I to jest pravda, že na sklonku tohoto období není v západní a střední Evropě (až na výjimky tak nepatrné, že nepadají vůbec na váhu) státu,

který by neměl vládní soustavu absolutistickou. Rovněž nesluší zapomenouti, že státovédecké a politické nauky tehdejší doby v převážné většině tíhly k absolutistické formě vládní a že tyto nauky měly značný vliv na uspořádání věcí ve státech západní a střední Evropy. Ale přechod k absolutistické formě vládní přes to, že někde byl také spojen s krvavými oběťmi, byl spíše delší dobu připravován a šel místy krokem volným. Naproti tomu ve státech českém přechod tento nastal náhle a naráz a byl proveden prostředky tak ukrutnými a krvavými, že nějakého přirovnání s ostatními státy nesnese. Ve státech českém to byl úplný státní převrat, skutečná revoluce.

Podstata tohoto státního převratu záleží v tom, že král Ferdinand II., zvítěziv r. 1620 v bitvě na Bílé hoře nad odbojnými stavy českými a moravskými z jednostranné moci zeměpanské zvrátil, když byl popravami a nekonečnými konfiskacemi majetku „obnovil“ v zemi zase pořádek a klid, dosavadní státní řád a provedl úplnou změnu státního resp. zemského zřízení.

V tomto nadmíru památném čase se v kratičkém období zde vystřídaly dvě revoluce: revoluce ze zdola (stavové) a revoluce se shora (král). Revoluci ze zdola dělají stavové. Není nejmenší pochybnosti o tom, že stavové tím, že sesadili zvoleného a již korunovaného krále českého Ferdinanda II. a na jeho místo zvolili za krále českého kurfirsta falckého Fridricha, „zimního krále“, provedli skutečnou revoluci. Stavové zajisté neměli nijaké povinnosti přijímatí resp. voliti arciknížete rakouského Ferdinanda, ze štyrské větve rodu habsburského, za krále českého (viz o tom níže). Ale jakmile arciknížete Ferdinanda za krále zvolili a jakmile korunovace tohoto Ferdinanda za krále českého byla provedena, stává se Ferdinand zákonitým králem českým a vším právem také po smrti krále Matěje vstupuje na trůn český. Volbou arciknížete Ferdinanda za krále vytvořili tudíž stavové určitý právní stav, který na příště mohl býti změněn jen obapolnou shodou krále a stavů (jako vůbec v tehdejší době zákonem resp. právem se mohlo státi jen to, na čem se král a stavové souhlasně usnesli). Jestliže tedy stavové nyní zvoleného krále Ferdinanda II., již korunovaného a také již vládu nastoupivšího, na generálním sněmu zemí koruny české konaném v Praze (dne 19. srpna 1619) sesadili a na jeho místo na tomže sněmu (dne 27. srpna 1619) jiného krále (Fridricha falckého) zvolili, změnili tím jednostranně právní stav, k jehož změně sami o sobě bez součinnosti královny oprávnění nebyli, a tím provedli revoluci (ze zdola).

Na vysvětlení tohoto revolučního skutku stavů zemí koruny české dlužno připojiti, že toto počínání stavů bylo do jisté míry nejen ospravedlněno, nýbrž dáno učením tehdejších (protestantských i katolických) státovédců a politiků, kteří jsou obecně známi pod jménem monarchomachové. Toto učení monarchomachů vycházejíc z plné svrchovanosti národa dává národu právo stanoviti si libovolně státní formu, spolupůsobiti při zdělávání zákonů, voliti si knížete a jej rovněž, zneužívá-li tento své moci, opět sesaditi. Že pak na výše uvedeném generálním sněmu protestantští stavové sesazují katolického krále a na jeho místo volí

si krále protestantského, jest po této stránce velmi charakteristické.

Ale neměně to, co Ferdinand II. po svém vítězství nad odbojnými stavy ve státech českém provedl, jest revoluce (se shora). I zde Ferdinand II. opět jednostranně, ze své zeměpanské moci, ruší dosavadní právní řád. Jestliže jednostranně povyšuje moc královskou na nebývalý stupeň, jestliže ze své moci vydává (oktrojuje) Obnovení Zřízení Zemské, ve kterém sobě a svým nástupcům vyhrazuje moc již takřka neobmezenou, a jestliže takto moc stavovskou stlačuje na míru nejmenší, to všechno jsou činy, které korunovaný král, složivší přísahu zachovávatí práva a svobody stavovské (zemské) se zachováváním právního řádu, činiti nemůže. To může učiniti jen s porušením právního řádu, jen cestou státního převratu t. j. revoluce.

Jest velmi zajímavé, že i Ferdinand II. měl pro toto své (revoluční) počínání určitou nauku na své straně. Jest to t. zv. učení o propadnutí práv. Podle tohoto učení sluší na poměr krále a stavů pohlížeti jako na oboustranný poměr smluvní, který obě strany, král i stavové, jsou povinni zachovávatí. Poruší-li však jedna strana tento smluvní poměr, propadá svými právy z poměru toho plynoucími; důsledkem toho má druhá strana právo poměr ten nyní sama upravití. (Toto učení jest právně i logicky nemožné. Právně proto, že, poruší-li jedna strana závazky ze smluvního poměru plynoucí, může druhá strana jen žádati, aby dotčená strana své závazky dodržela; logicky proto, že, upravuje-li nyní strana, která závazek neporušila, poměr ten podle své libosti, ve skutečnosti sama poměr ten ruší.) K vůli zajímavosti dlužno doložiti, že toto učení také bylo uplatňováno v monarchii lotrinské po r. 1849 proti Uhrům, když se jim tvrdilo, že revoluci z r. 1849 svými právy, t. j. ústavou z r. 1847—1848 propadli.

Bylo řečeno již výše, že starší mínění chtělo spatřovati v tomto státním převratu konec státní samostatnosti české. Tvrdilo se, že na Bílé hoře stát český přestal existovati a že vítězství Ferdinanda II. nade stavy učinilo konec samobytnosti koruny české. Mínění to ovšem není správné a lze je dnes pokládati již za překonané. Dnes se nepochybuje o tom, že vítězství Ferdinanda II. a všechna jeho opatření, která po svém vítězství v koruně české učinil, na státní samostatnost koruny české neměla vlivu. Český stát ve své samobytnosti trvá i po Bílé hoře.

Nesluší přehlížeti, že na Bílé hoře zvítězil Ferdinand II., zvolený, korunovaný a na trůn již nastoupivší, tedy zákonitý král proti králi revolučnímu (Fridrichu falckému). Ferdinand II. zdvihl válku proti stavům zemí koruny české (a proti Fridrichu falckému) a vtáhl do Čech, aby (podle svého přesvědčení) hájil své právo jako král zákonitý. Ferdinand II. nebyl uchvatitel (usurpátor); on jen, jak v uvozovací patentu k Obnovenému Zřízení Zemskému jest uvedeno, dobývá svého „dědičného království“. Odboj stavů jest podle téhož uvozovacího patentu „ohavnou rebelií“ proti králi „jakožto jich pořádné a od Boha představené vrchnosti“. Jest to prostě občanská válka.

Také vše to, co Ferdinand II. po svém vítězství v koruně české provádí, činí jako král český a k tomu účelu, aby práva

jeho a jeho dědiců, budoucích králů českých, byla náležitě pojištěna. Obnovené Zřízení Zemské vydává Ferdinand II. jako král český a cíl tohoto zřízení podle téhož uvozoovacího patentu jest, aby poddaní tohoto království k němu (Ferdinandovi) a dědicům jeho, „budoucím králům Českým, jakožto jich jedině, pořádně, přirozené a dědičné vrchnosti, každého času své zřízení měli“. Právo zákonodárné vyhrazuje v kap. A VIII. Ferdinand II. sobě a svým dědicům, „budoucím králům Českým“. Tedy všude jest řeč jen o králi českém, vše to se děje jen pro krále českého a pro budoucí krále české. V zemích koruny české se vládne a bude vládnouti podle Obnoveného Zřízení Zemského jen z moci krále českého.

Ba dlužno jíti dále a tvrditi, že Ferdinand II. ani nemohl jinak než posíliti moc krále českého a že všechny tyto akty nemohl provést z jiné státní moci než z moci krále českého. Chtěl-li by v zemích koruny české všechny tyto akty činiti z jiné moci státní, byl by tím prostě podlomil základ svých práv, na které neustále tak značný důraz kladl, a ze zákonitého krále byl by se stal prostým uchvatitelem (usurpátorem).

Bitva na Bílé hoře a celý převrat bělohorský má pro české státní právo význam ten, že se změnila ústavní povaha resp. vládní forma českého státu. Ze státu ústavního stává se stát český státem s vládní formou již více méně absolutistickou; stavovské formy zůstávají však zachovány, takže se stát český ze státu ústavně-stavovského stává státem absolutisticko-stavovským.

Existence státu se nemění, změní-li se jeho státní resp. vládní forma. Státní (vládní) forma udává jen způsob, jakým se v určitém státu vykonává vláda; způsob ten však na samotné bytí státu vlivu nemá. Dějiny také ukazují, že postupem doby státy měnily své státní (vládní) formy (a změny ty byly zčásti velmi pronikavé), ale pro změnu této formy nikdy o bytí státu pochybnosti nebylo. Nejlepší doklad toho máme v 19. století, kdy snad všechny státy evropské (některé i vícekrát) svou státní (vládní) formu změnily. Podle toho ani změna ve vládní formě českého státu, která byla převratem bělohorským provedena, na bytí českého státu vlivu neměla.

§ 41. Právo monarchické.

I. Volba a uznání Ferdinanda I. za krále.

Smrtí krále Ludvíka v bitvě u Moháče (v srpnu 1526) uprázdnil se český trůn, a bylo nutno provést volbu krále nového.

Právo monarchické bylo až dosud upraveno nástupnickým zákonem krále Karla I. z r. 1348 (rozšířeným o nařízení téhož krále z r. 1349 a 1355), a majestátem krále Vladislava II. z r. 1510. Podle těchto zákonů nesporný nárok na trůn český měla Anna, sestra zemřelého krále Ludvíka (resp. poněvadž vládla ženy nebyla tehdy obvyklá, její manžel Ferdinand, arcikníže rakouský). Ovšem, jak již výše v § 21. bylo vyloženo, předpisu zákona Kar-

lova o dědičnosti trůnu nebylo valně šetřeno; ale pro Annu svědčil zde majestát z r. 1510 tím spíše, že při uzavírání svatebních smluv mezi rody jagellovským a habsburským byli zástupcové českých stavů přítomni.

S počátku se zdálo, že v této věci všechny země koruny české budou jednati společně a jednotně. Aspoň stavové království českého listem daným v Praze (dne 18. září 1526) pozvali stavy moravské „jakožto první oud tohoto království“ ke společnému „shledání“ do Kladska a oznamují zároveň, že list téhož obsahu zaslali také stavům do Slezska. Přesný den tohoto společného shledání určen nebyl a rovněž nebylo v tomto listu udáno, o jaké věci má býti na tomto shledání jednáno. Jen všeobecně jest řečeno, že bude jednáno o věcech království a zemím k němu příslušejícím společných. Stavové moravští listem (ze dne 23. září 1526) velmi ochotně odpověděli, že se na společné shledání dostaví, žádali jen, aby s tím shledáním otáleno nebylo. Ze stavové moravští tímto společným shledáním rozuměli řádný generální sněm zemí koruny české, vysvítá z toho, že se v této odpovědi již mluví o možné volbě delegátů na sněm ze všech čtyř stavů. (Zemský hejtman moravský také již pro případ, že pojedje na sjezd, pověřuje správou země podkomoří moravského.)

K tomuto společnému sjezdu nedošlo. Stavové čeští se rozmyslili jinak a svolali v říjnu (ku dni 5. října) do Prahy sněm jen království českého k volbě krále. Tím jakékoli společné jednání zemí koruny české o volbě krále bylo zmařeno, a každá země jednala o své újmě. Že za takovýchto okolností názory v jednotlivých zemích na věc důležitou, jako byla volba krále, nebyly jednotné, nelze se hrubě ani diviti. Jest tudíž nutno jednati o volbě, resp. uznání Ferdinanda za krále pro každou zemi zvlášť.

A. Čechy.

Stavové čeští, shromáždění v říjnu 1526 v Praze na sněmu, který měl voliti krále, odmítli dědičný nárok kněžny Anny a usnesli se na plné svobodě volby.

Stavové čeští hned prvý den (v pondělí) voličního sněmu se usnesli vyslati komisi na Karlův Týn, aby byly vyhledány svobody zemské, jaký jest řád volení krále. Na to již ve čtvrtek odmítli nárok kněžny Anny plynoucí z majestátu z r. 1510 odůvodňující to tím, že k té smlouvě nesvolovali, poněvadž k ní přizváni nebyli a zajišťují jen její věno. (Pravděpodobně ze skutečnosti, že při svatbě Ferdinanda s Annou konané r. 1520 v Inšpruku stavové čeští nebyli zastoupeni, jak výše v § 21. jest pověděno, vyvozovali stavové, že ke svatební smlouvě nepřivolovali.)

V pátek v plné schůzi sněmovní byla čtena privilegia na volení (v prvé řadě nástupnický zákon krále Karla I. z r. 1348)

a po přečtení jich bylo uvažováno, „náleží-li podle téhož privilegia komu toto království po nápadu“. A po důkladné úvaze bylo sneseno, „poněvadž za krále Vladislava kněžna Anna, arciknížete rakouského manželka, odbyta a vdána a tak toho nápadu vzdána a potom král Ludvík za krále korunován v Čechách a po smrti krále Vladislava přijat vedle zápisův na to učiněných, a žádného dědice nepozůstavil mužského ani ženského pohlaví, a nápadové všelijací před se jdou a ne zpátkem, protože neuznává se, aby království komu napadalo, než stavové že svobodně mohou voliti krále podle svobod a vejsad tohoto království“. Důsledkem toho se usnesli stavové v téže schůzi sněmovní, že „voliti mohou, žádného se neodsuzují ani také nepřisuzují, a protože žádnému aby se v tom neubližilo králi, ani svobodám, vedle těchž svobod uznávajíc zvolení krále svobodně býti stavům“.

Když takto stavové rozhodli, že nikdo nemá nároku na trůn a že jim tudíž přísluší naprostá svoboda volení, zvolili ze sněmu 24členný výbor, po osmi z každého stavu, s plnou mocí, koho výbor ten za krále zvolí, ten králem bude vyhlášen. Výbor tento po jednání trvajícím plných pět dní, jednomyslně zvolil za krále arciknížete rakouského Ferdinanda.

Volba Ferdinanda, lze říci, velmi překvapila, poněvadž obecně největší naděje byly přikládány jednomu z obou vévod bavorských. Ze přes to byl zvolen Ferdinand, vysvětliti si možno také tím, že se posílům Ferdinandovým takřka v posledním okamžiku podařilo penězi získati přední členy volebního výboru. Tak nejvyšší purkrabí pražský, Zdeněk Lev z Rožmitálu, dostal 50.000 zl., Jan Pašek z Vratu 5000 zl. a jiní členové dostali také svůj podíl.

Po volbě bylo zvoleno poselstvo (18 členů, po 6 z každého stavu), které články usnesené volicím sněmem (volební kapitulace), mělo zvolenému králi předložiti před jeho korunovací k přijetí. Články ty byly dány poselstvu jako instrukce. V látku zde projednávanou náležejí články dva: žádost jednak za vydání reversu na svobodnou volbu, jednak za výklad nástupnického zákona Karlova ve smyslu výše uvedeného usnesení sněmovního o dědičnosti trůnu.

„Poněvadž J. M. Kr. za pána a krále sobě jsme volili, J. M. Kr. prostě; ať nám ráčí dáti na to list, že jsme to z naší dobré a svobodné vůle podle svobod našich učinili, ale ne z povinnosti, než majíce k J. M. Kr. zvláštní lásku a mimo jiné náchylnost, a to jsme, skutečně J. M. za krále českého zvolivše, učinili.

Také zdá se nám za potřebné, aby J. M. Kr. bulli zlaté, kterúz od slavné paměti Karla císaře římského, toho jména čtvrtého, a krále českého na volení krále máme, ráčil český řečí, listem J. M. Kr. potvrditi a patrněji vysloviti, tak jakž býti pořádně má: že po králi českém jest dědicem J. M. Kr. syn a od J. M. dědicové mužského pohlaví pošlí, pakli by žádného dědice mužského pohlaví nepozůstalo, tehdy dcera krále českého posledního, kteráž by byla nevdána a neodbyta, má dědičků zuostati, a žádný jiný z mužského pohlaví ani z ženského, podle svobod království českého“.

Nadto pak, rovněž před zvolením Ferdinanda I., bylo (dne 8. října) usneseno, že za života dosavadního krále nikoho jiného za krále ani voliti, ani korunovati nelze; tím si chtěli stavové zajistiti právo (svobodné) volby.

V odpověď na instrukci danou českému poselstvu vydal Ferdinand I. v latinském znění revers (dne 15. prosince 1526), ve kterém potvrzuje, že jej stavové království českého za krále zvolili „nikoli z nějaké povinnosti, nýbrž z dobré a svobodné vůle své, podle svobod království českého (quod praefati status et communitas illius regni non ex aliquo debito, sed ita, prout supra scriptum est, eam electionem, eligentes nos in regem Bohemiae, ex libera et bona voluntate ipsorum hoc fecerunt)“. Na žádost, aby jazykem českým vyložil nástupnický zákon Karlov ve smyslu výše uvedeného usnesení volicím sněmu, vymluvil se Ferdinand, že mu nepřisluší vykládati to, co stanovil císař římský. Zdá se, že se stavové s touto výmluvou spokojili, neboť dále již s tímto požadavkem nepřicházejí.

Tím jaksi všechny překážky byly odstraněny a dne 24. a 25. února 1527 byl Ferdinand I. se svou chotí Annou na hradě pražském za krále korunován. Tím jednání o volbě skončilo.

B. Morava.

Stavové moravští těžce nesli, že stavové čeští, pozvavše je do Kladska, jinak se pak rozmyslili a volbu sami provedli.

Na zprávu z Prahy, že Ferdinand I. za krále byl již zvolen, svolal tehdejší zemský hejtman a správce markrabství, Jan z Pernštejna, zemský sněm, k polovici listopadu 1526 do Olomouce.

„VMtém a vám oznamuji, že jest mi oznámeno, kterak by na hradě Pražském arcikníže Rakouský JMt za krále Českého volen a vyhlášen byl. Pak poněvadž takové volení a vyhlášení bez vůle a přítomnosti naší se jest stalo, toho potřebu znám, aby shledání naše společně bylo všech stavův, a shledajíce se, abychom o to společně rozmlúvali a s jednostajné vůle to předsevzali a jednali, což by dobrého a užitečného i poctivého tohoto markrabství při takové věci býti mohlo.“

Na tomto sněmu stavové moravští uznali dědičský nárok kněžny Anny a jí a jejího manžela královny Anny byla o tom také ihned zpráva dána.

„Kdež my to všecko dostatečně mezi sebou rozvažujíc uznali jsme a uznáváme, že králová, Její Milost, pravá a přirozená dědička tohoto markrabství jest, poněvadž jsme otci Její Milosti, králi Vladislavovi, slavné paměti a jeho Milosti dědicům slib

povinnosti a poddanosti činili. A protož podle té a ne jiné spravedlnosti Její Milost královú a po Její Milosti, jakožto po pravé dědičce, krále Jeho Milost, manžela Její Milosti, za pány své přijíti chceme . . .“

Totéž bylo také obsaženo v instrukci, kterou dal sněm v Olomouci moravským poslům, vyslaným na volicím sněm do Uher.

Skutečnost, že volba krále Ferdinanda v Praze se stala bez účastenství stavů moravských, měla nadto ještě jiné důsledky. Stavové moravští zdráhali se totiž jíti ke korunovaci do Prahy a Ferdinandovi I. na jeho výzvu, aby se dostavili do Prahy ke korunovaci, odpověděli, že tak učiniti nemohou, „poněvadž páni a stavové země České bez vůle a vědění našeho VKMt za krále Českého jsou volili, kdež tudy spravedlnosti naší při takovém volení nemálo ublíženo jest, podle zdání našeho.“ A teprve na druhou výzvu Ferdinandovu, když tento slíbil, že se přičiní o to, aby neshody mezi stavy obou zemí byly vyrovnány, stavové na sněmu, konaném v únoru 1527 v Brně, poselstvo ke korunovaci do Prahy zvolili a to oznámili také stavům království českého, žádající je při tom o společnou schůzi „na slušném místě“ k „porovnání některých nedorozumění“.

Doložití sluší, že královna Anna listem, daným v Brně dne 10. dubna 1527, dědičné právo své na svého manžela přenesla, vyhrazující si zpětný nápad pro případ, že by Ferdinand I. zemřel bez dědiců.

C. Slezsko.

Ferdinand I., již po svém zvolení v Čechách, vypravil posly ke stavům slezským, oznamuje jim, že „z obzvláštní vůle a jednání božího od stavů a obyvatelův království Českého“ se svou choť „za krále a královnu v Čechách vedle takové naší dědičné spravedlnosti“ jsou přijati a žádá, aby stavové jeho i jeho choť „za jich pravého dědičného pána a dědičnou paní“ přijali. Stavové dolního i horního Slezska této žádosti vyhověli a poslům Ferdinandovým oznámili, že si krále Ferdinanda i jeho choť Annu „za dědičného krále a královnu českou z dobré a svobodné vůle“ sobě oblibují a za dědičného krále a královnu přijímají. Při tom kladou sobě určité podmínky, zejména vystavení reversu, že, poněvadž stavové čeští „toliko na sebe volení krále nenáležitě vztahují“, stavy slezské v tom pomíjejíce, skutečnost ta nemá býti na újmu jich právům a svobodám. Na tuto podmínku slíbil král Ferdinand přičiní se o to, aby mezi stavy českými, moravskými a slezskými docíleno bylo narovnání o volbě za krále a žádaný revers vydal ze dne 14. ledna 1527.

D. Lužice.

Stavové Dolní Lužice (v projevu ze dne 17. prosince 1526) prohlašují, že přijímají Ferdinanda i Annu za své dědičné pány jednak z dědičného nápadu, jednak pro jejich volbu v Čechách. V podstatě týž obsah má projev (ze dne 27. listopadu 1526) stavů ze Zhořelecka a z Budyšínska (ze dne 25. listopadu 1526).

Shrneme-li tedy celé jednání o volbě Ferdinanda I. v zemích koruny české, vidíme, že stavové čeští zvolili Ferdinanda ze svobodné vůle, stavové moravští uznali dědičný nápad kněžny Anny; stavové slezští z dobré a svobodné vůle přijali Ferdinanda i Annu za dědičné pány své, vymínilivše si revers na zachování svých práv; stavové lužičtí zaujali celkem kompromisní stanovisko, přijavše Ferdinanda i Annu za své pány jednak z dědičného nápadu, jednak pro jejich volbu v Praze.

II. Vývoj do vydání Obnoveného Zřízení Zemského.

Stavové čeští na volicím sněmu r. 1526 rozhodně špli k úplné volitelnosti trůnu. Jednak to bylo patrné z toho, že úzkým výkladem nástupnického zákona Karlova neuznali dědičný nápad kněžny Anny, a tím si stanovili právo svobodné volby. Jednak to vysvítalo i z usnesení volicího sněmu, že, dokud jest král živ, nelze nikoho za krále ani voliti, ani korunovati; tím bylo by dáno jakési bezkráloví (interregnum) po smrti každého krále. S těmito svými snahami však plně neprorazili.

Vydáním reversu na svobodnou volbu potvrdil sice Ferdinand I. stavům českým jejich názor, že kněžně Anně dědičný nápad nepřisluší; ale usnesení volicího sněmu podařilo se mu změnit, a rovněž dovedl žádosti stavů, aby vyložil nástupnický zákon Karlův po rozumu usnesení volicího sněmu, se vyhnouti. Avšak ani revers na volení z r. 1526 nezůstal v platnosti. Když r. 1541 shořely zemské desky, Ferdinand I. neobnovil již revers z r. 1526, nýbrž vystavil revers nový (ze dne 2. září 1545), ve kterém se praví, že smrtí krále Ludvíka podle nástupnického zákona Karla I. z r. 1348 a majestátu Vladislava z r. 1510 koruna česká na kněžnu Annu jako na pravou přirozenou dědičku spravedlivě připadla; protož stavové království českého kněžnu Annu, „jako pravú dědičku a královou tohoto království vedle znění vejš psaného království Českého práv, vejsad a svobod poddané jsou uznali a přijali“ a jeho (Ferdinanda) po jeho manželce „za krále a pána svého z své svobodné a dobré vůle volili a přijali.“

Tímto reversem vykládá Ferdinand I. nástupnický zákon Karlův (ač původně tak učiniti se zdráhal) a to v ten (širší) smysl, že stavům českým přísluší právo volby, „kdyžby z krá-

lovského rodu a kmene, mužského neb ženského pohlaví řádně zplozeného žádného nepozuostalo." (Nechce se tu rozeznávat, jde-li o dceru posledního krále neb některého dřívějšího, byla-li prováděna se svolením stavů čili nic.)

Lze právem se domnívat, že první revers na volení byl Ferdinandovi od stavů vrácen, a rovněž tak lze za to míti, že tento druhý revers vydal Ferdinand I. se svolením českých stavů. Jisté jest, že na krvavém sněmu Bartolomějském v usnesení (ze dne 25. srpna 1547) jest tento druhý revers výslovně přijat a stává se platným zákonem zemským (přes to, že se jeho obsah nesrovnává s historickou pravdou).

Takto Ferdinand I. proti snaze stavů českých o úplnou volitelnost trůnu usiloval o zajištění (dědičnosti) trůnu ve svém rodě, a lze říci, že se úsilí jeho setkalo s lepším úspěchem než snahy stavů. Přes to však dlužno tvrditi, že se na právní povaze českého trůnu v této době proti době předcházející nezměnilo ničeho. Sám druhý revers Ferdinandův na volení není v podstatě nějakým novým zákonem, nýbrž jen výkladem nástupnického zákona Karlova. Trůn český i v této době není ani přísně volební, ani přísně dědičný. Zajisté se uznává i nyní dědičný nárok rodu habsburského, ovšem jen rakouské neboli mladší větve rodu tohoto, neboť jen tato rakouská větev jest nyní královským rodem českým (Habsburkové větve španělské neboli starší nijaký nárok na trůn český nemají).

Objevuje se zde v podstatě táž myšlenka jako u rodu lucemburského: dědičný nápad rodu jest odvozen od ženy, v tomto případě od Anny Jagellovny (přes to, že stavové čeští původně její dědičný nápad odmítli). Odtud jen ten rod habsburský resp. jen ta větev tohoto rodu habsburského, která pochází od Anny Jagellovny, má dědičný nápad na český trůn, tudíž jen rakouská větev rodu habsburského.

Myšlenka tato se uplatňuje i v těch (soukromých) disposicích Ferdinanda I., které ve státním právu českém neměly platnosti, v jeho posledních pořízeních. V závětech z r. 1552 a 1545 stanoví totiž Ferdinand I., kdyby jeho synové zemřeli bez potomků, že z jeho pozůstalých dcer jedna má nastoupiti v koruně české a jedna v koruně uherské. Rozhodnutí o tom, která z dcer má nastoupiti v Čechách a která v Uhrách, přísluší nejen rodině, nýbrž i stavům. V dovětku z r. 1547 změnil toto ustanovení potud, že v nedostatku potomků jeho synů má v obou státech nastoupiti jen jedna z pozůstalých jeho dcer a to nejstarší, která v té době bude na živu.

Rovněž renunciaci dcer Ferdinanda I. při jejich sňatcích, pokud se renunciaci ty vztahovaly na země české, zněly jen ve prospěch mužského potomstva Ferdinanda I., nikoli také mužského potomstva Karla V.

Trůn český však ani v této větvi rodu habsburského (přísně) dědičný není. Skutečnost ta má v zápětí, že králové usilují o za-

jištění trůnu pro svého nástupce ještě za svého života. Jak právem sluší míti za to, nebyl pro rod habsburský stanoven pevný řád nástupnický (zásada prvorozenství), jak tomu bylo u rodu lucemburského.

V proposici královské na sněm království českého zahájený dne 14. února 1549, ve které Ferdinand I. m. j. žádá stavů českých, aby jeho syn Maximilián byl přijat za krále českého, se praví: „... i tudíž pro dobré a užitečné tohoto království a národu Českého, té milostivé vůle býti ráčí, aby arcikníže Maximilián, jako syn J. M. Kr. nejstarší za krále českého držán byl. Protož J. M. Kr. knížete a stavuov, věrných poddaných milých, milostivě žádati ráčí, aby oni již jmenované arcikníže Maximiliána za krále českého podle privilejí a svobod svých drželi a J. M. arciknížecí jméno a titul jako králi českému dávali a za krále českého měli a v té poctivosti drželi...“

Stavové čeští této žádosti také vyhověli a usnesli se: „Poněvadž privilegium království Českého to v sobě obsahuje a zavírá, že každého krále J. M. nejstaršího syn po smrti J. M. Kr. za krále českého zůstati má... protož aby arcikníže Maximilián J. M., jako J. M. nejstarší syn, po dnešní den jména, titule a všeho duostojenství královského užívati ráčil a za budoucího českého pána našeho, jmám a držán byl...“

Z tohoto usnesení by vyplývalo, že stavové čeští řád prvorozenský pokládali za platný i pro rod habsburský.

Ale již v r. 1575 proposice královská, ve které Maximilián žádá, aby jeho syn Rudolf byl přijat za krále českého, neví ničeho o prvorozenství. Jako důvod žádosti té se vedle chatrného zdraví císařova spíše udává, aby mezi syny Maximiliánovými „bratrská láska a svornost“ zůstaly. Žádost sama pak zní: „Kdež pak sobě stavové tohoto království Českého poddané ku paměti přivéstí mohou, čeho sou několikrát... strany nejjasnějšího knížete pana Rudolfa, krále uherského a arciknížete rakouského, J. M. C. syna nejmilejšího, poddané hledali; protož J. M. C. té milostivé a jisté naděje býti ráčí, že stavové, jako věrní poddaní, povážíce těch nahoře dotčených duoležitých příčin se v tom strany vyhlášení a korunování J. M. krále Rudolfa za krále českého povolně ukáží a tu věc jim samým a vši vlasti k dobrému vedovati budou.“

Rovněž usnesení sněmu ze dne 6. září 1575, které vyhovuje žádosti králové, ničeho neví o prvorozenství. Snesení stavů zní: „... na milostivou žádost a předložení J. M. C. ve jménu pána Boha všemohoucího J. M. Kr. Rudolfa za krále českého, jakožto vedle výš dotčených příčin toho hodného a bohdá tomuto království užitečného krále a pána, všickni tři stavové na způsob níže obsažený přijímají a vyhláší a o to o všeckno s J. M. C. takto snešení jsou.“

Rozdíl ve mluvě mezi královskými proposicemi a rovněž i usneseními sněmovními z r. 1549 a z r. 1575 jest zajisté zajímavý, ale lze si jej dobře vysvětliti. Značný vzrůst moci královské v r. 1547 dovoľoval Ferdinandovi I. již také předpokládati určitý nástupnický řád pro svůj rod, a na druhé straně stavové se neodvažovali něco na proposici královské měniti. V r. 1575 však již zase moc stavovská stoupla; odtud také změněná mluva proposice a ovšem také usnesení sněmovního.

Stavům přísluší důležité právo přivolovati k nastoupení nového krále. Toto právo se nazývá přijímání krále, ba někdy dokonce i volba. Tak „přijati“ jsou nástupcové Ferdinanda I., Maximilián, Rudolf II., Matěj i Ferdinand II. Matěj byl nejprve přijat za čekance království českého a měl býti po smrti Rudolfově „volen“; skutečně byl také, když Rudolf II. byl donucen vzdáti se vlády, za krále českého (dne 23. května 1611) zvolen. Ferdinand II. psal se místy „volným“ králem. Toto přijímání krále nedálo se však bezvýhradně. Stavové přičiňovali vždy určité podmínky a teprve po přijetí těchto podmínek na královskou propozici přistupovali, nového krále „přijímali“. Podmínky ty byly počátku, že přijatý král potvrdí všechny výsady zemské a za života dosavadního krále nebude na sebe potahovati vládu (v r. 1575 při přijetí krále Rudolfa stavové výslovně připomínají, „jestliže by J. M. Kr. na sebe kralování a vladařství za živnosti J. M. C. potahovati chtěl, tehdy že stavové tou měrou nemají žádnou poddaností a povinností J. M. Kr. zavázání býti“); později jsou podmínky ty obsáhlejší a obsahují i věci náboženské a jinaké věci politické. Ostatně propozice královské místy samy již předem určité závazky nástupce, o jehož přijetí za krále se žádá, vyslovují. Můžeme zde mluvíti vskutku již o volebních kapitulacích.

Podle toho, co výše bylo pověděno, jest trůn český v této době smíšeně volební a smíšeně dědičný. Dědičný nárok členů rakouské větve rodu habsburského nezjednává těmto ještě právo nastoupiti na trůn. K tomu jest třeba, aby člen tohoto rodu byl stavu českými za krále přijat, což stavové činili závislým na předchozím splnění určitých podmínek (volební kapitulace). Toto přijetí se nazývá někdy také volbou. Přijetí od stavů jest nezbytnou podmínkou nastoupení na trůn. Ústavní ráz českého státu jest takto patrný i v trůnní posloupnosti.

III. Obnovené Zřízení Zemské a pragmatická sankce.

Obnovené Zřízení Zemské zavedlo v monarchickém právu českém pronikavé změny. Ferdinand II. vycházel z přesvědčení, že země české jsou mečem dobyty (uvozovací patent k O. Z. Z.) i že revoluce a vše to, co potom následovalo, byly v převážné míře zaviněny tím, že obyvatelé zemí českých „dědičné právo královského kmene a krve bezprávně vykládali, ano i k neřádnému volení přistaupiti se opovážili.“ Z toho důvodu ustanovil v kap. A I., že „stavům a obyvatelům království tohoto volení krále dříve nepřináleží, lečby žádného víceji dědice z královského kmene, rodu, semene a krve, mužského neb ženského polhaví, před rukama, ani v očekávání nebylo, anebo poslední dědic

nebo dědička téhož království od svého práva dobrovolně upustili, a jeho se odrekli; jako i také často jmenované království v tom způsobu se vynacházelo, že by tž dědic neb dědička z příčiny nedostatku na rozumu (kterýžto sice v jiných kurfirštvích podle téhož císaře Karla Čtvrtého v svaté říši vydané zlaté bulle, successi se zbavuje) k kralování a správě spůsobný nebyl a nebyla, a k tomu od něho, nebo od ní žádný dědic v živobytí nepozůstával, anebo takového dědice nebo dědičky naděje a čáky žádné nebylo.“ Ustanovení toto jest ve své podstatě jen výkladem nástupnického zákona Karlova a ostatních předpisů, upravujících právo monarchické. Současně jest to však také nový předpis, neboť v zápětí na to se nařizuje, že kdokoli by z obyvatelů proti tomuto ustanovení jednal, dopouští se urážky „nejvyšší velebnosti královské a zjevné rebelie“ a propadá cti, hrdlem a statkem.

Ustanovení toto v pravém svém významu se jen dovolává dosavadních předpisů, upravujících právo monarchické a výslovně cituje: nástupnický zákon Karla I. z r. 1548, majestát Vladislava II. z r. 1510 a druhý revers Ferdinanda I. z r. 1545; nic jiného nebo nového zaváděti nechce, než co tyto citované předpisy obsahují. Ale výkladem těchto předpisů resp. jen nástupnického zákona Karlova staví se ustanovení toto proti dosavadnímu stavu právnímu a zavádí v monarchickém právu naprostou novotu: přísnou dědičnost. Stavům přísluší nyní volba jen tehdy, když by tu nebylo z královského rodu ani mužského ani ženského potomka, anebo když by poslední potomek byl z nedostatku rozumu na trůn nezpůsobilý nebo se trůnu vzdal. Dokud však takovýto potomek tu jest, jest volba stavů vyloučena; nemají zejména stavové právo voliti mezi několika členy královského rodu. Královský rod český má plné dědičné právo na země české; země ty přísluší rodu tomuto dědičky, jsou nyní zeměmi dědičnými. To praví již název nových zřízení zemských: Obnovené Zřízení Zemské dědičného království Českého a Obnovené Zřízení Zemské dědičného markrabství Moravského. Při změně trůnu stavům nijaké spolurozhodování nepřisluší, neboť po smrti dosavadního krále království „ihned na dědice připadá a tak nikdy žádného času prázdné nezůstává“ (A XLI).

Podle Obnoveného Zřízení Zemského nastupuje nyní dědic ipso jure a ipso facto. Ipso jure tím, že k tomu, aby oprávněný dědic vstoupil na trůn, není třeba nijakého dalšího jednání nebo spolupůsobení jiného orgánu (stavů), neboť dědic nastupuje z vlastního oprávnění. Ipso facto tím, že již smrtí dosavadního krále vstupuje na trůn (uplatňuje se tu nyní francouzská věta: le roi ne meurt jamais).

Důsledek této přísné dědičnosti jest, že stavové nyní již nespolepůsobí při nastupování na trůn. Obnovené Zřízení Zemské v kap. A III. zná jen pomazání a korunování krále. Dosavadní přijímání (neb dokonce volba) krále odpadá. Zůstává však nadále korunovace jakožto právní základ královské moci vládní a vůbec zákonitosti státní moci, a úloha stavů při nastupování nového krále na trůn se obmezuje na to, že stavové jsou svolávání ke korunovaci, holdují při tom (novému) králi a slyší jeho korunovační přísahu.

Ovšem tato přísná dědičnost nejde tak daleko, že by králi nyní příslušelo libovolně nakládati korunou. Země české přes to, že se nyní nazývají zeměmi dědičnými, nestávají se tím již také domácím majetkem neboli patrimoniem královského rodu. Přísná dědičnost neodjímá stavům právo spolupůsobiti při všech jednáních, jichž obsahem jest nakládati s korunou. V tomto směru na dosavadním stavu právním nebylo změněno ničeho, a privilegium krále Vladislava II. na neodcizování od koruny z r. 1499 podružuje svou platnost a jest podle něho také v příštích dobách postupováno. Země koruny české jsou zeměmi dědičnými potud, že Ferdinandovi II. a jeho rodu, jakožto královskému rodu českému, přísluší nyní na ně dědičné právo, nikoli také potud, že by tomuto rodu příslušelo (výlučné) právo jimi nakládati. Fideikomisorů ráz zemí českých zůstává i nadále.

Obnovené Zřízení Zemské na dosavadním stavu právním mění však jen to, že zavádí přísnou dědičnost, jinak však ponechává starý právní stav beze změny. Nemění Obnovené Zřízení Zemské ničeho na rozsahu dědičné resp. trůnní posloupnosti a rovněž ničeho na řádu této posloupnosti: nejsou přibrány nějaké nové větve do trůnní posloupnosti, nýbrž jen Ferdinand II. a jeho rod má dědičné právo na země koruny české; ani se nestanoví nějaký nový řád trůnní posloupnosti. Zejména sluší míti za to, že nebyl Obnoveným Zřízením Zemským zaveden řád prvorozenství; z výkladu nástupnického zákona Karlova, jak jej podává O. Z. Z., něco podobného vyvozovati nelze. Tomu ostatně nasvědčuje m. j. skutečnost, že již syn a nástupce vítěze na Bílé hoře Ferdinand III., aby proti svému bratru Leopoldu Vilémovi zajistil svému synu Ferdinandovi (IV.) nástupnictví v koruně české, dal tohoto s chvatem, jinak málo pochopitelným, ještě za svého života „jako pravého a přirozeného dědice tohoto království za krále a příštího nástupce v Čechách“ korunovati.

Ferdinand II. zavádí sice řád prvorozenství v závěti z 10. května 1621 a v dovětku z 8. srpna 1635. V závěti z r. 1621 ustanovuje svého syna Ferdinanda III. za nesporného, pravého a přirozeného universálního dědice všech království a zemí a panství jakožto „prvorozeného nebo nejstaršího“. V dovětku z r. 1635 pak stanoví,

že „od nynějška na věčné časy“ všechna dědičná království a země mají nerozdílně spadnouti vždy „na nejstaršího descendentu podle způsobu a řádu juris primogeniturae neboli majoratus“. Ale obě tato poslední pořizení, právě tak jako poslední pořizení Ferdinanda I., byly soukromými dispozicemi panovníkovými platnými jako domácí řády rakouské větve rodu habsburského, ale v českém státu nijaké státoprávní platnosti neměly

Pevný řád trůnní posloupnosti dán byl teprve pragmatickou sankcí, tentokráte však již nikoli jen pro země koruny české, nýbrž pro všechna království, země a panství, spojená pod žezlem rodu habsburského.

Předchůdcem pragmatické sankce jest t. zv. pactum mutuae cessionis et successionis z 5. a 12. září 1705 uzavřené mezi Leopoldem I., a oběma jeho syny Josefem (I.) a Karlem (VI.) a z části také závět Leopolda I. z 26. dubna 1705. K oběma těmto aktům dala podnět válka o t. zv. dědictví španělské.

Podle výše uvedeného pakta měl se rod habsburský rozdělití opět na dvě větve: starší neboli rakouskou, jejímž zakladatelem měl býti Josef (I.) a mladší neboli španělskou, jejímž zakladatelem měl býti druhorozený syn Leopolda I. Karel (VI.). V obou těchto větvích nastupuje mužské potomstvo podle řádu prvorozenství. Vymě-li v jedné větvi mužské potomstvo, nastupuje v její díl mužské potomstvo větve druhé, takže všechny drůzavy rodu habsburského mají býti nyní spojeny v jedněch rukách. Vymě-li mužské potomstvo obou větví, nastupuje ve veškeré panství rodu potomstvo ženské a to tak, že ženské potomstvo Josefa (I.) má přednost před ženským potomstvem Karla (VI.).

Dvě léta po tomto paktu dal Leopold I. zhotoviti závět, ve které stanovil: kdyby Karel (VI.) nedostal dědictví španělské, má se jemu a jeho mužskému potomstvu dostati Tyrol, Vorarlberku a t. zv. zemí předních.

Tento řád trůnní posloupnosti, později hlavním instrumentem pragmatické sankce zvaný, byl Karlem VI. dne 19. dubna 1713 ve shromáždění předních hodnostářů celé monarchie (počtem 24; přítomen byl také český dvorský kancléř) slavnostně prohlášen. Hlavní instrument pragmatické sankce má tento obsah:

1. všechna království a země spojené pod žezlem rodu habsburského tvoří nedílnou a nedělitelnou jednotu;
2. v tuto jednotu nastupuje rod habsburský v mužském potomstvu pořadem lineálním podle řádu prvorozenství;
5. kdyby nebylo mužských potomků, nastupuje potomstvo ženské v tomto pořadí: dcery Karlovy, dcery Josefovy, dcery Leopoldovy, rovněž pořadem lineálním podle řádu prvorozenství a to tak, že mužští potomci mají přednost před potomky ženskými;
4. kdyby nebylo ani toho potomstva, jsou povolány ostatní větve rodu habsburského podle téhož pořadu a řádu.

Po tomto prohlášení hlavní instrument pragmatické sankce zůstal jen domácím řádem a v českém státu nijaké státoprávní platnosti neměl. Teprve počátkem r. 1720 byl tento hlavní instrument prostředkem české dvorské kanceláře zaslán jako vládní osnova na zemské sněmy český, moravský a slezský (a ovšem prostředkem příslušných dvorských kancelářů také na zemské sněmy ostatních království a zemí). Sněmy všech zemí koruny české skutečně také pragmatickou sankci v říjnu r. 1720 bez jakýchkoli pořízů přijaly. K přijímací listině vydané od českých stavů přistoupilo v červenci r. 1721 také Chebsko s výhradou svého poměru ke koruně české jako zástava říše římsko-německé.

Vládní návrh, který na sněm český předkládá pragmatickou sankci přičiňuje (vedle pragmatické sankce) jako přílohy: závět Ferdinanda II. z r. 1621 a dovětek téhož panovníka z r. 1655, pactum mutuae cessionis et successionis z r. 1705 a renunciační akty, dotýkající se nejstarší dcery Josefa I. Marie Josefy, provdané za kurfirsta saského (a krále polského). Vládní návrh tento vychází z přesvědčení, že pragmatická sankce jest „beztoho shodná se základními zákony království“ (to ovšem jest omyl, jak bude patrné z toho, co níže ještě bude uvedeno).

Stavové čeští ve svém instrumentu accessionis et submissionis z 16. října 1720, kterým přijímají pragmatickou sankci, předem děkují císaři Karlovi VI., že „zcela nadbytkem (aus purem Überfluss)“ jim pragmatickou sankci k přijetí předkládá, vyslovují předpoklad, že pragmatická sankce bude sloužiti k zachování katolického náboženství a k odvrácení všeho nebezpečí obecného blahobytu, které by mohlo vzniknouti z nedostatku takového dobrého nástupnického řádu, a rovněž vyslovují důvěru, že budou zachováni při základních zákonech, uvedených v O. Z. Z., kap. A I., totiž: nástupnickém zákonu Karlovi z r. 1548, majestátu Vladislavově z r. 1510 a (druhém) reversu Ferdinandově na volení z r. 1545, jakož i při všech svých privilegiích a právech, potvrzených Obnoveným Zřízením Zemským: nejen jednomyslně k pragmatické sankci „qua legi et sanctioni fundamentali perpetuo valiturae“ přistupují, nýbrž i ji na všechny doby příští svými statky a životy hájiti se zavazují.

Podobného obsahu přístupovací listiny vydaly sněmy moravský dne 17. října 1720 a slezský dne 25. října 1720.

Přijetí pragmatické sankce v zemích koruny české má dvojitý význam: konstitutivní a garanční. Konstitutivní potud, že teprve přijetím od zemských sněmů koruny české stává se pragmatická sankce platným zákonem státním resp. zemským v zemích ko-

runy české; garanční potud, že se stavové zavazují tento nyní přijatý zákon hájiti svými statky a životy (mit Gut und Blut).

Pokud zvláště významu konstitutivního se týče, stavové zemí koruny české přistupovali k pragmatické sankci v přesvědčení a v předpokladu, že se tato shoduje s dosavadními zákony zemskými, které upravují trůnní posloupnost, a že tudíž jest jim předkládána k přijetí „zcela nadbytkem“. To jest však omyl. Proti dosavadnímu stavu právnímu obsahuje pragmatická sankce novoty ve čtverém směru:

1. zavádí v mužském potomstvu pevný řád nástupnický: pořad lineální a řád prvorozenství. Tohoto pevného řádu nástupnického tu dříve nebylo, neboť nemělo by jinak smyslu až do vydání Obnoveného Zřízení Zemského přijímání krále, které se někdy nazývá také volbou, kdyby tu pevný nástupnický řád byl; to potvrzuje také skutečnost, že až do vydání Obnoveného Zřízení Zemského trůn český byl smíšeně volební a smíšeně dědičný. Po bitvě na Bílé hoře zavádějí sice řád prvorozenství závět a dovětek Ferdinanda II., ale tyto akty, jak již výše bylo uvedeno, v zemích koruny české nijaké státoprávní platnosti neměly;

2. zavádí se rovněž pevný nástupnický řád pro potomstvo ženské téhož pořadu a řádu jako pro potomstvo mužské. Rozsah posloupnosti se rozšiřuje na ženské potomstvo rodu habsburského, pokud jest královským rodem českým a končí tudíž u dcer Ferdinanda I. Tím se právo volby českých stavů do té míry odsunuje, že se ve skutečnosti stává již velmi pochybným;

3. země koruny české vstupují do dynastického společenství s ostatními královstvími, zeměmi a državami, které přijaly pragmatickou sankci. Toto společenství dynastické záleží v tom, že země koruny české s těmito ostatními královstvími a zeměmi mají jednotný nástupnický řád. Důsledkem toho mají nyní nutně (nikoli, jako až dosud, jen nahodile) osobu panovníka společnou a rovněž i společný panující rod (dynastii). Toto společenství jest nyní nikoli jen skutkové, nýbrž právní; dosavadní personální unie se mění v unii reální, kterou, poněvadž právní společenství všech těchto království, zemí a držav záleží v jednotném nástupnickém řádu a tudíž také v jednotném panujícímu rodě (dynastii), nazýváme také unii dynastickou. Toto právní společenství právě proto, že jest dáno společnou dynastií, není ovšem bezpodmínečně trvalé, nýbrž jest podmíněno trváním společné dynastie. Zanikne-li společná dynastie, zaniká také právní společenství jí založené a podmíněné. Ovšem, poněvadž rozsah posloupnosti jest, jak výše bylo řečeno, značně široký, sotva

bylo lze za pravidelného běhu událostí na zánik společenství toho počítati;

4. stavové zemí českých, přistoupivše k pragmatické sankci a zavázavše se jí také hájiti, vzali tím na sebe také závazek hájiti právní společenství království, zemí a držav pragmatickou sankcí založené. Dosavadní závazek hájiti (jen) svazek zemí koruny české rozšiřuje se na závazek hájiti celý svazek pragmatickou sankcí založený.

Pragmatická sankce byla přijata nejen sněmy zemí koruny české, nýbrž také sněmy ostatních království, zemí a držav v letech 1720—1725 (naposledy v Kostnici dne 12. listopadu 1725); v zemích italských byla prohlášena z absolutní moci zeměpanské v r. 1725. Přijetí toto bylo provedeno tím způsobem, že hlavní instrument pragmatické sankce byl jako vládní osnova předložen jednotlivým sněmům zemským k přijetí, což také sněmy, každý za sebe, učinily. Vyslovily sice stavové některých zemí (sněm dolnorakouský a uherská tabule magnátů) přání, aby zemské sněmy mezi sebou vstoupily v jednání a utvořily a zaručily dědickou jednotu s ostatními zeměmi; ale na toto přání nedošlo od Karla VI. odpovědi. Stavovské konfederace s počátku 17. století byly ještě v paměti příliš živé, než aby si panovník mohl přáti nějakou společnou akci sněmů zemských.

Z historické skutečnosti, že hlavní instrument pragmatické sankce byl panovníkem sněmům zemským předložen k přijetí a sněmy zemskými, každým za sebe, přijat, plyne, že pragmatická sankce resp. to, co se obecně pragmatickou sankcí nazývá, není nějaký společný resp. jednotný zákon (všerakouský nebo celorakouský), nýbrž jest to souhrn zákonů zemských. Toto přijetí sněmy zemskými nemá však ve všech královstvích a zemích stejnou státoprávní povahu; jinou povahu má toto přijetí v zemích rakouských a opět jinou v zemích českých a uherských (ostatní země netřeba bráti v úvahu, poněvadž záhy na to z tohoto právního společenství vypadly a v zemích italských, které se v tomto společenství udržely déle, byla pragmatická sankce prohlášena ze zeměpanské moci). V zemích rakouských má přijetí pragmatické sankce význam jen garanční. Země ty byly patrimoniem rodu habsburského, a pragmatická sankce má zde státoprávní platnost již jako domácí řád; přistoupení stavů k tomuto domácímu řádu má význam tím, že se stavové za jeho platnost zaručují a zavazují se jej svými statky a životy hájiti. V zemích uherských (právě tak jako v zemích českých) má přistoupení stavů předem význam konstitutivní: teprve přistoupením stavů se stává hlavní instrument pragmatické sankce zákonem a jen potud, pokud stavové k němu přistoupili. Nadto ovšem, poněvadž stavové zemí uherských se rovněž zavazují platnost pragmatické sankce hájiti, má jejich přistoupení význam i garanční.

Přistoupení stavů jednotlivých království a zemí k hlavnímu instrumentu pragmatické sankce není naskrze jednotné a rovněž rozsah poslušnosti pro všechna království a země není stejný. Nadto si uherský sněm vyměňuje, že společný panovník musí býti arcikníže a katolického vyznání. Zemské zákony o pragmatické sankci nejsou tudíž jednotné. Ale při veškeré této různosti

můžeme celkem rozeznávati tři skupiny zákonů o pragmatické sankci: rakouskou, českou, uherskou. Tyto tři skupiny rozlišují se od sebe po výtece rozsahem ženské poslušnosti. Nejširší rozsah má rakouská pragmatická sankce: zde ženská poslušnost nemá vůbec mezí, takže jde až k dcerám Rudolfa I.; užší jest česká pragmatická sankce, která končí u dcer Ferdinanda I.; nejúžší jest uherská, která končí u dcer Leopolda I.

Pragmatická sankce jest konečná úprava práva monarchického; nového zákona, který by upravoval monarchické právo, od té doby není.

Kapitola III.

Ústava českého státu.

Část I.

Období předbělohorské (do r. 1620).

§ 42. Panovník.

Doba jagellovská (a Vladislavské Zřízení Zemské) osvědčila svůj vliv ještě v prvních počátcích této doby: rovnováha mezi mocí královskou a mocí stavovskou jakž takž sjednaná během 15. století, již na sklonku téhož století se posunuje na prospěch moci stavovské. Počátek této doby zaznamenává značné poklesnutí moci královské, takže lze zde mluvit již o jakési šlechtické oligarchii.

V tomto právním či spíše řečeno skutkovém stavu nastoupil vládu první král z rodu habsburského (po třetí a tentokrátě již na trvalo ve státě českém nastoupivšího), Ferdinand I. Jím nastává opět nová doba ústavních zápasů, bojů mezi mocí královskou a mocí stavovskou.

Poměr mezi mocí královskou a mocí stavovskou nebyl v těchto dobách ve státě českém (a zajisté ani v jiných státech) nijak přesně vymezen. Po této stránce ani Vladislavské Zřízení Zemské nápravu nepřineslo. Poměr ten byl upraven po výtece jen obyčejem právním; ba spíše jen jakýmsi ústavními zvyklostmi a řídil se nejspíše ještě skutečnostmi mocenskými: za králů silných moc stavovská vzrůstala a naopak zase za králů slabých rostla moc stavovská na úkor moci královské. Osobnost panujícího krále padala v tomto směru vždy rozhodně na váhu.

Ferdinand I. nemínil toto značné poklesnutí moci královské snášeti a usiloval již od začátku své vlády o posílení této moci.

Bylo to patrné hned při nastoupení vlády. Volící sněm království českého v r. 1526 usnesl se na řadě článků, které měl Ferdinand I. potvrditi ještě před nastoupením vlády; ale Ferdinand se z některých a právě těch nejobtížnějších opatrně vyzul.

Tyto články byly předloženy Ferdinandovi I. zvláštním poselstvem, které mu zároveň oznamovalo jeho zvolení za krále. Při odpovědi poselstvu na tyto články Ferdinand I. na některé beze všeho přistoupil, ale o některých člancích prohlásil, až do království českého přijde, že na všechny tři stavy vznesse žádost, „aby cožby Jeho Milosti obtížného bylo a království tomuto neuzitečného a proti právům a svobodám království tohoto nebylo, aby J. M. z toho propustily“. Poselstvo majíc v tomto směru přesné instrukce váhalo na tuto žádost přistoupiti, ale konečně oznámilo Ferdinandovi, že sněmu ty žádosti přednese. Skutečně také sněm království českého konaný v r. 1527 některé články slevil.

Spadají sem v prvé řadě dva články volícího sněmu:

1. dokud král jest živ, nelze nikoho za krále ani voliti, ani korunovati, nýbrž až po jeho smrti; kdo by z obyvatelů království proti tomu jednal, propadá cti, hrdlem a statkem; když by král sám o to usiloval, nejsou stavové povinni býti v tomto jeho poslušni;

2. na žádný úřad zemský nesmí býti prošeno, pokud úřad, ten jest obsazen, a král nemá nikomu bráti jeho úřad „bez spravedlivého úředníkuov, soudců zemských i jiných rad krále J. M. království českého rozeznání“.

K bodu 1. stavové na žádost Ferdinandovu svolili „jestliže by J. M. král, nynější král neb budoucí králové čeští měli dědice tohoto království, tehda kdyžby se potřeba uznala stavy tohoto království a ten dědic k létům rozumným žeby přišel, aby korunován hejti mohl, však tak, aby tyž dědic hned při tom korunování tu povinnost království českému a stavům tohoto království učiniti ráčil, kterýchž sú králové čeští činiti a zachovati povinni“.

Ohledně bodu 2. stavové také žádosti Ferdinandově vyhověli a usnesli se „... toho neznáme, poněvač ta moc a vrchnost J. M. Král. se neodjímá od žádného, aniž o to stojíme, aby J. M. Král. neměl podle moci vrchnosti své ouřaduov zemských dávat i také jich měniti, však na takový způsob, jestliže by se kdo z jakýchž koli příčin k úřadu tomu, kterýž by na sobě měl, pravil býti nehodný a neuzitečný, aby J. M. Král. se pány a vladýkami, ouřadníky, soudciemi zemskými a jinými zřízeními tohoto království radami, tu osobu, kteráž by na sobě který úřad zemský měla, vyslyšice, jeho nehodnost a neuzitečnost ráčil rozvážiti, a našloli by se to při něm v pravdě, aby J. M. moc míti ráčil, z též osoby takový úřad sníti a jinému s uvážením též svrchu psané rady takový úřad dáti, a tudíž z moci své královské, aby J. M. ráčil tak tou osobou potřebu svú i také zemskou slušně, platně i hodně opatřiti“.

Snaha Ferdinanda I. posílití opět moc královskou narazila přirozeně na odpor stavů a vedla k rozporům mezi králem a stavy. Příčin k rozporům tu bylo zajisté dosti. Byly tu věci náboženské a byly tu neméně také věci politické. Osobní náboženská

nesnášenlivost Ferdinanda I. a určitý jeho sklon k absolutismu (výchova španělská) padaly zde silně na váhu.

Již otázka základu moci ve státu dávala podnět ke sporům; chtěli-li se stavové pokládati za zdroj veškeré moci ve státu, tvrdil opět Ferdinand, že byl sice od stavů zvolen za krále, ale že přejal moc královskou v tomže rozsahu jako jeho předchůdci. Příčinu k rozporům zavadával také způsob, jakým Ferdinand I. obsazoval úřady; stížnosti stavů v té příčině přednášené neměly vzdýčky očekávaný úspěch. Rovněž nelibě bylo neseno, že Ferdinand I. zapověděl konati jakékoli stavovské sjezdy bez zvláštního povolení královského (instrukce daná Ferdinandem I. královským komisařům na sněm konaný dne 4. února 1528). Sem náleží i změna reversu na volení, když první Ferdinandův revers na volení z r. 1526 při požáru zemských desk vzal za své a j. v.

Nelze upřítí, že se Ferdinandovi I. přes to, že Zřízení Zemské z r. 1530 nejvíce podstatné změny proti Vladislavskému Zřízení Zemskému, skutečně podařilo posílití moc královskou, ale neméně jest jisté, že se nelibost proti němu silně vzráhala. Rozpory mezi králem a stavy vyvrcholily při t. zv. válce Šmalkaldské ve zjevny odboj stavů českých proti Ferdinandovi I. Odboj ten se však nezdařil a měl naopak v zápětí nové, na tu dobu značné posílení moci královské.

Stavové čeští při tomto odboji vycházeli z přesvědčení, že práva a svobody zemské jsou přirozenou hranicí pravomoci královské. Nařizuje-li tudíž král něco, co by bylo proti těmto právům a svobodám, mají stavové právo nejen rozkazu toho neposlechnouti, nýbrž „jakožto praví svobod království tohoto a obecního dobrého milovníci“ proti němu „spravedlivý odpor“ učiniti „proti každému do hrdel i statků s pomocí pána Boha všemohúcího“. Nadto pak, že jsou svému králi povinni poslušností a poddaností jen v některých artikulech, takže král v těch jiných artikulech nejen nemá práva uděleti jim nějakých rozkazů, nýbrž stavové mají spravedlivé právo v těch věcech jemu poslušnost odepřítí.

Ferdinand I. naproti tomu při jednání se stavy o tom (před bitvou u Mühlberka) naprosto uznával práva a svobody zemské a prohlášoval, že je zachovávat i jimi se řídit chce a bude, ale stál na tom, že v případě nutném může (ovšem na dodatečné schválení stavů) zaříditi i něco, co se na prvý pohled s právy a svobodami zemskými nesrovnává.

Na zemském sněmu konaném v Praze v srpnu 1547 (krvavý sněm Bartolomějský) mluví však Ferdinand I. již jinak. Nyní vychází již z předpokladu, že jemu přísluší plnost moci vládní, pokud psanými právy a svobodami stavovskými v této své moci obmezen není. Ve druhém vznešení, které činí Ferdinand I. na sněm (dne 25. srpna 1547), čteme již: „Také J. M. K. tomu srozuměti ráčil, že někteří z stavuov o to mezi sebou rozmlouvají, jakoby nevěděli, jaká J. M. K. mocnost, vrchnost a vladařství královské náleží, že jsou takovými svobodami a privileji obdařeni, že by k J. M. K. toliko v některých artikulech poslušni a

poddanost zachovati povinni byli: protož J. M. K. stavuov žádati ráčí, aby J. M. K. to ukázali a ty artikule předložili, v čemžby J. M. K. mocnost a královské vladařství proti jich svobodám býti jmělo; neb J. M. K. nic z toho, cožby proti jich svobodám a privilejím bylo, vědomě jednati a před se bráti neráčil a nemíni, jsouc zase k stavuom J. M. K. té milostivé naděje, že J. M. K. toho, což jim stavuom nenálcží, odjímati a na sebe potahovati nebudou“.

Na toto vznešení odpověděli stavové na tomtéž sněmu: „Dále, což se mocnosti J. M. K. dotýče, kdež toho žádati ráčí, aby to J. M. K. ukázáno bylo, v čemby J. M. K. mocnost a vladařství záleželo: i J. M. K. ráčí míti moc a vrchnost nade vším, což k dobrému, užitečnému J. M. K. a J. M. dědicuom a nás všech obyvateluo tohoto království a obecnímu dobrému jest, to řídití, působiti a spravovati potud, pokudž by řáduom, právuom, svobodám naším, privilejím, zřízením zemským na škodu a ublížení nebylo“.

Na první pohled není podstatného rozdílu mezi vznešením královským a mezi odpovědí stavů. Ve skutečnosti jest tu však hluboký rozdí, poněvadž zde záleží velmi mnoho na výkladu, co a jak sluší rozuměti výrazem „proti svobodám a privilejím stavů“ (vznešení královské) a „pokudžby řádům, právuom, svobodám stavovským, privilejím, zřízením zemským na škodu a ublížení nebylo“ (odpověď stavů).

Rozpor ten nebyl vyřešen ani Zemským Zřízením z r. 1549 přes to, že toto zemské zřízení, jak v kap. A 5. jest naznačeno, mělo býti „napravení“ zřízení a práv zemských.

Stanovisko královo zvítězilo plně na tomto sněmu a důsledek toho jest patrný v Zemském Zřízení z r. 1549. Proti dosavadním zemským zřízením (Vladislavskému z r. 1500 a Ferdinandovu z r. 1550) jest v tomto zřízení zemském zavedena podstatná změna v tom, že kromě vstupních článků (A 1, 2, 5) Zřízení Zemské začíná hlavou nadepsanou „Artikulové o důstojenství, mocnosti a saudu J. M. Královské“. Tu pak hned v prvním článku (A 4) čteme: „Předkem J. Mt. královská ráčí míti moc a vrchnost, jakož jsau to předešlí králové čeští mívali, nad tím nade vším, což k dobrému, užitečnému J. Mti královské a J. Mti dědicuov a všech obyvateluo tohoto království obecnímu dobrému jest, to řídití, puosobiti a spravovati potud, pokudž by řáduom, právuom, svobodám, privilejím, zřízením zemským na škodu a ublížení nebylo“. Článek ten jest převzat doslovně také do Zemského Zřízení z r. 1564, vydaného již za krále Maximiliána a to jako kap. A 5.

Ustanovením tímto jest řečeno, že plnost moci státní a vládní přísluší králi, pokud by to nebylo na újmu právuom a svobodám zemským. Takto tedy moc královská má své meze v právech a svobodách zemských: král v plnosti své moci státní a vládní jest obmezen právy a svobodami zemskými. Tím, mohlo by se zdáti,

vleklý spor mezi králem a stavy o to, odkud vychází moc ve státu, byl odklizen. Ale nestalo se tak, neboť výklad tohoto ustanovení zavdával příčinu k novým sporům.

Ferdinand I., jak již v jeho vznešení na sněm zemský konaný dne 25. srpna 1547 jest obsaženo, vycházel (před tím i potom) z předpokladu, že stavové, tvrdí-li, že práva a svobody stavovské obmezují moc královskou či, jak se v dotčeném vznešení praví, v čem by moc královská proti právuom a svobodám zemským byla, jsou povinni králi to „ukázati“ a na to „artikule předložiti“. Jinými slovy: král ve výkonu své státní a vládní moci se chtěl vázati a obmezovati právy a svobodami zemskými jen psanými, tudíž jen těmi právy a svobodami, na které stavové měli úpisy. Pokud stavové práva a svobody nemohou „ukázati“, jinými slovy, pokud na práva a svobody nemohou předložiti (psané) úpisy, pokud král ve výkonu své moci těmito právy a svobodami vázán není.

Tento předpoklad jest však očividně mylný. Přes to, že jsou tu již tři zemská zřízení (z r. 1500, 1550, 1549), nebyla totiž ústava státu českého resp. zemí českých v pravém slova smyslu napsána. Zemská zřízení, jak již výše v knize I. jest řečeno, neobsahovala jen právo ústavní a neobsahovala je výlučně. Valná část ústavního práva nebyla ještě obsažena na papíře. Právě poměr mezi králem a stavy nebyl vymezen jen písemně, neřídil se ani v této době ještě jen zemským zřízením a (psanými) úpisy, nýbrž také právním obyčejem, zvyklostmi a pod. Ústava zemská byla stále ještě ve vývoji a psanými předpisy plně zachycena nebyla. Proto chtějí právo ústavní této doby posuzovati jen podle předpisů psaných a tudíž práva a svobody zemské obmezovati jen na to, na co se stavové mohou vykázati psanými úpisy, znamenalo nepochopiti ducha stavovských ústav tehdejších resp. z nedostatku psaných předpisů přímo těžiti.

Zřízením Zemským z r. 1549 byla moc královská znamenitě povýšena a lze právem říci, že toto zřízení zemské znamená v 16. století až do Bílé hory vrchol moci královské. Od té doby moc královská už zase pozvolna klesá. Již Zřízení Zemské z r. 1564 obsahuje jakési ústupky moci stavovské, a počátkem 17. století spor v panujícím rodu habsburském mezi králem Rudolfem II. a arciknížetem Matějem moc královskou mohl jen oslabiti.

Na Moravě se nepodařilo Ferdinandovi I. tak jako v Čechách posílití moc královskou. Snad skutečnost, že zde nebylo stavovského odboje jako v Čechách, snad na druhé straně i (stálá) nepřítomnost krále v zemi způsobily, že zde moc stavovská byla značnější než v Čechách. Podobně tomu bylo ve Slezsku a v Lužicích.

Rozsah moci královské v tomto období až do Bílé hory lze celkem vymezení takto:

Králi přísluší předem moc vládní a výkonná. V oboru této moci přísluší jemu v prvé řadě věsti a určovati politiku zahraniční. Pokus stavů království českého v r. 1547 zasáhnouti do

politiky zahraniční skončil s naprostým neúspěchem pro stavy. Rovněž přísluší jemu rozhodovati o válce a míru. Ovšem po této stránce není sice jeho pravomoc obmezena, ale ve skutečnosti padá zde silně na váhu otázka hmotných prostředků k vedení války; a povolovati hmotné prostředky jest vyhrazeno stavům, pokud ovšem král nechce vésti válku výhradně ze svých prostředků, což zajisté jest zjevem dosti řídkým. Králi přísluší také právo nařizovati zemskou hotovost; výslovně však jest stanoveno, že král nemůže pána, ani rytíře země české nutiti k vojnám mimo práva, svobody a řády prvotní, t. j. k vojnám mimo zemi (Z. Z. z r. 1549 B 4, Z. Z. z r. 1564 A 29). Uvnitř státu král vykonává vládu prostředkem příslušných úřadů. Zde v prvé řadě jmenuje na úřady. Avšak právo královo jmenovati na úřady jest obmezeno ve dvojnásobném směru: jednak že může jmenovati jen lidi domácí, t. j. inkoly (velké privilegium krále Jana z r. 1510, Z. Z. z r. 1549 A 6, Z. Z. z r. 1564 A 5), jednak že jmenování to musí se státi s královskou radou (Z. Z. z r. 1549 A 6, Z. Z. z r. 1564 A 5). Zde jemu rovněž přísluší právo i zřizovati (nové) úřady zeměpanské; tak byly zřízeny královská komora, královské hejtmanství, královská rada nad apelacemi. Pokud vlastního výkonu moci vládní se týče, skladba stavovského státu přinášela s sebou, že královská moc vládní byla obmezena dvojnásobným způsobem: jednak tím, že v některých věcech král vůbec neměl moci něco nařizovati nebo zařizovati; věci ty jsou stanoveny zemským zřízením v nadpisu: „artikulové, v čem J. M. královská mocí míti neráčí“ (Z. Z. z r. 1549 A 35-B 5, Z. Z. z r. 1564 A 20-50); jednak i tím, že král, jak již výše bylo řečeno, vládní moc vykonává prostředkem úřadů. Tu pak při rozlišování úřadů na královské (zeměpanské) a zemské, může král vládní moc vykonávati bez obmezení jen prostředkem úřadů královských; naproti tomu, pokud vládní moc vykonává prostředkem úřadů zemských, jest moc jeho mocí stavovskou silně obmezena. Avšak v této době úřadů čistě královských jest již mizivě málo (viz o tom níže § 45). Vykonává tudíž král vládní moc v převážné míře prostředkem úřadů zemských, jichž přednostové jsou jmenování králem s radou královskou a přísahající při nastoupení úřadu svého jak králi, tak i „všem pánuom, rytířstvu i vši obci království českého“, jsou z úřadu svého odpovědni nejen králi, nýbrž také stavům. Odpovědnost tato jest v té době již plně hmotná, takže lze zde mluviti již o jakési vládě parlamentní.

Jako zvláštní práva vládní, která spadají v obor neobmezené moci královské, lze uvést zejména právo povyšovati do stavu (inkolát však udílí král spolu se stavy), udíleti různé výsady, dávatí léta sirotkům, vykonávati seniorátní práva v manských

věcech při lénech ležících uvnitř státu (nakládati lény zahraničními smí král jen se svolením sněmu království českého; privilegium krále Vladislava II. z r. 1499, Z. Z. z r. 1549 B 5, Z. Z. z r. 1564 A 28). Rovněž sem spadají správa důchodů královských resp. zeměpanských financí, správa královských měst, nad nimiž moc královská byla po nezdařeném odboji stavovském (1547) silně posílena, a židé.

Moc zákonodárnou vykonává král jednak sám, jednak spolu se stavy. V obor vlastní královské moci zákonodárné náležejí věci, které správou spadají v obor neobmezené moci královské (věci komorní, horní, města, léna, židé), ačkoliv i zde zasahují také sněmy. Jinak se o moc zákonodárnou dělí král se stavy, takže stavové jsou tu spoluzákonodárci. Zákonem zemským se může státi v této době jen to, na čem se král a stavové shromáždění na sněmu zemském souhlasně snesli; záruka toho byla relace k deskám (viz o tom knihu I., § 7).

To bylo ohledně zemských zřízení v těchto zřízeních také výslovně stanoveno. Zemské Zřízení z r. 1549 praví v kap. X 18: „Skrále J. Mti volí na obecním sněmu kníže, páni, rytířstvo, v těchto Zřízeních a deskách, což nahoře psáno stojí, za právo svou nalezli a utvrdili; a tím hýbáno nemá býti od nižádného člověka bez vědomí JKMti a hlasů panského a rytířského“. Totéž ustanovení máme v Zemském Zřízení z r. 1564 v kap. Z 4.

Na Moravě a ve Slezsku byla pravomoc stavů v zákonodárství značnější než v Čechách, neboť tam pravidlem již usnesení sněmu znamenalo tolik co zákon a královské sankce se vyžadovalo jen ve věcech důležitějších.

Právo svolávati sněmy zemské a vůbec jakékoli sjezdy stavovské příslušelo výlučně králi.

Zemské Zřízení z r. 1549 praví v kap. A 5: „Což se sněmuov pokládání a rozpisování dotýče, těch se při mocnosti a vuoli JMti královské zoustavuje, jakž prvé od starodávna bývalo a jakž předešlé o tom artikul v sněmu, kterýž byl držán léta 1545 v středu po svatých Třech Králích svolen jest. A také aby po dnešní den žádný z obyvateluv království českého, žádných sněmuov a sjezdův krajských obecních bez povolení JMti královské, pod nižádnými vymyšlenými spuosoby nepokládali a nepokládali, a to pod pokutau hrdla ztracení, na kohož by se to pokázalo a provedlo“. Totéž ustanovení jest v Zemském Zřízení z r. 1564 v kap. A 4.

V oboru moci soudcovské moc královská značně poklesla tím, že se královské soudy, dvorský a komorní, dostaly do područí stavů. Jen soudcovská moc nad městy zůstává králi a jest zřízením rady nad apelacemi (1548) značně posílena. Králi přísluší právo milosti. Nepřísluší mu však vydávati glejty před zemským soudem (Z. Z. z r. 1549 A 57, Z. Z. z r. 1564 A 22).

A. Sněmy zemské.

V této době se na pravomoci i složení zemských sněmů nemění v podstatě ničeho. Sněm zemský jest stále nositelem a představitелеm práv stavovských resp. zemských, a vzrůst moci stavovské dokonáný za Jagellovců má v zápětí značné posílení váhy a pravomoci zemských sněmů; toto posílení zůstává i za prvních Habsburků až do převratu bělohorského. Změna nastává v této době jen ta, že svolávati sněmy zemské přísluší nyní výlučně králi, a kdokoli by jakékoli sněmy nebo sjezdy stavovské bez výslovného královského povolení konal, propadá cti, hrdlem a statkem.

Působnost sněmů zemských jest předem zákonodárná. Iniciativa zákonodárná přísluší jednak králi (proposice královské), jednak sněmu (artikulové obecní a artikulové zvláštní). Zákonodárná působnost sněmů záleží v tom, že sněmy spolupůsobí při zdělávání zákonů, že jsou s králem spoluzákonodárci. Zákonodárná pravomoc sněmů se vztahovala na t. zv. věci zemské, t. j. ty, které nespádaly ve výhradnou pravomoc královskou. Někdy však zasahuje pravomoc sněmů i v obor vlastní moci královské; tak ve věcech městských, horních (smlouva o kovy), maňských, židovských; vliv sněmu dopadá i na soudy dvorský a komorní (Z. Z. z r. 1549 O 1 a násl., P 57 a násl., Z. Z. z r. 1564 M 56 a násl., O 1 a násl.). Důležité jest právo sněmů spolupůsobiti při úpravě trůnní posloupnosti. Zárukou zákonodárného práva sněmů zemských zůstává i v této době relace do desk, kterou vykonávají relátoři královští spolu s relatory sněmovními; jen na Moravě ještě i v této době usnesení sněmovní nabývala někdy platnosti bez sankce královské.

Sněmům přísluší značná působnost správní. Sněmy přijímají resp. volí krále a spolupůsobí při královské korunovací. Sněmy spolu s králem udílejí právo obywatelské (inkolát), takže bez souhlasu sněmu se nikdo nemůže státi občanem českého státu. Sněmy dále přijímají inkoly do svého středu, takže v podstatě jsou to sněmy samy, které udělují práva stavu zemského.

Značný vliv vykonávají zejména sněmy, pokud jde o celkovou správu. Nejvyšší úředníci zemští mohou býti totiž bráni jen ze stavů zemských; jsou tudíž členy sněmů a v této vlastnosti jsou odpovědni nejen králi, nýbrž i stavům, t. j. sněmu. Nadto jsou tito nejvyšší úředníci zemští jmenováni „s radou zemskou“. Odtud zemský sněm má vliv nejen na jmenování těchto úředníků, nýbrž i prostředkem jejich na celou správu, ba i na vládu

zemskou. Lze vším právem tvrditi, že se tu objevují již určité předpoklady vlády parlamentní.

Sněmy svolují k nařízení zemské hotovosti, jde-li o tažení za hranice; někdy samy staví vojsko. Sněm království českého pak zvláště nadto jest strážcem celitosti koruny české; bez jeho svolení nemohlo býti nic od koruny odcizeno.

Velmi důležité jest právo sněmů povolovati berně. Středověké pojetí, že král jest povinen hraditi veškerý náklady správy státní ze svého a že berně povolované sněmy jsou dobrovolným příspěvkem stavů země králi na úhradu výdajů státních, se udržuje ještě v této době. Důsledek toho pojetí jest jednak, že bez svolení sněmu král podle velkého privilegia krále Jana z r. 1510 resp. 1511 (viz výše § 25) nemůže nijakou berní vypsatí; jednak že král po každém povolení berně vydával sněmům revers, že berně byla povolena z dobré a svobodné vůle stavů a že povolení to nemá býti na újmu právům a svobodám stavů. Sněmy však nejen povolovaly berně, nýbrž ji také rozvrhovaly a berníky zemskými, po případě i krajskými také vybíraly. Vybrané berně odváděly sněmy královské komoře, někdy však, zejména šlo-li o berně povolené k účelu přesně vytknutému, s pominutím královské komory na stanovený účel přímo platily; tak zejména, byla-li berně povolena na vedení válek v Uhrách, byla berně zemskými berníky často přímo v Uhrách placena. Sněmy dále nejen povolují berně, nýbrž i rozhodují o tom, z jakých zdrojů jest berní vybrati a k jakému účelu resp. na jaké potřeby jest vybranou berní obrátiti.

Mezi potřebami, na které se vybraná berně obrací, nejdůležitější jsou potřeby vojenské, potřeby královského dvora a potřeby zemské. Mezi potřebami zemskými se zejména uvádějí platy některých úředníků, krajských hejtmanů, vydání na veřejné stavby a j. Na tyto potřeby zemské ponechávaly si sněmy z vybrané berně potřebný peníz. Tím se začíná tvořiti zvláštní jmění zemské neboli stavovské, kterým sněmy nakládají samostatně; jest to v prvé řadě domestikální fond, který se v Čechách vytvořil již ve druhé polovici 17. století.

Členy sněmu jsou jen ti, kdož mají inkolát ve stavu panském nebo vladycském, složili revers k zemi, jsou vlastníky statku v deskách zemských zapsaného a byli uvedeni na sněm; dále držitelé určitých úřadů a zástupci královských měst. Složení sněmů zemských nebylo však ve všech zemích koruny české stejné.

Imunita členů sněmů se zaručuje v této době zvláštními bezpečnými listy (glejty), které zajišťují členům sněmu bezpečnou cestu na sněm i nazpět a ochranu proti zatčení. Listy tyto vydává předseda sněmu.

Zdá se však, že členové sněmu této imunity někdy zneužívali. Aspoň na volicím sněmu konaném v r. 1526 v Praze bylo nutno napomenouti členy sněmu. „Item, jakož jest všem dán glejt svobodný i před zatykači těm, kdož na sněm přijeli do Prahy, také všechny napomínati ráčil pan purkrabí, aby se pokojně zachovali, aby jakž jim zachován glejt býti má, sami jej též zachovali.“

1. Čechy.

Od smlouvy z r. 1508 resp. od smlouvy svatováclavské z r. 1517 právo stavu městského seděti a hlasovati na sněmu nebylo již sporné. V době odboje stavovského z r. 1547 stalo se jednu chvíli pochybným, zda stav městský udrží své postavení jako stav zemský; Ferdinand I. ponechal však jemu místo a hlas na sněmu ovšem (jen) jako své komoře. V Zemském Zřízení z r. 1549 kap. A 9 bylo pak výslovně stanoveno, že, jako od starodávna bylo, tak i na příští doby mají býti jen tři stavy zemské: panský, rytířský a městský, a nějaký čtvrtý stav zemský nemá býti přičiňován; totéž bylo stanoveno v Zemském Zřízení z r. 1564 kap. A 9. Stav duchovního jakožto zvláštního stavu zemského zde nebylo.

Stav panský byl jednotný a dalšího rozlišování v něm nebylo. Pořadí se v něm určovalo starožitností rodu. Podmínky přijetí do stavu panského jsou zde tytéž, jaké se vyvinuly na sklonku doby předchozí. Od počátku 16. století stav panský spolurozhoduje s králem o přijetí do svého středu (Z. Z. z r. 1549 A 33, 34, Z. Z. z r. 1564 A 40, 41).

Stav vladýcký jest rovněž jednotný, a podmínky přijetí do stavu tohoto jsou tytéž jako v době předchozí.

Ve stavu městském měla zvláštní postavení t. zv. města privilegovaná (viz výše § 29), jinak však podstatných změn proti době předchozí tu není. O připuštění do stavu rozhodovala města sama.

Právní postavení všech těchto tří stavů není stejné. Vyšší dva stavové měli právo se svolením krále „práv svých přičiněti nebo ujíti“ (Z. Z. z r. 1549 X 18, Z. Z. z r. 1564 Z 4), t. j. na obecném sněmu bez hlasu stavu městského upravovati své stavovské poměry a zemské právo, jakož i dohodovati se (s králem) o soudu zemském a jiných soudech. Stav městský byl naproti tomu královskou komorou; pánem jejich zůstává král. Teprve za Rudolfa II. mohl i stav městský podle Koldínových Práv Městských se svolením krále práv svých přičiněti nebo ujíti, takže postavení jeho jako třetího stavu zemského nyní více vystupuje do popředí.

Členové vyšších dvou stavů se dostavovali na sněm osobně a sněmovali na svůj náklad. Za stav městský docházeli zástupcové jednotlivých měst na náklad dotčených měst. Ježto sněm trval někdy i delší dobu a náklad spojený se sněmováním byl

dosti značný, přestávali zejména chudší vladýkové docházeti na sněm. Odtud se již v době předchozí vyvinul obyčej, že na sjezdech krajských rytířstvo si volilo své zástupce, kteří pak sněmovali na náklad kraje. Takto se nám začíná ujímati i na sněmu kromě stavu městského myšlenka zastupitelská, avšak neúplná, neboť kromě zvolených zástupců nadto každý vladýka z kraje se mohl, ovšem na svůj náklad, sněmování zúčastniti. Ale i tato neúplná representace vzala již za prvních Habsburků za své, neboť Ferdinand I. vyhradiv právo svolávati sněmy a jakékoli sjezdy stavovské výlučně králi, sjezdů krajských nesvolával. Odtud volení zástupců do sněmu zemského po krajích přestalo. Jen dvakrát v této době (r. 1574 a 1608) došlo k volbám zástupců do sněmu zemského za kraje a to všech tří stavů zemských. Důvod toho byl, že na přístím sněmu (1575, 1609) budou projednávány důležité věci zemské, a bylo lze tudíž očekávati, že sněm bude trvati delší dobu; zvýšený takto náklad na sněmování nemohou prý však mnozí vydržeti.

Tak čteme aspoň v usnesení sněmovním z června 1574. Odtud prý někteří členové sněmu ještě před skončením sněmu odjíždějí, jiní opět teprve po zahájení sněmu se dostavují, z čehož nemalá „nesrozumění“ vzházejí. Proto v srpnu na den sv. Vavřince mají býti konáni sjezdové krajští, kteří by „nic jiného nejednali než toliko osoby jisté ze všech tří stavů, kromě nejvyšších úředníkův a soudců zemských, v počtu malosti a velikosti kraje obrali a volili i také při tom některou sumu peněz na pomoc vychování těch volených, jakžkoli nejlépe o to v jednom každém kraji, coby na ty osoby z toho kraje volené vystihnouti mohlo, se sněsti moci budou, mezi sebou vyhledali, nařídili a sebrali“. Držáni mají býti sjezdové tito v těchto městech: „v kraji Hradeckém v Hradci Králové, v kraji Čáslavském v Čáslavi, v kraji Litoměřickém v Litoměřicích, v kraji Zateckém v Zateci, v kraji Plzeňském v Plzni, v kraji Prachenském na Písku, v kraji Bechyňském na Táboře, v kraji Podbrdském v Berouně, v kraji Kouřimském v Kouřimi, v kraji Slánském v Slaném, v kraji Boleslavském v Nymburce, v kraji Rakovnickém v Rakovně, v kraji Chrudimském v Chrudimi, v kraji Vltavském v Sedlčanech“.

Podle toho, co bylo uvedeno, jsou členy sněmu zemského: nejvyšší úředníci a soudcové zemští; členové stavů panského a vladýckého; zástupcové královských měst; výjimečně zástupcové všech tří stavů, volení na sjezdech krajských.

Sněmu předsedal a jednání sněmovní řídil nejvyšší purkrabí pražský jako hlava zemských stavů. Na sněmu byly tři kurie: panská, rytířská a městská. Každá kurie jednala odděleně. Za usnesení kurie se pokládalo, na čem se snesla většina. Hlasovalo se ve vyšších dvou kuriích podle hlav, v kurii městské podle měst; každé město mělo jeden hlas. Za usnesení sněmu se pokládalo, na čem se všechny tři kurie souhlasně snesly. K platnosti

usnesení sněmovního se vyžadovalo sankce králem. Pravidlem se sněmy konaly v Praze.

2. Morava.

Zde byli čtyři stavové zemští: panský, duchovní, rytířský a městský. Biskup olomoucký byl prvním stavem v zemi. Stav duchovní tvoří kapituly brněnská a olomoucká, dále opatové a proboštové některých klášterů majících statky deskové, kteří mají právo nositi infuli. Královských měst zde bylo mnohem méně než v Čechách; v této době jest jich jen šest: Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště a Uničov.

Na sněmu jsou v této době jen tři kurie: panská, rytířská a třetí kurii tvoří stav duchovní a města; biskup olomoucký hlasoval s kurií panskou a byl také k ní čítán. Způsob hlasování byl celkem týž jako v Čechách. K platnosti usnesení sněmovního se vyžadovala sankce královská jen v důležitějších věcech.

Sněmu předsedal a jednání sněmovní řídil zemský hejtman. Pravidlem byly sněmy konány v Brně nebo v Olomouci.

3. Slezsko.

Zde jsou dva druhy sněmů: sněm knížecí, t. j. sněm celého Slezska a sněmíky jednotlivých knížetství.

Sněm knížecí neboli ústřední byl složen ze tří kurií. V první kurii byli knížata a svobodní stavovští páni, t. j. vysoká šlechta, které bylo králem uděleno právo knížecí a jejíž statky byly vyřazeny z knížetství. Knížatům příslušel hlas virilní, kdežto svobodní stavovští páni byli sloučeni v lavici a také jako lavice hlasovali. Ve druhé kurii byli zástupcové vyšších stavů (panského, duchovního, rytířského) bezprostředních knížetství a zástupce města Vratislavě. Hlasovalo se podle knížetství, a každé knížetství mělo jeden hlas; Vratislav měla také jeden hlas. Třetí kurii tvořili zástupci měst bezprostředních knížetství. Města zde byla sdružena v lavice a podle lavic se také hlasovalo; každá lavice měla jeden hlas.

Sněmu knížecímu předsedal vrchní hejtman zemský. Za usnesení sněmu se pokládalo, na čem se všechny tři kurie souhlasně snesly. Sněm se konal pravidlem ve Vratislavi.

Sněmíky jednotlivých knížetství byly složeny různě. Skládaly se ze čtyř, někde ze tří, někde jen ze dvou kurií. Sněmíky ty se konaly v hlavním městě knížetství, a svolával je kníže nebo hejtman. Hlasovalo se podle kurií, a za usnesení sněmíku se pokládalo, na čem se kurie souhlasně snesly. K platnosti sněmovního usnesení bylo třeba schválení knížete, někdy se však toto schválení nevyžadovalo.

4. Lužice.

Složení a ústrojí sněmů Horní a Dolní Lužice zůstává celkem totéž, jako v době předchozí; nějakých podstatných změn tu není.

B. Sněmy generální.

Složení, ústrojí a příslušnost generálních sněmů koruny české zůstávají celkem tytéž, jako v době předchozí. Generální sněmy svolává král. Za usnesení sněmu se pokládá, na čem se všechny země souhlasně snesly. K platnosti usnesení sněmovního se vyžadovalo královského schválení, a usnesení to bylo závazné pro jednotlivé sněmy zemské. Místo generálních sněmů nebylo nijak přesně stanoveno; určoval je král. Poněvadž však král v této době svolává generální, neboli, jak také se někdy říkalo, hlavní sněmy v prvé řadě k tomu, aby povolovaly zvláštní berně proti Turkům, začala se v zemích českých proti nim vzrůstat nechuť. Odtud zejména stavové zemí přivtělených zaopatřovali si od krále reversy, že povolání takovýchto berní, jejich přítomnost na generálním sněmu a vůbec celé sněmování nemá býti nikterak na újmu jejich výsadám, svobodám a starobylým zvyklostem zemským. Takovéto reversy byly od krále vystavovány stavům jednotlivých zemí zvláště, někdy však byly obsaženy již předem v královské propozici na generální sněm.

Zvláštního významu nabývají generální sněmy na samém sklonku této doby, již v období revolučním. Nejdůležitější z nich jest generální sněm zemí koruny české, konaný v červenci 1619 v Praze, na kterém byla dne 31. července uzavřena konfederace „mezi královstvím českým a markrabstvím moravským, hořejším a dolejším Slezskem, též hořejšími a dolejšími Lužičany“. Konfederací touto (protestantští) stavové všech zemí koruny české uzavírají spolek na hájení svých práv zemských, politických i náboženských a obmezují moc královskou na míru nejmenší.

Konfederace tato začíná slovy: „Jakož jest Pán Bůh všemohoucí, v jehož rukou všech potentátův knížat a vrchností tohoto světa srdce zůstávají a od něhož všelijaké proměny v zemích pocházejí...“, a čítá 100 článků. Hlavní obsah konfederace této jest.

Země koruny české nejsou dědičné, nýbrž „mají své svobodné volení“; důsledkem toho za života panujícího krále nemá býti nikdo ani na čekanství, ani na království volen nebo korunován, leč by země samy z vážné potřeby o to žádaly (čl. XXII., XXIII.). Příslahy stavů se vztahují jen na krále, nikoli však na jeho dědice (čl. XXIV.). Král se volí na generálním sněmu všech zemí konaném na hradě pražském; sněm svolávají defensoři království českého. Kandidáta na trůn staví stavové čeští a mají také hlas první; druhý hlas mají stavové moravští, třetí stavové slezští, čtvrtý stavové Horní Lužice, pátý stavové Dolní Lužice a šestý opět stavové čeští (čl. XXVI.—XXVIII.). Král jest povinen tuto

konfederaci potvrditi; kdyby pak něco proti této konfederaci nebo proti svobodnému výkonu náboženství podnikl, jsou stavové svých přísah ihned osvobozeni; král nemá bez povolení zemí ani války začínati, ani vojsko najímati, ani cizí lid do zemí uváděti, ani v některé zemi pevnosti stavěti, ani dluhy uzavírati nebo stavy k rukojemství nutiti (čl. XXIX.—XXXIII.). Všechny země ručí nerozdílně za tuto konfederaci a jsou jejími rovnoprávními členy; každá země zůstává při svých právech, svobodách, výsadách a zřízeních zemských a nemá činiti nic, co by čelilo proti konfederaci (čl. LV.—LVIII.). K hájení svých práv, zejména i z této konfederace plynoucích, zvolí si každá země defensory, jichž jména do tří měsíců druhým zemím oznámí. Defensoři jsou povinni řídit i se instrukcemi jim danými a každoročně podle potřeby se scházeti. Jsou oprávněni, kdyby nějaké útlusky se dály a jim to oznámeno bylo, vznésti věc na krále nebo na jeho místodržícího a žádati o nápravu, kdyby však potřebná náprava zjednána nebyla, vznésti věc na stavy dotčené země, po případě na defensory všech zemí. Nadto pak defensoři čeští mají právo obesílati defensory z ostatních zemí do Prahy nebo do jiného města a nemá jim v tom býti králem bráněno (čl. LIX.—LXV.). Země jsou povinny vypomáhati si navzájem hotovostí vojenskou, a jest výše této hotovosti také přesně stanovena (čl. LXX.—LXXIX.). Sněmy zemské nemají trvati déle než dvě neděle, leč by stavové z vážné potřeby sami jinak uznali. Na čem se stavové v zemi při sněmích nebo sjezdech obecných jednou shodnou a k čemu na propositi královskou svolí, na tom má zůstat (čl. XCV., XCVI.). Zaručuje se svobodný výkon „náboženství evangelického vedle znění české aneb augsburské konfessí“ všem lidem bez rozdílu pohlaví ve všech sjednocených zemích, městech, městečkách a vesnicích v tom jazyku, jakého se v zemi užívá. Země sjednocené, které nemají zvláštních majestátů na svobodný výkon náboženství (Morava a obojí Lužice), jakož i ty země, které by později k této konfederaci přistoupily, mají podle majestátů českého a slezského právo na svobodný výkon náboženství (čl. IX., X.). Všichni pod jednou ve všech sjednocených zemích jsou povinni přísahou se zavázati všem stavům v zemi, že nebudou ničeho podnikati proti majestátu a proti svobodnému výkonu náboženství; kdož by se touto přísahou nezavázal a ke konfederaci se nepřiznal, nemá ani na jakékoli úřady býti dosazován, ani v zemi trpěti (čl. XII.—XIV.). Nejvyšší úřady zemské se rozdělují tak, že protestantským stavům mají připadnouti v Čechách: nejvyšší purkrabí pražský, nejvyšší písař, presidentové komory a rady nad apelacemi, oba podkomoří, hejtman hradu pražského, nejvyšší mincmistr a oba hofrychtěři, „na Moravě: hejtman zemský, nejvyšší komorník, podkomoří a nejvyšší písař, v Slezsku vrchní hejtman jako i jiní všichni hejtmáné a kanceliéři v dědičných knížectvích, v dolejších a hořejších Lužicích oba landfojtové zemští, hejtmáné a sudí“. Jmenování na úřady zemské má se díti tím způsobem, že stavové navrhnou a král jmenuje; v Čechách a na Moravě jest při tom postupovati tak, že ten stav, jemuž dotčený úřad přísluší, navrhne králi čtyři osoby, a král z nich jednu jmenuje. Ve městech, kde se rada dosazovala až dosud jen z osob pod jednou, má se rada na příště dosazovati rovným dílem osobami jak pod jednou, tak i pod obojí; avšak primas resp. purkmistr má býti brán z osob pod obojí (čl. XVI.—XVIII.). Články v této konfederaci uvedené se uzavírají „bez újmy výsad,

práv, privilegií, svobod, zřízení a dobrých starobylých zvyklostí jedné každé země“ (čl. C.).

K této konfederaci přistoupili a na tomže generálním sněmu byli přivzati (dne 16. srpna 1619) stavové obou zemí rakouských, horních i dolních.

Konfederace tato vzala za své bitvou na Bílé hoře. Generální sněmy v této době konané jsou také posledními generálními sněmy zemí koruny české vůbec. Po bitvě na Bílé hoře generálních sněmů už není.

C. Krajské sjezdy.

Instituce krajských sjezdů na sklonku doby předchozí v Čechách tak slibně započavší se v této době nerozvinula. Zápověď konati sněmy a jakékoli sjezdy stavovské bez výslovného povolení královského uplatněná již v prvních letech panování Ferdinanda I. dolehla především na sjezdy krajské. Stavové se sice domáhali svobody konati krajské sjezdy, ale tyto jejich snahy zůstaly bezvýsledné. Jen zcela výjimečně a na dobu předem stanovenou a k účelu přesně vytknutému dovoľoval Ferdinand I. krajské sjezdy. Za nástupců Ferdinanda I. nebylo tomu lépe. Konány byly sice tu a tam s výslovným povolením královským krajské sjezdy, ale program sjezdů těch byl předem vymezen: zvolení zástupců na obecný sněm. Za krále Matěje byl zákaz konati svobodně krajské sjezdy výslovně obnoven.

V období revolučním byly sjezdy krajské konány svobodně, ale do doby pobělohorské instituce krajských sjezdů nepřešla.

Krajské sjezdy byly konány jen v Čechách; v zemích přivtělených této instituce nebylo.

§ 44. Soudy.

Dělení soudů na královské resp. zeměpanské a stavovské neboli zemské v této době trvá. Naproti tomu vznikají nám soudy, jichž příslušnost se vztahuje na všechny země koruny české. Jsou to: soud královské rady a rada nad apelacemi na hradě pražském. Oba tyto soudy mají svůj základ v soudní výsosti krále českého; avšak v soudu prv jmenovaném uplatňuje se vliv stavovský, kdežto rada nad apelacemi jest soudem ryze královským.

A. Soudy ústřední.

1. Soud královské rady.

Královská rada v pravé své povaze jest orgánem vládním (viz o tom níže). Od 16. století vešlo však v obyčej, že král rozeře před ním sročené, jakož i revise k němu podané přikazoval k rozsouzení (na místo komornímu soudu, jak bylo až dosud) této

královské radě. Základ této pravomoci soudní byl dán soudní výsostí krále českého; odtud věci projednané před zemskými soudy a k těmto také (výlučně) příslušné v pravomoc královské rady nespádaly. Takto se královská rada stává řádnou soudní instancí a to nejvyšší soudní instancí pro celou korunu českou. Soud královské rady zasedával v místnostech komorního soudu. Předsedal jemu nejvyšší hofmistr.

2. Rada nad apelacemi na hradě pražském.

Soud tento byl zřízen v r. 1548 Ferdinandem I. z vlastní moci královské. Podle instrukce dané v Augšpurce (dne 20. ledna 1548) jest to výlučný soud odvolací z rozsudků městských soudů ve všech zemích koruny české. Proto znovu výslovně bylo zakázáno odvolávat se do Magdeburku nebo do Norimberku aneb na jiná místa ven ze země. Vedle toho měla rada nad apelacemi vydávati naučení rovněž do všech zemí koruny české.

Rada nad apelacemi čítala 14 radů; v čele byl president (ze stavu panského), dále další dva páni, tři rytíři, čtyři měšťané pražští a čtyři doktoři práv. Zasedala rada nad apelacemi po celý rok vyjímajíc v neděli, ve středu, v sobotu a v jiné obyčejné a řádné svátky a to v létě sedm hodin (od 6—10, od 1—4), v zimě šest hodin (od 7—10, od 1—4).

Rada nad apelacemi byla odvolacím soudem po výtce pro soudy městské. Skutečnost však, že soud tento byl osazen také osobami stavů panského a rytířského, vedla nepochybně k tomu, že soud tento začal obesílati a souditi také osoby stavů panského a rytířského. Odtud na obecném sněmu zemském konaném v r. 1575 bylo vydáno usnesení, že rada nad apelacemi má zůstati obmezena na příslušnost, která jí byla původně instrukcí z r. 1548 dána, a že nemá k sobě přijímati „jiných věcí a zvláště osob ze stavu panského a rytířského“ a že žádná osoba ze stavů panského nebo rytířského před tímto soudem odpovídati povinna není.

B. Soudy v jednotlivých zemích.

I. Čechy.

1. Soudy královské.

Soud dvorský zůstává v této době obmezen již jen na věci manské a na odúmrtí. Řád a ústrojí jeho upravují Zemské Zřízení z r. 1549 (kap. O 1—O 20) a Zemské Zřízení z r. 1564 (kap. M 36—N 6). V čele jest sudí dvorský, který vede také dvorské desky. Soud zasedá čtyřikráte do roka vždy před zasedáním soudu komorního.

Soud komorní jest v této době ve své působnosti obmezen již jen na Čechy. Řád a ústrojí jeho upravují Zemské Zřízení z r.

1549 (kap. P 37 — Q 13) a Zemské Zřízení z r. 1564 (kap. O 1 — O 18). Soudu předsedá nejvyšší hofmistr, který, zajde-li jej cos, se může dáti zastoupiti kterýmkoli členem soudu. Soud jest osazen osobami stavů panského a rytířského; nejméně jich má býti dvanáct, ale král může počet jejich rozmnožiti nebo zmenšiti. K nálezům a výpovědem jest třeba nejméně deseti členů. Soud zasedal čtyřikráte do roka po každé po dvě neděle a to každý den. Pravomoc soudu komorního nebyla přesně vymezena. Vyloučena jest jeho pravomoc, pokud jde o statky deskové a o práva v deskách zemských zapsaná, neboť zde jest výlučně příslušný zemský soud; jinak však lze říci, že konkuruje se zemským soudem. Význam soudu komorního posílením moci královské vzrostl.

Soud hejtmanský jest novým soudem a vzniká teprve v této době. Podle hejtmanského řádu z r. 1528 měl hejtman resp. hejtmán království českého míti zvláštní soud (hejtmanský), složený ze šesti osob ze stavů panského a rytířského. Soud ten měl býti příslušný ve věcech, které náležely do pravomoci hejtmána království českého. Pravomoc ta nebyla však přesně vymezena; obecně lze říci, že sem spadaly věci, které nenáležely na zemský soud a na úřady zemské, tedy v prvé řadě věci policejní. Soud tento byl však záhy spojen se soudem komorním, což Zemská Zřízení z r. 1549 (kap. Q 3) a z r. 1564 (kap. O 8) potvrdila.

Soud české komory jest rovněž soudem novým; vzniká se zřízením české komory. Česká komora jakožto fiskální úřad ryze královský byla původně příslušná pro celou korunu (viz níže § 46), ale postupem doby se pravomoc její obmezila na Čechy. Týž územní rozsah pravomoci jako česká komora měl i soud zřízený při této komoře. Soudní pravomoc české komory nebyla zcela jasná. Podle instrukce z r. 1527 měl soud české komory rozhodovati o sporných věcech, dotýkajících se bezprostředně komorních statků nebo věcí k nim příslušných. Podle druhé instrukce z r. 1530 měl soud tento rozhodovati spory, týkající se komorních důchodů a statků. Členy tohoto soudu byli radové české komory. Nezdá se však, že by působnost tohoto soudu byla obzvláště valná.

Soud podkomořský v této době valně tratí na své váze, zejména zřízením rady nad apelacemi na hradě pražském.

Ostatní soudy královské zůstávají celkem tak, jak byly v době předchozí.

2. Soudy stavovské.

Soud zemský (větší) jest soudem stavovským po výtce. Ústrojí jeho jest v této době již ustáleno; rovněž jest od dob

krále Vladislava II. pevně stanoveno t. zv. sedání v lavicích (12 pánů, 8 vladýků). Podle Zemského Zřízení Vladislavského má na zemském soudu hned po předsedovi, nejvyšším purkrabí pražském, místo vladař rodu Rožmberského, což také Zemská Zřízení z r. 1550 (kap. A 1), z r. 1549 (kap. A 15) a z r. 1564 (kap. A 56) potvrdila, jakož vůbec vladař domu tohoto má seděti a místo své míti nade všemi úředníky zemskými (Z. Z. z r. 1549 A 15, Z. Z. z r. 1564 A 58). Od r. 1545 jest členem zemského soudu i královský prokurátor, pokud král sám ve sporu není stranou (Z. Z. z r. 1549 A 11, Z. Z. z r. 1564 A 10). Zemské soudce jmenuje král „s radou“; učení právníci v zemském soudu místo nemají. Soud zemský jest výlučně příslušný ve sporech o deskové statky a o práva k nim a jest osobním soudem dvou vyšších stavů. Král sám v občanských věcech přísluší před zemský soud. Proti pravomoci zemského soudu ustupuje i moc královská potud, že král nemůže nikomu vydávati proti zemskému soudu glejty (Z. Z. z r. 1549 A 37, Z. Z. z r. 1564 A 22). Jinak konkuruje zemský soud se soudem komorním. Činnost zemského soudu tvořiti svými nálezy právo vydáním zemských zřízení jest v této době arci již v podstatě ztenčena. Pokud zemský soud rozhoduje v první stolici, není od jeho nálezu odvolání; svrchovanost soudu zemského po této stránce zvrátiti se Ferdinandovi I. v době stavovského odboje nepodařilo. K tomu, aby soud zemský mohl vydati nález, jest třeba přítomnosti nejméně deseti soudců.

Menší soud zemský zasedá vždy několik dnů před zemským soudem (větším). Jeho ústrojí, složení a příslušnost jsou upraveny zemskými zřízeními a zůstávají celkem tytéž jako v době předchozí.

Soud nejvyššího pražského purkrabí jest příslušný ve věcech listovních, t. j. při rukojemských listech; rovněž rozhoduje soud tento, byl-li vydán na koho zatykač, zda se zatčení stalo po právu; není však již příslušný při zápisech židovských. Soudu tomuto předsedá nyní nejvyšší pražský purkrabí.

3. Soudy církevní.

Ústrojí soudů církevních zůstává v této době beze změny. Příslušnost jejich se však valně ztenčuje; lze říci, že církevní soudy zůstávají obmezeny na spory manželské a na trestní věci kleriků. Na sklonku této doby vzniká církevní soud podobojí (konsistoř dolejší), takže na krátkou dobu jest tu dvojí soudnictví církevní: podjednou a podobojí.

Na soudu universitním se v této době nemění celkem ničeho.

II. Morava.

1. Soudy zeměpanské.

V této době v podstatě zaniká soud dvorský, a soud podkomoňský tratí, právě tak jako v Čechách, značně na své váze.

Soud hejtmanský zůstává celkem nezměněn.

2. Soudy stavovské.

Zemský soud (větší) zůstává ve svém složení a ústrojí i ve své pravomoci nezměněn. Koná se dvakrát do roka: v Olomouci na Tři krále a v Brně na sv. Trojici, vždy po tři neděle. Rovněž tak bez změny zůstává i zemský soud menší.

Manský soud biskupa olomouckého zůstává rovněž beze změny.

3. Soudy církevní.

I zde, právě tak jako v Čechách, se příslušnost soudu biskupského ztenčuje; rovněž na čas vzniká zde také soudnictví podobojí.

III. Slezsko.

Ústředním soudem jest vrchní neboli knížecí právo slezské jakožto soud převážně stavovský, založený již na sklonku doby předchozí. Ústrojí, složení i příslušnost jeho se postupem doby měnily. Ferdinand I. tomuto soudu valně nepřál a jeho pravomoc obmezoval.

V jednotlivých knížetstvích byly nejvyšší soudy manské, které v různých knížetstvích měly také různá jména.

IV. Lužice.

V obou Lužicích není v soudnictví, jak se vyvinulo na sklonku doby předchozí, celkem podstatných změn.

§ 45. Úřady.

Stavovský ráz českého státu v této době až do bitvy na Bílé hoře zůstal ve svých základech nezměněn. Státní moc zůstává nadále dělena mezi krále a stavy, a dualism státní moci jest patrný i v úřadech. Tento dualism ovšem nemůže jíti tak daleko a do těch důsledků jako ve zřízení soudním. Skutečnost, že hlavou moci vládní a výkonné jest i ve státu čistě stavovském, jako jest stát český této doby, král (i že původně všechny úřady mají svůj základ v králi resp. v zeměpánu), přináší s sebou, že v ústrojí úředním nemůžeme mluvití do té míry a v tom významu o úřadech královských neboli zeměpanských a o úřadech stavovských

neboli zemských jako v jiných institucích (v soudnictví, ve financích, ve vojenství a pod.). Užíváme-li tohoto rozlišování i při úřadech, chceme tím říci tolik, že úřady královské neboli zeměpanské jsou ty, na které stavům vůbec vliv nepřísluší, kdežto úřady zemské jsou ty, prostředkem kterých sice král také vykonává moc ve státu jemu příslušející, ale na které mají stavové potud vliv (ať při osazování jich, ať při výkonu pravomoci úřadu příslušející), že král jest jím ve výkonu moci vládní a výkonné podstatně obmezen.

Toto obmezení královské moci vládní a výkonné (o obmezení královské moci v oboru zákonodárném a v soudnictví bylo mluveno výše v § 42) jest dáno povšechně ústavním rázem českého státu a vyvírá obecně z dualismu státní moci. Zvláště toto obmezení jest dáno zásadami, o kterých bylo mluveno již výše v § 42. Na zásadách těch se v té době celkem nezměnilo ničeho.

Král jest vázán sázeťi na úřady veřejné jen lidi domácí (této zásady nebylo však od Habsburků při některých úřadech ryze královských vždy šetřeno, jak níže bude ještě uvedeno). Na nejvyšší úřady dosazuje král úředníky „s radou“, a to na doživotí. Nejvyšší úředníci zemští jsou odpovědni sněmu a přísahají při nastoupení úřadu nejen králi, nýbrž i stavům (viz ostatně i výše § 42).

Na sklonku doby předchozí za silného poklesnutí moci královské podařilo se stavům získati si vliv i na úřady dosud ryze královské. Naproti tomu již za Ferdinanda I. vliv královský zase značně stoupá; nadto pak vznikají některé nové úřady ryze královské, na které vliv stavů nedosahuje. Avšak značný vzrůst moci královské za Ferdinanda I. jest více méně jen dočasný a dostavuje se jen v Čechách, nikoli také v ostatních zemích koruny české. Nicméně úřady ryze královské, vzniklé za Ferdinanda I., se udržují.

Jako v době předchozí, i v této době nejvyšší resp. nejdůležitější úřady ve státu českém rozlišujeme na ústřední a na zemské.

§ 46. Úřady ústřední.

1. Královská rada.

Institute královské rady, ustalující se na sklonku doby předchozí, nabyla v této době plného svého významu. Základy její zůstávají tytéž. Jest to sbor nejvyšších úředníků a soudců zemských v království českém. To jest vlastní neboli užší královská rada. Rada tato se někdy rozšiřovala tím způsobem, že král povolával do ní rady komorní, někdy i dvorské a jiné krá-

lovské rady, po případě, ovšem jen v případech mimořádných, sněm zemský volí do ní své zástupce a povolávají se do ní i krajští hejtmané; tu mluvíme o královské radě širší.

Královská rada má dvojí povahu. Jednak jest to skutečná královská neboli korunní rada, se kterou se král radí o věcech státních a jejíž hlas podle toho, jaký jest mocenský poměr mezi králem a stavy, padá více méně na váhu. Jednak jest to jako sbor nejvyšších úředníků a soudců zemských (tedy užší rada), orgán po výtce stavovský (pro království české, nikoli také pro ostatní země koruny), tedy jakýsi užší zastupitelský sbor zemský, výbor stavů resp. země, který zastupuje a hájí zájmy země proti moci královské.

Z doby předchozí jest královská rada jakožto orgán ústřední předem jaksi státní radou pro všechny země koruny české; v její pravomoc spadají věci politické. V této pravomoci se jí někdy říkalo také, protože zasedala v místnostech české kanceláře, česká kancelář (consilium bohemicum). Nadto od 16. století se stala královská rada nejvyšší soudní instancí pro země koruny české pod předsednictvím nejvyššího hofmistra (viz výše § 44).

Pravomoc královské rady jakožto státní (vládní) rady se vztahovala na všechny země koruny; byla slyšána o nejruznějších věcech, týkajících se celé koruny. Byla tu obecně uznávána zvyklost, že král ve všech důležitějších věcech koruny má si vyžádati hlasu královské rady. Ale za prvních Habsburků dvě jsou skutečnosti, které pracují proti této zvyklosti; zřízení t. zv. ústředních úřadů (viz výše § 56) a nepřítomnost krále v zemi.

T. zv. ústřední úřady neměly, jak také již bylo uvedeno, působnost nějak územně vymezenou. Jednaly také a podávaly králi zprávu o zemích koruny české, a vlivu jejich stěžejí odolávala královská rada. Stavové čeští sice stáli na stanovisku a uplatňovali požadavek, že ve věcech českých jest král povinen užívatí jen domácích radů, ale s tímto svým požadavkem v celém obsahu a rozsahu neprorazili.

Již volící sněm z r. 1526 se usnesl na tom, že král žádných jiných rad „užívatí nemá v věcech království tohoto a v tom, což přísluší králi českému, nežli Čechův a obyvatelův zemí k království českému příslušejících, pokud které zemi náleží a přísluší“. Na toto usnesení také Ferdinand I. svou přípověď dal. Avšak již na sněmu konaném v únoru 1527 namítal, že ve věcech komorních a rovněž ve věcech, které jsou v úzké souvislosti s jeho dědičnými zeměmi, nemůže vylučovati také rady z jiných zemí; avšak ve věcech českých chce užívatí „přede všemi radů českých“. Když pak stavové na této své žádosti setrvali, odpověděl znovu Ferdinand I., že v české radě a v soudnictví nebude užívatí nikoho jiného než Čechů, co se však komory a jiných věcí a vlády týče, že bude postupovati a jednati podle povahy věci a podle svého uznání.

Ve snesení sněmovním z r. 1527 stavové znovu žádají, aby „jaciž pak kolivěk užítkové v tomto království krále J. M. jsou, aby to Čechové spravovali, ale ne jiní národové aby se v to vkládali měli“, a dále „též také což se kanceláře české dotýče, za to prosíme, že ji J. M. Král. při tom milostivě zachovati ráčí, což té kanceláři od starodávna náleží, aby se v to jiní a z jiných národů nevkládali proti svobodám tohoto království českého“. V instrukci dané sněmovním komisařům na sněm konaný v únoru 1528 odmítl Ferdinand I. první žádosti vyhověti dosti příkře větou: „Což se užítkov našich v témž království dotýče, zdá se nám za neslušné, aby nám kdo v tom jakú míru ukládati měl, jak bychom je spravovati, řídití měli“, avšak pokud české kanceláře (scil. královské rady) se týče, není neochoten žádosti českých stavů vyhověti: „Což se kanceláře království českého, aby při tom, což té kanceláři od starodávna náleží, zůstavena byla, dotýče, i toho žádáme, aby nám napravování práva to oznámeno bylo, v čem jí ublíženo jest“.

V reversu vystaveném sněmu českému konanému v květnu 1528 prohlašuje Ferdinand I.: „... přířkli jsme žádných cizozemcův duchovních ani světských na úřady zemské, dvorské, ani městské ani duchovní nesázeti než Čechy, ani jimi zámkuov a měst koruny české osazovati a jim jich svěřovati, a to máme s radú učiniti...“ (Revers tento ovšem ničeho neopraví o vlivu cizích [ústředních] úřadů na věci české.)

Nezdá se však, že by Ferdinand I. závazku svému obsaženému v tomto reversu byl také naskrze dostál, neboť v r. 1547 ve snesení stavů na sjezdu konaném v polovici března v Praze opět čteme (pod čís. XVI.) požadavek, aby král do české komory sázel jen přirozené Čechy. Naproti tomu však možno míti za to, že stížnosti stavů do vlivu cizích (ústředních) úřadů na věci české se již neopakovaly. Ve výše uvedeném snesení stavovském z r. 1547 nečteme již ničeho o tom; z toho bylo by lze vyvozovati, že stavové vliv těchto cizích úřadů mlčky trpěli.

Lze říci, že na sklonku vlády Ferdinanda I. stížnosti českých stavů do toho, že se t. zv. ústřední úřady vměšují do věcí českých, celkem již přestávají. Avšak za nástupců Ferdinanda I. se stížnosti opakují. Stavové se znovu ozývají proti vlivu ústředních úřadů resp. cizích rádců na věci české, žádají, aby české věci byly spravovány a vyřizovány výhradně českými rádci a pod. Ale skutečnost, že se tyto jejich stížnosti či spíše řečeno žádosti opakují, nasvědčuje tomu, že úplná náprava sotva asi byla zjednána. Existence ústředních úřadů a tím přirozeně i jejich působnost nalezly ve skladbě českého státu politicky již své místo.

Ještě volící sněm z r. 1575 dovolává se privilegia, že král na úřady „zemské, světské i duchovní, tak také i dvoru“ může do-
sazovati jen obyvatele české a vyslovuje žádost i naději „jakž pak i J. M. C. také k tomu se milostivě zamluviti ráčil, že J. M. C. za rady a dvořany ke dvoru svému i J. M. Kr. ve všelijaké služby, kteréby se osoby J. M. dotajkaly, osoby stavu panského a rytířského z Čechuov i z jiných zemí k království tomuto příslušejících před jinými přijímati a tím, odkudby v takových službách vychování a opatření své míti mohli, milostivě opatřiti ráčí“.

Rovněž v r. 1578 nejvyšší zemští úředníci království českého žádají krále Rudolfa II., aby ve věcech českých a celé koruny české užíval výhradně jen jejich rad, právě tak, jako oni (nejvyšší úředníci zemští) se nemíchají do věcí ani říšských, ani uherských, ani rakouských.

V r. 1608, při odboji arciknížete Matěje proti Rudolfu II., stavové čeští sepsali stížné články, celkem 25, z nichž čl. XIII. zněl: „České věci aby J. M. C. jakožto král český ne cizozemcům, ale českým radám svým k uvažování milostivě podával, a cizozemci aby s českými věcmi nic činiti neměli a jich se neujímali.“ Článek tento Rudolf II. výslovně potvrdil.

Na generálním sněmu zemí koruny české konaném r. 1615 v Praze snesl se král se stavy na tom, „co by se kdykoli věci jich českých dotýkalo, to aby český král dříve, nežli by se v čem tom jaké nařízení stalo, vždycky napřed s nejvyššími úředníky a soudci zemskými a radami českými, do které by expedicí právní která věc náležela, uvažoval a jim jakožto těch věcí povědomým a povinnosti na to majícím se dověřoval, tak aby všelijaké nedorozumění, spletkovc a naříkání minouti, a starobylý dobrý obyčej zachován býti mohl“.

A ještě v konfederaci stavů českých, moravských, slezských a lužických z r. 1619 jest v čl. III. stanoveno: „Král nemá s žádným jezuvitem, s cizími poselstvími neb radami o věci, země této se dotýkající, se raditi, ani také nižádných cizozemcův k předním úřadům, radám neb jiným expedicím, též k městským, konšelským nebo jiným úřadům potřebovati“.

Nepřítomnost krále v zemi měla také nepříznivý vliv na pravomoc královské rady ve věcech českých. Poněvadž králové, až na dobu Rudolfa II., nesídlili v království, a královská rada měla přirozeně své sídlo v Praze, byl styk krále s radou pravidlem písemný. Stávalo se sice někdy, že královská rada byla povolána do Vídně resp. ke dvoru, ale případy ty byly celkem řídké. Skutečnosti tyto vadily bezprostřednímu styku krále s radou, zejména šlo-li o věci neodkladné. Nedostatků toho byli si vědomi jak král, tak i stavové. Odtud již od počátku vlády Ferdinanda I. několikráte, jednak z podnětu stavů, jednak z podnětu krále, bylo jednáno o to, aby při dvoře králově byl neustále určitý počet českých radů, s kterými by se král mohl raditi o věcech českých. Ale jednání to nevedlo k nijakému cíli; s počátku se snad rozbíjelo o otázku, na čí náklad se tak má díti, ale ani později, když otázka ta nebyla již sporná, cíle dosaženo nebylo. U dvora královského stavové, ani královská rada nijaké zástupce resp. delegáty neměli.

Již volící sněm v r. 1526 se usnesl „král J. M., kterýžkoli volen bude, ten aby dvorem svým v tomto království obyčejně býti ráčil“. Poselstvu vypravenému do Vídně bylo také dáno do instrukce prositi krále, aby „v království českém obyčejně bytem a dvorem býti ráčil, neb prvé pro nebytí králuov Jich M., pánuov našich, k velikým jest těžkostem toto království přicházelo a k různicem škodným, kterýchž se obáváme, žeby též se přiházeti mohlo pro nebytnost J. M. Kr. v tomto království“.

Ale dlužno míti za to, že volícimu sněmu bylo jasné, že žádosti té bude stěží lze vyhověti. Z toho důvodu sněm uložil téměř poselstvu prositi krále, „aby J. M. Kr. ráčil brzo při sobě rady z tohoto království českého míti, neb známe toho pilné potřeby pro J. M. Kr. i pro toto království a země k němu příslušející; a také J. M. Kr. budete prositi, aby ty rady ráčil opatřiti, aby mohly a měly při J. M. Kr. býti a trvati“. V instrukci dané jest tato žádost dokonce na místě přednějším, než žádost, aby král sídlil v království.

Ze zprávy téhož poselstva lze míti právem za to, že Ferdinand I. proti těmto žádostem nijaký odpor nevznesl. Skutečně také již na sněmu konaném v r. 1527 žádal Ferdinand I., jednak poněvadž „vnově do té koruny přijel a té koruny úřadův, řádů, a způsobův zvláště zpraven ani taky osob z týchž stavův ne všech známost má“, jednak pro svou nepřítomnost v království, aby stavové „z sebe některé hodné osoby vybrali a J. M. jmenovali, kteréž při J. M. Kr. nyní zde o takových náležitých i jiných potřebách pomohly by raditi a jednati“.

Jak žádost stavů v r. 1526, tak i žádost Ferdinanda I. v r. 1527 jsou v konečném cíli shodné; rozdíl jest, že stavové žádají, aby Ferdinand I. měl ty rady při svém dvoře na svůj náklad, kdežto Ferdinand I. žádá, aby tak bylo na náklad stavů. Dohody docíleno nebylo.

V r. 1529 sněm český vznáší novou žádost téhož obsahu: „A co se také rad z tohoto království, kteří by při J. M. býti měli, dotejče, za to také prosíme, aby J. M. Kr. ráčil takové rady při sobě míti, kteří by se v radě království českého rozvážili a uznali k tomu hodní pro J. M. Kr. i pro toto království, a J. M. Kr. že by je držeti ráčil na J. M. Kr. náklad i také v té poctivosti, povaze i v těch místech, takž jakž jest to prvé bývalo od starodávna za J. M. předkův králův českých J. M.“ Náklad má ovšem i nyní hraditi král. Na tuto žádost odpověď od krále nedošla.

V r. 1538 v proposici vznesené na sněm žádá Ferdinand I. opět, aby stavové zvolili ze svého středu některé hodné osoby, kteréž by při králi ustavičně byly přítomny a „způsob a jakžby se co dalo, každé chvíle viděly“. Zde však šlo Ferdinandu I. spíše o to, aby stavové ochotněji povolovali berně na válečná tažení proti Turkům (jako vůbec v době této a bezprostředně následující proposice královské obsahují skoro výhradně jen žádost za berně na války s Turky) než aby věci české s přispěním rad českých mohly býti opatrovány.

Při přijetí arciknížete Maximiliána za krále českého na sněmu konaném v r. 1549 žádají stavové, aby arcikníže Maximilián „pokudž možná, v tomto království, pakliby možné nebylo, tehdy tu a v těch místech k tomuto království příležitostných, bytem svým a osobů svů býti ráčil, abychme v potřebách svých věděli kde a mohli snadně J. M. docházeti a k J. M. se utíkati“. Rovněž žádají stavové, aby při arciknížeti byly (na náklad královský) některé osoby ze stavu panského i rytířského z království. Žádost téhož obsahu jest vznesena stavy za krále Maximiliána ohledně arciknížete Rudolfa na sněmu konaném v r. 1565 a opakována na sněmu konaném v r. 1567. Žádostem těmto slíbil v r. 1567 král Maximilián vyhověti a rovněž přislíbil vždy v listopadu s celým dvorem do království přijížděti a zde delší dobu pobývati.

Teprve na sněmu konaném v r. 1575 byla v této věci docílena dohoda krále se stavy. Byloť za přítomnosti králově (dne 6. září)

na sněmu usneseno: „A kdyby pak se trefilo, že by J. M. C. ven z tohoto království vyjeti ráčil, na tom J. M. s stavy tohoto království v té věci ráčí snešen býti, že čtyry osoby hodné z tohoto království, dvě stavu panského a dvě stavu rytířského, za rady obrány býti mají, o které by se J. M. C. s nejvyššími ouředníky a soudci zemskými, jimžto všickni tři stavové tímto sněmem k tomu moc dávají, sněsti ráčil. A ty při dvoře J. M. aby ustavičně trvaly a při uvazování a vypravování všelikých věcí českých bývaly; také jim všickni tři stavové záplatu, tak jakžby se s nimi dotčení nejvyšší úředníci a soudci zemští o to urovnali, z peněz zemských na vychování dávati povinni budou“.

Usnesení toto však provedeno nebylo. Když pak v r. 1578 nejvyšší úředníci zemští království českého žádají krále Rudolfa II., aby ve věcech českých užíval jen českých radů (viz výše str. 169) upozorňuje je Rudolf II. (resolucí z 25. listopadu 1578), že již předešlí králové několikráte o to žádali, aby „když jsou mimo království, byli jim přidáni domácí radové, se kterými by se mohli o českých věcech raditi“.

V době bezprostředně následující pozbyla celá věc významu tím, že král Rudolf II. s celým dvorem přesídlil do Prahy. Když však král Matěj se zase odstěhoval do Vídně, věc usnula nadobro. Opakují se sice žádosti českých stavů a sliby panovníků, že ve věcech českých jest užívat jen českých radů, ale o to, aby při dvoře královském byl vždy určitý počet českých radů, se již nejedná. Ani stavovská konfederace z r. 1619 o tom ničeho neobsahuje.

2. Česká kancelář.

Česká kancelář, již v této době často českou kanceláří dvorskou, nebo také českou kanceláří dvorskou království českého zvaná, zůstává i v tomto podobdobí úřadem zároveň královským i stavovským. Představeným jejím jest český kancléř, který jest brán ze stavu panského; jeho podpisem jsou opatřeny listiny jdoucí z české kanceláře. Pravomoc její se vztahuje na všechny země koruny české: majestáty a jinaká potvrzení do zemí českých jdou z české kanceláře.

Již volící sněm v r. 1526 se usnesl: „Item, král J. M. budoucí a napotom králové čeští nemají dávati, rozkazovati ani dopouštěti žádných majestátův, ani potvrzení do království českého a do zemí k němu příslušejících, též do říše, což k koruně české přísluší, odjinud nežli z kanceláře české a od kanceláře království českého a pod pečeti krále českého, i tak jakž spravedlivě býti má“.

Tato pravomoc české kanceláře prodělává však v tomto podobdobí změny více méně značné.

Ferdinand I. již v prvých dobách svého panování snažil se pravomoc českého kancléře obmeziti. Jednak zřídil při svém dvoře českou expedici, v jejíž čele stál sekretář podřízený kancléři říšskorakouskému. Jednak zřídil při české komoře zvláštní kancelář, ze které vycházely listy královny v oboru správy ko-

morní. Nadto odňal českému kancléři velkou pečeť královskou a chtěl ji mítí při svém dvoru. Rovněž listy manům českým v říši německé začal vydávati z kanceláře říšskorakouské.

Proti tomuto novému stavu věci ohražovali se rozhodně čeští stavové a spory o to vzniklé byly jakž takž urovnány.

Ferdinand I. vrátil velkou pečeť královskou českému kancléři již v r. 1529. Na sněmu konaném v r. 1541, bylo sneseno, že velkou pečeť má mítí v uschování český kancléř a že majestáty mohou vycházeti jen z české kanceláře, opatřené velkou pečeti a podpisem českého kancléře a to i ty majestáty, které jsou vyhotoveny v české komoře; ovšem jiné listy než majestáty mohou býti vydávány z české komory pod menší pečeti královskou.

„Item, poněvaž od starodávna majestátové z kanceláří království českého jsou vždycky vycházeli pod pečeti, která nejvyššímu kancléři království českého svěřena jest, a ti tou pečeti pečeti býti mají a žádnou jinou; by pak kteří majestátové v komoře kr. J. M. psáni byli, tehda je má kancléř království českého touž pečeti pečeti . . . a kteřížby kolivěk jinou pečeti pečeti byli, ti nemají žádného místa mítí. A protož J. M. Kr. za to prositi máme, aby to hned zastaviti ráčil, aby pod touž pečeti z komory ani odjinud žádní majestátové více o věci království českého a zemí k témuž království příslušejících nevycházeli; pakli jsou kteří vyšli a řádní jsou, ti aby od pana kancléře pod tou jemu svěřenou pečeti obnoveni byli, kteří by pak obnoviti sobě takových majestátův nedali, ti místa mítí nemají . . . kromě . . . jakýchž koli listův, ježtoby majestáty nebyly, ty budí moci z komory J. M. Kr. pod menší pečeti J. M. Kr. vycházeti.“

V čelo české expedice při kanceláři říšskorakouské byl postaven český vicekancléř spolu s náměstkem; tato expedice byla nazývána také kanceláří českou při dvoru. Tím český vicekancléř nabyt při dvoru větší samostatnosti a česká expedice byla pokládána spíše již za exposituru české kanceláře, a když král byl v Praze, spadala v jedno s českou kanceláří.

Rovněž se náprava stala, pokud šlo o many české v říši německé. Zemské Zřízení z r. 1549 nařizuje v kap. B 5, že listy na německá léna jest vydávati, nikoli z kanceláře německé, nýbrž z české kanceláře království českého; totéž ustanovení obsahuje Zemské Zřízení z r. 1564 v kap. A 50.

Za nástupců Ferdinanda I. nenastaly celkem podstatné změny. Když dvůr za Rudolfa II. přesídlil do Prahy, splynula česká dvorská expositura s českou kanceláří. Avšak když za Matěje dvůr opět přesídlil do Vídně, odstěhovala se také s ním část české kanceláře.

Působnost české kanceláře se vztahovala, jak již bylo řečeno, na všechny země koruny české. Působnost tato nebyla od

zemí přivtělených hrubě popírána, ačkoliv se tyto země místy pokoušely o jiný stav věcí.

Na Moravě stavové v r. 1526 v instrukci dané poselstvu sněmu moravského ku králi Ferdinandovi a králové Anně žádají krále, aby majestáty a jiné listy vydával „z kanceláří svých, jak se zdáti bude“ králi, tak jak předešli králové činili. Této žádosti využil Ferdinand I. proti usnesení voličů sněmu českého z r. 1526, aby majestáty a potvrzení do zemí koruny české vydával jen z české kanceláře (viz výše). Ale již v instrukci dané svým komisařům pro jednání se stavy českými o „napravení práva“ v únoru 1528 prohlašuje Ferdinand I., že, „což se kanceláře království českého, aby při tom, což té kanceláři od starodávna náleží, zůstavena byla“, a žádá, aby jemu bylo oznámeno, v čem této kanceláři bylo ublíženo. Na podkladě dohody krále se stavy českými o této věci ustoupili také stavové moravští od výše uvedené žádosti, požadovali však, aby český kancléř byl při dvoru, aby nebylo třeba vyřízení věci pro jeho nepřítomnost odkládati.

Když na sklonku vlády Rudolfa II. stavové moravští přijali za svého pána arciknížete Matěje, byla zřízena pro Moravu zvláštní dvorská expedice. Avšak po korunování Matěje v r. 1611 za krále českého, stavové moravští zvláštní smlouvou se navrátili pod českou kancelář, vymínilivše si ochranu svých práv a svobod. i že český kancléř bude stále při dvoru; přes to byla po nějaký čas při české kanceláři zvláštní expedice moravská, kterou vedl sekretář z Moravy.

Pro Slezsko a Lužice byla při české kanceláři zvláštní německá expedice. V prvním roce panování krále Matěje (v r. 1611) byla zřízena samostatná slezská kancelář ve Vratislavi, kterou vedl slezský vicekancléř na českém kancléři nezávislý. Avšak již v r. 1616 byla kancelář slezská zase spojena s českou kanceláří jakožto expedice slezskolužická, kterou vedl místokancléř slezský, podřízený českému kancléři.

Česká kancelář byl úřad organisovaný nikoli sborově (kolegiálně), nýbrž byrokraticky. V čele byl kancléř, příslušník stavu panského. Kancléř jest pravoplatný představitel české kanceláře na venek; řídí celou agendu a bez jeho podpisu nemůže žádný platný akt vyjít z kanceláře. Kancléři byl podřízen celý personál české kanceláře; personál ten tvořili místokancléř, dva sekretáři a ostatní úředníci účetní a pomocní.

Místokancléř, který má titul „místokancléř království českého“, zaujímá prvé místo po kancléřovi. Jest to úředník čistě královský dosazovaný kancléřem v dohodě s králem. Jest zástupcem kancléřovým a v době, kdy místo kancléře není obsazeno, jest představitelem české kanceláře. Má titul „rada krá-

lovství českého“ a má místo jako zpravodaj v královské radě s hlasem jen poradným. Vliv místokancléře v české kanceláři byl značný. Odtud pochopíme gravamina stavů moravských z r. 1611, ve kterých m. j. žádají, aby kancléř „místokancléře jměl nebo rozeného Moravce neb jiného, práv a zřízení markrabství Moravského povědomého, avšak ne toho, kterého by sám sobě zvolil“.

Sekretáři byli dva: český a německý, který se nazývá někdy i německým místokancléřem; český byl pro expedici českou, německý pro německou. Česká expedice obsahovala Čechy (vyjímajíc snad kraje německé) a Moravu, německá expedice Slezsko a Lužice. Někdy byli pro každou expedici i sekretáři dva. Sekretáři byli rovněž úředníci čistě královští dosazovaní kancléřem; měli titul „rada království českého“ a měli jako zpravodajové místo v královské radě s hlasem ovšem jen poradným. Sekretář byl vlastním představeným své expedice; byl-li úřad místokancléře neobsazen, zastupoval jej sekretář.

Česká kancelář byla ve velmi úzkém styku s královskou radou. Kancelář svolávala radu k zasedání, a královská rada zasedala pravidlem v místnostech české kanceláře. Zpravodajem královské rady byl kancléř a zároveň také prostředníkem mezi ní a králem.

Podle své povahy jest česká kancelář úřadem čistě správním. Avšak postupem doby stala se česká kancelář také instancí soudní. Česká kancelář si osobovala právo vydávati nálezy a rozsudky a takto zasahovati do pravomoci jiných soudů, zejména i zemí přivtělených. Odtud nelze se diviti, že proti této soudní pravomoci české kanceláře stavové ostatních zemí často protestují.

Konfederace stavovská z r. 1619 výslovně praví v čl. XLIII.: „Tolikéž nemá česká kancelář žádných žalob od obyvatelů a poddaných markrabství moravského, knížectví slezských a oboujích Lužic přijímati, ani na ně žádných poručení činiti, nýbrž obyvatelům jedné každé země s takovými žalobami a stížnostmi na pořádnou jich vrchnost a soud ukázati.“

Tato soudní pravomoc české kanceláře byla sice ve zřejmém odporu s právním řádem, ale *via facti* se ustálila a byla posléze uzákoněna v Obnoveném Zřízení Zemském.

Představený české kanceláře, český kancléř, byl v pořadí nejvyšších úředníků zemských v království českém (teprve) na místě šestém. Ale vlivem skutečných poměrů se postavení jeho značně posílilo. Stalo se to zejména v době, kdy dvůr sídlil v Praze. Český kancléř měl snadný přístup ku králi (což při osobní nepřístupnosti Rudolfa II. velmi padalo na váhu) a mohl se takto snadno stát prostředníkem mezi králem a ostatními nejvyššími úředníky zemskými, zasedajícími v královské radě. Také v té době jest český kancléř (jediný z nejvyšších úředníků zemských) již i členem tajné rady. Nemálo zde také rozhodovala osobnost

tehdejšího kancléře, Zdenka z Lobkovic, muže nad jiné vzdělaného a bystrého a stejně obratného diplomata jako byrokrata; a rovněž nemálo zde vážila i skutečnost, že Lobkovic byl katolík krajně nesnášenlivý (odepřel podepsati majestát z r. 1609) a že se česká kancelář stala výhradnou državou strany katolické. Takto vliv české kanceláře značně stoupl a český kancléř se stal ve skutečnosti prvním mezi nejvyššími úředníky zemskými. Tím byl připravován stav, který se po Bílé hoře stal i stavem právním.

5. Královská komora (česká komora).

Královská komora resp. česká komora jest v této době úřad čistě královský. Velmi neutěšený stav královských financí a značná výše dluhů komorních resp. královských převzatých z doby předechozí důsledkem špatného hospodářství, zejména v době jagellovské, přímo vyžadovaly novou organizaci správy důchodů královských. Z toho důvodu Ferdinand I. již ve druhém roce svého panování instrukcí z (25. března) 1527 zreorganizoval resp. zřídil českou (královskou) komoru. Instrukce tato byla doplněna instrukcemi z (24. dubna) 1530 a z (8. srpna) 1548.

Zreorganizování resp. zřízení české (královské) komory děje se z vlastní vůle královny bez slyšení stavů. Ferdinand I. má při tom úmysl vymaniti královské finance ze vlivu stavů. Úmysl tento jest m. j. patrný také v tom, že Ferdinand I. nemíní se zde řídit ani příповědí danou českému poselstvu v r. 1526, ani reversem vydaným v r. 1528, že na úřady zemské, dvorské, městské a duchovní bude dosazovati nikoli cizozemce, nýbrž jen rodilé Čechy. Tím dává Ferdinand I. jasně na jevo, že do komorních věcí nemá sněm zasahovati.

Česká komora podle instrukce z r. 1527 jest úřad sborový, čítající pět komorních radů, z nichž jeden s titulem nejvyššího rady jest předseda komory a řídí veškeré její jednání. Vedle toho byly však zřízeny zvláštní odbory vnitřní agendy, které sice zůstávaly pod dozorem a vrchním řízením komorních radů, avšak z části byly již samostatné a byly přikázány zvláštním úředníkům.

K těmto odborům vnitřní agendy náleží předem úřad mistra komory, jehož plný titul jest „mistr komory a výběřčí všech nyní plynoucích daní a pomocí, též řádných a mimořádných příjmů a důchodů našeho království českého“. Mistru komory přísluší správa všech příjmů a vydání všech daní; o své činnosti vydává koncem každého roku počet buď radům komory nebo tomu, koho král k tomu určí. Mistr komory má takto v komoře význačné postavení a v poradách komory má místo a hlas (tím se také počet členů komory zvyšuje na šest).

Dále jest tu úřad sekretáře komory. Sekretář komory má býti přítomen při všech jednáních a poradách o věcech komor-

ních a věsti o tom záznamy; jest také představený komorní kanceláře a ve vnitřních věcech komory jest jakýmsi královským prokurátorem.

Konečně jest tu úřad knihvedoucího komory. Knihvedoucí má býti při každém vyúčtování, které se děje v komoře, má pečovati o správné vedení účetních knih a má z nich vyhotovovati výňatky; rovněž reviduje účetní knihy a kvitance.

Úředníci komory nebyli všichni rodilí Češi, nýbrž byli mezi nimi i cizozemci, a stížností stavů českých do tohoto stavu věcí Ferdinand I. celkem nedbal.

České komoře příslušela správa veškerých důchodů královských. Pravomoc její se vztahovala tudíž na příjmy ze statků korunních a komorních, z hor, mýt, cel, ungelů a z jiných regalů, jakož i z měst. Vedle správy příslušela jí ovšem také účetní kontrolna a revise těchto důchodů. Jen správa berní nepřislušela komoře, poněvadž v tomto směru si udrželi stavové rozhodný vliv.

Česká komora byla v určitém závislostním poměru na dvorské komoře ve Vídni. Dvorská komora dohlíží na českou komoru a ji kontroluje a dává jí také pokyny více méně závazné. Česká komora zasílá dvorské komoře zprávy a úhrnné výkazy o své činnosti. Poněvadž však dvorská komora byla (aspoň s počátku) orgánem jen poradným a kontrolním, nemohou z ní vycházeti nijaká rozhodnutí. Vlastním úřadem ve věcech komorních zůstává jen česká komora a bezprostřední správní působnost příslušela jen jí, nikoli také komoře dvorské. Odtud všechna rozhodnutí ve věcech komorních pro země české vycházejí jen z české komory; rovněž se stranami jedná jen česká komora a jim vydává příslušná rozhodnutí.

Česká komora jest s počátku úřadem ústředním: pravomoc její se vztahuje na všechny země koruny české. Podle prvotní instrukce měla komora uvažovati o všem, co uzná za vhodné na prospěch a ku povznesení komorních statků v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, v obou Lužicích a v jiných přivtělených zemích. Avšak přes znění této instrukce šla praxe jinak. Správu komorních příjmů v zemích přivtělených vedli královští úředníci těchto zemí, řídící se při tom rozkazy, jež král vydával buď z české kanceláře nebo ze dvorské komory, takže pravomoc české komory jest v těchto zemích celkem skrovná. Později byly zřízeny v těchto zemích samostatné úřady královské a česká komora klesá s úřadu ústředního na úřad jen zemský.

Povšechný vliv české komory jakožto úřadu čistě královského jest úměrný rozsahu moci královské. Komora již záhy se snažila zasahovati do věcí, které ani podle instrukce přímo s oborem její činnosti nesouvisely a dostává se v tomto směru často

do rozporu s českou kanceláří. Rozpory ty se pozvolna vyrovnávaly v ten způsob, že věci týkající se zemí českých, pokud souvisely s pravomocí české komory, byly přenášeny na českou komoru a české kanceláři byly ponechávány věci politické a stavovské.

Rovněž usilovala česká komora dostati do svého vlivu i jiné úředníky zemské, pověřené správou královských důchodů. Podle instrukce z r. 1530 byl k české komoře přivtělen úřad královského neboli komorního prokurátora, který zastupoval zájmy královské a před něhož náležely spory ve věcech komorního jmění, lupičství, neposlušností a trestů. Do vlivu české komory dostal se brzy i královský podkomoří, který se uvádí již i mezi rady české komory. Rovněž v závislost upadá i nejvyšší horní hejtman a brzy na to i nejvyšší mincmistr. Vliv české komory se osvědčoval i při hejtmanství německých lén.

Po nezdařeném odboji stavovském v r. 1547 význam české komory znamenitě stoupl. Jednak důsledkem konfiskací provedených po tomto odboji obor její činnosti se značně rozšířil, jednak vzrůst moci královské přinesl s sebou i posílení pravomoci české komory. Česká komora dostává samostatného presidenta.

Instrukcí z r. 1548 byla provedena také reforma královských financí a vliv královský na ně se značně posiluje. Že znamenitým nástrojem při tom byla česká komora, jest snadno pochopitelné.

Skutečnost, že česká komora jakožto úřad čistě královský se dostala z vlivu stavů, měla v zápětí, že za nástupců Ferdinanda I. upadala čím dále tím v silnější závislost na ústředních úřadech ve Vídni, v prvě řadě dvorské komory. Stížnosti stavů neměly nijaký příznivý účinek. Za revoluce arciknížete Matěje proti Rudolfovi II. v r. 1608 podařilo se sice českým stavům dostati od krále ujištění, že české věci budou podávány v uvažování, nikoli cizozemcům, nýbrž jen českým radům, ale ujištění toho nebylo, právě tak jako až dosud, hrubě šetřeno. Naproti tomu v r. 1614, když dvůr královský přesídlil do Vídně, snaha dvora o zcentralisování financí byla odporem stavů, zejména však nejvyššího kancléře Lobkovice a presidenta české komory Slavaty zmařena.

4. Hejtmanství německých lén.

Úřad tento jest ryze královský. Má správu zahraničních lén (feuda extra curtem), t. j. lén, která má koruna česká za hranicemi, bdí nad jejich zachováním při koruně a vyřizuje také spory při těchto lénech vzniklé.

Podle Zemského Zřízení (z r. 1549 A 22, z r. 1564 A 15) má král tato léna udělovati jen na hradě pražském nebo v království českém; rovněž listy na tato léna má král uděleti jen z české kanceláře (Z. Z. z r. 1549 B 5, z r. 1564 A 30).

Král nesmí tato léna ani svoboditi, ani prodávati, ani nikterak odcizovati bez svolení sněmu českého (Z. Z. z r. 1549 B 5, z r. 1564 A 28).

5. Nejvyšší mincmistr.

Úřad tento jest ryze královský přes to, že nejvyšší mincmistr přísahá králi i zemi. Nejvyššího mincmistra jmenuje král a může úřad ten obsaditi kteroukoli osobou ze tří stavů zemských. V pravomoc úřadu toho spadá správa horní a mincovní, dozor nad ražením mincí a pod. Nejvyšší mincmistr jest zároveň také předsedou soudu, který jest nejvyšším soudem ve věcech horních pro všechny země koruny české.

V polovici 16. století upadá nejvyšší mincmistr v jistou závislost na české komoře.

§ 47. Úřady v jednotlivých zemích.

V této době, povšechně řečeno, zůstal ústavní základ úřadů zemských celkem nezměněn. Rovněž, až na výjimky níže zvláště uvedené, nezměnily se ani počet nejvyšších úředníků zemských, ani jejich pravomoc. Z toho důvodu není třeba zvláště vypočítávati nejvyšší úředníky zemské, ani líčiti jejich působnost, nýbrž stačí uvéstí jen úřady, jejich složení a pravomoc.

A. Čechy.

1. Místodržitelství a zemské hejtmanství.

Dokud král sídlil v zemi, nebylo třeba nějakého místodržitelství, poněvadž se stále ještě udržovala zásada, že král osobně vládu řídí a stát resp. zemi spravuje. Také bylo vždy přáním stavů, aby král v zemi dvorem sídlil. Avšak již v době lucemburské a rovněž jagellovské král nesídlil stále v zemi; bylo tudíž v těch dobách třeba, aby král někoho pověřil vládou a správou zemskou po dobu své nepřítomnosti v zemi. V době jagellovské se ujal obyčej, že král po dobu své nepřítomnosti poručil správu zemskou nejvyššímu hejtmanu nebo hejtmanům krále a království, kteří ve svém souhrnu tvořili zemské hejtmanství. V této vlastnosti jest zemské hejtmanství úřadem čistě královským.

Na rozdíl od Moravy zemské hejtmanství v Čechách není úřadem stálým, nýbrž úřadem zřízeným a působícím jen na dobu přechodnou, t. j. po čas, kdy král není přítomen v zemi. Jest

to úřad, který vede správu zemskou po dobu nepřítomnosti královny v zemi, tedy místodržitelství.

I v tomto období stavové čeští usilují o to, aby král svým dvorem sídlil v zemi.

Již volicí sněm v r. 1526 se usnesl, že král má dvorem sídliti v království a, kdyby se vzdálil ze země, že má království k opatrování poručiti jen obyvateli nebo obyvatelům království (viz výše str. 169—171).

Usnesení tohoto obsahu bylo opakováno na sněmích v r. 1569, 1573, 1578.

Ferdinand I. v prvých dobách svého panování držel se obyčejně z doby jagellovské: kdykoli se ze země vzdálil, zřizoval zemské hejtmanství jakožto místodržitelství. Nejvyšší hejtmané byli obyčejně dva: jeden ze stavu panského a jeden ze stavu vladyckého; byli placeni z české komory a byli to úředníci čistě královští. Na sněmu konaném v r. 1528 byl také stanoven zvláštní řád hejtmanský.

Podle tohoto (hejtmanského) řádu, který přešel do Z. Z. z r. 1530 (180—186), do Z. Z. z r. 1549 (R 16—19) a do Z. Z. z r. 1564 (R 8—12), král zřizuje jednoho nebo více hejtmanů království českého. Hejtman nebo hejtmané si zřizují radu hejtmanskou, která čítá dvanáct osob, šest ze stavu panského a šest ze stavu vladyckého, která jest zároveň také soudem hejtmanským. Pravomoc rady hejtmanské v oboru správním a soudním nebyla vymežena pozitivně, nýbrž jen negativně, t. j. v pravomoc této rady spadaly věci, které nenáležely ani k soudům zemským, ani k úřadům zemským. Podle toho náležely před radu hejtmanskou zejména „všecky věci neřádné a mimo řád a právo výtržné“, tedy v prvé řadě věci a správa policejní.

Zvláštní soud hejtmanský se však neudržel, nýbrž byl záhy na to spojen se soudem komorním, jak také stanoví již Z. Z. z r. 1549 (Q 3) a Z. Z. z r. 1564 (O 8).

Hejtmanům království českého byli podřízeni také hejtmané krajští.

Instituce hejtmanů království českého, poněvadž se jejich pravomoc vztahovala na věci, které nenáležely ani k úřadům zemským, ani k soudům zemským, nezapadala celkem rušivě do ústavního a správního ústrojí království českého. Nejvyšší úředníci zemští, jakožto královská resp. zemská rada, zachovali si nadále svůj vliv na věci zemské. K tomu zajisté přispívala i skutečnost, že, jak již zpředu bylo řečeno, zemské hejtmanství nebylo zde institucí stálou, nýbrž jen přechodnou. Skutečně také sám Ferdinand I. po dobu své nepřítomnosti v zemi nezřizoval vždycky hejtmany království českého; tu pak správu zemskou vedla královská rada jakožto rada místodržitelská, v jejíž čele stál nejvyšší purkrabí pražský.

Někdy byli však zřizováni i zvláštní místodržící. Tak v druhé polovici panování Ferdinanda I. bezmála dvacet let (arci s přestávkami) byl místodržícím druhorozený syn králův, arcikníže Ferdinand.

Jindy někteří nejvyšší úředníci zemští byli pověřeni správou zemskou. Tak v r. 1566 byli zřízeni čtyři nejvyšší úředníci zemští, dva ze stavu panského a dva ze stavu vladyckého, a to nejvyšší purkrabí pražský, nejvyšší sudí, nejvyšší písař a purkrabí karlístejnský, jakožto místodržící s titulem „nejvyšší úředníci zemští a rady Naše na hradě Pražském zřízené“. Těchto nejvyšších úředníků zemských bývalo také více; nejvyšší purkrabí pražský býval mezi nimi. Titul jejich nebyl vždy stejný; říkalo se jim také „místodržící, správci a rady království českého nařízené“ a pod. Výjimečně byli správou zemskou jakožto místodržící pověřeni i všichni nejvyšší úředníci zemští. Také byla vydána pro ně zvláštní instrukce.

Touto věcí se obírali však také stavové čeští a žádali, aby buď král sám v Praze sídlil, anebo alespoň jeho syn, který by s přibráním nejvyšších úředníků zemských správu zemskou jakožto místodržící vedl; takovouto žádost čteme zejména na sněmích v r. 1573 a 1575.

Usnesení sněmu zemského z r. 1575: „... všickni stavové J. M. C. jakožto císaře a pána svého nejmilostivějšího, ve vši poddanosti velice a poddaně prositi nepřestávají, aby J. M. C. z mnohých důležitých příčin osobou svou císařskou v tomto království, pokud nejvýše možné bude, býti a milostivě zůstávati ráčil; a pakliby vždy nijakž z příčin nastalých to tak pro vše časy býti nemohlo, všickni tři stavové království Českého J. M. C. se vši poddaností poníženě prosí, poněvadž z milosti pána Boha všemohúcího již k tomu přišlo, že J. M. král Rudolf z Hispanie do těchto zemí se šťastně a ve zdraví navrátiti ráčil, nad čímž stavové, pána Boha chválíc, nemálo potěšeni jsou, aby J. M. C., kdyby tak osobně v tomto království sám moci býti neráčil, J. M. Kr. krále Rudolfa, jakožto J. M. C. nestaršího syna za pána a budoucího krále českého sem do království Českého, coby nejdříve býti mohlo, milostivě podati a zůstaviti ráčil, tak aby J. M. Kr., majíc sobě od J. M. C. rady, osoby národu českého, tak dobře pod obojí jako pod jednou způsobou v rovnosti přidané a nařízené, kteréby J. M. Kr. v jazyku a řeči české, i také v pořádcích, rádcích, právcích a zřízení zemském království tohoto povědomy dobře jsouce, uměly jak spraviti, a tak J. M. na místě J. M. C. všeckny věci království tohoto Českého s takovými přidanými a nařízenými radami a osobami českými, však každého času s jistou vědomostí a povolením J. M. C. v nepřítomnosti J. M. C. v království tomto, bohdá pobožně, spravedlivě, křesťansky a dobře spravovati a řídit ráčil...“

Usnesení podobného obsahu čteme i na sněmu v r. 1575.

Žádostem tímto nebylo vyhověno z prostého důvodu, že král Maximilián již v r. 1576 zemřel. Rudolf II., když nastoupil trůn, zřídil v Praze místodržitelkou radu a vydal pro ni dne 24. dubna

1577 instrukci. Instrukce tato jest nadepsána „místodržícím, správcem, a radám našim království našeho Českého nařízeným“ a jest v ní místodržícím uložena povinnost nejen bděti nad zachováváním dobrého pořádku a staviti všechny zlořády, nýbrž i „nad naším důstojenstvím, království Českého a zemi k němu příslušejících regaliemi, svobodami, zvyklostmi, právy, spravedlnostmi, dobrými, starobylými, chvalitebnými pořádky a obyčejmi ruku držeti...“

2. Zemská rada.

Zemská rada jest sbor nejvyšších úředníků a soudců zemských. Nejvyšších úředníků zemských jest v této době dvanáct a jsou to podle pořadí: nejvyšší purkrabí pražský, nejvyšší hofmistr, nejvyšší maršálek, nejvyšší komorník zemský, nejvyšší sudí zemský, nejvyšší kancléř, dvorský sudí, nejvyšší písař zemský, podkomoří, oba purkrabí karlístejnští, purkrabí kraje hradeckého. Soudců zemských jest dvacet.

Ve svém složení jest tudíž zemská rada totožná s (užší) královskou radou. Působnost její se však odlišuje od působnosti královské rady rozsahově potud, že působnost zemské rady jest obmezena jen na království české, obsahově potud, že se působnost zemské rady vztahuje na věci čistě zemské.

Vlastní povaha zemské rady jest dána dualistickou povahou (tehdejšího) stavovského státu, antithesí mezi králem a stavy, mezi rex a regnum. Zemská rada jest orgán po výtce stavovský resp. zemský, jest to vlastní představitel, ale také základ moci stavovské proti moci královské. Jestliže zemský sněm jest zastupitelstvo země (regnum), jest zemská rada užší zastupitelský sbor zemský, jakýsi výbor stavů resp. země a zastupuje zemi, pokud nezasedá zemský sněm.

Členové zemské rady jakožto nejvyšší úředníci a soudcové zemští jsou jmenováni králem s radou; mohou to býti jen obyvatelé domácí (inkolové).

Pravomoc zemské rady povšechně vyplývá z jejího ústavního základu, t. j. ze souhrnné pravomoci nejvyšších úředníků, kteří jsou jejími členy. Důsledek této pravomoci jest, že zemská rada vede správu zemskou, pokud král v zemi jest nepřítomen a pokud správou země nejsou pověřeni zvláštní místodržící. Ovšem i tehdy, když správou zemskou jsou pověřeni hejtmané královští, jest pravomoc těchto královských hejtmanů obmezena pravomocí jednotlivých členů zemské rady a může obsahovati jen ty obory, které nejsou vyhrazeny nejvyšším úředníkům zemským (viz výše ad 1.). Jinak lze říci, že zemská rada obecně zastupuje a hájí zájmy zemské i proti moci královské.

Váha a význam zemské rady jsou dány jednak státoprávním postavením nejvyšších úředníků zemských, jednak povšechnými politickými poměry.

Jest to především obojaké postavení zemské rady, které znamenitě posiluje váhu zemské rady. Zemská rada jest v témž složení, jak již výše bylo řečeno, královskou radou; odtud význam královské rady se nepřímo zračí také ve váze zemské rady. K tomu nemálo přispívala skutečnost, že nejvyšší úředníci zemští jsou jmenováni na doživotí, a že, kdokoli by si vyprošoval úřad zemský za živobytí dotčeného úředníka, propadal cti, hrdlem i statkem.

Zemské Zřízení z r. 1549 A 31: „Item, aby žádný skrze se sám ani skrze jinou osobu nesměl prositi z pánuov ani z rytířstva za žádný úřad zemský za živnosti které koli osoby, kterýž by úřad zemský držal z pánuov nebo z rytířstva, chtě sobě nebo svým dětem nebo komu jinému, dokudž ještě ty osoby živý jsou, kterčž ty auřady zemské drží. Pakli by kteří úřadové zemští vyprošování byli jakýmž koli obyčejem před tímto svolením anebo že by kdo na ně majestáty měl neb jakauž koli jistotu nebo dědičně, že to žádné moci míti nemá proti tomu našemu svolení a zřízení. Nebo ti úřadové mají býti svobodní a ten úřad tak umrlého aby král J. M. s radou panskou a vladyckou dobrému cti zachovalému pánu nebo rytířskému člověku ráčil dáti, kterémuž by ten úřad příležel a kterýž by se zemi hodil. A kdož by koli přes toto svolení vyprosil úřad po dnešní den a toho požití chtěl, ten a takový aby čest i hrdlo ztratil a statek jeho aby na krále J. M. připadl. Pakli by pán který nebo vladyka drže úřad zemský jej vzdal dobrovolně, ten úřad J. M. královská s radou pánův a vladyk, k kterémuž by stavu náležel, aby J. M. dáti ráčil podle svrchu psaného zuostání . . .“

Totéž ustanovení má i Zemské Zřízení z r. 1564 B 2.

Tím zajisté nemálo byla zaručena nezávislost nejvyšších úředníků zemských na moci královské.

Neméně i povšechné poměry politické zde padají silně na váhu. Význam zemské rady jest v přímém poměru s mocí stavovskou. Vzrůst moci královské ze Ferdinanda I. má bezprostřední vliv na význam zemské rady a když za nástupců Ferdinanda I. nastává opět jakýsi úpadek moci královské, vzrůstá i váha zemské rady.

Pravomoc jednotlivých nejvyšších úředníků zemských, tak jak se ustálila na sklonku doby předchozí, zůstává i v tomto období beze změny. Rovněž nijaká podstatná změna nenastala ani v pořadí nejvyšších úředníků zemských, ani ve skutečnosti, kterému z obou vyšších stavů byly jednotlivé úřady zemské přiznány.

3. Česká komora.

Na rozdíl od zemské rady jest česká komora úřadem čistě královským. Jak již výše v § 46 bylo řečeno, byla česká komora s počátku úřadem ústředním pro všechny země koruny české, ale již v polovici tohoto období stal se z ní úřad jen zemský.

Ústrojí a pravomoc české komory byly vyloženy výše v § 46.

B) Morava.

1. Zemská rada.

Zemská rada jest sbor nejvyšších úředníků a soudců zemských. Nejvyšších úředníků zemských jest šest resp., čítáme-li k nim českého maršálka, který jest společný Čechám i Moravě, sedm. Jsou to podle pořadí: zemský hejtman neboli hejtman markrabství moravského, (český maršálek), nejvyšší komorník, nejvyšší sudí zemský, nejvyšší sudí dvorský, podkomoří, nejvyšší písař zemský. Z těchto první tři úřady (a ovšem i úřad českého maršálka) náležejí stavu panskému, nejvyšší sudí dvorský, podkomoří a nejvyšší písař zemský stavu vladyckému.

Pravomoc těchto nejvyšších úředníků zemských zůstává táž, jak se ustálila na sklonku doby předchozí. Výjimku z toho činí jen nejvyšší sudí dvorský, jehož původní pravomoc, poněvadž během tohoto období královská léna již takřka úplně vymizela, odpadla; dvorský sudí jest tu již jen předsedou stavu vladyckého na sněmu zemském.

Nejvyšších soudců zemských jest, stejně jako v době předchozí, dvacet; z toho jest čtrnáct osob stavu panského a šest stavu vladyckého.

Nejvyšší úředníci zemští jsou v tomto období po větce úředníky zemskými. Jsou jmenováni králem s radou zemskou a jsou odpovědní jak králi tak i stavům; výjimku činí jen podkomoří, který byl odpovědný jen králi a zemskému hejtmanu.

Nejvyšším úředníkem zemským, jakož i soudcem zemským přirozeně může býti jmenován jen obyvatel (inkola) stavu panského nebo vladyckého (podle toho, kterému stavu dotčený úřad náležel) usedlý na Moravě; také nejvyšší úředníci a soudcové zemští mají místo a hlas na zemském sněmu.

Zemská rada jest jednak královskou radou na Moravě. S radou zemskou jmenuje král nejvyšší úředníky a soudce zemské a s ní se radívá také o věcech moravských; jednak jest tato rada místodržitelskou radou: vede správu zemskou v době, kdy král není v zemi přítomen, neboť v tomto období není na Moravě občasných místodržících, jako tomu bylo v Čechách. Zemská rada jest tudíž, právě tak jako královská rada v Čechách, orgánem jak královským, tak i stavovským resp. zemským. Od dob krále Matěje mají členové zemské rady titul královských rad.

Předsedou zemské rady jest zemský hejtman. Jest nejen náměstkem královým, nýbrž i hlavou stavů a nejvyšším úředníkem zemským.

Zemský hejtman jest v podstatě správcem zemským. Spravuje zemi, když král jest nepřítomen v zemi, ovšem spolu s radou zemskou jako její předseda. Když král země, jest zemský hejt-

man povinen ihned svolati zemský sněm a spravuje zemi do doby, kdy jest provedeno holdování stavů králi; rovněž spravuje zemi v době, kdy král jest nezletilý. S povolením královským svolává zemské sněmy a sjezdy (v době předhabsburské svolával zemský hejtman zemské sněmy a sjezdy i bez předchozího povolení králova) a činí všechny přípravy k nim; v případech nutných má však právo svolávati zemské sjezdy i bez předchozího povolení králova. Má právo také uzavírati zemské míry (landfrídy). Vůbec má zemský hejtman právo a povinnost bdíti nad zachováváním pořádku v zemi a obyvatelstvo země chrániti od všelikých bezpráví a útisků; z toho důvodu měl i právo klásti t. zv. roky selské, na kterých byly vyřizovány stížnosti poddaných proti vrchnostem do nespravedlivého ukládání robot a do všelikých jiných útisků. V oboru soudním rozhodoval zemský hejtman odvolání z rozhodnutí podkomořího jakožto třetí stolice v oboru práva městského; pravomoc tato přešla však r. 1548 na radu nad apelacemi zřízenou na hradě pražském.

Členové zemské rady jsou ustanovováni na doživotí; tím jest m. j. dán základ samostatnosti a váhy této rady, zejména i proti moci královské.

(Menší úředníci zemští zůstávají v podstatě tíž jako v době předchozí a rovněž na jejich pravomoci nebylo celkem změněno ničeho.)

2. Královský neboli komorní prokurátor.

Úřad tento jest ryze královský a vzniká v polovici 16. století. Královský prokurátor jest zástupce krále a fisku a jeho úkol jest hájiti zájmy královské, zejména komorní. Význam jeho stoupá však teprve v podobdobí následujícím.

3. Úřad rentmistrovský.

Úřad rentmistra jest úřad čistě zeměpanský; vznikl teprve počátkem druhé polovice 16. století. Ještě na počátku tohoto podobdobí spravoval komoru královskou na Moravě podkomoří pod dozorem české komory v Praze, ale mnohem více i dvorské komory ve Vídni. Podkomoří vykonával také vrchní dozor nad statky duchovenstva na Moravě. Teprve za Maximiliána II. byl zřízen zvláštní úřad rentmistra. Rentmistr jest s počátku jen pomocník podkomořího, později jest to však samostatný úředník zeměpanský. Spravuje královské důchody a jest podřízen spíše již dvorské komoře ve Vídni než české komoře. Později byl mu dán k ruce pomocný likvidátor zvaný obecně „Gegenschreiber“.

4. Direktor zemských peněz.

Úřad direktora zemských peněz jest samostatný úřad zemský; vznikl na sklonku 16. století. Direktor zemských peněz se nečítal k úředníkům zemským. V pravomoc direktora zemských peněz spadá dozírati na finanční hospodaření zemské; direktor má právo platiti úroky a všelike splátky zemské, vydávati zem-

ské peníze k účelům válečným i domácím a vypůjčovati si, ovšem pokud možno v dohodě se zemským hejtmanem a nejvyššími úředníky a soudci zemskými, i peníze.

Úřad direktora zemských peněz byl velmi důležitý a jeho pravomoc byla značná; direktoru byli podřízeni i rentmistr a zemští výběřčí.

Zvláštním úředníkem zeměpanským byl moravský hansgraf; úřad tento vznikl kol polovice 16. století. Hansgraf byl usazen v Hustopečích a v pravomoc jeho spadalo kontrolovati dovoz dobytka z Uher, Sedmihradska, Multanska a Polska na Moravu a vybírati z každého kusu dobytka koupeného v těchto zemích a dohnaného na Moravu t. zv. třicátý peníz (odtud hansgraf se jmenoval také Einnehmer der Dreisszigst-Zetteln); na tento peníz vydával také potvrzení. Dále jemu příslušely kontrola dobytčích trhů a vyřizování všelikých věcí s tím spojených. Hansgraf byl původně podřízen komoře dolnorakouské, později uherské komoře v Prešpurku; odtud dostával také instrukce.

C. Slezsko.

1. Úřady ústřední.

a) Zemský hejtman.

Zemský hejtman, někdy také zvaný vrchním hejtmanem slezským, jest instituce převzatá z doby předchozí. Jest to úředník královský a pravomoc jeho zůstává v podstatě táž, jako v době předhabsburské. Jest náměstkem královým v zemi, vede správu zemskou a jemu jsou také podřízeny všechny úřady v zemi, vyjímajíc zeměpanské úřady finanční; pečuje o pořádek v zemi, dohlíží nad konáním spravedlnosti a jest vůbec ochráncem obecného míru a vyřizuje také stížnosti poddaných proti vrchnostem. Jeho pravomoc nebyla však upravena psanými předpisy, nýbrž řídila se v podstatě právem zvykovým.

Na přechodu doby předchozí do tohoto podobdobí byli na krátký čas zřízeni dva zemští hejtmané, jeden pro horní Slezsko a druhý pro Slezsko dolní, avšak instituce dvou zemských hejtmanů se neudržela. Drahnou dobu byl hejtmanem zemským biskup vratislavský, ale od počátku 17. století (v důsledku privilegia z r. 1609) byl zemským hejtmanem kníže světský.

b) Slezská komora.

V době předhabsburské dozor nad důchody královskými a vůbec financemi měl zemský hejtman. Na počátku tohoto podobdobí dozor ten vedla česká komora, ale správou komorních příjmů byl pověřen zvláštní výběřčí, rentmistr podle instrukce vystavené od dvorské komory. Tento rentmistr také podléhal spíše dvorské komoře ve Vídni, než české komoře, zčásti také české kanceláři. Jest to úředník čistě královský. Na krátký čas

tu byl zřízen královský zemský pokladník a později vicedomus. Na sklonku vlády Ferdinanda I. byla zřízena slezská komora, jakožto úřad sborový, rovněž čistě královský. Pravomoc i ústrojí slezské komory byly obdobné jako české komory.

Slezská komora nepodléhala zemskému hejtmanu, nýbrž přímo dvorské komoře ve Vídni; přes to však v určitých případech měla také styk s českou komorou.

Slezské komoře podléhaly finanční orgány (fiskálové) ve slezských knížetstvích bezprostředních.

Zástupce krále a fisku jest tu královský neboli komorní prokurátor zvaný také královským fiskálem; podléhal nejprve české komoře, později komoře slezské.

c) Generální úřad berní.

Úřad tento jest čistě stavovský a vznikl na sklonku vlády Ferdinanda I., když se finanční úřady zeměpanské oddělily od stavovských. Úřad tento se skládal ze dvou berníků a jednoho účetního, a pravomoc jeho byla vybírati berně povolené sněmem a z nich platy potřebné vypláceti. Členové tohoto úřadu se volí sněmem.

2. Úřady v jednotlivých knížetstvích.

Hejtmané ustavení v jednotlivých knížetstvích již v době předchozí jsou v tomto podobdobí zavedeni ve všech knížetstvích. Pravomoc jejich jest táž jako v době předhabsburské. V knížetstvích bezprostředních byli hejtmané podřízeni (vrchnímu) zemskému hejtmanu.

Jiným zemským úřadem jest úřad zemského kancléře nebo také písaře, který, až na ojedinělé výjimky, byl zaveden ve všech knížetstvích. V některých knížetstvích si stavové vymohli výsadu, že zemští úředníci musí býti bráni ze stavů domácích.

V knížetstvích prostředních zůstávají úředníci dvorskí jako hofmistr, maršálek, rentmistr, hejtman, horní a pod.; v knížetstvích bezprostředních dvorských úřadů není.

Jako orgán čistě stavovský byl v některých knížetstvích zaveden zemský plnomocník, úředník stavovský placený a jmenovaný na doživotí.

D. Lužice.

Správcem zemským zůstává i v tomto podobdobí fojt jmenovaný králem, který úřadem tímto nakládal celkem libovolně. Fojt jest zástupcem královým v zemi a vede veškeru správu zemskou, zejména spravuje i finance pod dozorem české komory. Kolem polovice 16. století zřízení byli, nejprve v Horní Lužici, brzy na to i v Lužici Dolní, pro správu finanční zvláštní hejtmané

(jeden pro Horní a jeden pro Dolní Lužici), kteří podléhali české komoře a měli povinnost pečovati o královskou komoru. (Jen na čas správu cel v obou Lužicích vedla slezská komora.)

Jmenováním hejtmanů byla ovšem pravomoc fojtů ztenčena a obmezovala se spíše již jen na správu. Fojt při svém jmenování vydával pravidlem stavům revers, že je bude zachovávatí při jejich právech a výsadách.

Jako zemský úředník se zde připomíná také zemský kancléř.

Část II.

Období pobělohorské (do r. 1749).

§ 48. Panovník.

Bitvou na Bílé hoře a vším tím, co po této bitvě následovalo, byl na ráz a takřka trvale rozřešen poměr mezi králem a stavy. Dosavadní rovnováha moci královské a moci stavovské padá a s ní padá značná část dosavadních práv a výsad stavovských resp. zemských, a na troskách moci stavovské se již vzdvihá bezmála neobmezená moc královská: absolutism zeměpanský vítězí nad mocí stavovskou. Tím se však zároveň také od základů přetvořuje dosavadní dualism moci státní. Poněvadž moc stavovská takřka na celé čáře ustoupila moci královské, jest moc ve státu představována v podstatě již jen mocí královskou. Takto moc královská se stává již i mocí státní po výtce, a král se stává dokonce výhradním představitelem (absorptivním reprezentantem) státu.

Náhly tento vzrůst moci královské zračí se jasně již v Obnoveném Zřízení Zemském, které Ferdinand II. vydal v r. 1627 pro Čechy a v r. 1628 pro Moravu. Obě tato zemská zřízení jsou proti dosavadnímu právnímu řádu vydána absolutisticky, t. j. z jednostranné moci královské (oktrojována), jsou tudíž vydána protiprávně. Takto již z formy vydání lze snadno souditi na obsah Obnoveného Zřízení Zemského.

Jest nesporné, že Ferdinand II. se snažil využití odboje stavů a povalení revoluce vrchovatou měrou ku provedení svých úmyslů absolutistických. Avšak s počátku se s těmito svými úmysly tajil, neboť velely tak dosti nejisté poměry politické a zahraniční.

İhned po bitvě na Bílé hoře pověřil Ferdinand II. správou Čech Karla knížete z Lichtenštejna a správou Moravy kardinála knížete Ditrichštejna, a zvláštním mimořádným soudem dal krvavými exekucemi a neslýchanými konfiskacemi ukrutně potrestati odbojné stavy. Při návštěvě v Praze v r. 1625 obnovil však úřady zemské a zřídil z nejvyšších zemských úředníků místodržitelkou

radu po předsednictvím knížete Lichtenštejna; na Moravě zůstal místodržícím kardinál Dittrichštejn a nejvyšší úředníci zemští tvořili jakousi radu pomocnou.

Listem z 20. září 1625 učinil Ferdinand II. relaci k deskám. V této relaci dal předem ze zemských desek vymazati všechny zápisy, které byly provedeny ode dne povstání až do vítězství na Bílé hoře. Dále praví Ferdinand II. v této relaci, že povstání bylo způsobeno „od některých nespokojených obyvatelův království Českého“ a projevuje svůj úmysl nerušiti práva a svobody zemské větou: „My pak na tom nikdy býti jsme neráčili a býti neráčíme, abychom stavům téhož království, věrným poddaným Našim, práva jejich rušiti anebo je zmenšovati, než aby s vejhradou vrchnosti a moci Naší královské bez ubližování práva našeho dědičného všickni stavové téhož království Našeho při svých právích a spravedlnostech chráněni byli, o to pečovati ráčíme.“

V prosinci r. 1624 místodržitelská rada česká vypracovala a zaslala králi Ferdinandu II. pamětní spis, ve kterém dovozuje, že původcové povstání jsou již potrestáni a celé království jest osazeno věrnými obyvateli, vyslovuje naději, že král bude míti lepší mínění o starých výsadách a svobodách stavovských a prosí krále, aby „zachoval je a všechny obyvatele, věrné poddané své, kterých vítězstvím jeho vrátili se ve stav trvavší před rebellií, při všech starých chvalitebných zvyklostech, právích a spravedlnostech, jakž již sám pod datem 20. září 1625 svou rukou a pečeti k tomu se podal, a to relaci ke deskám vloženo a vtěleno jest“. Na tento pamětní spis došla v lednu 1625 odpověď, ve které Ferdinand II. ujišťuje radu svou milostí a spokojeností za pamětní spis a označuje, že privilegia, „jež země dříve měla“, budou revidována.

V březnu 1625 byla rozkazem Ferdinanda II. vydaným pod soukromou pečeti císařskou zřízena ve Vídni ščlenná komise k revizi zemského zřízení. V této komisi zasedali jen dva Češi, Karel kníže z Lichtenštejna a Albrecht kníže z Valdštýna, potomní vévoda frýdlandský, ostatní byli buď cizinci nebo Němci. Této komisi byl dán výše uvedený pamětní spis místodržitelské rady pražské a bylo jí uloženo podati dobré zdání o tom, jak by bylo zrevidovati zemské zřízení, při čemž jí byly dány tyto směrnice:

1. aby náboženství katolické bylo dobrým řádem upevněno,
2. aby právo královské bylo zachováno,
3. aby v soukromém právu byla provedena rovnoprávnost mezi rodilými Čechy a cizozemci, kteří nedávno byli přijati nebo přistě budou přijati za obyvatele.

Komise tato vypracovala své dobré zdání po částech a tak je králi předkládala. Nejprve vypracovala část o veřejném právu vycházejíc při tom z teorie o propadnutí práv; část tato byla předložena k superrevizi jiné komisi, které se zúčastnil sám Ferdinand II. Tuto část Ferdinand II. rozhodnutím z 3. dubna 1625 také schválil. Rozhodnutí to bylo tajeno i před kancléřem Lobkovicem, a nově zřízené komisi v Praze, ve které byl také nejvyšší komorník hrabě Martinič, bylo uloženo podati návrh na revizi zemského zřízení.

Avšak když v r. 1626 Albrecht v Valdštýna skoncoval velmi příznivě pro Ferdinanda II. válku s Dánskem, přestaly jakékoli ohledy na Čechy, a nové zřízení zemské bylo z největší části ve

Vídni již koncem r. 1626 vytištěno. Počátkem r. 1627 bylo již celé zřízení zemské hotovo a vydáno s uvozovacím patentem s datem 10. května 1627.

Toto nové zřízení zemské jest vydáno pode jménem Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého; vychází v uvozovacím patentu na rozdíl od výše uvedené relace do desk z 20. září 1625 ze stanoviska, že se království české in forma universitatis proti svému králi pozdvihlo a mečem dobyt bylo a důsledkem toho svými právy propadlo.

Obnovené Zřízení Zemské z r. 1627 jest vydáno jen německy a jen německý text jest prohlášen za autentický. Český překlad byl vytištěn jen do F 1; zbytek překladu byl pořizován opisováním.

O novém zemském zřízení pro Moravu byly konány ve Vídni porady pod předsednictvím českého kancléře Lobkovice již v r. 1621 a opět v r. 1624. Vydáno jest rovněž jen německy a jen německý text jest prohlášen za autentický; český překlad nebyl tiskem vydán.

I moravské Obnovené Zřízení Zemské jest vydáno z jednostranné moci královské neboli oktrojováno; jest z r. 1628 s uvozovacím patentem s datem 10. května 1628.

Tato značně posílená moc královská jeví se zejména v těchto směrech:

Králí přísluší takřka již neobmezená moc vládní a výkonná. V oboru věcí vnějších měl sice král již před tím značnou volnost: vedl a určoval si takřka výhradně politiku zahraniční a rozhodoval sám o míru a válce, pokud ovšem nešlo o hmotné prostředky k vedení války; rovněž již předtím příslušelo jemu právo nařizovati zemskou hotovost, šlo-li ovšem o obranu země. Ale nyní jest i v oboru vnitřním jeho moc v nebyvalé míře posílena. Král vykonává vládu ve státu prostředkem nejvyšších úředníků, nyní již nikoli zemských, nýbrž královských. Může zřizovati nové úřady a jmenuje na úřady s tím toliko obmezením, že může jmenovati jen osoby v zemi usedlé (inkoly). Povyšuje do stavu a sám nyní udílí právo obywatelské (inkolát) vyhrazuje si právo všechny spory při tom vzešlé výhradně sám rozhodovati.

Rovněž jen král má právo svolávati sněmy obecné i sjezdy krajské; kdokoli by se pokusil o to svolati takovýto sněm nebo sjezd, provinuje se proti důstojenství královskému a propadá cti, hrdlem i statkem. (Č. O. Z. Z. A 4, M. O. Z. Z. IV, 4.).

Moc zákonodárnou vykonává v podstatě nyní král sám; jest výhradním zákonodárcem. Žádný člen sněmu nemá právo nějakou proposici ve sněmu činiti. Zákonodárná iniciativa přísluší jen králi.

V tomto směru jest dosti značný rozdíl mezi Obnoveným Zřízením Zemským českým a moravským. České O. Z. Z. obsahuje naprostý zákaz činiti nějakou proposici sněmovní. Kap. A 6 zní: „A poněvadž na takovýchto sněmích obecních Nám samým toliko, budoucím Naším a dědicům království . . . v nastalých země po-

třebách proposici sněmovní činiti moc a právo přináleží: pročez nemá žádný, jakéhoby ten koli řádu, stavu neb povolání byl, se o to pokaušeti, sám od sebe, bez Našeho, nebo budaucích králův a dědicův obzvláštního milostivého povolení, nětco, načby se to koli vztahovalo, stavům přednášeti a k uvažování bud austně nebo ve spisu podávati . . .“

Naproti tomu moravské O. Z. Z. v kap. IV, 6 má v podstatě totéž ustanovení, obsahuje však dodatek (který v českém O. Z. Z. není): „V jiných menších věcech, kdež by se Nás, mocnosti a důstojnosti Naši královské, regalií Našich netýkalo, mohau sami stavové s vědomím a povolením komisařův Našich přednášeti a to uvažovati.“

Kdežto tudíž stavům českým vůbec nijaká iniciativa zákonodárná nepřisluší, mají stavové moravští iniciativu zákonodárnou aspoň v menších věcech.

Rovněž král jen sobě a svým dědicům jakožto budoucím králům českým vyhrazuje právo zákonodárné.

I zde jest opět nemalý rozdíl mezi Obnoveným Zřízením Zemským českým a moravským. České O. Z. Z. obsahuje naprostou výhradu práva zákonodárného. Kap. A 8 zní: „Toho však sobě, též dědicům Našim, budaucím králům českým, obzvláště v moci pozůstavujeme, abychom v tomto dědičném království Našem řád a právo nařizovati, i všecko to, což s sebou jus legis ferendae, neboližto mocnost vysazení práv přináší, činiti moci ráčili.“

Naproti tomu moravské O. Z. Z. v kap. IV, 8 stanoví: „Toho pak Sobě, dědicům i budaucím králům českým, margkrabatům moravským, znamenitě vymienovati ráčíme, abychom v tomto Našem dědičném margkrabství moravském mohli a moc jměli všelijaká zřízení a práva vydávati, tak jakž se Nám samým vedle důstojnosti a mocnosti královské a margkrabské vlastně přísluší a přináleží. Však prvé nežli bychom co toho naříditi chtíti ráčili, o tom v jedné i v druhé přímě věrným Našim milým milostivě pro zprávu věděti dáti chtíti ráčíme.“

Podle moravského O. Z. Zemského budou tudíž stavové moravští o veškerých zákonech a všelikých opatřeních královských vždy předem slyšáni, čehož v Čechách není.

Tato výhrada práva zákonodárného nemůže však býti ani v Čechách neobmezená. Nesluší této výhradě rozuměti tak, že by na příště veškero právo veřejné v Čechách a vůbec ve státu českém bylo závislé úplně na libovůli královské. Již skutečnost, že Ferdinand II. vydává Obnovené Zřízení Zemské, jak české, tak i moravské, z královské moci české a rovněž, že sobě a svým dědicům jakožto budoucím králům českým vyhrazuje všelikou moc, zejména moc zákonodárnou, a že při všem tomto počínání klade obzvláštní důraz na to, že jest zákonitým, řádným králem českým, ukazuje zcela jasně, že zevnější české státní právo, základ legitimních nároků resp. práv Ferdinanda II. a jeho dědiců na trůn český, jest mimo dosah královské dispozice. Ba tímto základem Ferdinand II. ani nemůže hýbati, neboť tím by

podlomil také veškera svá práva ke koruně české a přestal by býti králem zákonitým. Tomu svědčí dále i skutečnost, že Ferdinand II. o některých výsadách stavovských resp. zemských, ačkoli se v Obnoveném Zřízení Zemském o nich mluví, v tomto zřízení ničeho neustanovil (výslovně tak jest řečeno při privilegiu o neodcizování od koruny; Č. O. Z. Z. A 22, M. O. Z. Z. XII.), jakož i, že již po vydání Obnoveného Zřízení Zemského zvláštním majestátem výsady a svobody stavovské, pokud se nepřičí Obnovenému Zřízení Zemskému, znovu potvrdil. Toto potvrzení (jako vůbec potvrzování privilegií v dualistických státech stavovských) nemá význam konstitutivní, t. j. tímto potvrzením se práva a svobody stavovské resp. zemské netvoří, nýbrž jen deklaratorní, t. j. tímto potvrzením král prohlašuje, že práva a svobody stavovské, jakožto nepřičící se Obnovenému Zřízení Zemskému, po právu trvají. Z toho plyne, že tato výhrada práva zákonodárného se může vztahovati jen na právo soukromé a z práva veřejného nanejvýš jen na tu část, která byla Obnoveným Zřízením Zemským upravena.

Ostatně tato výhrada práva zákonodárného byla do jisté míry zeslabena deklaratoriiemi z r. 1640, která byla v r. 1650 rozšířena také na Moravu. V nich byla přiznána stavům zákonodárná iniciativa v t. zv. věcech menších, t. j. ve věcech, které se nedotýkaly „osoby, výsosti, autority a regálů královských“.

Stavům přísluší takto nadále spoluúčastenství ve výkonu moci zákonodárné (na Moravě v míře značnější než v Čechách). Avšak toto spolupůsobení se místy obmezuje nikoli na otázku, zda osnova králem podaná má býti přijata čili nic (an?), nýbrž spíše jen na otázku, v jakých modalitách osnova bude přijata (quomodo?).

I v oboru soudnictví byla královská moc značně posílena. Královské soudnictví dostává nespornou převahu nad soudnictvím zemským. To se zračí zejména v tom, že dosavadní svrchovanost zemských soudů byla zlomena (viz níže § 50.).

Příkrost Obnoveného Zřízení Zemského, pokud jde o práva a svobody stavovské resp. zemské, byla do jisté míry zmírněna již majestátem Ferdinanda II. z 29. května 1627, kterým tento král potvrzuje stavům českým „všeckna a všelijaká privilegia, obdarování, svobody a majestáty“, které nečelí proti Obnovenému Zřízení Zemskému, a za sebe a za své dědice jakožto budoucí krále české slibuje „všeckny čtyři stavy a celou obec téhož království Našeho dědičného Českého, též také každý stav obzvláště při jejich právích, spravedlnostech“ podle Obnoveného Zřízení Zemského zachovati.

Podobné potvrzení práv a svobod stavovských resp. zemských vydal Ferdinand II. královským listem (z 26. června 1628) i stavům moravským na sněmu konaném v červnu 1628 ve Znojmě. Avšak vedle tohoto královského listu obsahujícího obecné potvrzení privilegií, pokud nečelí proti Obnovenému Zřízení Zemskému, vydán byl stavům moravským druhý královský list z téhož dne, který obsahuje seznam privilegií, která jakožto nečelící proti Obnovenému Zřízení Zemskému se výslovně potvrzují. Toto potvrzení privilegií jest směrodatné i pro stavy resp. království české. Potvrzení toto obsahuje totiž autentický výklad, která privilegia jednotlivě nečelí proti Obnovenému Zřízení Zemskému. A poněvadž majestát z 29. května 1627 jen všeobecně potvrzuje privilegia stavovská resp. zemská, pokud nečelí proti Obnovenému Zřízení Zemskému, královský list z 26. června 1628 obsahuje však seznam privilegií, která se výslovně potvrzují, ježto nečelí proti Obnovenému Zřízení Zemskému, a poněvadž dále Obnovené Zřízení Zemské české se shoduje v podstatě s Obnoveným Zřízením Zemským moravským, pokud se jimi upravuje právo veřejné, obsahuje královský list z 26. června 1628 autentický výklad i pro majestát z 29. května 1627.

Moravští stavové nespokojili se však jen tímto potvrzením. S povolením krále Ferdinanda II. zřídili zvláštní komisi, která by vyšetřila, co v Obnoveném Zřízení Zemském potřebuje vysvětlení nebo doplnění. Komise tato předložila Ferdinandovi II. spis zvaný obecně Dubia; královská odpověď naň vyzněla však záporně. Po smrti Ferdinanda III. stavové moravští se svolením nového krále Leopolda I. zřídili novou komisi o čtyřech členech, po jednom z každého stavu, která předložila králi nový pamětní resp. stížný spis zvaný Gravamina. Avšak ani tímto spísem, pokud šlo o zlepšení zemské ústavy, stavové moravští příznivého výsledku nedosáhli.

Doložiti sluší, že ústavní převrat ve prospěch moci královské byl proveden jen v Čechách a na Moravě. Ve Slezsku stavové uzavřeli s kurfirstem saským Janem Jiřím dne 28. února 1621 smlouvu, t. zv. akord saský, kterou se navrátili pod poslušenství Ferdinanda II., když jim byly zaručeny obecné odpuštění všeho a všechny dosavadní svobody politické i náboženské. Smlouvu tuto Ferdinand II. také uznal. Důsledkem tohoto akordu saského byly dosavadní poměry ústavní zachovány.

Ovšem Habsburkové nerozumnou politikou náboženskou a národnostní tuto zemi čím dále tím více od koruny české odcizovali. Tak se stalo, že Slezsko jevílo postupem doby stále silnější sklon k Prusku a při začátku t. zv. války o dědictví rakouské Fridrich pruský byl zde přijat obecně jako osvoboditel od panství habsburského. Tím lze si také zčásti vysvětliti neúspěch Marie Terezie získati opětně Slezsko, neboť obyvatelstvo slezské stálo již spíše při Fridrichovi pruském než při Marii Terezii.

Převratem bělohorským resp. Obnoveným Zřízením Zemským nastaly značné změny ve zřízení sněmovním. Změny ty se týkají nejen složení sněmu, nýbrž také jeho pravomoci, neboť vzrůst moci královské přirozeně působil velmi nepříznivě na pravomoc sněmů zemských. Zmenšená tato pravomoc sněmů zemských jest se nejen v moci zákonodárné, nýbrž také povšechně v politické váze sněmů zemských.

Sněmy zemské zůstávají ovšem i nadále zastupitelstvem zeme; jest to shromáždění stavů jakožto politického národa. Práva příslušející zemi vykonávají zemské sněmy. Avšak, poněvadž práva a svobody zemské Obnoveným Zřízením Zemským značně byly zkráceny na prospěch moci královské, přirozeně tím snížena byla také politická váha sněmů. Jest to patrné zejména ve vlivu na správu zemskou.

Jest sice pravda, že i v období pobělohorském nejvyšší úřady v zemi mohly býti udělovány jen domácím lidem (inkolům). Ale před Bílou horou inkolát udílel král spolu se stavy, takže proti vůli stavů nemohl se státi obyvatelem země české resp. českého státu cizinec, kterého by si stavové za obyvatele zemského nepřáli. Nyní však udílí právo obyvatelské výhradně král a také jen král sám rozhoduje všechny spory, které by z toho důvodu vzešly. Důsledkem toho nyní obyvatelem zemským a přirozeně i nejvyšším úředníkem v zemi se může státi cizinec, který nemusí býti stavům vítaným hostem. A dále: až do převratu bělohorského nejvyšší úředníci v zemi byli členy sněmu zemského, přísahali králi i stavům a byli odpovědní jak králi, tak i stavům. V této obojaké odpovědnosti nejvyšších úředníků zemských, zajisté i důsledkem skutečnosti, že byli v zemi ode dávna usedlí (kdežto dynastie mohla býti i naprosto nová), dále důsledkem toho, že byli jmenováni na doživotí a nemusili se obávat ztráty úřadu, když snad králi ve všem nepovolovali, převládala spíše odpovědnost vůči zemi než vůči králi. Nyní však, když nejvyšší úředníci zemští byli již úředníky čistě královskými, přísahali jen králi a jeho dědicům jakožto budoucím králům českým, nebyli ustanovováni na doživotí, nýbrž jen na pět let a jejich obnovení v úřadě bylo závislé jen na vůli králově (viz § 51.), cítili se tyto úředníci spíše již jen odpovědnými králi a jejich odpovědnost sněmu ustupovala silně do pozadí. Ba lze tvrditi, že skutečnost, že nejvyšší úředníci zemští jsou také členy sněmu, vliv královský ve sněmu jen zvyšuje.

Působnost zemských sněmů se na rozdíl od předchozího období v Čechách a na Moravě značně zmenšila.

V oboru zákonodárství pravomoc sněmů podstatně poklesla. Sněmy zemské mohly podle Obnoveného Zřízení Zemského jednati jen na podkladě královských proposic (na Moravě s povolením královských komisařů i z vlastní iniciativy jen ve věcech „menších“). Iniciativa deklaratoriem sněmům později přiznaná obmezovala se jen na věci „menší“. Avšak obsahově přes to, že král výhradou práva zákonodárného potáhl na sebe moc zákonodárnou, spolupůsobení sněmů zemských při výkonu moci zákonodárné není nikterak nepatrné. Sněmy spolupůsobí jako spoluzákonodárci při úpravě práva monarchického (pragmatická sankce), ale rovněž i v různých odvětvích správy veřejné, zejména ve věcech obchodu a policie obchodní, venkovského hospodářství, veřejných staveb, ve věcech církevních a v péči o veřejnou bezpečnost a o obecné dobré.

Působnost správní sněmů zemských jest značně snížena. Důsledkem skutečnosti, že nejvyšší úředníci v zemi jsou nyní již úředníky královskými, nikoli zemskými, vliv zemských sněmů na správu zemskou valně poklesl. Přes to však, poněvadž tito nejvyšší úředníci jsou výhradně obyvatelé země (inkolové) a členové sněmů, jakýsi vliv tu přece jen zůstává. Sněmům zemským zůstává však i nadále právo svolovati k hotovosti zemské, pokud jde o výpravy válečné ven ze země, neboť Obnovené Zřízení Zemské (české A 11, moravské VI., 11) stanoví povinnost obyvatelů země koruny české táhnouti do pole na rozkaz královský, jen pokud jde o obranu země resp. státu českého. Sněmům zemským resp. generálnímu sněmu země koruny české zůstává podle Obnoveného Zřízení Zemského (české A 1, moravské I.) vyhrazeno velmi důležité právo voliti krále v případě, že by žádného „dědice z královského kmene, rodu, semene a krve, mužského nebo ženského pohlaví, před rukama, ani v očekávání nebylo, anebo poslední dědic nebo dědička téhož království od svého práva dobrovolně upustili a jeho se odřekli“, jakož i „že by týž dědic nebo dědička z příčiny nedostatku na rozumu k králování a správě působný nebyl a nebyla, a k tomu od něho, nebo od ní žádný dědic v živobytí nepozůstával, anebo takového dědice nebo dědičky naděje a čáky žádné nebylo“. Konečně sněmu království českého zůstává podle majestátu krále Vladislava II. na neodcizování od koruny z r. 1499, kteréhož majestátu se Obnovené Zřízení Zemské (české A 22, moravské XII.) nedotklo, vyhrazeno velmi důležité právo býti strážcem celistosti a nedílnosti země koruny české; svolení sněmu českého jest i nadále třeba k jakémukoli odcizování od koruny. Předpisu tohoto majestátu bylo skutečně také vždy šetřeno až do 19. století.

Ale sněmům zemským zůstává podle Obnoveného Zřízení Zemského nad míru důležité právo svolovati ku všelikým berním a daním.

C. O. Z. Z. A 5: „Co se pak všelijakých berní a zbírek dotýče, na tom sme se jak sami od sebe, tak i na místě budaucích Našich, králů a dědicův téhož království, milostivě ustanoviti ráčili, že těch, toliko při samých sněmích, a to jináče nic, než proti obyčejným reversům, od stavův žádati a vyhledávati chtíti ráčíme: o tom žádné pochybnosti nemajíce, nežli že věrní stavové Naši, jak Naše, tak i milé vlasti své nastalé potřeby každého času věrně a upřímně k myslí a srdci připustí. Toho však nijakž přehlídati, a k tomu nyní neb napotom přijíti dáti chtíti ráčíme, aby takové berně a daně od Nás žádané, Nám skrz některé neslušné vejmnky, kteréžby se proti Naši královské mocnosti, vyvýšenosti a důstojenství vztahovati mohly, jako skrz vyhledávání nových privilegií a svobod, aneb k těm podobných věcí, jenžby v proposici Naši obsažené nebyli, jakž se to až posavád dále, od stavův obmezované a zastavované býti měly.“

K tomu majestát Ferdinanda II. z 29. května 1627, kterým se potvrzují privilegia království českého: „....Nechceme také žádné berně a daně od poslušných stavů našich jináčeji nežli na sněmích podle artikule v témž Zřízení Zemském pod literou A 5 položeného žádati, a mimo to, co by tak kdy stavové svolovali, na ně jiných daní a berní neukládati“.

M. O. Z. Z. IV., 5: „Co se contribucí dotýče, poněvadž jsme se již předešle v tom i na místě dědicův budaucích Našich proti margkrabství tomuto dědičnému milostivě resolyvovati ráčili, že všelijakých takových contribucí toliko na sněmích obecných a žádným jinším způsobem, leč s dostatečným reversem, žádati dáti chtíti ráčíme; při tom tehdy toho milostivě pozůstavujeme, té nepochybné naděje k věrným poddanným Naším býti ráčíme, že to vše k srdcím svým připustí a při tom každého času, spůsobu a potřeby i vzdělání vlasti jejich milé šetřiti a při svolování jejich k Nám, králi a pánu jejich náležitau věrnost zachovati hleděti budou“

Aniž to budaucně přehlídati chtíti a moci ráčíme, aby ty a takové od Nás na sněmích obecných žádané contribucí a sbírky Nám skrze nějaké neslušné vejmnky, kteréž by k aurážce důstojnosti a vyvýšenosti Naši královské se vztahovaly, jako v vyhledávání a žádání od Nás nových privilegií a svobod aneb k těm podobných věcí, jenž by v proposici Naši pojaté nebyly, tak jakž se to až posavád činvalo, zastavovány a zadržovány byly.“

Právo svolovati k berním a všelikým daním zůstává i po převratu bělohorském výhradním právem sněmů zemských. Při tom se zachovává i nadále pojetí, že povolování berní a daní se děje z dobré vůle stavů a že stavové, povolující berně a daně, nikterak neumenšují svých práv. Odtud Obnovené Zřízení Zemské výslovně stanoví, že král na každé povolení berní a daní vystaví stavům obvyklý revers, že takovéto povolení nemůže býti na újmu práv a svobod stavovských resp. zemských.

V právu povolovati berně a daně bylo obsaženo také právo sněmu zemského, jednak určití, k jakému účelu zvláště se berně

povoluje (pokud ovšem již v královské propozici účel ten nebyl zvláště uveden), a jaké berně se obrátí na který účel, jakož i z jakých prostředků jest povolenou berni vybrati, jednak povolenou berni náležitě rozvrhnouti a vybrati, po případě i exekuci vymáhati, jednak i od placení berní osvobodovati, jednak ponechávati část vybraných berní pro vlastní potřeby zemské, a konečně dohlížeti na to, zda se vybrané berně na stanovený účel také obrací. Zejména v tomto posléze uvedeném směru byli stavové velmi opatrní, neboť měli smutnou zkušenost, že vybrané berně nebylo užito králem ku stanovenému účelu, nýbrž k účelu jinému, mnohdy ku placení královských dluhů. Odtud ještě po převratu bělohorském se udržel zvyk, že sněm, když povolil berni na vojsko v Uhrách, stanovil zvláštního plnomocníka (a člena) sněmu ze stavu panského, který povolenou berni přímo v Uhrách vyplácel. Zvyk ten přestal as v polovici 17. století a sněmy odváděly od té doby vybrané berně přímo králi.

Hlavní účely, na které se povolovaly berně a daně, zůstaly v podstatě tytéž. Byly to: potřeby vojenské, potřeby královského dvora a potřeby zemské.

Právo zaručené v Obnoveném Zřízení Zemském stavům povolovati berně a daně bylo omezeno ustanovením téhož Obnoveného Zřízení Zemského, že povolování berní nesmí býti omežováno „neslušnými výjimkami“, které by byly namířeny zejména proti důstojenství královskému, nebo k vymáhání nových výsad a svobod. Z toho nesluší však vyvozovati, že by stavové nyní šmahem povolovali všechny berně a daně v královských propozicích požadované, anebo že by si při tom nekladli nijaké podmínky resp. nepřednášeli nijaké stížnosti do královské správy. Naopak. Z jednání sněmovního v období pobělohorském seznaáváme, že sněmy zemské horlivě vyjednávaly s králem resp. s královskými komisaři o výši požadovaných berní a že velmi často povolovaly mnohem menší částky, než které byly žádány; rovněž že stavové přednášeli své stížnosti, zejména do správy královských důchodů komorou dvorskou a do zavádění nových berní a daní bez povolení sněmovního.

Přes to, že stavům zůstalo velmi důležité právo povolovati berně a daně (kterézto právo se stalo ve středověku základem práv stavovských a ústavních svobod vůbec) i že sněmy zemské tohoto práva také skutečně užívaly, stavové zemí českých bývalého významu a vlivu již nenabývali. Důvod toho jest jednak ten, že století 17. a 18. nebylo na pevnině evropské nikterak příznivé vývoji práv stavovských a vůbec ústavních svobod, nýbrž že obě tato století jsou již obdobím rostoucího zeměpanského absolutismu, jednak že králové stavům zemí koruny

české svůj slib a závazek, že budou požadovati berně a daně jen na sněmích zemských a „jináče nic“ prostě nedodrželi. (Jako vůbec zeměpanský absolutismus se v Evropě mohl vzdmáhati jen tím, že králové nedodrželi korunovační přísahy, tak i v tomto případě význam a vliv stavů českých klesaly proto, že králové čeští nespĺnili, k čemu se i v oktrojovaném Obnoveném Zřízení Zemském zavázali.) Od konce 17. století začali totiž králové neohlížejíce se nikterak na závazek stanovený v Obnoveném Zřízení Zemském a na sněmy zemské již z královské své moci jednostranně vypisovati a ukládati nové berně a daně dovolávajíce se při tom absolutního práva královského (jus absolutum regium). Šlo tu výhradně o t. zv. daně nepřímé. Stavové proti tomu protestovali, ale marně. Zjevy ty se naopak opakovaly, až konečně králové přímo soustavně vypisovali a vybírali bez povolení sněmů zemských daně nepřímé, zejména všechny nově zavedené. Povolování sněmů zemských se čím dále tím více omezovalo jen na berní pozemkovou a na některé starší daně nepřímé. Takto se povolování berní a daní vymykalo ze vlivu sněmů zemských a tím ovšem vliv stavů na bernictví, ale také na správu zemskou, valně upadal.

V tomto podobdobí jest ve sněmovním zřízení zaznamenati jednu novotu, která měla dalekosáhlý vliv na zemskou správu a jež se udržela až do doby dnešní. Jest to instituce zemských výborů.

Vznik zemských výborů sluší hledati ve dvou skutečnostech, které jsou celkem na sobě nezávislé.

Prvá skutečnost má svůj základ v dualismu financí královských a stavovských resp. zemských. Důsledkem neobyčejného vzrůstu moci královské v tomto podobdobí nemohli se stavové brániti vlivu t. zv. společných úřadů (jak tomu bylo ještě v podobdobí předchozím) a zejména centralisaci institucí čistě zeměpanských. Tato centralisace se týká také královských financí. Královské finance se v tomto podobdobí začínají centralisovati a to nejen již v rámci zemí koruny české, nýbrž dokonce i v rámci všech království a zemí spojených pod žezlem rodu habsburského. To vedlo k tomu, že se začínalo již tvořiti pojetí královského či spíše řečeno zeměpanského eráru neboli fisku (který se v této době spíše jevil ve jmění negativním než pozitivním, t. j. v prvé řadě v zeměpanských dlužích a), který jest předchůdcem potomního eráru neboli fisku (celostátního). Naproti tomu vzrůstající potřeby zemské přímo vyvolávaly nutnost nejen, aby se již soustavně z vybraných berní ponechával určitý peníz na krytí těchto potřeb zemských a aby se tak vytvořovalo zvláštní jmění zemské vyňaté z dispozice královny a podrobené výlučně dispozici

sněmů zemských ve formě zemského fondu (fondu domestikálního), nýbrž aby, poněvadž se zemský sněm scházel jen periodicky a to nikoli na dlouhou dobu, se ze sněmu vytvořil zvláštní stálý výbor, který by toto jmění spravoval.

Druhá skutečnost jest, že nejvyšší úřady zemské se staly, jak již také bylo řečeno, v tomto podobdobí orgány jen královskými. To vedlo k tomu, že záhy byla pocítována potřeba vytvoření stálé orgány čistě zemské, které by v době, kdy sněm nezasedá, zastupovaly zemi nejen proti královským úřadům, nýbrž také v ohledu majetkoprávním. Tyto stálé orgány zemské byly v Čechách a na Moravě zemské výbory.

Zemské výbory vznikly ve druhé polovici 17. století. Základ jejich sluší hledati ve sněmovních komisích volených zprvu jen ad hoc. Ale postupem doby se instituce těchto sněmovních komisí ustálila, až z nich vznikly zemské výbory, které se staly (vedle zemských sněmů skutečným) zastupitelským sborem země a během 19. století i vlastním představitelem zemské samosprávy, která v našich zemích nabyla tak dalekosáhlého významu.

Že zemské sněmy mohl svolávat jen král sám, bylo řečeno již v paragrafu předchozím. Avšak toto pravidlo platilo o sněmech formálních neboli řádných. Časem se totiž ujala zvyklost, že se vedle těchto sněmů formálních konaly také neformální porady stavů o určitých věcech. Tyto porady sluly stavovské sjezdy (ständische Zusammenkünfte); svolával je předseda sněmu sám.

Generální sněmy vyšly v tomto podobdobí z obyčeje. Udržely se jen ve formě sněmů korunovačních, na kterých stavové všech zemí koruny české korunovanému králi holdovali. Obnovené Zřízení Zemské nemá o nich nijaké ustanovení, ačkoli podle O. Z. A. 1 volba krále je musí předpokládati.

Krajské sjezdy připouští i Obnovené Zřízení Zemské (A 4), ovšem svolává je jen král; ve skutečnosti vyšly však tyto sjezdy záhy z obyčeje.

A. Čechy.

Složení sněmu zemského zaznamenává v tomto podobdobí důležitou změnu. Vítězný katolicismus způsobil, že nejen byl obnoven dřívější stav duchovní, nýbrž i povýšen za první stav zemský. Podle Obnoveného Zřízení Zemského A 24 jsou členy duchovního stavu zemského „toliko sám arcibiskup a ty duchovní osoby, kteří infule aneb biskupské koruny, buďto vedle privilegium anebo starobylého užívání nositi právo mají, a vedle toho statkův pozemských, do Našich desk zemských vložených a vepsaných, v držení a užívání jsou, (jakž pak sice nižádný, kterýžby v zemi usedlý nebyl, k sněmům připuštěn býti nemá)“. Předpis

tento byl pozdějšími předpisy doplněn v ten smysl, že podmínky, aby kdo byl členem zemského stavu duchovního, jest, že musí býti prelátem, příslušníkem zemí koruny české, musí býti králem v hodnosti potvrzen, náležitě vysvěcen, musí míti právo nositi infuli a musí vykonati přísahu dědičné poddanosti.

Vedle těchto obecných podmínek jsou různými předpisy stanoveny i podmínky zvláštní. Jsou to: kanovníci při sídelních a kolegiálních kapitulách, jež byly v držení statků deskových, musí míti inkolát aspoň v rytířském stavu; ovšem požadavek inkolátu se dotýká jenom těch, kdož drží statky určené k osobnímu obročí, nevyžaduje se však u těch kanovníků a obročů, kde statky jsou ve společné správě a ve společném užívání.

Podle královského reskriptu z 5. ledna 1681 dělil se zemský stav duchovní ve tři třídy. Do první třídy náleželi: arcibiskup pražský, zároveň primas království a předseda lavice duchovní, dále biskupové a die acceptae possessionis, velkopřevor řádu maltéžského, probošt metropolitní kapituly, po něm vyslanci téže kapituly, probošt kapituly vyšehradské, probošt ve Staré Boleslavi a podle císařské resoluce z 29. ledna 1697 velmistr řádu křižovníckého s červenou hvězdou. Do druhé třídy náleželi opatové: benediktinského kláštera u sv. Markyty, premonstrátského kláštera na Strahově, cisterciátského kláštera v Oseku, augustinského kláštera na Karlově a premonstrátského kláštera v Teplé. Do třetí třídy: opat kláštera premonstrátek v Doksanech, opat benediktinského kláštera v Sázavě, opat cisterciátského kláštera ve Vyšším Brodě, děkan kapituly vyšehradské, opat premonstrátského kláštera v Želivě, opat cisterciátského kláštera v Plasích, opat benediktinského kláštera v Emausích v Praze a probošt premonstrátského kláštera v Chotěšově.

Druhý stav zemský tvoří stav panský. Podmínky členství v tomto stavu jsou tytéž jako v době předešlé.

Ve stavu panském byla jen jedna lavice. Avšak proti dosavadnímu stavu novota zde byla ta, že se ve stavu panském rozlišovalo již urození (jakási výjimka podle předešlých zemských zřízení byla jen ohledně knížete z Plavna). Byl tu stanoven také určitý pořad. První místo příslušelo vévodům a knížatům (O. Z. A 29), a to podle doby jich uvedení na sněm; po nich seděli nejvyšší úředníci zemští ze stavu panského podle úřadu (O. Z. A 29), na to starožitný stav panský s předností rodin vypočtených v O. Z. Z. A 29 a Nov. decl. Aa 12, posléze pak „novotní“ páni podle pořadu, jak byli uvedeni na sněm.

Třetím stavem byl stav vladycký. Podmínky členství v tomto stavu jsou tytéž jako v době předchozí.

Rovněž i na lavici vladycké byl stanoven určitý pořad. První místo příslušelo prezidentu české komory, pokud ovšem byl stavu vladyckého (O. Z. Z. A 52), po něm nejvyššímu písaři zemskému, dále zemskému podkomořímu (O. Z. Z. A 57), po něm purkrabí kraje hradeckého (O. Z. Z. A 57). Po něm seděli přísedící soudu zemského a komorního, pokud byli vzati ze stavu vladyckého a po nich konečně ostatní členové stavu vladyckého podle doby jich uvedení na sněm.

Čtvrtým stavem jest stav městský. Stav tento tvořila města královská.

Zde se však rozlišovala města privilegovaná a ostatní města královská. Počet privilegovaných měst byl rozmnožen na šest: byla to: tři města pražská (Staré Město, Nové Město a Menší Město), Kutná Hora, Plzeň, Budějovice; na sklonku tohoto období přibyla ještě města Zatec a Most. Zástupci privilegovaných měst na sněmu zemském seděli, zástupci ostatních měst královských stáli v pozadí sněmu; odtud zástupci těchto měst přestali docházeti na sněm. Nedlouho po vydání Obnoveného Zřízení Zemského ztratili však i zástupci Kutné Hory, Plzně a Budějovic právo seděti na sněmu a přestali také docházeti na sněm, takže na sněm se dostavovali jen zástupci měst pražských.

Sněm byl zahajován v tomto podobdobí králem jen zřídka, pravidlem královskými komisari k tomu zvláště jmenovanými. Sněmu předsedal a jednání sněmovní řídil nadále nejvyšší purkrabí pražský. Na sněmu zůstaly sice čtyři kurie (duchovní, panská, vladycká, městská), ale nehlasovalo se už podle kurií, jako tomu bylo v podobdobí předchozím, nýbrž podle hlav. Hlasovalo se tím způsobem, že nejprve odevzdávali hlas členové stavu duchovního, po nich členové stavu panského, dále členové stavu vladyckého a posléze zástupce Starého Města pražského jménem celého stavu městského. Takto praxe přiznala celému stavu městskému jen jeden hlas (virilní), což v r. 1720 bylo stanoveno za pravidlo.

Usnesení sněmu se předkládalo písemně králi ku schválení; schválil-li je král, bylo to jako snesení sněmovní vloženo do desk a vydáno také tiskem. Neschválil-li král usnesení sněmu, bylo vedeno jednání mezi králem a stavy, až bylo docíleno dohody.

Potřebovala-li některá věc důkladnějšího vyšetření, nebo bylo-li třeba provéstí nějaké přípravné práce pro usnesení sněmu, bývaly k tomu cíli voleny ze středu sněmu zvláštní sněmovní komise. Rovněž byly voleny sněmovní komise ku provedení některých snesení sněmovních, takže takovéto komise začínaly míti již vliv také na správu zemskou.

Prvopočátek těchto sněmovních komisí jsou nejvyšší berníci zemští, kteří vybírali z celé země berni povolenou sněmem a měli k tomu cíli již také úředníky podřízené. V tomto podobdobí zřizování komisí sněmovních se opakuje.

Počátkem druhé polovice 17. století byla zřízena již stálá komise sněmovní, t. zv. hlavní komise, čítající 12 členů, po třech z každého stavu, jakožto výkonný orgán sněmu zemského a orgán země v době, kdy zemský sněm nezasedal. To jest již zemský výbor.

Tato hlavní komise trvala až do r. 1674, kdy z neznámých příčin zanikla.

Teprve v r. 1714 s povolením královským byla sněmem zřízena nová stálá komise jakožto výkonný orgán sněmu zemského. Podle usnesení sněmovního této komisi „stavové místo sebe správu a zřízení zemského hospodářství svěřili“. Komise tato čítala osm členů, po dvou z každého stavu, volených od sněmu do sněmu. Způsob volby byl ten, že předsedové kurií navrhovali členy a sněm volil. Později předsedové kurií sami jmenovali členy. Této komisi předsedal nejvyšší purkrabí pražský. Říkalo se jí německy Ausschuszkommission, česky „vejhozní komise“.

Komise tato vedla správu země ve věcech zemských a zemské hospodářství. Jest to již skutečný zemský výbor, který s kratičkou přestávkou za císaře Josefa II. fungoval nepřetržitě až do převratu v r. 1918 resp. ve změněném složení funguje dodnes.

B. Morava.

Na zemském sněmu zůstaly čtyři stavy. Změna zavedena byla Obnoveným Zřízením Zemským jen ta, že duchovní stav jest nyní prohlášen za první zemský stav v zemi. Jest tudíž pořadí zemských stavů toto:

První stav zemský jest stav duchovní. Tento stav duchovní tvoří biskup olomoucký, infulovaní preláti, pokud mají statky deskové a držitelé rytířských komend.

Podle O. Z. Z. XIV. tvoří stav duchovní „toliko biskup, též kapitola a duchovní, kteřížby skrze privilegia, tím od starodávna obdařeni jsauce, infulu, to jest korunu biskupskou (znamení biskupství), nositi mohli, aneb ti, kteřížby nemajíc dovolení, před několika sty lety v tomto markrabství moravském z stavů byli a své místo mezi stavy mívali, item podle toho ve deskách zemských Našich statky vložené drželi (jakož žádný, který v zemi usedlý není, k sněmu připauštěn býti nemůž), i jiní rozličných řádův rytířské osoby, kteřížby v tomto Našem dědičném markrabství moravském jaké koli komendy a auřady jměly (ty kteřížby koruny neb inful nositi nemohli, předcházejíce) k jmenovaným sněmům povolávání, zapisování a při takových shromážděních všecken duchovní stav a kněžstvo představovati mohli a moc měli“.

Druhý stav zemský jest stav panský. Podmínky členství v tomto stavu jsou tytéž jako v době předchozí.

Ve stavu panském jest rovněž jako v Čechách jen jedna lvice; avšak i zde se rozlišuje podle urození. První místo přísluší vévodům, po nich knížatům, a to podle doby jich uvedení na sněm (O. Z. Z. XVII., 27); po nich seděli nejvyšší úředníci zemští ze stavu panského, na to starožitný stav panský s předností rodů vypočtených v O. Z. Z. XVII., 28, 29, 30 (jsou to tytéž rody panské jako v království českém; přidán jest zde jen panský rod z Magnu) a konečně „novotní“ páni podle pořadu, jak byli uvedeni na sněm.

Třetí stav zemský jest stav vladycký. I zde jsou podmínky členství tytéž jako v době předchozí.

Čtvrtý stav zemský jest stav městský. Počet královských měst jest v této době na Moravě však značně menší než v Čechách.

V této době jest sedm královských měst; jsou to: Olomouc, Brno, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště, Uničov, Kyjov. Zástupci stavu městského na sněmu stojí; teprve od počátku 18. století bylo i jim přiznáno místo k sedění.

Sněmu zemskému předsedá zemský hejtman. Podmínky svolávání, způsob zahajování, jednání a hlasování jsou tytéž jako v Čechách. I na Moravě má stav městský jen jeden hlas; hlas ten odevzdával zástupce města Olomouce.

Rovněž na Moravě již v tomto období byly ze sněmu voleny zvláštní komise sněmovní k vyřizování určitých věcí a ku provádění sněmovních usnesení. Byly to stavovské deputace; kratčeji se jim také říkalo deputování zemští nebo krajští. Předsedal jim zemský hejtman a úkol jejich byl pečovat o zemské hospodářství. Z těchto deputací byl na sklonku 17. století vytvořen zemský výbor, který čítal osm členů, po dvou z každého stavu. Zemský výbor byl s počátku volen na tři léta; na sklonku tohoto období při reorganizaci zemského výboru bylo funkční období jeho stanoveno na šest let.

Působnost zemského výboru na Moravě byla v podstatě táž jako v Čechách.

C. Slezsko.

1. Sněm knížecí.

Ve složení knížecího sněmu, nepřihlížíme-li ovšem ku přesunům rázu náboženského, nenastaly v tomto období celkem podstatné změny. Dosavadní tři kurie: knížecí, stavovská a městská zůstaly zachovány.

Sněmy se konaly i nadále ve Vratislavi; svolávatí je příslušelo výhradně králi. Vzrůst moci královské jest i zde patrný v tom, že postupem doby bylo dovoleno stavům jednati jen o postulátech královských; iniciativa zákonodárná byla takto stavům odepřena.

Způsob hlasování zůstává týž jako v období předchozím.

Pravomoc sněmu knížecího jest obdobně táž jako pravomoc sněmů zemských v Čechách a na Moravě.

Také ze sněmu knížecího byly voleny komise a výbory. Nejdůležitější z nich byla kasovní deputace, někdy také zemským výborem zvaná; čítala tři členy, po jednom z každé kurie a v její působnost spadala správa berní.

2. Sněmy v jednotlivých knížetstvích.

Ve složení knížecích sněmů nenastaly v tomto období celkem nijaké podstatné změny. Avšak význam a váha těchto sněmů postupně upadaly.

Právo svolávatí knížecí sněmy příslušelo v knížetstvích bezprostředních výhradně králi, v knížetstvích prostředních knížeti a postupem doby bylo sněmům dovoleno jednati jen o proposicích královských resp. knížecích. Tím se dostávaly do úplného područí zeměpána.

Také na knížecích sněmích byly ku správě hospodářství zemského voleny stálé komise sněmovní na způsob zemských výborů.

§ 50. Soudy.

Náhly vzrůst moci královské osvědčuje svůj vliv také v soudnictví. Moc královská začíná nyní do té míry doléhati i na soudnictví, že těžko jest již rozlišovati mezi soudy královskými a zemskými resp. stavovskými. Na existenci a složení dosavadních soudů se v tomto období nemění v podstatě celkem ničeho, avšak převrat bělohorský způsobil dvě dalekosáhlé změny: zřízení nového nejvyššího soudu pro všechny země koruny české a zlomení dosavadní svrchovanosti zemských soudů.

Rozmach moci královské se jeví přirozeně i v sesílení královské pravomoci soudcovské. Král jest nyní nejen nejvyšším zákonodárcem a nejvyšším vladařem, nýbrž i nejvyšším soudcem. Důsledek tohoto pojetí se jeví zejména ve dvou novotách. Jednak že král resp. královský soud rozsuzuje věci v nejvyšší stolici; odtud nejvyšší stolicí soudní ve státu českém může býti jen soud královský. Ovšem tento nejvyšší soud královský nerozhoduje pře, revise, ani nepotvrzuje rozsudky sám, nýbrž předkládá (jen) příslušné návrhy králi ku potvrzení: král jako nejvyšší soudce rozhoduje sám. Jednak že rozsudky na nejtěžší tresty lze vykonati teprve tehdy, schválí-li je král.

Soudnictví jest v tomto období organizováno takto:

A. Soudy ústřední.

1. Česká dvorská kancelář.

Soudní pravomoc české dvorské kanceláře, která se v předchozím období ustálila jen *via facti*, byla v tomto období uzákoněna. Podle Obnoveného Zřízení Zemského jest česká dvorská kancelář (prvou a nejvyšší) řádnou stolicí soudní pro určité těžké případy a vedle toho všeobecnou stolicí revisní z rozsudků zemských soudů. Zvláštní resolučí krále Ferdinanda II. záhy na

to vydanou jest česká dvorská kancelář prohlášena za revisní stolicí soudní i pro rozsudky rady nad apelacemi; to bylo v deklaratoriích zvláště ještě potvrzeno. Vedle toho všechny rozsudky na ztrátu života a cti musily býti předkládány na českou dvorskou kancelář králi ku potvrzení.

K výkonu soudnictví byl při české dvorské kanceláři zřízen soudní senát čítající sedm až devět členů pod předsednictvím nejvyššího českého kancléře.

V tomto soudním senátu zasedají podle O. Z. Z. F 4 nejvyšší kancléř, místokancléř, nejvyšší úředníci zemští, příslušníci soudu zemského a soudu komorního a dále k výkonu spravedlnosti i jiní „přísežní radové“. Tím ovšem byla dána možnost, že v tomto soudním senátu české dvorské kanceláře mohli zasedati i radové cizí.

Česká dvorská kancelář jest takto nejvyšší soudní stolice pro všechny země koruny české (o české dvorské kanceláři jako nejvyšším úřadu správním pro všechny země koruny české bude jednáno v § 52.), jest to soud čistě královský. Má dvě expedice: českou a německou. Pevný řád organizační nebyl však během 17. století vydán.

Teprve za Karla VI. (v r. 1719) byl vydán pevný řád české dvorské kanceláře. Podle tohoto řádu věci politické odděleny od věcí soudních. Pro tyto byl zřízen „senatus judicialis“, soudní senát čítající sedm členů. Řád tento výslovně prohlašuje českou dvorskou kancelář za nejvyšší soud koruny české, stanoví, že v tomto soudním senátu mohou zasedati jen čeští radové a dovolává se v té věci Zlaté buly Karla IV., že čeští poddaní náležejí jen před český soud; tím bylo odstraněno přibírání radů cizích.

Podle tohoto řádu jest česká dvorská kancelář „(poslední a nejvyšší královský a respectice zeměpanský úřad a) královský a zeměpanský nade vše nejvyšší soud“, ve kterém jest král „nejvyšší hlava a soudce“. Věci spadající v pravomoc české dvorské kanceláře jsou jednak politické, jednak soudní. Věci soudní projednává senatus judicialis; v jeho pravomoc spadají všechny věci, „které jsou sporné a musí býti vyřizovány a rozhodovány in via contentiosa procesem podle justice“.

Nejvyšší kancléř má právo podle libosti předsedati také v soudním senátu; ovšem nepředsedá-li, nemá to na platnost rozhodnutí soudního senátu nijaký vliv. Předseda senátu hlasuje jako každý jiný člen senátu; je-li rovnost hlasů, rozhoduje hlas předsedův.

Výslovně jest stanoveno, že dělení věcí na politické a soudní nemá nijaký vliv na jednotu české dvorské kanceláře.

2. Rada nad apelacemi na hradě pražském.

Ústrojí a pravomoc tohoto soudu zůstávají v tomto podobdobí celkem tytéž (O. Z. Z. F 75). Změna nastává jen ta, že, jak

již výše ad 1. bylo řečeno, i od tohoto soudu se připouští revise k české dvorské kanceláři.

V polovici 17. století se pravomoc tohoto soudu rozšiřuje tím, že pravomoc hejtmanství německých lén byla přenesena na radu nad apelacemi (viz níže § 52.).

B) Soudy v jednotlivých zemích.

I. Čechy.

Soudy, které až do převratu bělohorského byly soudy královskými, zůstávají v tomto podobdobí celkem beze změny.

Soud zemský ztrácí v tomto podobdobí svou svrchovanost. Věcná příslušnost jeho zůstává sice celkem beze změny, avšak rozsudky jeho nejsou již konečné. Jednak rozsudky zpějící na ztrátu hrdla a cti potřebují potvrzení králova, jednak od rozsudku zemského soudu jest připuštěna revise ku králi, která se projednává v české dvorské kanceláři. Rozhodnutí zemského soudu jsou v tomto podobdobí již jen rozsudky; pravotvorná činnost zemského soudu prostředkem nálezu, již v předchozím podobdobí valně ztenčena, přestala nyní na dobro.

O. Z. Z. uvozovací patent: „...ano i v tom se stavím, poslušným poddaným Našim, věrným milým, milostivě zakázati ráčili, že ty některé případnosti, kteréž do tohoto Zřízení Našeho Zemského pojaté nejsou, o nichž předešle žádného psaného práva nebylo, než toliko vedle starých nálezův v podobných přech od soudců rozeznávané a skoncované bývali; když ti nálezové (jakž již o tom od Nás poručeno jest) shledání a Nám přednesení budou, že je tolikéž skrze obzvláštní Zřízení Naše za právo vysaditi chítí ráčíme“.

Menší soud zemský zůstává celkem beze změny. Řád a ústrojí jeho jsou upraveny v O. Z. Z. F 16—21. Úředníci tohoto soudu zůstávají: místopurkrabí pražský, místokomorník, místosudí, místopisář, úředník králové, úředník podkomorního; úřad pisáře menších desk zanikl.

Soud nejvyššího purkrabí pražského zůstává rovněž beze změny. Řád a ústrojí jeho jsou upraveny v O. Z. Z. F 22—28.

Soudy církevní zůstávají rovněž. Pravomoc jejich byla v O. Z. Z. B 11 obmezena jen potud, že ve sporech o nemovitosti duchovní podléhají zemskému soudu; jinak však pravomoc jejich zůstává neztenčena.

Soud universitní trvá beze změny.

II. Morava.

Zemský soud ztrácí také na Moravě svou svrchovanost; od jeho rozhodnutí se připouští revise ku králi, která se projednává v české dvorské kanceláři. Rovněž i napříště jsou rozhodnutí zemského soudu již jen pouhými rozsudky; pravotvorná činnost

zemského soudu byla odstraněna uvozovacím patentem k Obnovenému Zřízení Zemskému. V ústrojí zemského soudu byly provedeny některé změny.

Podle O. Z. Z. XVIII., 51 jest členem zemského soudu také biskup olomoucký a má na soudu prvé místo. Jsou-li členy zemského soudu knížata a privilegovaná hrabata a páni, mají míti místo hned za biskupem olomouckým před zemským hejtmanem. Ještě v prvé polovici 17. století stal se členem zemského soudu i královský zemský podkomoří, byl-li stavu panského, a dále nejvyšší zemský písař.

Dosavadní rozdělení zemského soudu na lavici panskou a vladyckou zůstává, rovněž nezměněn jest i stanovený počet přísedících ze stavu panského a vladyckého. Podle O. Z. Z. XXIV., 64—66 se na pravomoci zemského soudu celkem nemění ničeho; avšak jakási změna nastala zřízením královského tribunálu. Od r. 1642 zasedal zemský soud už jen v Brně.

Menší soud zemský byl ještě v prvé polovici 17. století spojen s úřadem zemských desk, Zemské desky byly přeneseny z Olomouce do Brna a spojeny se zemskými deskami brněnskými.

Manský soud biskupa zůstává (po nepatrné přestávce v době povstání) beze změny.

Úplně nový úřad jest královský tribunál, jinak také zemské hejtmanství anebo královský úřad zemského hejtmanství zvaný. Úřad ten byl zřízen v r. 1656 z královské moci jednak jako úřad správní, jednak jako soud. Královský tribunál jako soud konkuroval do určité míry se zemským soudem; konkurence ta byla vyřešena v ten způsob, že tribunálu byly přiděleny t. zv. *causae summariae* resp. *causae extraordinariae cognitionis*, kdežto *causae ordinariae* zůstaly zemskému soudu. Od prvé polovice 18. století jest při královském tribunálu zřízen oddělený senát soudní.

Soud církevní zůstává v tomto podobdobí beze změny.

III. Slezsko.

Ještě za Ferdinanda II. byl zřízen vrchní úřad (Oberamt) jakožto úřad pro správu i soudnictví. Dosavadní úřad zemského hejtmana odpadl. Vrchní úřad jest úřad čistě královský.

V jednotlivých knížetstvích slezských byla zřízena zemská hejtmanství neboli zemská kolegia, jakožto úřady rovněž pro správu a soudnictví.

§ 51. Úřady.

Vzrůst moci královské po bitvě na Bílé hoře jest nejvíce patrný v úřadech. Vzrůst ten se zračí v tom, že nejvyšší úřady v zemi naprosto ztrácejí svou dosavadní povahu stavovskou resp.

zemskou a stávají se úřady čistě královskými. Jako až do r. 1526 úřady původně královské se postupem doby stávají stavovskými resp. zemskými (pozemšťují se), tak převratem bělohorským se takřka rázem stávají zase královskými (royalisují se).

Tato royalisace nejvyšších úřadů v zemi jest patrna zejména v těchto bodech:

1. Nejvyšší úředníci a soudcové zemští nejsou již jmenováni na doživotí, nýbrž jen na pět let a po pěti letech skládají svůj úřad do rukou krále (Č. O. Z. Z. A 29, M. O. Z. Z. XXI., 38). Král má na vůli složeným úřadem pověřiti dosavadního držitele anebo úřad uděliti někomu jinému. Účel tohoto ustanovení jest zjevný; král tím si chce zajistiti, aby nejvyšší úředníci a soudcové zemští spravovali, ačli chtějí, aby úřad jim byl po uplynutí pětileté lhůty opět udělen, úřad jim svěřený podle královské vůle.

2. Nejvyšší úředníci a soudcové zemští přísahají nyní již králi a jeho dědicům, jakožto budoucím králům českým, nikoli také stavům. Odtud jsou odpovědní jen králi, nikoli také stavům resp. zemi.

3. Král i po převratu bělohorském může za nejvyšší úředníky a soudce zemské ustanovovati jen osoby v zemi usedlé, inkoly, (Č. O. Z. Z. A 9, M. O. Z. Z. V., 9) a to podle českého O. Z. Zemského „po vzatě o tom dostatečné zprávě“ a podle moravského O. Z. Zemského „s dobrou radou a podle dostatečné zprávy věrných Našich milých“. Ale toto znění není nikterak jasné a závazek králův z toho plynoucí jest dosti záhadný, neboť nikde není stanoveno, že by král byl míněním rady vázán. Ostatně historická zkušenost ukázala, že králové ve jmenování těchto úředníků měli značnou volnost.

4. Nejvyšší úředníci zemští dostávají nyní nový titul: královští nejvyšší úředníci v království českém resp. v markrabství moravském. Takto již i zevní označení ohlašuje velkou proměnu, která se stala v poměru nejvyšších úředníků zemských ku králi a ke stavům resp. k zemi.

5. Nejvyšší úředníci a soudcové zemští zůstávají i v tomto podobdobí členy sněmů zemských. Skutečnost tato, která v podobdobí předchozím kladla již prvopočátky vlády parlamentní, svědčila nyní však spíše v neprospěch než ve prospěch stavů. Neboť tyto nejvyšší úředníci a soudcové zemští jsou již úředníci čistě královští a účastenství jejich na sněmích zemských šíří vliv královský i na sněmu.

I v tomto podobdobí rozlišujeme nejvyšší úřady na ústřední a na zemské, (t. j. na úřady královské, které mají působnost jen v jednotlivých zemích).

Doložití sluší, že v tomto podobdobí se stále ještě uplatňují snahy spojovati justici se správou. Jest to patrné již v podobdobí předchozím při královské radě a při české komoře, v tomto podobdobí pak při české dvorské kanceláři, při královském tribunálu na Moravě, při vrchním úřadu ve Slezsku a při zemských hejtmanstvích resp. zemských kolegiích v jednotlivých knížetstvích slezských.

§ 52. Úřady ústřední.

1. Česká dvorská kancelář.

Vývoj, který v podobdobí předchozím již začal a záležel v přeměně české kanceláře z úřadu (původně jen) expedičního na velmi důležitý úřad správní a soudní, jest v tomto podobdobí již dokonán. Česká dvorská kancelář jest v tomto podobdobí nejvyšším úřadem správním a soudním pro všechny země koruny české. Také sídlo tohoto úřadu se mění; česká dvorská kancelář má nyní své sídlo ve Vídni (spolu s královským dvorem).

Veliké tyto změny nebyly uskutečněny rázem. Když bylo pořizováno Obnovené Zřízení Zemské, předpokládalo se ještě, že králové budou svým dvorem pravidelně přebývat v Praze. Odtud z O. Z. F. 1 nepřímo vysvítá, že královská česká kancelář bude v témž místě jako nejvyšší úřady zemské, t. j. v Praze. Když pak ještě před vydáním Obnoveného Zřízení Zemského česká dvorská kancelář byla přenesena do Vídně, bylo toto přesídlení pokládáno jen za přechodné.

Na sklonku vlády Ferdinanda II. byl místodržícím v Praze král Ferdinand III. se značným oborem působnosti (zejména i ve věcech soudních); v té době byla česká dvorská kancelář jako sbor v Praze a ve Vídni byli jen nejvyšší kancléř, vicekancléř a sekretář. Vlastní vláda byla takto spíše v Praze a část české dvorské kanceláře, která jest v tu dobu ve Vídni, jest jen jakousi expositurou královské rady resp. české kanceláře v Praze.

Teprve po nastoupení Ferdinanda III., když se ukázalo, že pravidelným sídlem královského dvora bude Vídeň, byla česká dvorská kancelář jako sbor přenesena do Vídně. Přes to však až do počátku 18. století česká dvorská kancelář ve Vídni byla pokládána za jakousi exposituru královské rady v Praze.

Podle Obnoveného Zřízení Zemského jest česká dvorská kancelář v prvé řadě úřadem správním (o působnosti české dvorské kanceláře jakožto soudu bylo mluveno výše v § 50). Jest to úřad ryze královský, ve kterém má rozhodovati jen vůle králova. Na úřad ten nejvyšší úředníci a soudcové zemští nemají míti nijakého vlivu, neboť nemají sem vůbec přicházeti, leč na výslovné pozvání královo.

O Z. F. 1: „Co se politických a regimentu všeho a obecného dobrého dotýkajících věcí dotýče, kteréž v kanceláři Naší české dvorské vyřizované a Nám od ní přednášené bývají: k takovému radám nemá žádný z Našich nejvyšších úředníkův a saudeův zemských, radd saudu dvorského neb komorního (kteříž

obzvláštní své saudy mají) přicházeti, lečby k tomu obzvláště z milostivého Našeho poručení od Našeho nejvyššího kancléře obeslán a povolán byl“.

Ukazuje se tu již snaha, v plné míře uskutečněná teprve za osvíceného absolutismu, nejvyšší úředníky a soudce zemské vyloučiti ze vlivu na věci politické a omeziti je (nejvýš jen) na věci soudní. Ostatně již sama skutečnost, že česká dvorská kancelář měla své sídlo ve Vídni, přinášela s sebou, že nejvyšší úředníci a soudcové zemští byli z porad jejich pravidlem vyloučeni.

Česká dvorská kancelář neměla mnoho úředníků. Byl tu nejvyšší kancléř, kancléř (jehož úřad byl však po celou druhou polovici 17. století neobsazen), vicekancléř a nepatrný počet dvorských radů jakožto referendářů. Na sklonku 17. století čítala česká dvorská kancelář i s nejvyšším kancléřem sedm, na počátku 18. století jedenáct členů.

Podle Obnoveného Zřízení Zemského působnost české dvorské kanceláře jakožto úřadu správního obsahovala politické věci a „regiment všeho a obecného dobrého“ všech zemí koruny české. Pravomoc její jest tudíž určena jen povšechně, avšak postupem doby význam její značně stoupal. Zejména na sklonku 17. století zásluhou jejího představeného, nejvyššího kancléře hraběte Kinského, význam její se neobyčejně povznesl. Nejvyšší kancléř hr. Kinský byl v této době prvním státním ministrem panovníkovým. Ostatně i jinak k významu české dvorské kanceláře přispívala skutečnost, že v této době jest nejvyšší český kancléř již stálým členem tajné rady a že má takto místo a hlas v nejdůležitějším úřadě všech království a zemí spojených pod žezlem rakouské větve rodu habsburského.

Česká dvorská kancelář neměla dlouho nijaký organizační řád. Teprve za Karla VI. byl vydán řád české dvorské kanceláře. Podle tohoto řádu čítá česká dvorská kancelář s nejvyšším kancléřem, kancléřem a vicekancléřem jedenáct členů. Politické věci se oddělují od věcí soudních a zřizuje se pro ně „senatus publicus (veřejný senát)“, čítající tři členy. Pravomoc tohoto veřejného senátu jest také náležitě vyměřena.

Česká dvorská kancelář čítá podle tohoto řádu jedenáct členů. Jsou to: nejvyšší kancléř, kancléř, vicekancléř a osm dvorských radů, z toho dva ze stavu panského, a šest ze stavu vladýckého a z učených právníků. Věci spadající v pravomoc české dvorské kanceláře se dělí na politické a soudní a mají býti odděleně projednávány. Věci politické projednává tříčlenný senatus publicus. V pravomoc tohoto veřejného senátu spadají „politické a jiné věci, které se týkají obecného dobrého, všechny věci veřejné, jako věci říšské, kurfirstské, sněmovní, věci královských zemských a knížecích sněmů, věci kontribuční, válečné, provinčníální a komerční, také náboženské věci slezské, nadace, povznesení university a měst a konečně případy, které se mohou týkati obecného dobrého, výchovy a úhrnem blahobytu poddaných.“

Dělením senátů na veřejný a soudní neměla však býti ohrožena jednota české dvorské kanceláře, neboť zvláště jest stanoveno, že oba senáty tvoří jediné „corpus cancellariae“. Z toho důvodu bylo také nařízeno, že nejvyšší kancléř jakožto „Capo“ kanceláře má volnost předsedati v obou senátech. Oba senáty tvoří však také plenum kanceláře a některé věci se projednávají v tomto plenu pod předsednictvím nejvyššího kancléře; věci ty jsou zejména: návrhy na obsazení uprázdněných míst a věci disciplinární.

Ve vývoji pobělohorském jest česká dvorská kancelář nejvyšší správní a soudní úřad pro všechny země koruny české. V ní se zračí nejen státní jednota zemí českých, nýbrž i státní a správní samobytnost koruny české. Představený její, nejvyšší český kancléř, jest státním ministrem zemí koruny české; bez jeho spolupodpisu nemůže jíti nic ani z koruny, ani do koruny. Absolutní král se mohl zajisté rozhodnouti, jak mu bylo líbo. Ale jednati v zemích českých mohl jen prostředkem nejvyššího českého kancléře, který chová při sobě velkou pečť a bez jehož podpisu nijaký zákon, ani jinaké opatření královské nejsou závazné. Nejvyšší kancléř zastupuje však také země koruny české vůči cizině a sjednává mezinárodní smlouvy, pokud se týkají výhradně jen zemí koruny české.

V tomto směru jest velmi důležitá smlouva uzavřená v roce 1746 mezi arcikancléřem říšským, arcibiskupem mohučským a nejvyšším českým kancléřem. Obsah této smlouvy jest zejména, že povýšení do stavu šlechtického, které vyšlo od říšské kanceláře, má platnost také v zemích rakouských, nemá však platnost v zemích koruny české, neboť ohledně platnosti také pro země koruny české jest se vždy obrátiti na českou dvorskou kancelář.

Nejvyšší český kancléř jest sice v tomto podobdobí úředníkem ryze královským, ale v důsledku svého státoprávního postavení zůstává stále strážcem svobod zemských a zárukou státní a správní samobytnosti zemí koruny české.

2. Hejtmanství německých lén.

V úřadě tomto nenastala v tomto podobdobí nijaká změna. V polovici 17. století byl sice úřad tento spojen s radou nad apelacemi, zůstává však jako zvláštní oddělení tohoto soudu zvané i nadále hejtmanství německých lén (deutsche Lehenschranne).

3. Nejvyšší mincmistr.

V tomto úřadě nenastala celkem nijaká změna.

§ 55. Úřady v jednotlivých zemích.

I. Čechy.

1. Místodržitelství.

Ferdinand II. po bitvě na Bílé hoře jmenoval místodržícím Karla knížete Lichtenštejna. Když v r. 1623 obnoveny byly nej-

vyšší úřady zemské, tvořili nejvyšší úředníci a soudcové zemští pod předsednictvím kn. Lichtenštejna a po jeho smrti pod předsednictvím nejvyššího purkrabí pražského místodržitelenskou radu.

Na čas sbor nejvyšších úředníků a soudců zemských tvoří ještě královskou radu podobdobí předchozího. Jest to na sklonku vlády Ferdinanda II., kdy korunovaný král Ferdinand III. spravoval zemi. Tehdy i česká dvorská kancelář jako sbor byla opět v Praze a tvořila se sborem nejvyšších úředníků a soudců zemských skutečnou královskou radu jak v její funkci vládní, tak i v její funkci soudcovské. To však přestalo, když Ferdinand III. po nastoupení vlády přesídlil do Vídně. Česká dvorská kancelář rovněž přesídlila do Vídně, a sbor nejvyšších úředníků zemských, poněvadž funkci královské rady měla nyní česká dvorská kancelář, obmezen byl na funkci rady (jen) místodržitelenské.

Doložití sluší, že i v dobách pozdějších, kdykoliv král přebýval v Praze, česká dvorská kancelář splynula se sborem nejvyšších úředníků a soudců zemských v (původní) královskou radu.

Sbor nejvyšších úředníků a soudců zemských není v tomto podobdobí královskou radou, poněvadž funkce ta přešla již na českou dvorskou kancelář; není však ani radou zemskou podobdobí předchozího, poněvadž tento sbor tvoří nyní úředníci již královští. Sbor tento tvoří nyní jen radu místodržitelenskou, t. j. spravuje zemi po čas nepřítomnosti královny v zemi; v této funkci jest ovšem sborem stálým, poněvadž král pravidlem už v zemi nesídlí. Z funkce královské rady zbývá jemu jen právo podávati návrhy na jmenování nových úředníků. Ovšem tyto návrhy mají po rozumu O. Z. Z. 4 9 povahu jen „dostatečné zprávy“, a záleží úplně na králi, chce-li se tímto návrhem řídití čili nic.

Sbor nejvyšších úředníků a soudců zemských netvoří však výlučně místodržitelenskou radu, neboť král do této rady jmenoval i některé členy stavu panského, kteří nezastávali nijaký úřad zemský, po případě i osoby jiné. Působnost místodržitelenské rady obsahovala veškeru správu zemskou, čítajíc v to i některé věci vojenské; vedle toho sem spadala z části i agenda soudní.

Místodržitelská rada měla tři expedice: českou, německou a vojenskou.

2. Česká komora.

Působnost české komory jest v tomto podobdobí obmezena již jen na království české. Pravomoc její jest v podstatě táž jako v podobdobí předchozím. Význam její postupem doby stoupal, zejména když na sklonku 17. století začíná inkamerace nepřímých daní. Ovšem také stoupá její závislost na dvorské komoře ve Vídni.

K české komoře byl přiřčeněn fiskální úřad. Představený tohoto úřadu jest královský neboli komorní prokurátor, jemuž

k ruce jsou dáni úředníci pomocní; jest podřízen české dvorské kanceláři, českému místodržitelství a české komoře. Prokurátor jest právní zástupce krále resp. královské komory; vedle toho jemu přísluší dozor nad některými orgány městskými a židovskými a soudnictví nad svobodníky.

V počtu a pořadí nejvyšších úředníků zemských a vůbec i jiných úředníků byly v tomto podobdobí provedeny některé změny.

Do počtu nejvyšších úředníků zemských byli nově zařazeni: president rady nad apelacemi, který jest brán ze stavu panského, a president české komory, který mohl býti vzat ze stavu buď panského nebo vladveckého.

Pořad nejvyšších úředníků zemských jest nyní tento: nejvyšší purkrabí pražský, nejvyšší zemský hořmistr, nejvyšší zemský maršálek, nejvyšší zemský komorník, nejvyšší sudí, nejvyšší kancelář, nejvyšší sudí dvorský, president rady nad apelacemi, president české komory, nejvyšší písař zemský, zemský podkomoří, purkrabí kraje hradeckého.

Z jiných úředníků zemských se uchoval purkrabí hradu pražského, ovšem nyní jen jako skutečný purkrabí hradu pražského. Dále se uchoval úřad nejvyššího mincmistra, o kterém bylo mluveno již výše v § 52. Obnovené Zřízení Zemské zachovalo také ještě úřad hejtmanství německých lén; avšak, jak již také výše bylo pověděno, úřad ten byl spojen již v polovici 17. století s radou nad apelacemi.

Naproti tomu úřad obou purkrabí karlštejnských byl zrušen ještě před vydáním Obnoveného Zřízení Zemského; toto zřízení úřad ten již nepřipomíná.

II. Morava.

1. Místodržitelství.

Po bitvě na Bílé hoře byl místodržícím kardinál František kníže z Ditrichštejna. Po jeho smrti byl z královské moci (bez slyšení stavů) zřízen nový úřad, královský tribunál, zvaný také zemským hejtmanstvím anebo královským tribunálem zemského hejtmanství. Byl to úřad ryze královský s pravomocí jednak politickou, jednak soudní (viz výše § 50). Předsedal jemu zemský hejtman, ale ostatní úředníci byli jmenováni králem a jím také placeni. Nejvyšší zemští úředníci byli z tohoto tribunálu vyloučeni.

Královský tribunál ve funkci správní byl místodržitelstvím; vedl veškeru správu politickou a dohlížel zejména i nad tím, aby katolické náboženství prospívalo a aby Obnovené Zřízení Zemské i všechny ostatní královské patenty byly náležitě zachováány.

Na počátku 18. století dostal tento tribunál nové pojmenování královské guvernium; o něco později byli do něho připuštěni i nejvyšší úředníci zemští. Byly utvořeny dva senáty: politický a soudní.

2. Královský neboli komorní prokurátor.

Pravomoc tohoto úřadu zůstává v podstatě táž jako v podobdobí předchozím. Význam jeho však stoupá zejména, když začaly inkamerace daní a státní monopoly.

Královský prokurátor byl podřízen české dvorské kanceláři a dvorské komoře, od nichž měl bráti poučení, a nadto ještě královskému tribunálu.

3. Úřad rentmistrovský.

Úřad tento jest královským úřadem finančním. Pravomoc jeho zůstává táž jako v podobdobí předchozím. Úřad tento podléhal dvorské komoře ve Vídni.

4. Bankovní administrace.

Úřad tento byl zřízen za Karla VI. na sklonku jeho vlády. V pravomoc jeho spadaly správa solných a celních důchodů a některých dávek nepřímých.

Úřad moravského hansgrafa zanikl, když byla zřízena v Brně bankovní administrace.

V počtu nejvyšších zemských úředníků odpadá v tomto podobdobí nejvyšší zemský maršálek (český), takže počet těchto úředníků jest nyní šest.

III. Slezsko.

1. Úřady ústřední.

a) Místodržitelství.

Po bitvě na Bílé hoře byl jmenován místodržícím biskup vratislavský arcikníže Karel a za krátko na to zemský hejtman slezský. V r. 1629 byl však zřízen vrchní úřad pod předsednictvím zemského hejtmana. Jest to úřad ryze královský; zemským hejtmanem musil však býti některý kníže slezský. Vrchní

úřad měl pravomoc jednak správní, jednak soudní (viz i výše § 50). Ve funkci správní jest vrchní úřad místodržitelstvím.

b) Komora slezská.

Na pravomoci a složení slezské komory se v tomto podobdobi nemění celkem ničeho.

Komoře slezské podléhá královský neboli komorní prokurátor slezský, v jehož úřadě nenastaly rovněž nijaké změny.

c) Bankální reprezentace.

Úřad tento byl zřízen počátkem 18. století ve Vratislavi pro důchody poukázané baňkám.

d) Generální úřad berní.

Úřad tento trvá i v tomto podobdobi s nezměněnou pravomocí.

2. Úřady v jednotlivých knížetstvích.

V bezprostředních knížetstvích nastává proti podobdobi předchozímu změna ta, že úřady stavovské jsou proměněny v úřady královské. V některých knížetstvích byla zavedena zemská hejtmanství neboli zemská kolegia s pravomocí jak správní, tak i soudní. Jako finanční úředníci fungují zde fiskálové podřízení slezské komoře.

Úřad stavovského resp. zemského plnomocníka trvá.

V knížetstvích prostřeďech zavedena byla správa celkem obdobná jako v knížetstvích bezprostředních. I zde mají však stavové pro věci berní stavovského plnomocníka.

Kapitola IV.

Místní správa.

§ 54. Zřízení krajské.

A. Čechy.

Rozdělení země na kraje, jak se dochovalo z doby předchozí, potrvalo přes převrát bělohorský. Bylo sice bezprostředně po vydání Obnoveného Zřízení Zemského jednáno na sněmu českém o nové rozdělení krajů, ale jednání to nemělo úspěchu. V té době, když také Loketsko bylo vřazeno do rozdělení krajského, bylo v Čechách patnáct krajů. Na počátku 18. století bylo provedeno nové rozdělení na kraje a zřízeno dvanáct krajů.

Býly to kraje: slánský, kouřimský, vltavský, podbrdský, rakovnický, žatecký, litoměřický, boleslavský, hradecký, chrudim-

ský, čáslavský, bechyňský, práchenský, plzeňský, loketský. Praha, Chebsko a hrabství kladské nebyly čítány k nijakému kraji.

Po novém rozdělení provedeném na počátku 18. století jsou kraje tyto: žatecký, který obsahoval také dosavadní kraj loketský a nově Chebsko, rakovnický, který obsahoval i dřívější kraj slánský, berounský, který zahrnoval dřívější kraje vltavský a podbrdský, kouřimský, litoměřický, boleslavský, hradecký, chrudimský, čáslavský, bechyňský, práchenský, plzeňský.

V čele každého kraje jsou dva krajští hejtmané, jeden ze stavu panského, druhý ze stavu vladyckého; oba musí býti v kraji usedlí. Krajští hejtmané jsou nyní (na rozdíl od doby předchozí) jmenováni králem; v tomto jmenování má král úplně volnou ruku. Hejtmané jsou podřizeni zemským hejtmanům resp. místodržicím; z vedení úřadu byli odpovědní komornímu soudu; zůstávají však v celé této době úředníky nikoli královskými, nýbrž stavovskými resp. zemskými, ovšem od převratu bělohorského přísahají jen králi. Až do převratu bělohorského byli krajští hejtmané čítáni k širší zemské radě.

Krajští hejtmané byli jmenováni vždy jen na jeden rok a po roce byli vystřídáni novými hejtmany. Avšak později, zejména po převratu bělohorském, bývali odstupující hejtmané ve svém úřadu králem potvrzováni, takže sloužili mnohdy celou řadu let nepřetržitě.

Úřad krajského hejtmana byl úřad neplacený, jen čestný. Poněvadž však s úřadováním bývaly spojeny značné výlohy, byl již v 17. století přikazován hejtmanům z peněz zemských určitý roční plat. To se zachovalo až do počátku 18. století. Tehdy byl plat hejtmanům zastaven a na místo platu byl každému krajskému hejtmanu přikázán jeden zlatý ze sta peněz, které byly jeho přičiněním na berních v jeho kraji skutečně odvedeny.

Krajští hejtmané vedli správu v kraji, zejména také policii, byli nápomocni ve vnitřní správě a při výkonu spravedlnosti zemským úřadům a soudům, obzvláště nejvyššímu purkrabí pražskému, spolupůsobili při stavění zemské hotovosti a rozhodovali m. j. také ve věcech čeledních a mzdových. Jako jeden z nejdůležitějších úkolů jejich bylo spolupůsobiti při vybírání a vymáhání berní v kraji. V tomto úkolu byli jim nápomocni zvláště k tomu účelu stanovení berníci krajští. Po převratu bělohorském nebyli však již ustanovováni berníci krajští (jen k vybírání posudného byli stanoveni zvláštní výběřci krajští) a úkol ten obstarávali nyní krajští hejtmané sami.

Podle Obnoveného Zřízení Zemského A 48 mají krajští hejtmané povinnost „všelijaké svévolné a škodlivé předsevzetí“, které by čelilo proti králi a proti řádu a právu, „odvracovati a potlačovati a k náležitému strestání přivozovati, jak chudému,

tak i bohatému rovného práva udělovati“ a vůbec v obecných i policejních věcech království podle Obnoveného Zřízení Zemského a podle jiných královských nařízení se řídití a spolupůsobiti při stavění vojska.

V období pobělohorském stali se krajští hejtmané i strážci zeměpanského absolutismu a jeho institucí a zájmů, zejména měli také dohlížeti na zachovávání robotních patentů a poskytovat z úřední povinnosti ochranu poddaným proti utiskování ze strany vrchností; rovněž měli podporovati katolickou protireformaci.

Povinnost vybírati a po případě i exekučně vymáhati berně jim ovšem zůstala i nadále a z peněz takto vybraných činili počet berníkům zemským. Poněvadž však s vybíráním berní byly spojeny značné potíže, byly počátkem 18. století zřízeny v každém krajském městě zvláštní filiální pokladny s jedním výběřčím a jedním kontrolorem, kteří po kraji berně od vrchností vybírali a do Prahy odváděli.

Ku plnění svého úkolu měli krajští hejtmané (vedle dočasně stanovených berníků krajských, kteří však podléhali berníkům zemským) pomocný personál, jako písaře, posly a sluhy. Tento pomocný personál si udržovali krajští hejtmané sami a dostávali naň ze zemských prostředků příspěvek. Postupem doby byl tento personál zařazen do veřejných služeb. Z tohoto pomocného personálu zvláštní místo zaujímalí krajští sekretáři, kterým byla od počátku 18. století uložena i přísaha a pro něž byla za Karla VI. vydána i zvláštní instrukce.

Z doby předchozí přešly kraje do doby habsburské jako správní obvody se samosprávou slibně se vyvíjející. Tato samospráva se osvědčovala zejména ve krajských sjezdech. Této samosprávě však Habsburkové nepřáli a snažili se všemožným způsobem vývoj její obmezovati. Nejvítanějším prostředkem k tomu byl zákaz krajských sjezdů.

Již Ferdinand I. trval od nastoupení své vlády na tom, že ku konání krajských sjezdů právě tak, jako ku konání zemských sněmů, jest třeba vždy výslovného povolení královského. Skutečně také Ferdinand I. těmto krajským sjezdům nepřál a povolal je jen výjimečně a to k účelům zvláště stanoveným.

Za nástupců Ferdinanda I. byly konány krajské sjezdy, ovšem s povolením královským, již častěji, a zejména bývali na nich zase voleni (jako v době předhabsburské) zástupci vladycského stavu z kraje, kteří na náklad kraje se zúčastnili jednání sněmů zemských. Avšak již za krále Matěje byl zase obnoven zákaz konati krajské sjezdy bez výslovného povolení královského.

Také Obnovené Zřízení Zemské A 4 zakázalo krajské sjezdy bez výslovného povolení královského pod ztrátou cti, hrdla a

statku. Skutečně také od skončení války třicetileté krajské sjezdy vyšly naprosto z obyčeje.

Tímto způsobem byl vývoj krajské samosprávy úplně zastaven a z krajů se staly pouhé správní obvody.

B. Morava.

Počátky zřízení krajského vznikají zde teprve nastoupením Habsburků. Ovšem kraje jsou zde instituce naprosto nové, teprve v této době se tvořící; odtud již od svého prvopočátku nejsou to nějaké samosprávné obvody (jak tomu bylo v Čechách), nýbrž jen obvody ryze správní. Důsledkem toho také instituce krajských hejtmanů nenabyla zde až do převratu bělohorského takového významu jako v Čechách.

Podnět ku zřízení krajů resp. krajských hejtmanů byl dán válkami tureckými. Již v prvních dobách vlády Ferdinanda I. byli zvoleni sněmem pro každý ze čtyř krajů (brněnský, olomoucký, hradištský, novojičínský) dva krajští hejtmané, jeden ze stavu panského a druhý ze stavu vladycského. Hlavní funkce jejich byla vojenská: byli správci a velitelé zemské hotovosti; vedle toho někdy také vypomáhali při berní správě. Až do převratu bělohorského pro jejich ráz převážně vojenský se v míru někdy zapomínalo na volbu krajských hejtmanů; odtud krajští hejtmané až do Bílé hory nejsou institucí stálo.

Po bitvě na Bílé hoře instituce krajských hejtmanů na krátký čas vůbec zanikla. Teprve na sklonku vlády Ferdinanda II. byla provedena nová organisace krajů a s tím také obnovena instituce krajských hejtmanů.

Krajů bylo nyní pět (brněnský, olomoucký, jihlavský, hradištský, znojenský); z toho kraj olomoucký byl rozdělen na dva podkraje: olomoucký a přerovský. Pro každý kraj a podkraj byl králem jmenován jeden krajský hejtman (v celku šest), jako úředník královský, a to ze šlechty v kraji usedlé. Krajští hejtmané přísahají jen králi, jsou podřízeni královskému tribunálu, odkud také dostávají potřebné instrukce. V prvých letech nejsou placeni, ale brzy na to dostávají plat od krále.

Krajští hejtmané jsou jmenováni na rok, ale po vypršení této lhůty bývají ve svém úřadě potvrzováni, takže zůstávali ve svém úřadě i více let, pravidlem ne však déle než pět let.

Na počátku 18. století začalo se také s vydáváním instrukcí pro krajské hejtmany. Podle těchto instrukcí měl býti krajský hejtman strážcem zákonů, královských regalů a veřejného řádu; jeho povinnost byla také vymáhati dlužné berně, rovnati spory mezi poddanými a vrchnostmi a poskytovat poddaným ochranu

proti útisku vrchností. Již počátkem 18. století bylo také uloženo krajským hejtmanům, aby měli řádně zařízenou kancelář a zejména aby měli přísežné sekretáře a kancelisty; také si mohli podle potřeby zřizovati i substituta, kterým mohla býti jen stavovská osoba v kraji usedlá. Na samém sklonku této doby byli zavedeni v každém kraji také tři komisaři průvodčí.

C. Slezsko.

I zde zřízení krajské začíná teprve za Habsburků; podnět k němu byl dán rovněž válkami tureckými. Již na počátku vlády Ferdinanda I. byly zřízeny čtyři kraje: Horní Slezsko, Střední Slezsko, Dolní Slezsko, Nissko. Knížecí sněm volil pro každý kraj z řad knížat nebo z hejtmanů knížetství bezprostředních krajského hejtmana; každému krajskému hejtmanu byli přidáváni dva krajští radové. Krajští hejtmané měli význam jen vojenský.

Převratem bělohorským zde nijaká podstatná změna provedena nebyla. Jen v potomním českém Slezsku byly na samém sklonku této doby zřízeny tři obvody: Těšínsko, Opavsko-Krnovsko, Nissko. V čele každého obvodu stál starosta, jemuž k ruce byli dáni komisaři. Starosta byl králem jmenován vždy na jeden rok a vedl politickou správu svého obvodu.

D. Lužice.

V Lužicích proti době předechozí nebyly provedeny celkem nijaké podstatné změny.

§ 55. Zřízení městské.

A. Čechy.

Až do odboje stavovského z r. 1547 zůstalo to ve zřízení městském celkem při starém. Byl sice na sklonku doby předechozí a na počátku této doby učiněn (již po třetí) pokus spojití Staré a Nové Město pražské v jedno velké město pražské, ale pokus ten neměl dlouhého trvání; vnitřní rozbroje vadily tomuto spojení a Ferdinand I. již na počátku své vlády tuto jednotu zrušil.

Nezdařený odboj v r. 1547 měl vedle nepříznivých následků po straně majetkové velmi neblahé následky pro městskou samosprávu.

V Praze byli ve všech třech městech dosazeni královští resp. městští hejtmané a královští rychtáři. Městský hejtman vykonával jménem krále policejní moc v městě a měl v radě první místo. Královský rychtář seděl na městském soudu, hájil zde zájmy královské a zakročoval z úřední povinnosti, kdykoli šlo o vymáhání pokut nebo odúmrtí pro královskou komoru. Svolávatí obec

(veškero měšťanstvo) nebo radu bylo dovoleno jen se svolením městského hejtmana nebo královského rychtáře. Radu obnovovali královští komisaři.

V ostatních městech královských byli mimo Plzeň, Budějovice a Ústí dosazeni královští rychtáři a rada byla zde obnovována zemským podkomořím.

Postupem doby snažila se královská města znovu nabýti ztracené samosprávy, ale dlouho marně. Teprve za Rudolfa II. byla zjednána náprava aspoň potud, že odstupující rada navrhovala králi novou radu. Avšak úřad rychtářů resp. v městech pražských i městských hejtmanů zůstal zachován.

Počet královských měst kolísal; do převratu bělohorského se jich čítalo as třicet.

Po převratu bělohorském nenastaly ve zřízení královských měst nijaké podstatné změny. Královští rychtáři a v městech pražských i městští hejtmané zůstali. V polovici 17. století dostali královští rychtáři zvláštní instrukci. I samospráva městská zůstala nedotčena, ovšem postupem doby byla stále více omezoována rozmachem moci královských úřadů. Do měst bylo dovoleno přijímatí jen katolíky. Některá města ztratila postavení královských měst, jiná tohoto postavení opět nabyla.

Města poddaná větší měla podobnou organizaci jako města královská, podléhala však svým vrchnostem. Rada byla někde dosazována přímo vrchností, jinde byla navrhována radou odstupující. Veliká obec mohla býti svolávána pravidlem jen se svolením vrchnosti.

Menší města poddaná se nelišila svou organizací mnoho od organizace vesnické.

Převrat bělohorský nezpůsobil v organizaci poddaných měst nijaké zvláštní změny. Organizace ta nebyla ovšem jednotná. Na správu měst poddaných dohlíželi krajští hejtmané.

B. Morava.

Zřízení městské na rozdíl od Čech zůstává zde až do převratu bělohorského bez jakýchkoli podstatných změn. Počet královských měst se rozmnožuje o Kyjov.

Po bitvě na Bílé hoře dochází ovšem i zde ku značným změnám. Již v r. 1621 byli do všech královských měst, vyjímajíc Kyjov, dosazeni královští rychtáři, kteří přísahali jen králi a byli podřízeni zemskému hejtmanu, královskému tribunálu a zemskému podkomoří. Královští rychtáři měli první místo v městské radě a jejich povinnost byla hájiti důstojenství, jakož i práva, zájmy a důchody královské a dohlížeti na to, aby zákony a nařízení byly plněny a pokoj, řád a policie byly zachovávány. Za

jejich dozoru byly také rady každoročně obnovovány. V polovici 17. století byla pro královské rychtáře vydána také zvláštní instrukce.

V r. 1644 bylo královským městům nařízeno odvolávat se ku pražské radě nad apelacemi a koncem 17. století byla platnost Koldínových práv městských rozšířena také na Moravu.

Hospodářská pravomoc královských měst byla rovněž omezoována. Na sklonku 17. století bylo magistrátům královských měst nařízeno předkládati účty o obecních důchodech zemskému podkomoří, který výňatky z nich předkládal králi. Počátkem 18. století bylo královským městům zakázáno bez svolení zemského podkomoří uzavírat dluhy a bez povolení královského zcizovati nemovitosti. O něco později byla zřízena v Brně císařská komise hospodářská; královským městům byla odňata správa obecního jmění a svěřena nově zřízeným hospodářským ředitelstvím, která podléhala dozoru této císařské komise hospodářské v Brně.

V té době začalo se již také přihlížeti k tomu, aby v královských městech byli za radní voleni jen lidé mající právnické vzdělání.

Ve zřízení měst poddaných nebyly až do převratu bělohorského provedeny nijaké podstatné změny. Po bitvě na Bílé hoře byli od vrchností v některých městech dosazováni vrchnostenští rychtáři s pravomocí obdobnou pravomoci rychtářů královských. Na správu poddaných měst dohlížely krajské úřady. Ve správě městské byly ovšem i zde, právě tak jako v Čechách, dosti značné rozdíly.

C. Slezsko.

Zřízení městské zůstalo zde až do převratu bělohorského bez podstatných změn. Po bitvě na Bílé hoře nastaly ovšem i zde značné změny.

Vratislavi bylo odňato zemské hejtmanství knížetství vratislavského, jinak však zůstalo toto město vyňato z pravomoci zemského hejtmana slezského, takže stálo přímo pod králem. V ostatních městech královských byli dosazeni královští rychtáři. V některých knížetstvích byli dosazeni také knížecí rychtáři.

Zřízení měst poddaných bylo obdobné jako v Čechách a na Moravě.

D. Lužice.

Důsledkem odboje českých stavů v r. 1547 byly ve zřízení královských měst provedeny změny jen v Horní Lužici. Do královských měst byli dosazeni královští rychtáři s touž pravomocí,

jakou měli královští rychtáři v Čechách. Rovněž rady byly obnovovány zvláštními královskými komisary bez spolupůsobení měst; avšak zde královská města záhy opět nabyla práva svobodně si voliti radu.

V Dolní Lužici nebyly provedeny celkem nijaké změny.

Rovněž v poddaných městech zůstalo zřízení celkem beze změny.

§ 56. Zřízení vesnické.

A. Čechy a Morava.

Stav, který se vytvořil na sklonku doby předchozí, trvá i nyní a jest směrodatný pro další vývoj poměrů na vsích a ve zřízení vesnickém. Zejména dva zjevy nutno zde vytknouti. Jednak, že zřízení vesnické jest nyní jednotné a rozdíly mezi vesnickým zřízením slovanským a německým přestaly v této době nadobro. Jednak, že poslední zbytky práva králova, pokud se tu a tam ještě udržely, přešly úplně na vrchnosti. Veškerá správa na vsi, čítajíc v to i soudnictví, jest úplně vrchnostenská, vrchnostenští rychtáři neboli šoltysové stávají se takřka výlučně úředníky vrchnostenkými a samospráva vesnická mizí.

Vsi jsou organisovány v panství, v jichž čele stojí hospodářský úřad; v tomto úřadě jsou sloučeni všichni úředníci správní (direktor neboli inspektor, hejtman, regent, purkrabí, důchodní, písaři atd.). Pro věci soudní jsou zejména na větších panstvích zřízeni zvláštní justiciáři vrchnostenští.

V čele vsi stojí rychtář, nazývaný někde i fojtem, jmenovaný vrchností buď doživotně nebo jen na určitou dobu, pravidlem na jeden rok; někdy úřad rychtářů byl také v některých rodech dědičný. Vedle rychtářů jest výbor několika osob, zvaných konšelé nebo kmeti (šefové), po případě i starší.

Obec sama se scházela na hromadách buď řádných nebo mimořádných. Řádná hromada se konala pravidlem jednou do roka; na ni docházel také zástupce vrchnosti. Na řádných hromadách obecních se vyřizovaly věci obecní, po případě i menší spory a některé věci nesporné. Mimořádná hromada byla svolávána podle potřeby rychtářem na vyzvání nebo se svolením vrchnosti. Celkem však dlužno říci, že samospráva vesnická záležela na libovůli vrchnosti.

Poměry mezi vrchnostmi a lidem poddaným, zejména také věci robotní, byly ještě v tomto období upravovány vrchnostmi, které k tomu účelu vydávaly hospodářské řády neboli instrukce. Jest pochopitelné, že tyto řády nebo instrukce hájily pravidlem prospěch a zájmy vrchností a že na základě jejich bylo dáno

volné pole k utiskování poddaných od vrchností. Útisky ty se zvětšily zejména po převratu bělohorském, kdy mezi vrchnostmi a lidem poddaným se dostavily rozdíly, jak náboženské, tak i národní. Tohoto stavu věci nemohla si nevšimnouti královská moc. Odtud byla uložena krajským hejtmanům povinnost poskytovat z úřední moci ochranu poddaným proti útiskům vrchnosti. Nadto pak moc královská začíná od konce 17. století upravovat poměr mezi vrchnostmi a lidem poddaným robotními patenty (viz kniha I. § 15.) a krajští hejtmané mají povinnost bděti nad zachováváním těchto robotních patentů.

B. Slezsko a Lužice.

Stav, který se vytvořil v těchto zemích během doby předchozí, zůstává i v této době bez podstatných změn. Rovněž správa vsí se neliší valně od správy v Čechách a na Moravě.

V čele vsí stojí šoltys, zvaný v Lužicích také rychtářem. Úřad šoltysa jest buď manský nebo dědičný; někde jest šoltys dosazován na určitou dobu vrchností, převládají však šoltysové dědiční. Vedle šoltysa jest sbor několika osob, zvaných kmeti (šefové), kteří jsou pravidlem dosazováni vrchností na doživotí.

Obec se scházela na hromadách, které byly buď řádné nebo mimořádné. Řádné byly konány pravidlem jednou do roka, mimořádné byly svolávány podle potřeby šoltysem resp. rychtářem. Obor působnosti těchto hromad vesnických byl obdobný jako v Čechách a na Moravě.

Kapitola V.

§ 57. Obyvatelstvo.

Rozvrstvení obyvatelstva, jak se ustálilo na sklonku doby předchozí, zůstává (s výjimkou stavu duchovního) i v této době v podstatě nezměněno, a není v tomto rozvrstvení celkem nijakých valných rozdílů v jednotlivých zemích koruny české.

1. Duchovenstvo.

Duchovenstvo zůstává i v této době stavem odlišným od ostatního obyvatelstva a podmínky členství v tomto stavu jsou tytéž jako v době předchozí. Naproti tomu se zvláštní výsady tohoto stavu postupně tratí; privilegium fori, ovšem v míře již obmezené, se však duchovenstvu zachovává.

Politický vliv tohoto stavu není až do převratu bělohorského valný. Stavem zemským zůstává vyšší duchovenstvo (preláti) jen na Moravě, ve Slezsku a v Dolní Lužici.

Po převratu bělohorském význam stavu duchovního značně stoupl. Vítězný katolicismus zvyšuje vážnost stavu duchovního. Nemovitý majetek církevní se rozmnožil a král zvláštní úmluvou se vzdal práva zastavovat statky církevní; ovšem k nakládání se statky církevními je třeba souhlasu krále a později jest třeba souhlasu krále i k nabytí nemovitostí církví. Nejvíce však rozhodlo, že v Čechách jest stav duchovní jako stav zemský obnoven a stává se, právě tak jako i na Moravě prvním stavem zemským.

2. Šlechta.

Právě tak jako v době předchozí, i v této době se získává stav šlechtický zrozením nebo povýšením do stavu. Právo povyšovat do stavu přísluší výhradně králi a děje se udělením erbu. Ovšem stejně jako v době předchozí ten, komu byl králem udělen erb, jest jen „slovutným panošem“ a nestává se členem stavů zemských. Teprve vnuk obdařeného se může státí urozeným vladkou a, má-li statek deskový, může býti přijat do stavu vladyckého a stává se tím členem stavů zemských.

Až do převratu bělohorského byly ve šlechtě zastoupeny na sněmích zemských jen dva stavy: panský a vladycký. Ve stavu panském kromě pánů starožitných a novotných není dalšího rozlišování.

Po převratu bělohorském nastávají určité změny ve stavu jak panském, tak i vladycském.

Ve stavu panském již důsledkem Obnoveného Zřízení Zemského se začíná rozlišovat podle urození mezi knížaty, hrabaty a ostatními pány, při čemž určitým rodům jsou vyhrazeny určité přednosti (viz výše § 49).

Ale také ve stavu vladycském začíná určité rozlišování. Rozdíl mezi vladky a mezi těmi, kdož měli jen erby, zůstávají nezměněny. Avšak od polovice 17. století se začíná rozlišovat mezi rytíři a vladky; vladkové mají pořadí nižší, jdou za rytíři. Od dob Leopolda I. začíná se již udělovatí prosté šlechtictví, avšak toto šlechtictví nemá obvyklých výsad stavu zemského, zejména se jím nezískává členství ve stavu zemském (rytířském).

3. Svobodníci.

Stav svobodných se uchoval v této době. Rozlišovatí zde sluší:

- a) svobodné obyvatelstvo městské,
- b) svobodné obyvatelstvo selské.

Ad a). Svobodné obyvatelstvo městské tvořili měšťané královských měst. Tito tvořili zemský stav městský a měli celkem způsobilost k zemským deskám. Jen měšťané mohli nabývatí městských domů a provozovatí městské živnosti. Rovněž měšťané

sami si přijímali do obce, při čemž byly stanoveny určité podmínky přijetí. Po převratu bělohorském bylo jako podmínkou přijetí do obce stanoveno m. j. příslušenství k víře katolické.

Měšťanům královských měst se značně blížili měšťané měst ochranných; byli osobně svobodni, neměli však nijaký politický význam a byli povinni platiti vrchnosti za ochranu určité dávky.

Ad b). Svobodné obyvatelstvo selské bylo osobně svobodné a mělo svobodný majetek. Osobním soudem selských svobodníků byl komorní soud, majetkem svým patřili k soudu zemskému a podřízeni byli krajským hejtmanům. Svobodníci selští byli pokládáni za příslušenství komory a stáli pod ochranou komorního prokurátora. Vlastnost svobodníka lpěla pravidlem na statku.

4. Obyvatelstvo poddané.

V této době poddanství už šmahem bylo proměněno v nevolnictví (člověčenství). Rozlišovati zde sluší:

- a) poddané obyvatelstvo městské,
- b) poddané obyvatelstvo selské.

Ad a). Poddané obyvatelstvo městské tvořili měšťané poddaných měst. Osobně byli nesvobodni, nesměli se bez povolení vrchnosti ani stěhovati z města, ani ženiti nebo vdávati. Rovněž nakládati se svým majetkem nemohli bez svolení vrchnosti. I ku přijímání do obce nebo ku propuštění z obce bylo třeba povolení vrchnosti. Svým vrchnostem konali roboty a odváděli různé dávky.

V některých městech poddaných si měšťané vykupovali od svých vrchností některá privilegia. Pokud se město poddané vykoupi od své vrchnosti z poddanství, stalo se městem ochranným.

Ad b). Poddané obyvatelstvo selské jest rovněž osobně nesvobodné. Poddaní sedláci jsou připoutáni k hroudě (glebae adscripti) a tvoří příslušenství statku, na kterém jsou usazeni; mohou býti se statkem zeizeni. Sedlák poddaný se nemůže bez povolení vrchnosti stěhovati na jinou vrchnost a ustanovení o lidech „zběhlých z dědin“ se přísně zachovává. Děti poddaného sedláka se nemohou bez povolení vrchnosti věnovati jinému zaměstnání než zemědělskému, ani se ženiti nebo vdávati na jinou vrchnost. I v nakládání se svým majetkem jest sedlák obmezen.

Sedláci konají svým vrchnostem roboty a to buď ruční (osobní práce) nebo tažné (s potahem), jichž rozsah s počátku určuje vrchnost sama; teprve od konce 17. století jest rozsah robot určován robotními patenty. Děti selské jsou povinny konati služby na dvoře vrchnosti za mzdu a stravu, sirotci jen za stravu a šatstvo.

Nevolnictví, ve kterém lid selský byl držán, mělo v zápětí nejen četné bouře selské, nýbrž i to, že si sedláci přímo stěžovali prostředkem české kanceláře u krále. Mnoho však jim tyto stížnosti nepomáhaly, naopak sedláci mnohdy byli ještě „pro nezbedné supliky“ pokutováni. Teprve od druhé polovice 17. století byla upravována cesta stížností selských. Sedláci si mohli stěžovati nejprve u své vrchnosti, pak u krajského úřadu a v dalším postupu u místodržitelství a u české dvorské kanceláře. Ostatně, jak již výše v § 54. bylo pověděno, měli krajští hejtmané z úřední povinnosti hájiti poddané proti útisku vrchností.

§ 58. Poměry národnostní a jazykové.

Doba jagellovská znamená největší rozmach českého živlu a českého jazyka v českém státu. V době habsburské nejen tento rozmach se již zastavuje, nýbrž začíná již povolna jakýsi úpadek českého živlu i českého jazyka. Příčiny toho jsou několikeré.

Předem jest to panující rod. Habsburkové, až na nepatrné výjimky, se nenaučili dobře česky. Dvůr se vedl v podstatě německy, služebnictvo i dvořané byli z největší části Němci. Dvůr působil i na katolickou šlechtu a na panstvích některých katolických vrchností se začíná rozmáhati němčina. I dvůr t. zv. zimního krále Fridricha falckého značně přispíval ku germanisaci.

Dále jest to reformace, která u nás posiluje němectví. Luteránští kazatelé přicházejí do země a s nimi se opět šíří němectví; v Praze i v jiných městech se začíná kázati také německy.

Rovněž jest to příliv německých řemeslníků, který lze znamenati zejména po nezdařeném odboji stavovském v r. 1547; jimi postupuje německý živl, takže řada měst a městeček blízko hranic se poněmčuje.

Mnoho zde působí také nové úřady královské, zavedené za Ferdinanda I. V úřadech těchto králové udrželi svůj vliv nejen pokud jde o dosazování úředníků, nýbrž také při stanovení jazyka, kterým se úřadovalo. Tak v české komoře podle instrukcí daných králem zprávy a dobrá zdání se předkládaly králi německy a rovněž registra o komorních statcích byla vedena jen německy; se stranami bylo jednáno v obou jazycích, odtud v české komoře byly dvě expedice: česká a německá. V radě nad apelacemi bylo jednáno oběma jazyky: s českými stranami česky, s německými německy. I to nemálo padalo na váhu, že věci předkládané králům, poněvadž tito neuměli dostatečně česky, bylo nutno opatřovati německým překladem.

Všechny tyto skutečnosti vedly k tomu, že se v zemích koruny české začalo vzrůhati opět němectví. Nicméně až do pře-

vratu bělohorského živel český značně převládá a zejména jazyk český jest jazykem státním.

V Čechách se na zemském sněmu a u zemského soudu jednalo jen česky; zemský sněm píše do ostatních zemí koruny české jen česky. U ústředních úřadů koruny české byly dvě expedice: česká a německá a u nejvyšších zemských úřadů, s výjimkou úřadů ryze královských, se úřadovalo jen česky. V městech se mělo úřadovati jen česky; avšak v německých městech se úřadovalo německy, nicméně byli zde písařové také čeští. Velký význam má zde usnesení generálního sněmu zemí koruny české, konaného v r. 1615 v Praze, který znovu stanoví jazyk český jako jazyk státní a ukládá všem cizincům, kteří byli přijati za obyvatele české, aby se naučili česky a děti své k naučení se jazyku českému drželi.

Sněm tento usiluje o povznesení českého jazyka připomínaje, že „s zahynutím jazyka českého i národ český i jméno Čechův by zahynouti musilo“ a zjišťuje, že v Čechách Cechů ubývá a cizozemců přibývá. „A protož na tom císař s stavy jedno- myslně se snesl:

I. Aby všickni ti, kteříž z cizích zemí posavad do král. českého buď za obyvatele do země aneb do měst za měšťany přijati jsou, děti své i hned z mladosti jazyku českému povinni byli dáti učiti, tak aby jsouce v Čechách rodilí a zrostlí, toho, že Čechové jsou, poněvadž jeden národ od druhého ničím tak jako jazykem rozeznán býti nemůže, skutkem dokazovali.

II. A aby děti cizozemcův, také v nově posavad do země přijatých, větší příčinu k učení se jazyku českému měli: protož aby dědicové obojího pohlaví vyšších i nižších stavův, kteříž by jazykem českým dobře mluvíti uměli, po smrti rodičův svých napřed před jinými v statech pozemských dvojnásobně dědili, a tak jim raději statkové pozemští zůstávali; jiní pak, kteří by česky neuměli, aby na penězích neb jináč dily své přijíti a na tom přestatí povinni byli.

III. Na potomní však a budoucí časy od zavření tohoto generálního sněmu, aby žádný cizozemec, kterýž by jazyku českého neuměl a potřeby své v něm srozumitelně přednésti nemohl, do země za obyvatele ani do měst za měšťánina žádným způsobem přijímán nebyl, nýbrž aby každý ten, kdož by toho, aby do království přijat byl, žádati chtěl, nejprve se jazyku českému naučiti povinen byl, a když by se naučil, tu teprve aby mu se toho dostati mohlo a prvé nic; však s touto přitom znamenitou výminkou: aby žádný takový v nově do země přijatý cizozemec ani děti jeho do třetího kolena na žádné úřady zemské neb městské i jiné, ani také do žádných soudův dosazován nebyl; a to jak proto, že není možné cizozemcům tak rychle všech zvyklostí a obyčejův zemí svých, v nichž zrozeni jsou, odvyknouti, aby snad jsouce v nějakých povinnostech potřebování, něco takového do země a dobrých pořádkův našich nevtroušovali a právním království tohoto, podle nichž samých obyvatel české země souzení býti mají, tak naspěch rozuměti a se naučiti; tak ovšem i proto, aby starožitní Čechové jakožto praví, vlastní a přirození

vlasti naší milé synové před týmiž v nově do země přijatými cizozemci jako nějakými pastorky jejími většího fedručku a odměny za věrné a platné služby králi a království činěné užiti mohli. Ano i jiní, vidouce při dětech odměnu zasloužilosti otcovské a naděje se téhož i při synech, tudy aby jako pouknuti byli, tím ochotněji v potřebách obecných se potřebovati dáti a nížádné péče a snažnosti k vzdělání obecného dobrého sobě nelenovali.

IV. Nicméně jak při sněmích též i při soudech vyšších na hradě Pražském, tak i ve všech městech a městečkách J. M. C. a Její M. králové, též panských, rytířských, městských a duchovních při právních nemá jinak mluveno, pře vedeny, slyšány, příčiny přijímány a souzeny býti, než to vše jazykem českým.

V. Tolikéž v těch farách, kostelích neb školách, v kterýchž jest před lety desíti slovo boží jazykem českým kázáno bývalo a dítky témuž jazyku českému se vyučovaly, aby to nyní ještě i budoucně v tom předešlém dobrém způsobu zůstávalo, a jiní cizího jazyka správcové školní, kněží a kazatelové, kteříž by česky neuměli a nekázali, tam uvozování a dosazování nebyli, v nově však vystavené kostely a školy v to nepotahujíc. A jestliže by kde od těch nahoře jmenovaných desíti let tak v nově na takové fary neb školy Němci dosazeni byli a cizím jazykem kázali, tehdy aby všickni do nejprv příštího sv. Jiří odtud vybyti a na místo takových kněží, kde pod jednou, tu od arcibiskupa, akde pod obojí, tu od administratora, i také správcové školní Čechové dosazeni byli. Pakli by se toho od kterýchkoli kollatorů do toho času nestalo, tedy aby jeden každý z nich pokuty patnácte set kop gr. čes. propadl na ten způsob: jeden díl tomu, který by to vyhledal, druhý k zemi a třetí do špitálu. A ten, ještě by to vyhledal, vznášeti má tu věc do soudu komorního, a týž soud komorní žádných hojemství straně pohnané dávatí nemá, nýbrž hned strany vyslyšeti a spravedlivou výpovědi podělití, škod pak mezi nimi vyzdvihovati nemá.

VI. A jakož jistá zpráva se činí, že by některé osoby z stavův i také lidu obecného mezi sebou se zavázaly, aby při shledání jich společném žádný jazykem českým nemluvívaly, což na veliké zlehčení jazyka českého se vztahuje; protož jsou se stavové s císařem o to snesli tak: kdož by koli ten byl, a jsa obyvatel království českého jazykem českým, uměje jej, mluvíti nechtěl a jiné též od mluvení českého odvozoval, aby v zemi trpín nebyl, nýbrž v půl letě pořád zběhlém, ven z země se vystěhovati povinen byl. A pokudž by toho neučinil, aby jako rušitel obecného dobrého dále žádných práv a svobod král. českého užívati nemohl.

VII. A naposledy poněvadž se ještě to vyhledalo, že v některých místech v král. českém, zvláště v městech Pražských, německého národu lidé obcí německou se jmenují, ježto v témž království o žádné jiné obci mimo obec českou se neví a jak od J. M. C. tak ani od slavné a svaté paměti předkův J. M. králův českých, nikdy vysazena ani dopuštěna nebyla a není, aby v zřízení zemském a v právních král. českého žádné zmínky o obci německé se nenachází: protož na tom jsou se všickni tři stavové snesli, aby toho na budoucí časy nikoli nebývalo a nějaká obec nová v království tomto zvláštní německou se nejmenovala, pod pokutou výš položenou.“

Na Moravě byl německý živel silně zastoupen zejména ve velkých městech (Olomouc, Brno, Jihlava, Znojmo). Na zemském

sněmu a u zemského soudu se jednalo jen česky; rovněž v úřadech zemských se jednalo jen česky. Avšak v úřadě rentmistrovském bylo zavedeno úřadování německé. V městech německých bylo úřadováno převahou německy, nicméně tato města byla povinna úřadovati a souditi také česky; od sněmu bylo jim však psáváno jen česky.

Ve Slezsku horním živel český převládal úplně. Úředním jazykem byla čeština. V dolním Slezsku převládal živel německý. Úřadovalo se zde německy a území toto náleželo k německé expedici české kanceláře. Stavové čeští a moravští a rovněž česká města psali sem však jen česky.

Lužice měly zevní nátěr německý. Všechna větší města byla skoro německá, Srbové převládají na venkově a v menších městech. Úředním jazykem byla zde němčina a králové čeští sem psávali německy; jen stavové čeští sem psávali česky. V selských soudech se ovšem v srbských krajích jednalo srbsky.

Převrat bělohorský způsobil podstatné přesuny v poměrech národnostních a jazykových.

Konfiskacemi provedenými po bitvě na Bílé hoře, zejména však po zavraždění Valdštýnově, nabyla mnoho statků cizí šlechta. Rovněž v městech, odkud se celé rody vystěhovaly pro náboženství do ciziny, se usazovali hojně němečtí řemeslníci, přišedší ze zemí německých a rakouských. Odtud se němectví valně šířilo jak v Čechách, tak i na Moravě, v městech dosud českých, zejména na Moravě, se tvořily silné německé menšiny a hranice národnostní se posunovaly v neprospěch národnosti české.

Také jazyk německý silně nabýval půdy. Jazyk český přestal býti výhradním jazykem státním. Obnovené Zřízení Zemské (Č. O. Z. Z. C 2, M. O. Z. Z. XXXII., 117) povýšilo sice jazyk německý na druhý jazyk zemský a stanovilo jeho rovnoprávnost s jazykem českým. Ve skutečnosti však záhy se objevovala přednost jazyka německého před českým. Již samo vydání obou Obnovených Zřízení Zemských tomu nasvědčuje. Jak již výše bylo řečeno, obě tato zřízení zemská jsou vydána jen německy a rovněž jen německý text jest autentický.

Do úřadů jako vnitřní řeč úřední se začíná zaváděti němčina. Na venek, t. j. ve styku se stranami se zachovává ještě rovnoprávnost jazyková, ale ve vlastním úřadování se uplatňuje již jazyk německý. Úředním jazykem se stává jazyk německý záhy po vydání Obnoveného Zřízení Zemského na Moravě u královského tribunálu a v Čechách u apelačního soudu v Praze.

Reskriptem krále Ferdinanda III. z 10. února 1639 bylo nařízeno královskému tribunálu v Brně, že akta nutno vyřizovati v řeči, ve které jest učiněno podání a v téže řeči jest také vydati

rozsudek; při poradách a při hlasování jest však užívati jazyka jen německého. Instrukcí téhož krále danou apelačnímu soudu v Praze z 26. listopadu 1644 se nařizuje, že spory jest vésti v jazyku, ve kterém bylo učiněno podání resp. kterého jest obviněný mocen a v témž jazyku jest také vydati rozsudek; porady však a hlasování se dějí jen v jazyku německém.

Vůbec jazyk německý začíná ve veřejném životě převládati nad jazykem českým. Působí zde zejména vlivy dvora, vlivy ústředních úřadů vídeňských a nemálo zajisté i vliv císařského vojska (ve kterém již za Leopolda I. byla uplatněna zásada, že každý důstojník jest povinen znáti dokonale německy). Německý jazyk se začíná silně uplatňovati také na zemských sněmech. Jest v tomto směru příznačné, že sto let po bitvě na Bílé hoře (a sto pět let po výše uvedeném generálním sněmu zemí koruny české, konaném v r. 1615 v Praze), přístupovací listina stavů českých ku pragmatické sankci r. 1720 jest jen německá.

Jazyk německý nabývá také půdy u ostatních úřadů a soudů a rovněž i v městech, v první řadě na Moravě; v Čechách přece jen se český jazyk proti německému jakž takž udržuje.

Díl III.

Doba třetí (1749 – 1918).

§ 59. Všeobecný rozhled.

Doba tato znamená ztrátu správní samostatnosti zemí koruny české. Ztráta tato jest dána zrušením české dvorské kanceláře, nejvyššího správního a soudního úřadu pro země koruny české. Úřad tento byl, jak v předešlém dílu bylo řečeno, představitelem správní samostatnosti zemí českých. Pro země koruny české a zároveň také pro země rakouské, když zde současně byla zrušena rakouská dvorská kancelář, úřad s obdobnou pravomocí jako česká dvorská kancelář, byly zřízeny nové dva úřady a to *directorium in publicis et cameralibus* pro správu vnitřní a správu finanční a nejvyšší soud (*Oberste Justizstelle*) pro věci soudní; oba dva tyto úřady mají své stálé sídlo ve Vídni. Zřízením těchto úřadů se země koruny české správou (administrativně) spojují se zeměmi rakouskými, takže tvoří s nimi jeden správní a soudní celek. Dochází k centralisaci českorakouské, ve které správní osobitost zemí koruny české zaniká.

Postupem doby byly ve správní centralisaci českorakouské provedeny určité změny, nejen obsahově, nýbrž i rozsahově. Obsahově potud, že pro země koruny české a pro země rakouské byly zřizovány nové úřady se změněnou pravomocí, rozsahově do té míry, že správní centralisace byla rozšířena i na získané země polské a do určité míry i na země koruný uherské. Ale přes všechny tyto změny na správní centralisaci českorakouské, provedené v r. 1749, nebylo v podstatě změněno ničeho.

Správní centralisace českorakouská, zavedená v r. 1749 státní samostatnosti zemí koruny české se nedotkla. Státní samostatnost zemí českých zůstává zachována. I nadále v zemích koruny české se vládne výlučně ze státní moci české a nad tuto státní moc představovanou v této době takřka již výhradně králem českým vyšší moci není. Královská moc česká jest v oblasti zemí koruny české mocí nejvyšší. Země koruny české tvoří i nadále státní celek v sebe uzavřený, na žádné jiné státní moci nezávislý. V souhrnu království a zemí stojících pod žezlem rodu habsburského resp. nyní již lotrinského jsou země koruny české

jednotkou státně samostatnou. To se nejen uznává od panovníků samotných, nýbrž jest to patrné i ve styku na venek zejména při jednání o přijetí titulu dědičného císaře rakouského a o připojení zemí koruny české k německému Bundu.

Ve svých důsledcích správní centralisace českorakouská resp. později česko-uhersko-rakouská měla na státní osobitost zemí koruny české ovšem vliv značný. Zrušením české dvorské kanceláře odpadá státní ministerstvo zemí koruny české. Státní osobitost zemí koruny české není na příště představována již žádným úřadem specificky českým; ji udržuje na venek nyní již jen král český a instituce spojené s nastupováním krále českého na trůn, korunovace, holdování stavů a pod. Ale i tato osobitost jest značně zastíňována tím, že král český jest zároveň také panovníkem i v jiných státních útvarech, zejména však i tím, že se již z doby předcházející vytvořila fikce jakési nové zeměpanské moci, nadřízené zeměpanským mocem, plynoucím z jednotlivých státních útvarů. Fikce tato jest v této době vystupňována zavedením titulu dědičného císaře rakouského. Titul tento, jak ještě níže bude vyloženo, byl v podstatě sice jen vyřešením otázek mezinárodní etikety a jen titulem čestným, nikoli vládním, plynoucím snad z nějaké nové státoprávní skutečnosti. Avšak záhy na to se připínají k tomuto titulu důsledky nové, aktem přijetí tohoto titulu nezamýšlené, a snahy vytvořiti z tohoto nového titulu titul vládní, založený na změně poměrech státoprávních resp. i mezinárodních, dosahují z části již i svého splnění. Nicméně až do r. 1848 zůstává tento titul právní jen titulem čestným. Teprve po r. 1848 změnou poměrů státoprávních se tento titul stává skutečným titulem vládním a vytvořuje se nový státoprávní celek, císařství rakouské, ve kterém se vládne z moci císaře rakouského. Důsledkem vyrovnání z r. 1867 mění se císařství rakouské v monarchii neboli říši rakousko-uherskou. V těchto státních útvarech vzniklých po r. 1848 se státní osobitost zemí koruny české již značně stírá; určité prvky této státní osobitosti trvají však až do pádu monarchie.

Ve vnitřním ústrojí českého státu nastávají značné změny. Zeměpanský absolutism, nastolený ústavním převratem v době předešlé, na své intenzitě získává. Zeměpanská moc, postihnoucí již úřady zemské, jde nyní také na úřady krajské, ba i na základy zřízení městského. Stavovská moc před mocí královskou mizí již úplně; státní moc ve státu českém jest již takřka výhradně představována mocí královskou. Přes to však ani v této době se země koruny české nestávají rodovým majetkem (patrimoniem) panujícího rodu. Stavům zůstává velmi důležité právo spolurozhodovati o bytí koruny české; majestát krále

Vladislava II. z r. 1499 na neodcizování od koruny nejen se v theorii uznává, nýbrž i prakticky osvědčuje. Rovněž zůstává zajisté stavům zemí českých právo voliti krále, kdyby panující rod vymřel.

Ve vnitřní skladbě českého státu se dostavuje však důležitá změna potud, že se mění ráz státní. Pobělohorský stát český byl státem absolutickým, vězícím ještě ve formách státu stavovského. To se nyní mění. Formy státu stavovského padají, nastává období osvíceného absolutismu a v něm se rýsují již základy státu moderního ve své formě byrokraticko-centralistického.

Podle pojetí osvíceného absolutismu výhradním držitelem a představitelem veškeré moci ve státu jest panovník. Ježto pak rázovitým rysem osvíceného absolutismu jest všemohoucnost státu, plyne z toho přirozeně také všemohoucnost zeměpanské moci resp. moci zeměpanovy. Avšak pravomoc zeměpanova není ani tak právem panovníka, jako spíše jeho povinností — podle známé devisy Fridricha Velikého jest panovník v podstatě prvním služebníkem státu a podle vlastního prohlášení Leopolda II. jest panovník, byť i dědičný, jen delegovaný úředník národa — neboť z vladařské moci plynou pro panovníka také a především určité povinnosti. Jednou z prvních, ne-li nejvýznamnější povinností jest opatření státu a poddaným, pokud možno, nejvyšší blaho. Při tom dáno jest úplně v libovůli panovníka, nejen co za nejvyšší blaho státu a poddaných pokládati sluší, nýbrž také, jakými prostředky tohoto nejvyššího blaha lze resp. jest dosáhnouti. Že tu v popředí vystupují osobní vlastnosti a názory panujícího vladaře a že se podle nich řídí směr činnosti státní, jest samozřejmé. Panovník jest takto nejen neobmezeným vladařem, nýbrž i přirozeným ochráncem všech obyvatelů, jakýmsi „otcem“ svých poddaných. Odtud moc, kterou panovník vykonává, nazývá se v této době v monarchii lotrinské, zeměoteckou mocí (landesväterliche Gewalt) a péče, kterou pro své poddané vyvíjí, zeměoteckou péčí (landesväterliche Sorgfalt). Z této pravomoci a péče panovníkovy o poddané vyplývá současně také úplná podřízenost příslušníků státních pod zeměpanskou moc: tito nejsou plnoprávní státní občané, nýbrž jen nezletilí poddaní, kteří nejsou ani s to, aby své věci samostatně obstarávali, nýbrž za které jedná jejich vladař. Úřad, který takto nejvíce padá na váhu, jest policie: osvícený absolutism jest líc, jehož rubem jest absolutism policejní.

Představa o všemohoucnosti státu resp. moci zeměpanovy, idea státu vrchnostenského a na druhé straně pojetí povinností panovníkovi zjednati, pokud možno, nejvyšší blaho státu a poddaným, mají nepříznivý vliv na ústavy zemské a vůbec na

práva jednotlivých zemí, ba i státních celků. Podle pojetí osvíceného absolutismu má panovník, jak již bylo řečeno, povinnost nejen všemi prostředky usilovati o dosažení nejvyššího blaha státu a poddaných, nýbrž i odstraňovati všechny překážky, které dosažení toho blaha se staví v cestu. Poněvadž pak podle názorů prvního představitele osvíceného absolutismu v Dědičných Státech, Marie Terezie, překážky ty tkví, v prvé řadě v právech stavovských, jakožto prý neprávem nabytých vysadách jednotlivých tříd nebo dokonce jedinců, jde osvícený absolutism proti právům stavů. Že ovšem práva stavů nejsou jen výsady jednotlivých vrstev, nýbrž že ve svém souhrnu tvoří právo určité země, tedy v podstatě zemskou ústavu resp. i práva určitého státního celku, to osvícený absolutism neviděl či spíše řečeno viděti nechtěl.

Na druhé straně nelze přehlížeti, že osvícený absolutism zdokonaluje pojetí státu. Razí si cestu přesvědčení, že stát není jen útvarem právním, nýbrž zároveň také útvarem společenským (sociálním). V této druhé své povaze jest stát povinen pečovati o ty, kdož v důsledku vlastní své slabosti a daných skutečností mohou snadno podléhati útisku. Pojetí státu jakožto útvaru společenského jest ovšem na počátku této doby ještě slabé, přece však silné dosti, abychom si jím mohli vysvětliti reformy Marie Terezie na poli společenském a péči o nevolný stav selský. Reformy ty se provádějí, i když se tím zasahá v nabytá práva osob třetích; všemohoucnost státu a volnost panovníka voliti prostředky, jakými se dociluje blaha státu a poddaných, to ospravedlňují. Dále reformy ty se provádějí, poněvadž tak velí osobní názor panujícího vladaře; zrušení nevolnictví a radikální reformy v ústrojí stavu selského, provedené za Josefa II. a za Leopolda II. odvolané, jistě sluší přičísti na vrub toho, že Josef II. byl stoupencem učení fysiokratů. Ale význam osobních vlastností a názorů panujícího vladaře pro směr státní činnosti mají ještě v zápleti, že reformní snahy smrtí Josefa II. utuchají. Osobní názory Leopolda II. přinášejí s sebou t. zv. restauraci leopoldovskou, ale již osobní duch Františka I. nastoluje úplnou reakci: osvícený absolutism Marii Terezií tak slibně započatý zvrhuje se za Františka I. a Ferdinanda V. v naprostý absolutism policejní.

Rády stavovské, které se dochovaly z doby předchozí, mizejí za Marie Terezie pozvolna, ale jistě. Za Josefa II. se však odstraňují již přímo překotně. Ale snahy zeměpanské odstraniti i poslední zbytky řádů stavovských se zastavují. Za Leopolda II. tento překotný chod v rušení řádů stavovských se zarazí. Dochází k t. zv. restauraci leopoldovské, za které se mnohé ze zrušených řádů stavovských obnovují a některé reformy čelící k úplnému

rozvratu těchto řádů odvolávají. Reakce nastoupivší za vlády Františka I. a Ferdinanda V. tento stav zachovala takřka beze změny. Restaurace leopoldovská, byť i na základním pojetí moci zeměpanské nezměnila ničeho, obnovila některá z práv stavovských a znamenala proti úpornému absolutismu jakýs náběh k ústavnímu životu. Ale náběh tento byl zaražen již za Františka I. z obavy z revoluce francouzské a leckteré ze slíbených reforem, kterými měl býti umožněn ústavní život, zůstaly nesplněny. Naproti tomu odpor k jakýmkoli novotám, který tak charakterisuje vládu Františka I. a Ferdinanda V., způsobil, že zřízení stavovské, pokud se dochovalo k restauraci leopoldovské resp. touto bylo obnoveno, zůstalo zachováno až do r. 1848. V ústavní skladbě jest tudíž stát český až do r. 1848 státem absolutistickým, zachovávajícím ještě určité zbytky zřízení stavovského.

Rok 1848 přináší i v tomto směru radikální změny. Hnutí lidové vzniklé v tomto roce žádá naprosté zrušení řádů stavovských a přijetí státní formy národně zastupitelské. Vláda tomuto hnutí povoluje, a ústavy panovníkem oktrojované ruší ústavy stavovské a zavádějí zřízení národně zastupitelské. Reakce však, záhy na to se dostavivší, odvolává ústavu a nastoluje režim čistě absolutistický, pracujíc však při tom na vybudování státu již čistě moderního. Po pádu absolutismu jeví se sice při návratu k ústavnímu životu tu a tam snahy obnoviti leckteré ze řádů stavovských, ale snahy ty vyznívají úplně na prázdno. Ústavní éra zavládnuvší po r. 1860 přináší státní formu národně-zastupitelskou. Rády ústavní zavedené v tomto času se postupem doby modernisují, ústavnost formálně postupuje. Ve skutečnosti však princip monarchický, který se ve své strohosti zachovává neztenčeně až do pádu monarchie, nedovoluje zdárně vykvéstí řádům ústavním, brzdí život parlamentní a způsobuje, že aspoň v zemích neuherských, do kterých spadají země české, zůstává v podstatě absolutism zakrývaný, mnohdy nedokonale, rouškou ústavních řádů.

V otázce národnostní a jazykové sluší zaznamenati, že jazyk německý nabývající převahy již na sklonku doby předešlé, nad jazykem českým ovládl celý život veřejný a z valné části i život soukromý. Na sněmu království českého se udržuje jazyk český jako jazyk obřadní někdy výlučně, aneb aspoň s předností před jazykem německým, jinak však zde, jakož i na sněmích ostatních zemí koruny české, jedná se jen jazykem německým. Z úřadů jazyk český jest již úplně vytištěn; od Marie Terezie i ze škol, jen v nejnižších školách se ještě vyučuje jazykem českým. Rovněž v církvi se jazyk český udržuje. Hnutí obrozenské ujímá se přirozeně práv českého jazyka. V roce 1848 petice pražské

zdůrazňují naprostou rovnoprávnost jazyka českého s německým v úřadem, v církvi, ve školách a vůbec ve všech odvětvích státního života. Národnost česká se hnutím v tomto roce nebývalou měrou posiluje a jazyk český se utěšeně rozmáhá. Po r. 1860 nabývá jazyk český jakés také rovnoprávnosti s jazykem německým v životě veřejném. Přes to však vliv dvora, vojska, mezinárodních poměrů a ústředních úřadů působí, že přes národnostní a jazykovou rovnoprávnost ústavními řády zaručenou jazyk německý má v zemích českých převahu nad jazykem českým.

V náboženských poměrech přináší tato doba rovněž značné změny. Katolicism jakožto státní náboženství formálně sice zůstává, avšak osvícený absolutism nemůže všechny důsledky z toho plynoucí snášeti. Nejen začíná jakási náboženská tolerance době pobělohorské naprosto neznámá, nýbrž i církev katolická se dostává do značného područí státu. Uplatňuje se nové pojetí poměru církve ke státu, zvané obecně josefinismem. Toleranční patent činí průlom do výhradního panství katolicismu. Josefinism se udržuje i za reakce vlády Františka I. a Ferdinanda V. Po r. 1848 konkordát z r. 1855 zahajuje sice nový směr, ale již ústava prosvincová nastoluje svobodu náboženskou a v r. 1868 konkordát ve skutečnosti pomíjí. Státní moc si zjednává vůči církvím volnou ruku, byť i církev katolická vlivem historického vývoje a skutečných poměrů si zachovala až do pádu monarchie znatelné přednosti nad církvemi ostatními.

Ve státním území nelze zaznamenati nijaké zvláštní změny. Po ztrátě Slezska, která se na počátku této doby stává trvalou, zůstávají hranice českého státu až do pádu monarchie nezměněny.

Dobu tuto dělíme na dvě období: prvé do r. 1848, druhé do pádu monarchie. O obou těchto obdobích dlužno kromě stati o státním území jednati odděleně.

§ 60. Území státní.

Protivou k době předchozí v území koruny české není jakých významnějších změn. O Slezsko a Kladsko postoupené Fridrichu Pruskému v r. 1742 vedeny byly v prvních letech této doby ještě úporné boje, ale po skončení války sedmileté jakákoli naděje na opětné jich získání padla. Tím, jak také již výše bylo řečeno, území koruny české zůstává na rozsahu českého státu v době vyměření Přemyslovců.

V království českém lze zaznamenati změny jen nepatrné. Hranice tohoto království byly několikrát upraveny smlouvami se sousedními státy, naposledy v r. 1862 smlouvou uzavřenou

mezi „Rakouskem“ a Bavorskem, podle které „koruna Česká“ a „koruna Bavorská“ si navzájem s plnou svrchovaností postupovaly některé dílce území. Uvnitř země zmínky zasluhuje povýšení rodnického panství na knížetství s titulem vévodským pro rod Lobkoviců za Josefa II. Počátkem 19. století bylo rovněž zřízeno knížetství zákupské s titulem vévodským pro syna Napoleona, ale smrtí tohoto vzalo knížetství za své.

Chebsko bylo čím dále tím více připoutáváno k Čechám. Počátkem této doby bylo připojeno ke kraji loketskému a na obratu 19. století bylo přičleněno k arcibiskupství pražskému. Zrušením říše římsko-německé v r. 1806 odpadá zástavní dlužník, a Chebsko připadá trvale ke koruně.

Na Moravě vůbec změn není. Ježto Opavsko a Krnovsko již od doby předchozí byly čítány ke Slezsku, a statky arcibiskupa olomouckého, pokud jsou v Opavsku, zůstávají nadále při Moravě, vznikají t. zv. enklavy moravské ve Slezsku.

Z území nabytého při prvním dělení Polska byla knížetství osvětimské a zátorské získána jure Coronae Bohemiae. Přes to nebyla knížetství tato připojena ke státu českému, nýbrž správu administrativně byla spojena s Haličí. Při ustavení německého Bundu byla obě tato knížetství jakožto součástky zemí koruny české přihlášena k Bundu. Odtud bylo jednáno o to, aby byla i administrativně spojena se zeměmi českými, ale jednání to, ač se táhlo bezmála až do r. 1848, zůstalo bez výsledku.

Výhrady koruny české nad oběma Lužicemi učiněné recesem pražským doznaly jakési změny kongresem vídeňským v r. 1815. Z části Lužic postoupených od Saska Prusku zůstal jen dědičný nápad po vyměření královského rodu pruského. Naproti tomu nad saskou částí Lužice zůstaly výhrady kromě lenní výsosti krále českého celkem v platnosti.

Ze zahraničních lén byla skupina lén ležících v Bavorsku, ve Virtembersku a v Badensku ztracena mírem přešpurským v r. 1805 v důsledku t. zv. purifikace teritorií. Lén skupiny saské pozbyla koruna česká v r. 1807, když Sasko přistoupilo k rýnskému spolku, rovněž důsledkem purifikace teritorií.

Purifikace teritoria jest očištění léna od lenní výsosti seniora zahraničního, t. j. senior, který má lenní výsost nad lény ležícími mimo jeho území, ztrácí tuto lenní výsost. Léna však takto „očistěná“ nestávají se statky svobodnými, nýbrž seniorem jejich se stává, pokud zvláště nic jiného stanoveno není, domácí zeměpán.

Videňský kongres purifikaci teritorií všeobecně schválil. Tím koruna česká ztrácí trvale zahraniční léna.

Část I.

Země koruny české až do r. 1848.

Kapitola I.

§ 61. Unie českorakouská; právní povaha její a její vývoj.

Pragmatická sankce přijatá sněmy jednotlivých království a zemí ve dvacátých letech 18. století nejen proměnila dosavadní personální unii států českého a uherského a zemí rakouských — ostatní země náležející tehdy rodu habsburskému nepadají zde v úvahu — v unii reální, t. j. unii dynastickou, jak ostatně již výše bylo řečeno, nýbrž dala také základ k novému vývoji této unie. Skutečnost, že v této době moc zeměpanská již úplně zastihuje moc stavovskou, má v zápětí, že prvky centralistické mají do té míry značnou převahu nad prvky decentralistickými resp. autonomistickými, že centralizačním snahám společných panovníků bezmála již nic nestojí v cestě. Nadto pragmatická sankce propůjčuje těmto snahám vítaný, byť i právnicky pochybný, podklad. Centralistické snahy tyto se projevují v prvé řadě aktem, kterým se začíná tato doba, zrušením české dvorské kanceláře a rovněž i rakouské dvorské kanceláře a v administrativním spojení zemí koruny české a zemí rakouských.

Zrušení české dvorské kanceláře se příkládal před převratem obecně příliš veliký význam. I ti, kdo správně již hodnotili význam Bílé hory, vidouce v ní jen změnu státní formy a nikoli zánik českého státu, vykládali začasť zrušení české dvorské kanceláře jako konec českého státu. Snad do jisté míry lze náhled ten vysvětliti tím, že se v české dvorské kanceláři spatřoval významný, ne-li dokonce jediný znak státní samostatnosti zemí koruny české. Odpadl-li tento znak, padá tím také státní samostatnost zemí koruny české. Ale takto význam zrušení české dvorské kanceláře hodnotiti nelze.

Marie Terezie zrušila českou dvorskou kancelář jako královna česká, tudíž ze státní moci české; z jiné státní moci akt tento proveden býti nemohl, poněvadž se v zemích českých z jiné než státní moci české nevládlo. Ale zrušením české dvorské kanceláře státní moc česká nevzala za své. I po zrušení české dvorské kanceláře se v zemích koruny české vládne výlučně jen z královské moci české; jest to český král, kterému v těchto zemích přísluší nejvyšší moc vládní. Ježto se v koruně české i po r. 1749 vládne

výlučně jen ze státní moci krále českého, nepřestává býti koruna česká státem svrchovaným. Toho si byla dobře vědoma Marie Terezie sama, a to rovněž dobře věděli i její nástupcové, a svrchovanost koruny české také hájili.

Již po zrušení české dvorské kanceláře hájí sama Marie Terezie reskriptem z 2. května 1769 svrchovanost koruny české „kraft der ihr ursprünglich und eigenthümlich zustehenden Majestäts-Rechte“, a rovněž tak činí i Josef II., který zajisté nebyl nijaký přítel historických práv státních. I za nástupců Josefa II. se několikráte osvědčuje svrchovanost koruny české, jak příležitostně níže ještě bude uvedeno.

Zůstává dále korunovace na krále českého. Podle tehdejších ustálených pojmů státoprávních resp. mezinárodních není korunovace leč na panovníka svrchovaného resp. panovníka státu svrchovaného. Sama Marie Terezie uznávala, že v souhrnu království a zemí pod jejím žezlem spojených jen koruna česká a uherská jsou „pravé“ koruny. Že země koruny české a rovněž i země koruny uherské jsou státem svrchovaným, vidíme při jednání o přijetí titulu dědičného císaře rakouského a rovněž při jednání o připojení zemí koruny české k německému Bundu. Nesluší konečně přehlížeti, že v r. 1749 jde jen a toliko o zrušení úřadu, byť i úřadu v ústavní skladbě českého státu velmi důležitého. Ale zrušení úřadu samo nemůže míti zajisté vliv na státní povahu určitého útvaru státního potud, že by tím jeho státní samostatnost vzala za své. Ostatně Marie Terezie sama uznávajíc, že k výkonu určitých výsostných práv koruny české, zejména ve styku na venek, jest třeba spolupodpisu českého kancléře, považovala ad hoc bezprostředně po zrušení české dvorské kanceláře úřadem českého kancléře předsedu direktoria a již v r. 1755 udělila předsedovi tohoto direktoria titul: královský český nejvyšší a arcivévodský rakouský prvý kancléř, a v r. 1762, ve druhém období reforem, obnovila českou dvorskou kancelář, ovšem nyní již spojenou s rakouskou dvorskou kanceláří, a předsedovi této spojené české a rakouské kanceláře udělila titul výše již uvedený: královský český nejvyšší a arcivévodský rakouský prvý kancléř. Jest ovšem česká dvorská kancelář úřadem starobylým, založeným hluboce v české ústavě a její zrušení, které se děje aktem čistě absolutistickým, znamená značné porušení české ústavy. Ale v konečném svém důsledku jde tu jen o zrušení úřadu a zrušení české dvorské kanceláře znamená jen konec správní samostatnosti zemí koruny české, nikoli však také konec jejich samostatnosti státní. Český stát existuje i po r. 1749.

Zrušení české dvorské kanceláře má však ve svých účincích nepříznivý vliv na státoprávní vývoj zemí koruny české. Správní

centralisace zavedená Marií Terezií postihuje jen země české a rakouské, nikoli také i země koruny uherské. Země koruny uherské podržují své nejvyšší úřady, a Marie Terezie, která i jinak české ústavy nešetřila, ústavy uherské se nejen nedotýkala, nýbrž zachování uherské ústavy doporučila i svým nástupcům. Takto tedy v souhrnu království a zemí ovládaných panujícím rodem začíná se uplatňovati jakýsi rozdíl mezi zeměmi českými a rakouskými, které se později nazývají i souhrnným jménem: německé země dědičné na straně jedné a zeměmi uherskými na straně druhé. Země české a rakouské mají nejvyšší úřady společné, v nich zeměpanská moc do té míry převyšuje a zastihuje moc stavovskou, že lze zde vládnouti již plně absolutisticky, naproti tomu země koruny uherské podržují aspoň za Marie Terezie své nejvyšší úřady a zeměpanská moc stále ještě jest nucena vcházeti v kompromisy s mocí stavovskou. Vždyť již při jednání o pragmatickou sankci stavové uherští si vymohli, že zvláštním článkem zákona byla jim zaručena jejich práva a v r. 1790 vymínují si stavové ve zvláštním článku zákona, že jim nebude vládnuto „ad normam aliarum provinciarum“.

Takto správní centralisací českorakouskou a důsledky z toho plynoucími začíná již zevně dosti značný rozdíl mezi zeměmi koruny uherské a ostatními královstvími a zeměmi, které spolu se zeměmi uherskými tvoří jádro monarchie a pomalu se již rýsuje potomní dualism. Země koruny české nadto pak se začínají vtlačovati v nový správní celek českorakouský resp. později česko-rakousko-polský a začínají společně sdíletí osudy těchto zemí. Tím zajisté jejich státní samostatnost trpí.

Správní centralisace česko-rakouská resp. po prvním dělení Polska česko-rakousko-polská se rozšiřuje za Josefa II. v některých odvětvích státní správy i na země koruny uherské. Ba Josef II., aby nebyl vázán korunovačními přísahami, se nedal korunovati za krále ani českého, ani uherského, a již se obíral úmyslem zřídití ze všech dědičných zemí jednotný stát s jednotným státním zřízením a s jedním národem a vytvořiti jednotné císařství rakouské. Úmysl tento zůstal však nesplněn.

Za Leopolda II. státoprávních změn celkem není. Restaurace leopoldovská vrací státoprávní poměry unie česko-uhersko-rakouské celkem do stavu, jaký tu byl za Marie Terezie. Avšak již za nástupce jeho, Františka I. dochází k aktu, který nejen na státní samostatnost zemí koruny české, nýbrž i na celý vývoj této unie měl nesmírný vliv. Jest to přijetí titulu dědičného císaře rakouského patentem z 11. resp. pro Uhry 17. srpna 1804.

Historie přijetí titulu dědičného císaře rakouského jest sice krátká, ale velmi zajímavá. Když v dubnu 1804 vyslanec rakouský na dvoře francouzském podával zprávu do Vídně, že se ve Francii

připravuje obnovení monarchie v osobě tehdejšího Prvního konšula Bonaparta resp. v jeho rodu, byla na dvoře vídeňském zpráva ta přijata celkem s uspokojením, neboť se v tom spatřoval konec revoluce. Neměla býti sice monarchie obnovena v legitimním rodě bourbonském, ale s tím se již na dvoře vídeňském smířovali. Ovšem bylo zde přesvědčení, že se jedná o obnovení monarchie s důstojenstvím královským. Když však přišla zpráva z Paříže, že Bonaparte zamýšlí, ba dokonce již přijal 18. května 1804 hodnost dědičného císaře Francouzů, nastalo ve Vídni značné znepokojení. Odepřítí Napoleonovi uznání císařského titulu nebylo lze. Ale tím otázka pořadí císaře Františka v mezinárodní etiketě se dostávala do velmi choulostivé situace. Císař František jako volený císař (II.) římský měl až dosud v mezinárodní etiketě prvé místo mezi panovníky evropskými. Ale dosavadní vývoj událostí dával až příliš jasně na jevo, že Francie nestrpí na dlouho svazek říše římsko-německé, z čehož ovšem pro císaře Františka plynula ztráta titulu císaře římského. Tím by však císař František ztratil prvé místo v pořadí evropských panovníků a dostal by jako král uherský a český místo za carem ruským, za císařem francouzským stejně jako králové anglický, španělský, švédský atd. Tomu však bylo nutno se vyvarovati a pečovati o to, aby si císař František, nemůže-li udržeti prvé místo, zachoval aspoň stejné pořadí s oběma císaři ruským a francouzským před ostatními panovníky evropskými. K tomu cíli bylo na dvoře vídeňském rozhodnuto zahájití jednání s císařem Napoleonem, aby buď hodnost císaře římského byla učiněna v rodě lotrinském dědičnou, anebo aby císař František přijal hodnost dědičného císaře se zřetelem na vlastní státy. Prvou možností odmítl Napoleon naprosto, projevil však ochotu uznati císaři Františkovi titul dědičného císaře založeného na vlastních státech. Dvůr vídeňský kladl při tomto jednání stále důraz na to, že pro různé státoprávní vlastnosti království a zemí spojených pod žezlem rodu lotrinského jde o úmysl přijati titul dědičného císaře založený na státech nezávislých. Jednalo se tedy přijati titulu císaře uherského a českého resp. uhersko-českého a k tomuto titulu císař Napoleon již předem dával svůj souhlas. Teprve v poslední chvíli — neznámo z čí podnětu — byl přijat titul císaře rakouského jakožto „jméno arcidomu“. Titul tento byl také Napoleonem a ostatními panovníky evropskými, nikoli bez určitých potíží, uznán.

Titul císaře rakouského jest titulem rodovým (dynastickým), nikoli územním (teritoriálním): jest vzat ze jména panujícího rodu, nikoli z nějakého území, či spíše řečeno, na nějaké území.

Rod habsburský se rozdělil smlouvami z let 1520—1522 na dvě větve: starší neboli španělskou a mladší neboli rakouskou. Jména tato byla vzata od území. Odtud postupem času se rakouské větvi tohoto rodu říkalo kratěji rod rakouský. Jméno toto se udrželo, i když v r. 1700 starší větev vymřela a rozlišování rodu habsburského na větev španělskou a rakouskou se stalo bezpředmětným, ba i když rod habsburský vymřel vůbec a na jeho místo nastoupil rod lotrinský. Takto v mezinárodním styku ujal se označení „rod“ nebo také „dům“ rakouský (Maison d'Autriche) jednak pro rod habsburský resp. lotrinský jednak, ovšem neúředně, jako souhrnné jméno všech království a zemí stojících pod žezlem rodu nyní lotrinského. Z tohoto označení jest vzat titul dědič-

ného císaře rakouského, jak ostatně patent z 11. srpna 1804 sám zdůrazňuje obratem „jako jméno Našeho Arcidomu (als den Namen Unseres Erzhauses“). Od zemí rakouských, Horních nebo Dolních Rakous, tento titul vzat býti nemohl, poněvadž obě tyto země byly lénem a částí říše římsko-německé a na země stížené manským svazkem podle tehdy ustálených zvyklostí titul královský, tím méně císařský, vzat býti nemohl. Rovněž nemohl býti tento vzat z nějakého „Rakouska“, poněvadž tehdy Rakouska vůbec nebylo.

Doložití sluší, že přijímání titulu na jméno rodu bylo něčím tak neobvyklým, že titul císaře rakouského stal se nejen za hranicemi, nýbrž i uvnitř monarchie předmětem kritiky mnohdy velmi ostré.

Titul tento jest titulem čestným, nikoli nějakým titulem vládním. Z celého jednání vychází na jevo, že účelem přijetí tohoto titulu bylo rozřešiti otázky mezinárodní etikety, nikoli vytvořiti nějaké nové důstojenství, ze kterého by plynula nová vládní moc. Takového úmyslu patent z 11. srpna 1804 neměl, ani nějaké změny rázu státoprávního nezamýšlel; to potvrzeno jest tím, že patent tento výslovně prohlašuje jednak, že účel přijetí titulu nového jest „trvalé upevnění dokonalé rovnosti v pořadí“, jednak, že všechna království, knížetství a provincie nezměněně i nadále mají podržeti své dosavadní tituly, ústavy, výsady a poměry“. Jedinou novotu rázu státoprávního přináší tento patent tím, že vyhrazuje možnost korunovace na císaře rakouského, ke které nikdy nedošlo; současně však výslovně nařizuje, že i na přístě beze změny mají býti podržány korunovace na krále uherského a českého. Z titulu dědičného císaře rakouského nijaká nová vládní moc neplyne; zavádí se jen novota, že obyvatelé různých státních útvarů, nad kterými vládne rod lotrinský, mají nyní povinnost dávatí svému panovníkovi čestný titul císaře rakouského.

Sluší připomenouti, že titul císaře rakouského byl jen titulem nahodilým, ba dokonce jen titulem z nouze. Šlo totiž dvoru vídeňskému v první řadě o to, aby se hodnota císaře římského stala dědičnou v rodě lotrinském. Teprve když možnost tato selhala, byl přijat titul dědičného císaře rakouského.

Konečně sluší doložit, že titul dědičného císaře rakouského byl přijat aktem čistě absolutistickým; na jeho přijetí stavové nijakého účastenství neměli, ani při něm nijak nespolupůsobili.

Podle jednání vedeného se dvorem pařížským a podle oznámení učiněného o aktu cizím mocnostem, ba podle znění patentu samotného byl titul dědičného císaře rakouského přijat jen na nezávislé státy, nikoli také na území monarchie, která byla stížena svazkem manským v první řadě na země rakouské. Přes to však znění patentu jest právě po této stránce obojaké. Z věty tohoto patentu, že titul císaře rakouského byl přijat „v nerozdílném držení nezávislých(!) království a států“, bylo lze, argu-

mentací ovšem nesprávnou, vyvozovati, že titul ten byl přijat na souhrn všech království a zemí pod žezlem rakouského rodu spojených. Skutečně také přijetím titulu císařského se centralisačním a unifikačním snahám panovníků dostává nebývalé opory, neboť titul ten začíná propůjčovati jméno i souhrnu všech království a zemí tvořících monarchii. Až dosud totiž souhrn tento neměl jednotného jména. Úředně se nazýval „Dědičné Státy“, neúředně, zejména v diplomatickém styku, se mu říkalo „Dům rakouský (Maison d'Autriche“). Nyní, když společný panovník má jednotný, byť i jen čestný titul, začíná titul ten působiti i na souhrn království a zemí. Dostavuje se to již při skutečnosti o dva roky později se dostavivší, která na další vývoj monarchie měla velmi rozhodný vliv; jest to složení hodnosti císaře římského a zánik říše římsko-německé.

Ze dnové trvání říše římsko-německé jsou sečtení, nebylo od míru lunevillského nijakým tajemstvím. Bylo to patrné m. j. již při jednání říšské deputace o odškodnění říšských knížat v důsledku míru lunevillského a při sjednávání míru prešpurského. Ale konečný pád její přivodilo teprve založení rýnské Konfederace v r. 1806. V důsledku této skutečnosti vydal císař František patent z 6. srpna 1806, kterým skládá hodnost císaře římského a prohlašuje svazek říše římsko-německé za rozvázaný.

Zánik říše římsko-německé má dalekosáhlý vliv na státoprávní postavení zemí koruny české.

Od dob readmise má král český jakožto kurfirst svého stálého královského českého kurfirstského vyslance na stálém říšském sněmu v Řezně. Ježto pak od dob míru westfalského říše římsko-německá jest, jak již v předchozím dílu bylo řečeno, spíše již svazkem svrchovaných knížat rázu mezinárodního, skutečnost, že král český má svého stálého vyslance na sněmu říšském, jest jaksi svědectvím jeho svrchovanosti. To nyní přestává. V notě státního kancléře z 7. srpna 1806, řízené na nejvyššího kancléře českorakouského bylo připomenuto, že říšskolení vlastnost hodnosti kurfirstské a úřadu arcicíšníckého, které jsou spojeny s korunou českou, jakož i jakýkoli nexus této koruny s říší uhasínají. O královském českém vyslanectví na říšském sněmu mělo býti vydáno panovníkem rozhodnutí později; takové rozhodnutí vůbec vydáno nebylo.

Ale zánik říše římsko-německé má současně i dalekosáhlý vliv na další vývoj unie česko-uhersko-rakouské, a tím opět na státoprávní postavení zemí koruny české. Rozvázáním svazku říše římsko-německé přestaly jakékoli vztahy, které tu byly až dosud mezi některými zeměmi monarchie, v první řadě vztahy zemí rakouských k říši. Země rakouské přestaly býti lénem a částí říše římsko-německé, byly nyní jakéhokoli svazku manského prosty. Tím však nejen se značně přibližují ostatním zemím náležejícím do svazku monarchie, které manských závazků byly prosty, nýbrž i jejich svazek s monarchií se stává těsnější. Nyní při absolutistickém režimu monarchie nic, poněvadž jaké-

koli svazky rázu mezinárodního vzały za své, nebrání tomu, aby jednotlivé země monarchie byly k sobě pevněji připoutány, jinými slovy řečeno, aby byla provedena mezi jednotlivými zeměmi větší uniformita a aby svazek zemí náležejících ku monarchii se stal jednolitější a tím přirozeně také pevnější. Skutečně také na dvoře vídeňském takřka současně, když bylo rozhodnuto složit hodnost císaře římského a prohlásiti svazek říše za rozvázaný, bylo uvažováno o tom, jakým způsobem bylo by lze využití tohoto kroku na prospěch monarchie. K tomu cíli bylo vrchovatou měrou použito titulu dědičného císaře rakouského.

Již druhý den na to, kdy císař František složil hodnost císaře římského, oznámil 7. srpna 1806 státní kancléř ve zvláštní notě řízené na státního a konferenčního ministra hr. Kolovrata, že císař bude moci nyní věnovati svou pozornost a otcovskou péči jen zájmům svého zděděného císařství, a v přednesení dvorské a státní kanceláře z 3. září 1806 se vyvozují z přijetí titulu císařského již nepokrytě dalekosáhlé účinky. Hodnost císaře rakouského není prý jen prázdným zvukem a neplodným titulem, nýbrž musí býti patrna, pokud možno, i ve vnitřním složení a ve vnějších formách vládních. Symbol jednoty monarchie, který byl přijetím císařského titulu zaveden, musí prý býti realizován a učiněn účinným ve prospěch velkého celku a, pokud možno, s nejbudlivějším šetřením jak starodávných ústav a observancí, tak i provinciálního patriotismu, který ostatně vždy prý více škodil než prospíval. Jednotlivý obyvatel každé provincie nemá prý míti stále před očima svého krále, svého vévodu a svého markrabě a tím si zvykatí na zvláštní a odlišné zájmy své osoby a své země, nýbrž záruku svého bytí má hledati v podrobení se císaři rakouskému, který jest suverénem rakouského císařského státu (des österreichischen Kaiserstaates). Odtud prý m. j. jest nyní častěji užívati výrazu: císařství rakouské, rakouský stát císařský nebo rakouská císařská říše, Imperium místo pojmenování Dědičné Státy, a výraz: německé státy dědičné má odpadnouti. Podstatně stejný obsah mělo i přednesení spojené dvorské kanceláře o témž předmětu (jednalo se tu o odstranění různosti šlechtických diplomů v dědičných zemích Uhry v to čítajíc a o zavedení jednotného šlechtictví pro celou monarchii), ve kterém čteme, že „všechny provincie tvoří toho času jen části rakouského císařství (Bestandtheile des österreichischen Kaiserstaates“).

Resolucí císaře Františka z 7. září 1807 se stanoví, že na příště jest užívati pro souhrn zemí náležejících do svazku monarchie názvu: císařství rakouské nebo císařský stát rakouský, ale rovněž že má zůstatí při rozlišování zemí na německé země dědičné a uherské země dědičné. Tím se zavádí označení: císařství rakouské již v objektivním smyslu, t. j. souhrn všech království a zemí spojených pod žezlem rodu lotrinského (rakouského) ovládaný jednotnou mocí císaře rakouského. Císař rakouský už zde není pouhý čestný titul, nýbrž skutečný titul vládní resp. státoprávní. Nade všemi královstvími a zeměmi, které ve svém souhrnu tvoří

císařství rakouské, vládne císař rakouský, celý ten souhrn království a zemí jest ovládan jednotnou vládní státní mocí rakousko-císařskou, a v této státní moci jsou zahrnuty všechny státní moci plynoucí z jednotlivých státních celků resp. v ní splývají. Nikdy pouhá titulatura nezpůsobila takový převrat, ba přímo takovou revoluci v pojmech a poměrech státoprávních jako titul dědičného císaře rakouského.

V tomto nově vymyšleném státním celku země koruny české mnoho tratí na své státní povaze, a král český jest nyní silně zastíňován císařem rakouským. V tomto směru šel vývoj stejnou cestou až do r. 1848. Nadto pak rozlišování zemí v celkovém svazku monarchie na dědičné země německé a uherské má v zápětí, jednak že se ve skupině německých zemí dědičných země koruny české rozplývají, jednak že se kladou již základy pozdějšího dualismu. Přes to však země koruny české ani v tomto období neztrácejí státní povahu. Jejich státní povaha se tu objevuje při jednáních rázu mezinárodního a při aktech, jež vycházejí ze státní moci specificky královské české.

§ 62. Ústřední úřady.

V době předchozí t. zv. ústřední úřady byly stále ještě spíše jen pomocné orgány společného panovníka než skutečné úřady nadané mocí rozhodující (diskreční). Naproti tomu lze v této době mluvit již o skutečných ústředních úřadech. Zeměpanský absolutism z vítězství nad mocí stavovskou v době předešlé nejen uplatňuje svůj vliv ve státním zřízení jednotlivých státních celků po případě i jednotlivých zemí, nýbrž jeví se i ve zvýšeném úsilí centralisačním. Vítězný absolutism osobuje si nejen moc zákonodárnou, nýbrž i právo tvořiti resp. rušiti úřady. Právo tvořiti resp. rušiti úřady neuplatňuje se však jen v rámci jednotlivých státních celků resp. zemí, nýbrž jde nad tento rámec tím, že tvoří resp. mění a ruší úřady, které mají býti resp. jsou společné pro státní celky samotné a jsou podstatnou a silnou oporou nastupující centralisace.

V administrativě se proti principu dělby teritoriální uplatňuje princip dělby reální.

Princip dělby teritoriální záleží v tom, že se v souhrnu různých státních celků a zemí veřejná správa (administrativa) zařazuje podle státních celků: každý státní celek má pravidlem své nejvyšší úřady a soudy, takže není podřízen úřadu nebo soudu jiného vyššího státního celku. Princip dělby reální naproti tomu záleží v tom, že se veřejná správa dělí podle jednotlivých oborů správních a zřizují se odborné úřady, jichž pravomoc se vztahuje na souhrn všech státních celků a zemí. Princip dělby teritoriální má ve svém důsledku pravidelně decentralisaci, princip dělby reální však centralisaci.

Zeměpanský absolutism a centralism jsou takto v přímém poměru. Centralisace se uplatňuje buď v rámci celého souhrnu království a zemí tvořících monarchii, anebo jen pro jednotlivé státní celky. Odtud rozeznáváme ústřední úřady, jichž pravomoc jde na celou oblast monarchie, a ústřední úřady vytvořené jen pro státní celky český, rakouský a polský, tedy pro země neuherské, které později se nazývají, jak ostatně již výše bylo řečeno, dědičnými zeměmi německými.

A. Ústřední úřady celé monarchie.

1) Dvorská a státní kancelář.

Úřad tento byl zřízen na sklonku doby předešlé v r. 1742 a spravoval zahraniční věci celé monarchie. Za kancléře hr. Kaunice byla tato kancelář zreorganisována. Když počátkem 19. století bylo zřízeno státní a konferenční ministerstvo (viz níže), tvořila dvorská a státní kancelář po dobu jeho trvání zvláštní jeho departement; po tu dobu přestala ovšem býti také samostatným úřadem.

2. Státní rada.

Úřad tento byl zřízen v r. 1760 jen jako orgán poradný vlastně jen pro vnitřní věci zemí českých a rakouských, ale podával někdy také svá dobrá zdání i o věcech společných jakož i vojenských; jen věci zahraniční byly z jeho působnosti vyloučeny.

Členové státní rady byli tři ministři, tři státní radové a jeden tajný referendář. Člen státní rady nesměl zastávat nijaký jiný úřad; výjimku činil jen hr. Kaunic, který podržel dosavadní svůj úřad státního a dvorského kancléře. Úřadovalo se tak, že tajný referendář věci, které došly od jednotlivých dvorských úřadů, dal nejprve kolovat všem členům státní rady, podle pořadí od nejnižšího k nejvyššímu; na to přidělil věc některému státnímu radovi, který v nejbližší schůzi státní rady podával panovníci zprávu. Po rozpravě se hlasovalo, a panovnice pak rozhodla. Každý člen státní rady měl zvláštní povinnost podávat své dobré zdání nestranně, po zralé úvaze a naprosto svobodně.

Později, a to zůstalo pak pravidlem, se schůze nekonaly, nýbrž jednáno bylo jen písemně.

Svým složením, významem a svou působností připomíná státní rada silně tajnou radu z r. 1527 s tím rozdílem, že věci zahraniční byly z její působnosti vyloučeny.

Za Josefa II. byly státní radě přiděleny také věci uherské, takže se státní rada stává nyní orgánem celé monarchie. Pravomoc její zůstává obmezena na vnitřní věci monarchie; rovněž způsob vyřizování, písemný, zůstává nezměněn.

Státní rada měla na vývoj věcí v monarchii značný vliv a byla znamenitým nástrojem centralismu. O významu jejím

svědčí m. j. i ta skutečnost, že když v r. 1801 bylo zřízeno státní a konferenční ministerstvo a státní rada byla tím formálně zrušena, fungovala přes to dále až do formálního svého obnovení.

3. Státní a konferenční ministerstvo (1801—1808).

V r. 1801 byla státní rada formálně zrušena a zřízeno státní a konferenční ministerstvo. Toto se od státní rady lišilo tím, že nebylo již orgánem poradným, nýbrž skutečným nejvyšším revidním úřadem pro celou monarchii a pro všechny státní věci.

Ministerstvo toto mělo tři departementy; zahraniční pro vnější věci monarchie, vojenský pro věci vojenské a vnitřní pro věci vnitřní. V čele každého departementu stál ministr. V čele zahraničního departementu, který v podstatě nebyl nic jiného než dvorská a státní kancelář, stál státní kancléř. V čele vojenského departementu stál ministr vojenství; ministru vojenství jest podřízena také dvorská rada vojenská. V čele vnitřního departementu stál dirigující státní ministr; jemu byly podřízeni dvorskí kancléřové: česko-rakouský, uherský, sedmihradský a, pokud monarchie měla državy v Itálii do r. 1805, i italský; nadto stáli pod ním i přednostové dvorských úřadů finančních; vedle tohoto dělení měl vnitřní departement dále ještě různá pododdělení, v jichž čele stáli státní a konferenční radové nebo dvorskí radové.

Státnímu a konferenčnímu ministerstvu byly podřízeny ostatní dvorské úřady.

Úřadování ve státním a konferenčním ministerstvu bylo zřízeno tak, že se konaly společné konference všech tří departementů pod předsednictvím císařovým. Ale tento způsob nevyhovoval povaze císaře Františka, který nerad snášel společné schůze ministrů a nerad sledoval rozpravy v nich vedené a raději volil přednesení a návrhy písemné. Skutečně také záhy s těchto společných schůzí sešlo a zavedeno jednání jen písemně.

Od ústředních úřadů věci do státního a konferenčního ministerstva nešly přímo, nýbrž prostřednictvím tajné kabinetní kanceláře.

Tato tajná kabinetní kancelář byla zřízena již za Josefa II., ale teprve v této době nabývá zvláštního významu. Podle vlastnoručního listu císaře Františka z 31. srpna 1801 jest všechny práce státního a konferenčního ministerstva, protokoly a čistopisy císařských resolucí vyhotovovati v kabinetní kanceláři. V ní se soustřeďují a jí procházejí všechny akty státní správy.

V čele tajné kabinetní kanceláře stál kabinetní ministr.

4. Státní rada.

V r. 1808 bylo státní a konferenční ministerstvo zrušeno a byla formálně znovuzřízena státní rada jakožto poradný orgán pro celou monarchii. Působnost její nebyla však až do skončení válek napoleonských obzvláštní. Teprve v r. 1814 význam její zase stoupl a zároveň byla provedena nová její organizace.

Státní rada byla rozdělena na čtyři sekce; první sekce měla podávat dobrá zdání o zákonodárství a soudnictví; druhá o

celkové správě státní; třetí o správě finanční; čtvrtá o vojenství. Každé sekci stál v čele státní ministr. Rovněž v každé sekci měl býti jeden Uher. Sekce konají společné porady, ku kterým mohou býti přizváni také přednostově jednotlivých dvorských úradů. V instrukci se výslovně připomíná, že usnesení sekci mají ováhu jen dobrého zdání. Prostřednictvím tajné kabinetní kanceláře zůstává zachováno. V r. 1856 byl vydán nový statut pro státní radu; rozdělení na dosavadní sekce zůstalo, avšak členy státní rady měli býti napříště jen státní radové, nikoli také ministři.

Státní rada byla v r. 1848 vlastnoručním listem z 4. dubna zrušena.

5. Konferenční rada (státní konference).

V r. 1814 současně s reorganizací státní správy byla zřízena konferenční rada jakožto orgán státní radě nadřazený a nejvyšší poradní orgán pro celou monarchii. Podle nařízení císaře Františka měla konferenční rada tvořiti se státní radou „souvislý celek“, ale každá z obou těchto rad měla své vlastní předsednictvo. Konferenční rada se nescházela pravidelně; občas byla znovu vyvolávána v činnost. Za vlády Ferdinanda V. byla reorganizována, ale pravidelně nefungovala nikdy.

Původně měla konferenční rada míti členy jednak stálé, jednak dočasné. Stálí členové byli jmenováni císařem a byli vybíráni z řad státních a konferenčních ministrů, presidentů a státních radů. Dočasní členové byli ti, kdož z řad ostatních vyšších úředníků státních na př. zemských chefů ad hoc do rady byli císařem přizváni. Nechuť císaře Františka k jakýmkoli poradám způsobila, že se konferenční rada scházela zřídka a vycházela přes naléhání kn. Metternicha pomalu z obyčejce. Teprve v r. 1850 v důsledku událostí na východě byla konferenční rada znovu uvedena v život a prohlášena za permanentní. Měla jen tři členy; byli to: státní kancléř kn. Metternich, dirigující státní ministr hr. Kolovrat a ministr financí hr. Nádasdy. Vedle ní byla zřízena t. zv. ministerská konference, jejíž úkol byl věci pro konferenční radu připravovati. Přes to činnost konferenční rady ani potom nebyla obzvláštní.

V r. 1856 byla konferenční rada opět vyvolána v život. Dostala jméno státní konference a měla býti poradním sborem v nejvyšších věcech vládních celé monarchie. Stálými jejími členy byli: arcivévodové František Karel a Ludvík, státní kancléř kn. Metternich a dirigující státní ministr hr. Kolovrat. Předseda má však právo přizvat i členy dočasné, které sám určuje. Prvotně vzdal se císař Ferdinand předsednictví v této státní konferenci a pověřil předsednictvím kn. Metternicha. Ještě v témž roce však bylo toto ustanovení změněno potud, že si císař vyhradil předsednictví a svým zástupcem jmenoval arciknížete Ludvíka. Tato státní konference byla za vlády slabomyslného Ferdinanda V. vlastním nositelem vládní moci v monarchii.

6. Dvorská komora.

Úřad tento jest v době předešlé; jak v dílu II. bylo již řečeno, poradním a dozorčím orgánem pro finanční věci komorní celé

monarchie. Avšak ani v té době není pro komorní správu orgánem výhradním: pro různé obory finanční správy byly zřizovány i jiné úřady, a správa finanční jest vůbec v té době velmi nejednotná. Tak jest tomu i v této době.

V r. 1749, když direktorium in publicis et camerilibus převzalo camerale země českých a rakouských, zůstala dvorská komora obmezena na náklady dvora (aulicum) a později na horní věci těchto zemí. Rovněž jí zůstal vliv na komorní věci země uherských přes to, že uherská komora byla povýšena na dvorskou komoru uherskou. Po zrušení direktoria r. 1762 dvorská komora přejímá původní svou působnost.

Za císaře Josefa II. byly komorní věci Uher a Sedmíhradska odňaty dvorské komoře a přikázány dvorské kanceláři uhersko-sedmíhradské, vzniklé spojením dvorských kanceláří uherské a sedmíhradské. Za císaře Františka r. 1792 bylo zřízeno direktorium in camerilibus germanicis et hungaricis et in publicopoliticis germanicis (viz níže), které přejímá finanční správu všech zemí monarchie. Avšak již v r. 1797 jest správa finanční od politické oddělena a jest zřízeno zvláštní dvorské místo finanční (Finanzhofstelle) pro všechny země monarchie. V r. 1802 byla obnovena dvorská komora a bankodeputace a byla jí přikázána správa veškerého státního hospodářství všech zemí monarchie. Od r. 1816 nazývá se všeobecnou dvorskou komorou. V r. 1815 jest zřízen zvláštní ministr financí, který jest nadřazen presidentu dvorské komory. Tento stav zůstává nezměněn až do r. 1848.

Doložití sluší, že ani v této době dvorská komora není jediným úřadem, který obstarává správu finanční. Vedle ní jsou ještě jiné úřady příslušné pro určité obory správy finanční zvláště vymezené. Zde sluší zvláště uvéstí dvorskou komoru účetní, jakožto finanční úřad kontrolní, jejíž pravomoc jest s počátku vymezena jen na země neuherské, za císaře Josefa II. však rozšířena i na země uherské. V prvých letech vlády císaře Františka jest nazvána státní účtárnou, záhy na to však se nazývá nejvyšší účetní direktorium.

7. Dvorská rada vojenská.

Pravomoc tohoto úřadu byla v této době značně rozšířena a tím zajisté stoupl i jeho význam. Na obratu této doby sjednala Marie Terezie se stavy českými a rakouskými decenální recesy, kterými berně a vojsko vedle jiných ujednání rázu finančního byly na deset let napřed povoleny, čímž každoroční povolování odpadlo. Podle těchto recesů panovník sám převzal hospodářskou správu vojenskou t. zv. militare mixtum a rovněž i rekrutování vojska; na druhé straně však stavové pozbyli jakýkoli vliv na vojsko. V této době r. 1753 byla dvorská rada vojenská zreorganizována a byly zřízeny tři departementy: 1. militare publicopoliticum pro správu vojenskou v užším nebo vlastním smyslu, 2. militare judiciale pro vojenské soudnictví, 3. militare economicum pro správu hospodářskou. V čele dvorské rady vojenské stál zvláštní president.

Po dobu trvání státního a konferenčního ministerstva, zejména však, když byl zřízen zvláštní ministr vojenství (viz výše ad 2.) význam dvorské rady vojenské poněkud poklesl, stoupl však opět, když státní a konferenční ministerstvo bylo zrušeno a když úřad ministra vojenství odpadl.

Dvorské radě vojenské byla podřízena zemská vojenská velitelství v jednotlivých zemích.

B. Ústřední úřady zemí českých a rakouských resp. zemí neuherských.

Mnohem větší změny než ústřední úřady celé monarchie provádějí ústřední úřady zemí českých, rakouských a polských. Rovněž lze pozorovati, že vývoj jejich nejde určitým pevně vymezeným směrem, nýbrž že často velmi kolísá. Důvody toho jsou několikere.

Předem sluší uvést, že základy ústředních úřadů celé monarchie byly položeny v podstatě již v době předchozí. Vytvořeny byly v převážné míře v oboru neobmezené moci panovnické podle vzorů cizích a to, jak na svém místě bylo uvedeno, s počátku jen jako orgány poradné, takže nezasahovaly značně rušivým způsobem do ústavního života jednotlivých státních celků. S úřady těmi se postupem doby stavové jednotlivých zemí jakž takž smířili, takže se úřady ty jaksi vžily. Ústřední úřady celé monarchie této doby jsou s obměnou nikoli značnou vlastně ústředními „úřady“ doby předchozí. Odtud bytí i pravomoc jejich se do určité míry ustálily. Rozvoj moci zeměpanské pak, který se teprve v této době plnou měrou uplatňuje, jest jejich nejbezpečnější oporou a umožňuje také rozšíření jejich pravomoci a přetvoření jich na úřady skutečné. Ústřední úřady zemí českých a rakouských a později i polských byly však naprostou novotou. Zrušení české dvorské kanceláře a rovněž i rakouské dvorské kanceláře bylo činem tak náhlým a nečekaným, že uvedlo v úžas nejen stavy, nýbrž i samotné byrokraty.

I nejvyšší hodnostáři státní netajili se názorem, že zrušení obou dvorských kanceláří, české i rakouské, jest jakousi revolucí. Nejvyšší český kancléř hr. Harrach, když opouštěl svůj úřad a loučil se s úředníky české dvorské kanceláře, nyní již zrušené, nemohl pro pláč dokončiti svou řeč a dlouho nepřezil zrušení kanceláře.

Že Marie Terezie tak hluboko zasáhla do státního zřízení zemí koruny české, lze si vysvětliti trojím způsobem. Předem nebyla vychována a předurčena k panovnickému úřadu. Předčasná smrt Karla VI. ji povolala na trůn, takže na trůn vstoupila bez náležité výchovy. Odtud s takovou lehkostí se přenašela přes historické tradice, před kterými převážná většina státních hodnostářů měla značnou úctu. Dále Marie Terezie velmi těžce nesla, že stavové čeští po smrti Karla VI. ve své většině se přiklonili k vévodovi bavorskému Karlu Albertovi a jej také na krále českého korunovali. Odtud práva stavovská v zemích českých jí byla trnem v očích. Korunovační přísahou se prý zavázala zachovávatí stavovská práva, ale jen potud, pokud jsou dobře nabytá a pokud jsou založena na dobrých obyčejích. Avšak stavovská práva jsou prý špatně nabytá, jsou založena na špatných obyčejích a jen škodí obecnému blahu. Proto se nepokládala Marie Terezie za

vázanu šetřiti práv stavovských, která, jak již výše bylo řečeno, ve svém souhrnu tvoří práva příslušné země resp. státního celku a tak lehce je rušila. Ovšem připomenouti sluší, že při přísaze jsou výhrady myšlenkové rezervace mentální zapověděny, a nelze v tomto směru připustiti libovolný výklad přísahy korunovační u přísahajícího, neboť tímto způsobem nejen zachovávaní, nýbrž již také i bytí práv stavovských resp. zemských byla by položena v libovůli panovníkovu. Podle náhledu Marie Terezie vedle práv stavovských nejvíce obecnému blahu byla škodlivá česká dvorská kancelář, neboť český kancléř byl prý více kancléřem svých zemí než svého panovníka a osobil prý si pravomoc, která se nesrovnávala s mocí panovníkovou. Ostatně země české byly prý mečem dobyty a nebylo slušné ani spravedlivé, že ještě potom v Obnoveném Zřízení Zemském moc panovníkova byla stavovskými právy obmezena. Konečně sluší ještě uvést, že Marie Terezie nesla velmi těžce ztrátu Slezska a že po celou první polovinu svého panování usilovala o jeho zpětné dobytí. Teprve po míru hubertsburském uznala marnost tohoto úsilí. Tímto úsilím lze si také vysvětliti její reformy. Marie Terezie nikoli bez závidí pozorovala, jakou značnou vojenskou sílu vyvíjí Prusko, územím i počtem obyvatelstva mnohem slabší než Dědičné Státy. Vojenskou sílu Pruska vyvozovala Marie Terezie v prvé řadě v jeho ucelenosti a jednotnosti jeho zemí, kdežto ve státových rozdílech a v neucelenosti Dědičných Států spatřovala jejich slabost a příčinu svých vojenských nezdarů. Ze hlavní příčinou nedostačné vojenské síly Dědičných Států a vůbec vojenských nezdarů Habsburků doby tehdejší byla nesmyslná politika náboženská — Slezsko na počátku války o dědictví rakouské přijalo Fridricha II. s jásotem jako osvoboditele! — a národnostní, toho ovšem Habsburkové viděti nechtěli. Z toho důvodu Marie Terezie usilovala o odstranění státových rozdílu mezi jednotlivými státními celky, tudíž o centralisaci, domnívajíce se v ní viděti záruku silv monarchie. Poněvadž však všechny Dědičné Státy zcentralisovati nebylo lze, obmezila tuto centralisaci na země české a rakouské.

Zrušení obou dvorských kanceláří značně poškozovalo samobytnost státních celků, jichž státní povaha byla m. j. založena také v institucích od staletí se vyvíjejících, porušovalo dosavadní ústavní vývoj a hluboko zasahovalo do státního zřízení jak zemí koruny české, tak i zemí rakouských tím, že naráz odstranilo orgány, ve kterých státní zřízení zemí těchto jaksi vrcholilo. Odtud nelze se diviti, že nejen stavové těchto zemí se cítili značně postiženi tímto činem Marie Terezie (ovšem stavové čeští, cítíce jaksi ještě svou vinu s přijetím a korunováním vévody Karla Alberta, neodvázili se vyvolati proti tomuto činu náležitý odpor), ale i sami vysokí úředníci, kteří v důsledku stavovského zřízení zastávali vysoké úřady zemské resp. královské. Nadto pak Marie Terezie sama několikrát po zrušení obou kanceláří dvorských byla nucena uznati, že k výkonu některých aktů královské moci české jest podle zemské ústavy nutně zapotřebí podpisu českého dvorského kancléře, že tudíž zrušení české dvorské kanceláře a potlačení hodnosti českého dvorského kancléře mají v zápětí určité poruchy ve výkonu královské moci české.

Takto tedy zrušení české dvorské kanceláře nejen narazilo na odpor českých stavů, ovšem odpor ten byl spíše tajný než zjevný, nýbrž setkalo se i s nelibostí u vysokých úředníků královských, ale nadto vzbudilo i vědomost samé panovnice, že ve všech svých důsledcích neslouží bezvýjimečně zájmům královským a že

jest nutno nějakým způsobem je opravit, aby nepoškozovalo zájmy samého panovníka. Nejen stavové, když se jaksí vzpamatovali z pohromy, která postihla práva stavovská resp. zemská, snaží se o nápravu, t. j. o obnovení české dvorské kanceláře, ale i některé úřady podporují tyto snahy, ba Marie Terezie sama cítí, že stav vytvořený zrušením české dvorské kanceláře nelze v plných jeho účincích držeti.

Na druhé straně však u Marie Terezie trvá původní vědomí o škodlivosti práv stavovských resp. zemských a zejména samostatné české dvorské kanceláře a o prospěchu pro stát vyplývajícím ze správního spojení zemí českých a rakouských.

Tím vším lze si vysvětliti, proč státoprávní resp. správní reformy Marie Terezie, ale zajiště i jejich nástupců, nemají jednotné pevné linie. V ústrojí státním se provádějí časté změny, které jsou mnohdy protichůdné proti stavu předchozími reformami způsobenému. Není tu náležitá jistota, není určitého pevně vyhraněného plánu, změna stíhá změnu, mnohdy jest návrat ke stavu předchozí reformou zrušenému. Reformy mnohdy činí dojem pokusů. Teprve po válkách napoleonských se dostavuje určitá stálost. Ale tu nesluší přičísti na vrub toho, že by se určitá reforma osvědčila, nýbrž spíše toho, že se dostavuje dokonalá reakce a nihil novi jest heslem vládní činnosti. Z celé té směsi reformem a novot jedno vychází nezměněno; jest to centralisace česko-rakouská.

Ústřední úřady zemí českých a rakouských a polských sluší odlišovati podle správ: politické, soudní a finanční.

I. Správa politická.

1. Directorium in publicis et camerilibus (1749—1762).

Vlastnoručním listem z 1. května 1749 zrušila Marie Terezie dvorskou kancelář českou a dvorskou kancelář rakouskou a, oddělivši správu politickou a finanční od soudnictví, zřídila ve Vídni pro země české a rakouské *directorium in publicis et camerilibus*. Úřad tento jest nejvyšším úřadem ve věcech správy vnitřní a finanční pro oboje výše jmenované země. V čele stál president direktoria; úřadu byl přidělen náležitý počet referendářů, dvorských radů a sekretářů. Vnitřní organisace byla provedena podle zemí; zřízeny zemské referáty, v jichž čele stáli referendáři. V r. 1755 předseda direktoria dostal titul: královský český nejvyšší a arcivévodský rakouský prvý kancléř a byl pověřen úkony, ku kterým podle ústavy bylo nutně třeba podpisu královského českého dvorského kancléře. Od zrušení obou dvorských kanceláří až do tohoto roku úkony dvorských kancléřů českého a rakouského obstarával dvorský a státní kancléř, přednosta dvorské a státní kanceláře; zároveň byli mu dáni k ruce dva kancléři český a rakouský.

2. Státní rada.

Úřad tento jest poradným orgánem pro vnitřní věci české a rakouské jen po dobu Marie Terezie. Viz výše ad A 2.

3. Česká a rakouská dvorská kancelář (1762—1782).

V r. 1762 bylo zrušeno *directorium in publicis et camerilibus*, finanční správa byla oddělena od politické a pro vnitřní správu zemí českých a rakouských byla zřízena česká a rakouská dvorská kancelář, zvaná kratčeji také spojenou dvorskou kancelář. Jest to částečné obnovení české dvorské kanceláře. Ovšem tato obnova jest jen podle jména, neboť tato obnovená česká dvorská kancelář není samostatná, nýbrž již spojená s dvorskou kancelář rakouskou.

Přes to, že česká dvorská kancelář byla v r. 1749 zrušena a v r. 1762 formálně obnovena, ovšem jen jako spojená s dvorskou kancelář rakouskou, ještě dlouho do 19. století se udržuje, a to i úředně náhled, že existuje samostatná česká dvorská kancelář s jinou dvorskou kancelář rakouskou nespojená. Jest to patrné z různých přednesení nejvyšších úřadů i z aktů panovníků samotných.

V čele této spojené dvorské kanceláře stojí královský český nejvyšší a arcivévodský prvý kancléř. Byly zřízeny zemské referáty. V r. 1776 byly zřízeny dva senáty neboli konsesy: český pro země české a pro Halič, rakouský pro země rakouské a pro Temešvářský banát.

4. Spojená česká a rakouská dvorská kancelář, dvorská komora a bankovní deputace neboli spojený dvorský úřad (*vereinigte Hofstelle*) (1782—1791 resp. 1792).

V r. 1782 spojil císař Josef II. opět finanční správu s politikou a zřídil nový úřad, který se nazýval: spojená česká a rakouská dvorská kancelář, dvorská komora a bankovní deputace neboli kratčeji spojený dvorský úřad. Podle svého názvu obstarával tento úřad politickou správu zemí českých, rakouských a Haliče a finanční správu camerale i bancale zemí českých a Haliče. Představený tohoto úřadu se nazýval opět královský český nejvyšší a arcivévodský rakouský prvý kancléř; jemu k ruce byli dáni kancléř a vicekancléř. Úřad sám byl organisován zčásti podle principu dělby reální, zčásti však podle principu dělby teritoriální: vedle referátů odborových byly zřízeny i referáty zemské.

Původně na jaře r. 1781 zamýšlel císař Josef II. zaříditi správu všech zemí monarchie čistě podle principu dělby teritoriální. Chtěl zříditi tři dvorské kanceláře: českou pro země české a pro Halič, rakouskou pro země rakouské a uherskou pro Uhry a Sedmihradsko. Vedle toho tu měl býti společný ministr financí, takže určitý obor financí by byl všem zemím společný. Soudnictví, správa politická a správa finanční měly býti spojeny, takže každá z těchto tří kanceláří by zahrnovala všechny tyto obory.

České kanceláři měl státi v čele nejvyšší kancléř. Měla míti dva departementy: jeden jakožto senát pro konání spravedlnosti, druhý pro správu politickou a finanční; v čele každého departe-

mentu měl státi vicekancléř. Dále měla míti česká kancelář tři zemské vlády: pro Čechy, pro Moravu se Slezskem a pro Halič. Pro odpor státní rady však císař Josef II. od tohoto úmyslu upustil.

Spojení správy finanční s politickou netrvalo však dlouho. Za Leopolda II. v r. 1791 byla správa finanční zase oddělena a byla zřízena „dvorská komora, ministeriální bankodeputace a komerční místo dvorské“ neboli finanční a komerční dvorské místo (viz níže ad III.).

5. *Directorium in cameralibus germanicis et hungaricis et in publicopoliticis germanicis* (1792—1797).

Úřad tento byl zřízen v r. 1792 a spojuje správu politickou zemí neuherských a finanční správu všech zemí. V čele toho úřadu stojí nejvyšší direktoriální ministr, který se někdy také nazývá nejvyšším kancléřem, nebo později i dirigujícím ministrem.

Při tomto úřadě byly dva senáty: jeden řídil politickou a finanční správu zemí českých a Haliče, druhý politickou a finanční správu zemí rakouských a finanční správu Uher a Sedmihradska. Pod nejvyšším direktoriálním ministrem byl pro politickou správu zřízen direktoriální dvorský kancléř; v prvním senátu byly tři provinciální departementy: český, moravsko-slezský a haličský. Pro správu finanční byli dva kamerální vicepresidenti, jeden pro země neuherské, druhý pro Uhry a Sedmihradsko.

6. Česko-rakouská dvorská kancelář (1797—1802).

V r. 1797 bylo soudnictví spojeno se správou politickou, ale od té byla oddělena správa finanční. Nejvyšší soudní místo ve Vídni bylo zrušeno. Nový úřad obstarával politickou správu a soudnictví zemí neuherských.

7. Spojená dvorská kancelář (1802—1848).

V r. 1802 byly od sebe odděleny, a to již trvale, správy politická, finanční a soudní. Politickou správu zemí neuherských (českých, rakouských, Haliče, italských) převzala spojená dvorská kancelář, která se nazývala někdy i česko-rakouská, haličská a italská. V čele stál nejvyšší kancléř, který se nazýval také ministrem vnitra.

Pod nejvyšším kancléřem stáli kancléři, jichž počet nebyl stálý, nýbrž kolísal mezi dvěma až třemi, podle rozsahu území, jaké zabírala tehdy monarchie; kancléři ti byli: česko-haličský, rakousko-ilyrský, lombardsko-benátský.

II. Správa soudní.

Vlastnoručním listem z 1. května 1749 zřídila Marie Terezie nejvyšší soudní místo (Oberste Justizstelle) ve Vídni, jako nejvyšší soud a zároveň ministerstvo spravedlnosti pro země české a rakouské. V čele stál president.

Byly zřízeny dva senáty neboli konsesy: český pro země české a rakouský pro země rakouské. Senáty ty nebyly však

vylučné, t. j. věci ze zemí českých nerozhodovali jen členové českého senátu, nýbrž k tomu byli přibíráni také členové senátu rakouského a naopak, což napomáhalo také ku tvoření společného práva rakouského. Nadto pak senát rakouský nebyl příslušný pro všechny věci ze zemí rakouských, nýbrž pro věci soukromé zůstaly ještě samostatné revisní úřady v Inšpruku a ve Štýrském Hradci; to odpadlo teprve za císaře Josefa II. Po připojení Haliče byl zřízen ještě zvláštní senát haličský.

V r. 1797 bylo nejvyšší soudní místo zrušeno a soudní věci ze zemí českých a rakouských byly přikázány dvorské kanceláři česko-rakouské. Ale v r. 1802 bylo nejvyšší soudní místo ve Vídni znovuzřízeno jakožto nejvyšší soud pro země neuherské a na tom to zůstalo již trvale.

III. Správa finanční.

1. *Directorium in publicis et cameralibus* (1749—1762).

Úřad tento znamenal sloučení správy politické se správou finanční. Kamerale zemí českých a rakouských, jakož i přímé daně a t. zv. kontribucionale převzalo nyní direktorium. Správa těchto věcí byla takto odňata dvorské komoře, které zůstaly jen náklady dvora (aulicum) a finanční správa zemí uherských.

Vedle direktoria a dvorské komory byla tu ještě jako samostatný dvorský úřad ministeriální bankodeputace, která spravovala t. zv. bancale.

2. Dvorská komora; bankovní deputace; dvorská komora účetní (Hofrechenkammer) (1762—1782).

Když v r. 1762 bylo *directorium in publicis et cameralibus* zrušeno, vstoupila dvorská komora v bývalou svou působnost; neobstarávala však veškeru správu finanční, neboť t. zv. kontribucionale zůstalo, jak tomu bylo také již před tím, ve správě dvorské kanceláře a teprve později, avšak jen na čas, bylo odevdáno dvorské komoře.

Dvorská komora účetní obstarávala finanční kontrolu.

3. Spojený dvorský úřad (Vereinigte Hofstelle), (1782—1791).

Úřad tento spojuje opět správu politickou s finanční. Viz výše ad I., 4.

4. Dvorská komora, ministeriální bankodeputace a komerční dvorské místo, neboli dvorské místo finanční a komerční.

Úřad tento znamená zase oddělení správy finanční od politické. V rukách tohoto úřadu nebyla však soustředěna veškerá správa finanční, neboť kontribucionale bylo přiděleno opět dvorské kanceláři.

5. *Directorium in cameralibus germanicis et hungaricis et in publicopoliticis germanicis* (1792—1797).

O působnosti tohoto úřadu viz výše ad I., 5.

6. Dvorské místo finanční (1797—1802).

O působnosti tohoto úřadu viz výše ad A, 6.

7. Dvorská komora a bankodeputace (1802—1848).

O působnosti tohoto úřadu viz rovněž výše ad A, 6.

Doložití sluší, že vedle těchto úřadů tu byly ještě některé zvláštní dvorské úřady. O těch však není třeba zvláště se zmiňovati.

Kapitola II.

§ 65. Poměr zemí českých k říši římsko-německé.

Od dob readmise má král český, jak již v předchozím díle bylo uvedeno, svého stálého královského českého kurtirského vyslance na stálém říšském sněmu v Řezně a přispívá na vydržování asesora u říšského soudu ve Wetzlaru. Tím ovšem jakási spojitost zemí koruny české s říší byla obnovena. Avšak tato spojitost jest spíše zdánlivá než skutečná, a i v tomto bodu se zračí tradiční politika panovníků z rodu habsburského resp. později lotrinského: readmise měla v pozadí jen cíl politický, t. j. posílení vlivu panovníků Dědičných Států v říši resp. na říšském sněmu německém; hledisko právní padalo vůbec mimo úvahu. Z toho důvodu po stránce právní resp. státoprávní z readmise nijaké účinky vyvozovány nebyly. Země české do správní organizace říše římsko-německé vůbec nezapadaly, do žádného z deseti krajů říšských pojaty nebyly a do vojenského rozpočtu říšského, zdělaného v r. 1681, zahrnuty nebyly. Sami Habsburové a Lotrinkové země české za část říše římsko-německé v této době již nepovažovali a vždy rozhodně hájili svrchovanost koruny české proti říši. Stejně stanovisko zastávaly i nejvyšší úřady v monarchii.

Již po zrušení české dvorské kanceláře Marie Terezie v r. 1769 hájí svrchovanost koruny české proti říši (viz výše § 61). Podobně činí císař Josef II. dvorským dekretem z 27. července 1782, ve kterém prohlašuje, že země české jsou nezávislé na říši a nepotřebují nijakého privilegia de non evocando.

Nota spojené dvorské kanceláře z 5. března 1795 řízená na tajnou říšskou kancelář protestuje proti zdání jakékoli závislosti koruny české na říši. Přednesení spojené dvorské kanceláře ze 14. června 1804 výslovně připomíná, že mezi zeměmi rakouskými a českými jest rozdíl: země rakouské jsou části říše, země české však tvoří samostatný stát pod vládou krále českého.

Nezávislost zemí českých se jeví také v povyšování do stavu šlechtického. Smlouva o tomto předmětu uzavřená v r. 1746 (viz výše § 58) byla obnovena v r. 1773 a 1790.

Zánikem říše římsko-německé v r. 1806 přestává přirozeně také jakákoli spojitost zemí českých s říší.

Když v r. 1814 byl založen německý Bund, článek I. vídeňské bundesakty stanovil, že vedle jiných svrchovaných knížat německých císař rakouský a také král pruský přistoupí do Bundu se všemi svými državami, které dříve náležely k říši. Po delším jednání přihlásil císař rakouský František prohlášením z 6. dubna 1818 k německému Bundu země koruny české, čítajíc v to i vévodství osvětímské a zátorské.

Přihlášení zemí koruny české k německému Bundu nebylo otázkou právní a nebylo vedeno nijakým důvodem právním: neměla tím býti řešena ex post nějaká státoprávní otázka bývalé říše římsko-německé a, zda země české náležely k říši čili nic. Toto přihlášení bylo otázkou čistě politickou a bylo vedeno důvody politickými a vojenskými: tím měl býti posílen vliv Rakouska v Bundu a prostřednictvím Bundu také v celé Evropě. Z toho důvodu také přihlášení zemí koruny české k Bundu na poměr zemí českých k bývalé říši římsko-německé ex post nijaký vliv nemá.

Přihlášení zemí koruny české k Bundu se stalo aktem čistě absolutistickým, bez vědomí a souhlasu stavů zemí českých. Učinilo je „Rakousko“ jak za země rakouské, tak i za země české.

Jak již v textu jest uvedeno, článek I. vídeňské Bundesakty stanovil, že císař rakouský přistoupí do Bundu se všemi svými zeměmi, které kdysi náležely k říši římsko-německé. Ale když ve Frankfurtu se začaly určovati hranice Bundu a řešiti otázky jeho vojenského ústrojí, vznikly pochybnosti o tom, které jsou to země, jež kdysi náležely k říši římsko-německé. Převládal ve Frankfurtu názor, že země koruny české do Bundu nepatří, poněvadž k říši římsko-německé nenáležely. O tom bylo jednáno plně dva roky, a vyjednávalo se zejména také pilně mezi dvory vídeňským a berlínským. Rozhodný obrát v konečném řešení otázky té způsobilo Prusko, když navrhlo Rakousku, že přihlásí k Bundu také Slezsko, Kladsko, Dolní Lužici a pruskou část Horní Lužice, jestliže Rakousko přihlásí své země patřivší k říši římsko-německé a dále Čechy, Moravu a Slezsko; dokládá tento návrh pruský, že otázku tuto nelze řešiti z výkladů státního práva bývalé říše římsko-německé, nýbrž s vyšších hledisek celkové síly a blaha celého Německa a blaha Rakouska i Pruska.

Popud Pruska vedl k tomu, že kníže Metternich navrhl císaři Františkovi, aby Rakousko přihlásilo k Bundu země kdysi vřazené v říšské kraje německé a dále Čechy, Moravu, Slezsko, Osvětímsko a Zátorské. Poněvadž prý německá federace, tak mluví tento návrh, nijakým způsobem neruší svrchovanost svých členů, lze připojení zemí českých k Bundu zcela dobře srovnati s důstojností koruny české býti členem německé federace vedle jiných korunovaných monarchií.

Návrh tento byl císařem Františkem po jakýchsi poradách schválen, a země koruny české byly k německému Bundu přihlášeny.

Kapitola III.

§ 64. Svazek zemí koruny české; právní ráz českého státu a zemí přivtělených.

Ztrátou Slezska klesla koruna česká na územní rozsah prvotního národního státu českého v době vyměření Přemyslovců. Stát český tvoří v této době: Čechy, Morava a zbytek Slezska, kterému a contr. pruského Slezska se s počátku říká české Slezsko, později rakouské Slezsko. Základní zemí zůstávají Čechy.

a) Čechy. V této době, poněvadž Kladsko bylo již ztraceno, nemá království české zvláštního příslušenství. Zástava říše, Chebsko, se připoutává čím dále tím více ke koruně resp. k Čechám.

b) Morava. Státoprávní povaha Moravy zůstává nezměněna. Morava jest ve svazku koruny jako první země přivtělená. Za restaurace pokusili se sice stavové moravští při příležitosti korunovace o to, aby svazek tento byl oslaben, ale pokus ten král Leopold II. zmařil.

Stavové moravští již ve svých desideriiích žádali, aby mohli králi holdovati v Brně. Uznávají sice, že Morava s Čechami tvoří nedílný celek, ale tento feudální nexus zjednává prý jen koruně, nikoli však také stavům českým, vliv na Moravě. Žádost tato byla však zamítnuta, a dekretem dvorské kanceláře z 29. dubna 1791 bylo moravským stavům oznámeno, že král přijme holdování moravských stavů při korunovaci v Praze. Avšak stavové moravští usnesli se na sněmu dne 5. dubna 1791 ještě před zamítavým vyřízením jejich žádosti, na základě ústní zprávy deputace stavovské podati rozklad, ve kterém žádají, když již o holdování stavů moravských v Praze jest rozhodnuto, ježto „zemští stavové moravští tvoří pro sebe vlastní, zcela nezávislý celek (corpus), mají svého vlastního zemského hejtmana a direktora zemského sněmu a své vlastní nejvyšší zemské úředníky a v nižádném případě, ani in publicis, judicialibus, ecclesiasticis, ani militaribus na Čechách závislí nejsou“, aby „zemskému hejtmanu moravskému a stavovským deputovaným bylo vyměřeno místo a pořadí od českých stavů zcela rozdílné“, aby tudíž „nový ceremoniál po předchozím slyšení moravských stavů byl ustanoven a od jeho veličenstva potvrzen“.

Rozklad tento zodpověděl nejvyšší kancléř hr. Kolovrat, že pro stavy moravské nemůže býti navrhováno nějaké zvláštní místo. Na tuto odpověď podali stavové moravští nový rozklad, ve kterém pravi, že mnohdy holdovací slib skládali ve Vídni, někdy jako hosté se dostavovali „k dodání většího lesku korunovační slavnosti“ do Prahy, že však nikdy neholdovali v Praze; žádají, aby při korunovační slavnosti v Praze bylo vše zařízeno tak, aby nezávislost (Independenz) moravských stavů na českých a všechna jejich ostatní práva a výsady byly zachovány; nelze-li jim to zaručiti, prosí, aby byli zproštěni povinnosti dostaviti se k účelu holdování k české korunovaci, což prý jest beztoho něco zcela nového.

O všech těchto rozkladech podala spojená dvorská kancelář králi dobré zdání. Pravi v něm, že inkorporace Moravy (Slezsko v té době tvořilo s Moravou jeden správní obvod) s Čechami přináší s sebou, že nikomu z moravsko-slezských stavů, který se chce dáti uvést na zemský sněm v Praze, nelze přístup odepřít, na sněmu však mezi stavy, vyjímajíc knížata, privilegované rody a nejvyšší úředníky zemské, není nijaká přednost; proto nelze navrhovati oddělené místo pro stavy moravské. Navrhuje však spojená dvorská kancelář, aby zemskému hejtmanu moravskému, jakožto hlavě stavů, bylo dáno zvláštní místo a to hned za českými nejvyššími úředníky zemskými; při korunovaci a holdování nelze rovněž dáti zvláštní místo moravským stavům, stavové moravští jsou povinni se dostaviti ke korunovaci, což není na újmu ani jejich nezávislosti na stavech českých, ani jejich výsadám, avšak „zdá se býti neškodným, aby moravsko-slezští stavové, aniž by se tím jim dávala přednost před českými, stáli při holdování a při korunovaci pohromadě a měli zemského hejtmana v čele“.

Návrh spojené kanceláře král Leopold II. schválil, a stavové moravští deputaci osmičlennou po dvou z každého stavu se zemským hejtmanem v čele se korunovace v Praze zúčastnili a zde také králi holdovali.

c) Slezsko. To, co po r. 1742 ze Slezska při koruně zbylo, nazývá se, jak již bylo pověděno, s počátku českým Slezskem, později Slezskem rakouským. Slezsko dostává novou organizaci. V r. 1782 bylo Slezsko správou a soudnictvím spojeno s Moravou pod jedno gubernium moravsko-slezské a tvoří tudíž s Moravou jeden správní celek. Sněmem však a zřízením stavovským zůstává zvláštní zemí.

Pojetí koruny české zůstává v této době nezměněno. Rovněž není tu změny v právním rázu českého státu v poměru k zemím přivtěleným. I nadále zůstává v celé oblasti českého státu jen jedna a jediná státní moc: moc krále českého; z této státní moci se vylučně vládne jak v království českém, tak i v markrabství moravském i ve vévodství slezském.

Právní povaha českého státu zůstává také beze změny. Český stát jest nadále státním útvarem složitým. Avšak ve vnitřní jeho skladbě dochází k dalším změnám: poměr prvků jednotlicích k prvkům odstředivým jest nyní již jiný.

I. Prvky jednotlicí.

Centralisace česko-rakouská resp. později česko-rakousko-polsko-uherská přináší přirozeně s sebou, že čím více vzrůstají pojítka, která jednotlivá království a země poutají k nově vytvořenému správnímu celku, tím více se oslabují, ba dokonce mizejí pojítka, která poutají k sobě jednotlivé země v rámci historických státních útvarů. Centralisace česko-rakouská má takto nepříznivý vliv na svazek zemí koruny české. Prvků jednotlicích v této době ubývá.

Hlavním a nejdůležitějším prvkem jednotícím zůstává ovšem král a s ním přirozeně i jednotné právo monarchické, ve kterém v této době nijaká změna již nastala. Zůstávají rovněž instituce spojené s nastupováním krále na trůn: korunovace a holdování stavů, které se děje v Praze a to od stavů všech zemí koruny společně. Naproti tomu královské orgány společné všem zemím již odpadají; česká dvorská kancelář jest zrušena a s ní mizí instituce královské rady; mizí nejvyšší mincmistr; reformami soudními za císaře Josefa II. ztrácí královská rada nad apelačními v Praze své původní postavení a stává se apelačním soudem pro Čechy, vedle kterého jest pro Moravu a Slezsko apelační soud moravkoslezský; královské soudy dvorský a komorní mizí; rovněž ve správě finanční není již jednotného úřadu jen pro země české.

Jednotné zůstává právo obyvatelské neboli inkolát; avšak indigenát, který se v zemích českých vytvořil po restauraci jakožto členství sněmu, není již společný, nýbrž pro každou zemi zvláštní. Generální sněmy zemí koruny české, které vyšly z obyčeje po Bílé hoře, v této době neožily. Společná obrana proti nepříteli trvá. Rovněž zůstává sněm království českého strážcem celitosti koruny české.

II. Prvky odstředivé.

Po této stránce lze celkem říci, že stav zůstává nezměněn. Ovšem prvky odstředivé mají převahu nad prvky jednotícími.

Na státní povaze zemí koruny české se v této době nemění v podstatě ničeho. Právně jsou země koruny české státem samostatným, na nijakém státním útvaru nezávislým. Stát český jest důsledkem konečné úpravy vlastního monarchického práva pragmatickou sankcí, tedy vlastním svým zákonodárstvím v dynastické reální unii s ostatními Dědičnými Státy, které od prvé polovice 19. století mají také název císařský stát rakouský. O svrchovanosti českého státu nebylo v této době pochybováno ani za hranicemi, ani uvnitř monarchie.

Za hranicemi se vždy dobře vědělo o tom, že až do zániku říše římsko-německé v souhrnu království a zemí stojících pod žezlem rodu lotrinského, státní povahu mají jen země koruny české a země koruny uherské, resp. že králové český a uherský jsou panovníky svrchovanými.

V r. 1792 vypovídá Francie válku Františkovi I., králi uherskému a českému. Při jednání o přijetí titulu dědičného císaře rakouského dvůr vídeňský kladl důraz na to, jak již výše bylo pověděno, že titul císařský má být přijat jen na nezávislé státy. Tomu bylo rozuměno, zejména na dvoře pařížském, tak, že císař František hodlá přijati titul císařský jen na země české a země uherské, že tudíž zde jde o titul císaře uherského a českého. A

ještě po přijetí titulu dědičného císaře rakouského král anglický v notě, kterou bere na vědomost přijetí tohoto titulu, zvláště dává prohlašovati, že císaři rakouskému nemůže přiznati jiné pořadí než to, které jemu přísluší jako králi uherskému a českému.

Uvnitř monarchie vedle jiných státních aktů jest to zejména také již citované přednesení spojené dvorské kanceláře ze 14. června 1804, ve kterém tato zdůrazňuje, že protivou k zemím rakouským země koruny české tvoří samostatný stát pod vládou krále českého a za svou povinnost uznává zachovávatí práva a ústavy koruny české. Rovněž zde uvěští sluší také již citované přednesení státního kancléře knížete Metternicha z 5. února 1818, ve kterém tento uvádí, že přihlášení zemí koruny české k Bundu nijakou újmu na svrchovanosti nepřináší, a že to lze s důstojností koruny české zcela dobře srovnati býti členem německé federace spolu s jinými korunovanými monarchy.

Nejvyšší státní a vládní moc vykonává v této době v zemích koruny české výhradně český král, který od r. 1804 má čestný titul císaře rakouského. Symbol a znak svrchovanosti českého krále a státu jest korunovace na krále českého; na tom nijaká změna nastala přijetím titulu dědičného císaře rakouského, poněvadž ke korunovaci na císaře rakouského vůbec nedošlo. Korunovace tato vedle vlastní stránky právní má důležitý význam mezinárodní, neboť není korunovace leč na krále svrchovaného, a k této korunovaci zahraniční panovníci bývali do Prahy zváni; má však dále také důležitý význam vnitrostátní, neboť holdováním stavů moravských a slezských se podává jasný výraz a doklad státoprávního svazku celé koruny.

Stát český má dále vlastní své monarchické právo; králové čeští vstupují na trůn český na základě českých zákonů; jest to zákonodárství českého státu, které povolává členy rodu lotrinského na český trůn.

Stát český má dále své vlastní státní občanství neboli inkolát. Státní občanství toto jest společně všem zemím koruny české a odlišné od státního občanství (inkolátu) ostatních království a zemí. Na tom nijaká změna nastala, ani když Marie Terezie dvorským dekretem z 29. listopadu 1752 nařídila, že jest udělovati šlechtictví v jediném diplomu pro země české i rakouské a tím zavedla společnou šlechtu česko-rakouskou, ani když v r. 1811 byl vydán rakouský všeobecný občanský zákoník, který zaváděl jednotné „státní občanství“ rakouské; neboť ani tento dvorský dekret, ani občanský zákoník z r. 1811 se instituce inkolátu nedotýká.

Dvorský dekret z 29. listopadu 1752 v expedici na královské reprezentace v Čechách, na Moravě a ve Slezsku obsahoval dodatek, že se povýšením do stavu šlechtického neudílí již také inkolát, nýbrž že o inkolát jest vždy zvláště ještě žádati a že ku přísaze poddanské mohou býti připuštěni jen ti, kdož tako-

výmto způsobem inkolátu nabyli. Dvorský dekret tento se rovněž nedotýkal poddaných státních a i potom se zcela dobře rozlišují čeští poddaní od poddaných jiných zemí resp. jiného státu. Doklad toho podávají citované již smlouvy s říší z r. 1775 a 1790; sem patří i dekret spojené dvorské kanceláře řízený na hejtmantství německých lén v Praze z 1. února 1794, ve kterém se tomuto nařizuje, aby „s náležitou váhou byla ve všech případech hájena výsada koruny české de non evocando, na základě které žádný český poddaný nemůže resp. nesmí býti nucen, aby se dostavil k nějakému úřadu mimo zemi“. Rovněž lze v tomto směru uvést dekret spojené dvorské kanceláře řízený na české gubernium z 24. února 1804, ve kterém se českému guberniu oznamuje, že „s lenními poddanými českých korunních lén ležících v horní Falci jest, přistěhují-li se sem, a jsou-li opatřeni náležitými listinami od své lenní vrchnosti, zacházeti právě tak, jako s jinými českými poddanými“.

Občanský zákoník z r. 1811 nijakou změnu zde nezavádí, poněvadž instituce inkolátu byla založena v zemských ústavách a těch se občanský zákoník nedotkl. Podmínkou výkonu určitých politických práv: členství ve stavu, hlas a místo na sněmu atd. zůstal i po r. 1811 inkolát, kdežto rakouské státní občanství občanského zákoníka při tehdejších absolutisticko-policejním režimu nijaká politická práva nezavádělo.

Dalším znakem státní samostatnosti zemí koruny české jest právo sněmu království českého býti strážcem celistvosti a nedílnosti zemí koruny české podle majestátu krále Vladislava II. na neodcizování od koruny z r. 1499; majestát tento nejen byl neustále uznáván za platný, nýbrž v letech dvacátých 19. století bylo podle něho při prodeji korunních statků českých také postupováno.

Dokladem státní samostatnosti české jest i právo stavů českých resp. stavů zemí koruny české voliti si krále tehdy, kdyby rod panující vymřel.

Nesluší konečně přehlížeti, že na právnické fakultě pražské university byl ještě v první polovici 19. století jako předmět vyučovací české státní právo. Naproti tomu, když v r. 1790 podal tehdejší předseda dvorské komise studijní svob. pán van Svieten návrh, aby vedle jiných změn na právnické fakultě vídeňské university byla zřízena nová stolice pro rakouské státní právo, návrh tento neměl úspěchu.

Předložil sice nejvyšší kancléř hr. Kolovrat návrh tento státní radě k rozhodnutí. Avšak státní rada se netajila tím, že se zřízením stolice rakouského práva státního jsou spojeny značné potíže, ježto rakouská monarchie jest složena z různých států, kde práva monarchova, stavů a poddaných jsou velmi rozmanitá. Po delším jednání rozhodl král Leopold II., že lze pomýšleti na zřízení zvláštní stolice pro rakouské právo státní, avšak že předem musí býti sepsána s veškerou opatrností učebnice, která bude přezkoumána u spojené dvorské kanceláře společně s dvorskou a státní kanceláří a císaři ke schválení předložena. Bude-li tato učebnice schválena, bude lze spisovatelé této učebnice udělití profesuru rakouského práva státního.

Na základě tohoto rozhodnutí vydala spojená dvorská kancelář cirkulář na všechna zemská místa, ve kterém se praví, že „jeho veličenstvo se rozhodlo zříditi na zdejší (vídeňské) universitě zvláštní stolici pro rakouské státní právo, t. j. pro státní právo všech zemí dědičných a propůjčiti tuto tomu, kdo sepíše nejúčelnější učebnici“; při tom se v tomto cirkuláři připomíná, že učebnice ta bude předem přezkoumána u spojené dvorské kanceláře. Zdá se však, že žádná práce schválení nedošla, neboť akta jak spojené dvorské kanceláře, tak i dvorské a státní kanceláře a státní rady o tom již naprosto mlčí. Podle seznamu přednášek konaných na vídeňské universitě se až do r. 1848 rakouské právo státní nepřednášelo.

§ 65. Ústavní ráz českého státu.

Převrat bělohorský posílil do té míry moc královskou, že moc stavovská byla takřka zlomena. Přes to však stavovský ráz státu trval, byť i, jak již výše bylo řečeno, s převládající mocí královskou. V tomto směru nastávají v období tomto značné změny. Absolutism zeměpanský, inaugurovaný Obnoveným Zřízením Zemským upevnil se v druhém období doby předešlé do té míry, že se nyní rozvíjí v plné síle. Stavovský ráz státu, pokud se ještě uchoval, se již trátí. Pravomoc stavů ustupuje vůčihledě do pozadí, a moc královská doléhá na instituce stavovské, a to i na ty, které se vytvořily již v období pobělohorském.

V oboru moci zákonodárné moc královská převládá naprosto. Král jest v podstatě již výhradním zákonodárcem a vydává zákony mnohdy již vůbec bez slyšení stavů. Zdálo se sice, že podstatná změna v tomto směru nastane za t. zv. restaurace leopoldovské, avšak nestalo se tak. Dvorským dekretem ze dne 12. září 1791, kterým, jak ještě níže podrobněji bude uvedeno, byl vyřízen t. zv. druhý stížný spis desiderii českých stavů, byla zákonodárná moc královská zachována v neztenčené míře; stavům bylo jen vyhraženo právo činiti rozklady jak proti zákonům, tak i proti jiným nařízením královským již vydaným, avšak bez odkladacího účinku. A ještě v r. 1845 vychází nejvyšší rozhodnutí ze dne 18. července 1845, ve kterém král výslovně připomíná stavům výhradu práva zákonodárného, obsaženou v Obnoveném Zřízení Zemském, dodávaje, že výhrady té se neodrekli jeho předkové a že ani on se této výhrady nezříká.

V oboru moci vládní a výkonné jest král naprostým a výhradním vladařem. Dosavadní dualism moci státní mizí naprosto. V tomto směru moc královská dolehla na moc stavovskou nejvíce. Není již úřadů stavovských, vládne se jen z moci královské. Mocí státní jest již výhradně a jediné moc královská. Není nejvyšší, ale nyní již i nižší úřady podléhají moci královské, stávají se ryze královskými. Stejně moc královská začíná doléhati i na

městskou správu. Odstraňují se instituce čistě stavovské, které byly takřka výhradně pověřeny správou jmění zemského (zemské výbory). Posílená moc královská vzrůstá i rozsahově. Pod vliv královský a ve správu královskou se dostávají obory, kterých si až dosud správa královská hrubě nevšímala. Tím přirozeně roste i počet těch, kdož jménem královským tyto obory spravují a obstarávají: roste počet odborně vzdělaných a přímo králem — státem placených úředníků (byrokracie).

Tento silný a rychlý pochod postátňující byl poněkud zastaven za restaurace leopoldovské. Na obsahu moci královské nebylo sice změněno ničeho, nicméně úporná royalisace (postátňování) byla aspoň zmírněna tím, že správa jmění zemského byla vrácena stavům (byl znovu zřízen zemský výbor, ale bez definitivního potvrzení), a že v čelo dosud zřízených nebo změněných královských úřadů byli jako předsedové postaveni někteří z nejvyšších úředníků zemských.

V oboru moci soudcovské rovněž moc královská pronikla nadobro. Soudnictví stavovské padá. Královská moc soudcovská jest soudcovskou mocí nejvyšší, neboť, i pokud staré zemské soudy, ovšem ve skladbě již značně změněné, zůstávají, rozhodnutí jejich není konečné; konečné jest rozhodnutí nadřízeného soudu královského (zeměpanského). Za restaurace leopoldovské jakási změna nastala tím, že předsednictví soudů apelačního a zemského bylo dáno nejvyšším úředníkům zemským, ale na podstatě věci tím nebylo změněno ničeho. Moc královská začíná doléhati i na soudnictví městské.

Oproti době předešlé se ráz státu českého takto podstatně mění. Stát absolutisticko-stavovský, který zachovával ještě určité znaky státu ústavního, přechází ve stát absolutisticko-byrokratický; znaky ústavnosti jsou tu již velmi skrovné.

§ 66. P a n o v n í k.

Z povahy státu českého jakožto státu absolutisticko-byrokratického vyplývá, že král jest takřka výhradním představitelem veškeré moci ve státu.

Král nastupuje na trůn podle předpisů pragmatické sankce (přísnou dědičnost zavedlo již Obnovené Zřízení Zemské) ipso jure (není třeba ani volby, ani přijetí se strany stavů) a ipso facto (smrtí dosavadního krále vstupuje nový král na trůn). Po vstoupení na trůn bývá král korunován; korunovace není však nutnou podmínkou ani vstoupení na trůn, ani výkonu práv královských. Při korunovaci skládá král přísahu na práva a svobody zemské, ve které jest také obsaženo potvrzení stavovských resp.

zemských privilegií. Rovněž při korunovaci holdují králi stavové a to ze všech zemí koruny společně.

Král zastupuje stát na venek. Vypovídá válku a sjednává mír; uzavírá státní smlouvy, uzavírá spolky a zřizuje v cizině zástupce. Pokud se mírem nebo státní smlouvou odcizuje něco od koruny, jest k tomu třeba přivolení českého sněmu (majestát krále Vladislava II. z r. 1499 na neodcizování od koruny). Svolení téhož sněmu jest třeba, když uvnitř země se něco z majetku koruny zeizuje (korunní statky). Dlužno ovšem doložit, že důsledkem přijetí titulu dědičného císaře rakouského král český ve styku mezinárodním jest již zastíňován císařem rakouským.

Král má nejvyšší moc vojenskou. Přísluší jemu veliti vojsku, organisovati je a jím disponovati. Vojsko jest již jen zeměpanské. I zde nutno však připomenouti, že v této době, právě tak jako již ve druhém období doby předešlé, není již vojska specificky českého, nýbrž jen vojsko společné všem královstvím a zemím rodu lotrinského, zvané obecně vojskem „císařským“.

Králi přísluší moc zákonodárná; vydává a vyhlašuje zákony. Spolupůsobení stavů v činnosti zákonodárné se obmezuje na iniciativu zákonodárnou ve věcech menších (Novely z r. 1640) a na spolupůsobnost při zdělávání zákonů z královské iniciativy. Za restaurace leopoldovské toto spolupůsobení stavů vystupuje silněji v popředí, ale v období policejního absolutismu utuchává, až teprve oživuje zase na sklonku tohoto období.

Král má nejvyšší moc soudní. Spravedlnost v celé oblasti státu českého vykonává jeho jménem. Soudy stavovské vzaly úplně za své. Do výkonu spravedlnosti náleží také právo krále udíleti milost, dávatí glejty, brátí pokuty atd.

Král jakožto nejvyšší vladař má také nejvyšší moc správní. Král zřizuje úřady, které v této době jsou již jen královské, jmenuje na úřady jsa podle Obnoveného Zřízení Zemského obmezen v této pravomoci potud, že jednak jmenuje „po vzatě o tom dostatečně zprávě“ od nejvyšších úředníků a soudců zemských, jednak úřady obsazuje „rozumnými, hodnými a v království českém usedlými osobami“. Králi přísluší vylučné právo svolávatí sněmy zemské; naproti tomu t. zv. stavovské sjezdy svolával po restauraci nejvyšší purkrabí sám. Král uděluje erby a právo obyvatelské (inkolát) a všeliké výsady. Králi dále přísluší právo ukládatí a vypisovatí berně. Podle Obnoveného Zřízení Zemského A 5 nemohl král ukládatí berně a všeliké dávky leč se svolením sněmu zemského. Avšak předpisu toho nebylo v této době již valně šetřeno. Svolení sněmu se vyžadovalo pravidlem jen při berních přímých, v prvé řadě při berni pozem-

kové, berně nepřímé byly však ukládány a vybírány nařízením královským.

Král jest nejvyšším lenním pánem nad lény ležícími v oblasti celé koruny české a nad t. zv. feuda extra curtem. Ovšem nad těmito lény zahraničními vrchní lenní panství českého krále přestalo v důsledku t. zv. purifikace teritorií, jak také již výše bylo pověděno.

Král jest konečně nejvyšším ochráncem církve katolické a to nejen v oblasti zemí koruny české, nýbrž podle recesu pražského z r. 1655 i v Lužicích. Králi přísluší v českém státu vrchní dozor nad církví i právo jmenovati v převážné většině biskupy. Ale tento vrchní dozor nad církví a ochrana církve, které ještě ve druhém období doby předchozí šly valně k duhu a na prospěch církve (katolická církev jest církví státní a jinaké vyznání než katolické se nepřipouští), stávají se v tomto období církví již valně nepohodlnými. Vrchní dozor nad církví se mění již v jakési poručnictví nad církví (placetum regium), a v t. zv. josefinismu, který zde trvá až do konce tohoto období, jeví se již zřejmá snaha dostati církev do područí státu. Náboženství katolické zůstává sice nadále náboženstvím státním, avšak tolerančním patentem z r. 1781 jeho výlučnost padá; připouští se resp. trpí se, byť i v míře obmezené, výkon také jiných náboženství.

§ 67. S n ě m y.

V této době jsou již jen sněmy zemské. Generálních sněmů nebo jinakých společných sjezdů zemí koruny české již není.

A. Čechy.

Složení sněmu zemského zůstává v tomto období nezměněno. Rovněž beze změny zůstává de jure pravomoc sněmu, stanovená Obnoveným Zřízením Zemským. Ve skutečnosti se však v tomto období změnilo velmi mnoho. Sněm se svolává mnohem řídkěji a také jeho působnost se valně ztenčuje. Pravidlem se sněm svolává jen na několik dnů k vyřízení t. zv. královských postulátů, a jakmile tyto postuláty jsou vyřízeny, sněm se uzavírá. Odtud sněm klesá jen na význam sněmu t. zv. postulátního; jinakou působnost sotva vykonává.

Na počátku tohoto období zemský výbor vede stále ještě vlastní správu země, zejména správu zemského jmění. Avšak v r. 1784 byla činnost zemského výboru zastavena. Působnost zemského výboru byla přenesena na král. gubernium, a věci, které až dosud spadaly v pravomoc zemského výboru, byly u gubernia přikázány dvěma guberniálním radům, zvaným stavov-

skými deputovanými, které sněm volil, po jednom ze stavu panského a vladyckého, a kteří v těchto věcech působili jako zpravodajové gubernia. Zároveň byly zrušeny ostatní stavovské úřady, zemskému výboru podřízené.

Tehdejší purkrabí vymohl sice, že dosavadní zemský výbor byl ponechán jako bezplatný ve funkci poradního sboru, který mohl nejvyšší purkrabí svolávaný podle potřeby k poradám, ale dvorským dekretem ze dne 25. září 1788 byl i tento bezplatný zemský výbor rozpuštěn.

I jinaké změny za císaře Josefa II. činily pravomoc sněmu zemského velmi pochybnou. Absolutistický režim velmi těžce dolehl i na sněm. Není tedy divu, že nespokojenost s režimem josefinským, která na sklonku vlády Josefa II. vyvrcholila v některých zemích monarchie lotrinské ve zjevné bouři, zachvátila i české stavy. Ještě takřka v předvečer skonu císaře Josefa II. přední stavové čeští se o své újmě sešli a vypracovali stížný spis císaři, žádající o obnovení zemské ústavy. Avšak teprve za Leopolda II. dochází k vážnému a dosti dlouhému jednání stavů s králem o obnovení zemské ústavy. Skutečně také mnohé překotné reformy císaře Josefa II. jsou odvolány a zemská ústava v mnohém směru byla obnovena. Mluvíme tu o restauraci leopoldovské.

Nastoupení Leopolda II. v Dědičných Státech opravňovalo stavy k nejlepší naději. Ještě na cestě z Toskány do Vídně prohlásil Leopold II., že pokládá zemské stavy za sloupy monarchie a že jim chce všechny jejich výsady vrátiti. Skutečně také reskriptem z 1. května 1790 bylo všem přednostům zemských míst (gubernií) v zemích neuherských nařízeno vyzvati zemské stavy, aby své stížnosti a přání panovníkovi v těchto třech bodech písemně oznámili:

1. čeho jest potřeba k opětovnému zavedení bývalých berní a kterak by roboty mohla slušně býti uvedena v peněžitou dávkou,
2. obnovení ústavy stavovské,
3. všechny stížnosti a tužby zemské přihlížeje k zákonům občanským a trestním i k nařízením politickým a kamerálním nedávno vydaným.

Stavové čeští se ihned dali do práce. Rozmnožený výbor zemský vypracoval o každé z těchto tří otázek zvláštní stížný spis: všechny tyto tři stížné spisy tvoří ve svém celku t. zv. desideria stavů. Pro náš předmět jest zvláště rozhodný druhý spis stížný, který obsahuje otázky státoprávní a ústavní.

Stavové čeští v tomto stížném spisu pomíjejí jakýkoli svazek koruny české s ostatními zeměmi monarchie lotrinské. Znaří jen český stát a jen českého krále jakožto suveréna českého státu. Domáhají se korunovace. Stěžují si do reform provedených za Marie Terezie a za císaře Josefa II. a praví, že reformy ty jdou proti „základním zákonům českého státu“. Usilují o změnu zemského zřízení; vycházejí sice z Obnoveného Zřízení Zemského, ale dovolávají se také předešlých zřízení zemských, Vladislavského a zřízení zemských z dob Ferdinanda I. Žádají novou nezmění-

telnou ústavu, „toto velké dílo, tento základní kámen příštího blaha českého státu“, a nové zřízení zemské, které nesouc jméno Leopoldovo by bylo prohlášeno za základní zákon státní. Dále žádají stavové, aby výhrada práva zákonodárného obsažená v Obnoveném Zřízení Zemském byla zrušena, a místo ní aby do nového zemského zřízení bylo hned s počátku položeno ustanovení, že konstituce státu a základní zákony, na kterých jest ústava státu založena, jsou smlouva mezi panovníkem a národem, a že ústava váže obě strany rovným dílem; důsledkem toho že jakákoli změna tohoto zřízení jest možná opět jen za souhlasu krále a stavů. Konečně žádají stavové, aby všechny ostatní zákony, dříve než budou vydány, byly jim předloženy k podání dobrého zdání.

O obnovení české dvorské kanceláře, zrušené r. 1749, stavové čeští nežádají, což jest velmi podivné. Bylo sice na sněmu připomenuto, zda by stavové neměli žádati o vlastní českou dvorskou kancelář, která jest prý ústavou předeepsána, ale stavové se usnesli nežádati o ni, poněvadž prý nejvyšší kancléř jest českým kavaliérem. Místo toho bylo usneseno žádati jen, aby dvorský rada ve spojené dvorské kanceláři, který jest pověřen českým zemským referátem, byl český inkola mající statky v Čechách.

Stavové uznávají nejvyšší soud ve Vídni a uznávají rovněž některé dvorské komise. Uznávají dále král, gubernium, žádají však částečnou restituci nejvyšších zemských úředníků tak, aby nejvyšší zemští úředníci, kteří byli již dříve členy královského náměstnictva, byli přibráni do král. gubernia s právem vota. Dále žádají stavové, aby žádosti o udělení uprázdněného nejvyššího zemského úřadu byly předkládány stavům k podání dobrého zdání, a aby předpis Obnoveného Zřízení Zemského A 39, podle kterého nejvyšší zemský úředník jest povinen vždy za pět let svůj úřad složit do rukou krále, byl dodržován. Konečně žádají stavové, aby byly obnoveny úřady: nejvyššího mincmistra a chebského purkrabí.

Pokud sněmu se týče, žádají stavové, aby zemský sněm byl svoláván každoročně; vedle toho, aby i nejvyšší purkrabí měl právo svolávat stavy na sněm nebo k užšímu sjezdu, a aby každý člen sněmu měl právo i bez souhlasu královských komisařů podávat návrhy. Stavové a zemský výbor nechť mohou se obracet na krále nebo na dvorskou kancelář bez prostřednictví král. gubernia.

Stavové žádají, aby po rozumu Obnoveného Zřízení Zemského nejen berně, nýbrž i všelijaké jiné dávky byly žádány od stavů na sněmu a, pokud od stavů nejsou povoleny, aby nebyly vypisovány. Rovněž žádají stavové, aby zemský výbor byl v dřívější své pravomoci obnoven. Konečně žádají stavové, aby inkolát byl udílen králem spolu se stavy, jak tomu bylo před vydáním Obnoveného Zřízení Zemského.

Desideria českých stavů vyznívají po stránkách státoprávní a ústavní na částečnou restituci nejvyšších úředníků zemských, na znovuzřízení zemského výboru, na vydání nového zřízení zemského leopoldovského, na zrušení výhrady práva zákonodárného, obsažené v Obnoveném Zřízení Zemském, na obnovení zákonodárné činnosti stavů, na řádné konání zemských sněmů a na postolování všech berní a dávek na zemském sněmu a konečně, aby inkolát byl udílen králem spolu se stavy.

Odpověď na tento druhý stížný spis českých stavů jest dán dvorským dekretem ze dne 12. září 1791. Jím povoluje se částečná restituce nejvyšších úředníků zemských v podstatě jen jako funkce čestné i znovuzřízení zemského výboru; zákonodárná činnost stavů jest do určité míry rozšířena; nepovoluje se vydání nového zřízení zemského, ani zrušení výhrady práva zákonodárného; měřítkem ústavy zemské jest stanoven rok 1764; co do sud bylo postulováno, bude postulováno i na příště.

Poněvadž jako měřítko ústavy zemské byl položen rok 1764, znamenalo to, že všechny reformy Marie Terezie po stránkách státoprávní a ústavní, které byly provedeny do r. 1764, zůstávají v plné platnosti.

Výhrada práva zákonodárného obsažená v Obnoveném Zřízení Zemském se zachovává. Stavům se však dává ujištění, že budou předem slyšáni, půjde-li o stanovení nebo změnu ústavy anebo takových zákonů, které se dotýkají celé země. Avšak stavům se dále vyhrazuje právo podávati rozklad proti zákonům nebo jiným nařízením, i když byly již králem potvrzeny; ovšem rozklad ten nemá odkladacího účinku.

Žádosti stavů, aby sněmy mohl svolávat i nejvyšší purkrabí resp. nejvyšší po něm následující zemský úředník, nebylo vyhověno; ovšem, je-li sněm již vypsán, může nejvyšší purkrabí resp. nejvyšší po něm následující zemský úředník t. zv. stavovská shromáždění, jakož i rozmnožený zemský výbor svolávat. Tím v podstatě dosáhli stavové, oč usilovali. V této době totiž se rozeznávalo mezi formálním sněmovním shromážděním (Landtagsversammlung) a mezi neformálními stavovskými shromážděními nebo stavovskými sjezdy (ständische Versammlungen, ständische Zusammenkünfte). V oněch se projednávaly královské postuláty, v těchto vlastní věci stavovské. Ony mohl svolati jen král, tyto však nejvyšší purkrabí resp. nejvyšší po něm následující zemský úředník.

Usnesení sněmu lze zasílati králi prostředkem gubernia nebo také přímo. Rovněž se mohou stavovské deputace, pokud přednášejí věci stavovské, i bez předchozího svolení gubernia, přímo obrátiti na krále; ovšem náklady takovéto deputace nesou stavové a nikoli země.

Zřízení zemského výboru se povoluje. Zemský výbor čítá osm členů, po dvou z každého stavu; každý stav o sobě volí dva přisedící. Pro zemský výbor jest vypracovati instrukci a předložiti panovníkovi ku schválení.

Nejvyšší úřady zemské jsou znovu obsazeny, ovšem v ten způsob, že jsou spojeny s předsednictvím úřadů resp. soudů existujících. Úřad nejvyššího zemského hofmistra spojen jest s předsednictvím soudu apelačního, úřad nejv. zemského komorníka s místopředsednictvím gubernia, úřad nejv. zemského soudí s předsednictvím zemského soudu, úřad nejv. lenního soudce s místopředsednictvím zemského soudu, úřad nejv. zemského písaře s úřadem přednosta zemských desk.

Žádosti stavů, aby český zemský referát ve spojené dvorské kanceláři byl obsazen usedlým Čechem, nebylo vyhověno. Rovněž nebylo vyhověno žádosti stavů, aby nejv. zemské úřady byly

obsazovány vždy po pěti letech. Zamítnuta byla žádost, aby král udílel inkolát spolu se stavy. Úřad chebského purkrabí byl obnoven jako úřad čestný.

Restaurací byla činnost zemského sněmu rozhodně posílena. Rovněž zemský výbor vstoupil v činnost; vedle tohoto t. zv. stálého výboru zemského byl tu však ještě t. zv. rozmnožený výbor zemský, t. j. stálý výbor zemský, rozmnožený o další dva členy a o jednoho náhradníka z každého stavu a čítající celkem dvacet členů. Ovšem zemský výbor, jak stálý, tak i rozmnožený, fungoval jen prozatímně. Po rozumu výše citovaného dvorského dekretu z 12. září 1791 vypracoval sice zemský výbor organizační řád zemského výboru, ale vlády vídeňské schválení tohoto organizačního řádu stále odkládaly, takže řád ten vůbec schválen nebyl. Nicméně podle tohoto neschváleného řádu se v zemském výboru úřadovalo. Přisedící zemského výboru, po dvou z každého stavu, byli voleni na šest let, členové rozmnoženého výboru zemského s počátku na tři, po r. 1845 rovněž na šest let.

V oboru moci zákonodárné vykonávali stavové určitý vliv, ale jen s počátku. Když v Čechách, právě tak jako i v jiných zemích, byla v r. 1792 zřízena u apelačního soudu koncertační komise, které se měly vládou chystané osnovy zákonů předkládati k podání dobrého zdání, sněm zvolil do ní jednoho deputovaného a jednoho náhradníka. Avšak tento stavovský deputovaný byl pokládán nikoli za representanta stavů, nýbrž za jejich mandataře: byl povinen řídit se instrukcemi danými jemu od stavů. Na sklonku téhož roku zvolil sněm ze sebe zvláštní sněmovní komisi k revidování zákonů (Landtagskommission in Gesetzrevisionsachen), která by zprávy tohoto stavovského deputovaného přijímala. Nicméně i potom důležité věci byly předkládány přímo celému sněmu.

Za válek francouzských resp. napoleonských, záhy na to vzniklých, činnost sněmu značně upadá v převážné míře tlakem vídeňských vlád, které, obávající se jakéhokoli svobodnějšího ducha na sněmu, činnost sněmovní již v zárodcích dusí. Ostatně policejní absolutism v této době dráhu svou již započevší nemohl připustiti jakékoli konstituční hnutí. Sněm český klesá opět jen na t. zv. sněm postulátní: slouží jen k tomu, aby na něm byly předneseny a schváleny královské postuláty, týkající se berní, ovšem nikoli všech. O chystaném přijetí titulu dědičného císaře rakouského sněm vůbec nebyl zpraven; jen přijetí tohoto titulu jako věc hotová bylo jemu oznámeno, což sněm ve schůzi konané dne 2. dubna 1805 vzal na vědomost.

V r. 1825 byl po rozumu majestátu krále Vladislava II. z r. 1499 o neodecizování od koruny sněm požádán, aby dal svolení

k částečnému odprodeji českých statků korunních, což sněm také učinil; v usnesení sněmovním se praví: státní statky království českého.

Teprve v letech čtyřicátých jest pozorovati na sněmu čilejší ruch. Stavové se domáhají svých práv, a když nejvyšším rozhodnutím z 18. července 1845 bylo stavům oznámeno, že stavovské výsady a svobody byly dány s výhradou obsaženou v Obnoveném Zřízení Zemském a že ani král nynější, ani jeho předkové se této výhrady neodřekli, rozhodli se stavové, že svých práv budou hájiti. K tomu cíli zvolil sněm ze sebe komisi, která by navrhla, jakým způsobem mají stavové svá práva hájiti. Komise ta vypracovala t. zv. dedukci o právní nepřetržitosti ústavních práv a svobod stavů českých. Dedukce ta byla sněmem schválena a zvláštní adresou králi zaslána. Odpověď však ani na adresu, ani na dedukci od krále nedošla. Bylo sice o ní jednáno nejen u gubernia, nýbrž i u dvorských úřadů ve Vídni, ale vyřízení její bylo předstíženo bouřlivými událostmi roku 1848.

V těchto letech se stala členem sněmu také pražská universita; v r. 1846 byl po prvé na sněm uveden rektor pražské university a zasedl na lavici stavu duchovního.

Doložiti sluší, že se po restauraci vedle inkolátu vytvořila instituce indigenátu. Inkolát jest a zůstává právo obyvatelské (Landmannschaft, Eingeborenrecht) a jest společný všem zemím koruny české; udílí jej král. Naproti tomu indigenát jest členství ve sněmu neboli členství ve stavu (ständische Mitgliedschaft, Landstandschaft); členství toto udělují stavové, když žadatel prokázal, že má všechny náležitosti potřebné k tomu, aby mohl býti uveden na sněm: inkolát, revers k zemi, držení statku deskového. Členství ve sněmu jest ovšem jen pro tu zemi, na jejíž sněm byl inkola uveden. Zevnějším znakem členství ve sněmu jest právo nositi stavovskou uniformu, která byla povolena stavům v r. 1815. Z práva uváděti na sněm vyvozovali stavové také právo stanoviti podmínky, za kterých kdo může býti uveden na sněm, a vypracovali k tomu cíli zvláštní řád, který byl králem na samém sklonku tohoto období také schválen.

Na sklonku tohoto období jest pravomoc zemského sněmu celkem tato:

Sněm se usnází na královských postulátech, pokud ovšem takovéto postuláty král na sněm vznáší; podává dobrá zdání o zákonech, jež jsou jemu králem předloženy; usnází se o zvláštních ústavech zemských a povoluje přírážky ku hrazení nákladů potřebných na tyto ústavy a povoluje přírážky pro domestikální fond; zkoumá a schvaluje předběžné rozvrhy a účetní závěrky fondu domestikálního a jiných fondů zemských; volí přisedící

zemského výboru a ředitele kanceláře tohoto výboru; rozhoduje ve věcech stavů a v jiných věcech, které jsou stavům výslovně vyhrazeny.

Zemskému výboru přináleželo spravovati zemské jmění a zemské ústavy, vésti dozor nad úředníky zemskými, připravovati věci pro sněm, vykonávati usnesení sněmu a, pokud sněm nezasedá, vyřizovati prozatímně věci spadající v pravomoc sněmu zemského.

B. Morava.

Právě tak jako v Čechách i na Moravě osvícený absolutism doléhal velmi nepříznivě na zemský sněm. Sněm byl svoláván čím dále tím řidčeji a klesl rovněž na pouhý sněm postulátní. Za císaře Josefa II. byl zemský výbor zrušen, a stavům dáno jen právo voliti stavovské deputované do gubernia.

Nastoupením Leopolda II. vnesen byl i zde nový duch do zemského sněmu. Stavové i zde skládají svá desideria, celkem ve čtyřech dílech. Na rozdíl od desiderii českých stavů desideria moravských stavů neobsahují takřka nijaké státoprávní požadavky, nýbrž týkají se jen věcí čistě stavovských. Jediným takřka požadavkem rázu státoprávního byla žádost stavů, aby mohli svému králi holdovati v Brně. Žádost ta byla však králem zamítnuta (viz výše § 64).

Z požadavků moravských stavů sluší v prvním dílu zejména vytknutí žádosti, aby stavové byli předem slyšáni, než bude vydán základní zákon, aby vše, co se od stavů žádá, bylo na sněmu postulováno, aby byl zemský výbor obnoven, aby zemské úřady, zejména úřady krajských hejtmanů, byly obsazovány zemskými stavy resp. lidmi domácími, aby cizinci směli se zakupovati v zemi, teprve až budou k zemi habilitováni a aby dědičné úřady byly znovu obsazeny. Ve druhém dílu týkaly se požadavky stavů věci církevních, ve třetím dílu správy politické, ve čtvrtém dílu otázek soudních.

O desiderii stavů moravských jednáno bylo právě tak jako o desiderii stavů českých, a královské rozhodnutí bylo o nich vydáno v dubnu 1791. Z vyřízení tohoto sluší uvésti zejména: bylo přislíbeno moravským stavům, že budou o zákonech slyšáni; bude nadále postulováno jen o to, co bylo až dosud postulováno; zemský výbor se obnovuje; při obsazování krajských hejtmanů rozhodná jest způsobilost, nikoliv usedlost v zemi; cizinec musí býti dříve habilitován k zemi, než se může v zemi zakoupiti; holdování moravských stavů přijme král v Praze.

Po rozumu tohoto rozhodnutí zvolili si stavové zemský výbor čítající osm členů, po dvou z každého stavu (rozmnožený výbor zemský jakožto prozatímní čítal dvanáct členů, po třech

z každého stavu). V téže době byl stav duchovní na sněmu doplněn zástupci kapituly brněnské. Rovněž bylo stanoveno, že na sněm nemůže býti uveden kdo nedrží statek deskový.

Reakce dostavivší se za vlády Františka I. a policejní absolutism nepřály ovšem konstitučnímu životu ani na Moravě. Odtud čilejší život jevíci se za restaurace na sněmu záhy ochabl a sněm měl opět, právě tak jako v Čechách, sotva větší funkci než sněmu postulátního. Čilý život nastal teprve v roce 1848.

Celková pravomoc zemského sněmu, jakož i zemského výboru, na sklonku tohoto období jest v podstatě táž jako v Čechách.

C. Slezsko.

Odstoupení převážné části Slezska Prusku mělo v zápětí, že bylo nutno dáti sněmu slezskému nové ustrojí. Sněm nově upravený podržel jméno: sněm knížecí (Fürstentag). V této formě scházel se sněm jednou do roka. Vedle toho se však členové sněmu shromažďovali k vyřizování běžných věcí zemských několikrát do roka v Opavě. Toto shromáždění se nazývá veřejný konvent (conventus publicus) a tvoří jakýsi zemský výbor.

Sněm knížecí neměl valnou pravomoc; směl projednávat jen to, co jemu bylo ve formě královských postulátů předloženo k úřadu. Jest to tudíž v podstatě jen sněm postulátní.

Nastoupení Leopolda II. osvědčuje svůj vliv i ve Slezsku. Stavové slezští skládají rovněž svá desideria. Ze žádostí slezských stavů sluší uvésti zejména požadavek, aby knížetství osvětimské a zátorské byla jako česká korunní léna připojena ke Slezsku, aby Slezsko bylo správou zase odděleno od Moravy, aby moravské enklavy byly vtěleny do Slezska, aby stavové byli o navrhovaných zákonech slyšáni a aby apelace ve Slezsku šly nikoli do Moravy, nýbrž do Čech.

Při projednávání těchto desiderii byli stavové slezští zastoupeni dvěma deputovanými. Vyřízení dostalo se jim v květnu 1791 v ten smysl, že stavové budou při projednávání nových zákonů slyšáni; ostatní požadavky byly zamítnuty.

Po restauraci za policejního absolutismu sdílí sněm slezský osudy sněmů českého a moravského. I jeho pravomoc na sklonku tohoto období jest v podstatě táž jako v Čechách a na Moravě.

§ 68. Soudy.

Zrušením české dvorské kanceláře odpadl nejvyšší soud pro země koruny české a reformami provedenými za Marie Terezie a za císaře Josefa II. bylo znamenitě změněno celkové ustrojí soudní. V této době kromě soudů horních není už soudu společného pro

všechny země koruny české. Jsou jen soudy pro jednotlivé země. Rovněž odpadá již rozlišování mezi soudy královskými a soudy stavovskými resp. zemskými. Všechny soudy jsou již v podstatě soudy zeměpanské. Zůstaly jen soudy církevní a až do soudní reformy za císaře Josefa II. i soud universitní.

A. Čechy.

Za Marie Terezie byly v soudnictví provedeny určité změny, nikoli však podstatné. Bylo sice snahou Marie Terezie oddělit soudnictví od správy nejen v instanci nejvyšší, nýbrž také v instancích nižších, ale oddělení toto v instancích nižších provedeno nebylo.

Soud zemský zůstává celkem beze změny jak ve svém složení, tak i ve své pravomoci.

Na čas vznikla nová instance soudní: po zrušení královského českého místodržitelství byl z nejvyšších zemských úředníků zřízen zvláštní t. zv. konses, jemuž byly přikázány ty soudní věci, které až dosud mívalo místodržitelství. Ale v r. 1765 byl tento konses spojen zase s guberniem.

Pro věci obchodní a směnečné byl v Praze nově zřízen merkantilní a směnečný soud.

Nově byly upraveny soudy vojenské.

Pronikavá reforma byla provedena v soudnictví hrdelním. Ze 365 soudů hrdelních zůstalo jich jen 50 a to v Praze čtyři, dále akademický senát university a hrdelní soudy ve větších městech královských a krajských; ostatní soudy hrdelní byly zrušeny. Avšak i městům, kterým bylo hrdelní soudnictví ponecháno, bylo přikázáno mít syndika a radu práva znalé a zkoušené.

Dalekosáhlé změny v soudnictví provedeny byly za císaře Josefa II.; soudnictví bylo buď úplně postátněno, nebo aspoň státem zregulováno. Soudnictví bylo od správy odděleno a nově zorganizováno.

V soudnictví civilním byly důsledkem nového soudního řádu a jurisdikční normy zavedeny tři instance. První instanci tvořil ve sporech šlechty, ve sporech o deskové statky, jakož i pro určité věci privilegované zemský soud v Praze, který se stal nyní soudem stálým, nikoli, jak bylo až dosud, jen periodicky zasedajícím, a byl nadto úplně postátněn: soudcové dostali stálé služné od státu, a soudní taxy byly inkamerovány, t. j. připadly státní pokladně. Tím poslední zbytky zemského soudu, jakožto soudu stavovského, zmizely. Ve městech tvořily první instanci městské magistráty, které byly zregulovány, t. j. nově upraveny. Na venkově to byly

soudy vrchnostenské, které však, pokud šlo o sporné věci, musily mít zkoušeného a placeného justiciára anebo delegovati kvalifikovaného magistrát sousedního města.

Druhou instanci tvoří apelační soud v Praze, který jest také odvolacím soudem ve věcech obchodních a směnečných. Rovněž jest apelační soud v Praze odvolacím soudem z rozsudků soudů horních a to pro všechny země koruny české. Apelačnímu soudu zůstává konečně i soudnictví ve věcech německých lén (feuda extra curtem).

Třetí instancí, ovšem jen tehdy, jestliže se rozsudky první a druhé instance neshodují, jest nejvyšší soud ve Vídni.

Vedle těchto soudů zůstávají tu jen zvláštní soud pro věci obchodní a směnečné, kterým jest nyní městský magistrát v Praze; dřívější merkantilní a směnečný soud v Praze byl zrušen. Dále jsou to horní soudy a to: v Jáchymově, v Kutné Hoře a v Příbrami, ku kterým počátkem 19. století přistupuje horní soud ve Stríbrě, vojenské soudy a soudy biskupské, tyto však jen pro věci svátostné.

Všechny ostatní soudy byly touto soudní reorganizací zrušeny.

V soudnictví hrdelním byly rovněž zamýšleny pronikavé změny. Avšak za života císaře Josefa II. k těmto změnám nedošlo a za nástupců Josefa II. bylo od nich upuštěno.

B. Morava.

Za Marie Terezie, právě tak jako v Čechách, byly značné změny provedeny jen v soudnictví hrdelním. Zde bylo na 200 soudů hrdelních zrušeno, a zachovány byly jen magistrát olomoucké university a hrdelní soudy v předních městech. Avšak i tato města musila mít nyní syndika a radu práva znalé a zkoušené.

Pro věci obchodní a směnečné byl zřízen merkantilní a směnečný soud v Brně.

Se zřízením biskupství brněnského byl nově zřízen také biskupský soud v Brně.

Nově byly upraveny soudy vojenské.

Pronikavé změny nastaly i zde za císaře Josefa II. V civilních věcech instanční postup jest též jako v Čechách. Apelační soud v Brně vyřizuje odvolání i ze Slezska a stává se takto apelačním soudem moravskoslezským.

Zvláštními soudy zůstávají soud ve věcech obchodních a směnečných, kterým jest nyní v první instanci městský magistrát v Brně a ve druhé instanci apelační soud v Brně (merkantilní a směnečný

soud v Brně byl zrušen). Dále jsou to ve věcech horních královská substituce v Jihlavě, později v Brně, podřízená hornímu soudu v Kutné Hoře; odvolacím soudem jest apelační soud v Praze; ve věcech čistě svátostných jsou biskupské soudy; rovněž jsou tu soudy vojenské.

Všechny ostatní dosavadní soudy byly v důsledku této reorganizace zrušeny.

V soudnictví hrdebním to zůstalo při reformách provedených za Marie Terezie.

C. Slezsko.

Za Marie Terezie není tu podstatných změn. Ku změnám hrdebního soudnictví zde nedošlo.

Pro věci obchodní a směnečné byly zřízeny merkantilní a směnečné soudy v Opavě a v Těšíně; druhou instancí jest soud v Opavě.

Nově byl zřízen církevní soud v Těšíně pro příslušníky vyznání augšpurského.

Rovněž nově byly upraveny soudy vojenské.

Soudní reorganizace provedená za císaře Josefa II. přinesla ve věcech civilních s sebou novou úpravu zemských soudů. Zemské soudy jsou nyní v Opavě, v Těšíně, v Johanesbergu, v Bílsku. Jinak jest pořad instancí též jako v Čechách a na Moravě s tím toliko rozdílem, že Slezsko nemá vlastního apelačního soudu; jest jím apelační soud v Brně.

V horních věcech podléhalo Slezsko královské substituci v Jihlavě, později v Brně.

V hrdebním soudnictví byly za Josefa II. provedeny celkem dosti značné změny.

§ 69. Úř a d y.

Zrušením české dvorské kanceláře mizí nejen úřad, který představoval správní samostatnost zemí koruny české, nýbrž také úřad, který jakožto společný všem zemím koruny české udržoval státoprávní soudržnost těchto zemí. Tato státoprávní soudržnost se nyní značně uvolňuje a tím trpí také svazek zemí koruny české. Z institucí, které ve svazku koruny české představují prvky soustředivé, zbývají tu: král a vůbec instituce monarchické, z úřadů ještě na nějaký čas nejvyšší ministr, a ze stavovských institucí inkolát. Jinak však ve svazku koruny české nastává decentralizace.

Dále sluší připomenouti, že správními reformami v tomto období provedenými padají poslední zbytky zemské samosprávy.

Nejvyšší úředníci zemští, byť i od převratu bělohorského již královští, pozbývají vlivu na správu země, a správy této se ujímají úředníci zeměpanství. Na místo zemské samosprávy nastupuje správa státní vedená úředníky z povolání, neboli byrokratická. Úřady nově vzniklé jsou úřady čistě zeměpanské, jež jsou obsazeny úředníky z povolání placenými ze státní pokladny, a na které stavům již nijaký vliv nepřislouší.

A. Čechy.

V květnu r. 1749 zrušila Marie Terezie král. místodržitelství a zřídila král. representaci a komoru, jakožto nejvyšší zeměpanský úřad zemský pro správu politickou, komorní, kontribučenskou a vojensko-hospodářskou. Správa komorní byla se správou politickou spojena již v r. 1745, kdy česká komora byla spojena s místodržitelstvím a tím ve skutečnosti vzala za své. Úřad tento byl obsazen jen úředníky zeměpanskými placenými ze státní pokladny. Správa země se dostává do rukou byrokracie a vliv stavů na ni přestává.

Dosavadní nejvyšší úředníci zemští sice zůstávají, jest však z nich utvořen konses, kterému byly přikázány soudní věci, jež až dosud mívalo místodržitelství (viz o tom paragraf předchozí).

V květnu 1763 král. representace a komora byly zrušeny, a zřízeno král. gubernium rovněž jakožto úřad čistě zeměpanský. V čele gubernia postaven nejv. pražský purkrabí. Konses král. českých nejv. úředníků zemských byl spojen s guberniem.

Skutečnost, že přednostou gubernia se stal nejv. purkrabí pražský a že konses nejv. úředníků zemských byl spojen s guberniem, znamenala jakýsi ústupek stavům. Avšak ústupek ten byl spíše zdánlivý než skutečný. Jednak tím, že předsednictvo gubernia bylo spojeno s úřadem nejv. pražského purkrabí, byl nejv. pražský purkrabí ve svém postavení jako hlava zemských stavů vázán; postavení nejv. pražského purkrabí jakožto předsedy král. gubernia mělo do té míry vliv na jeho postavení jakožto hlavy zemských stavů, že mnohdy ráz zeměpanský měl zde převahu nad rázem stavovským. Jednak spojením konsesu s král. guberniem nejv. úředníci zemští zase nabyli jakéhosi vlivu na správu země, ale vliv ten trval jen velmi krátkou dobu, jak níže jest uvedeno.

Doložití sluší, že se zřízením gubernia byly znovu obsazeny nejv. úřady zemské, nikoli však všechny, poněvadž některé z nich byly zatím zrušeny.

Pravomoc gubernia jest v podstatě též jako pravomoc král. representace a komory. V r. 1771 bylo král. gubernium rozděleno na dva senáty, politický a soudní, a vznikla takto: gubernium in publicis et politicis a gubernium in judicialibus. Nejv. zemští úředníci byli přikázáni do gubernia in judicialibus, čímž v r. 1765

získaného, byť i skrovného vlivu na správu země zase pozbyli. Gubernium in publicis et politicis bylo obsazeno jen úředníky placenými.

Za císaře Josefa II. byly provedeny další změny. V r. 1783 byly soudní věci odděleny od gubernia; takto gubernium se stalo úřadem výlučně správním. Současně byly jemu přiděleny některé nové agendy. Úřad nejvyššího mincmistra byl zrušen a věci horní a mincovní byly přikázány guberniu. Rovněž byla guberniu přikázána správa bankální. Dále byla přidělena guberniu i správa stavovská dosud zemským výborem vedená; zemský výbor byl zrušen (po nějakou dobu, jak již výše bylo řečeno, fungoval ještě zemský výbor jako bezplatný), a stavové byli poukázáni, aby volili do gubernia dva stavovské deputované jakožto guberniální rady. Takto jest gubernium složeno jednak z placených úředníků zeměpanských, jednak ze stavovské representace (dva stavovští deputovaní). Nově bylo zřízeno policejní ředitelství v Praze.

Restaurace přinesla některé změny. Nejvyšší zemské úřady byly zčásti obnoveny, ovšem jen jako úřady čestné, t. j. byly spojeny s předsednictvím resp. místopředsednictvím úřadů nebo soudů zeměpanských (viz výše v § 67). Gubernium zůstalo jakožto úřad výlučně správní, a postupem doby byly k němu přičleněny jiné podřízenější úřady resp. pravomoc jeho byla rozšířena. Zemský výbor byl obnoven. Tím odpadli z gubernia oba stavovští deputovaní, a hospodářství zemské a správa fondu domestikálního byly vráceny zemskému výboru, který ve správě této má k ruce některé úřady podřízené. Hospodářství zemské stálo pod kontrolou vlády.

Stav tento trvá celkem až do konce tohoto období.

B. Morava.

V květnu r. 1749 zřízeny byly královská representace a komora s toutéž pravomocí jako v Čechách. Královský tribunál byl takto obmezen jen na věci soudní. Nejvyšší úředníci zemští zůstali i zde obmezeni jen na pravomoc soudní, kterou vykonávali v královském tribunálu.

V květnu 1763 bylo zřízeno král. gubernium a v čelo jeho postaven zemský hejtman. Gubernium bylo zde však úřadem čistě správním; královský tribunál zůstal úřadem samostatným, takže nejvyšší úředníci zemští zde nijaký vliv na správu země nezískali. I zde některé úřady zemské odpadly.

Za císaře Josefa II. byla pravomoc gubernia rozšířena i na Slezsko, takže správou jsou Morava a Slezsko spojeny v gubernium moravkoslezské; rovněž některé úřady slezské byly spojeny s mo-

ravskými. V téže době byl zrušen zemský výbor, zemské hospodářství bylo přičleněno ke guberniu, a stavové volili dva stavovské deputované do gubernia. Nově bylo zřízeno policejní ředitelství v Brně.

Za restaurace byl zemský výbor obnoven. Tím bylo zemské hospodářství opět od gubernia odloučeno, a z gubernia odpadli také oba stavovští deputovaní.

C. Slezsko.

V květnu r. 1749 byl dosavadní královský úřad přeměněn v královskou representaci a komoru s pravomocí toutéž jako v Čechách a na Moravě. V květnu r. 1763 byl královský úřad opět obnoven s pravomocí jako gubernia v ostatních zemích koruny; přednostou byl zvláštní president.

Za císaře Josefa II. bylo Slezsko správou země přičleněno k Moravě pod jednotným guberniem, a rovněž i jiné úřady slezské byly spojeny s moravskými. Nově bylo zřízeno policejní ředitelství v Opavě. Institute stavovské zůstaly však celkem nezměněny.

Restaurace v tomto směru nijaké změny nepřinesla, a rovněž za policejního absolutismu stav zůstal celkem nezměněn.

Kapitola IV.

Místní správa.

§ 70. Zřízení krajské.

Za Marie Terezie byla provedena pronikavá změna krajské správy. Krajské úřady jsou úplně postátněny a tím z vlivu stavů vyřazeny. Podle reformy z r. 1751 jest v každém kraji nyní jen jeden krajský hejtman, který má stále své sídlo pravidlem v krajském městě a jest placen z pokladny státní. Krajský hejtman musí míti český inkolát ve stavu panském nebo rytířském, nemusí však býti usedlý v kraji; stačí, je-li usedlý v zemi. Krajskému hejtmanu jsou dáni k ruce krajský sekretář a t. zv. průvodčí komisaři (zvaní později krajskými); všichni tito úředníci jsou rovněž placeni z pokladny státní.

Krajský hejtman vedl správu v kraji, měl zejména také péči o poddané a spolupůsobil i při správě vojenské. Na krajském hejtmanu, jakož i na ostatních úřednících krajských se začíná požadovati určitá kvalifikace.

Počet krajů v Čechách byl ze 12 rozmnožen na 16 tím, že čtyři kraje byly rozděleny na dva; na Moravě to zůstalo při dosavadním rozdělení. Ve Slezsku na samém sklonku doby předešlé byla provedena změna ta, že byly zřízeny tři obvody se zemskými starosty v čele.

Za císaře Josefa II. byla provedena další reorganizace krajské správy. Úřad krajského hejtmana se stal nyní přístupným všem občanům státním. Zřízení byli krajští komisaři, pravidlem po třech v každém kraji, kteří měli sice stále své sídlo v krajském městě, avšak měli přikázány stále okresy, jež byli povinni objížděti (visitovati). Rovněž krajská správa měla býti od gubernia prostředkem guberniálních radů kontrolována. Pravomoc krajských hejtmanů byla rozšířena. Pro konceptní službu u krajské správy jsou bráni nyní jen zkoušení právníci.

Dosavadní rozdělení na kraje bylo v Čechách ponecháno. Na Moravě a ve Slezsku důsledkem spojení obou těchto zemí pod jednu správu politickou provedeno nové rozdělení tak, že v obou zemích bylo zřízeno osm krajů (šest moravských a dva slezské.)

Za restaurace, ani za policejního absolutismu až do konce tohoto období nebyly nijaké podstatné změny ve zřízení krajském provedeny.

§ 71. Zřízení městské.

Obmezování městské samosprávy v královských městech znatelné již v době předešlé pokračuje v tomto období měrou mnohem větší. V Čechách byla města podřízena krajským hejtmanům v oboru správy berní a policejní, kdežto ve věcech hospodářských podřízenost pod královským podkomořím zůstala. Ovšem státní správa dohlíží na hospodaření městským jměním i městskými důchody. Zároveň byla reorganisována i správa městská. Členové městské rady měli míti určitou kvalifikaci; zejména bylo dbáno na to, aby syndik a písař byli osoby práva znalé. Samospráva městská byla také značně obmezena novou úpravou hrdelního soudnictví (viz výše § 68).

Na Moravě samospráva městská byla již v době předešlé značně obmezena tím, že městům byla odňata správa hospodářská. Byla zřízena hospodářská ředitelstva, která spravovala jmění obecní pod dohledem zvláštní císařské komise hospodářské se sídlem v Brně.

Ve městech vrchnostenských byl také uplatňován dozor státních úřadů jak na správu, tak i na hospodářství. Všeobecným obmezováním městské samosprávy města královská se začínají přibližovati městům vrchnostenským.

Za císaře Josefa II. byla reorganizace zřízení městského provedena od základů. Správa městská byla zbyrokratisována. V královských městech byla volba radních obmezena v ten způsob, že gubernium a apelační soud vydávaly seznam osob volitelných do rady, a města mohla voliti jen tyto osoby a to ještě tak, že aspoň jeden člen rady musil býti vysloužilý důstojník. Města pražská čtyři byla spojena v jeden magistrát, který měl tři senáty: politický, civilní a trestní. Správu hospodářskou vedli tři členové politického senátu, hospodářští inspektoři, ku kterým mčšfanský výbor volil tři obecní representanty; hospodářští inspektoři spolu s obecními representanty tvořili hospodářskou konferenci. Dozor nad správou hospodářskou měly magistrát a gubernium.

Dvorským dekretem z r. 1786 byly zavedeny t. zv. regulované magistráty. Jimi byla provedena unifikace zřízení městského, a rozdíl mezi městy královskými, privilegovanými, horními, věnnými, vrchnostenskými tím byl setřen. V čele správy městské a k vedení soudnictví i správy hospodářské dosazení placení radní městští a podle počtu jich byla veškerá města rozdělena ve tři třídy. Měšťanstvo mělo právo voliti si obecní representanty jen na spolupůsobení ve správě hospodářské; ve městech stojících pod ochranou vrchností měly tyto určitý dohled na správu hospodářskou, politická a soudní správa však byla z jejich vlivu vyloučena.

Restaurace na tomto stavu věcí nezměnila ničeho. Po restauraci vliv a dohled státních úřadů byly ještě sesilovány, a právo volby příslušející měšťanstvu bylo obmezováno ještě více, až konečně s nepatrnými výjimkami bylo vůbec odstraněno.

§ 72. Zřízení vesnické.

Osvícený absolutism zasahuje i na venkov. Ve správě vrchnostenské byl dozor krajských úřadů na vrchnostenské úřady hospodářské sesílen. Ovšem dozor a vůbec pravomoc krajských úředníků týkaly se v prvé řadě vrchnostenských úředníků, nepostihovaly však vrchnosti, které ve vlastnosti politických stavů byly privilegovanou třídou obyvatelstva. Úředníci, kteří utiskovali poddané, byli trestáni peněžitými tresty a vězením. Poddaný, který měl býti potrestán, musil býti předem řádně slyšán na hospodářském úřadě. Pro úředníky byla vyžadována určitá kvalifikace; tak zejména úředníci, kteří vybírali kontribuce, musili býti zkoušeni. O obmezení pravomoci vrchností, pokud jde o výkon hrdelního soudnictví, bylo mluveno již výše v § 68.

Za císaře Josefa II. byla pravomoc vrchnostenských úřadů obmezena měrou mnohem větší. Zrušením nevolnictví odpadlo prá-

vo vrchností dávati souhlas ku sňatkům, ku stěhování se na jinou vrchnost a k učení se řemeslu. Reorganisační soudnictví byla postížena i jurisdikce vrchnostenských úřadů: pro věci sporné jest vrchnost povinna míti zkoušeného a placeného justiciára nebo dožádati způsobilý magistrát sousedního města, věci nesporné byly hospodářskému úřadu ponechány. Justiciára ustanovovala vrchnost a také za jeho úřední činy ručila; ovšem bylo dovoleno, aby justiciár vedle toho vedl také hospodářskou agendu vrchností.

I vrchnostenská berní správa byla značně obmezena. Nejprve byla berní správa odňata menším panstvím a ponechána jen panstvím větším, t. zv. panstvím vedoucím. Dvorským dekretem z r. 1789 byla berní správa vůbec vrchnostem odňata a převzata státem, který ji vykonával prostředkem okresních výběřčích, kteří byli úředníci zeměpanství a u krajského úřadu skládali předepsanou přísahu. Berně v obcích vybíral obecní rychtář po případě spolu s konšely a odváděl ji okresnímu výběřčímu; dokud berně nebyla odvedena, ručila za ni obec. Okresní výběřčí odváděli vybrané berně výběřčím krajským, kteří stáli pod přímým dohledem úřadů krajských.

Nastoupením Leopolda II. byla tato reforma berní zrušením obcí katastrálních zvrácena, a berní správa byla opět vrácena vrchnostem. Stav tento se pak udržel celkem až do konce tohoto období.

Ve vesnicích správu obecní vedli rychtář a obecní konšelé. Rychtář a konšelé byli pravidlem jmenováni vrchností a každoročně obnovováni. Výjimečně byl rychtář volen obcí a potvrzován vrchností, někde byl i rychtář dědičný. Rovněž konšelé byli výjimečně voleni obcí a potvrzováni vrchností. Rychtář i konšelé přísahali vrchností a byli vůbec orgány vrchností.

Podstatná změna nastala za císaře Josefa II. zřízením katastrálních obcí. V čele těchto obcí stáli obecní rychtář a konšelé (výboři) voleni obcí. S počátku rychtář a konšelé vybírali jen daně, později však vedli vůbec správu obce. Tím nejen správa berní, nýbrž i správa obecní byla vyřazena z moci a vlivu vrchností. Vrchnosti sice usilovaly o to, aby obyvatelé obcí jim navrhovali tera, ze kterých by vybíraly rychtáře, ale úsilí jejich zůstalo bez úspěchu; měly právo jen spolupůsobiti při volbě rychtáře jako kterýkoli jiný poplatník obce.

Změna tato se však neudržela. Smrtí císaře Josefa II. instituce obcí katastrálních vzala za své. Restaurace tuto instituci odstranila a obnovila stav, který tu byl před nastoupením císaře Josefa II. Stav ten se udržel až do konce tohoto období.

Kapitola V.

§ 75. Obyvatelstvo.

I v tomto podobdobí zůstává rozvrstvení obyvatelstva celkem bez podstatných změn.

1. Duchovenstvo.

Osvícený absolutism, který nově zařizuje poměr církve ku státu, odstraňuje některé výsady tohoto stavu, které se až dosud dochovaly. Jest to zejména privilegium fori; privilegium toto jest jak v civilních, tak i trestních věcech odstraněno. V trestních věcech přísluší klerikové před řádný soud světský, který trestní věc oznamuje také církevní vrchnosti. V civilních věcech přísluší klerikové před zemský soud.

Stav duchovní, jako politický stav zemský (první), zůstává zachován. Ovšem v důsledku skutečnosti, že za císaře Josefa II. některé kláštery byly zrušeny, počet členů stavu duchovního na zemských sněmech se ztenčil.

2. Šlechta.

Ve stavu šlechtickém nastává v tomto podobdobí důležitá změna potud, že dvorským dekretem z 29. listopadu 1752 bylo nařízeno vyhotovovati diplomy šlechtické již společně pro země české a rakouské. Tím byla zavedena společná šlechta česko-rakouská. Přes to však i po r. 1752, ovšem už jen ojedinele, bylo udílěno šlechtictví jen české. Ostatně odlišnost české šlechty byla zachovávána i po celou druhou polovici 18. století a do počátku století 19. až do zániku říše římsko-německé. Podle konvence uzavřené v r. 1775 mezi arcibiskupem mohučským jakožto arcikancelérem říšským a císařem Josefem II. a Marií Terezií (kterážto konvence byla vypracována podle konvence z r. 1746 a byla později obnovena) byla ohledně šlechtických diplomů a povyšování do stavu zavedena úplná recipocita mezi říší a zeměmi rakouskými; avšak pro země koruny české byla stanovena důležitá výjimka toho obsahu, že žádnému českému poddanému nelze od říše uděliti vyšší stupeň šlechtický, než jaký má dotčený český poddaný v zemích českých.

Zavedením společné šlechty česko-rakouské nebylo na instituci (samostatného) inkolátu zemí koruny české změněno ničeho, což v uvedeném dvorském dekretu jest také zvláště vysloveno (viz výše § 64.).

Prísaha dědičné poddanosti byla za císaře Josefa II. odstraněna. Reversy k zemi pro nově jmenované inkoly zůstaly zachovány, avšak od r. 1783 neskládaly se už u zemských desk, nýbrž u gubernií, které je pak zasílalo zemskému soudu k zápisu do zemských desk.

Na rozlišování ve stupních šlechtických podle urození nebylo ani v tomto období změněno ničeho.

5. Svobodníci.

Rozdíl mezi svobodným obyvatelstvem městským a svobodným obyvatelstvem selským zůstal zachován i v tomto období. Změna proti stavu doby předchozí nastala, ovšem jen na dobu přechodnou a poměrně krátkou, pokud jde o způsobilost k zemským deskám. Zásada, že k nabytí statku deskového jest třeba inkolátu nebo měšťanského práva v privilegovaných městech byla na sklonku 18. století na nějaký čas opuštěna.

Již dvorský dekret z 9. února 1776 stanovil, že na základě generální dispense může deskového statku nabýt každý, komu kromě inkolátu a stavu nijaká jiná závada podle zemských zákonů nepřekáží. Když pak na sklonku vlády císaře Josefa II. byl nařízen odprodej státních statků (které byly statky deskovými), bylo v patentu z 24. března 1789, který obsahoval instrukce pro odprodej těchto statků, stanoveno, že takovýto statek může koupiti každý, vyjmajíc jen židy. Rovněž řád zemských desk v Čechách a na Moravě, vydaný patentem z 22. dubna 1794, nemá výslovného ustanovení, že by se k nabytí deskového statku vyžadovaly inkolát nebo právo měšťanské. Také v nejvyšší resoluci ze 17. října 1803, kterou se nařizuje nový odprodej státních statků, se stanoví, že státní statek si může koupiti každý; vyloučení jsou jen židé a turečtí poddaní.

Počátkem 19. století dvorským dekretem z 5. července 1811 bylo však znovu stanoveno, že k nabytí deskového statku jest třeba inkolátu nebo měšťanského práva v městech, které mají t. zv. privilegium zemských desk (privilegovaných). Na tom to také již zůstalo až do konce tohoto období.

Jinak zůstává postavení svobodného obyvatelstva jak městského, tak i selského beze změny.

4. Obyvatelstvo poddané.

I v tomto období rozdíl mezi poddaným obyvatelstvem městským a selským se zachovává a jako v době předchozí i nyní postavení poddaného obyvatelstva městského jest rozhodně lepší. Pro obyvatelstvo poddané přináší období toto značné změny.

Jest velikou zásluhou osvíceného absolutismu, že nejen si bedlivě všiml poměrů poddaného lidu, nýbrž že postavení tohoto

lidu také podstatně zlepšil. Jest to předem patrné na robotních patentech.

Kdežto počáteční robotní patenty se stavěly spíše na stranu vrchností, od dob Marie Terezie, jak již také v § 13. bylo řečeno, robotní patenty se již účinně ujímají lidu poddaného. Osvícený absolutism se zastává poddaného lidu i potud, že usiluje o to, aby stížnosti poddaných do útisku vrchností byly nejen slyšány, nýbrž i náležitě projednávány. Byly zejména zřízeny zvláštní komise, které byly pověřeny úkolem vyšetřovati poměry poddaného lidu na panstvích jednotlivých vrchností. Také byl učiněn pokus zrušiti robotu vůbec. Pokus ten záležel v tom, že vrchnostenské pozemky byly rozděleny mezi sedláky, kteří za užívání těchto pozemků měli platiti jen dávku v penězích; robotu měla vůbec přestati. Soustava tato, zvaná podle svého původce, dvor. rady Raaba raabisací, byla zavedena nejprve na statcích komorních a na statcích zrušeného řádu jezuitského a byla přejímána, v míře však celkem skrovné, také některými vrchnostmi. Vedle toho byl vládou podporován úplný výkup z roboty resp. z poddanských břemen.

Krajští hejtmané mají i nyní úkol z úřední povinnosti chrániti poddané proti útisku vrchností. Nadto byly již v r. 1748 zřízeny zvláštní soudy, judicia delegata in causis subditorum, pro spory poddanské, při kterých věc poddaného lidu zastávali zvláštní advokáti poddanští. Na místo těchto soudů nastoupily záhy na to konsesy in causis summi principis et commissorum. Pořad instanční ve věcech poddanských byl po určitém kolísání ustálen v ten způsob, že první instancí byly krajské úřady a, pokud těmito úřady nebyla zjednána náprava, mohl se poddaný obrátiti na konses.

Konečně patentem císaře Josefa II. z 1. listopadu 1781 bylo zrušeno nevolnictví. Tím byla odstraněna vázanost poddaného lidu na pozemek, lid selský se mohl věnovati také jinému zaměstnání než zemědělskému, mohl jíti na řemeslo i na studie; rovněž přestalo dávání od vrchností souhlasu ku sňatkům a stačilo pouhé ohlášení a přestaly také služby dvorské pro děti selské mimo sirotky. Místo nevolnictví nastupuje (mírné) poddanství; raabisace a výkupy z roboty jsou za císaře Josefa II. podporovány ještě hojněji.

Od dob restaurace nastává však opět jakási reakce. Policejní absolutism nečinil pro lid poddaný celkem nic. I raabisace a výkupy z robot ustávají. Poddanství lidu selského spojené s povinnostmi robotními trvá po celou prvou polovici 19. století, až teprve rok 1848 je smetl jakožto instituci již naprosto přežitou. (Jest to ostatně také celkem jediná vymoženost bouřlivého roku 1848.)

§ 74. Poměry národnostní a jazykové.

V tomto podobdobí se poměry pro český národ a jazyk stále zhoršují. O úplné rovnoprávnosti národnostní a jazykové nemůže být zde vůbec řeči. Jazyk německý opanoval pole nejen na zemských sněmích a v úřadech a u soudů, nýbrž i takřka ve veškerém životě veřejném. Němčina se dostala také do školství; jen v nejnižších třídách národních škol se vyučovalo v jazyku mateřském (českém), v ostatních třídách a školách vyučovacím jazykem se stala němčina. Ba dokonce se i doporučovalo místy, aby učitele i v době mimoškolní učili děti němčině. Jen v kostelích se udržuje jazyk český.

Jazyk německý se rozmáhá i v obyvatelstvu. V Čechách v českých městech se čeština jakž tak užívá i ve vrstvách středních, na Moravě snad jen v Kyjově a v Uherském Hradišti užívají i střední vrstvy městské jazyka českého. Jinak však čeština se obmezuje snad jen na obyvatelstvo venkovské, na Moravě v městech (kromě Kyjova a Uherského Hradiště) jen na městské vrstvy nejnižší. Země české dostávají zevní nátěr německý.

Přes to však se ani v tomto podobdobí obecné (centralisace a germanisace) nezapomínalo nikdy na to, že jazyk český jest nejen jazykem zemským, nýbrž že mu náleží i přednost před jazykem německým. Sněmovní ceremoniál z r. 1791 zavádí na zemském sněmu jazyk český jakožto jazyk obřadní: sněm zemský se zahajuje a uzavírá jen česky, patenty, kterými se svolává zemský sněm, jsou sice uveřejňovány v obou jazycích zemských (český text před německým), avšak podpis panovníkův jest jen český (patrně jest to ovšem jen za vlády Františka I.), hlasovací formule jest jen česká. Rovněž v úředních aktech a výnosech mluví se často o jazyku českém jakožto „řeči vlastenské (waterländische Sprache)“ nebo o „panující řeči zemské“ anebo prostě o „řeči zemské“, kdežto pro druhý jazyk zemský se užívá prostě výrazu „řeč německá“.

Nesluší ostatně přehlížeti, že také praktické ohledy nutily k tomu, aby jazyk český nebyl úplně zanedbáván. Bylo třeba dorozumětí se s lidem obecným v českých krajích, který neuměl německy. Odtud vidíme, že se dbá toho, aby soudcové a úředníci, jak státní, tak i vrchnostenští znali jazyk lidu a s ním také v jeho jazyku jednali; odtud také vyhlášky úřední se uveřejňují v obou jazycích zemských. Rovnoprávnost jazyková, aspoň ve styku se stranami, se jakž takž zachovává, a udržuje se přesvědčení, že řeč česká i německá jsou stejně jazyky zemskými resp. stejně v zemi obvyklými (§ 15 josefinského soudního řádu z r. 1781, dekret nejvyššího soudu z 22. dubna 1803 a j. v.).

Uvědomění národní v kruzích českých bylo ve druhé polovici 18. století slabé. Teprve od konce tohoto století a během první polovice 19. století uplatňuje se hnutí probuzenské, dochází k národnému obrození českého národa. Hnutí toto není s počátku politické, nýbrž spíše jen literární. Pěstuje se jazyk český, zakládají se literární spolky, učené společnosti a pod., ku kterým přistupuje za členy také šlechta, hájí se právo jazyka českého a usiluje se o to, aby jazyk český byl uplatňován také v úřadech a soudech a vůbec ve veškerém životě veřejném.

Takto s pole literárního se tyto snahy přenáší pozvolna i na pole politické a připravuje se i politické probuzení českého národa, které se jaksí naráz dostavuje v revolučním roku 1848.

Část II.

Země koruny české od r. 1848 do r. 1918.

§ 75. Všeobecný rozhled.

Žádné období Dějin práva na území republiky československé není tak bohaté na státoprávní a ústavní změny, jako období toto. Lze říci vším právem, že toto období znamená úplnou, až do nejhlubších základů jdoucí, přestavbu státoprávní a ústavní skladby země koruny české.

Po stránce státoprávní odstraňuje se již takřka úplně státní ráz země českých; to, co se až do této doby na státním rázu země téchto zachovalo, mizí, a co tu ještě zůstává, má význam v podstatě již jen theoretický resp. akademický bez praktické ceny (na př. právo monarchické: volba krále českého při úplném vymření panujícího rodu). Země koruny české se dostávají do nového poměru s ostatními zeměmi stojícími pod dynastií lotrinskou. Poměr tento má mnohem stálejší základy než dosud z toho důvodu, že se to neděje již jen vůlí společného panovníka, nýbrž také rozhodnutím zastupitelských sborů. Tvoří se nový státní útvar, dosud nebývalý, ve kterém země koruny české ztrácejí úplně svůj samostatný státní ráz. To, co na podkladě titulu dědičného císaře rakouského se do r. 1848 vytvořovalo jen politicky, dostává nyní státoprávní podklad.

Směr, kterým se tak děje, není jednotný. Po krátkém intermezzu státoprávním, které záleželo v rozdělení království a země spojených pod žezlem rodu lotrinského na dva odlišné státoprávní celky: císařství rakouské bez země koruny uherské a země koruny uherské a jež prakticky končí poveláním revoluce maďarské,

uskutečňuje se snaha vytvořiti jednotný stát s jednotnou státní mocí a (s počátku i) s jednotným zastupitelským sborem. Jest to císařství rakouské nastolené t. zv. březnovou ústavou z r. 1849. Směr tento zůstává nedotčen, i když ústava tato jest odvolána a nastupuje i formálně absolutism. Ba dlužno říci, že nastolením absolutismu směr tento byl ještě utužen. Avšak směr tento se neudržel. Opětným zavedením ústavnosti (byť spíše jen formální) značně zakolísal. Snažil se sice t. zv. říjnový diplom z roku 1860 udržeti ještě jednotu říše, ale již t. zv. ústava únorová z r. 1861 staví říši na podklad dualistický. Zastavením jak říjnového diplomu, tak i únorové ústavy t. zv. záříjovým patentem z r. 1865 uplatňuje se sice znovu snaha udržeti ještě jednotu říše, ale v roce 1867 tato jednota již definitivně padá. Vyrovnání s Uhry, které se nesprávně nazývá vyrovnáním rakousko-uherským, rozděluje se monarchie lotrinská na dva v podstatě již odlišné státopravní celky: země koruny uherské, neúředně Zalitavskem zvané a království a země na říšské radě zastoupené, neúředně Předlitavskem zvané, jemuž nesprávně se říkalo také Rakousko. Tak vzniká dualism monarchie lotrinské, od r. 1868 úředně monarchií neboli říší rakousko-uherskou zvané. Dualism tento nejen již trvá až do zániku celé monarchie, nýbrž se i prohlubuje. Jsou to Maďaři, kteří se snaží tento dualism klásti na základy již nikoli státopravní, nýbrž dokonce i mezinárodní.

V této nové státopravní skladbě království a zemí spojených pod žezlem rodu lotrinského není pro země koruny české jakožto samostatný státopravní útvar prostě místa. Vnitřní pouta zemí českých, jakožto jednotného státopravního celku, se již rokem 1848 přetrhují. Není již ani korunovace na krále českého, ani nějakých společných institucí. Inkolát český se sice místy ještě osvědčuje, ale nemá už nijaký státopravní význam. Země koruny české se staví na roveň ostatním královstvím a zemím monarchie. Podle t. zv. ústavy dubnové z r. 1848 jsou to prostě „země“, podle ústavy březnové z r. 1849 „korunní země“, podle říjnového diplomu a únorové ústavy „království a země“. Avšak říjnový diplom, zvláště však únorová ústava propůjčuje zemím českým (právě tak jako ostatním zemím monarchie) nové státopravní postavení. Země tyto nejsou pouhými korunními zeměmi resp. provinciemi monarchie, nýbrž jsou to zvláštní historickopolitické individuality resp. státní zlomky neboli fragmenty. Na tom t. zv. prosincová ústava z r. 1867 nezměnila ničeho. Nadto pak zastupitelský sbor říše resp. po r. 1867 Předlitavska, říšská rada jest založena do té míry na královstvích a zemích, že tato říšská rada nemá samostatné bytí, nýbrž jest obesílána sněmy jednotlivých království a

zemí a jest takto v podstatě jakýmsi výborem těchto zemí. Ale toto státopravní postavení království a zemí neprůstí z jejich historického práva, nýbrž jest dáno ústavami únorovou a prosincovou jakožto právní postavení všem těmto královstvím a zemím stejné.

Byl sice učiněn pokus vyhověti státopravním požadavkům českého národa a upravití státopravní postavení zemí koruny české ve shodě s historickým státním právem českým. Jest to pokus o t. zv. české vyrovnání v r. 1871, jehož obsahem jsou fundamentální články usnesené sněmem království českého. Ale vyrovnání to upravovalo v podstatě jen státopravní postavení království českého a Moravy a Slezska se dotýkalo jen nepřímou, a v rozhodné chvíli narazilo na odpor panovníka, ačkoli tento již předem k tomu svůj souhlas dal. Když pokus o české vyrovnání byl zmařen, aby zlomen byl státopravní odpor zástupců českého národa, byly v r. 1873 zavedeny přímé volby do říšské rady vídeňské. Tím existence říšské rady byla odpoutána od zemských sněmů a volební právo do říšské rady se vyvíjelo nezávisle na volebním právu do sněmů zemských. Volební právo do říšské rady bylo pak postupně rozšiřováno, až konečně v r. 1907 bylo zavedeno do říšské rady všeobecné právo hlasovací. Naproti tomu ve volebním právu v zemích českých to zůstalo celkem při starém, jen na Moravě byly provedeny podstatnější změny. Váha zemských sněmů však proti říšské radě postupně upadala, k čemuž vídeňské vlády účinně napomáhaly, a centralisační snahy se uplatňovaly i ve sborech zastupitelských.

Ve stejné míře dalekosáblé změny byly provedeny i v ústavním zřízení zemí českých (právě tak jako i v ostatních zemích monarchie). Ústava březnová z r. 1849 prohlásila sice dosavadní zemské ústavy za zrušené a slíbila nové zemské ústavy. Ale ústavy ty v zemích českých vydány nebyly a když t. zv. sylvestrovskými patenty z r. 1851 byla ústava březnová odvolána, dosavadní zemské ústavy vstoupily samočinně zase v život. Teprve s ústavou únorovou byla vydána zemská zřízení a prohlášena za základní státní zákon jednotlivé země. Tato zemská zřízení neberou však nijaký ohled na historická práva, nýbrž jsou zdělána pro všechny země neuberské podle stejného měřítko, ba lze říci podle jedné šablony. Země koruny české podržují své zastupitelské sbory, zemské sněmy a zemské výbory. Ovšem zemské sněmy jsou vybudovány na základech zcela odlišných, než jak tomu bylo do r. 1848. Sněmovní zřízení stavovské mizí úplně a sněmy jsou vybudovány na myšlence zastupitelské, byť i tu zůstalo v podstatě zastoupení jednotlivých stavů.

Zastupitelské sbory zemské mají ústavami únorovou a prosincovou příznánu určitou pravomoc. Pravomoc tato jest přesně vymezena a na pravomoci říšské rady nezávislá. Takto vzniká dvojí zákonodárná moc: říšská, kterou vykonává císař s říšskou radou, a zemská, kterou vykonává císař jako hlava země spolu se zemským sněmem. Důsledkem toho vzniká i nové rozlišování práva: jest tu právo říšské, které vydává zákonodárná moc říšská, a právo zemské, které vydává zákonodárná moc zemská a jež tvoří právo dotčené země.

Nemenší změny byly provedeny i ve veřejné správě. Jestliže základy moderního státu byly položeny za osvětleného absolutismu, lze říci, že absolutism, který tu byl po odvolání ústavy březnové, modernisaci veřejné správy dokončil. Veřejná správa jest úplně zmodernisována, moc státní doléhá nyní bezprostředně na každého občana státního, přežitky stavovského zřízení jsou již úplně odstraněny. Výkonná moc přísluší výlučně říši a jest vykonávána jen státními úřady; i nižší instance správní jsou postátněny. Rovněž moc soudcovská přísluší výlučně říši a jest vykonávána jen státními soudy; patrimoniální soudy jsou odstraněny.

Avšak veřejná správa nevykonává se jen úřady státními. Vlivem dosavadního vývoje, z menší části i důsledkem tehdejších nauk, zůstala část veřejné správy vyhrazena zemím a v obvodu zemí i nižším svazkům správním. Takto vedle veřejné správy, která přísluší říši a jest vykonávána orgány státními, jest tu veřejná správa, která přísluší zemím a nižším svazkům správním a jest vykonávána orgány zemskými resp. orgány těchto nižších svazků správních; to jest podklad samosprávy. Vedle úřadů státních, které se někdy, ovšem nesprávně nazývají také zeměpanskými, jsou tu úřady samosprávné; vzniká dualism veřejné správy neboli t. zv. dvojí kolej správy veřejné. Ovšem t. zv. imperium přísluší jen orgánům státním, nikoli také orgánům samosprávným.

Přes to, že se takřka veškeren život veřejný zmodernisoval a že zajisté byl tu znatelný i jistý pokrok ústavnosti, přece jen v zemích českých (právě tak jako i v ostatních zemích monarchie) pravá ústavnost nenastoupila nikdy. Princip monarchický, na kterém byla vybudována zřízení státní i zřízení zemská, zůstal po celou tuto dobu neztenčeně zachován, k čemuž v převážné míře napomáhala osobnost císaře Františka Josefa, jehož panování vyplňuje vlastně celou tuto dobu. Byl tu v podstatě stále zeměpanský absolutism, někdy skrytý, jindy dosti zjevný. Zastupitelské sbory, říšská rada a zemské sněmy, měly celkem malou váhu.

Ovšem nesluší zapomínati, že při pestré směsici národností, jakou byla monarchie lotrinská, a za rozmachu myšlenky národ-

nostní, která právě ve druhém a třetím čtvrtletí 19. století nabývá značné síly a stává se dokonce i myšlenkou státotvornou, dynastie to byla, která jediná ještě dovedla a mohla spory národnostní tlumiti, jako vůbec monarchie lotrinská zůstala až do svého zániku útvarem ryze dynastickým. Ale právě v této době dynastie nepochopila svůj úkol a svou povinnost. Po krátkém intermezzu r. 1848 a 1849, kdy dokonce i oktrojovaná ústava březnová stojí na zásadě národnostní rovnoprávnosti a kdy tato rovnoprávnost se začíná i prakticky projevovati, zeměpanský absolutism nastoupivší po odvolání ústavy březnové znamená novou úpornou germanisaci. Ale i později po formálním obnovení ústavnosti přes jasné znění ústavy prosincové o rovnoprávnosti národností a jazykové tato rovnoprávnost zůstává stále jen na papíře, a vůbec po vyrovnání z r. 1867 Předlitavsko se stává výhradním panstvím Němců a Zalitavsko výhradním panstvím Maďarů. Dynastie a vůbec státní správa k tomu účinně napomáhaly. Odtud v národech neněmeckých a nemaďarských vzniká čím dále tím větší nespokojenost proti režimu státnímu a nespokojenost ta se začíná obracet již i proti dynastii a státu. Národové neněmečtí a nemaďarští přišli k poznání, že v monarchii lotrinské nejsou již plnoprávními občany státními, nýbrž jen trpěnými státními poddanými a že monarchie lotrinská nemůže být již jejich pravým domovem. Za takového stavu věcí monarchie lotrinská se stala už nemožným útvarem státním a skutečným přežitkem doby. Skutečnost ta osvědčila svůj vliv za světové války. Poněvadž vlády rakouské a maďarské soustavně ubíjely v národech neněmeckých a nemaďarských právní vědomí a smysl a cit pro právo, není divu, že v těchto národech uhasil konečně cit právního příslušenství ke svazku monarchie. A když na sklonku této války vítězství zbraní dohodových se stalo již nepochybným, národové neněmečtí a nemaďarští prostě monarchii opustili. Monarchie lotrinská se rozpadla a na jejích troskách vyvstaly t. zv. nástupnické státy, mezi nimi i stát československý.

Kapitola I.

§ 76. Poměr zemí koruny české k monarchii lotrinské.

Poměr zemí koruny české k celkové monarchii lotrinské pro-
dělal v tomto období dalekosáhlé změny, a odlišuje se od poměru do r. 1848 podstatně ve dvou směrech. Jednak unie dynastická založená pragmatickou sankcí staví se nyní na zcela jiné základy. Již to nejsou jen společná dynastie a určité t. zv. ústřední úřady,

kteřé váží země koruny české k celkové monarchii, nýbrž poměr ten se přenáší nyní na základy čistě státoprávní či spíše řečeno ústavní. Země koruny české jsou ústavou spojeny s ostatními zeměmi monarchie: táž ústava platí pro země koruny české jako pro ostatní země monarchie, t. j. země koruny české mají s ostatními zeměmi monarchie společnou ústavu. Z jednotnosti ústavy vyplývá, že země koruny české jsou v jednom státoprávním a ústavním svazku s ostatními zeměmi monarchie, mají s nimi společný zastupitelský sbor, společné nejvyšší úřady a společný nejvyšší soud a společné státní občanství. Výkonná moc platící na oblasti zemí koruny české neprýští ze státní moci české, ani není vykonávána jménem krále českého, nýbrž prýští ze státní moci celorakouské a jeť vykonávána jménem společného panovníka jakožto císaře rakouského. V celkovém svazku monarchie lotrinské země koruny české ztrácejí svou státní povahu.

Jednak zvláštní pouta, která tu až dosud byla mezi zeměmi českými jakožto členy státoprávního svazku koruny české, ve skutečnosti se tratí. Ústavy v tomto období vydané nemluví již o koruně české jakožto zvláštním státoprávním svazku. Jsou tu jen Čechy, Morava a Slezsko, které podržují sice své dosavadní státoprávní tituly, ale mezi nimi není nadále zvláštních státoprávních a ústavních pout, nýbrž jsou tu stejná státoprávní a ústavní pouta k celkové monarchii lotrinské. Království české jeť právě tak součástí celkové monarchie, jako markrabství moravské a vévodství slezské. Jednotící prvky, které poutaly země české ve společný státoprávní útvar, v tomto období již zmizely.

Poměr zemí českých k celkové monarchii jeť přes četné mezeitímní změny podstatně jiný do r. 1867 a opět jiný po r. 1867.

A. Do r. 1867, t. j. do vyrovnání s Uhry.

1. Do vydání ústavy březnové r. 1849.

Revoluční hnutí, kterým období toto v bouřlivém r. 1848 začíná, jeví se v zemích českých nejen snahou o ústavu, nýbrž i — což ovšem platí jen pro hnutí v království českém — snahou o zachování zvláštního státoprávního postavení zemí koruny české, arci v rámci celkové monarchie a pod dynastií lotrinskou.

a) Čechy.

Revoluční hnutí začíná zde schůzí v lázních sv. václavských konanou dne 11. března 1848. Byl tu zvolen výbor sv. václavský a pověřen vedením věcí. Výbor tento byl o měsíc později spojen s mimořádnou komisí zřízenou od tehdejšího purkrabí hraběte Stadionu a přeměněn ve výbor Národní.

Na schůzi v lázních sv. václavských bylo také usněseno vyslati petici k panovníkovi, kterou vypracoval Dr. Brauner. Po stránce státoprávní a ústavní jsou důležité tyto články petice:

„1. aby pojištěn byl svazek mezi zeměmi k české koruně náležejícími, Čechy, Moravou a Slezskem a ty aby zastávány byly od sněmu, každého roku buď v českém nebo v moravském hlavním městě shromážděného,

2. aby tyto země administrativně spojeny byly a zodpovědné politické, právní a finanční centrální ouřady aby se v Praze pro ně zavedly,

3. aby stavovské zřízení království doplněno bylo svobodně volenými vyslanci všech měst a okresů venkovských,

4. aby byla úplná rovnost české národnosti s německou ve všech českých zemích, školách i ouřadech,

8. aby se ouřady obsazovaly domácími lidem, majícím stejnou dokonalou známost obou v zemi panujících jazyků“.

Konečnou redakci této petice byla pověřena zvláštní komise, která ji upravila a poněkud změnila; zejména z ní vynechala požadavek správního spojení zemí koruny české a zřízení ústředních úřadů v Praze.

Tato první petice byla odeslána do Vídně; odpověď krále na ni došla kabinetním listem z 25. března 1848. Odpověď ta však neuspokojila. Byla tedy vypracována druhá petice a doplněna nyní požadavkem správního spojení zemí koruny české a zřízení ústředních úřadů v Praze.

Obě petice tyto jsou podány nikoli zákonným představitelem země (zemským sněmem resp. zemským výborem), nýbrž výborem sv. václavským, jehož ústava zemská nezná, tudíž sborem nezákonným resp. revolučním. Avšak — což jeť pro tu dobu charakteristické — král nejen petice přijímá, nýbrž i na ně odpovídá, tedy sbor sv. václavský uznává. Petice tyto udávají jen všeobecně prostředky, jakými jeť provést požadavky v nich uvedené a přímo předpokládají, že o nich bude rozhodnuto jednostranným aktem absolutního krále. O poměru zemí koruny české k celkové monarchii se mluví v peticích velmi nejasně. V první petici se praví, že království české jeť „perla koruny Císařské Milosti“ a stanoví se cíl státi věrně a pevně „pod císařskou korouhví Rakouskou“. Ve druhé petici se trvá na pevném spojení „s veškerým státem rakouským“, ale čte se v ní jasně, že „c. k. Milost“ vládne v koruně české jako král český.

Druhá petice pražská byla vyřízena kabinetním listem z 8. dubna 1848, který byl také vyhlášen v provinciální sbírce zákonů pro rok 1848, pod čís. 74 a jeť takto platným zákonem zemským. Jím se zaručuje úplná rovnoprávnost národnostní a jazyková (čís. 1. a 9.), povoluje se zřízení „odpovědných nejvyšších ouřadů pro království české v Praze s rozšířeným okresem činnosti“ (čís. 5.)

a povoluje se svolání prvního českého sněmu, který má býti zastaven „ze zástupců národu, zvolených na základě takovém, aby skrze ně všechny důležitosti zemské rovnou měrou byly opatřeny a co možná nejvíce občanů mohlo voliti i volenu býti“. Sněm tento „má míti právo, o všech věcech zemských raditi se a rozhodovati“ (čís. 2.).

Podle tohoto kabinetního listu mají se sněmu českého zúčastniti tito zástupcové:

„a) Všickni, kdožkoli posud právo měli k sněmu přicházeti, toliko že nastoupí vzhledem měst královských ta změna, že voliti má:

b) královské hlavní město Praha dvanácte zástupců ze stavu městského, každé pak z ostatních královských měst tohoto království alespoň jednoho,

c) každé jiné město venkovské, mající nejméně 4000 duší, rovněž jednoho poslance,

d) má-li které město venkovské 8000 obyvatelů aneb více, může k sněmu Českému vypraviti dva poslance,

e) Vysoké školy Pražské má zastupovati Rector Magnificus a nadto fakultu jejich každou, rovněž jako i ústav technický vždy jeden poslanec zvláště.

f) K zastupování všech ostatních tříd obyvatelstva, kteréž nejsou obsaženy ve člancích předeslaných, mají se z každého okresu vikariatního vypraviti dva poslanci.

K volení zástupců národních má na venku právo každý občan, který platí daň, po městech pak každý měšťan.

Kdo voliti chce, na tom se dále i to vyžaduje, aby také byl dvacátý pátý rok staří svého překročil. Kdo však volen býti má, musí býti v zemi zrozen a nejméně třidcet let stár.

Voliti ani voleni býti nemohou tito: všechny pod opatrování postavené osoby, pak všickni bankrotníci, pokud se nevina výroků soudními neosvědčila, a všickni ti, kteříž pro zločin cti znavující aneb pro podobný těžký policejní přestupek u vyšetřování byli a za nevině prohlášení nejsou.“

Žádost o spojení zemí koruny české pod jednou nejvyšší správou a se společným sněmem se odkazuje na „sněm Našich říší nejprve příští“ čís. 4., čímž rozuměti dlužno říšský sněm ve Vídni.

Kabinetní list z 8. dubna 1848 se právem nazývá novodobou českou chartou; jím se kladou základy nové ústavy zemské. Rozsahově se vztahuje jen na království české a také odpovědné nejvyšší úřady v Praze v něm přislíbené mají míti působnost jen pro království české. Neřeší se však v něm státoprávní poměr zemí koruny české, nýbrž, jak již jest uvedeno, otázka tato se odkazuje na říšský sněm ve Vídni. Poněvadž však v té době nejsou známé ani složení tohoto říšského sněmu, ani jeho pravomoc, zůstává otázka ta nevyjasněna. Rovněž se zde neřeší státoprávní poměr zemí koruny české k celkové monarchii.

Obsahově znamená tento kabinetní list vzdání se výhrady práva zákonodárného obsažené v Obnoveném Zřízení Zemském

z r. 1627, neboť nyní sněm český má právo raditi se a rozhodovati o všech věcech zemských. Z doložky k tomuto kabinetnímu listu přičiněné ministrem svob. pánem Pillersdorffem, že tento list jest „zcela uspokojující rukojemství za žádoucí vyvinování ústavy vlastenecké“, vyplývá dále, že tento první sněm český má býti sněmem ústavodárným.

Ústavní hnutí české zahájené peticemi pražskými a celkem i slibně vyřízené kabinetním listem z 8. dubna 1848 narazilo však záhy na četné překážky.

Již druhý den po vydání kabinetního listu 9. dubna 1848 Němci z Čech, Moravy a Slezska žijící ve Vídni podali ministrově Pillersdorffovi protest proti kabinetnímu listu, ve kterém m. j. prohlašují, že jsou proti jakémukoli oddělení zemí českých od druhých zemí rakouských i, že se chtějí s druhými rakouskými zeměmi připojiti k Německu; rovněž se ohražují proti jakémukoli zkracování německé národnosti v zemích českých. Podobný obsah měl i protest centrálního výboru zemských stavů zasedajícího ve Vídni ze 16. dubna 1848.

Ale proti spojení zemí českých se ohradil také sněm moravský a to nejen stavovský sněm, nýbrž i pozdější t. zv. sněm selský.

Nejvyšší purkrabí pražský zaslal druhou petici pražskou moravsko-slezskému guberniu se žádostí, aby požádalo sněm moravský o dobré zdání, zvláště o požadavku spojení zemí českých. Moravsko-slezské gubernium zaslalo skutečně dne 2. dubna 1848 tuto petici sněmu se žádostí o dobré zdání. Zpravodajem o této věci byl poslanec za město Uherské Hradiště, dr. Alois Pražák, jeden z pěti českých poslanců na sněmu. Zpravodaj se vyslovil zcela rozhodně proti spojení Moravy s Čechami jednak z důvodů formálních, že druhá petice není podána stavu jakožto zákonným orgánem království českého, jednak z důvodů hmotných, ježto

„1. Morava jest země od Čech neodvislá, náležející k celistvému svazku rakouského mocnářství,

2. mezi oběma zeměmi bylo vždy stejností národnosti a panovníků úzké spojení, stavovské spojení však nemůže býti bez porušení zřízení a samostatnosti Moravy zákonně vyřčeno.

I ohledy na materiální interesy a sympatie moravské země vedou stavu moravské k tomu, aby se prohlásili proti stavovskému i politickému spolku Čech a Moravy . . .“

V odůvodnění se dále praví, že stavové moravští v této druhé petici pražské musí „spatřovati útok na integritu Moravy“, i že český separatism „jest však právě nyní tím politování hodnější, čím větší se jeví potřeba, zároveň s vládou vším úsilím působiti na konsolidování společného svazku veškerých provincií v jednu mohutnou konstituční monarchii“.

Ve schůzi sněmovní, konané dne 14. dubna, se za spojení Moravy s Čechami přimlouvali jen hrabě Bedřich Sylva-Taroucca a německý poslanec za Jihlavu Ig. Streit. Sněm však hlasy 72 proti 6 — proti hlasovali jen hr. Bedřich Sylva-Taroucca a pět německých poslanců za město Jihlavu — přijal zamítavý návrh referenta s dodatkem knížete Liechtensteina, „že páni stavové zacho-

vání a obranu nedotknutelnosti a nezávislosti markrabství moravského proti všelikým manifestacím a pevné připojení jeho k mocnářství rakouskému považují za svou povinnost; že však při tom, pokud tím nezávislost Moravy v nebezpečí neuběhne, přátelský spolek s královstvím českým, stejností jazyka spřízněným, a stálou vážností národnosti a jazyka zachovávatí budou a chtějí“.

Také t. zv. selský sněm odmítl spojení Moravy s Čechami. Zračí se to jasně v § 1 návrhu zemského zřízení moravského, který zněl: „Morava jest samostatná, jen s korunou rakouskou, a sice ústrojně spojená země“.

Avšak snahy o českou ústavu musily narazit i na snahy o celkovou ústavu říšskou.

Že při budování ústavy říšské nebylo úmyslu dbáti na (zvláštní) ústavu českou ohlášenou kabinetním listem, jest naznačeno již v přípisu ministra Pillersdorffa státnímu ministru a zemskému maršálkovi dolnorakouskému hraběti Montecucculi (jakožto odpovědi na výše uvedený protest centrálního výboru zemských stavů ze dne 16. dubna) z 23. dubna 1848. V přípisu tomto se m. j. praví, že „neleželo v úmyslu vlády, dáti Českému zemskému sněmu pro jeho porady a rozhodování širší obor, nežli obor vlastních zemských záležitostí, že tedy i v Čechách obecné, organismu celého mocnářství se dotýkající záležitosti ponechány býti musí usnesením říšského sněmu a že zřízením odpovědných zemských nejvyšších úřadů ministerstvu za věrné plnění ustanovení zákonodární moci odpovědnému nesmí býti v oboru jeho povinnosti žádná meze kladena“.

Skutečně také „ústavní listina rakouského císařského státu“ z 25. dubna 1848, zvaná po svém původci také ústavou Pillersdorffovou nebo kratěji prostě dubnovou, dostává se do rozporu s ústavou českou. Podle § 1 této ústavy tvoří „všechny země náležející k rakouskému císařskému státu nedílnou konstituční monarchií“. V těchto zemích podle § 2 zahrnuto také království české bez jakéhokoli rozdílu proti ostatním zemím. Podle § 45 země nemají míti zákonodárnou pravomoc. Podle § 54 se sice zachovávají v jednotlivých zemích „provinciální stavové“, ale podle § 55 má býti jedním z prvních úkolů říšského sněmu „zkoumati a hodnotiti času přiměřené změny dosavadních ústav, které provinciální stavové mají předložiti“. Zejména toto ustanovení jest v ostrém rozporu s povahou českého sněmu jakožto sněmu ústavodárného.

Přes tyto rozpory s vyhlášenou již ústavou dubnovou pracovalo se v Čechách na ústavě dále. Národní výbor vypracoval volební řád do sněmu zemského a nejv. purkrabí pražský, hrabě Lev Thun vypsál (17. a 18. května) volby do sněmu a sněm položil na 7. červen 1848.

Podle tohoto volebního řádu jest volba tajná a volí se zvláště podle vikariatních okresů, zvláště podle měst, zvláště v Praze a zvláště na universitě a na technice.

Právo hlasovací měl každý státní občan dokonavší 25. rok svého věku, který v městě bydlí a tam jest měšťanem, na venkově pak bydlí, platí nějakou přímou daň a propadlou částku daně do týdne před volbou zaplatí. Voleň mohl býti každý státní občan v zemi zrozený, bez rozdílu náboženského vyznání, který v Čechách bydlí a dokonavší 30. rok svého věku. O platnosti volby toho, který má jinak všechny náležitosti volitelnosti, není však v Čechách zrozen, rozhodne sněm sám. Ani práva hlasovacího, ani volitelnosti nemají osoby vyřčené již výše v kabinetním listu. Veřejní úředníci mohou býti voleni, dávají se však na čas trvání sněmu na dovolenou. Kandidovati lze více než v jednom okrese volebním. K platnému zvolení se vyžaduje poměrná většina. Vedle poslanců se volí zároveň hned také jejich náhradníci.

Volby do ústavodárného sněmu byly z valné části provedeny. Zatím také Národní výbor vypracoval program sněmu a návrh zemské ústavy, t. zv. hlavní zásady ústavy zemské. Návrh tento zavádí t. zv. společné věci, pojišťuje však zemi rozsáhlou autonomií i samosprávu, zaručuje zejména samostatnou zemskou exekutivu a ustavuje sněm na soustavě dvoukomorové (v nepravém smyslu).

Návrh zemské ústavy, celkem stručný, obsahuje tři zásady. První zásada stanoví, že se „samozákonnost (autonomie) a právo samosprávy, jakož i stávající posud svobody a práva království českého zachovají potud, pokud společná říše rakouská při nich silna a na venek mocna býti může“. Na základě toho se stanoví okruh t. zv. věcí společných, t. j. těch, které spadají v pravomoc ústřední moci výkonné a zákonodárné, t. j. císaře a říšského sněmu. To jsou jednak věci zákonodárství a správy, které slouží k tomu, „aby Rakousko proti jiným státům co mocný celek stálo“, a to: věci vojenské, státní úvěr, státní a obchodní smlouvy a všechny věci zahraniční, jednak zákonodárství a správy, „na jejichž státním zřízení pravá souvislost jednotlivých částek celého mocnářství záleží“, tudíž věci obchodní, celní, poštovní, mince, míry a váhy, civilní a trestní zákonodárství, hlavní státní silnice a železnice, náklad na tyto věci jmenované a konečně vyměření podílu, jakým každá země jest povinna na tyto věci přispívati. Ostatní věci, které zde uvedeny nejsou, náležejí v pravomoc zemského zákonodárství a zemské správy.

Druhá zásada obsahuje složení sněmu českého. Sněm jest ustaven na soustavě dvoukomorové v nepravém smyslu, t. j. sněm sám volí ze sebe druhý sbor, senát. Sněm se skládá z poslanců venkova a měst. V kraji přijde na každých 20.000 obyvatelů jeden poslanec, města přes 6000 volí jednoho, přes 10.000 obyvatelů dva poslance, město Praha dvanáct poslanců. Virilistů není a rovněž není tu zástupců university a techniky. Právo hlasovací má každý zletilý státní občan, který platí přímou daň anebo má vlastnosti potřebné ku členství v národní obraně. Právo volitelnosti má každý občan v zemi zrozený nebo za domácího přijatý (naturalisovaný), dokonavší 28. rok svého věku. Senát se skládá ze 60 členů; každého roku vystupuje jedna šestina a doplňuje se novými volbami ze středu sněmu. Ku členství v senátu se vyžaduje dokonavší 36. rok věku. Sněm se volí na tři roky a schází se každoročně.

Třetí zásada upravuje výkonnou moc. Úřadové se dělí na císařské královské a na královské zemské. Oni jsou úředníky říšskými, spravují věci společné a platí se z obecných důchodů státních; ti jsou úředníky království českého, spravují věci zemské a platí se ze zemského fondu. Úřady říšské neboli císařské královské jsou ministerská rada, t. j. ministři: války, vnějších věcí, financí, obchodu a veřejných věcí, v čele s císařem a s úřady nižšími jim podřízenými. Královské zemské úřady jsou: náměstek neboli místokrál, odpovědná místodržící rada, složená z pěti odborů neboli „rad“, a královské zemské úřady pod místodržící radou, a to: politická správa zemská s úřady jí podřízenými, ředitelství studií, nejvyšší soud s podřízenými instancemi, zemská pokladna s potřebnými účetními a úvěrnými odděleními, zemské stavitelské ředitelství, obchodní komora atd.

Přes to, že volby byly z převážné části vykonány, ústavodárný sněm český se nesešel. Byl zmařen vypuknutími zatím bouřemi svatodušními. Nejvyšší purkrabí pražský, hrabě Lev Thun, neodhodlal se přes naléhání předních již zvolených poslanců českých jej svolati. Národní výbor byl dne 26. června rozpuštěn a zástupcové českého národa zatím při říšských volbách zvolení vstoupili do ústavodárného sněmu říšského ve Vídni. Tím snahy o českou ústavu vzaly za své.

b) Morava.

Na Moravě nebylo revolučního hnutí; vývoj věcí šel klidně a nepřetržitost právní zůstává zachována. Nepřihlížíme-li k nepochopení státoprávnímu, nemůžeme sněmu moravskému — a to i stavovskému — upřítí značné porozumění pro otázky časové.

Stavovský sněm moravský již dne 11. března 1848 žádal nejvyššího kancléře za mimořádné svolání sněmu. Žádosti této bylo vyhověno a stavovský sněm — poslední — se sešel dne 30. března. Městský stav (kurie městská) měl v této době dohromady jeden hlas. Hned však v první schůzi sněmovní bylo na návrh předsedy sněmu usneseno dáti každému královskému městu, jichž bylo tehdy sedm, jeden hlas. Tento počet sedmi byl však ještě v tomže zasedání zvýšen na třicet. Již ve druhé schůzi sněmovní byl akla-mací přijat návrh přibrati také zástupce stavu selského. Byl vypracován a také přijat prozatímní volební řád. Sněm jest ustaven na soustavě jednokomorové a skládá se ze čtyř kurií: velkostatkářů, obcí městských, obcí venkovských a ze zástupců university olomoucké, jichž jest pět. V kurii obcí městských a venkovských se volí nepřímo na podkladě cenovém, po případě kapacitním.

V kurii velkostatkářské jsou hlasy virilní; zastoupení i plná moc se připouštějí. Za velkostatek se pokládá všeliké panství nebo statek vložený v moravské desky zemské nebo desky man-ské, se kterým jest spojen výkon moci patrimoniální. Stavovství lpí na statku, nikoli na osobě. Virilní hlas může míti jen ra-

kouský státní občan svéprávný, dokonavší 24. rok svého věku a zachovalý, t. j. kdo nebyl odsouzen pro nějaký zločin nebo těžký policejní přestupek spáchaný ze zjištěnosti.

Za obce městské se pokládají města královská, dále města mající aspoň 3000 obyvatelů a města s menším počtem obyvatelů, mají-li svůj vlastní magistrát. Každé královské město vysílá jednoho poslance, má-li však více než 5000 obyvatelů, za každých dalších 5000 obyvatelů opět jednoho poslance; ke zbytkům se nepřihlíží. Města venkovská vysílají na každých 5000 obyvatelů jednoho poslance. V obcích venkovských připadá jeden poslanec na každých 15.000 obyvatelů. Za universitu olomouckou jde rektor a za každou fakultu jeden zástupce, který musí býti profesor nebo graduovaný člen fakulty.

Volby jsou nepřímé. V městech se na každých 200, v obcích venkovských na každých 500 obyvatelů volí jeden volitel a souhrn volitelů volí poslance. Ku vlastnosti volitele se vyžaduje státní občanství rakouské — tedy nikoli zemský indigenát, jak tomu bylo v Čechách —, zletilost, svéprávnost, zachovalost, usedlost v místě nejméně po jeden rok, hospodářská samostatnost (dělníci, čeledínové, tovaryšové atd., nemohou býti voliteli), konečně placení daně přímé, nebo stálý roční příjem 200 zl. st.; této poslze uvedené náležitosti jsou proti členové obecních výborů, představení a správcové ústavů obecně prospěšných, farní duchovenstvo všelikého významu, veřejní učitelé a doktoři (t. zv. capacity). K volitelnosti se vyžadují vlastnosti volitele a dokonavší 30. rok věku.

Poslanci nesmějí přijímati ani od voličů ani od kohokoli jiného nějakých instrukcí.

Sněm volený již podle nového volebního řádu, zvaný také selským sněmem a mající českou většinu, byl i jen jednohlasovou (ze 247 členů byli 124 Češi a 123 Němci) se sešel dne 31. května. Na základě ministerského nařízení z 5. června, aby sněm předložil návrh zemské ústavy ústavodárnému sněmu říšskému ku schválení, vypracoval sněm a také schválil návrh zřízení zemského.

Tento návrh zemského zřízení nezná jiného státoprávního spojení Moravy než „s korunou rakouskou“ (viz výše), stanoví vlastní zákonodárství a samosprávu „potahmo na všechna pořá-dání země a na prostředky k tomu potřebné“. Zákonodárná moc přísluší sněmu zemskému, složenému z jedné komory a volenému na šest let, spolu s císařem, který však má jen veto t. zv. odklá-dací. Moc výkonná jest vykonávána zemským hejtmanem nebo jeho místodržícím, kteří oba jsou jmenováni císařem. Zemský hejtman jest ze svého úředního konání odpovědný zemskému sněmu, který má právo si naň stěžovati „u nejvyššího dvoru říšského soudu“. Zemský hejtman spolupodepisuje zemské zákony císařem potvrzené. Moc soudcovská jest vykonávána ve jméne císaře „soudními úřady“.

Toto zemské zřízení jest stručné (čítá celkem 54 paragrafy), ale obsahem velmi zajímavé.

Sněm zemský se skládá ze zástupců venkova, měst a zemské university. Venkovské obce vysílají na každých 20.000 obyvatelů jednoho poslance. Každé město, mající nejméně 3000 obyvatelů, vysílá jednoho poslance a na každých dalších 9000 obyvatelů opět jednoho poslance; města, která mají 2000, ale méně než 3000 obyvatelů, vyšlou vždy dvě dohromady jednoho poslance. Universita vysílá tři zástupce.

Volí se, jak sluší mítí za to, přímo. Právo hlasovací má každý rakouský státní občan na Moravě bydlící, dokonavší 24. rok svého věku, svéprávný a zachovalý, který má pozemek, dům nebo živnost daní podrobenou, aneb který jest doktorem anebo vykonal státní zkoušku. Podmínky volitelnosti jsou celkem tytéž jako práva hlasovacího. Období volební činí šest let.

Sněm rozhoduje o platnosti voleb, stanoví si svůj jednací řád, volí své činovníky a má právo zavést vyšetřování o věcech v jeho pravomoc spadajících. Zasedání začíná pravidlem první pondělí měsíce května a nemůže se odročiti déle než na šest měsíců. K rozpuštění dojde z usnesení tří čtvrtin všech členů nebo císařským nařízením, které vyslovuje zemský hejtman; v tomto případě jest však svolati nový sněm do dvou měsíců. Výbor zemský, dosavadní hodnostáři zemští a jméno „stavové“ přestávají; k vykonávání běžných prací zvolí sněm ze svého středu 12členný výbor. Členové sněmu nemohou býti potahováni k odpovědnosti pro hlasování nebo mínění pronesené ve sněmu a mají imunitu proti stíhání pro činy trestné nebo pro dluhy.

Moc zákonodárnou ve věcech zemských vykonává zemský sněm. Návrhy zákona sněmem usnesené se předkládají prostředkem zemského hejtmána císaři ku potvrzení. Potvrzení má býti dáno do tří neděl. Nedojde-li potvrzení v této lhůtě, anebo, vrátí-li se návrh zákona nepotvrzený a stane-li se tak dvakráte a sněm přes to (po třetí) na svém návrhu setrvá, nemůže býti potvrzení od císaře odepřeno. V jaké státoprávní funkci císař potvrzuje zemské zákony, se nepraví.

Pokud jde o výkonnou moc, nerozeznává zemské zřízení mezi úředníky říšskými a zemskými. V čele výkonné moci v zemi stojí zemský hejtman nebo jeho místopředsedci, jmenovaní císařem; a pod zemským hejtmánem jest čtvero oddělení spravujících věcí jak říšské, tak i zemské.

Moc soudcovskou vykonávají soudy a to v konečné instanci vrchní apelační a zrušovací soud země; za hranice země odvolání nejde.

K usnesení o změně nebo doplnění zemského zřízení jest třeba dvoutřetinové většiny všech členů sněmu.

Návrh tohoto zemského zřízení byl zaslán vládě do Vídně, ale vyřízení naň vůbec nedošlo.

Ústavodárný sněm říšský se sešel dne 22. července 1848 ve Vídni a byl v zastoupení císařově slavnostně zahájen arciknížetem Janem. Zástupcové českého národa ze zemí českých se také na sněm dostavili a činně se zúčastnili všech prací sněmovních.

Sněm záhy po zahájení zvolil dva výbory: jeden pro vypracování ústavy, druhý pro vypracování základních práv státoobčanských. Jeho práce byly však přerušeny říjnovou revolucí ve Vídni; skončován byl jen zákon o zrušení roboty (31. srpna). Sněm byl císařským reskriptem z 22. října odročen a svolán opětně do Kroměříže, původně na den 15. listopadu, později na den 22. listopadu téhož roku, kdy se skutečně také znovu sešel.

V práci ústavodárného sněmu kroměřížského padla změna na trůně. Dosavadní panovník Ferdinand V. odstoupil a nastoupil František Josef I. Manifest, který nový panovník při svém vstoupení na trůn vydává, datovaný v král. hlavním městě Olomouci dne 2. prosince, ohlašuje úmysly unitaristické a centralistické. Z věty tohoto manifestu, že si nový panovník mocí pragmatické sankce staví na hlavu „koruny říše“, bylo by lze sice usuzovati, že se dosavadní státoprávní stav přece jen zachovává, neboť výrazem „koruny říše“ lze rozuměti jen historické koruny českou a uherskou. Ale věta ta tvoří jaksi jen předmluvu manifestu. Váha manifestu po stránce státoprávní spočívá na odst. 4., kde se mluví o celkové monarchii a ve kterém nový panovník vyslovuje úmysl „všechny země a kmeny monarchie spojití v jedno veliké státní těleso“.

Tento nový směr stal se záhy patrný i z jednání vlády. Ústavodárný sněm resp. ústavní výbor jeho pilně pracoval na osnově ústavy a také ji celou vypracoval. Jest to t. zv. ústavní osnova sněmu kroměřížského.

Podle této osnovy země koruny české se stávají, jako ostatní země, pouhými „říšskými zeměmi“. Na historické právo české se nebere nijaký ohled, výraz: koruna česká osnova vůbec nezná. Jest tu úplná uniformita říšských zemí. Zemím českým přísluší sice autonomie, mají vlastní zemskou ústavu, vlastní sněmy a vlastní zemskou výkonnou moc, ale toto státoprávní postavení přísluší stejně i ostatním zemím říšským a nadto prýští jen z ústavy říšské, nikoli z vlastního historického práva.

Podle této osnovy tvoří císařství rakouské nedílnou ústavní dědičnou monarchii složenou z říšských zemí. Ovšem platí ústava ta jen pro říšské země zde vypočtené; jsou to země neuherské; rovněž neplatí ústava pro země italské. Říšské země jsou ve vzájemném poměru vůči sobě úplně rovnoprávné, vůči císařskému státu tvoří však nedílné organické součástky. Každé říšské zemi se zaručují autonomie v mezích toutou ústavou stanovených a nedotknutelnost jejího území. Ústava rozeznává říšskou ústřední moc a zemskou moc.

V oboru ústřední moci říšské říšská moc výkonná přísluší císaři, který ji vykonává prostředkem odpovědných říšských ministrů, které sám jmenuje a propouští.

Říšská moc zákonodárná přísluší císaři a říšskému sněmu. Císař sankcionuje zákony, avšak absolutní veto přísluší mu jen tehdy, kdyby při změně ústavy ústavní práva koruny měla býtjakkoli zkrácena; při ostatních zákonech přísluší mu veto jen odkládací.

Říšský sněm jest vybudován na soustavě dvoukomorové: skládá se ze sněmovny lidové a ze sněmovny zemí. Sněmovna lidová čítá 360 poslanců volených tak, že větší města s jich okolím vysílají 80, ostatní obyvatelstvo 280 poslanců. Právo hlasovací přísluší každému rakouskému státnímu občanu, který dokonal 24. rok svého věku, jest svéprávný a platí určité volebním zákonem stanovené minimum přímé daně. Volitelný jest každý rakouský státní občan, který dokonal 28. rok svého věku, jest svéprávný a má v říši nejméně jeden rok své řádné bydliště. Volby jsou přímé; rozhoduje relativní většina nejméně jedné čtvrtiny hlasujících. Období volební činí tři roky.

Sněmovna zemí se skládá ze zástupců volených jednak zemskými sněmy, jednak sněmy krajskými. Období volební činí šest let, ale každého třetího roku vystupuje polovice členů volených zemskými sněmy a polovice členů volených krajskými sněmy a doplňuje se novými volbami. Náležitosti členství ve sněmovně zemí jsou volitelnost do zemského sněmu a dokonaný 33. rok věku.

Každá z obou sněmoven se sama ustavuje, sama rozhoduje o platnosti voleb svých členů, stanoví si svůj jednací řád a má právo zřizovati komise k vyšetření věcí spadajících v její pravomoc. Poslanci zastupují souhrn všech zemí, vykonávají svůj mandát osobně, nesmějí od nikoho přijímati příkazů a mají imunitu proti zatčení a trestnímu stíhání.

Obě sněmovny jsou si úplně postaveny na roveň.

Moc soudcovská jest jen říšská a vykonává se státními soudy. Kabinětní a ministerská justice není přípustná; patrimonální soudy odpadají. Vedle řádných soudů se zřizuje ještě zvláštní nejvyšší říšský soud, který má mimo jiné bděti také nad zachováním ústavy.

V oboru zemské moci v čele zemské moci vládní stojí zemský šéf, který se nazývá místodržícím, a v zemích, které se skládají jen z jednoho kraje, zemským hejtmanem nebo gubernérem. Zemský šéf jest jmenován císařem a jest odpovědný říšskému ministerstvu za provádění říšských zákonů a za výkon říšské vládní moci. Jest však také odpovědný zemskému sněmu za výkon zemských zákonů a může být tímto dán v obžalobu; soudcem jest tu nejvyšší říšský soud. Zemským ústavám zůstává vyhrazeno postavití po bok zemského šéfa zvláštního místodržitelského radu, jehož jmenuje císař a který jest odpovědný za výkon zemských zákonů.

Zemské zákonodárství se vykonává zemskými sněmy složenými jen z jedné sněmovny. Ústavodárné zemské sněmy vypracují zemské ústavy, které však vstoupí v život teprve po jich schválení říšskou zákonodárnou mocí. V pravomoc zemských sněmů spadají: výhradně t. zv. zemské věci, které jsou zde jmenovitě vypočteny, dále určité věci s obmezením daným říšskými zákony, a konečně všechny vnitřní věci, které jim budou říšským zákonodárstvím přiděleny. Říšským zemím se smíšenou národností jest

vyhrazeno stanoviti v zemské ústavě instituci, která bude věci povahy čistě národnostní rozhodovati na způsob rozhodčího soudu.

Zemské sněmy nemají zasedati současně s říšským sněmem. Zákony zemské sankcionuje císař; v jaké státoprávní funkci tak činí, se nepraví. Veto císařovo jest absolutní. Volební období činí tři roky.

Vedle zemských sněmů zavádějí se ještě krajské sněmíky, v jichž pravomoc spadají určité obecní a krajské věci. Volební období činí tři roky a volby se konají současně s volbami do zemského sněmu.

Zároveň s osnovou ústavy byla vypracována osnova „základních práv rakouského národa“. Osnova ta vyslovuje princip demokratický, zrušuje všechny výsady stavu a šlechty a stanoví m. j. rovnost státoobčanskou, zavádí úplnou svobodu tiskovou, rovnost všech náboženských vyznání, rovnoprávnost národnostní a jazykovou, zrušuje poměr manský atd.

Na sněmu kroměřížském byly také podány návrhy na federalisaci říše. Z nich zvláštní pozornosti zasluhuje návrh Palackého podaný v lednu 1849 na federalisaci monarchie. Návrh tento se týká celé monarchie lotrinské, tedy i zemí koruny uherské a zemí italských. Celá monarchie má býti rozdělena na národní skupiny, nikoli však na podkladě historickém, nýbrž na podkladě národnostním.

Národní skupiny ty by byly: československá, německá, polsko-rusínská, maďarská, rumunská, jihoslovenská a italská. Zákonodárství jest dvojí: říšské a zemské. Říšská moc zákonodárná jest vykonávána říšskou radou a v její pravomoc spadají t. zv. věci říšské, kteréž jsou: věci dvorské, vnější, vojenské, obchodní, finanční a komunikační, pokud se týkají celé monarchie, a pokud možno, i stejné zásady právní. Zemská moc zákonodárná jest vykonávána zemskými sněmy, v jichž pravomoc spadají všechny ostatní věci jako t. zv. věci zemské. Výkonná moc jest rovněž dvojí: říšská a zemská. Říšská moc výkonná jest vykonávána říšskými ministry, zemská moc ministry zemskými neboli národními. Každá skupina národní má míti i své soudnictví, také i své nejvyšší soudy, jichž rozhodnutí pro dotčenou skupinu jest konečné.

Ústavní osnova byla hotova dne 2. března a první čtení o ní bylo položeno na den 15. března. Ale osnova ta narazila na silný odpor vlády. Vedle jiných ustanovení osnovy v očích vlády příliš liberální byly to zejména princip demokratický a odkládací veto panovníkovo, které pro vládu byly prostě nepřijatelné. Z toho důvodu vláda sama pracovala na osnově ústavy, která měla býti vydána z jednostranné moci panovníkovy (přes to, že ve výše již uvedeném manifestu z 2. prosince 1848 nastupující panovník slibuje vybudování „vlasti“ m. j. na podkladě účastenství zástupců národa v zákonodárství). Dříve ještě, než mohlo dojít ku prvnímu čtení osnovy, byl 7. března 1849 císařským manifestem, datova-

ným 4. března ústavodárný sněm kroměřížský rozpuštěn (vytýká se mu v tomto manifestu m. j., že se pustil do theoretických úvah, „které nejen jsou v rozhodném rozporu se skutečnými poměry monarchie, nýbrž vůbec se staví proti založení spořádaného právního stavu ve státu“). Současně byla vyhlášena oktrojovaná ústava, datovaná o tři dny dříve, zvaná všeobecně ústavou březnovou nebo (po svém původci) také Stadionovou. Tím zasedání ústavodárného sněmu kroměřížského končí.

2. Do vydání říjnového diplomu.

Říšská ústava „pro císařství rakouské“ ze 4. března 1849 jest ústavou oktrojovanou: jest vydána z jednostranné moci panovníkovy bez spoluúčastenství zástupců národa; unitaristickou: sjednocuje všechna království a země monarchie lotrinské (tedy i země koruny uherské a země italské) jako „korunní země“ v jeden jednotný stát zvaný „císařství rakouské“; centralistickou: soustřeďuje veškerou moc v státu v jedné instituci.

Z podstaty unitarismu této ústavy vyplývá, že není v ústavě místa pro nějaké zvláštní státoprávní celky a z podstaty centralismu plyne, že jest tu jednotná moc říšská doléhající stejnou měrou na všechna království a země celkové monarchie resp. císařství rakouského.

Podle této ústavy císařství rakouské se skládá jen z korunních zemí, které jsou zde také vypočteny; jsou to všechna království a země tvořící tuto monarchii. Tyto korunní země tvoří „svobodnou, samostatnou, nedílnou a nerozlučitelnou, ústavní rakouskou dědičnou monarchii“. Jednotlivým korunním zemím zaručuje se jejich samostatnost v mezích touto ústavou stanovených.

Moc výkonná jest v celé říši a ve všech korunních zemích jen jedna, jest nedělitelná a přísluší výlučně císaři, který ji vykonává prostředkem odpovědných ministrů. Císař bude korunován jako císař rakouský (k této korunovaci však nikdy nedošlo). Pro jednotlivé korunní země jmenuje císař místodržitele, kteří jakožto orgány výkonné moci říšské jsou povoláni a povinni dohlédati na výkon zákonů říšských a zemských a vésti vnitřní věci v rozsahu jejich úředního oboru. Ministři mohou býti členy sněmu zemského; jsou ve své činnosti odpovědní za správné vykonávání zákonů říšských a zákonů dotčené korunní země.

Vedle císaře a výkonné moci se zavádí říšská rada jakožto poradný sbor o všech věcech, ve kterých bude od výkonné moci za dobré zdání žádána. Členy říšské rady jmenuje císař a její organisace a působnost budou upraveny zvláštním zákonem.

Zákonodárná moc jest dvojí: říšská ve věcech říšských a zemská ve věcech zemských; ona se vykonává císařem spolu s říšským sněmem, tato císařem spolu se zemskými sněmy. Rozsah věcí říšských a zemských jest v této ústavě také náležitě vymezen.

Říšský sněm se skládá ze dvou komor: ze sněmovny horní a ze sněmovny dolní. Sněmovna horní čítá polovici členů sněmovny

dolní a jest složena z poslanců volených na deset let za každou korunní zemi ze zemských sněmů. Počet členů horní sněmovny se rozvrhuje tak, že předem každý zemský sněm vysílá po dvou ze svých členů, zbytek se rozdělí na všechny korunní země podle jejich lidnatosti. Volba jest ústní a veřejná.

Do sněmovny dolní se volí přímo, ústně a veřejně podle soustavy cenové kombinované se soustavou kapacitní. Počet členů jest stanoviti tak, aby na každých 100.000 obyvatelů připadl aspoň jeden poslanec. volební období činí pět let.

Císař svolává říšský sněm každoročně z jara, jej odročuje, uzavírá a má právo rozpustiti buď obě sněmovny anebo jen jednu z nich; v tomto případě jest však nový sněm svolati do tří měsíců ode dne rozpuštění. Každá sněmovna sama ověřuje volby svých členů, sama se ustavuje, volí své činníky a stanoví si svůj jednací řád.

V pravomoc říšského sněmu spadají t. zv. věci říšské; tyto jsou vypočteny v § 36 s dodatkem, že všechny věci, které říšskou ústavou anebo říšskými zákony nejsou prohlášeny za zemské, spadají rovněž v pravomoc říšského sněmu; k tomu se čítají i zákonodárství o právu občanském, o právu trestním, o organisaci soudů a o soudním řízení (s jakousi výjimkou v těchto oborech ohledně zemí koruny uherské). Zákonodárná iniciativa přísluší císaři a každé sněmovně. Ku platnému zákonu jest třeba souhlasného usnesení obou sněmoven a sankce císařovy; veto císařovo jest absolutní.

Moc výkonná může však v určitých případech nahraditi zákonodárnou moc říšskou a zemskou. Podle § 87 jest císař oprávněn, není-li říšský sněm nebo zemský sněm shromážděn a je-li učiniti nutná opatření, která zákon nepředvídal, a je-li nebezpečí v průtahu pro říši nebo pro některou korunní zemi, vydati za odpovědnosti ministerstva nutná nařízení s prozatímní mocí zákona, jest však povinen říšskému resp. zemskému sněmu důvody a výsledky toho vyložiti.

Zemské zákonodárství se vykonává zemskými sněmy spolu s císařem ve věcech zemských, které jsou jmenovitě vypočteny v § 55. Zemské sněmy jsou ustaveny na soustavě jednokomorové a složeni jejich jest zařídit tak, aby byl na všechny zájmy země vzat náležitý zřetel. Volby jsou přímé. Ku platnosti každého zemského zákona jest třeba usnesení zemského sněmu a sankce císařské; veto císařovo jest rovněž absolutní. Země nemají vlastní zemské výkonné moci; výkonná moc jest jen říšská.

Země dostanou své ústavy zemské; při tom se pro země koruny uherské stanoví určité zvláštnosti.

Všechny ústavy jednotlivých korunních zemí mají během r. 1849 vstoupiti v platnost a musí býti předloženy prvnímu všeobecnému rakouskému říšskému sněmu, který po zavedení těchto ústav bude ihned svolán.

Změny v ústavách zemských se v prvních sněmech zemských provedou cestou obyčejného zákona. V následujících zemských sněmech jest k usnesení o změně ústavy třeba přítomnosti aspoň tří čtvrtin všech členů a při hlasování dvoutřetinové většiny přítomných.

Moc soudcovská se vykonává soudy a vychází výlučně z říše; patrimoniální soudnictví se zrušuje. Soudnictví a správa se od

sebe oddělují. Ve Vídni se zřídí nejvyšší říšský soud, který rozhoduje jednak jako soud rozhodčí, jednak jako nejvyšší stoličnice, jednak jako vyšetřující a nejvyšší soud.

Ústava zaručuje také práva státoobčanská. Všichni národní kmenové jsou si rovnoprávní a každý národní kmen má neporušitelné právo na zachování a vzdělávání své národnosti a řeči. Pro všechny národy říše se zavádí jedno všeobecné rakouské říšské státní občanství. Jakékoli rozdíly v právu občanském, trestním, v soudním řízení a v rozdělení veřejných břemen mezi příslušníky jednotlivých korunních zemí odpadají.

Vedle této ústavy byl též den vydán císařský patent „o politických právech konstitučních státní formou zaručených“.

Ústava březnová znamená úplnou revoluci ve státoprávních poměrech zemí českých a vůbec všech zemí monarchie lotrinské. Země koruny české se staví nyní na státoprávní základ úplně nový. Avšak tento státoprávní základ neplyne z dosavadního historického práva koruny české, nýbrž výlučně jen z březnové ústavy resp. z práva říšského na podkladě březnové ústavy. Dosavadní státoprávní (vnitřní) poměr zemí koruny české mizí naprosto. Země koruny české jsou na příště pouhými korunními zeměmi císařství rakouského právě tak jako ostatní království a země monarchie. Výrazu koruna česká březnová ústava nezná. O korunovaci na krále českého se vůbec nemluví. Slibuje se korunovace na císaře rakouského, která, jak sluší míti za to, má nahraditi korunovace na krále českého a uherského; tím ovšem by obě tyto korunovace odpadly. Monarchické právo jest založeno na pragmatické sankci a na domácích řádech, které se takto stávají součástíkou ústavy. Tyto domácí řády vstupují nyní na místo dosavadních českých zákonů státních upravujících právo monarchické. Zemím českým se sice zaručuje samostatnost, ale samostatnost tato neplyne z historického práva, nýbrž jest dána ústavou březnovou a také se stanoví jen v rámci této ústavy.

Výkonná moc jest v oblasti celé monarchie jen jedna, říšská, a přísluší výlučně císaři. Odtud podle březnové ústavy panovník vládne v zemích českých již nikoli jako král český, mající čestný titul císaře rakouského, nýbrž jen jako císař rakouský. Zemím českým se ovšem ponechává moc zákonodárná. Avšak tato moc zákonodárná přejde nikoli z historického práva, nýbrž výlučně jen z ústavy březnové; také tato ústava výlučně upravuje pravomoc sněmů zemí českých. Sněmům těmto přísluší jen ta pravomoc, kterou jim ústava březnová v instituci t. zv. zemských věcí přidělila. Zákonodárnou moc ve věcech zemských vykonává zemský sněm spolu s císařem; avšak císař zde nevystupuje ve státoprávní funkci hlavy dotčené země, t. j. krále českého, nýbrž ve státoprávním postavení císaře rakouského. Země české podržují také

své ústavy. Avšak tyto ústavy nevycházejí z vlastního práva zemského, nýbrž jen z práva říšského, neboť tyto ústavy jim dává ústava březnová. Rovněž nejsou založeny na ústavách, které až dosud v zemích českých platily. Naopak. Historický základ tento se výslovně ruší, neboť § 77 odst. 2. ústavy březnové stanoví, že státoprávní ústavy pozbývají platnosti. Základ zemských ústav jest takto úplně nový. Jest dán březnovou ústavou. Tento říšský základ zemských ústav jest dále patrný i v tom, že ústavy zemí českých právě tak jako i ostatních korunních zemí musí býti předloženy říšskému sněmu rakouskému.

Ústava březnová takto úplně porušuje dosavadní právní nepřetržitost, zavádí úplně nový stav právní a znamená tudíž v právním smyslu úplnou revoluci ve státoprávním poměru zemí koruny české. Tento nový právní stav jest patrný také v nových ústavách zemských.

Březnová ústava slibuje zemím českým (právě tak jako ostatním korunním zemím) vlastní ústavy. Ústavy pro země české byly také skutečně vydány a to pro všechny tři země s datem 30. prosince 1849; v též den byly vydány také volební řády do sněmů zemských.

Zemské ústavy pro země české jsou jednostrannými oktrojírkami. Vydává je císař rakouský ve státoprávní vlastnosti vladaře celkové monarchie. Vycházejí tudíž ústavy ty z ústřední moci říšské, jak také v předmluvách k nim výslovně jest řečeno. Ve všech těchto ústavách jest zdůrazněna povaha zemí českých, jakožto zemí korunních a nedílných částí císařství rakouského. Zemím nepřisluší vlastní zemská výkonná moc. Rovněž není mezi těmito zeměmi nijaký zvláštní státoprávní svazek. O korunovaci na krále českého není přirozeně v těchto ústavách ani zmínky.

Království české jest podle své zemské ústavy „neoddílná část rakouského dědičného císařství a korunní země tohoto mocnářství“. Jeho poměr k monarchii jest upraven říšskou ústavou a také v mezích říšskou ústavou stanovených se mu pojišťuje jeho samostatnost. Království podržuje svůj znak i své zemské barvy, a hranice jeho mohou býti měněny jen ústavou. Rovnoprávnost národnostní se zaručuje. Zastupitelským orgánem království jsou zemský sněm a zemský výbor.

Zemský sněm čítá 220 poslanců, kteří jsou rozděleni takto: 70 jest voleno nejvyššími poplatníky, 71 městy a místy průmyslovými a 79 ostatními obcemi venkovskými. Volba jest přímá a období volební činí čtyři roky. Právo hlasovací jest založeno na soustavě cenové kombinované se soustavou kapacitní. Zemský sněm se svolává císařem každoročně, pravidlem v listopadu, na šest neděl, a nesmí zasedati současně se sněmem říšským. Císař odročuje sněm, jej uzavírá a rozpouští; je-li sněm rozpouštěn, jest svolati nový do tří měsíců ode dne rozpouštění. Sněm ověřuje volby svých členů a volí si předsednictvo i ostatní činovníky;

jednací řád jeho bude stanoven zemským zákonem, po úřípadě nařízením. Sněm zemský vykonává spolu s císařem zákonodárství ve věcech zemských, kteréž jsou zde jmenovitě vypočteny. Zákonodárna iniciativa přísluší císaři i sněmu. Císaři přísluší právo sankce; veto jeho jest absolutní. V nutných případech, není-li sněm shromážděn a je-li tu nebezpečí v průtahu, jest císař oprávněn učiniti za odpovědnosti ministerstva potřebná opatření s prozatímní mocí zákona, jest však povinen sněmu nejbližze příštím vyložiti důvody i výsledky toho.

Ze zemského sněmu se volí 12členný zemský výbor a to v ten způsob, že po dvou členech volí každá kurie a zbývajících šest se volí z plného shromáždění sněmovního naprostou většinou hlasů. Zemský výbor jest odpovědný sněmu zemskému a jednak připravuje věci pro sněm, jednak vykonává jeho usnesení, jednak jest pověřen samostatnou působností. Obor jeho působnosti jest přesně stanoven v § 55. Zemský výbor se volí na celé období sněmovní a zůstává při nových volbách tak dlouho ve své činnosti, pokud zemský sněm nezvolí výbor nový.

Současně vydaný volební řád zavádí tři kurie: nejvyšších poplatníků, měst a míst průmyslových, ostatních obcí venkovských. V kurii nejvyšších poplatníků tvoří celé království jeden volební okrsek. V kurii měst a míst průmyslových jest 69 volebních okresů, z nichž Praha tvoří pět volebních okresů, ostatní královská privilegovaná města: Plzeň, Budějovice, Cheb, Karlovy Vary a Loket vždy jeden volební okres; ostatní města zde vyjmenovaná rovněž po jednom volebním okresu. Volí se: v každém volebním okresu města Prahy a v každém volebním okresu měst: Plzeň, Budějovice, Cheb, Liberec a Kutná Hora po dvou, v ostatních volebních okresech po jednom poslanci. V kurii obcí venkovských každý politický okres (celkem 79) tvoří jeden volební okres a volí po jednom poslanci.

Náležitosti práva hlasovacího jsou jednak všeobecné, t. j. takové, kterých jest třeba, aby kdo vůbec mohl býti voličem, jednak zvláštní, t. j. takové, kterých jest třeba, aby kdo byl v určité kurii voličem. Náležitosti všeobecné jsou: rakouské státní občanství, svéprávnost, zletilost a placení na přímých daních určitého peníze a to: v Praze nejméně patnáct, v městech majících více než 10.000 obyvatelů, nejméně deset, v ostatních místech nejméně pět zl. stříbra, anebo bez ohledu na placení daně právo voliti do zastupitelstva obecního. Náležitosti zvláštní jsou stanoveny pro každou kurii zvláště a týkají se jednak výše placených daní, jednak požadavku bydliště.

Náležitosti volitelnosti jsou jen všeobecné. Volitelný jest každý, kdo má všeobecné náležitosti práva hlasovacího pro království české, jest svéprávný, dokonal 30. rok svého věku, jest aspoň pět let rakouským státním občanem a není po zákonu z volitelnosti vyloučen.

Hlasuje se veřejně a ústně. Aby kdo mohl býti prohlášen za zvolena, vyžaduje se v kurii nejvyšších poplatníků a v kurii měst a míst průmyslových, aby dostal naprostou většinou hlasů. Nedocílí-li se této většiny, dojde v kurii nejvyšších poplatníků k nové volbě, a když i tato druhá volba jest bezvýsledná, dojde k užší volbě mezi těmi, kdož dostali nejvíce hlasů; do užší volby přijde vždy dvakrát tolik osob, než kolik poslanců jest voliti. V kurii měst a míst průmyslových, je-li prvá volba bezvýsledná,

dojde ihned k užší volbě. V kurii obcí venkovských jest prohlášen za zvolena ten, kdo dostal poměrnou většinou aspoň třetiny hlasujících. Nedocílí-li se této většiny, dojde k užší volbě mezi těmi třemi kandidáty, kteří při první volbě dostali nejvíce hlasů. Pro užší volby všech tří kurií jest stanoveno, že, je-li rovnost hlasů, rozhoduje los.

Zemská ústava markrabství moravského jest zdělána zcela podle zemské ústavy české. Úchytky jsou tyto: Zemský sněm moravský čítá 92 poslance, z nichž 30 jest voleno nejvyššími poplatníky, 52 městy a místy průmyslovými, 50 ostatními obcemi venkovskými. Výbor zemský se skládá ze šesti členů, z nichž po jednom volí každá kurie, zbývajících tři se volí z plného shromáždění sněmovního naprostou většinou hlasů.

Volební řád jest rovněž úplně přizpůsoben volebnímu řádu českému. V kurii měst a míst průmyslových Brno tvoří tři, města Olomouc, Jihlava, Prostějov, Sternberk, Mikulov, Nový Jičín a Znojmo každé jeden okres volební, z ostatních měst vždy několik dohromady tvoří jeden okres volební. V každém ze tří volebních okresů města Brna a ve volebních okresech měst Olomouce a Jihlavy se volí po dvou, v ostatních volebních okresech po jednom poslanci.

Zemská ústava slezská jest rovněž zdělána podle téhož vzoru. Úchytky jsou: Zemský sněm čítá 30 poslanců, z nichž 10 volí nejvyšší poplatníci, 10 města a 10 obce venkovské. Zemský výbor se skládá z pěti členů, z nichž po jednom volí každá kurie, zbývajících dva se volí z plného shromáždění sněmovního. Vedle tohoto zemského výboru jest tu ještě zesílený zemský výbor, který tvoří: členové zemského výboru, jejich náhradníci a po jednom voleném zástupci rady měst Opavy, Těšína a Bílska a výboru každého politického okresu vévodství.

Tyto zemské ústavy však nikdy nevstoupily v život. Přes ustanovení § 77 březnové ústavy, že se stavovské ústavy zrušují, zůstaly ústavy ty, pokud ovšem vůbec ještě platily, v platnosti. To platí zejména o zemských výborech, které se ve svém stavovském složení udržely až do r. 1861.

Ale ani ústava březnová nevstoupila nikdy v život a byla posléze odvolána t. zv. sylvestrovskými patenty z r. 1851. V příloze k těmto patentům byly vydány „zásady pro organická zařízení v korunních zemích rakouského císařského státu“. Jimi i formálně nastupuje úplný zeměpanský absolutism. Zároveň se jimí unitarism a centralisace, jak byly zavedeny březnovou ústavou, ještě utuzují. Všechny země spojené pod starými historickými nebo pod novými tituly s císařstvím rakouským tvoří „nerozlučné části rakouského císařského dědičného mocnářství“. Země ty se v běžném názvosloví nazývají „korunní země“, jinak však se jim ponechávají jejich dosavadní státoprávní tituly. Ze správních důvodů mohou býti obvody jednotlivých zemí měněny. Nařizuje se (nová) organisace správní a soudní. O rovnoprávnosti národnostní se zde nemluví ničeho.

Zásadami pro organická zařízení byla jednota monarchie vyvrcholena. Jest tu nyní jednotné císařství rakouské s jednotnou státní mocí, císařsko-rakouskou. Jednotlivé korunní země jsou už jen pouhými správními obvody bez jakýchkoli zastupitelských sborů a v právním jejich postavení vůči říši není vůbec nijakého rozdílu. S vystupňovaným unitarismem byla také provedena úplná uniformita korunních zemí. Jakýkoli státní ráz zemí českých v jednotném svazku rakouského císařství mizí naprosto.

Vládní soustava nastolená t. zv. sylvestrovskými patenty, kterou lze charakterisovati třemi zásadami: centralisace, germanisace a absolutism, a která se prostě zove érou Bachovou, se neudržela. Válka s Francií a se Sardinskem v r. 1859 jí zasadila smrtelnou ránu. Již v březnu 1860 byla svolána t. zv. rozmnožená říšská rada, která se m. j. radila také o všeobecném stavu říše. Po této stránce se utvořily zde dvě strany: konservativně-autonomistická, která měla většinu, a liberálně-centralistická, která byla v menšině. Obě strany předložily císaři svá memoranda o státoprávním upravení říše. Císař se přiklonil ke konservativně-autonomistické většině a důsledek toho bylo vydání t. zv. říjnového diplomu.

5. Do vyrovnání z r. 1867.

„Císařský diplom z 20. října 1860 čís. 226 ř. z. na úpravu vnitřních státoprávních poměrů monarchie“, známý obecně pod jménem říjnového diplomu, zavádí opět ústavnost a to, s nepatrnou přestávkou, již trvale. Jest to jednostranný akt panovníkův, který císař vydává „na podkladě pragmatické sankce a ze své plné moci“ jako „trvalý a neodvolatelný základní zákon státní“. Také platnost jeho se nečiní nijak závislou na nějakém dodatečném ústavním schválení nebo přijetí.

Ústava říjnovým diplomem zamýšlená jest ústava oktrojovaná: jest dána z jednostranné moci panovníkovy; unitaristická: zachovává jednotu říše; federalistická resp. autonomistická: v rámci jednoty říše klade základy na historická práva jednotlivých království a zemí. Tento federalism jest však zemský neboli provinciální, nikoli korunní neboli skupinový.

Federalism jest dvojitý. Buď se přihlíží při úpravě státoprávního postavení ke všem královstvím a zemím stejně a všem těmto královstvím a zemím se měří stejnou měrou, takže každé království a každá země mají v celkové monarchii stejné státoprávní postavení. To jest federalism zemský neboli provinciální. Anebo se vedle toho přihlíží ještě ku zvláštním svazkům mezi určitými zeměmi, které se tu na podkladě historického vyvinuly, na př. svazek zemí koruny české nebo koruny uherské. To jest federalism korunní neboli skupinový.

Říjnový diplom zavádí, jak výše jest řečeno, federalism zemský neboli provinciální přes to, že stanoví, že jest vyhověti „dosavadní různosti“ království a zemí. Jakási výjimka se stanoví jen pro země koruny uherské. Naproti tomu výrazu česká koruna říjnový diplom vůbec nezná.

Říjnový diplom znamená zásadní obrat od dosavadní politiky rakouské. Centralisační snahy, které se až dosud proti historickým právům jednotlivých království a zemí uplatňovaly, se staví a za záruky udržení mocenského postavení rakouské monarchie se prohlašují jen ty instituce a právní řády, které v rámci nedílného a nedělitelného svazku vyhovují „historickému právnímu vědomí“ a „dosavadní různosti“ království a zemí. Tím se jasně klade důraz na historická práva království a zemí.

Říjnový diplom vychází od zemí a od zemských sněmů. Panovník prohlašuje, že na příště bude právo zákonodárné vykonávati jen se spolupůsobením zemských sněmů resp. říšské rady, která bude obesílána zemskými sněmy. Zákonodárná moc se takto dělí na říšskou a zemskou a vzájemný poměr obou se upravuje tak, že se stanoví, které věci jako společné spadají v pravomoc říšské rady. Jako společné prohlašuje říjnový diplom „všechny předměty zákonodárství, které se vztahují na práva, povinnosti a zájmy, jež jsou společné všem královstvím a zemím“ a příkladno tyto předměty vypočítává.

Předměty ty jsou: zákonodárství o mincovnictví, peněžnictví a úvěrnictví, o clech a věcech obchodních, o zásadách cedulového bankovníctví, o zásadách poštovníctví, telegrafů a železnic, o úpravě vojenské povinnosti; dále zkoumání a stanovení rozpočtu, zkoumání závěrů státních účtů a výsledku ročního hospodaření státního; ve všech těchto věcech říšská rada spolupůsobí. Dále jsou to: zavádění nových daní a dávek, zvyšování dosavadních daní a poplatkových sazeb, zejména zvyšování ceny soli, uzavírání nových půjček, konvertování dosavadních státních dluhů, prodej, proměna nebo zatížení nemovitého majetku státního; k provedení všeho toho jest třeba přivolení říšské rady.

Všechny ostatní předměty zákonodárství se příkazují pravomoci zemských sněmů a vyřizují se v zemích koruny uherské podle jejich dosavadních ústav, v ostatních královstvích a zemích podle jejich zemských zřízení.

Říjnový diplom zná tudíž dvojí zastupitelské sbory: říšskou radu a zemské sněmy. Avšak v druhém odstavci oddílu III. tohoto diplomu jest vyslovena možnost ještě jiného zastupitelského sboru. Císař si zde totiž vyhrazuje právo dávatí projednávatí věci, které nespádají v pravomoc říšské rady, ale od dlouhé řady let se v zemích neuherských společně projednávaly, v říšské radě, kde by byly zastoupeny jen země neuherské (říšská rada pro země neuherské).

Říšskou radu říjnového diplomu dlužno dobře rozeznávat od říšské rady zavedené březnovou ústavou a uvedeně v život císařským patentem z 15. dubna 1851 a kabinetním listem z 20. srpna 1851 a rozmnožené císařským patentem z 5. března 1860. Tato říšská rada byla již počátkem r. 1861 zrušena a místo ní dosazena státní rada.

Říjnový diplom neupravuje však zevrubně státoprávní poměry říše a jednotlivých království a zemí. Jest jen zákonem rámcovým, t. j. obsahuje jen povšechné zásady, které bylo nyní provéstí.

Zásady vyslovené říjnovým diplomem provádí císařský patent z 26. února 1861, který vydává císař opět na základě pragmatické sankce a ze své plné moci. K tomuto patentu jest přičiněna celá řada příloh (celkem 46), z nichž prvá příloha obsahuje základní zákon o zastupitelstvu říše, jiné přílohy zemská zřízení spolu s volebními řády do sněmů zemských.

Základní zákon o zastupitelstvu říše jest velmi stručný (čítá celkem 21 paragraf) a stanoví jen zastupitelský sbor říše. Tím jest říšská rada. Ale tato říšská rada jest v podstatě dvojí: t. zv. širší pro veškerá království a země monarchie a t. zv. užší jen pro země neuherské. Pravomoc obou těchto říšských rad jest také náležitě vymezena.

Zastupitelským sborem celé monarchie jest říšská rada. Tato jest vybudována na soustavě dvoukomorové: skládá se ze sněmovny panské a ze sněmovny poslanecké. V panské sněmovně se členství získává jednak rodem, jednak hodností, jednak jmenováním od císaře; v poslanecké sněmovně se členství získává výlučně volbou.

V panské sněmovně jsou členy rodem: zletilí princové císařského domu a zletilí náčelníci domácích rodů šlechtických, které vynikají rozsáhlým majetkem pozemkovým a jimž císař členství v této sněmovně dědičně udělil. Hodností jsou členy všichni arcibiskupové a ti biskupové, kteří mají pořadí knížecí. Jmenováním jsou členy mužové zasloužilší se o stát, církev, vědu nebo umění, které císař do sněmovny povolá; povolání se děje na doživotí.

Sněmovna poslanecká čítá 545 členy rozvržené na jednotlivá království a země; z toho připadá na Čechy 54, na Moravu 22, na Slezsko 6 členů. Členové poslanecké sněmovny připadající na každou zemi se nevolí přímo, nýbrž jsou vysíláni zemským sněmem dotčené země. Volba se koná podle naprosté většiny, neděje se však z plného shromáždění sněmovního, nýbrž podle t. zv. kurií počtem, jak stanoví zemské zřízení dotčené země. Císař si však vyhrazuje právo naříditi podle potřeby i volby přímé.

Císař svolává říšskou radu každoročně, ji odročuje, uzavírá a má právo rozpustiti poslaneckou sněmovnu; je-li poslanecká sněmovna rozpuštěna, nepraví se, kdy jest svolati novou říšskou radu. Císař jmenuje předsedy a místopředsedy obou sněmoven z řad jejich členů; ostatní činovníky si volí každá sněmovna sama.

V pravomoc říšské rady spadají „všechny předměty zákonodárství, které se vztahují na práva, povinnosti a zájmy, které jsou společné všem královstvím a zemím“. (Předměty ty jsou také vypočteny, nikoliv však jmenovitě, nýbrž příkladmo; jsou celkem totožné s předměty uvedenými v říjnovém diplomu; o tom bylo mluveno již výše.) To jest t. zv. širší říšská rada. Předměty zákonodárství, které všem královstvím a zemím, s vyloučením zemí koruny uherské, jsou společné, spadají v pravomoc říšské rady bez členů ze zemí koruny uherské. To jest t. zv. užší říšská rada. V pravomoc této užší říšské rady spadají všechny předměty zákonodárství (kromě těch, které se projednávají v širší říšské radě), které nejsou vyhrazeny zemským sněmům.

Moc zákonodárnou v předmětech zde stanovených vykonává císař spolu s říšskou radou; iniciativa přísluší jak císaři, tak i každé sněmovně. Ku platnosti zákona jest třeba souhlasného usnesení obou sněmoven a sankce císařské; veto císařovo jest absolutní. Podle § 13 tohoto základního zákona může výkonná moc nahraditi moc zákonodárnou, je-li v době, kdy říšská rada není shromážděna, učiniti o předmětu, který spadá v pravomoc říšské rady, nutné opatření; v tomto případě jest však ministerstvo povinno důvody a výsledky tohoto opatření říšské radě nejbliže přísti vyložiti.

Zároveň se základním zákonem o zastupitelstvu říše byla vydána zemská zřízení pro země neuherské (v zemích koruny uherské byly staré ústavy s určitými změnami obnoveny). Zřízení tato jsou vypracována podle jedné šablony a nepřihlíží se v nich nijak ku státoprávním a ústavním rozdílům, jak se v jednotlivých královstvích a zemích historicky vyvinuly.

Výše uvedený císařský patent z 26. února 1861 prohlásil základní zákon o zastupitelstvu říše za základní zákon státní a propůjčil všem zemským zřízením současně vydaným vlastnost základního zákona státního dotčené země. Základní zákon o zastupitelstvu říše spolu se zemskými zřízenými se prohlašuje za ústavu říše. Jest to t. zv. ústava únorová, zvaná (po svém původu) také ústavou Schmerlingovou.

Ústava únorová jest (právě tak jako říjnový diplom) ústavou oktrojovanou: jest dána jednostranným aktem panovníkovým; centralistickou (nikoli federalistickou): soustřeďuje veškeru moc ve státu v jedněch institucích; nikoli unitaristickou, nýbrž do určité míry již dualistickou: činí tu již znatelný rozdíl mezi zeměmi koruny uherské a ostatními zeměmi neuherskými, pokud se týče nejen jejich ústavy, nýbrž i jejich státoprávního postavení k říši.

O rovnoprávnosti národnostní a o právech státoobčanských se v této ústavě právě tak jako v říjnovém diplomu nemluví ničeho.

Zemská zřízení pro země koruny české vydaná (právě tak jako pro jiné země neuherské) současně se základním zákonem

o zastupitelstvu říše jsou dána jednostranným aktem panovníkovým; jsou to tudíž ústavy oktrojované. Jsou zdělána podle jedné šablony spolu se zemskými zřízeními pro jiné země neuherské a na historická práva české koruny se v nich nebere nijaký ohled. Země koruny české stojí k celkové monarchii v témž státoprávním poměru jako ostatní země neuherské; není ve státoprávním směru nijakého rozdílu mezi nimi a mezi ostatními zeměmi neuherskými.

Avšak státoprávní postavení zemí koruny české (právě tak jako ostatních zemí neuherských) k monarchii jest přece jen značně jiné nežli podle březnové ústavy. Země tyto nejsou již pouhými korunními zeměmi resp. provinciemi rakouského státu, nýbrž jsou to korporace veřejného práva s vlastním zastoupením. Jsou to historicko-politické individuality neb také státní zlomky neboli fragmenty. O tom bude jednáno podrobně níže v § 80.

Základním zákonem o zastupitelstvu říše státoprávní poměry říše nebyly definitivně upraveny. Říjnový diplom, ani únorová ústava neuspokojily ani v zemích koruny uherské, ani v zemích koruny české.

V zemích koruny uherské byla v obou těchto státních aktech spatřována jednostranná oktrojírka panovníkova (ačkoli jinak Uhři vymoženosti říjnového diplomu, zejména znovuzavedení zřízení stoličního, přijímali) a sněmy zemí těchto, s výjimkou sněmu sedmihradského, říšskou radu vůbec neobeslaly.

V zemích koruny české resp. v Čechách nebyl sice odpor proti říjnovému diplomu a ústavě únorové tak zásadní jako v zemích uherských. Tehdejší politika česká nevycházela v tomto směru z historického práva, ba stavěla se na půdu diplomu i únorovky a odpor její čelil vlastně jen proti nespravedlivým ustanovením ústavy, kterými bylo českému národu ublíženo, tedy spíše jen proti volebnímu řádu (viz níže). Cílem české politiky bylo v podstatě zdokonaliti ústavu, čehož čeští poslanci doufali dosáhnouti jak na zemském sněmu, tak i na říšské radě. Z toho důvodu český sněm také říšskou radu obeslal.

Avšak naděje českých poslanců, že se jim podaří zdokonaliti a dotvořiti ústavu, zejména napravití nespravedlivé volební řady, se nesplnily. Čeští poslanci se v tomto směru setkali na říšské radě s naprostým neporozuměním. Vidouce marnost svých snah čeští poslanci, podavše dne 17. června 1863 právní ohrazení, opustili říšskou radu a zahájili takto trpný odpor neboli pasivní opozici proti říšské radě, trvající plných šestnáct let. Poslanci z markrabství na říšské radě zůstali.

Poměry na říšské radě se postupem doby do té míry zhoršily, že se již jasně ukazovalo, že únorová ústava není schopná života. To uznal konečně i císař. V červenci r. 1865 byl rytíř Schmerling

propuštěn a na jeho místo nastoupil Richard hrabě Belcredi. Jím padá dosavadní centralistický směr a nastává obrat k říjnovému diplomu. Patentem z 20. září 1865 (t. zv. zářijovým patentem) byla ústava zastavena k tomu účelu, aby mohla býti nastoupena cesta dohody se zákonnými zástupci zemí koruny uherské. Z toho důvodu se nařizuje, aby jak říjnový diplom, tak i únorová ústava byly zákonným zástupcům těchto zemí předloženy ku přijetí a že „výsledky vyjednávání se sněmy uherským a chorvatským, budou-li obsahovati modifikace výše uvedených zákonů (= říjnového diplomu i únorovky), jež bude lze srovnati s jednotou a mocenským postavením říše, budou před Naším rozhodnutím předloženy zákonným zástupcům ostatních království a zemí, aby bylo lze slyšeti a uvážiti stejně závažný výrok jejich. Zákonnými zástupci ostatních království a zemí, poněvadž říšská ústava byla zastavena, dlužno zde rozuměti zemské sněmy.

V témž ještě roce svolán byl uherský sněm, ale vyjednávání s ním nevedlo zatím k cíli. Stejně bylo tomu tak i se sněmem chorvatským.

Sněm království českého sešedší se v listopadu r. 1865 poděkoval císaři zvláštní adresou za vydání zářijového patentu. V této adrese se vyslovuje zároveň naděje, že pragmatická sankce bude upevněna, aby jednota říše byla pojištěna šetřením rozmanitostí částí, ze kterých se skládá, a dějinného vývoje jejich práv a konečně že bude provedena korunovace, odvěké to v království symbolické zjevení, vzájemné rukojemství a nejvyšší zasvěcení zabezpečeného stavu právního. Adresa tato byla od panovníka zodpověděna dne 29. prosince 1865 slibem korunovace.

Všeliké vyjednávání bylo na čas zastaveno válkou prusko-rakouskou. Po jejím skončení sněm království českého sešedší se v listopadu r. 1866 znovu se usnází na adrese panovníkovi, která formálně vychází opět od říjnového diplomu, ale mluví již také o starodávném státoprávním postavení Čech a jich poměru ke trůnu a k říši i o právech koruny české.

Po skončení války prusko-rakouské bylo jednání zase obnoveno. Vedl je stále hr. Belcredi, ale za jeho zády navázal jednání s Uhry nový státník rakouský baron Beust. Belcredi stále doufal, že vahou zemí neuherských přiměje Uhry v otázce jednoty říše k povolnosti. K tomu účelu patentem z 2. ledna 1867 svolal na den 25. února 1867 do Vídně mimořádnou říšskou radu složenou ze zástupců království a zemí, „které nenáleží ke koruně uherské“.

Tuto mimořádnou říšskou radu měly obeslati zemské sněmy zemí neuherských v počtu stanoveném únorovou ústavou. Poslanci však měli býti voleni nikoli podle kurií, nýbrž z plného shromáždění sněmovního. Předmětem jednání této mimořádné říšské rady měla býti jen úřada o otázce ústavní. Současně byly

rozpuštěny všechny zemské sněmy a nově svolané sněmy měly obmeziti své jednání jen na to, aby vzaly tento patent na vědomost a vykonaly volby do mimořádné říšské rady. Zároveň byla svolána také sněmovna panská.

Ale tato mimořádná říšská rada se nesešla. Dne 1. února 1867 byla totiž konána korunní rada o věcech uherských, ve které na sebe narazila stanoviska Belcrediho a Beustovo. Belcredi trval stále na jednotě říše, kdežto Beust se klonil již otevřeně k dualismu. Císař se přiklonil ku stanovisku Beustovi. Důsledkem toho Belcredi odstoupil a na jeho místo byl povolán Beust a pověřen vyrovnáním s Uhry. Shody bylo nyní docíleno snadno. Císařským reskriptem z 17. února 1867 bylo uherské státní právo v podstatě uznáno a jmenováno také odpovědné ministerstvo uherské. Tím se ovšem úrada mimořádné říšské rady o otázce ústavní stala bezpředmětnou. Skutečně také nejvyšším rozhodnutím z 4. února 1867 bylo nařízeno, že se tato mimořádná říšská rada má proměnit v „ústavní“ říšskou radu a sněmům jednotlivých království a zemí, které se zatím byly již sešly, bylo místo patentu z 2. ledna 1867 předloženo toto nejvyšší rozhodnutí, ve kterém se vyrovnání s Uhry oznamuje již jako hotové a mluví se o dalším zdělávání ústavních práv v „západní polovici říše“.

Sněm království českého se v adrese přijaté valnou většinou ohradil proti západní polovici říše, státnímu útvaru, „kterémuž se nedostává nijakého státoprávního základu a kterýž nikterak by se nedal srovnati s nepopíratelnou právní a skutečnou jsoucností koruny české, ani s právním významem celé řady korunování velce slavných předků Vašeho Veličenstva jako králů českých, ježto se vykonávalo po mnohá staletí až do naší doby, ani s nepopíratelnou státoprávní platností, kteréž sněmovné království tohoto požívali až do časů nejnovějších“. V důsledku této adresy byl sněm nejvyšším rozhodnutím z 26. února 1867 rozpuštěn.

„Ústavní“ rada říšská se sešla v květnu 1867. Trůnní řeč z 22. května 1867 oznámila vyrovnání s Uhry jako věc hotovou a říšské radě byly předloženy osnovy o nové úpravě státoprávních a ústavních poměrů nutné s ohledem na stav vytvořený vyrovnáním s Uhry. Dne 8. června 1867 byl císař František Josef korunován na krále uherského a tím bylo vyrovnání s Uhry dokonáno.

B. Od r. 1867 (vyrovnání s Uhry).

Vyrovnání z r. 1867 se nesprávně nazývá rakousko-uherským. Ve skutečnosti jest to jen vyrovnání s Uhry, neboť jím se vyrovnává absolutní panovník s politickým národem uherským tím, že uznal uherské státní právo a obnovil starou ústavu uherskou.

Ovšem měl tento jednostranný akt absolutního panovníka dalekosáhlý vliv na ostatní země neuherské, neboť bylo nyní nutno dáti jim důsledkem vyrovnání novou státoprávní a ústavní skladbu.

O obsahu vyrovnání jednájí dva zákony: uherský čl. zák. 12 z r. 1867 a „předlitavský“ základní zákon státní z 21. prosince 1867 čís. 146 ř. z., kteréž nemají totožné znění.

Vyrovnáním se rozděluje monarchie dosud jednotná na dvě státoprávně samostatné části: země koruny uherské, které se neúředně nazývají také Zalitavskem, a na království a země na říšské radě zastoupené, neúředně také Předlitavskem zvané. Jsou zde nyní dva státy; vzniká dualism monarchie lotrinské, který již trvá nezměněně až do jejího zániku. Oba dva státy mají společně určité úřady a určité věci, na které přispívají určitým podílem; věci společné se ústavně vyřizují v delegacích, do kterých vysílají stejný počet zástupců říšská rada předlitavská a říšský sněm uherský.

Vyrovnání samo se rozpadá na vyrovnání trojí:

1. státoprávní,
2. finanční,
3. národohospodářské.

Ad 1. Úkolem státoprávního vyrovnání bylo zachovati velmocenské postavení monarchie. Spadají sem věci t. zv. pragmaticky společné, t. j. věci, jichž společenství plyne nutně z pragmatické sankce. Věci ty jsou:

a) zahraniční věci.

Podle § 8 uherského a § 1 lit. a) předlitavského vyrovnávacího zákona jsou společnými věcmi věci zahraniční čítající v to diplomatické a komerční zastoupení vůči cizině.

b) vojenské věci.

Jako prostředek ku společné obraně monarchie jest to společné vojsko, čítající v to vojsko i loďstvo námořní. Řízení, velení a vnitřní organizace vojska náleží výhradně panovníkovi, který v těchto oborech podržuje svou neobmezenou moc. Není však společnou věcí povolování rekrutů, stanovení vojenské povinnosti a úprava branné soustavy; ovšem úprava těchto věcí musí se dáti v obou částech říše zákony srovnalými.

c) náklad na tyto věci společné musí býti společný (vyrovnání finanční).

Ku správě věcí pragmaticky společných jsou zřízeny také společné úřady, kteréž jsou uvedeny níže v § 77.

Po stránce ústavní, byly společné věci projednávány v delegacích. Delegace nebyly shorem zákonodárným, nýbrž správním a do jisté míry i kontrolním. Delegace jsou dvě: uherská a předlitavská. Každá se skládá ze 60 členů, z nichž jednu třetinu volí sněmovna panská, v Uhrách sněmovna magnátů, dvě třetiny sněmovna poslanceká. Delegace se volí vždy na jeden rok a svolávaly se střídavě do Vídně a do Budapešti. V obor delegací spadaly jen věci pragmaticky společné.

Ad 2. Vyrovnání finanční se týkalo dvou bodů: státních dluhů a úhrady nákladů na věci společné.

O státních dlužích byla docílena mezi oběma státy dohoda, že Předlitavsko převzalo celý dosavadní státní dluh a Uhry přispívaly na úrokování tohoto dluhu určitým penízem.

Náklad na společné věci nebyl hrazen nějakými společnými daněmi, nýbrž příspěvky obou částí říše, t. zv. kvotami. Kvoty ty nezůstaly stejné, nýbrž se postupem doby měnily.

Ad 3. Vyrovnání národohospodářské se týká věci nikoli pragmaticky, nýbrž dualisticky společných. Bylo sjednáno tím způsobem, že se mezi oběma částmi říše měl ujednávat čas od času obchodní a celní spolek. Spolek ten se uzavíral pravidlem na 10 let. Z tohoto obchodního a celního spolku plynula také jednota celního obvodu.

Vyrovnání s Uhry mělo přirozeně své zpětné účinky na státoprávní skladbu ostatních zemí neuherských. Když nyní jednota monarchie byla zvrácena, bylo nutno dáti zemím neuherským nové státoprávní a ústavní ústrojí. To se stalo základními zákony státními z 21. prosince 1867, jichž je celkem šest: čís. 141 o zastupitelstvu říše, čís. 142 o všeobecných právech občanů státních, čís. 143 o říšském soudu, čís. 144 o moci soudcovské, čís. 145 o moci vládní a výkonné a čís. 146 o věcech společných (zákon vyrovnávací). Tyto základní zákony státní tvoří ve svém souhrnu t. zv. ústavu prosincovou.

Ústava prosincová jest ústavou oktrojovanou, neboť „ústavní“ říšská rada, která projednávala výše citované základní zákony státní, byla ve svém rozhodování již předem vázána absolutním aktem panovníkovým, t. j. vyrovnáním s Uhry. Jest dále ústavou centralistickou podle vzoru ústavy únorové; jsou však v ní přece jen, byť i skrovné, prvky federalistické.

Výkonná moc jest pro souhrn království a zemí na říšské radě zastoupených jedna a přísluší císaři, který ji vykonává prostředkem odpovědných ministrů.

Moc zákonodárnou ve věcech říšských vykonává císař spolu s říšskou radou, která se skládá ze sněmovny panské a ze sněmovny poslanecké. Ve sněmovně panské jest důvod členství týž jako podle ústavy únorové.

Členy panské sněmovny jsou:

1. rodem:

a) zletilí princové císařského domu,

b) zletilí náčelníci tuzemských rodů šlechtických, které vynikají rozsáhlým pozemkovým majetkem v oblasti království a zemí na říšské radě zastoupených a jimž toto právo bylo císařem dědičně uděleno;

2. hodností všichni arcibiskupové a biskupové mající pořadí knížecí;

5. jmenováním vynikající příslušníci království a zemí na říšské radě zastoupených, kteří se zasloužili o stát, církev, vědu nebo umění. Jmenování se děje na doživotí. Zákonem z 26. ledna 1907, čís. 16 ř. z., bylo toto jmenovací právo císařovo omezeno potud, že těchto jmenovaných členů nemůže býti méně než 150 a více než 170. Nějakého rozvrhu na jednotlivá království a země při tom není.

Poslanecká sněmovna čítá 205 členy rozvržené na jednotlivá království a země a volené zemskými sněmy podle kurií naprostou většinou. Císaři zůstává však vyhrazeno právo dáti provéstí volby přímé. Jest tudíž poslanecká sněmovna opět jako podle ústavy únorové komorou zemí.

Předsedu a místopředsedu sněmovny panské jmenuje císař z jejího středu; ostatní činovníky si volí tato sněmovna sama. Poslanecká sněmovna si však volí jak předsednictvo, tak i ostatní činovníky. Císař svolává každoročně říšskou radu, pokud možno v zimních měsících, ji odročuje, uzavírá a má právo sněmovnu poslaneckou rozpustiti. Ke každému říšskému zákonu jest třeba souhlasného usnesení obou sněmoven a sankce císařské; veto císařova jest absolutní.

Pravomoc říšské rady jest proti pravomoci zemských sněmů vyměřena (protivou k únorové ústavě) tak, že v § 11 základního zákona státního o zastupitelstvu říše jsou jmenovitě vypočteny věci, které spadají v pravomoc říšské rady; ostatní všechny věci zde nevyjmenované spadají v pravomoc zemských sněmů.

V pravomoc říšské rady podle tohoto § 11 náleží:

a) zkoušeti a schvalovati obchodní smlouvy a ty státní smlouvy, které zatěžují říši nebo její části, zavazují jednotlivé státní občany, nebo mají v zápětí územní změnu království a zemí na říšské radě zastoupených;

b) všechny věci, kterými se upravuje vojenská povinnost, zejména i roční povolování rekrutů a všeobecné předpisy o připežení, zásobování a ubytování vojska;

c) stanoviti státní rozpočet a jmenovitě ročně povolovati daně, dávky a poplatky, zkoušeti uzávěrky státních účtů a výsledky finančního hospodaření a udíleti absolutorium; uzavíratí nové zápůjčky, konvertovati dosavadní státní dluhy, zcizovati, měniti a zatěžovati nemovitě státní jmění; zákonodárství o monopolech a regaliích a vůbec o všech finančních věcech, které jsou společné královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným;

d) úprava peněžnictví, mincovnictví a cedulového bankovníctví, věci celních a obchodních, telegrafů, pošt, železnic, plavby a jiných říšských komunikačních prostředků;

e) úvěrnictví, bankovníctví, zákonodárství o privilegiích a živnostech, jakož i o mírách a váhách a o ochraně známek a vzorků;

f) zákonodárství medicínální a o ochraně proti epidemiím a dobytčímu moru;

g) zákonodárství o státním občanství a o právu domovském, o policii cizinců, o listech průvodních a o sčítání lidu;

h) o poměrech konfesních, o právu spolkovém a shromažďovacím, o tisku a o ochraně duševního majetku;

i) stanoviti zásady vyučování o školách obecných a o gymnasiích a zákonodárství o universitách;

k) zákonodárství o trestním právu soudním, o trestním právu policejním a o právu občanském s vyloučením zákonodárství o vnitřním zařízení veřejných knih a o takových předmětech, které na základě zemských zřízení a tohoto základního zákona spadají v pravomoc zemských sněmů, dále zákonodárství o právu obchodním, směnečném, námořském, horním a lenním;

l) zákonodárství o základech organizace úřadů soudních a správních;

m) zákony, jež jest vydati na provedení základních zákonů státních o všeobecných právech občanů státních, o říšském soudu, o moci soudcovské, o moci vládní a výkonné a na které jest se v těchto základních zákonech státních odvoláváno;

n) zákonodárství o těch předmětech, které se vztahují na povinnosti a poměry jednotlivých zemí mezi sebou;

o) zákonodárství o způsobu, jakým jest projednávati věci, které na základě ujednání se zeměmi koruny uherské byly prohlášeny za společné.

Moc výkonná jest v celé oblasti království a zemí na říšské radě zastoupených jen jedna, říšská, a přísluší výlučně císaři, který ji vykonává prostředkem ministrů a jim podřízených úředníků a zřízenců. Ministry jmenuje a propouští císař; tito jsou odpovědní říšské radě.

Každý vládní akt císařův potřebuje ku své platnosti spolupodpisu odpovědného ministra, který svým spolupodpisem přejímá zaň odpovědnost. Poruší-li ministr ve výkonu své úřední působnosti úmyslně nebo z hrubé nedbalosti ústavu království a zemí na říšské radě zastoupených, zemské zřízení některé z těchto zemí, anebo nějaký jiný zákon, může býti naň podána obžaloba. Obžalobu ministerskou může vznésti každá z obou sněmoven. O obžalobě nalézá státní soud. Odsouzenému ministru nemůže císař uděliti milost, leč že by tak navrhla ta sněmovna, která dala ministra v obžalobu.

Moc soudcovská jest rovněž v celé oblasti království a zemí na říšské radě zastoupených jen jedna a vykonává se jen státními soudy jménem císařovým. Soudnictví jest ve všech instancích odděleno od správy.

Organisace a pravomoc soudů jsou upraveny zákonem. Soudcové jsou jmenováni císařem nebo v jeho jménu trvale a na čas života, jsou nesaditelní a nepřesaditelní a ve výkonu svého soudcovského úřadu samostatní a nezávislí. Soudcové jsou vázáni jen zákonem řádně vyhlášeným; o platnosti nařízení rozhodují postupem stolic.

Moc výkonná může také nahrazovati moc zákonodárnou. Podle § 14 zákl. zákona státního o zastupitelstvu říše (t. zv. císařského paragrafu) může císař, objeví-li se nutným vydati nařízení, ku kterému jest podle ústavy třeba přivolení říšské rady, v době, kdy říšská rada není shromážděna, s odpovědností veškerého mi-

nisterstva vydati císařské nařízení s prozatímní platností zákona, pokud jím se nemění základní zákon státní, trvale nezatěžuje státní majetek a necizuje státní statek. Takového císařského nařízení jest však ku schválení předložiti nejbližší příští radě a to nejprve poslanecké sněmovně do čtyř neděl, kdy se tato sejde. Opomeneli vláda je v této lhůtě předložiti, anebo neschválili je jedna z obou sněmoven, pozbývá nařízení to platnosti.

Po rozumu vyrovnání z r. 1867 bylo vlastnoručním listem ze 14. listopadu 1868 nařízeno, že název monarchie jest „rakousko-uherská monarchie“, nebo také „rakousko-uherská říše“.

Vlastnoruční list tento nebyl však ani projednán parlamentně, ani nebyl uveřejněn v říšském zákoníku. Nemá tedy platnosti ani státoprávní, ani ústavní. Nicméně se tohoto názvu úředně užívalo až do zániku monarchie.

Nový státní útvar, království a země na říšské radě zastoupené, není státem jednotným. Království a země zůstávají nadále státními zlomky neboli fragmenty, pravomoc zemských sněmů se dokonce i rozšiřuje. Království a země na říšské radě zastoupené jsou stát složitý, který má jinou povahu v oboru moci zákonodárné a opět jinou v oboru moci výkonné. V tomto směru základy ústavy únorové zůstaly zachovány.

Vyrovnání z r. 1867 znamenalo novou, velikou újmu českého státního práva. Země koruny české proti svému historickému právu, které nebylo o nic horší a o nic lepší historického práva uherského, byly stlačeny do nového státního útvaru, království a zemí na říšské radě zastoupených. Není tudíž divu, že se proti tomuto novému státoprávnímu uspořádání monarchie zdvihl v českém národě rozhodný odpor. Hned po rozpuštění českého sněmu vydali lidoví poslanci čeští a t. zv. historická šlechta provolání, ve kterém protestují proti zaniknutí království českého „v nejistotě jakési cislajtánské polovice říše“. V březnu r. 1867 při nových volbách do českého sněmu podlehla nátlakem vlády v kurii velkostatkářské historická šlechta a sněm království českého dostal důsledkem toho většinu německou. Z toho důvodu čeští poslanci ohražením z 15. dubna 1867 zahájili trpný odpor i proti českému sněmu. Když pak po nezdařeném vyjednávání bar. Beusta s českými vůdci byl svolán český sněm na den 22. srpna 1868, odevzdala v den zahájení trojčlenná deputace českých poslanců předsedovi sněmu, nejvyššímu maršálkovi, prohlášení, známé a památné pod jménem deklarace.

Deklarace z 22. srpna 1868 vychází již úplně z historického práva českého. Tvrdí, že spojení zemí koruny české po rozumu pragmatické sankce s ostatními zeměmi monarchie jest jen dyna-

stické a právě tak, jako povoláním Ferdinanda I. na trůn český byl založen smluvní poměr mezi Ferdinandem I. a českým národem, tak i jakákoli změna tohoto poměru může být provedena jen novou smlouvou mezi králem českým a politickým národem českým. Při tom vyslovují čeští poslanci již předem ochotu dohodnouti se s německými krajany z království o instituce, aby bylo zamezení jakékoli zkracování jedné národnosti druhou.

Deklarace tvrdí, že mezi panovníkem, dědičným králem českým, jakožto představitelem panujícího rodu, a mezi politickým národem českým jest právní poměr pro obě strany stejně závazný, založený smlouvou mezi tímto národem a mezi Ferdinandem I. za sebe a za jeho potomky. Pragmatickou sankcí přešel poměr tento oboustranným a podmíněným svolením na rod lotrinský a byl až do naší doby obnovován korunovační přísahou králů našich a holdovací přísahou zákonných představitelů země. Na základě toho přijal také nynější panovník František Josef korunu českou nejinak než se všemi právy a povinnostmi, jak ji držel jeho předchůdce král Ferdinand V., od kterého on své právo odvozuje. Koruna česká nebyla s ostatními zeměmi domu rakouského „nikdy v reální unii s nějakým státem rakouským, něku-li cislajtánským; bylať sice s ostatními zeměmi domu habsburského právem dědičně všem společné dynastie a na čas trvání této v jedno mocnářství spojena — avšak vždy bez újmy samostatnosti a zvláštní osobnosti své historické a státoprávní; jakož také za absolutní vlády nikdy a od nikoho popíráno nebylo, že by království české po vymření panujícího rodu nemělo práva voliti sobě krále svobodně a neobmezeně, bez ohledu na jiné země domu rakouského a utvořiti tudíž opět stát samostatný; z čehož plyne nezvratně, že spojení zemí koruny české s ostatními zeměmi bylo a jest jen dynastické, to jest jen společnou známkou dědičnosti v téže dynastii podmíněné“. Důsledkem toho jsou wszeliké změny v právním poměru mezi královstvím českým a mezi panovníkem právně a platně možné jen novou úmluvou mezi králem českým a politickým národem českým správně a spravedlivě zastoupeným. Nijaký sbor mimočeský, kromě delegací zemí koruny české nemůže o těchto zemích rozhodovati, aniž jim nějakých závazků ukládáti. Neaprotestuje se proti vyrovnání s Uhry, ale protestuje se proti tomu, aby se vyrovnáním rozhodovalo o právech koruny české. Jak říjnový diplom, tak i ústava únorová jsou nastávim dualismem zvráceny a nová úprava státoprávních poměrů (plynoucích nepřímou z vyrovnání a přímo z ústavy prosincové) jsou „nové oktrojírky vlastní naší škodné a nemohoucí nabýti v Čechách právní platnosti bez řádného svolení oprávněného a spravedlivého zastoupení tohoto království. Všechny tyto zápletky ústavní mohou se urovnati spravedlivě; právní poměr království českého k jiným zemím říše a k nejvyšší dynastii, vůbec celé právo koruny české může se upravití trvale a pro blaho země i prospěch dynastie bezpečně jediné úmluvou mezi nejjasnějším králem naším a politickohistorickým národem českým, zastoupeným na základě správném a spravedlivém“. Při tom vyslovují čeští poslanci již předem ochotu „shodnouti se s německými krajany svými o instituce takové, kteréž by zabránily wszelikému zkracování jedné nebo druhé národnosti zemské mocí pouhé většiny“.

Deklarace tato vyvolala v českém národě silné, přímo živelné hnutí, známé obecně pod jménem hnutí deklarantského. Proti tomuto hnutí se postavily rozhodně sněm český (mající většinu německou) i vláda. Poslanci podepsavši deklaraci byli prohlášeni za zbaveny mandátů, byli však v září opět jednomyslně zvoleni. Vláda pak se pokusila silnou persekucí zdolati odpor český. Avšak persekuce nezmohla ničeho. Když pak na říšské radě zahájili trpný odpor také Poláci, Tyroláci a Slovinci, uznala vláda za nutné zahájití jednání s Čechy.

V dubnu 1870 nastoupilo t. zv. vyrovnávací ministerstvo Alfreda hraběte Potockého, jehož program kladl důraz na „státní myšlenku rakouskou, která obsahuje spojení všech rakouských kmenů a národů“. Potocki zahájil vyjednávání s Čechy chtěje je určitými ústupky pohnouti ku vstoupení na říšskou radu a tím také na půdu ústavy. Patentem z 29. července 1870 byl sněm království českého rozpuštěn a při nových volbách zvítězila v kurii velkostatkářské historická šlechta, takže sněm český měl opět většinu českou. Novému sněmu byl předložen královský reskript z 25. srpna 1870, ve kterém se vyslovuje ochota provésti revisi postavení království českého k celkové monarchii, avšak sněm se zároveň vyzývá, aby bez odkladu vykonal volby do říšské rady. Hned při vstupu do sněmu podali národní poslanci čeští a poslanci velkostatkářští osvědčení, že trvají na deklaraci z 22. srpna 1868. Reskript z 25. srpna byl pak sněmem zodpověděn adresou sněmu ze 14. září 1870 a pamětním spisem předloženým zároveň s adresou. V adrese se praví, že sněm český nikdy nemůže, nesmí a nebude obětovati státoprávní osobnost království českého, že však jest ochoten přihlížeti k vážnému stavu říše i aby bylo usnadněno neprodlené zjednání celistvého zastupitelstva mocnářství, pro tentokráte a bez wszeliké újmy na svobodném právu tohoto království, aby rozhodovalo o sobě samo, „vypraviti ze svého středu poslance, kteří by zastupovali království české co království v delegacích, jakožto v celistvém zastupitelstvu všech království a zemí říše“.

Na tuto adresu byl vydán nový reskript ze 26. září 1870, ve kterém panovník výslovně praví: „My jsme sobě dobře vědomi lesku, jímžto koruna našeho království českého vážnost a moc našeho mocnářství obestřela. My jsme se také na tom ustanovili, království tomuto znovu nedílnot a neodcizitelnost země nezrušitelně písemně stvrditi a tak jako u našich osvícených předků má korunování korunou českou vnitřnímu spojení s národem českým dáti lesknoucí význam.“ Reskript vyslovuje dále ochotu revidovati poměry království k veškerému mocnářství, vyslovuje však, že se tak může státi jen na podkladě platné ústavy. Sněm království

českého se tedy vyzývá, aby bez meškání vykonal volby do říšské rady; tím přímé obeslání delegací bylo zamítnuto. Reskript tento zodpověděl sněm novou adresou, ve které trvá na svém odmítavém stanovisku. Vláda si pomohla tím, že vypsalá přímé volby do říšské rady; ale poslanci zvolení v českých krajích do říšské rady nevstoupili.

Poslání „vyrovnávacího“ ministerstva hr. Potockého tím ztroskotalo. V listopadu 1870 podalo toto ministerstvo demisi, která byla císařem také přijata a v únoru 1871 jmenováno ministerstvo hraběte Hohenwarta, které bylo pověřeno úkolem provést vyrovnání s Čechy.

Vyrovnání s Čechy bylo zahájeno královským reskriptem z 12. září 1871, který byl vydán panovníkem na základě dohody vlády s vůdci českého národa.

Vyjednávání s Čechy začalo v květnu 1871 a vedl je v Praze jménem vlády ministr obchodu dr. Schaeffle s českými vůdci: hr. Clam-Martiničem, drem Riegrem, Palackým, knížetem Jiří Lobkovicem, knížetem Švarcenberkem, hrabětem Harrachem, drem Braunerem, drem Sladkovským a (za markrabství) drem Pražákem. Bylo docíleno dohody a obsah dohody byl s hr. Hohenwartem také sdělen a panovníkem schválen. Koncem července se dostavili do Vídně dr. Rieger, hr. Clam-Martinič a dr. Pražák a sjednali s vládou podmínky vyrovnání. V ministerské radě konané dne 4. srpna 1871 za předsednictví panovníkova byly vyrovnávací osnovy schváleny. Na základě toho byl vydán král. reskript z 12. září 1871 a sněmy zemské byly svolány na 14. září.

Památný tento reskript čítá osm odstavců. V odst. 3. panovník vyslovuje žádost, aby se svazky království českého s veškerou říší „způsobem všestranně spravedlivým a uspokojujícím konečně uspořádaly“. Odst. 4., na kterém spočívá váha reskriptu zní: „Majíce v paměti státoprávní postavení koruny České a jsouce Sobě povědomi slávy a moci, kteréž tato koruna Nám a předkům Naším propůjčila, mimo to jsouce pamětlivi neoblomné věrnosti, s kterou obyvatelstvo země České každé doby trůn Náš podporovalo, uznáváme rádi práva tohoto království a jsme hotovi, toto uznání přísahou Naší korunovací obnoviti.“ V odst. 5. prohlašuje panovník, že se s druhé strany nemůže vytáhnouti ze závazků, ve které vešel vůči jiným královstvím a zemím říjnovým diplomem, únorovou ústavou, prosincovou ústavou a zejména vyrovnáním s Uhry. V odst. 7. zve panovník sněm, aby mírně a smířlivě vzal v úvahu, kterak by se státoprávní poměry království českého uspořádaly a tím se konečně dlouholetý spor ústavní ukončil.

Reskript tento znamená vítězství státoprávního stanoviska českého a jest vedle toho důležitým dokladem, že si dynastie vždy dobře byla vědoma práv české koruny. Sledujeme-li totiž všechny

ústavní listiny monarchie lotrinské vydané od r. 1848, pozorujeme, že ústavní listiny tyto o zvláštním státoprávním postavení koruny české naprosto mlčí, ba že se výraz „česká koruna“ v nich ani nevyskytuje. Státoprávní a ústavní vývoj po r. 1848 nezná ani českého státního práva, ani českého krále ve zvláštní státoprávní hodnosti (nepřihlížíme-li ovšem jen k titulu společného panovníka). Najednou však panovník v reskriptu prohlašuje, že má v paměti státoprávní postavení koruny české, že uznává rád práva tohoto království a jest hotov uznání to korunovační přísahou potvrditi. Ježto však ústavní listiny monarchie lotrinské vydané od r. 1848 takovéhoho státoprávního postavení vůbec neznají, jest zcela jasné, že tímto státoprávním postavením se nemůže míniti státoprávní postavení zemí českých vyplývající snad z ústav únorové nebo prosincové (už také nikoli proto, že ústavy ty výrazu česká koruna neznají), nýbrž jen státoprávní postavení koruny české na základě celého historického vývoje před r. 1848, tedy postavení koruny české, jak se vytvořilo během staletí v době minulé, tudíž české státní právo v plném svém obsahu a rozsahu a na úplném historickém základě. Z právní skutečnosti, že panovník v reskriptu má v paměti státoprávní postavení koruny české, plyne však ještě další důsledek. Poněvadž ústavní zákony po r. 1848 ničeho o tomto státoprávním postavení neustanovily, jest očividné, že neupravily veškero právo veřejné, že nevyčerpaly zejména právní poměry jednotlivých království a zemí k celkové monarchii a že se jimi starší základy právní nerušily. Z toho vyplývá, že se české státní právo neporušilo novějším zákonodárstvím ústavním a že státoprávní postavení koruny české trvá i přes ústavy únorovou a prosincovou.

Prohlášení panovníkovo, že má v paměti státoprávní postavení koruny české jest aktem deklaratorním, nikoli konstitutivním; to znamená: práva této koruny jsou tu již dávno a panovník je má jen v paměti, nikoli snad to, že by se uznáním panovníkovým tato práva koruny teprve vytvořila.

Slibuje se korunovace na krále českého. Jí má býti vyvrcholenou resp. „korunováno“ vyrovnání s národem českým a korunovace ta má přistoupiti ku předešlým korunovacím jako nepřetržitý řetěz státoprávních aktů zobrazujících nepřetržitost státního práva koruny české.

Uznání práv království českého a prohlášení, že má v paměti státoprávní postavení koruny české, vyslovuje v reskriptu panovník sám, nikoli nějaký mimočeský sbor (vládní nebo zákonodárný), nebo panovník společně s takovýmto sborem. I to má značný význam. Jest v tom vnitřní souvislost s myšlenkou vyslovenou jasně

v deklaraci, podle které právo koruny české lze upravití trvale a bezpečně jen novou úmluvou mezi králem a politicko-historickým národem českým. I reskript tím dosvědčuje, že státoprávní úprava koruny české jest věcí jen panovníka a národa českého, nikoli snad vedle toho ještě nějakého sboru mimočeského. Na této skutečnosti právní ničeho nemění, že panovník v odst. 5. prohlašuje, že se nemůže vytáhnouti ze „slavných závazků“, ve které naproti jiným královstvím a zemím vešel říjnovým diplomem, ústavami únorovou a prosincovou a vyrovnáním z r. 1867. Naopak se tím význam této skutečnosti jen povyšuje, neboť argumentací a contrario vysvětluje, že panovník pokládá těmito „slavnými závazky“ za vázána jen sebe, nikoli však také národ český (pro který tyto ústavy byly také přece vydány). Ostatně historická skutečnost ukázala, že se panovník takovými „slavnými závazky“ jindy také nevázal. Říjnový diplom byl panovníkem prohlášen za „trvalý a neodvolatelný základní zákon státní“ a v patentu, kterým se zavádí ústava únorová, prohlašuje panovník, že „pod ochranou Všemohoucího“ bude tuto ústavu „nezrušitelně zachovávatí a držeti“. A přece panovník již záříjovým patentem obě tyto ústavy zastavil a vyrovnáním z r. 1867 úplně zvrátil.

Tento královský reskript byl ve sněmu zahájeném dne 14. září přečten. Zároveň s reskriptem podal místodržící sněmu dvě vládní osnovy: nového volebního řádu a zákona na ochranu národnosti.

Osnova volebního řádu zachovávala počet poslanců kurie velkostatkářské neztenčený (70); kurie tato měla býti však rozdělena ve tři sbory voličské. Volení v obchodních a živnostenských komorách mělo přestati a na jejich místo mělo nastoupiti volení velkopřemyslníků počtem osm. V kurii městské měl býti počet poslanců 75 (dosud 72+15) a v kurii obcí venkovských 90 (dosud 79); zde také měly býti zavedeny volby přímé.

Osnova zákona na ochranu národnosti vyslovovala naprostou rovnoprávnost obou národností ve veškerém životě občanském i veřejném. Správní okresy a okresy určené k volbě do zastupitelstev jest tak rozdělití, aby se pokud možno skládaly jen z obcí jedné národnosti. Každé obecní zastupitelstvo má právo stanoviti si svůj jazyk úřední; dosahuje-li však menšina druhé národnosti aspoň pětiny oprávněných voličů, jest jazyk národní menšiny jazykem podpůrným. Každý konceptní úředník u státních úřadů a každý soudce jest povinen dokonale znáti oba jazyky zemské. Konečně na ochranu neporušitelného práva obou národností se měla zřídití nová instituce, národní kurie. Zachovávání tohoto zákona mělo býti postaveno pod ochranu korunovační přísahy královy.

Obě tyto osnovy i reskript byly přikázány 30člennému výboru, který vypracoval články státoprávní, známé obecně pod jménem články fundamentální.

Fundamentální články upravují státoprávní poměr jen království českého k monarchii, nikoli všech zemí koruny české, jakožto zvláštního státoprávního celku. Upravují dále jen zevnější právo království, nikoli také jeho právo ústavní. Konečně sluší uvéstí, že se upravuje státoprávní poměr království českého spíše jen ku Předlitavsku, t. j. ke královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným, než k celkové monarchii. Království české se stává na základě těchto článků státem právně samostatným, s vlastním zákonodárstvím a s vlastní mocí výkonnou. Tato vlastní moc výkonná jest ve věcech zemských představována královským českým dvorským kancléřem, jehož pravomoc se však vztahuje na všechny země koruny české; v tomto bodu fundamentálky upravují i poměr koruny české k monarchii. Království české má dále samostatné zastoupení v delegacích.

Fundamentálky uznávají vyrovnání s Uhry z r. 1867 a přistupují k němu (čl. VI.—VIII.). Uznávají dále věci společné, jak jsou tímto vyrovnáním stanoveny (čl. I.—III.). Státoprávní titul společného panovníka jest „císař a král“. Do delegací volí sněm království českého přímo 15 delegátů (čtvrtinu celé delegace předlitavské) a 8 náhradníků (čl. IV.). Jinak však se přijímají za platná ustanovení, která byla smluvena ve vyrovnání s Uhry o zřízení, o oboru delegací a o vyřizování osnov v nich (čl. V.).

Všechny věci, které se týkají království českého a které nebyly prohlášeny za společné celé monarchii, náležejí v zásadě co do zákonodárství na sněm království českého a, pokud se týče správy, české zemské vládě (čl. IX.). Z této zásady připouští však čl. X. důležitou výjimku potud, že sněm uznává toho potřebu, aby zákonodárství v určitých věcech bylo přeneseno na sjezd delegátů oběsíláný sněmy zemskými. Věci takovéto jsou prohlášeny za společné královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným a jsou zde také vypočteny (čl. XI.). Správou jich bude pověřeno ministerstvo, které by se skládalo z ministrů odborných zřízených pro tyto věci, dále ze dvorských kancléřů, po případě zemských ministrů jim na roveň postavených, šetříc při tom poměru hlasů mezi nimi. Nejvyšší správa věcí zemských přísluší však v zemích koruny české královskému českému dvorskému kancléři, který jest také pověřen prováděním zákonů usnesených na sjezdu delegátů, pokud k tomu má přistoupiti spolupůsobení úřadů jemu podřízených. V oboru těchto věcí nese jen on odpovědnost (čl. XIII.).

Na věci vyčtené v čl. XI. přispívá království české určitou kvotou, o které se dohodnou deputace sněmů zemských. Stejným způsobem se ujednává kvota, kterou má odváděti království české na obecný státní dluh. Opatření tyto přísluší zákonodárství zemskému (čl. XIV.).

O věcech, které se týkají práva domovského, právodních listů, policie nad cizinci, sčítání lidu, vzájemnosti při výkonu soudních nálezů a v uznávání akademických hodností i vysvědčení veřejných ústavů vyučovacích, konečně o zákonodárství, jakým způsobem bylo by vyřizovati věci společné, jest království české

ochotné dohodnouti se s ostatními královstvími a zeměmi. Způsob jejich vyřizování stanoví deputace sněmů (čl. XVI.).

Vedle sjezdu delegátů jest k vyřizování určitých věcí zřízen zvláštní sbor, senát. Ten by se skládal z části ze členů dědičných, z části, a to z polovice, ze členů panovníkem doživotně jmenovaných, z teren navrhovaných od sněmů zemských v poměru k důležitosti jednotlivých království a zemí. Obor působnosti senátu jest vyměřen v čl. XVII., ve kterém se zároveň stanoví, že sněmu království českého jest vyhrazeno přivolení ve všech věcech, které se týkají státoprávního postavení koruny české. Rovněž jest nutné přivolení sněmu, má-li dojít k nějaké změně na těchto fundamentálních člancích, které tvoří základní zákon zemský království českého. Dojde-li v tomto směru nebo při provádění těchto fundamentálních článků k jednání prostředkem deputací s jinými královstvími a zeměmi, bude království české zastoupeno deputací jeho sněmem přímo volenou (čl. XVIII.).

Jasněji určují státoprávní a ústavní poměry království českého resp. koruny české osnovy zákonů smluvené mezi vládou a českými vůdci a to: osnova zemského zřízení pro království české, osnova zákona o sjezdu delegátů a osnova zákona o senátu.

Podle osnovy zemského zřízení pro království české jest toto království zároveň „se zeměmi vtělenými v korunu českou státoprávně samostatný člen říše spojené pod vládou císařské dynastie habsbursko-lotrinské a jako takový (t. j. samostatný člen) a mocí své vlastní svrchovanosti není odvislé od nižádného z ostatních království a zemí“ (§ 1). Země koruny české jsou dědičné v mužském a ženském potomstvu této dynastie a, vymřela-li by tato dynastie, jest sněmům těchto zemí výslovně zaručena svobodná volba krále (§ 4). Zavádí se zvláštní státní příslušenství ke koruně české, které jest podmínkou způsobilosti k úřadům zemským (§ 32).

Sněm království českého ve schůzi dne 10. října přijal (po odchodu Němců) zákon o ochraně národnosti, návrh na změnu volebního řádu i články fundamentální jednomyslně zároveň s adresou, ve které platné dokonání základních zákonů zemských se vyhrazovalo sněmu korunovačnímu. Rovněž sněm markrabství moravského (také po odchodu Němců) ve schůzi dne 31. října 1871 jednomyslně přistoupil na státoprávní vyrovnání a na fundamentálky, žádal však m. j., aby počet poslanců vypadající na markrabství do delegací byl volen přímo ze sněmu moravského a prohlášoval za přiměřené, aby vedle královského českého dvorského kancléře stál kancléř, který by byl odpovědný panovníkovi a sněmu markrabství moravského a spravoval věci zemské. Naproti tomu sněm vévodství slezského protestoval proti českému vyrovnání; jen slovanští poslanci (počtem čtyři) vyslovili dne 14. září rozhodný nesouhlas s tímto protestem a prohlásili se zcela otevřeně pro vyrovnání s českým národem.

Vyrovnání s Čechy nebylo provedeno. Rada nepřátel českého národa, jak vnitřních, tak i vnějších dovedla císaře, povahou bez-

tak silně vrtkavého, v jeho původně pevném odhodlání provést vyrovnání s Čechy, zviklati. Vláda Hohenwartova měla sice pro zamýšlené vyrovnání s Čechy na říšské radě potřebnou dvoutřetinovou většinu již zajištěnu, ale osud vyrovnání se stával čím dále tím nejistějším. Za takových nepříznivých předzvěstí došlo dne 20. října 1871 za předsednictva císařova ke korunní radě, na které si císař rozhodnutí vyhradil; ale již ten den bylo jisté, že se císař rozhodl proti vyrovnání.

Této korunní radě byli přítomni: císař jakožto předseda, říšští ministři Beust, Kuhn, Lonyay, ministr císařského dvora svob. pán Wenckheim, předseda uherského ministerstva hr. Andrassy a předlitavští ministři. Všichni říšští ministři, Andrassy a předlitavský ministr financí svob. pán Holzgethan postavili se se vši rozhodností proti vyrovnání s Čechy. Andrassy se opřel tomu, aby vyrovnání z r. 1867 bylo předkládáno ještě nějakému zákonodárnému sboru a mluvil velmi rozhodně proti jakýmkoli změně ústavy. Říšský ministr války svob. pán Kuhn tvrdil, že vyrovnání s Čechy znamená zkázu armády, finanční ministr Holzgethan dokazoval, že fundamentálky a státní bankrot jest proň totožné. Hohenwart a Schaeffle hájili z přesvědčení vyrovnání s Čechy smluvené a panovníkem také schválené. Na adresu sněmu českého z 10. října navrhovaly obě strany vydání příslušného reskriptu (každá strana ovšem jiného); znění těchto reskriptů bylo také od nich již připraveno.

Císař v této korunní radě rozhodnutí neučinil, ale již den na to po konferenci s říšskými ministry oznámil v ministerské radě kabinetu Hohenwartovu, že se rozhodl pro znění reskriptu, jak navrhovali říšští ministři, a vyzval Hohenwarta a Schaeffleho, aby působili na české vůdce, aby vstoupili na říšskou radu. Vůdcové čeští Clam-Martinič, Dr. Rieger a Dr. Pražák přišedše v zápatí na to do Vídně odmítli přistoupiti na znění reskriptu podle návrhu říšských ministrů. Takřka v poslední chvíli podal Clam-Martinič a Dr. Rieger prostřednictvím hr. Hohenwarta císaři pamětní spis, ve kterém kladou důraz na to, že vše, co až dosud bylo na sněmu království českého přijato, bylo s vládou pečlivě smluveno a císařem také předem schváleno, trvají na splnění daných úmluv připomínajíce, že zněním předkládaného jim reskriptu podle návrhu říšských ministrů jest dílo vyrovnávací opuštěno a že na takovýto reskript sněm království českého se vsí určitostí volby do říšské rady odepře. To vše bylo však bez jakéhokoli účinku. Císař rozhodnuv se proti vyrovnání s Čechy, ačkoli je byl již schválil, nedal se od tohoto rozhodnutí odvrátiti. Dne 28. října 1871 požádal císař hr. Hohenwarta, aby podepsal reskript navržený říšskými ministry. Avšak Hohenwart odepřel a podal zároveň s ministry Schaefflem, Habětinkem a Jirečkem demisi, která byla také přijata. Na jeho místo nastupuje svob. pán Holzgethan.

Sněmu království českého byl vydán nový reskript z 30. října 1871, ve kterém se praví, že na právních poměrech vytvořených vyrovnáním z r. 1867 nelze již ničeho měniti; poněvadž pak státoprávní poměry zemí neuherských byly prý základními zákony státními rovněž již upraveny, lze poměry ty měniti jen s přivolením obou sněmoven říšské rady; na základě toho se sněm království českého pod těžkou odpovědností vyzývá, aby k velikému dílu smíření obeslal říšskou radu. Reskript tento byl přečten ve sněmu dne 4. listopadu a zodpověděn resolucí dne 8. listopadu 1871 jednomyslně přijatou, ve které sněm na právním svém přesvědčení v plném obsahu setrvává. V zápětí na to byl sněm království českého rozpuštěn a tím vyrovnání s Čechy bylo zmařeno.

Po zmaru vyrovnání s Čechy byla hlavní starost vídeňské vlády zdolati státoprávní odpor Čechů. Poněvadž však tento státoprávní odpor se opíral o zemský sněm tím, že zemské sněmy mohly odeprítí vykonati volby do říšské rady, rozhodla se vláda odpoutati říšskou radu od sněmů a zavéstí přímé volby do říšské rady. Znamenalo to sice státní převrat, ale na tom vládě nezáleželo. Skutečně zákonem z 2. dubna 1875 bylo zemským sněmům odňato právo obesílati říšskou radu a byly zavedeny přímé volby do říšské rady.

Zákonem tímto byl zvýšen počet členů poslanecké sněmovny na 353; počet ten byl rozvržen číselně na jednotlivá království a země, při čemž se německým zemím a krajům měřilo lépe než zemím a krajům neněmeckým. Volilo se podle zemí ve čtyřech kuriích: velkostatkářů resp. nejvyšších poplatníků, měst, obchodníků a živnostenských komor a obcí venkovských. Náležitosti práva hlasovacího a volitelnosti byly ponechány prozatím tytéž jako do sněmů zemských.

Zavedením přímých voleb do říšské rady byla státoprávnímu odporu českému zasažena rozhodná rána. Na příště už nezáleželo na tom, zda sněm království českého má většinu českou či německou, poněvadž o otázce, je-li obeslati říšskou radu čili nic, nerozhoduje již sněm, nýbrž volební okresy, resp. ti, kdož ve volebních okresích za poslance jsou zvoleni.

Ale zavedení přímých voleb do říšské rady má ještě další státoprávně velmi důležitý důsledek. Poněvadž se nyní do říšské rady volí přímo, není říšská rada již nějakou komorou zemí, nýbrž stává se samostatným zastupitelským sborem nezávislým na bytí a vůli zemských sněmů, do kterého volební právo jest také samostatně upraveno. Nová centralisace z toho vyplývající jest patrná.

Zavedení přímých voleb do říšské rady mělo skutečně účinek, jak vláda očekávala. Ohledy politické přímo vyžadovaly přítomnosti zástupců českého národa na říšské radě, a síla české-

ho trpného odporu proti říšské radě pozvolna ochabovala. V r. 1874 vstoupili na říšskou radu čeští poslanci z Moravy a v r. 1879 (dne 23. září) vstoupili tam i čeští poslanci z království, když byli podali zvláštní státoprávní ohrazení proti říšské radě; císař pak ve své trůnní řeči zvláště je vítal, byť se tak stalo, jak v trůnní řeči se praví, „s úplným zachováním jejich právního přesvědčení“.

Vstoupením Čechů do říšské rady státoprávní zápas českého národa formálně končí, neboť vstoupení na říšskou radu znamená obsahově vstoupení na půdu ústavy, byť i státoprávní ohrazení z 23. září 1879 podané tehdejšími českými poslanci (a podávané pak každým národním poslancem českým při vstupu jeho na říšskou radu až do zániku monarchie) formálně znamenalo pravý opak.

V dalším vývoji se říšská rada ještě více odpoutávala od zemských sněmů. Ještě podle zákona z r. 1875 bylo volební právo do říšské rady závislé na volebním právu do zemských sněmů. Ale dále bylo volební právo do říšské rady již upravováno samostatně. Novelou z 4. října 1882 byl ve třídě měst a obcí venkovských census snížen na pět zl. a zákonem z 5. prosince 1896 byl census snížen dále na čtyři zl. V tomže roce byla základním zákonem státním z 14. června 1896 zavedena t. zv. pátá kurie, t. j. nová třída, ve které právo hlasovací vykonává každý rakouský státní občan mužského pohlaví, svéprávný, zletilý, který není po zákonu z práva hlasovacího vyloučen a má v obci, ve které má vykonati právo hlasovací, aspoň šest měsíců, čítajíc ode dne vypsání voleb, své bydliště; census se v této třídě nevyhledává.

Pronikavá změna byla zavedena základním zákonem státním z 26. ledna 1907; jím odstraněny dosavadní kurie a zavedeno t. zv. všeobecné právo hlasovací. Podle tohoto zákona má právo hlasovací každý státní občan mužského pohlaví, zletilý a svéprávný, který po zákonu není z práva hlasovacího vyloučen a má v obci, ve které jest jemu voliti, aspoň jeden rok své řádné bydliště. Volitelný jest každý volič, který dokonal 30. rok svého věku a jest aspoň tři roky rakouským státním občanem. Počet členů poslanecké sněmovny se rozmnožuje na 516; počet ten se rozvrhuje na jednotlivá království a země (z toho mají Čechy 150, Morava 49, Slezsko 15 poslanců).

Zavedením všeobecného práva hlasovacího přizpůsobovala se říšská rada požadavkům doby (do zemských sněmů všeobecné právo hlasovací zavedeno nebylo). Ale i jinak vlivem politických poměrů váha říšské rady proti zemským sněmům stoupala. Důsledek toho byl, že se ústava prosincová, přes všechny protesty zástupců českého národa, pomalu úplně vžila a stala se takto až

do pádu monarchie lotrinské konečnou úpravou státoprávních poměrů zemí koruny české jak ku královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným, tak i k celkové monarchii lotrinské.

§ 77. Ústřední úřady.

Nový duch, který vnáší tato doba ve veřejný život, jest patrný také v ústrojí ústředních úřadů. Nejen mizí dosavadní roztržičnost ústřední správy a v tuto správu se zavádí jednotnost, nýbrž i ústřední úřady se modernisují.

Ještě v březnu r. 1848 dosavadní úřady dvorské se nejvyšším rozhodnutím (ze 17. března 1848) proměňují v ústavní odpovědnou ministerskou radu. Tato ministerská rada čítá původně pět ministerstev: věci zahraničních a císařského domu, války, vnitra, financí a spravedlnosti. Během téhož roku přibyla další tři ministerstva: kultu a vyučování, obchodu, živností a veřejných staveb, zemědělství a hornictví. Většina z těchto ministerstev měla však v důsledku samostatné ústavy uherské z r. 1847-48 a zvláštního odpovědného ministerstva uherského pravomoc dočasně omezenou jen na země neuherské.

Když t. zv. sylvestrovskými patenty byla ústava březnová odvolána, byla provedena také změna v ústředních úřadech. V dubnu 1852 byla ministerská rada zrušena a místo ní dosazena státní konference; členové její byli odpovědní výlučně jen panovníkovi. Ministerstva se stala v podstatě odbory státní konference, a jejich přednostové, ministři, měli předkládati své návrhy panovníkovi prostředkem kabinetní kanceláře. Ministři měli se scházeti v konferenci pod předsednictvím panovníkovým a svolávání této konference bylo dáno úplně do vůle panovníkovi. Ve skutečnosti však se tato státní konference scházela zřídka, neboť panovník nejčastěji vyřizoval návrhy jednotlivých ministerstev sám. Byl zaveden zase režim kabinetní jako za císaře Františka I. a ministerským předsedou byl v podstatě panovník sám.

Zároveň byly zavedeny některé změny v počtu, ve složení a v pravomoci ministerstev. Zrušeno bylo ministerstvo zemědělství a jeho pravomoc byla rozdělena mezi ministerstva vnitra a financí; rovněž bylo zrušeno ministerstvo války a jeho pravomoc byla přenesena na nově zřízené nejvyšší armádní velitelství. Správa policejní byla oddělena od ministerstva vnitra a přikázána nejvyššímu úřadu policejnímu, jehož přednost dostal pořadí ministra a tím také místo a hlas ve státní konferenci. Dále byl ustaven nejvyšší úřad pro účetní kontrolu, jakožto úřad ministerský.

Po pádu absolutismu nastaly přechodně některé změny a přesuny v ústředních úřadech a jakýsi trvalý stav byl zaveden teprve důsledkem vyrovnání s Uhry.

Ústavní a správní přestavbou monarchie způsobenou vyrovnáním z r. 1867 vznikly dva druhy ústředních úřadů, a to:

1. ústřední úřady pro celou monarchii,
2. ústřední úřady pro království a země na říšské radě zastoupené.

Ad 1. Ústřední úřady pro celou monarchii jsou:

- a) ministerstvo zahraničních věcí a císařského a královského domu,
- b) říšské ministerstvo války, které se od r. 1899 nazývalo společně (nikoli již říšské),
- c) ministerstvo říšských financí, které později bylo také pověřeno správou Bosny a Hercegoviny,
- d) společný nejvyšší účetní dvůr.

Pravomoc těchto ústředních úřadů jest dána již jejich pojmenováním.

Ad 2. Ústřední úřady pro království a země na říšské radě zastoupené neboli ústřední úřady předlitavské lze celkem dělití ve dva druhy, a to:

- a) ústřední úřady správní,
- b) ústřední úřady pro soudnictví.

Ad a). Ústřední úřady pro správu v nejšířším slova smyslu jsou ministerstva. K dosavadním předpisům o pravomoci a působnosti ministerstev přistupují nyní základní zákon státní z 21. prosince 1867, čís. 145 ř. z. o moci vládní a výkonné a z části i zákon čís. 44-1868 o politických úřadech správních.

V r. 1867 resp. 1868 jsou tato ministerstva:

- aa) ministerstvo vnitra,
- bb) ministerstvo kultu a vyučování,
- cc) ministerstvo orby,
- dd) ministerstvo obchodu,
- ee) ministerstvo financí,
- ff) ministerstvo spravedlnosti,
- gg) ministerstvo zemské obrany.

K tomu dlužno přičísti ministerskou radu jakožto sbor ministrů pod předsednictvím ministerského předsedy; v pravomoc její spadá zejména udávati směrnice celkové politiky vládní. Dále předsednictvo ministerské rady, které jednak obstarává kancelářské práce ministerské rady, jednak jest výkonným orgánem předsedy ministerstva.

Působnost výše uvedených ministerstev jest dána již jejich pojmenováním.

V dalším vývoji až do převratu přibyla ještě další čtyři ministerstva a to: ministerstvo železnic, ministerstvo veřejných prací, a za světové války ministerstvo pro sociální péči a ministerstvo lidového zdravotnictví, takže Předlitavsko mělo při převratu jedenáct ministerstev.

Ad b). Ústřední úřady v oboru soudnictví jsou:

aa) nejvyšší soud jakožto dovolací a zrušovací stolice pro soudy první a druhé stolice,

bb) říšský soud zřízený základním zákonem státním čís. 145-1867 jakožto rozhodující soud při určitých kompetenčních konfliktech a jakožto nalézací soud při určitých majetko-právních nárocích proti státu předlitavskému nebo proti jednotlivé zemi tohoto státu a o stížnostech státních občanů do porušení politických práv jim ústavou zaručených,

cc) správní soud zřízený zákonem z 22. října 1875 čís. 36 ř. z. ex 1876 jakožto soud nalézací ve všech případech, kdy někdo tvrdí, že mu bylo protizákonným rozhodnutím nebo opatřením správního úřadu v jeho právech ublíženo.

Všechny tyto ústřední úřady mají své sídlo ve Vídni.

Kapitola II.

§ 78. Poměr zemí českých k říši německé.

Země koruny české byly zastoupeny v německém Bundu; ovšem poměr tento jest povahy již ryze mezinárodní. V r. 1848 objevuje se však v Německu snaha opět blíže připoutati k říši německé s jinými zeměmi rakouskými také země české a to na podkladě státoprávním.

T. zv. předběžný parlament (Vorparlament) ve Frankfurtu, když se ustanovil na tom svolati ústavodárně národní shromáždění německé, které by samo stanovilo budoucí ústavu Německa, zvolil k vyřízení dalších běžných věcí výbor čítající 50 členů, kterému uložil přibrati šest osob z monarchie lotrinské. Výbor tento skutečně tak učinil a z těchto šesti osob vybral také Františka Palackého jakožto zástupce kmene českého, a zvláštním dopisem vyzval jej do Frankfurtu. Avšak Palacký listem z 11. dubna 1848 odmítl i sám přijati členství v tomto výboru i za sebe poslati jiného „bezpečného vlastence“ obšírně toto odmítnutí odůvodniv.

Palacký zde praví, že jest Čech rodu slovanského a že jeho národ jest sice malý, ale odjakživa zvláštní a sám o sobě stávající. I kdyby bylo lze připustiti, že koruna česká byla kdy s říší německou ve svazku manském, není nijaké pochybnosti ve

vnitřních věcech o svrchovanosti a svézákonnosti zemí českých. Dosavadní spojení zemí českých s říší německou byl svazek nikoli národa s národem, nýbrž panovníka s panovníkem; žádá-li tudíž kdo, aby nadto národ český sám se spojil s národem německým, jest to požadavek nový, nemající nijakého historického základu.

Avšak i s hlediska rakouského nutno odmítnouti účastnění na ústavodárných pracích v Německu, neboť říše rakouská musí býti na říši německé naprosto nezávislá, a kdo žádá, aby se Rakousko připojilo k Německu, žádá od něho sebevraždu.

Odmítnutí Palackého působilo sice mohutným dojmem v národě českém, ale na stavu věcí nezměnilo ničeho. Vláda vídeňská nařídila volby do ústavodárného sněmu frankfurtského. Proti těmto volbám se zdvihl v zemích českých silný odpor.

V Čechách nejv. purkrabí hr. Stadion povolal si deset vynikajících členů Národního výboru všech stran a vyzádal si od nich dobré zdání o této věci. Dotázaní se vyslovili jednomyslně proti volbám a také to náležitě odůvodnili.

Důvody uváděné proti volbám byly tyto:

1. na místo dosavadního spolku německých knížat má nastoupiti spolek národů a k tomu národ český nemůže býti nucen rozkazem ministerským;
2. neví se, jaká bude ústava nové říše, v níž 36 států německých chce se sloučiti;
3. Čechové potřebují síly své k upravení poměrů domácích;
4. vypsaní voleb ministerstvem odporuje kabinetnímu listu z 8. dubna, kterým rozhodování o zemských věcech bylo zaručeno sněmu zemskému;
5. žádost Čechů o spojení zemí koruny české byla odkázána na svolení stavů moravských a slezských, ačkoli právo historické mluví pro jejich spojení; tím spíše nutno ponechati zemskému sněmu rozhodnutí o svazku se zeměmi odlehlými;
6. zavedením voleb by vznikly různice v zemi;
7. spolek s Německem se neodmítá naprosto, nýbrž jen takový, při kterém samostatnost Rakouska a koruny české nebude zkrácena.

Rovněž Národní výbor v pamětním spisu podaném zvláštní deputací králi Ferdinandovi odmítá volby do ústavodárného sněmu frankfurtského.

V tomto pamětním spisu klade se důraz na to, že obeslání sněmu frankfurtského jest na újmu svobodného rozvoje země české, ale zároveň také na újmu dynastie a celé monarchie.

Ale i sněm moravský ve schůzi konané dne 28. dubna 1848 na návrh zemského výboru se rozhodně ohradil proti volbám do sněmu frankfurtského a „proti připojení markrabství moravského k novému německému spolku“ z důvodů celkem obdobných jako Národní výbor v Čechách.

Přes to vláda vídeňská nařídila volby do ústavodárného sněmu frankfurtského také v zemích koruny české a volby ty byly

také v těchto zemích, avšak jen v krajích německé národnosti, provedeny. Takto na ústavodárném sněmu frankfurtském nebylo zástupců českého národa; byli tu jen zástupci z německých krajů zemí českých. Přes to se však na tomto sněmu rozhodovalo spolu s ostatními zeměmi rakouskými náležejícími k německému Bundu také o zemích českých a ústava „německé říše“, na které tento sněm pracoval, měla se původně zajisté vztahovati i na země české. Ze dvou stran, které se na ústavodárném sněmu frankfurtském utvořily, byla to t. zv. strana velkoněmecká, vedená Rakouskem a mající zde s počátku rozhodnou většinu, která usilovala o zachování dosavadního stavu věcí a o udržení německého Bundu v jeho původním územním rozsahu; tím zajisté trvala také na spojení zemí rakouských a tudíž i českých se zeměmi německými.

Avšak snahy ústavodárného sněmu frankfurtského o nové vybudování říše německé ztroskotaly naprosto. Ústava říše německé přijatá ústavodárným sněmem, nevstoupila vůbec v život a ústavodárný sněm frankfurtský, přesídlivší zatím do Stuttgartu, byl záhy na to rozehán. Revoluční rok 1848 na skladbě německého Bundu nezměnil takto ničeho a rovněž všechny další pokusy o reformu Bundu zůstaly bez jakéhokoliv výsledku. Země koruny české zůstávají v Bundu a zastupuje je zde císař rakouský ve státoprávní funkci krále českého. Teprve v r. 1866 mírem pražským německý Bund ve skutečnosti padá a tím přestávají také jakékoli právní vztahy zemí koruny české k říši německé.

Kapitola III.

Státoprávní povaha zemí koruny české.

§ 79. Svazek zemí koruny české.

Ústavní listiny vydané v monarchii lotrinské od r. 1848 neobsahují ničeho o nějakém (zvláštním) státoprávním svazku zemí koruny české. Již kabinetní list z 8. dubna 1848 nevyřídil, jak výše bylo řečeno, kladně druhou petici pražskou za „obnovení nezrušitelného svazku mezi zeměmi ku koruně české patřícími a neškodné obzvláštním provinciálním prospěchům jich sjednocení“, nýbrž odkázal vyřízení této věci na příští říšský sněm. Ústava dubnová nezná nějaký státoprávní svazek zemí koruny české. Země koruny české jsou pouhými říšskými zeměmi bez jakýchkoli zvláštních historických pojmů; ve výpočtu říšských zemí,

pro které platí tato ústava dubnová, nejsou země české ani uvedeny pospolu a výraz koruna česká zde úplně chybí. Rovněž tak jest tomu i v ústavní osnově sněmu kroměřížského.

Ústava březnová z r. 1849, jakožto ústava unitaristická a centralistická, zná jen korunní země jakožto provincie jednotného státu. Všechny tyto korunní země mají vůči jednotné říši stejné státoprávní postavení; nějakých zvláštních státoprávních svazků mezi nimi není.

Říjnový diplom jest sice ústavou federalistickou, ale federalism říjnového diplomu jest federalism zemský neboli provinciální, nikoli korunní neboli skupinový. Výraz česká koruna v tomto diplomu obsažen není, ačkoli na druhé straně se mluví zde o zemích koruny uherské. Stejně o nějakém svazku zemí českých mlčí ústavy i únorová i prosincová.

Z těchto skutečností nelze však vyvozovati, že by historický svazek zemí koruny české již také úplně pominul. Doklady existence tohoto svazku máme jednak z aktů, při kterých jde o úkon královské moci specificky české, kterou výkonná moc plynoucí z jiné státní moci nahraditi nemůže; na př. akt krále českého jakožto seniora lén ku koruně české náležitých. Jednak dále z aktů povahy mezinárodní, které podávají svědectví o svrchovanosti koruny české.

Do první řady spadají mimo jiné tyto akty: manský list na arcibiskupství olomoucké z 20. listopadu 1855, manský list na vévodství těšínské arcivévodovi Albrechtovi z 10. července 1858, revers arcivévody Albrechta na léno vévodství těšínského z 5. května 1858, manská přísaha Jana knížete Liechtenštejna na zděděné statky na Moravě z 26. března 1859.

Do druhé řady náleží státní smlouva mezi „Rakouskem“ a Bavorskem na úpravu hranic mezi Čechami a Bavorskem z 24. června 1862 čís. 51 ř. z. Ve smlouvě této čteme v člancích 5., 9., 10., 16. atd., že koruna bavorská postupuje určitý dílec svého území s plnou svrchovaností koruně české, a naopak zase koruna česká postupuje s plnou svrchovaností určitý dílec svého území koruně bavorské. Že koruna bavorská byla v té době státem svrchovaným, jest nesporné. Staví-li se však koruna česká koruně bavorské na roveň jako jí úplně rovnocenná, jest neméně nesporné, že koruna česká jest i v r. 1862 v právu mezistátním pokládána za stát svrchovaný, jakožto státoprávní svazek zemí českých.

Historický svazek zemí koruny české dosvědčují dále reskript z 26. září 1870, ve kterém se mluví o koruně české a reskript z 12. září 1871, ve kterém panovník prohlašuje, že má v paměti státoprávní postavení koruny české. Věta tato znamená, jak také již výše v § 76. bylo řečeno, že ústavní zákony vydané od r. 1848 v monarchii lotrinské neupravily veškero právo veřejné a zejména

na že nezrušily historické základy poměru jednotlivých království a zemí k celkové monarchii. Význam této věty stoupá ovšem tím více, že ji vyslovuje sám panovník, který přes všechny pokroky konstitucionalismu zůstal stále takřka absolutním zákonodárcem.

Důsledkem reskriptu z 12. září 1871 také články fundamentální, byť i v podstatě upravovaly státoprávní poměr spíše jen království českého k celkové monarchii, znají svazek zemí koruny české, který jest zejména pojištěn také ustanovením čl. XIII., že nejvyšší správa věcí zemských v zemích koruny české přísluší českému dvorskému kancléři. (Viz ostatně i výše § 76.)

Rovněž osnova zemského zřízení království českého z r. 1871 mluví o svazku zemí koruny české.

Podle § 1 této osnovy (viz i výše v § 76) jest království české zároveň „se zeměmi vtělenými v korunu českou státoprávně samostatný člen říše spojené pod vládou císařské dynastie habsbursko-lotrinské a jako takový (t. j. samostatný člen) a mocí své vlastní svrchovanosti není závislé na nižádném z ostatních království a zemí“. A v § 5 se výslovně stanoví, že „země koruny české, totiž království české, markrabství moravské a vévodství slezské“ jsou spolu osobou společného panovníka a „svazkem ku koruně navždy nerozlučně spojeny, avšak na sobě nezávislé“. Vzájemné vztahy jejich jest upravití svobodnou dohodou zemských sněmů těchto zemí a královskou sankcí. Králi však zůstává vyhrazeno právo vyzvatí zemské sněmy těchto zemí ku společné poradě nebo k jednání prostředkem deputací a zejména k účastenství na korunovačním zemském sněmu.

Výše uvedené akty státní mají ovšem skutečnou hodnotu dosti záhadnou. Reskripty provedeny nebyly a články fundamentální, ani osnova zemského zřízení království českého se nestaly zákonem. Přes to však význam těchto aktů nelze podceňovati.

Dlužno znovu opakovati, že zejména reskript z 12. září 1871 jest jasným dokladem toho, že ústavní zákony vydané v monarchii lotrinské od r. 1848 nevyčerpaly právní poměry jednotlivých království a zemí k celkové monarchii. K tomu nesluší zapomínati, že ústavní listiny od r. 1848 vydané mají značné mezery právě v oboru práva veřejného. Přihlédneme-li na př. ku právu monarchickému, vidíme sice, že ústava dubnová z r. 1848, ústava březnová z r. 1849, jakož i ústavní osnova sněmu kroměřížského právo toto, ovšem v obrysech jen nejhrubších, upravují. Avšak ústavy ty buď vůbec v život nevstoupily, anebo měly trvání jen velmi krátké. Naproti tomu ani říjnový diplom, ani ústava únorová, ani ústava prosincová o právu monarchickém neustanovují ničeho: nejen právo nástupnické, nýbrž ani otázka zletilosti panovníkovy, otázka vladařská atd., nejsou upraveny. Ústavy ty

však již jasně rozlišují mezi věcmi říšskými a zemskými, mezi právem říšským a právem zemským. Právo říšské nemá tudíž o této otázce nijakého ustanovení.

Poněvadž však ústava prosincová, která platila až do zániku monarchie, výslovně vypočítává věci, které spadají v obor zákonodárství říšského a všechny ostatní věci zde nevyjmenované přikazuje sněmům zemským, a poněvadž dále mezi věcmi, které jsou podle této ústavy vyhrazeny zákonodárství říšskému, není uvedeno právo monarchické, vyplývá z toho, že úprava práva monarchického spadá v pravomoc sněmů zemských; jinými slovy řečeno: právo monarchické jest věcí zemskou, nikoli říšskou. To znamená pro země koruny české, že zde platí historické monarchické právo české v celém svém obsahu a rozsahu, tedy zejména také, kdyby panující rod vymřel, právo generálního sněmu zemí koruny české voliti nového krále. Trvá-li však generální sněm zemí koruny české, trvá zajisté i sám svazek zemí koruny české.

Z výše uvedeného vysvítá, že i po r. 1848 svazek zemí koruny české po právu trvá. Ovšem ve skutečnosti se tento svazek po r. 1848 již neosvědčuje, resp. nepřihlíží se k němu jakožto skutečně existujícímu. Dlužno tudíž říci, že po r. 1848 koruna česká jakožto svazek zemí koruny české již se neuplatňuje.

§ 80. Země koruny české jednotlivě.

Státoprávní povaha zemí koruny české jest od r. 1848, nepřihlížíme-li ovšem ke kabinetnímu listu z 8. dubna 1848 a k pokusu o české vyrovnání v r. 1871, upravena úplně stejně.

Ústava dubnová z r. 1848 spatřovala v zemích těchto pouhé země jakožto provincie jednotného svazku říšského. Podle ústavní osnovy sněmu kroměřížského jsou země české „říšské země“ mající autonomii; mají vlastní ústavu, vlastní sněmy zemské, i vlastní zemskou moc výkonnou. Podle ústavy březnové a podle zemských ústav z r. 1849 jsou země české nerozdílné části jednotného císařství rakouského a korunní země tohoto císařství s vlastní ústavou, s vlastním zákonodárstvím, avšak bez vlastní zemské moci výkonné. Jsou to svazky autonomní a samosprávné.

Naproti tomu podle přílohy ke kabinetnímu listu z 31. prosince 1851, čís. 4. ř. z. z r. 1852, která obsahovala zásady pro organická zařízení v korunních zemích rakouského císařského státu, jsou země koruny české jakožto země korunní už jen pouhými správními obvody, nemajícími ani autonomie, ani samosprávy. Zemím nejsou zaručeny ani jejich hranice, neboť obvody zemí mohou býti z důvodů správních měněny.

Změny přímo zásadní zavedly v tomto směru říjnový diplom a ústava únorová. Obě tyto ústavy zachovávají s ústavami předchozími tradici stejnou v tom, že stanoví na celé oblasti monarchie lotrinské jednu a jedinou moc výkonnou a vládní a to říšskou, a rovněž jednu a jedinou říšskou moc soudcovskou. Moc vládní a výkonná přísluší císaři a vykonává se císařem resp. ministry a jim podřízenými úřady, moc soudcovská se vykonává jménem císařovým státními soudy. Ale v oboru moci zákonodárné jest tu poměr naprosto odlišný.

Pravomoc v oboru moci zákonodárné se dělí na říšskou a zemskou. Jest tu zákonodárství říšské a zákonodárství zemské a důsledkem toho právo říšské a právo zemské. Zákonodárnou moc říšskou vykonává císař spolu s říšskou radou, zákonodárnou moc zemskou vykonává císař ve státoprávní funkci krále českého (v ostatních zemích neuherských jako hlava dotčené země) spolu se zemskými sněmy. Říšské zákonodárství a zemské zákonodárství jsou na sobě naprosto nezávislé: říšské zákonodárství nemůže zasahovati v zákonodárství zemské, ani je jakýmkoli způsobem nahrazovati — zásada platná v říši německé, že říšský zákon ruší zákon zemský (Reichsrecht bricht Landrecht) zde neplatí — a rovněž ani zákonodárství zemské nemůže zasahovati v zákonodárství říšské nebo je nějakým způsobem nahrazovati. Obor obou zákonodárství jest přesně vymezen. Podle únorové ústavy v obor zákonodárství zemského spadají t. zv. věci zemské ve zřízeních zemských jmenovitě vypočtené, ostatní všechny věci spadají v obor zákonodárství říšského. Na tomto stavu věci provedla ústava prosincová tu změnu, že v § 11 základního zákona státního o zastupitelstvu říšském jmenovitě vypočetla věci, které spadají v pravomoc říšské rady a všechny ostatní věci zde nevypočtené přikázala zemským sněmům.

Zemím koruny české přísluší takto více méně rozsáhlá autonomie. Z doby předchozí zůstala však zemím také povaha svazku samosprávného; jsou to obce vyššího řádu.

Jsou tudíž země koruny české předem korporace práva veřejného s právem autonomie a samosprávy.

Avšak důsledkem autonomie jsou země ještě něco více než pouhé korporace práva veřejného. V oboru moci zákonodárné jsou totiž země koruny české ve věcech, které podle prosincové ústavy nejsou výslovně vyhrazeny říšské radě, naprosto samostatné. Ba lze říci, že jsou to územky již skutečné povahy státní, resp. dokonce již státy. Avšak v oboru moci vládní a výkonné, jakož i v oboru moci soudcovské, jsou země koruny české, poněvadž ne-

mají t. zv. imperia, t. j. nemají vlastní výsosti zemské (právě tak jako ostatní země neuherské), pouhými správními obvody resp. provinciemi bez zemské moci výkonné.

Z tohoto složitého poměru moci zákonodárné a moci vládní a výkonné a soudcovské vyplývá také státoprávní povaha zemí koruny české. Země koruny české (právě tak jako ostatní země neuherské) nejsou státy, ale nejsou ani provincie monarchie lotrinské. Jsou to kompromisní útvary, které mají jen některé znaky povahy státní. Jsou to t. zv. historicko-politické individuality, anebo, poněvadž to nejsou státy, ale mají některé znaky státu, státní zlomky neboli státní fragmenty.

Tato státoprávní povaha státních zlomků neboli fragmentů přísluší zemím koruny české podle říjnového diplomu resp. podle ústavy únorové a prosincové, nikoli důsledkem historického (státního) práva českého. V tomto směru není mezi zeměmi českými a ostatními zeměmi neuherskými nijaký podstatný rozdíl. Přes to však důsledkem t. zv. hmotné (materiální) nepřetržitosti právní zůstávají zemím koruny české určitá práva, kterých ostatní země neuherské nemají. O tom níže v § 81.

Na tomto stavu věcí nebylo v dalším vývoji měněno již ničeho. Následující změny ústavní neměly na státoprávní povahu zemí koruny české (a přirozeně také ostatních zemí neuherských) vlivu.

Kapitola IV.

§ 81. Ústava zemí koruny české.

I v této době má každá ze zemí koruny české svou vlastní ústavu, která jest dána zemským zřízením.

Platná zemská zřízení jsou z r. 1861, vydaná zároveň s ústavou únorovou jako její součástky. Tato zemská zřízení nevyplývají však ze zemských zřízení platných do r. 1848, nýbrž jsou vydána z jednostranné moci panovníkovy; jsou to vesměs oktrojírky. Jako vůbec s hlediska historického státního práva českého všechny ústavy rakouské, vydané od r. 1848, jsou revolucemi, jest revolucí i vydání zemských zřízení z r. 1861, neboť porušují nepřetržitost dosavadního historického práva českého. Mezi historickým právem českým a mezi zemskými zřízeními z r. 1861 není nijaké právní souvislosti. Těmito zemskými zřízeními (právě jako všemi ústavami rakouskými vydanými od r. 1848) jest právní nepřetržitost porušena. Jest tu jiný zákonodárce, který vydává tato zemská zřízení, než zákonodárce podle historického práva českého.

Toto porušení nepřetržitosti právní jest však rázu (jen) formálního. Nesluší totiž přehlížeti, že ústava únorová prohlásila zemská zřízení české, moravské a slezské a základní zákony státní Čech, Moravy a Slezska (právě tak jako zemská zřízení ostatních zemí neuherských za základní zákony státní pro dotčenou zemi). Tím se ústavy zemí koruny české odpoutávají od ústavy říšské a stávají se na ní nezávislými: mohou napříště býti měněny zákonem jen zemským, nikoli říšským. Ale tuto zemskou ústavu tvoří nejen zemské zřízení z r. 1861, nýbrž i veškeré státní právo zemské, dosud platné, t. j. zemské právo, pokud tímto zřízením resp. ústavou únorovou nebylo zrušeno. (To jest nasnadě tím spíše, že ústava únorová jakožto státní akt upravující veřejnoprávní poměry monarchie a království a zemí má právě v tomto oboru značné mezery). Zákony zemské vydané po r. 1861 tuto zemskou ústavu doplňují.

Důsledkem této skutečnosti přecházejí ze staršího práva zemského do nové ústavy právo monarchické, právo manské, právo (národnostní a) jazykové, právo sněmu království českého býti strážcem celistvosti a nedílnosti koruny české, právo generálního sněmu zemí koruny české voliti nového krále, kdyby panující rod vymřel, atd. Rovněž přecházejí do nové ústavy některá zřízení staršího práva, jako instituce: inkolátu, pokud jde o zvláštní práva s ním spojená, dědičných úřadů zemských, korunních statků, královských měst věnných atd. V těchto bodech jest zachována hmotná (materiální) nepřetržitost českého státního práva.

A. Království české.

Království české jest ve věcech zemských zastoupeno zemským sněmem. Zemský sněm se skládá z jedné komory a čítá podle prvotního volebního řádu 241, důsledkem rozdělení university Karlo-Ferdinandovy v r. 1882 na českou a německou 242 poslance. Z toho jest šest členů virilních: arcibiskup pražský a biskupové budějovický, královéhradecký a litoměřický a dva rektorové universit, a 236 volených. Z volených členů vysílají kurie velkostatkářů 70, kurie městská 87 a kurie obcí venkovských 79 členů.

V kurii velkostatkářů se volí ve dvou sborech: první sbor zahrnuje držitele velkostatků stížených svazkem fideikomisním a vysílá 16 zástupců, druhý sbor zahrnuje všechny ostatní držitele velkostatků a vysílá 54 zástupce. Volí se podle soustavy listinné bez zastoupení menšin.

V kurii městské připadají 72 poslanci na města a místa průmyslová; z toho volí Praha 10 poslanců v ten způsob, že pět volebních okresů, na které jest Praha rozdělena, volí po dvou poslancích, Liberec volí tři poslance, Plzeň, Budějovice, Cheb, Kutná Hora, Česká Lípa, Rumburk, Písek, Karlín a Smíchov po jed-

nom poslanci a ostatní města a místa seřazena vždy po dvou až pěti také jednoho poslance. Obchodní komory volí 15 poslanců, a to: v Praze a Liberci po 4, v Chebu 5, v Plzni a v Budějovicích po dvou zástupcích. Volí se podle zásady většinové a k platnému zvolení jest třeba nadpoloviční většiny platně odevzdaných hlasů.

V kurii obcí venkovských se volí 79 zástupců podle soustavy volebních okresů: jest 79 volebních okresů, z nichž každý volí jednoho poslance. Volební okresy jsou sestaveny tak, že několik (2 až 6) soudních okresů tvoří jeden volební okres. K platnému zvolení se vyžaduje nadpoloviční většina platně odevzdaných hlasů.

Volební okresy nebyly vyměřeny ani v kurii měst, ani v kurii obcí venkovských stejnoměrně. Volební okresy s obyvatelstvem českým byly mnohem větší než volební okresy s obyvatelstvem německým. Takto českých poslanců bylo mnohem méně a německých poslanců mnohem více, než jak bylo dáno skutečným počtem obyvatelstva; byla to pověstná volební geometrie Schmerlingova.

Positivních náležitostí práva hlasovacího povšechných, t. j. platných pro všechny tři kurie nebylo; byly jen povšechné náležitosti po stránce negativní, t. j. kdo jest vyloučen z práva voliti. Positivní náležitosti práva hlasovacího byly stanoveny pro každou kurii zvláště.

Všeobecné náležitosti volitelnosti byly: rakouské státní občanství, dokonáný 50. rok věku, svéprávnost a právo hlasovací do sněmu.

Sněm jest svoláván panovníkem pravidelně jednou do roka a to, pokud nic jiného není stanoveno, do Prahy. Předsedá jemu nejvyšší zemský maršálek — titul nehistorický, poněvadž podle staré ústavy předsedou sněmu byl nejvyšší pražský purkrabí — nebo v jeho zastoupení zástupce nejv. zemského maršálka, kteří oba jsou jmenováni panovníkem na dobu celého období. Funkční období sněmu jest šest let. Panovník může však kdykoli sněm rozpustiti; jest však vždy ihned při rozpustění naříditi nové volby do sněmu.

Působnost sněmu jest celkem trojí:

1. zákonodárná,
2. správní,
3. autonomní.

Ad 1). Zákonodárná funkce sněmu zemského záleží v tom, že sněm spolupůsobí v zákonodárství zemském. Obor zákonodárství zemského byl ústavou únorovou resp. zemským zřízením stanoven v ten způsob, že věci, spadající v obor zákonodárství zemského, byly jmenovitě vypočteny.

Věci spadající v obor zákonodárství zemského byly dvojího druhu:

a) věci, které byly přikázány sněmu (a ovšem sněmům všech království a zemí) k úplné jich úpravě jako t. zv. věci výhradně zemské a to:

- aa) zemědělství,
- bb) veřejné stavby, které se uhrážují z prostředků zemských,
- cc) dobročinné ústavy nadané z prostředků zemských,
- dd) rozpočet zemský a vyrovnávání výročních účtů zemských zároveň s rozhodováním o tom, jakým způsobem jest uhraditi potřeby zemské;

b) takové, při kterých bylo vyhrazeno říšské radě stanovití základy a sněmu ponecháno vydati v mezích zákonů říšských podrobnější předpisy. Sem spadaly:

- aa) věci obecní,
- bb) věci církevní a školské,
- cc) úprava příprze a opatřování a ubytování vojska.

Prosincová ústava změnila však tento stav věcí potud, že jmenovitě vypočetla věci, které spadají v pravomoc říšské rady a všechny ostatní věci přikázala sněmům. Odtud obor zemského zákonodárství jest stanoven spíše negativně než pozitivně: v pravomoc zemského zákonodárství spadají všechny věci, které nejsou jmenovitě vyhrazeny říšské radě.

Podle článků fundamentálních a osnovy zemského zřízení z r. 1871 měla býti pravomoc zemského sněmu znamenitě rozšířena. Za věci společné všem královstvím a zemím celé monarchie byly prohlášeny:

- a) věci zahraniční čítajíc v to diplomatické a obchodní zastoupení na venek;
- b) vojenství čítajíc v to válečné loďstvo, avšak s vyloučením povolování nováčků a zákonodárství o tom, jakým způsobem se plní vojenská povinnost;
- c) finanční náklad na věci společné.

Všechny tyto věci měly býti projednávány v delegacích, do kterých království české vysílá přímo delegáty.

Všechny ostatní věci byly v zásadě přikázány sněmu zemskému. Avšak z těch byly vyňaty věci, které sice nebyly prohlášeny za společné královstvím a zemím, ale o kterých bylo prohlášeno za žádoucí, aby byly s ostatními královstvími a zeměmi projednávány podle stejných zásad. Věci ty jsou:

- a) věci obchodní, zejména zákonodárství o clech, zákonodárství o právu obchodním, směnečném a námořním, o mírách a váhách, o patentech, o ochraně známek a vzorků a o ochraně duševního vlastnictví;
- b) zákonodárství o nepřímých daních, o monopolech, regáliích, kolicích a poplatcích;
- c) stanovení mincovnictví a měny;
- d) opatření o komunikačních prostředcích, které se týkají zájmu celé monarchie anebo většího počtu zemí, nebo které spojují obvody několika zemí, dále zákonodárství a správa telegrafů, pošt, železnic a plavby;
- e) stanovení branné soustavy, vojenské povinnosti, povolování nováčků, jakož i zákony, které jsou nutné k udržení jednoty a pohotovosti vojska;

f) ve věcech finančních státní dluh, společné státní jmění, stanovení nákladu na správu společných věcí;

g) zákonodárství o státním občanství a o pobytu a dočasném usazování se cizinců.

Věci zde vypočtené měly býti projednávány na sjezdu delegátů, do kterého sněm vysílá každého roku ze svého středu zástupce.

Na základě toho náleží výhradně v pravomoc zemského sněmu zejména tyto věci: zemské zřízení a volební řád do sněmu zemského, úprava trůnní posloupnosti, věci obecní s výhradou úpravy práva domovského v obcích, věci okresního zastupitelství, veškero školství mimo university a základní zásady o školách národních a gymnasiích, veškero zemědělství, úprava národnostních a jazykových poměrů, úprava právních poměrů samosprávného úřednictva a j. v.

Vedle toho přísluší zemskému sněmu vydávati podrobnější předpisy o určitých věcech, ve kterých říšskému zákonodárství náleží právo stanovití hlavní zásady.

Iniciativa zákonodárná přísluší panovníkovi, zemskému výboru, jakož i jednotlivým členům sněmu.

Ke každému zákonu zemskému jest třeba usnesení sněmu a sankce panovníkovy. Panovník udílí zde sankci jakožto hlava země, tudíž ve státoprávní funkci krále českého. Zákony zemské nejsou však podepisovány orgánem zemské správy (místodržitelem), nýbrž říšským ministrem, který jest orgánem správy říšské, a se sněmem zemským v nijakém styku není. To jest skutečná anomalie, avšak historicky lze ji vysvětliti tím, že zde říšský ministr nahrazuje ministra pro zemi.

Již dávno před r. 1848 vešlo totiž v obyčej, že říšský ministr nahrazoval zemského ministra v určitých aktech, ve kterých bylo třeba podpisu nebo činnosti tohoto zemského ministra, když úřad jeho nebyl obsazen nebo byl zrušen. Za Marie Terezie po r. 1749 předseda direktoria nahrazoval po určité době nejvyššího českého kancléře; za korunovací od Leopolda II. předseda spojené dvorské kanceláře resp. ministr vnitra zastával funkce nejvyššího českého kancléře atd. Možno tedy tvrditi, že i zde říšský ministr nahrazuje ministra pro království české.

Ad 2. Správní funkce zemského sněmu lze rozlišovati ve tři skupiny: jsou to:

- a) správa věcí zemských,
- b) podávání dobrých zdání,
- c) činnost kontrolní.

Ad a). V této funkci spravuje zemský sněm věci zemské jakožto orgán země v její vlastnosti vyššího svazku samosprávného. Činnost tato jest rozsáhlá; sněm zde spravuje jmění zemské.

schvaluje rozpočet zemský, pečuje o potřebné prostředky zemské a opatřuje zemskou správu po stránce osobní.

V podrobnostech sluší uvést: sněm upravuje a schvaluje rozpočet zemský, opatřuje potřebné prostředky zemské (zejména vypisuje a vybírá zemské přírázky ku přímým daním do výše 10%), stará se o zachování zemského jmění, rozhoduje o prodeji a zatížení zemského jmění, spravuje zemské dluhy, zkoumá a schvaluje zemské účty, systemisuje místa zemských úředníků a zřízenců, stanoví platy těchto, jakož i způsob jich jmenování a disciplinární řád pro ně, dává instrukce zemskému výboru a j. v.

Ad b). Zemský sněm podává dobrá zdání o věcech, ve kterých jej vláda vezme v poradě. Hlavní případy sem spadající jsou organisace soudů.

Ad c). Zemský sněm kontroluje správu zemskou ve všech oborech její činnosti; tak zejména dohlédá na činnost zemského výboru a jiných orgánů a ústavů zemských zemskému výboru podřízených a má vrchní dohled nad hospodářstvím obcí a v určitém směru také okresů. Naproti tomu kontrola sněmu nad činností státní správy zemské vykazuje značné mezery. Státní správa zemská není odpovědná sněmu zemskému. Členové sněmu mají ovšem právo interpelovati místodržitele nebo jeho náměstka o věcech, které spadají do působnosti sněmu; interpelovaný jest povinen o interpelaci se prohlásiti; buď ji zodpovědět anebo odmítnouti odpověď s udáním důvodů.

Ad 3. V autonomní funkci sněm zemský jakožto sbor samosprávný obstarává své věci vnitřní, zejména: ověřuje volby do zemského sněmu, volí své činovníky (vyjímajíc předsedu a jeho náměstky, kteří oba, jak již výše bylo pověděno, jsou jmenováni panovníkem), dává souhlas ku trestnímu stíhání nebo k zatčení členů zemského sněmu, udržuje pořádek ve schůzích, udílí dovolenou svým členům a upravuje si v rámci zemského zřízení svůj jednací řád.

Výkonným orgánem zemského sněmu jest zemský výbor. Tento čítá devět členů, kterýmiž jsou: předseda sněmu a osm přisedících, volených sněmem v tento způsob. Dva členy volí kurie velkostatkářů spolu s virilisty, dva členy volí kurie měst a míst průmyslových spolu s obchodními komorami, dva členy volí kurie obcí venkovských a zbývající dva členy volí plně shromáždění sněmu. Volí se podle zásady naprosté většiny. Za každého přisedícího se volí týmž způsobem jeho náhradník.

Přisedící zemského výboru a jejich náhradníci se volí na celé období sněmovní a zůstanou tak dlouho v úřadě, až se nový sněm sejde a vykoná volby nové.

Zemský výbor zastupuje zemské zastupitelstvo ve všech věcech právních a jakožto výkonný orgán sněmu vykonává usne-

sení sněmu, připravuje věci do sněmu, obstarává běžné věci, týkající se správy jmění zemského, řídí službu úředníků a zřízenců zemských a konečně obstarává všechny práce, které příslušely dřívějšímu stavovskému výboru zemskému, pokud v důsledku nového státního a právního řádu nenastaly v tomto směru změny.

Zemský výbor jest však také orgán zemské samosprávy; o tom níže v § 82.

B. Markrabství moravské.

Markrabství moravské jest ve věcech zemských zastoupeno zemským sněmem. Podle zemského zřízení zemský sněm čítá 100 členů; z toho jsou dva virilisté (arcibiskup olomoucký a biskup brněnský) a 98 členů volených.

Z volených členů připadá 30 na kurii velkostatkářů, 37 na města a obchodní komory, 31 na obce venkovské, čítajíc v to moravské enklavy ve Slezsku.

V kurii velkostatkářů se volí ve dvou sborech volebních. Prvý sbor, který vysílá 5 poslanců, tvoří držitelé statků stížených svazkem svěrenským; druhý sbor, který vysílá 25 poslanců, tvoří držitelé ostatních velkostatků. Volí se podle soustavy listinné na podkladě naprosté většiny bez zastoupení menšin.

V kurii městské připadá 31 poslanec na města; z toho tvoří Brno 4 volební okresy, města: Olomouc, Jihlava, Kroměříž, Mikulov, Prostějov s Brodkem, Šternberk a Znojmo každé o sobě jeden volební okres; ostatní města sloučená vždy po dvou až šesti rovněž po jednom volebním okrese. Každý volební okres vysílá po jednom poslanci.

Obchodní komory volí 6 poslanců a to brněnská a olomoucká vždy po třech poslancích.

V kurii obcí venkovských jsou jednotlivé okresy soudní (po dvou až čtyřech) sloučený v jeden volební okres; každý volební okres vysílá po jednom poslanci.

V kuriích městské a venkovské se volí podle zásady naprosté většiny.

Na tomto stavu věcí byla provedena zásadní změna zákonem z 26. listopadu 1905 čís. 1. z. z. z r. 1906. Počet poslanců byl rozmnožen na 151 a k dosavadním třem kuriím přistupuje kurie nová, všeobecná třída voličská. Podle toho jest složení sněmu zemského toto:

Sněm čítá 151 poslance; z toho jsou dva virilisté (jako dosud) a 149 členů volených. Ze členů volených připadá na kurii velkostatkářů 30, na kurii městskou 46 (z toho 40 na města a 6 na obchodní komory), na kurii obcí venkovských 53 a na všeobecnou třídu voličskou 20 poslanců. Avšak pro volby do sněmu (a ve sněmu pro volby různých výborů) rozpadají se poslanci ve tři kurie, kterých jsou: kurie velkostatkářů, kurie česká, kterou tvoří

poslanci české národnosti zvolení městy a místy průmyslovými, obchodními komorami, venkovskými obcemi a všeobecnou třídou voličskou obyvatelstva české národnosti a kurie německá, kterou tvoří poslanci německé národnosti, zvolení ve volebních okresech obyvatelstva národnosti německé. K tomu cíli se zřizují národnostní katastry a to český pro voliče české národnosti a německý pro voliče národnosti německé.

V kurii velkostatkářské se volí ve dvou sborech. Prvý sbor, který vysílá 10 poslanců, tvoří držitelé velkostatků stížených svazkem svěřenským, druhý sbor, který vysílá 20 poslanců, tvoří držitelé ostatních velkostatků.

V kurii měst a míst průmyslových připadá 20 poslanců na obyvatelstvo české národnosti a tolikéž poslanců na obyvatelstvo národnosti německé. Jsou utvořeny volební okresy české, které tvoří voličové české národnosti, a volební okresy německé, které tvoří voličové národnosti německé. Každý volební okres se skládá z většího počtu okresů městských (2 až 30) a vysílá po jednom poslanci. Obchodní komory v Brně a v Olomouci vysílají po třech poslancích.

V kurii obcí venkovských připadá 39 poslanců na obyvatelstvo české a 14 na obyvatelstvo německé. Volební okresy jsou české a německé. Každý volební okres se skládá z většího počtu soudních okresů čítajíc v to i moravské enklavy ve Slezsku (1 až 18) a vysílá po jednom poslanci.

V kurii pro všeobecnou třídu voličskou připadá 14 poslanců na obyvatelstvo české a 6 na obyvatelstvo německé. Volební okresy jsou rovněž české a německé. Každý volební okres se skládá z měst s vlastním statutem a ze soudních okresů i s moravskými enklavami ve Slezsku tak, že město s určitým počtem soudních okresů nebo větší počet soudních okresů (4—16) tvoří jeden volební okres. Každý volební okres vysílá po jednom poslanci.

V kuriích velkostatkářské, měst a míst průmyslových a obcí venkovských zůstává právo hlasovací v podstatě nezměněno. Ve všeobecné třídě voličské má právo hlasovací každý svéprávný státní občan mužského pohlaví, který dokoná 24. rok svého věku a není z práva hlasovacího po zákonu vyloučen; volič volí v obci, ve které jest usazen aspoň šest měsíců čítajíc zpět ode dne, kdy volby byly vypsaný.

V kurii velkostatkářské se volí podle soustavy listinné a podle zásady poměrného zastoupení. V ostatních kuriích se volí podle zásady většinové; zvolen jest ten, kdo dostal nadpoloviční většinu všech platně odevzdaných hlasů; nedosáhl-li nikdo z kandidátů této většiny, dojde k užší volbě.

Sněm jest svoláván panovníkem pravidlem jednou do roka a to, pokud nic jiného není stanoveno, do Brna. Předsedá jemu zemský hejtman nebo v jeho zastoupení jeden z obou náměstků zemského hejtmana, kteráž všechny jmenuje panovník ze středu sněmu na celé období sněmovní (podle zemského zřízení z r. 1861 byl jen jeden náměstek zemského hejtmana). Funkční období sněmu činí šest let. Panovník může však kdykoli sněm rozpustiti;

ovšem jest nutno ihned při rozpuštění sněmu naříditi volby do nového sněmu.

Sněm jest složen ze tří kurií: velkostatkářské, české a německé. Každá kurie se sama ustavuje.

Každý poslanec, mimo členy kurie velkostatkářské, se hned při vstupu do sněmu запиše na vyzvání zemského hejtmana do seznamu jako poslanec český nebo německý a zápis má platnost na celé trvání sněmovního mandátu.

Každá kurie se ustavuje na vyzvání zemského hejtmana do 48 hodin po tom, kdy byl zemský sněm zahájen. Členové každé kurie si volí v ustavující schůzi bez ohledu na počet přítomných předsedu a dva náměstký předsedy.

Každá kurie má právo, pokud zákon čís. 1/1906 nic jiného neustanovil, vykonati všechny volby, příslušející zemskému sněmu, tudíž volby do zemského výboru, do odborů sněmovních, do zastupitelských sborů pro zemské ústavy a jiné korporace, ve kterých jest zemskému sněmu vyhrazeno zastoupení, do komisí vyšetřovacích a dozorčích, které zemský sněm byl zřídil. Opomene-li kurie volby jí příslušející vykonati včas, vykoná volby ty zemský sněm.

Volby v každé kurii se dějí, navrhne-li tak předseda a souhlasí-li s tím všichni členové kurie, aklamací, jinak podle zásady poměrného zastoupení.

Působnost zemského sněmu jest táž jako zemského sněmu království českého.

Výkonným orgánem zemského sněmu jest zemský výbor. Zemský výbor čítá osm přisedících, kteří se volí tímto způsobem: oba volební sbory kurie velkostatkářské volí po jednom přisedícím a po jednom náhradníku; kurie poslanců měst a míst průmyslových, obchodních komor, venkovských obcí a všeobecné třídy voličské národnosti české volí čtyři přisedící a tolikéž náhradníků; kurie těchže poslanců národnosti německé volí dva přisedící a dva náhradníky.

Zemskému výboru předsedá zemský hejtman; nadto zemský hejtman jmenuje ze členů zemského výboru dva náměstký, kteří řídí jednání zemského výboru, když zemského hejtmana něco zajde.

Přisedící zemského výboru a jejich náhradníci se volí na celé období sněmovní a zůstanou tak dlouho v úřadě, až se nový sněm sejde a vykoná nové volby.

Pravomoc zemského výboru jest táž jako v království českém.

C. Vévodství slezské.

Vévodství slezské jest ve věcech zemských zastoupeno zemským sněmem. Podle zřízení zemského zemský sněm čítá 31 po-

slance; z toho jest jeden virilista, kníže-biskup vratislavský (ci-zozemec) a 50 členů volených. Z volených členů připadá 9 na kurii velkostatkářů, 12 na kurii městskou a 9 na kurii obcí venkovských.

V kurii velkostatkářů se volí ve dvou sborech. Prvý sbor, který vysílá dva poslance, tvoří vévoda těšínský, vévoda opavský a krnovský, vévoda bílský a velmistr řádu německých rytířů. Druhý sbor, který vysílá 7 poslanců, tvoří ostatní držitelé velkostatků.

V kurii měst připadá na města 10 poslanců; z toho tvoří Opava, Těšín a Bílsko, každé pro sebe, jeden volební okres, ostatní města sdružena po dvou až po čtyřech, rovněž po jednom volebním okrese. Dva poslance vysílá obchodní komora v Opavě.

V kurii obcí venkovských jsou jednotlivé soudní okresy po dvou až po pěti sloučeny v jeden volební okres, který každý volí jednoho poslance.

Způsob voleb jest v podstatě týž jako v ostatních zemích českých.

Sněm jest svoláván pravidelně jednou do roka panovníkem a to, pokud nic jiného stanoveno není, do Opavy. Předsedá jemu zemský hejtman nebo v jeho zastoupení jeho náměstek, kteréž oba jmenuje panovník na celé období sněmovní ze středu sněmu. Funkční období činí šest let. Panovník může však kdykoliv sněm rozpustiti; jest však nutno vždy při rozpustění sněmu naříditi ihned volby do nového sněmu.

Působnost sněmu zemského jest táž jako v ostatních zemích českých.

Výkonným orgánem sněmu jest zemský výbor. Tento čítá pět členů, kterými jsou: zemský hejtman jakožto předseda sněmu a čtyři přísedící, voleni sněmem v tento způsob: každá kurie volí po jednom přísedícím a plné shromáždění sněmu rovněž jednoho přísedícího. Volí se podle zásady naprosté většiny. Za každého přísedícího se volí týž způsobem jeho náhradník.

Funkční období a pravomoc zemského výboru jsou tytéž jako v ostatních zemích českých.

Kapitola V.

§ 82. Správa zemí koruny české.

Kdežto ústava jednotlivých zemí koruny české vykazuje, jak jest patrné z předchozího paragrafu, určité odchylky, zejména pokud se týče složení sněmů zemských a zemských výborů, jest správa v zemích koruny české, až na níže vytčené rozdíly, v celku tatáž.

Země koruny české nejsou správou spolu spojeny: není českého orgánu správního, který by byl společný všem zemím koruny české. Země české jakožto součástky koruny české jsou správou od sebe odděleny, každá země má svou vlastní správu.

Správa v zemích českých (právě tak jako v ostatních zemích neuherských) se vyznačuje jedním zvláštním rysem, který marně hledáme u jiných států evropských. Jest to dualism (veřejné) správy neboli t. zv. dvojí kolej správy. Tento dualism (veřejné) správy jest dán u nás zejména dvěma skutečnostmi.

Jednak jest to důsledek historického vývoje. Jest to přežitek dualistické skladby stavovského státu, vrcholící ve známé protivě krále a země (rex — regnum); protiva tato se v určitém směru obnovuje za éry konstituční.

Jednak jest to vliv moderních teorií o zemi jakožto obci vyššího řádu: zemi právě tak jako obci přísluší správa věcí zemských, země jest také svazek samosprávný.

Dualism veřejné správy záleží v tom, že se správa v zemi odlišuje na správu státní nazývanou někdy také správou zeměpanskou a na samosprávu. Podle toho jsou zvláštní orgánové správy státní (zeměpanské) a zvláštní orgánové samosprávy (nesprávně zvaní také orgány správy autonomní). Správa státní jest správou vrchnostenskou: orgánové státní správy jsou nadáni t. zv. imperiem, t. j. jsou to po výtce orgány moci vládní a výkonné. Naproti tomu samospráva jest správa vlastních věcí zemských, jest to po výtce správa věcí rázu hospodářského; orgánové samosprávy nejsou nadáni imperiem, nemají moci výkonné.

A. Správa státní.

1. Správa zemská.

Správa státní jest v této době již úplně zmodernisována; přežitky stavovského zřízení naprosto mizejí.

Základy nové organisace státní jsou dány zásadami pro organická zařízení v korunních zemích rakouského císařského státu (příloha ku kabinetnímu listu z 31. prosince 1851, čís. 4 ř. z. pro rok 1852). Jimi se vyslovuje pro druhou a třetí stolici oddělení soudnictví od správy. Ovšem správa státní jest upravena i zákony pozdějšími.

Nejvyšším státním úřadem správním v zemi jest místodržitelství (ve Slezsku zemská vláda). Jest to úřad ryze státní, opatřený potřebným počtem úředníků státních; jemu jsou podřízeny ostatní státní úřady správní v zemi. Přednostou místodržitelství (zemské vlády) jest místodržitel (ve Slezsku zemský prezident), jmenovaný panovníkem jakožto zemský šéf. Jest to rovněž úředník ryze státní, podřízený říšskému ministerstvu. Podle zemského

zřízení místodržitel (zemský prezident) není v podstatě odpovědný zemskému sněmu; může se však kdykoliv dostavit do sněmu a ujeti se zde slova nebo tímto posláním pověřiti jiného úředníka místodržitelství jakožto svého komisaře. Místodržitel (zemský prezident) může býti také členem sněmu zemského; v tom případě má právo zde hlasovati. Jsou-li podány v zemském sněmu na místodržitele (zemského presidenta) interpelace, jest povinen o nich, jak výše bylo řečeno, se prohlásiti.

Ve věcech finančních jest státním úřadem zemským zemské finanční ředitelství. Předsedou jeho jest rovněž místodržitel, avšak vlastním a skutečným presidentem jest vicepresident zemského finančního ředitelství.

V soudnictví jest nejvyšším soudem v zemi vrchní zemský soud. Ve Slezsku není však vrchní zemský soud, nýbrž Slezsko jest přivtěleno k vrchnímu zemskému soudu na Moravě. Ovšem vrchní zemské soudy nejsou nejvyššími soudy pro zemi, nýbrž z jejich nálezů jde dovolání k nejvyššímu soudu ve Vídni jakožto dovolací stolicí pro všechny země neuherské.

Pro správu vojenskou netvoří země jednotný celek. Celá monarchie jest rozdělena na několik sborových velitelství (při zániku monarchie úhrnný počet jejich jest 16) bez zřetele na hranice zemské. Naproti tomu jest však v každé zemi zemské četnické velitelství.

Vedle těchto úřadů jsou v zemi ještě zvláštní orgánové státní jednak odborní, jednak pomocní a výkonní, dále t. zv. poradní sbory atd. Orgánové tyto nejsou však všichni již ryze státní, nýbrž někteří z nich mají již povahu smíšenou, t. j. jsou doplnění orgány samosprávnými. Působnost těchto zvláštních orgánů jest dána jejich pojmenováním.

Mezi těmito orgány zvláště sluší uvést horní hejtmanství, finanční prokuraturu, zemskou hlavní pokladnu (na Moravě finanční pokladnu zemskou, ve Slezsku zemskou výplatnu), zemskou komisi pro daň z výdělku, zemskou školní radu, zemskou zdravotní radu atd.

2. Správa místní.

Zásady pro organická zařízení v korunních zemích rakouského císařského státu z r. 1851 resp. 1852 zachovávaly ještě krajské úřady podřízené místodržitelství jakožto úřady zčásti dozorčí, zčásti i výkonné a správní. Pod nimi jakožto nejnižší úřady byly okresní úřady, ve kterých byly soudnictví a správa spojeny. Tyto okresní úřady byly skutečně také zavedeny a tak správa až do nejnižší instance byla postátněna.

Nové ústrojí státní správy místní bylo zavedeno zákonem čís. 44-1868. Krajské úřady byly zrušeny a soudnictví bylo i v nejnižší instanci odděleno od správy (čl. 14 základního zákona státního čís. 144-1867 o moci soudcovské).

První stolice státní správy jest okresní hejtmanství. Každá země jest rozdělena v politické okresy a v každém politickém okresu jest zřízeno okresní hejtmanství. V čele okresního hejtmanství jest okresní hejtman, úředník ryze státní, jemuž jsou podřízeni ostatní státní úředníci a zřízení a poradní sbory okresu.

Ze svazku politického okresu jsou vyňata města se zvláštním statutem (v Čechách dvě: Praha a Liberec. na Moravě šest: Brno, Olomouc, Kroměříž, Uherské Hradiště, Jihlava a Znojmo, ve Slezsku tři: Opava, Bílsko a Frýdek). V těchto městech jest politickým úřadem první stolice někde magistrát, jinde městská rada; v čele stojí starosta města.

Obor pravomoci politických úřadů první stolice (okresních hejtmanství a magistrátů) lze obecně stanoviti v ten způsob, že v pravomoc těchto úřadů spadají všechny obory státní správy první stolice, pokud nejsou výslovně přikázány orgánům zvláštním.

Ve věcech finančních fungují v první stolici okresní hejtmanství a okresní finanční ředitelství resp. finanční inspektoráty; ve hlavních městech zemských jsou místo okresních hejtmanství zřízeny berní správy. Výkonným orgánem jsou zde berní úřady; ovšem tyto nejsou jen v politickém okresu, nýbrž v každém okresu soudním.

V soudnictví jsou krajské soudy a soudy okresní; několik soudních okresů tvoří dohromady obvod krajského soudu. Krajské soudy působí buď jako soudy první stolice nebo jako stolice odvolací z nálezů soudů okresních. Soudy okresní rozhodují pravidlem ve věcech menších a ve věcech, ve kterých jest třeba rychlého rozhodnutí; krajské soudy, pokud působí jako první stolice, rozhodují ve věcech větší důležitosti.

Jakožto zvláštní úřady sluší zejména uvést úřady poštovní a telegrafní, úřady cejchovní, úřady pro evidenci katastru, orgány technické finanční kontroly, finanční stráž, okresní školní rady atd.

B. Samospráva.

1. Správa zemská.

Orgánem samosprávy zemské jest zemský výbor. V tomto směru jest působnost zemského výboru dvojí:

- a) jednak vede správu zemskou,
- b) jednak dohlíží na správu nižších svazků samosprávných.

Ad a). Zemský výbor zastupuje zemi ve všech právních věcech, spravuje jmění země a různé zemské fondy, zařizuje a spravuje zemské ústavy, jmenuje zemské úředníky a zřizovatele a vydává služební předpisy pro ně, vykonává zemi příslušející právo patronátní a presentační, obsazuje zemské nadace, jakož i místa nadační při zemských ústavách atd. Některá z těchto práv vykonává zemský výbor na dodatečně schválení zemského sněmu, jiná samostatně.

Ad b). Zemský výbor jest nadřízenou instancí pro okresy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku pro obec. Jest v Čechách dovolací instancí z usnesení obecního zastupitelstva a odvolací instancí z usnesení okresního zastupitelstva resp. okresního výboru, na Moravě a ve Slezsku jest odvolací instancí z usnesení zastupitelstva obecního; při tom má právo rozhodnutí instance nižší opravit a nahradit rozhodnutím vlastním.

Rozhodnutí zemského výboru bylo původně konečné a nebylo z něho nijakého opravného prostředku. Teprve, když zákonem z r. 1875 byl zřízen správní soud ve Vídni, může ten, kdo se domnívá, že nezákonným rozhodnutím zemského výboru byl ve svých právech zkrácen, podati stížnost ke správnímu soudu. Avšak správní soud může jen zrušit naříkané rozhodnutí zemského výboru pro nezákonnost a vrátí věc zemskému výboru, který o věci sám znovu rozhodne, jsa ovšem vázán právním názorem správního soudu.

2. Správa místní.

a) Okresy.

Říšským zákonem čís. 18-1862 byly mezi zemi a obce vsunuty okresy a kraje jakožto samosprávné obvody spravované vlastními zastupitelstvy. Zřízení těchto zastupitelstev okresních a krajských bylo však vysloveno jen fakultativně a zákonodárství zemskému bylo ponecháno na vůli, zda tato zastupitelstva budou zřízena čili nic.

Ku zřízení zastupitelstev krajských vůbec nedošlo. Ku zřízení zastupitelstev okresních došlo v zemích koruny české jen v Čechách zemským zákonem čís. 27-1864; na Moravě a ve Slezsku ku zřízení těchto zastupitelstev nedošlo.

Obvody okresních zastupitelstev se shodují s obvody okresních soudů (nikoli okresních hejtmanství). Zastupitelskými sbory okresů jsou okresní zastupitelstvo jakožto orgán po výtce se usnášející a poradní a okresní výbor jakožto orgán po výtce výkonný.

Okresní zastupitelstvo se volí na tři roky a čítá podle lidnatosti okresu 18 až 36 členů.

Okresy do 20.000 obyvatelů vysílají 18 členů, do 30.000 24, do 40.000 30 a přes 40.000 obyvatelů 36 členů.

Zastupitelstvo okresní jest složeno ze zástupců čtyř skupin zájmových a to:

a) ze zástupců držitelů statků zapsaných v deskách zemských, ze kterých se platí nejméně 100 zl. (200 korun) daní ročně;

b) ze zástupců, které volí ti, kdož v okresu z průmyslu, z hor nebo z obchodu a z nemovitostí k těmto podnikům náležejících platí nejméně 100 zl. (200 korun) daní ročně;

c) ze zástupců měst a městysů;

d) ze zástupců obcí venkovských.

Okresní výbor jest volen na celé období volební okresním zastupitelstvem z jeho středu; skládá se ze starosty a z šesti členů výboru. Volba starosty okresního výboru vyžaduje císařského potvrzení.

Působnost okresního zastupitelstva jest jednak samostatná, jednak přenesená (viz následující odstavec: obec).

V oboru samostatné působnosti obstarává okresní zastupitelstvo hospodářství okresu, spravuje jmění okresu a ústavů okresních, zdělává rozpočet okresu a zkoumá výroční účty okresu, zřizuje ústavy okresní, pečuje o komunikaci v okresu, podává dobrá zdání o věcech různých, vyžádaná místodržitelstvím nebo zemským výborem, ustanovuje okresní úředníky a zřizovatele a dohlíží na jejich úřadování a volí zákonem stanovené hodnostáře v okresu.

V oboru přenesené působnosti vykonává okresní zastupitelstvo agendu přikázanou jemu zvláštními zákony. Jde tu zejména o provádění určitých zákonů.

Okresní výbor jest výkonným orgánem okresu. Vykonává usnesení okresního zastupitelstva, připravuje rozpočet okresu a v případech pilných zařizuje ve věcech spadajících do působnosti okresního zastupitelstva, čeho třeba.

Okresní zastupitelstvo a okresní výbor jsou nadřízenými instancemi nad obcemi. Vykonávají dohled nad hospodářstvím obecním, rozhodují o stížnostech podaných do rozhodnutí obecních orgánů s právem ve věci samostatně rozhodovati, schvalují určité úkony hospodářské atd.

Orgánem nadřízeným a dohlédacím nad okresními zastupitelstvy resp. výbory jsou podle povahy věci místodržitelství a zemský výbor.

b) Obce.

Obec jest nejnižší jednotka správní. Zřízení obecní bylo sice již v samém začátku tohoto období „prozatímně“ upraveno říšským zákonem čís. 170-1849; v čele tohoto zákona jest významná věta „základem svobodného státu jest svobodná obec“. Avšak vlastní zřízení obecní bylo vydáno teprve říšským zákonem čís. 18-1862. Toto zřízení obecní obsahuje však jen pravidla a zemskému zákonodárství bylo zůstaveno v rámci těchto pravidel vydati obecní zřízení pro každou zemi zvláště. V zemích koruny české se tak stalo v letech 1863 a 1864 (v Čechách zemským zákonem čís. 7-1864, na Moravě zemským zákonem čís. 4-1864 a ve Slezsku zemským zákonem čís. 17-1865).

Orgány obce jsou obecní výbor a obecní představenstvo.

Obecní výbor čítá podle počtu voličů 8 až 36 (na Moravě nejvýše 30) členů. Skládá se jednak z virilistů, jednak ze členů volených. Virilistou jest ten, kdo platí aspoň šestinu veškeré přímé daně v obci předepsané. Virilista se nečítá do počtu členů výboru zákonem stanoveného; má ve výboru hlas rozhodující, na Moravě jen poradný.

Do obecního výboru se volí na podkladě soustavy cenové, kombinované se soustavou kapacitní, t. j. právo hlasovací mají, pokud zákonem z tohoto práva nejsou vyloučeni, státní občané, zletilí a svéprávní, kteří bydlí v obci a platí daň ve výši zákonem předepsané a dále bez ohledu na to, platí-li daň čili nic, t. zv. honorace, t. j. státní občané vykazující zvláštní náležitosti (na př. doktoři, duchovní všech vyznání křesťanských v duchovní správě obce stále zřízení a rabínové a pod.).

Volí se na podkladě t. zv. soustavy trojtřídní, t. j. veškerého voličstvo jest podle výše placených daní přímých rozděleno ve tři sbory volební; jen v malých obcích jsou zřízeny dva sbory volební, v Čechách a ve Slezsku po případě i jen jeden sbor volební.

Volební sbory se tvoří tímto způsobem. Veškerá přímá daň v obci předepsaná se rozdělí na tři stejné díly. Voliči-poplatníci, kteří dohromady platí po jedné třetině této daně, tvoří jeden sbor volební. Takto první sbor obsahuje voliče, kteří platí nejvyšší daně, a počet voličů jest zde nejmenší; třetí sbor zahrnuje voliče, kteří platí nejnižší daně a počet voličů jest zde největší. Honorace se přiřazují podle zvláštních náležitostí do sborů jednak prvního, jednak druhého, jednak třetího, na Moravě pravidlem do sboru prvního.

V městech se zvláštním statutem jsou volební sbory vybudovány na zásadě v podstatě stejné, jen v jednotlivostech jsou určité odchylky.

Volí se podle zásady většiny relativní.

Období volební činí tři roky. Uprázdnil-li se v té době místo člena výboru, nastupuje na ně náhradník, po případě se vyplní místo volbou doplňovací. V městech se zvláštním statutem není takovýchto voleb doplňovacích, nýbrž každého roku vystupuje určitý počet členů, který se obsazuje každoročními volbami; v těchto volbách se obsadí také místa uprázdněná úmrtím nebo vystoupením členů.

Vedle volby členů výboru obecního se volí současně jejich náhradníci a to polovinou počtu členů výboru.

Představenstvo obecní jest voleno obecním výborem z jeho středu a skládá se ze starosty obecního a nejméně ze dvou obecních starších neboli radních. Počet členů představenstva činí nejvýše jednu třetinu počtu členů obecního výboru. V městech se nazývá představenstvo městskou radou. V městech se zvláštním statutem musí býti volba starosty potvrzena panovníkem.

Obecní výbor jest ve věcech spadajících v samostatný obor působnosti obce orgánem se usnášejícím, představenstvo jest orgánem výkonným. V oboru přenesené působnosti obce (viz níže) vede správu starosta obce sám.

Působnost obce jest dvojí:

- a) samostatná,
- b) přenesená.

Ad a). Samostatná působnost obce jest ta, ve které obec, jak praví obecní zřízení, „šetříc zákonů říšských a zemských sama sa může volně na všem ustanovovati a podle toho nařizovati a opatření činiti“, a „obsahuje v sobě vůbec vše to, co se týče předem a nejprve prospěchu obce a může býti v mezích jejich vlastními silami opatřeno a provedeno“.

V samostatnou působnost obce spadá podle toho:

- aa) hospodářská činnost obce,
- bb) činnost obce v oboru veřejné správy.

Ad aa). V této působnosti lze povšechně uvést: obec spravuje statek obecní i jmění obecní, zdělává rozpočet obecní a pečuje o úhradu potřeb obce tím, že, pokud nestačí důchody ze jmění obecního, ukládá členům obce příspěvky k účelům obecním. Příspěvky ty záleží jednak ve službách k účelům obecním, jednak ve přirážkách k daním státním v obci předepsaným, jednak v samostatných dávkách k účelům obecním.

Ad bb). V tuto působnost spadají jako nejdůležitější obory místní policie, dále péče o chudé a o obecní ústavy dobročinné, o školy, výkon dobrovolných dražeb atd.

Ad b). Přenesená působnost obce jest ta, která není v podstatě vlastním oborem působnosti obecní. Jest to agenda takřka výhradně státní, kterou však stát z důvodu prospěšnosti, zejmé-

na z důvodů úsporných, přenáší na obec. Obec spolupůsobí zde zejména v oboru správy politické, vojenské, finanční a soudní.

Dohled nad obcemi vykonávají jednak úřady státní, které se však pravidlem obmezují jen na kontrolu právní, jednak vyšší orgány samosprávné.

O stížnostech do rozhodnutí obce rozhoduje, pokud jde o věci spadající v samostatnou působnost obce, v Čechách zastupitelstvo okresní resp. okresní výbor a ve třetí instanci zemský výbor, na Moravě a ve Slezsku přímo zemský výbor. Pokud jde o věci, spadající v přenesenou působnost obce, rozhodují úřady státní.

Kapitola VI.

§ 85. Poměry národnostní a jazykové.

Již kabinetní list z 25. března 1848 v odpověď na první petici pražskou, žádající rovnoprávnost národnostní a jazykovou, stanovil v čl. 1., že „vymezení Českého zřízení zemského (roz. Obnoveného Zřízení Zemského) C II. o užívání českého jazyka má tam, kdež až potud zouplna ve skutek uvedeno nebylo, svůj úplný průchod míti se zvláštním zřetelem na potřeby národu ve škole a ve vladařských ouřadech i místech, a kdež stává užívání tomu protivného aneb předpisův, s tím se nesrovnávajících, má to zdviženo býti“. A čl. 9. téhož kabinetního listu stanoví, že má býti přísně přihlíženo ku platným zákonným předpisům o obsazování všech úřadů skrze domácí obyvatele, kteří jsou znalí jazyka v zemi.

Tímto kabinetním listem byla vyslovena právní nepřetržitost jazykového práva v království českém.

Rovněž kabinetní list z 8. dubna 1848 stanoví v čl. 1., že národnost českou jest položiti za základ tak, aby česká řeč byla ve všech odvětvích státní správy a ve veřejném školství naprosto rovnoprávná s řečí německou. Čl. 9 téhož kab. listu stanoví, že od nynějška mají býti všechny úřady veřejné a všechny soudy obsazovány jedině osobami obojí řeči zemské znalými.

Na Moravě navrhl ve stavovském sněmu počátkem dubna 1848 Petr ryt. Chlumecký rovnoprávnost národnostní v ten způsob, aby byla vyslovena rovnost obou jazyků v úřadech i na soudech, v církvi i ve školách. A návrh zemského zřízení pro markrabství moravské z 12. července 1848 stanoví v § 4: „Každému kmenu země jest neporušitelnost jeho národnosti zaručena.“

Ústava Pillersdorfova zaručovala v § 4 všem národním kmenům nedotknutelnost jejich národnosti a jazyka. Rovněž osnova kroměřížská stanovila § 21, že všechny národní kmeny jsou rovnoprávné a že každý národní kmen má neporušitelné právo na zachování a pěstění své národnosti vůbec a svého jazyka zvláště; rovněž že se od státu zaručuje rovnoprávnost všech v zemi obvyklých jazyků ve škole, v úřadě a ve veřejném životě. Nadto pak také osnova prikazovala, že do zemských zřízení jest vložiti ustanovení, že volební okresy jest tvořiti, pokud možno, s největším šetřením národnosti a že na zemských sněmech jednání jest veřejné a že se uznává rovnoprávnost zemských jazyků. Konečně vyhradila tato osnova zemím národnostně smíšeným právo pojeti do zemského zřízení instituce, podle které jest věci povahy čistě národní řešiti ve způsobě rozhodčího soudu.

Stejně i ústava březnová stanoví v § 5, že všechny národní kmeny jsou rovnoprávné a každý národní kmen má neporušitelné právo na zachování a pěstění své národnosti a svého jazyka. V císař. patentu o politických právech zaručených konstituční státní formou vydaném současně s březnovou ústavou praví se dále, že v těch částech zemí, ve kterých bydlí obyvatelstvo národnostně smíšené, jest se postarati o obecné vzdělání lidové v ten způsob, aby i národním kmenům, které jsou v menšině, se dostalo potřebných prostředků ku pěstění jejich jazyka a ku vzdělání v jejich jazyku.

Zemská ústava království českého z 30. prosince 1849 stanoví v § 5, že národové v zemi bydlící jsou rovnoprávní a mají neporušitelné právo hájiti a pěstovati svou národnost i řeč. Totéž ustanovení mají i zemské ústavy pro markrabství moravské a vévodství slezské, vydané téhož dne.

Vládní směr tehdejší, po stránce národnostní naprosto liberalistický, jest patrný také v císař. patentu ze 4. března 1849 čís. 155 ř. z., který stanoví, že také z toho důvodu, aby bylo plně dosti učiněno zásadě rovnoprávnosti všech v říši spojených národností, jest všeobecný říšský zákoník i vládní list vydávati ve všech zemských jazycích; texty v různých zemských jazycích jsou stejně autentické; v každé korunní zemi bude vycházeti zemský zákoník i vládní list v zemských jazycích s připojeným německým překladem.

Avšak tento vládní směr padl odvoláním březnové ústavy. Zásady pro organická zařízení v korunních zemích rakouského císařského státu z r. 1851 resp. 1852 nemají již nijakého ustanovení o rovnoprávnosti národnostní a jazykové. S centralisací a se zeměpanským absolutismem šla stejným krokem i nová germanisace. Pro úřady státní byl zaveden nový, dosud nebývalý pojem „vnitřní

řeči úřední“, za kterou byla prohlášena němčina a tak bylo zavedeno úřadování šmahem německé.

Pro Slezsko bylo v září 1851 výnosem ministerstva vnitra stanoveno, že se „slovanským nářečím lidovým a jim nejbliže příbuzným jazykům českému a polskému“ upírá vlastnost zemských jazyků a zastavuje se proto vydávání zemského zákoníku pro Slezsko v českém a polském jazyku. V listopadu téhož roku bylo pak výnosem ministerstva spravedlnosti vysloveno, že ve Slezsku ani český, ani polský jazyk nejsou jazyky zemskými. Jediným jazykem zemským jest zde jazyk německý.

Císařským patentem z 27. prosince 1852 čís. 260 ř. z. byla také zavedena změna ve vydávání říšského zákona po stránce jazykové v ten smysl, že od 1. ledna 1853 pro všechny zákony a nařízení uveřejněné v říšském zákoníku jest německý text výlučně autentický a že říšský zákoník bude vycházeti jen v jednom vydání, totiž v řeči německé; překlady do zemských jazyků budou uveřejňovány v zemských vládních listech.

Zároveň bylo poněmčováno i školství.

Po opětném zavedení ústavnosti v r. 1860 otázka národnostní a jazyková zůstala prozatím nevyřízena. Ani říjnový diplom, ani ústava únorová neustanovují o této otázce ničeho. Ale ani zemská zřízení z r. 1861 nemají v tomto směru nijaké ustanovení.

V Čechách byla pro jednání ve sněmu stanovena naprostá rovnoprávnost obou jazyků zemských jednacím řádem sněmu zemského z r. 1864 a pro zemský výbor a pro ústavy zemského výboru z r. 1871.

Bylo řečeno již výše na str. 342, že zemská zřízení z r. 1861 se odpoutávají od ústavy říšské a stávají se na ní nezávislémi. Tuto zemskou ústavu tvoří však nejen zemská zřízení z r. 1861, nýbrž i zemské právo státní dosud platné, t. j. zemské právo, pokud tímto zřízením resp. ústavou únorovou nebylo zrušeno. Ale ani zemská zřízení z r. 1861, ani ústava únorová neustanovují nic o právu národnostním a jazykovém. Platí zde tudíž dále Obnovené Zřízení Zemské, jak české, tak i moravské, kteráž obě stanoví rovnoprávnost národnostní a jazykovou, (Pro království české byla tato nepřetržitost právní, týkající se práva národnostního a jazykového zvláště vyslovena kabinetním listem z 25. března 1848; nadto pak rovnoprávnost národnostní a jazykovou znovu stanoví kabinetní list z 8. dubna 1848.)

Pro země koruny české jest podle platného práva zemského stanovena takto úplná rovnoprávnost národnostní a jazyková. Praxe však byla zcela jiná. Na zemských sněmích českém a mo-

ravském byla sice rovnoprávnost tato jakž takž zachovávána; na zemském sněmu slezském se jednalo německy. Avšak ve státních úřadech zemí koruny české úřední řečí byl jazyk německý.

Teprve ústava prosincová znovu upravuje tuto otázku. Čl. 19 základního zákona státního čís. 142/1867 stanoví:

„Všechny národní kmeny státu jsou rovnoprávné a každý národní kmen má neporušitelné právo na zachování a pěstění své národnosti a řeči.

Rovnoprávnost všech v zemi obvyklých řečí ve škole, v úřadu a ve veřejném životě se státem uznává.

V zemích, ve kterých žije více národnostních kmenů, jest veřejné ústavy vyučovací zaříditi v ten způsob, aby každý z těchto národních kmenů bez nucení naučiti se druhému zemskému jazyku dostal potřebné prostředky ku vzdělání ve svém jazyku.“

Článek tento vyslovuje jednak všeobecnou zásadu, jednak obsahuje pozitivní předpis. Důležité při tom jest, že, pokud jde o prováděcí předpis k tomuto článku, stanovení těchto předpisů spadá do pravomoci zemských sněmů. Takto ústava prosincová sama stanoví, že úprava práva národnostního a jazykového jest věcí zemskou.

Předpis čl. 19 základního zákona státního čís. 142/1867 zůstal však jen na papíře. Rovnoprávnost národnostní a jazyková zaručená říšskou ústavou nebyla vůbec provedena a všeliké snahy o provedení této rovnoprávnosti zůstaly bez výsledku.

Při pokusu o české vyrovnání v r. 1871 bylo zvláště pamatováno na otázku národnostní a jazykovou v království českém a byla stanovena úplná rovnoprávnost národnostní a jazyková jak v zemském zřízení, tak i ve zvláštním zákonu „o ochraně stejného práva české a německé národnosti v království českém“. Avšak zmarem českého vyrovnání vzaly za své i tyto oba zákony.

Zemské zřízení stanoví v § 10, že se zemský sněm podle základního zákona o ochraně obou národností rozděluje ve dvě kurie, českou a německou a že jmenovaný základní zákon stanoví, ve kterých případech se hlasuje podle kurií národnostních nebo podle kurií zájmových.

Zákon o ochraně stejného práva české a německé národnosti v království českém stanoví zásadně ve všech poměrech veřejného a občanského práva rovné právo českého i německého národního kmene na úctu, zachovávání a pěstění jejich národního vědomí a obzvláště jejich jazyka (§ 1). S příslušníky obou národností jest ve všech odvětvích veřejného života nakládati stejně; to platí zejména o úpravě volebního práva do sborů zastupitelských, o přístupu k veřejným úřadům a hodnostem, o úpravě jazyka jednání při veřejných úřadech a ústavech a o zařizování veřejných prostředků a ústavů ku vzdělání (§ 2). Okresy k výkonu správy, soudnictví a voleb jest tak rozdělití, aby se skládaly pokud možno z obcí téže národnosti (§ 4). Úřední jazyk obce jest stanoven

obecním zastupitelstvem; je-li však v obci národní menšina čítající aspoň pětinu oprávněných voličů, jest užívati úředně i druhého jazyka zemského tak, že členové obce mohou v zastupitelstvu užívati tohoto druhého jazyka, že všechny úřední vyhlášky jest činiti také v tomto jazyku a že obecní orgány jsou povinny přijímati a vyřizovati podání v tomto druhém jazyku (§ 5). Jazyk většiny obyvatelstva v okresu jest také úředním jazykem okresního zastupitelstva; je-li však v okresu i jen jedna obec druhé národnosti, platí obdobně totéž, co o jazyku menšiny v obci (§ 6). Úřední jazyk okresního zastupitelstva jest také úředním jazykem zeměpanských okresních úřadů a soudů. Civilní úřady císařské a královské užívají při výnosech na podřízené úřady jazyka těchto podřízených úřadů. Úředním jazykem všech civilních úřadů císařských a královských, jichž působnost se vztahuje na celou zemi, jsou jazyky český a německý (§§ 7, 8). Při zeměpanských úřadech v království českém nemůže býti nikdo ustanoven za konceptního úředníka nebo soudce, kdo nezná oba jazyky zemské ve slově i v písmě (§ 9). K ochraně neporušitelnosti rovného práva obou národností rozděluje se zemský sněm v národní kurie českou a německou (§ 10). Národní kurie se ustavují, když se zemský sněm sejde k novému zasedání, a volí si svého předsedu (§ 11). Každá národní kurie má právo ukládati pro vzdělávací ústavy svého jazyka zvláštní dávky na okresy a obce své národnosti (§ 12). Každá národní kurie může žádati, aby o ustanoveních osnov zákonných, která upravují užívání řeči ve veřejném životě, v úřadech a ve vzdělávacích ústavech, které neslouží výhradně jen druhé národnosti, bylo po druhém čtení ve sněmu zemském provedeno ještě hlasování podle národních kurií (§ 13). Při volbách zástupců sněmu zemského do zastupitelských sborů, na kterých království české jest zúčastněno s jinými královstvími a zeměmi říše, musí býti nejméně třetina zvolených vzata z české a nejméně čtvrtina z německé národní kurie (§ 14). Rovné právo obou národních kmenů staví se pod ochranu korunovační přísahy (§ 15). Zákon o ochraně obou národností se prohlašuje za základní zákon zemský a k jeho změně jest nadto ještě třeba souhlasu obou národních kurií (§ 16).

Na Moravě pro jednání ve sněmu, v zemském výboru a v zemských ústavech byla úplná rovnoprávnost jazyková zavedena teprve zemským zákonem čís. 1/1906 (t. zv. moravský pakt), kterým byly vytvořeny národní kurie (viz výše § 81) a výslovně byla stanovena (v § 44) rovnoprávnost obou jazyků zemských v jedné sněmovně. Ve Slezsku však ani v jednání sněmovní rovnoprávnost jazyková zavedena nebyla.

Naproti tomu u státních úřadů zůstala prozatím takřka výhradná platnost jazyka německého. Úřadovalo se v jazyku německém a jen postupně, nikoli zákonem, nýbrž pouhými minister-skými výnosy, byly činěny ústupky jazyku českému.

Jazykovými nařízeními z r. 1880 pro Čechy a Moravu (t. zv. nařízení Stremayerova) byla stanovena pro úřady politické, pro soudy a pro státní zastupitelstva rovnoprávnost jazyková v úřadování vnějším, t. j. pro styk se stranami. Částečná rovnoprávnost

ve vnějším úřadování pro jazyky český a polský byla stanovena ve Slezsku výnosem ministerstva spravedlnosti z r. 1882. Nařízení Stremayerova byla pro úřadování při soudech doplněna pro Čechy, Moravu a Slezsko výnosem ministerstva spravedlnosti z r. 1886 (t. zv. Pražákova jazyková nařízení).

Jazyková nařízení pro Čechy a Moravu z r. 1897 (t. zv. Badeniova jazyková nařízení) stanoví rovnoprávnost jazykovou i v úřadování vnitřním, zavádějíc vnitřní úřední jazyk český (vedle německého) netoliko pro úřady politické, pro soudy a státní zastupitelstva, nýbrž i pro všechny úřady podřízené ministerstvům financí, obchodu a orby. Avšak nařízení tato byla již v r. 1898 změněna novými jazykovými nařízeními (t. zv. jazyková nařízení Gautschova) a v r. 1899 byla vůbec zrušena (t. zv. Claryova nařízení). Výhradná platnost jazyka německého v úřadování vnitřním byla obnovena a jen ve vnějším úřadování zůstala, avšak jen pro úřady politické, pro soudy a státní zastupitelstva, jakás takás rovnoprávnost po rozumu jazykových nařízení Stremayerových resp. Pražákových.

Přes výslovné znění Obnoveného Zřízení Zemského a základního zákona státního čís. 142/1867 rovnoprávnost národnostní a jazyková v zemích koruny české vůbec provedena nebyla a znatelná převaha jazyka německého se zde udržela až do skončení světové války.

Literatura.

(Z literatury jsou uvedeny jen významnější spisy.)

I. Prameny a literatura k dějinám právních pramenů (Kniha I.).

Archiv český od r. 1840, Bednář, Kniha Tovačovská, Program reálky, Bučovice 1910, Brandl, Kniha Drnovská, Brno 1868, t ý ž, Kniha Tovačovská, Brno 1868, t ý ž, O deskách zemských v Čechách a na Moravě, Časopis Matice Moravské II. 1870, C z y h l a r z, Über das Brünnner Schöffnenbuch und die Stadtrechte des Briccius von Licko, Mitteilungen des deutschen Juristenvereines 1878, Č á d a, České edice historickoprávní, Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university V. (1926), t ý ž, České právo kolem roku 1400 a kniha Ondřeje z Dubé, V. r. p. f. M. u. VI. (1927), t ý ž, K pozůstatkům desk zemských, Sborník prací věnovaných prof. Friedrichovi, Praha 1931, t ý ž, Ondřeje z Dubé práva zemská česká, Praha 1930, Č e l a k o v s k ý, Codex juris municipalis regni Bohemiae, Praha I.—II. 1886-1895, t ý ž, Nové zprávy o mistru Viktorínovi ze Všehrd, Časopis Českého musea LXXXI. 1908, t ý ž, O domácích a cizích registrech, Rozpravy král. společnosti nauk 1890, t ý ž, O právech městských M. Brikeího z Licka, Právník XIX. 1880, t ý ž, O starších úředních knihách, jmenovitě o registrech, Právník XXIX. 1890, t ý ž, O významu mistra Viktorína ze Všehrd v kulturních a právních dějinách českých, Právník XL. 1901, t ý ž, Pohnůtky mistra Brikeího při vydávání „Práv Městských“, Právník XX. 1881, t ý ž, Povšechné české dějiny právní, 2. vyd., Praha 1900, D v o ř á k, Moravská zřízení zemská, Brno 1900, D' E l v e r t, Historische Literaturgeschichte von Mähren und Österreichisch-Schlesien, Brünn 1850, E m l e r, O nejstarších knihách městských v Čechách, zejména o knize Pražské staroměstské, Věstník Společnosti nauk 1873, t ý ž, Práva měst českých, zvláště Starého města Pražského, Právník IX. 1870, t ý ž, Über die böhmischen Stadtrechte mit besonderer Berücksichtigung des Altprager, Sitzungsberichte der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften 1867, F r i e d r i c h, O kanceláři a listinách markrabí moravských Vladislava a Přemysla, 1896, G i n d e l y, Vznik Obnoveného Zřízení Zemského, Právník XXXIII. 1894, G o l l,

K výkladu privilegia Fridricha II. pro království České, V. S. n. 1905, Haimmerl, Quellen des böhmischen Lehenrechtes, Prag 1847, Hanel, K otázce o recepci práva německého v českém právu zemském, Sborník věd právních a státních, Randova pocta 1904, t ý ž, O vlivu německého práva v Čechách a na Moravě, Praha 1874, t ý ž, Právní dějiny moravské, Ottův Slovník naučný, XVII., Harras-Harrasowsky, Geschichte der Codification des österreichischen Civilrechtes, Wien 1868, Horna, Návrh zemského zřízení pro Krnovsko z r. 1673, S. v. p. a s., XXII. 1922, Hrubý, Archivum Coronae regni Bohemiae II. 1546—1555, Pragae 1928, t ý ž, Moravské zemské desky z let 1548—1642, Brno 1931, Chaloupecký, Privilegium krále Jana Čechům a Moravanům z r. 1510, Český Časopis Historický XV. 1909, Chytil, Die Landesordnungen der Markgrafschaft Mähren von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1849, Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mährischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues IV., Brünn 1852, Jičínský, Vývin českého právnictví I. Praha 1862, Jireček, Archiv korunní, Praha 1896, t ý ž, Codex juris bohemicus I—V, Pragae 1867-90, t ý ž, Das Recht in Böhmen und Mähren I, II, Prag 1865-6, t ý ž, Právnícký život v Čechách a na Moravě, Praha—Brno 1905, t ý ž, Příspěvky k literárnímu rozboru památníků práva slovanského v Čechách a na Moravě Č. Č. M. XXXV.—XXXVII. 1861—1865, t ý ž, Slovanské právo v Čechách a na Moravě, Praha I.—III., 1865—72, t ý ž, Svod zákonů slovanských, Praha 1880, Kadlec, Desky manské, O. S. n. VII., t ý ž, Literatura právních dějin, Památník české akademie VII. 1898, t ý ž, Několik kapitol z oboru práva slovanského, Osvěta, 1894, Kalousek, O původu Obnoveného Zřízení Zemského království Českého, V. S. n. 1871, t ý ž, Řády selské a instrukce hospodářské, Archiv Český XXII.—XXIV., Praha 1905-8, Kapras, Pozůstatky zemského práva opavského a krnovského, S. v. p. a s., VI. 1906, t ý ž, Právní dějiny zemí koruny české, Díl I., Právní prameny a vývoj právnictví, Praha 1913, t ý ž, Přehled právních dějin zemí české koruny, Díl 1. a 2., Právní prameny a dějiny státního zřízení do r. 1848, Praha 4. vyd., 1930, t ý ž, Studium právní na bývalé universitě moravské v Olomouci, Kulturní snahy, příloha Samostatnosti 1911, t ý ž, Zemská zřízení Opolsko-Ratibořska a Těšínské, S. v. p. a s. XXII. 1922, t ý ž, Zemské knihy Opolsko-Ratibořské, Č. Č. M. LXXXI. 1907, t ý ž, Zemský soud a zemské knihy Těšínské Č. Č. M. LXXXIII. 1904, Koss, Archiv koruny české I. Katalog listin z let 1158—1546, Praha 1928, Kroner, Grundriss der österreichischen Geschichte mit besonderer Rücksicht auf Quellen und Literaturkunde, Wien 1882, Kubíčeková-Čádková-Čádková, Moravské sbírky formulářové

v XVI. století, Praha-Brno 1935, Laband, Die Breslauer Stadt- und Gerichtsbücher, Zeitschrift für Geschichte und Alterthum Schlesiens, IV. 1862, Lepař, Přehled zevnějšího vývoje městského práva v zemích koruny České, Právník, VII. 1868, t ý ž, Zřízení zemské v knížetství Opavském a Krnovském Č. Č. M. XXXIX. 1865, Limbeck, Die Ferdinandeische Landesordnung, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, V. 1867, Lippert, Die deutschen Lehnbücher, Leipzig 1905, Loserth, Das angebliche Senioratsgesetz des Herzogs Břetislav, I. Archiv für österreichische Geschichte 1882, Luschin, Grundriss der österreichischen Reichsgeschichte II. vyd., Bamberg 1918, Maasburg, Die Entwicklung des Institutes der öffentlichen Bücher in Böhmen, Prag 1877, Morávek, Český archiv korunní na hradě pražském, S. p. v. p. F., Praha 1931, Niederle-Hýbl, Národopisný vývoj říše rakousko-uherské, Česká Politika, I. 1906, Ott, Beiträge zur Receptionsgeschichte des römisch-canonischen Processes in den böhmischen Ländern, Leipzig 1879, t ý ž, Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v zemích českých zvlášť, Právník XVI. 1877, Palm-Krebs, Acta publica 1618—29, I.—VIII., Breslau 1865—1906, Peterka, Rechtsgeschichte der böhmischen Länder, sv. I.—II., Reichenberg 1925—1928, Prasek, Nejstarší Sachsenspiegel český na Moravě Č. Č. M. XI.—XII. 1878-9, t ý ž, Organisaace práv magdeburských na severní Moravě a rakouském Slezsku, Olomouc 1900, Randa, Přehled vzniku a vývinu desk čili knih veřejných hlavně v Čechách a na Moravě, Praha 1870, Rauscher, Soudní knihy osvětské a zátorské z r. 1440—1562, Bratislava 1951, t ý ž, Soudní knihy zátorské od r. 1490 do r. 1562, S. p. v. p. F., Praha 1951, Redlich, Die ältesten Nachrichten über die Prager Stadtbücher und die böhmische Landtafel. Mittheilungen des österreichischen Institutes, XXXII. Innsbruck 1911, Reichert, Dubia moravská 1658 k O. Z. Z., Č. Č. M. XXXVI. 1912, Rieger, O snaze kompilovati politické zákony v Čechách za Marie Terezie a Josefa II. Právník XXX., 1891, t ý ž, Zřízení zemská, Drobné spisy, I. Praha 1914, Rössler, Quellenkunde der Rechtsgeschichte Böhmens, Hormayrs Archiv 1846, Rybička, Krystyan z Koldína, Č. Č. M. XXXVIII. 1864, Schlesinger, Deutsch-böhmische Dorfweisthümer, M. d. V. f. G. d. D. i. B. XV., XXII. 1877, 1884, Schnabel, Geschichte der Prager juridischen Fakultät seit dem Jahre 1654, I.—III., Prag 1827, Schröder-Künsberg, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, VII. vyd., Berlin-Leipzig 1932, Siegel, Deutsche Rechtsgeschichte, 3. vyd., Berlin 1895, Stenzl, Das Landbuch des Fürstenthums Breslau, Jahresbericht der schlesischen Gesellschaft 1842, Stie-

ber, České státní smlouvy I., Praha 1910, Stupecký, Pořízení návrhů k provinciálním statutům království Českého v l. 1805-8, S. v. p. a s., VI. 1906, Šafařík, Přehled pramenů staré historie slovenské, Č. Č. M. VIII. 1854, Šembera, Staré desky zemské i manské v Moravě a v Opavsku, Č. Č. M. XX. 1846, Šolc, Národnost a její význam v životě veřejném, Praha 1881, Šujan, Nejstarší zřízení zemské na Moravě, Brno 1926, Tadra, Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského, Praha 1892, Tenora, Dobré zdání rad císařských pro Čechy a Moravu po bitvě bělohorské, Hlídka 1910, Tieftrunk, Über die Stadtrechte in Böhmen, S. d. k. b. G. d. W. 1866, Tomaschek, Das alte Bergrecht von Iglau und seine bergrechtlichen Schöffensprüche, Innsbruck 1897, Tomek, Děje university Pražské I., Praha 1849, Vogel, Über die Geschichte des altböhmisches Rechtes und seiner Quellen, S. B. d. k. b. G. d. W. 1862., Vojtíšek, Manualy radní Nov. města Pražského, Časopis Společnosti přátel starožitností 1910, týž, Nejstarší městská kniha pražská, Kulturní snahy, příl. Samostatnosti 1911, Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter 6. vyd., Berlin 1894, Weis, Die Bergwerkvergleiche zwischen der Krone und den Ständen Böhmens, Prag 1849, Weiske, Bemerkungen zum Brünner Schöffensbuche, Zeitschrift für deutsches Recht XV. 1851, Wellner, O literatuře státního práva českého, Právník, VII. 1868, Werunsky, Die Majestas Carolina, Savigny Zeitschrift für Rechtsgeschichte IX. 1888, Winter, Die Ferdinandeische Landesordnung M. d. V. f. G. d. D. i. B. IV. 1866, Zycha, Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechtes von Iglau I.—II., Berlin 1900.

II. Prameny a literatura k dějinám státního vývoje a státního zřízení (Kniha II.).

A. K době do r. 1526.

Bachmann, Böhmen und seine Nachbarländer unter Georg von Podiebrad, Prag 1878, týž, Geschichte Böhmens, Gotha I.—II., 1899—1905, týž, Lehrbuch der österreichischen Reichsgeschichte, 2. vyd., Prag 1904, týž, Die Wiedervereinigung der Lausitz mit Böhmen, Archiv für österreichische Geschichte LXIV, Wien 1882, Bartocha, Jak za starých dob čeština znenáhla stala se jazykem jednacím v zemích koruny české, Brno 1903, Below, Territorium und Stadt, München-Berlin 1900, Berthold, Schlesiens Landsvertretung und Landeshaushalt von ihrem Anfang bis zur neuesten Zeit, I.—III. Troppau 1909, Biermann, Geschichte der Herzogtümer Troppau

und Jägerndorf, II. vyd., Teschen 1894, Boček, Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství moravském, Brno 1850, Bornhak, Preussische Staats- und Rechtsgeschichte, I., Berlin 1903, Brandl, Poměry markrabství moravského ke koruně České, Právník IX. 1870, týž, Stav panský a rytířský, Č. Č. M. I. 1869, Bretfeld, Historische Darstellung sämmtlicher von den ältesten Zeiten bis 1627 abgehaltenen böhmischen Landtage, Prag 1810, Bretholz, Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden, München-Leipzig 1912, týž, Geschichte Mährens I., Brünn 1895, Bušek, Historický vývoj poměru státu k církvím v zemích koruny české. Čsl. Vlastivěda, Díl V. Stát. Praha 1931, Čelakovský, Obnovování rad v král. městech v Čechách Č. Č. M. LIII. 1879, týž, O soudní pravomoci panovníka a jeho úředníkův nad církevními korporacemi a král. městy v Čechách, Právník XVII. a XVIII. 1878, 1879, týž, O středověkém radním zřízení v městech pražských, Sborník příspěvků k dějinám města Prahy, sv. I., seš. 2., 1924, týž, V začátcích ústavních dějin Starého města Pražského, S. v. p. a s., Randova pocta 1904, týž, Postavení vyslaných král. měst na sněmích českých Č. Č. M. XLIII. 1869, týž, Povšechné české dějiny právní, 2. vyd., Praha 1900, týž, Úřad podkomořský v Čechách, Praha 1881, Černý, Lužice a lužičti Srbové, Praha 1912, Demel, Konrád Otta, první markrabě moravský Č. Č. M., XVIII. 1894, Demuth, Geschichte der Landtafel im Markgrathume Mähren, Brünn 1857, Dudík, Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren, Wien 1857, týž, Mährens allgemeine Geschichte, I.—XII., Brünn 1860—88, Dušek, O připojení knížetství Slezských ku koruně České, Č. Č. M. LIX. 1885, Dvořák, Dějiny Moravy I.—V., Brno 1899—1905, D'Elvert, Das Incolat, Notizenblatt der historisch-statistischen Section der k. k. mährischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, 1882, týž, Zur österreichischen Finanzgeschichte, S. d. h. s. S. d. k. k. m. G. z. B. d. A. XXV. Brünn, 1881, Falk, Die Landesverfassungsmässigen Verhältnisse der kg. Städte in Böhmen, Prag 1847, Fischel, Mährens staatsrechtliches Verhältnis zum Deutschen Reiche und zu Böhmen im Mittelalter v Studien zur österreichischen Reichsgeschichte, Wien 1906, Flieder, Corona regni Bohemiae, S. v. p. a s., IX. a X. 1909-10, týž, Příspěvky k dualistickým ústavám stavovským, Praha 1910, Goldast, De Bohemiae regni incorporatarumque provinciarum juribus ac privilegiis, Francofordiae 1627, Grünhagen, Geschichte Schlesiens, I., Gotha 1884, Haimel, Die deutsche Lehnhauptmannschaft in Böhmen, Prag 1848, Hanel, Právní dějiny moravské, O. S. n. XVII., Horna,

K dějinám centralisace Moravy na počátku XIII. století, Bratislava 1929, t ý ž, K dějinám moravských úředníků, I. Dvorskí úředníci moravští do r. 1411, Praha 1922, II. Zemští úředníci moravští do r. 1620, Praha 1923, t ý ž, Několik kapitol z dějin úředních knížat na Moravě, Bratislava 1926, H u b e r, Geschichte der öst. Verwaltungsorganisation bis zum Ausgang des XVIII. Jahrhunderts, Innsbruck 1884, J i r e č e k, Das Recht in Böhmen und Mähren geschichtlich dargestellt, I.—II., Prag 1865-6, J u r i t s c h, Die Deutschen und ihre Rechte in Böhmen und Mähren im XIII. und XIV. Jahrhundert, Leipzig-Wien 1905, K a d l e c, Einige Bemerkungen über das ungarische und böhmische Staatsrecht, Jahrbuch der internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft 1907, t ý ž, O poddanství a robotě v zemích českých, Brno 1899, t ý ž, Přehled ústavních dějin Moravy, Praha 1926, t ý ž, Základní otázky slovanských právních dějin, S. v. p. a s., I., 1901, K a l o u s e k, České státní právo, 2. vyd., Praha 1892, t ý ž, Koruna česká, její celistvost a státoprávní samobytnost, Č. Č. M. XLIV., 1870, t ý ž, Rády selské a instrukce hospodářské A. Č. XXII., 1905, K a p r a s, Český úřední jazyk ve Slezsku, Mor. Ostrava 1909, t ý ž, Dějiny soudní organisace v českém státě, Č. V., Díl V. Stát, Praha 1931, t ý ž, Dějiny ústavy a správy v českém státě, Č. V., díl V., Stát, Praha 1931, t ý ž, Hlavní změny národnostní v zemích koruny České, Studentský obzor menšinový, 1912, t ý ž, Jazykové a národnostní dějiny v české koruně, Č. V., díl V., Stát, Praha 1931, t ý ž, Mírový spolek Jiřího z Poděbrad, Praha 1919, t ý ž, Národnostní poměry v České koruně před válkami husitskými, S. v. p. a s. XI. 1911, t ý ž, Národnostní vývoj v českém státě, Praha 1931, t ý ž, O státoprávních poměrech Opavska, Věstník Matice Opavské XVI. a XVIII. 1908-9, t ý ž, Právní dějiny zemí koruny české, II. Dějiny státního zřízení, doba předbělohorská, Praha 1915, t ý ž, Přehled právních dějin zemí české koruny, díl 1. a 2., Právní prameny a dějiny státního zřízení do r. 1848, Praha 4. vyd. 1930, t ý ž, Přehled vývoje české jazykové otázky, Praha, 1910, t ý ž, Sněmy v starém českém státě, Parlament III., IV., 1924-5, t ý ž, Státoprávní poměr Moravy k říši německé a ke koruně České ve středověku, Č. Č. M. LXXI., 1907, t ý ž, Ústava a správa českého státu v dějinném vývoji, Praha, (Zvláštní otisk z Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného) 1930, t ý ž, Vývoj státního území československého, Č. V., díl V., Stát, Praha 1931, K l i m è n t, Státní občanství a národnost v českém právu do Bílé hory, Sborník prací z dějin práva čsl., sv. I., Praha 1930, t ý ž, Svaz národů Jiřího z Poděbrad a idea jediné světovlády, Praha 1933, K n o t h e, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester

Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts, Nieder-Lausitzer Magazin LIII., 1877, K r o f t a, Kurie a církevní správa v zemích českých v době předhusitské Č. Č. H., X., XII. a XIV., 1904, 1906, 1908, t ý ž, Malé dějiny československé, Praha 1932, t ý ž, Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě, Praha 1919, t ý ž, Stará ústava česká a uherská, Praha 1931, K r o n e s, Geschichte des Krönungszeremoniels der Könige und Königinnen in Böhmen, Prag 1791, K ü r s c h n e r, Eger und Böhmen, Wien 1870, L o m m e r, Die böhmischen Lehen in der Oberpfalz, I.—II., Amberg 1907-9, L o s e r t h, Das angebliche Senioratsgesetz des Herzogs Břetislav I., A. f. ö. G. 1882, L u s c h i n, Grundriss der österreichischen Reichsgeschichte, II. vyd., Bamberg 1918, M a c h á č e k, Poněmčování Čech a Moravy za Přemyslovců a Habsburků, Praha, 1919, M a r š a n, Jak došlo k odtržení Lucemburska od koruny české, S. v. p. a s. XXXIII. 1933, M ü l l e r, Svobodníci, Praha 1905, N i e d e r l e - H ý b l, Národopisný vývoj říše rakousko-uherské, Česká politika, I., Praha 1906, N o v o t n ý - U r b á n e k, České dějiny, I.—I₃, III₁—III₂, Praha 1912—1930, P a l a c k ý, Dějiny národu českého, I.—VI., vyd. B. Riegra, Praha 1894-6, t ý ž, Přehled současných nejvyšších důstojníků zemských i dvorských v království českém, Praha 1832, P e k a ř, K dějinám stavovského státu, Č. Č. H. VII. 1901, P e r n i c e, Die Verfassungsrechte der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder der öst.-ung. Monarchie, I., Halle 1872, P e t e r k a, Das Burggrafentum in Böhmen, Prag 1906, t ý ž, Rechtsgeschichte der böhmischen Länder, sv. I. a II., Reichenberg 1923—1928, P i n s k e r, Český stav panský a říšské hrabství, Právník XXXVIII. 1899, P l a c h t, České daně 1517—1652, Praha 1924, P o d l i p n ý, Sběrka zákonů, řádů, nařízení, privilegií a listin týkajících se státního práva Českého jakož i platné ústavy, I.—III., Praha 1895—1900, P r a s e k, Nejvyšší úředníci zemští na Krnovsku a Opavsku, Prog. g., Opava 1895, P š t r o s s, Die böhmischen Kronlehen, Prag, 1861, R a c h f a h l, Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens vor dem dreissigjährigen Kriege, Leipzig 1894, R a u s c h e r, Zemské míry na Moravě, Praha 1919, R e z e k, Generální sněmy české za Ferdinanda I. do r. 1547, Prog. r. Karlín 1880, t ý ž, Spor o český hlas při volbě císaře Karla V. r. 1519, Č. Č. M. LVI. 1882, R i e g e r, Krajské zřízení v Čechách, I., Praha 1889, t ý ž, Stavové, Drobné spisy, I., Praha 1914, t ý ž, Zřízení krajské v Čechách, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Zřízení zemská, D. s., I., Praha 1914, S c h e l t z, Gesamtgeschichte der Ober- und Niederlausitz, I.—II., Halle-Görlitz 1847—82, S c h l e c h t a - W s s e h r d s k y, Die Entwicklung des böhmischen Adels, Öst.-ung. Revue IX.—X. 1898—99, t ý ž, Die

Stellung des niederen Adels in Böhmen gegenüber dem Bürgerstande, Jahrbuch Adlers, V.—VI. 1899—1900, Simon, Die ständische Verfassung in Schlesien, Breslau 1846, Stránský, Republica Bojema, Leyden 1634, Šusta, Přemysl Otakar II. a římská koruna 1255, Od pravěku k dnešku, S. p. z d. č. I., Praha 1950, Tezner, Technik und Geist des ständisch-monarchischen Staatsrechts, Leipzig 1901, Tieftrunk, Kmetická stolice magdeburského práva v Litoměřicích, Památky archeologické, IV. 1860, Tomek, Česká a německá národnost v Praze až do začátku XV. stol., Č. Č. M. XIX. 1845, týž, Dějepis města Prahy, I., Praha 1855; týž, O právním poměru Čech k říši Německé, Č. Č. M. XXXI. 1857, Turba, Geschichte des Thronfolgerrechtes in allen Habsburgischen Ländern bis zur pragmatischen Sanktion, Wien 1905, Twrdy, Pragmatische Geschichte der böhmischen Freysassen, Prag 1804, Urbánek, „Kancelář“ krále Jiřího, Č. Č. H. XVII. 1911, týž, Volba Jiřího z Poděbrad za krále českého, S. p. k d. m. P., díl V., seš. 2., 1952, Vacek, Emfyteuse v Čechách v XIII. a XIV. stol., Časopis pro dějiny venkova, VII., VIII., 1920—1921, Vavřínek, O státoprávním poměru zemí českých ku staré říši německé, S. v. p. a s., IV., Vojtíšek, O vývoji samosprávy pražských měst, Praha 1927, týž, Soud a rada v královských městech českých, S. v. p. a s., XXI. 1921, Weinart, Rechte und Gewohnheiten der beiden Markgrafschaften Ober- und Niederlausitz, I.—IV., Leipzig 1793-8, Zoubek, Odvolávání měst českých k vrchnímu právu Starého města Pražského, Památky archeologické, VII. 1868.

B. K době od r. 1526 až do r. 1749.

Arneth, Geschichte Maria Theresias, I.—X., Wien 1865-79, Auersperg, Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes, Prag, 1805, Beidtel-Huber, Geschichte der öst. Staatsverwaltung 1740—1848, I.—II., Innsbruck 1896-7, Bernatzik, Neues über pragmatische Sanction, Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, II. 1917, Berthold, Schlesiens Landesvertretung und Landeshaushalt von ihrem Anfang bis zur neuesten Zeit, I.—III., Troppau 1909, Bidermann, Entstehung und Bedeutung der pragmatischen Sanktion, Grünhuts Zeitschrift, II. 1875, týž, Geschichte der öst. Gesamtstaatsidee, I.—II., Innsbruck 1869—89, Bidermann-Adler, Die öst. Länderkongresse, Mitteilungen des österreichischen Institutes, Innsbruck 1896, Biermann, Geschichte des Herzogtums Teschen, 2. vyd., Teschen 1894, Boček, Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství mor., Brno, 1850, Brandl, Manský soud biskupství olo-

mouckého, Č. M. M. XV. 1891, týž, Poměry markrabství moravského ke koruně České, Právník, IX. 1870, týž, Stav panský a rytířský, Č. M. M., I. 1869, Bretfeld, Historische Darstellung sämtlicher von den ältesten Zeiten bis 1627 abgehaltenen böhmischen Landtage, I. sv., Prag 1810, Bucholtz, Geschichte der Regierung Ferdinand I., I.—VIII., Wien 1831-8, Bušek, Historický vývoj poměru státu k církvím v zemích koruny české, Č. V., díl V., Stát, Praha 1931, Čelakovský, O soudní pravomoci panovníka a jeho úředníkův nad církevními korporacemi a král. městy v Čechách, Právník, XVII.—XVIII. 1878, 1879, týž, O středověkém radním zřízení v král. městech mor. Č. M. M., XXIX. 1905, týž, Postavení vyslaných král. měst na sněmích českých, Č. Č. M., XLIII. a XLIV. 1869, 1870, týž, Povšechné české dějiny právní, 2. vyd., Praha 1900, týž, Pražské městské právo a zřízení. O. S. n., XX., týž, Úřad podkomořský v Čechách, Praha 1891, Černý, Lužice a lužičtí Srbové, Praha 1912, Demel, Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých, I.—II., Praha 1905-9, týž, Geschichte des Fiskalamtes in den böhm. Ländern, I., Prag 1909, týž, O dvorské komoře za Ferdinanda I., S. v. p. a s. VII. 1907, Denis, La Bohême depuis la Montagne Blanche, I.—II., Paris 1904, Dorschel, Maria Theresias Staats- und Lebensanschauung, Gotha 1908, Dudík, Des Herzogtums Troppau ehemalige Stellung zur Mgf. Mähren, Wien 1857, Dvorský, Krajsťí hejtmané r. 1540, 1562, 1572, Památky archeologické IX. 1875, Dvořák, Dějiny Moravy, I.—V., Brno 1899, týž, Pragmatická sankce a markrabství Moravské, Moravská revue, I. 1899, D'Elvert, Das Incolat, Notizenblatt der hist.-stat. Section der k. k. mähr. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, 1882, týž, Die Verfassung und Verwaltung von Öst.-Schlesien S. d. h. s. S. d. k. k. m. G. z. B. d. A. VII., Brünn 1854, týž, Zur öst. Verwaltungsgeschichte, S. d. h. s. S. d. k. k. m. G. z. B. d. A. XXIV., Brünn 1880, Falk, Die Landesverfassungsmässigen Verhältnisse der kg. Städte in Böhmen, Prag 1847, Fellner-Kretschmayr, Die österreichische Zentralverwaltung, I.—III., Wien 1907, Fellner, Zur Geschichte der öst. Centralverwaltung, M. d. ö. I. VIII., Innsbruck 1887, Flieder, Předkonstituční zemský výbor na Moravě, Zprávy právnické jednoty mor., XXVI., 1916, týž, Příspěvky k dualistickým ústavám stavovským, Praha 1906, týž, Zemský výbor stavovský na Moravě, S. v. p. a s. XVI. 1916, Fournier, Zur Entstehungsgeschichte der pragmatischen Sanction, Historische Zeitschrift XXXVIII. 1877, Gindely, Die Entwicklung des böhm. Adels u. der Incolatsverhältnisse seit dem XVI. Jahrh., Abhandlungen d. b. G. d. W., VII. 1886, týž, Geschichte des dreissigjährigen Kriegs, I.—IV., Wien 1869—80,

Glücklich, Majestát Rudolfa II. z r. 1608 o konfiskování statků. Od pravěku k dnešku. S. p. z d. č., Goldast, De Bohemiae regni incorporatarumque provinciarum juribus ac privilegiis, Francofordiae 1627, Gross, Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806, Wien 1933, Grünberg, Die Bauernbefreiung, I., Leipzig 1894, Grünhagen, Geschichte Schlesiens, II., Gotha 1886, Gumpłowicz, Österreichische Reichsgeschichte, 2. vyd., Berlín 1896, Haimmerl, Die deutsche Lehenhauptmannschaft in Böhmen, Prag 1848, Haucke, Die geschichtlichen Grundlagen des Monarchenrechtes, Wien, 1894, Hanel, Právní dějiny moravské, O. S. n. XVII., Hock-Bidermann, Der öst. Staatsrath, Wien 1868—79, Horna, Hranice republiky Československé ve světle historie, Bratislava 1924, týž, Kapitola k dějinám prvních počátků zemského výboru v českém Slezsku, Opava 1925, týž, K dějinám moravských úředníků, II. Zemští úředníci moravští do r. 1620, Praha 1923, Huber, Geschichte Österreichs, I.—V., Gotha 1885—95, Huber-Dopsch, Österreichische Reichsgeschichte, 2. vyd., Prag-Wien-Leipzig 1901, Jireček, Obnovené zřízení zemské markrabství Moravského, Č. M. M., XV. 1891, Kadlec, Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, IV. vyd., Praha 1928, týž, Einige Bemerkungen über das ungarische und böhmische Staatsrecht, J. d. i. V. f. v. R. 1907, týž, O poddanství a robotě v zemích českých, Brno, 1899, týž, Přehled ústavních dějin Moravy po 1628 Č. M. M., XXXII. 1908, týž, Přehled ústavních dějin Moravy, Praha 1926, týž, Z ústavního vývoje Habsburského mocnářství, Praha 1912, Kalousek, České státní právo, 2. vyd., Praha 1892, týž, Nejvyšší úředoví království Českého před dobou Josefskou, Č. Č. M. XLI. 1867, týž, Řády selské a instrukce hospodářské, Archiv Český, díl XXII.—XXIV., Praha 1905-8, Kamenníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské, I.—III., Brno 1900-5, Kapras Česká organizace vojenská do válek napoleonských. Č. V., díl V., Stát., Praha 1931, týž, Dějiny soudní organizace v českém státě, Č. V., díl V., Stát., Praha 1931, týž, Dějiny ústavy a správy v českém státě, Č. V., díl V., Stát., Praha 1931, týž, Historický základ dnešního československého státu dle mírových smluv, Praha 1920, týž, Jazykové a národnostní dějiny v české koruně, Č. V., díl V., Praha 1931, týž, Národnostní vývoj v českém státě, Praha 1931, týž, O státoprávních poměrech Opavska, V. M. O. XVI. a XVII. 1908-9, týž Právní dějiny zemí koruny české, II. Dějiny státního zřízení, doba předbělohorská, III. Seš. I. Dějiny státního zřízení, doba pobělohorská, Praha 1915, 1920, týž, Přehled právních dějin zemí koruny české, díl I.—II., Právní prameny a dějiny státního zřízení od r. 1848, 4.

vyd. Praha 1930, týž, Sněmy v starém českém státě, Parlament III., IV., 1924-5, týž, Vývoj státního území československého, Č. V., díl V., Stát., Praha 1931, Klecanda, Přijímání cizinců na sněmu do Čech za obyvatele. Příspěvek k dějinám inkolátu před Obnoveným zřízením zemským. S. p. v. p. F., Praha, 1931, Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts, N. L. M. LIII. 1877, Koerner, Národnostní a jazyková otázka v Předlitavsku, Česká Politika, I. 1906, Krofta, Bílá Hora, Praha 1914, týž, Malé dějiny československé, Praha 1932, týž, Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě, Praha 1919, týž, Snahy o společný sněm zemí domu rakouského, 1526—1848, Osvěta 1917, týž, Stará ústava česká a uherská, Praha 1931, Krones, Geschichte des Krönungseremoniels der Könige und Königinnen in Böhmen, Prag 1791, týž, Geschichte der Neuzeit Österreichs, Wien 1879, týž, Handbuch der Geschichte Österreichs, I.—V., Berlín 1876-9, Kürschner, Eger und Böhmen, Wien 1870, Lommer, Die böhmischen Lehen in der Oberpfalz, I.—II., Amberg 1907-9, Lukšche, Kurze Übersicht der Stellen und Ämter in Mähren seit 1628, Brünn 1804, Luschin, Grundriss der österreichischen Reichsgeschichte, II. vyd., Bamberg 1918, Macháček, Poněmčování Čech a Moravy za Přemyslovců a Habsburků, Praha 1919, Palacký, Přehled současný nevyšších důstojníků a ouředníků zemských i dvorských ve království českém od nejstarších časův až do nynějška, Praha 1832, Palm, Die Conföderation der Schlesier mit den Böhmen im Jahre 1619 in ihren nächsten Folgen, Z. f. G. u. A. S. VIII., Breslau 1867, Peckář, České katastry 1654—1789, Praha 1932, Pešák, Dějiny královské české komory od roku 1527, I. Začátky organizace české komory za Ferdinanda I., Sborník archivu min. vnitra, sv. III., 1925, týž, Protokoly české dvorské kanceláře od polovice XVI. století do Bílé hory. S. a. m. v. sv. II., 1929, týž, Studie k dějinám královské české komory, S. a. m. v. sv. VI., 1933, Peterka, Rechtsgeschichte der böhmischen Länder, sv. II., Reichenberg 1928, Pinsker, Český stav panský a říšské hrabství, Právník XXXVIII. 1899, Placht, České daně 1517—1652, Praha 1924, Podlipný, Sbirka zákonů, řádů, nařízení, privilegií a listin týkajících se státního práva českého jakož i platné ústavy I.—III., Praha 1893—1900, Prasek, Nejvyšší úředníci zemští na Krnovsku a Opavsku, Prog. g. Opava 1895, Pštros, Die böhm. Kronlehen, Prag 1861, Rezek, Geschichte der Regierung Ferdinand I. in Böhmen I., Prag 1878, týž, Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého, Praha 1877, Rezek-Svátek-Prášek, Dějiny Čech a Moravy nové doby, I.—V., Praha 1892—1897,

Rieger, Pozemková vrchnost, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Říšské dějiny rakouské, II. vyd., Praha 1912, t ý ž, Stavové, D. s., I., Praha 1914, t ý ž, Ústavní dějiny Rakouska, O. S. n. XXII., t ý ž, Zřízení krajské v Čechách, I.—II., Praha 1889—1895, t ý ž, Zřízení krajské v Čechách, D. s., I., Praha 1914, t ý ž, Zřízení zemské, D. s., I., Praha 1914, Roubík, Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547 až 1785, S. p. k d. h. m. P., díl VII., Praha 1953, t ý ž, Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1785, S. p. k d. h. m. P., díl VI., 1950, Schlechta-Wssehrdský, Die Entwicklung des böhm. Adels, Öst.-Ung. Revue IX.—X. 1899—1900, t ý ž, Die Stellung des niederen Adels in Böhmen gegenüber dem Bürgerstande, Jahrbuch Adler V.—VI., 1900—01, Simon, Die ständische Verfassung in Schlesien, Breslau 1846, Stloukal, Akta o volbě a jmenování nejvyšších úředníků moravských s počátku XVII. století, S. p. v. p. F., Praha 1951, t ý ž, Česká kancelář dvorská 1599—1608, Praha 1951, Stránský, Republica Bojema, Leyden, 1654, Šimák, Několik příspěvků k českým dějinám právním z let 1625—50, S. v. p. a s. XI. 1911, t ý ž, Zřízení o komorním hejtmanském a dvorském soudu z r. 1554, S. v. p. a s. IX., 1909, Tezner, Die Wandlungen der öst.-ung. Reichsidee, Wien 1905, t ý ž, Technik und Geist des ständischmonarchischen Staatsrechts, Leipzig 1901, Toman, Das böhmische Staatsrecht und die Entwicklung der österreichischen Reichsidee v. J. 1527—1848, Prag 1872, t ý ž, O zákonodárné moci královské a sněmovní v Čechách na základě Obnoveného zřízení Ferdinanda II., Právník X. 1871, t ý ž, Schicksale des böhmischen Staatsrechtes in den Jahren 1620—27, Prag 1870, Tomek, Sněmy zemské dle Obnoveného zřízení zemského, Praha 1868, Turba, Die Grundlagen der pragmatischen Sanktion, I.—II., Wien 1911-2, t ý ž, Die pragmatische Sanktion mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskronen, Wien 1906, t ý ž, Geschichte des Thronfolgerechtes in allen Habsburgischen Ländern bis zur pragmatischen Sanktion, Wien 1905, Twrdý, Pragmatische Geschichte der böhmischen Freisassen, Prag 1804, Vavřínek, O státoprávním poměru zemí českých ke staré říši německé, S. v. p. a s., IV. 1904, Vojtíšek, Soud a rada v královských městech českých, S. v. p. a s., XXI. 1921, Weinart, Rechte und Gewohnheiten der beiden Markgrafschaften Ober- und Niederlausitz, I.—IV., Dresden 1795-8, Wolf-Zweidineck-Südenhorst, Österreich unter Maria Theresia, Joseph II. und Leopold II., Berlin 1884, Zolger, Der Hofstaat des Hauses Österreich, Wien-Leipzig 1917.

C. K. době od r. 1749 až do r. 1918.

Andrassy, Ungarns Ausgleich mit Österreich, Leipzig 1897, Arneht, Geschichte Maria Theresias, I.—X., Wien 1865-79, Auersperg, Geschichte des k. böhm. Appellationsgerichtes, Prag 1805, Baxa, Dějiny veřejného práva ve střední Evropě od r. 1848, II. vyd., Brno, 1952, t ý ž, Inkolát (a indigenát) v zemích koruny České 1749—1848, Praha 1908, t ý ž, Jednání o připojení zemí koruny České k německému bundu, Č. Č. M. LXXIX. 1906, t ý ž, Jednání o uvedení university Karlo-Ferdinandovy v Praze na sněm království českého, S. v. p. a s., XVII, 1917, t ý ž, K dějinám veřejného práva v zemích koruny české 1790—1848, I., Praha 1906, Beidtel-Huber, Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung, I., Innsbruck 1896, Belcrediho paměti Kultur, roč. 1905, 1906, Beneš, Le problème autrichien et la question tchèque, Paris 1908, Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze, II. vyd., Wien 1911, Berthold, Schlesiens Landesvertretung und Landeshaushalt von ihrem Anfang bis zur neuesten Zeit, I.—III., Troppau 1909, Beust, Aus drei Vierteljahrhunderten, I., II., Stuttgart 1887, Biermann, Geschichte des Herzogtums Teschen, 2. vyd., Teschen 1894, Bidermann, Über die rechtliche Natur der öst.-ung. Monarchie, Juristische Blätter, VI. 1877, Bluntschli, Deutsche Staatslehre und die heutige Staatenwelt, Nordlingen 1880, Boček, Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství mor., Brno, 1850, Brandl, Stav panský a rytířský, Č. M. M., I., 1869, Čelakovský, O soudní pravomoci panovníka a jeho úředníkův nad církevními korporacemi a král. městy v Čechách, Právník XVII. a XVIII., 1878, 1879, t ý ž, Povšechné české dějiny právní, 2. vyd., Praha 1900, Černý, Boj za právo, I., II., Praha 1892, Dantscher, Der monarchische Bundesstaat Österreich-Ungarn und der Berliner Vertrag, Wien 1880, t ý ž, Der staatsrechtliche Charakter der Delegationen, Wien 1905, Deák, Ein Beitrag zum ungarischen Staatsrecht, Pest 1865, Denis La Bohême depuis la Montagne Blanche I.—II., Paris 1905, Domin-Petrushewicz, Neuere österreichische Rechtsgeschichte, Wien 1869, Dupuis, Le principe d'équilibre et la concert Européen, Paris 1909, Dvořák, Jednání sněmů mor. 1792—1855, Brno, 1904, t ý ž, Jednání sněmů mor. v letech 1835—1848, Brno, 1906, t ý ž, Moravské sněmování r. 1848 až 1849, Telč, 1898, Eisenmann, Le compromis austro-hongrois, Paris 1909, D'Elvert, Das Inkolat, N. d. h. s. S. d. k. k. m. G. z. B. d. A., 1882, t ý ž, Die Desiderien der mähr. Stände vom Jahre 1790 und ihre Folgen H. S. XIV., Brünn 1865, t ý ž, Die Verfassung und Verwaltung von Österreichisch-Schlesien, S. d. h. s. S. d. k. k. m. G. z. B. d. A., VII.,

Brünn 1854, t ý ž, Zur öst. Finanzgeschichte, S. d. h. s. S. d. k. k. m. G. z. B. d. A., XXV., Brünn 1881, t ý ž, Zur öst. Verwaltungsgeschichte, S. d. h. s. k. k. m. G. z. B. d. A., XXIV., Brünn 1880, Eötvös, Die Nationalitätenfrage, Pest 1865, t ý ž, Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten, Wien 1851, Falk, Die Grundsteuer-Verfassung in Böhmen, Prag 1847, t ý ž, Die Landesverfassungsmässigen Verhältnisse der kg. Städte in Böhmen, Prag 1847, Fellner-Kretschmayr, Die öst. Zentralverwaltung, I.—III., Wien 1907, Fiedler, Dualismus rakousko-uherský z r. 1867, Česká politika, díl II., 1907, t ý ž, Rakousko-uherské vyrovnání po r. 1878, Praha 1905, Fischel, Das öst. Sprachenrecht, II. vyd., Brünn 1910, Flieder, Předkonstituční zemský výbor na Moravě, Zprávy právn. jednoty mor., XXVI. 1916, t ý ž, Zemský výbor stavovský na Moravě, S. v. p. a s., XVI. a XVIII., 1916 a 1918, Fořt, Ven z přití, Praha 1905, Friedjung, Österreich von 1848 bis 1860, I., II., Stuttgart 1908—12, Gindely, Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem XVI. Jahrh. Abh. d. k. b. G. d. W. VII, 1886, Glos, Příspěvek k dějinám českého úředního jazyka ve Slezsku, Časopis pro vědu právní a státní, IV., VI. 1922—23, Gross, Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806, Wien 1935, Grünberg, Die Bauernbefreiung in Böhmen, Mähren und Schlesien, I.—II., Leipzig 1894, Gumpłowicz, Das öst. Staatsrecht, Wien 1907, t ý ž, Öst. Reichsgeschichte, 2. vyd., Berlín 1896, Haimperl, Die deutsche Lehnhauptmannschaft in Böhmen, Prag 1848, Hanel, Právní dějiny mor., O. S. n. XVII., Haucke, Die geschichtlichen Grundlagen des Monarchenrechtes, Wien 1894, Heidler, Příspěvky k listáři Dra F. L. Riegro, I., II., Praha 1924—1926, Helfert, Geschichte der öst. Revolution 1848—1849, I.—II., Freiburg i. B. 1907—09, t ý ž, Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener Oktoberaufstandes im Jahre 1848, I.—IV., Prag-Leipzig 1869—1886, t ý ž, Prager Juni-Aufstand, Öst. Jahrbuch 1897, Hanner, Poměr mezi státem a církví v Rakousku, Česká politika, I. 1906, Herold, O české řeči úřední, Praha 1909, Herrnritt, Handbuch des öst. Verfassungsrechtes, Tübingen 1909, Horn, Le compromis entre la Hongrie et la Croatie, Paris 1907, Horna, Hranice republiky Čsl. ve světle historie, Bratislava 1924, La Hongrie contemporaine et le suffrage universel, Paris 1909, Huber-Dopsch, Österreichische Reichsgeschichte, 2. vyd., Prag-Wien-Leipzig 1901, Hugelmann, Studien zum öst. Verfassungsrechte, Wien 1886, Jäger, Joseph II. und Leopold II., Wien 1867, Juratschek, Die rechtliche Natur der Delegationen, Grünhuts Zeitschrift, roč. V. 1878, Kadlec, Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, IV. vyd., Praha 1928,

t ý ž, Národnostní a jazyková otázka v Uhrách, Česká politika, díl I. 1906, t ý ž, O poddanství a robotě v zemích českých, Brno 1899, t ý ž, Přehled ústavních dějin Moravy po 1628, Č. M. M. XXXII. 1908, t ý ž, Přehled ústavních dějin Moravy, Praha, 1926, t ý ž, Uherská a chorvátská ústava v hlavních črtách, Česká politika, díl II. 1907, t ý ž, Z ústavního vývoje habsburského mocnářství, Praha 1912, Kaizl, Lid selský, jeho poroba a vymanění v zemích českých, Naše doba, II. 1895, Kaizl-Rezek, Vyrovnání s Uhry, Praha 1886, Kalousek, J. České státní právo, II. vyd., Praha 1892, Kalousek V., Nástin historického vývoje zřízení krajského v Čechách a zřízení komitátního v Uhrách. Věstník min. vnitra, II. 1920, t ý ž, Rodinný statut dynastie habsbursko-lotrinské, S. v. p. a s., XXIII. 1923, Kameníček, Protokoly ústavního výboru říšského sněmu rakouského 1848 až 1949. Od pravěku k dnešku, S. p. z d. č., II., Praha 1950, Kapras, České Slezsko v historickém vývoji, Žďár 1933, t ý ž, Český stát a centralisace zemí habsburských, Praha 1918, t ý ž, Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě dle usnesení kongresu pařížského, 1.—5. vyd., Praha 1920, t ý ž, Dějiny soudní organizace v českém státě, Č. V., díl V., Stát., Praha 1931, t ý ž, Dějiny ústavy a správy v českém státě, Č. V., díl V., Stát., Praha 1931, t ý ž, Jazykové a národnostní dějiny v české koruně, Č. V. díl V., Stát., Praha 1931, t ý ž, K otázce české úřední řeči, Pokroková revue, IV. 1907-8, t ý ž, O státoprávních poměrech Opavska, V. M. O. XVI. a XVII., 1908-9, t ý ž, Právní dějiny zemí koruny české, III., Seš. 1., Dějiny státního zřízení doby pobělohorské, Praha 1920, t ý ž, Přehled právních dějin zemí České koruny, díl první a druhý, Právní prameny a dějiny státního zřízení do r. 1848, IV. vyd., Praha 1930, t ý ž, Přehled právních dějin zemí české koruny, Dodatek k dílu I. a II., Boj za český stát proti habsburskému centralismu, Dějiny státního zřízení 1848—1918, Praha 1935, t ý ž, Těšínsko součástí českého státu, Mor.-slez. sborník 1918, t ý ž, Ústava a správa českého státu v dějinném vývoji, Praha (zvl. otisk z velkého ilustr. slovníku nauč.) 1930, t ý ž, Vývoj státního území československého, Č. V., díl V., Stát., Praha 1931, t ý ž, Ze zahraniční politiky českého státu, Č. V., díl V., Stát., 1931, Kazbunda, Archiv rak. ústavodárného říšského sněmu (1848-9), rak. říšské rady (1851-61) a rozmnožené říšské rady (1860-1), Časopis archivní školy, II. 1924, t ý ž, České hnutí roku 1848, Praha 1929, t ý ž, Krise české politiky a vídeňská jednání o t. zv. punktace roku 1890, Č. Č. H. XL., XII. 1934-35, t ý ž, Pokusy rak. vlády o české vyrovnání, Č. Č. H. XXVII. 1921, Klüber, Schlussakte des Wiener Congresses u. Bundesakte des deutschen Bundes, Erlangen 1816, Kmety, A magyar közzog tankönyve, Budapest 1911, Koerner, Národnost-

ní a jazyková otázka v Předlitavsku, Č. P., I. 1906, Kolmer, Parlament u. Verfassung, I.—VIII., Wien 1902—1914, Kostetzky, Die Staatsverfassung des Königreiches Böhmen, System der pol. Gesetze Böhmens I., Prag 1816, Kramář, České státní právo. II. vyd., Praha 1914, t ý ž, Dějiny české politiky nové doby, Č. P., III. 1908, Krofta, 11. březen — 8. duben 1848, Praha 1924, t ý ž, Stará ústava česká a uherská, I.—III., Praha 1931, t ý ž, Malé dějiny československé, Praha 1932, t ý ž, Poslední léta selského poddanství a jeho zrušení r. 1848, Agrární Archiv, V. 1918, Krones, Das königlich-böhmische Krönungsceremoniel, Prag 1795, t ý ž, Geschichte der Neuzeit Österreichs, Berlín 1879, t ý ž, Geschichte des Krönungsceremoniels der Könige u. Königinnen in Böhmen, Prag 1791, t ý ž, Handbuch der Geschichte Österreichs I.—V., Berlín 1876-9, Kulisch, Die rechtliche Stellung der beiden Häuser des öst. Reichsrates zur Geschäftsordnung, Tübingen 1908, Kürschner, Eger u. Böhmen, Wien 1870, Lommer, Die böhmischen Lehen in der Oberpfalz I.—II., Amberg 1907-9, Luchsche, Besondere Rechte der Personen Mährens u. Schlesiens I.—II., 3. vyd., Brünn 1844, t ý ž, Kurze Übersicht der Stellen u. Ämter in Mähren seit 1628, Brünn 1804, Luschin, Grundriss der öst. Reichsgeschichte, 2. vyd., Bamberg 1918, Lustkandl, Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, Wien 1863, t ý ž, Zentralstellen in Österreich-Ungarn, Öst. Staatsw. 1. vyd. III, Maasburg, Geschichte der obersten Justizstelle, 2. Aufl., Prag 1891, Macháček, Poněmčování Čech a Moravy za Přemyslovců a Habsburků, Praha 1919, Malý, Naše znovuzrození, I.—VI., Praha 1880-4, Marczali, Ungarisches Verfassungsrecht, Tübingen 1911, Maršan, Čechové a Němci v r. 1848 a boj o Frankfurt, Praha 1898, Masaryk, Palackého idea národa českého, Praha 1926, Mayr, Geschichte der öst. Staatskanzlei im Zeitalter des Fürsten Metternich, Wien 1935, Mezník, Politika Moravanů v r. 1848, Praha 1877, Nagy, Magyarország Közjoga, Budapest 1914, Neiszer, Die Geschäftsordnung des Abgeordnetenhauses des Reichsrates, Wien-Leipzig 1909, Offermann, Das Verhältnis Ungarns zu „Österreich“, Wien-Leipzig 1902, Pekař, České katastry 1654—1789, Praha 1932, Pernice, Die Verfassungsrechte der im Reichsrate vertretenen Königreiche u. Länder der öst.-ung. Monarchie I., Halle 1872, Pinsker, Český stav panský a říšské hrabství, Právník XXXVIII. 1899, Pliveri, Das rechtliche Verhältnis Kroatiens zu Ungarn, Zagreb 1885, t ý ž, Der kroatische Staat, Zagreb 1887, Podlipný, Sbíрка zákonů, řádů nařízení privilegií a listin týkajících se státního práva českého jakož i platné ústavy, Praha 1893—1900, Prášek, Sněmy 1790 v Čechách a na Moravě, Květy 1903, Pražák, Rakous-

ké právo ústavní, I.—IV., Praha 1900—1905, Pštros, Die böhmischen Kronlehen, Prag 1861, Rezek-Svátek-Prášek, Dějiny Čech a Moravy nové doby, V.—X., Praha 1897—1905, Rieger, Císař Josef II. a český trůn, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Dílo centralismu, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Jak bylo zavedeno rakouské císařství, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Království české a Napoleon I., 1809, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Návrh na povznesení jazyka českého 1753, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, O správě obcí katastrálních za Josefa II., D. s. I., Praha 1914, t ý ž, O vyrovnání rakousko-uherském z r. 1867, D. s. II., Praha 1915, t ý ž, O záměru Marie Terezie zreformovati stavovské soudy v Čechách, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Pozemková vrchnost, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Rakouské císařství a spolek států., D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Stavové, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Ústavní dějiny Rakouska, O. S. n. XXII., t ý ž, Z novějších dějin ústavních, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Zřízení krajské v Čechách, D. s. I., Praha 1914, t ý ž, Zřízení zemské, D. s. I., Praha 1914, Rieger-Kadlec, Říšské dějiny rakouské, 2. vyd., Praha 1912, Rogge, Österreich seit der Katastrophe Hohenwart-Beust, I., II., Leipzig 1879, t ý ž, Österreich von Világos bis zur Gegenwart, I.—III., Leipzig-Wien 1872—73, Roubík, Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547 až 1785, S. p. k d. h. m. P., díl VII., Praha 1935, t ý ž, Královští rychtáři v pražských a jiných českých městech v letech 1547 až 1785, S. p. k d. h. m. P., díl VI., Praha 1930, Schaeffle, Aus meinem Leben, I., II., Berlín 1905, Schlechta-Wssehrdsky, Die Entwicklung des böhm. Adels, Öst.-ung. Revue IX.-X. 1899—1900, t ý ž, Die Stellung des niederen Adels in Böhmen gegenüber dem Bürgerstande, Jahrbuch Adlers V.—VI. 1901—02, Schopf, Die organische Verwaltung der Provinz Böhmen, Prag 1847, Schwarcz, Ungarn in der Realunion, Pest 1870, Simon, Die ständische Verfassung von Schlesien, Breslau 1846, Springer, Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden I.—II., Leipzig 1865-65, t ý ž, Protokolle des Verfassungsausschusses im öst. Reichstage 1848—49, t ý ž, Statistik des öst. Kaiserstaates, I.—II., Brüssel-Leipzig 1841—42, Springer (Renner) Grundlagen und Entwicklungsziele der öst.-ung. Monarchie, Wien und Leipzig, 1906, Srb, Politické dějiny národa českého, Praha 1899, t ý ž, Politické dějiny národa českého od počátku doby konstituční, I., II., Praha 1926, Starzyński, Delegationen v Öst. Staatswörterbuch, II., vyd., I., t ý ž, Gemeinsame Angelegenheiten v Ö. S. II. vyd., II. Steinacker, Zur Frage nach der rechtlichen Natur der öst.-ung. Gesamtmonarchie, Öst. Rundschau, roč. XXIII. 1910, Szilassi, Der Untergang der Donaumonarchie, Berlín 1921, Tezner, Der Kaiser, Wien 1909, t ý ž, Der öst. Kaisertitel, seine Geschichte u. seine politische Be-

deutung, G. Z. XXV.—XXVI, 1898—99, t ý ž, Die Volksvertretung, Wien 1912, t ý ž, Die Wandlungen der öst.-ung. Reichsidee, Wien 1905, T o b o l k a, Dějiny české politiky nové doby, Č. P., díl III. 1908, t ý ž, Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby, I.—III., Praha 1952—1954, T o m a n, Das böhmische Staatsrecht u. die Entwicklung der öst. Reichsidee 1527—1848, Prag 1872, T o m e k, Novější dějepis rakouský, Praha 1889, T o u ž í m s k ý, České státní právo za vlády Beustovy, Osvěta, roč. 1887, t ý ž, Dílo Schmerlingovo, Osvěta 1893, T r a k a l, Česká státoprávní a národnostní otázka, Osvěta 1889, T r a u b R., Kabinetní listy z 23. března a 8. dubna 1848 s hlediska práva jazykového, Praha 1919, T r a u b H., Poslední český pokus o vyrovnání s Rakouskem, Brno 1919, T u r b a, Die pragmatische Sanktion, authentische Texte, Wien 1913, T w r d y, Pragmatische Geschichte der böhmischen Freisassen, Prag 1804, U l b r i c h, „Böhmen“ v Ö. S. II. vyd., I. sv., t ý ž, Lehrbuch des österreichischen Staatsrechtes, Berlín 1883, V a v ř í n e k, O státoprávním poměru zemí českých ke staré říši německé, S. v. p. a s. IV. 1904, t ý ž, O státoprávní povaze království a zemí na říšské radě zastoupených, Praha 1905, t ý ž, Rakouské zřízení státní, Praha 1914, V i r o s z i l, Das Staatsrecht des Königreiches Ungarn, I.—III., Pest 1865, V o j t í š e k, O spojení měst pražských r. 1784, Praha 1920, t ý ž, O vývoji samosprávy pražských měst, Praha 1927, W e r t h e i m e r, Graf Julius Andrássy, Stuttgart 1910, W o l f - Z w i e d i n e c k - S ü d e n h o r s t, Österreich unter Maria Theresia, Joseph II. u. Leopold II., Berlín 1884, Z e h n t b a u e r, Werfassungswandlungen im neueren Österreich, Heidelberg 1911, Z e i t h a m m e r, Zur Geschichte der böhmischen Ausgleichversuche, I., II., Prag 1912., 1913, Ž o l g e r, Der Hofstaat des Hauses Österreichs, Wien-Leipzig 1917, t ý ž, Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn, Leipzig 1911.

*Knihu tuto studoval měščenin zvaný Leon,
jinak též dvojnásobný kandidatus na úřad
mimořádného profesora při katedře
Dějiny státu a práva čsl.*

L. P. 1871

Obsah.

Předmluva.	
Úvod.	
§ 1. Pojem práva vůbec a rozdělení práva	str. 7
§ 2. Název a vymezení předmětu	str. 9
§ 5. Metoda líčení	str. 10
Kniha I.	
Dějiny právních pramenů.	
§ 4. Pojem a dělení právních pramenů; rozdělení látky na období	str. 11
Období I. Doba starší.	
§ 5. Povšechný ráz	str. 12
Období II. Doba střední.	
§ 6. Povšechný ráz	str. 13
§ 7. Prameny práva zemského	str. 14
A. Prameny, které tvoří právo:	
1. Usnesení sněmovní.	
2. Nálezy soudů zemských.	
3. Stavovská a zemská privilegia.	
4. Zemské míry neboli landfrídy.	
5. Nařízení královská.	
6. Zřízení zemská.	
B. Prameny, které podávají svědectví o platném právu.	
1. Paměti úředníků.	
2. Právní knihy.	
§ 8. Prameny práv zvláštních	str. 20
A. Právo manské.	
B. Právo církevní.	
C. Právo městské.	
D. Právo horní.	
E. Právo vesnické.	
Období III. Doba nová.	
§ 9. Všeobecný rozhled	str. 25
§ 10. Právo zemské	str. 27
§ 11. Zákony zemské	str. 28
§ 12. Jiné prameny práva zemského	str. 31
§ 13. Práva zvláštní	str. 31

Kniha II.

Dějiny státního vývoje a státního zřízení.

§ 14. Rozvrh látky a všeobecný rozhled	str. 55
--	---------

Díl I.

Doba první (do r. 1526).

§ 15. Všeobecný rozhled	str. 59
-----------------------------------	---------

Kapitola I.

§ 16. Území státní	str. 41
§ 17. Poměr českého státu k říši římsko-německé	str. 45

A. Do Zlaté buly z r. 1555—56.

B. Od Zlaté buly.

Kapitola II.

§ 18. Svazek českého státu	str. 48
--------------------------------------	---------

A. Do vymření Přemyslovců.

B. Do r. 1526.

§ 19. Právní ráz českého státu a poměr zemí přivtělených	str. 51
--	---------

A. Do vymření Přemyslovců.

B. Od vytvoření dynastického státu.

Kapitola III.

Ústava českého státu.

§ 20. Panovník	str. 58
--------------------------	---------

§ 21. Poslušnost trůnní	str. 61
-----------------------------------	---------

A. Do vymření Přemyslovců.

B. Do r. 1526.

§ 22. Stavové	str. 66
-------------------------	---------

§ 23. Sněmy	str. 70
-----------------------	---------

§ 24. Soudy	str. 75
-----------------------	---------

§ 25. Úřady	str. 81
-----------------------	---------

§ 26. Úřady ústřední	str. 82
--------------------------------	---------

§ 27. Úřady zemské	str. 84
------------------------------	---------

Kapitola IV.

Správa místní.

§ 28. Zřízení krajské	str. 91
---------------------------------	---------

§ 29. Zřízení městské	str. 95
---------------------------------	---------

§ 30. Zřízení vesnické	str. 98
----------------------------------	---------

Kapitola V.

§ 31. Obyvatelstvo	str. 100
------------------------------	----------

§ 32. Poměry národnostní a jazykové	str. 105
---	----------

Díl II.

Doba druhá (1526—1749).

§ 33. Všeobecný rozhled	str. 107
-----------------------------------	----------

Kapitola I.

§ 34. Území státní	str. 111
------------------------------	----------

§ 35. Unie česko-uhersko-rakouská; právní povaha její	str. 113
---	----------

§ 36. Společné neboli ústřední úřady	str. 117
--	----------

§ 37. Společné sněmy (kongresy)	str. 120
---	----------

§ 38. Poměr zemí koruny české k říši (římsko)německé	str. 123
--	----------

Kapitola II.

§ 39. Svazek zemí koruny české a právní ráz českého státu a zemí přivtělených	str. 125
---	----------

§ 40. Ústavní ráz českého státu	str. 129
---	----------

§ 41. Právo monarchické	str. 132
-----------------------------------	----------

I. Volba a uznání Ferdinanda I. za krále.

II. Vývoj do vydání Obnoveného Zřízení Zemského.

III. Obnovené Zřízení Zemské a pragmatická sankce.

Kapitola III.

Ústava českého státu.

Cást I.

Období předbělohorské (do r. 1620).

§ 42. Panovník	str. 147
--------------------------	----------

§ 43. Sněmy	str. 154
-----------------------	----------

A. Sněmy zemské.

B. Sněmy generální.

C. Krajské sjezdy.

§ 44. Soudy	str. 161
-----------------------	----------

A. Soudy ústřední.

B. Soudy v jednotlivých zemích.

§ 45. Úřady	str. 165
-----------------------	----------

§ 46. Úřady ústřední	str. 166
--------------------------------	----------

§ 47. Úřady v jednotlivých zemích	str. 178
---	----------

Cást II.

Období pobělohorské (do r. 1749).

§ 48. Panovník	str. 187
--------------------------	----------

§ 49. Sněmy	str. 195
-----------------------	----------

§ 50. Soudy	str. 203
-----------------------	----------

A. Soudy ústřední.

B. Soudy v jednotlivých zemích.

§ 51. Úřady	str. 206
-----------------------	----------

§ 52. Úřady ústřední	str. 208
--------------------------------	----------

§ 53. Úřady v jednotlivých zemích	str. 210
---	----------

Kapitola IV.

Místní správa.

§ 54. Zřízení krajské	str. 214
---------------------------------	----------

§ 55. Zřízení městské	str. 218
---------------------------------	----------

§ 56. Zřízení vesnické	str. 221
----------------------------------	----------

Kapitola V.

- § 57. Obyvatelstvo str. 222
§ 58. Poměry národnostní a jazykové str. 225

Díl III.

Doba třetí (1749—1918).

- § 59. Všeobecný rozhled str. 231
§ 60. Území státní str. 256

Část I.

Země koruny české až do r. 1848.

Kapitola I.

- § 61. Unie česko-uhersko-rakouská; právní povaha její a její vývoj str. 238
§ 62. Ústřední úřady str. 245
A. Ústřední úřady celé monarchie.
B. Ústřední úřady zemí českých a rakouských resp. zemí neuherských.
I. Správa politická.
II. Správa soudní.
III. Správa finanční.

Kapitola II.

- § 63. Poměr zemí českých k říši římsko-německé str. 256

Kapitola III.

- § 64. Svazek zemí koruny české; právní ráz českého státu a zemí přivtělených str. 258
§ 65. Ústavní ráz českého státu str. 263
§ 66. Panovník str. 264
§ 67. Sněmy str. 266
§ 68. Soudy str. 273
§ 69. Úřady str. 276

Kapitola IV.

Místní správa.

- § 70. Zřízení krajské str. 279
§ 71. Zřízení městské str. 280
§ 72. Zřízení vesnické str. 281

Kapitola V.

- § 73. Obyvatelstvo str. 285
§ 74. Poměry národnostní a jazykové str. 286

Část II.

Země koruny české od r. 1848 do r. 1918.

- § 75. Všeobecný rozhled str. 287

Kapitola I.

- § 76. Poměr zemí koruny české k monarchii lotrinské str. 291

A. Do r. 1867, t. j. do vyrovnání s Uhry:

1. Do vydání ústavy březnové r. 1849,
2. Do vydání říjnového diplomu,
3. Do vyrovnání z r. 1867.

B. Od r. 1867 vyrovnání s Uhry.

- § 77. Ústřední úřady str. 332

Kapitola II.

- § 78. Poměr zemí českých k říši německé str. 334

Kapitola III.

Státoprávní povaha zemí koruny české.

- § 79. Svazek zemí koruny české str. 336
§ 80. Země koruny české jednotlivě str. 339

Kapitola IV.

- § 81. Ústava zemí koruny české str. 341
A. Království české.
B. Markrabství moravské.
C. Vévodství slezské.

Kapitola V.

- § 82. Správa zemí koruny české str. 350
A. Správa státní:
1. Správa zemská.
2. Správa místní.
B. Samospráva:
1. Správa zemská.
2. Správa místní:
a) okresy,
b) obce.

Kapitola VI.

- § 83. Poměry národnostní a jazykové str. 358

- Literatura str. 365